

Suttantapiṭake Khuddakanikāye

Buddhavaṃsapāḷiyā saṃvaṇṇanābhūtā

Bhadantācariyabuddhadattattherena katā

Madhuratthavilāsinī nāma

BUDDHAVAMSAṬṬHAKATHĀ

Romanized from Myanmar version published in 1959

© Buddhasāsana Society

Aṭṭhakathā Series 34

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀLI ALPHABET IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a အာ ā ဣ i ဤ ī ဥ u ဦ ū ဧ e ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

က ka ခ kha ဂ ga ဃ gha င ṇa
 ဇ ca ခ cha ဇ ja ဈ jha ဠ ña
 ဋ ta ဌ tha ဍ ḍa ဎ ḍha ဏ ṇa
 တ ta ထ tha ဒ da ဓ dha န na
 ပ pa ဖ pha ဗ ba ဘ bha မ ma
 ယ ya ရ ra လ la ဝ va သ sa ဟ ha ဠ ḷa ိ ṁ

VOWELS IN COMBINATION

ာ ၊ = ā ိ = i ိ = ī ဣ ၊ = u ဣ ၊ = ū ဧ = e ဩ ၊ = o
 က ka ကာ kā ကိ ki ကိ kī ကု ku ကု kū ကေ ke ကေ ko
 ခ kha ခါ khā ခိ khi ခိ khī ခု khu ခု khū ခေ khe ခေါ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

က kka	ယ ṅgha	က ṇṭha	ဈ dhya	ဠ pla	ဣ lla
က kka	ဇ cca	က ṇḍa	ဇ dhva	ဠ pba	ဣ lya
က kya	ခ ccha	က ṇṇa	န nta	ဠ bbha	ဣ lha
က kri	ဇ jja	က ṇha	န ntva	ဣ bya	ဣ vha
က kla	ဇ jjha	က tta	န ntha	ဠ bra	ဠ sta
က kva	ည ṇṇa	က ttha	န nda	ဠ mpa	ဠ stra
ဈ khya	ဉ ṇha	က tva	န ndra	ဠ mpha	ဠ sna
ဇ khva	ဉ ṇca	က tya	န ndha	ဠ mba	ဣ sya
ဇ gga	ခ ṇcha	က tra	န nna	ဠ mbha	ဩ ssa
ဠ ggha	ဉ ṇja	န dda	ဈ nya	ဠ mma	ဠ sma
ဈ gya	ဉ ṇjha	န ddha	န nha	ဣ mya	ဠ sva
ဠ gra	ဇ ṭta	ဈ dya	ဠ ppa	ဣ mha	ဠ hma
ဏ ṅka	ဌ ṭtha	ဠ dra	ဠ ppha	ဣ yya	ဠ hva
န ṅkha	ဠ ḍḍa	ဠ dva	ဣ pya	ဣ yha	ဠ ḷha
ဏ ṅga					

၁ ၂ ၃ ၄ ၅ ၆ ၇ ၈ ၉ ၁၀
 1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

Buddhavaṃsaṭṭhakathā

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
Ganthārambhakathā	...	...	1
Bāhiranidāna	...	...	6
Abbhantaraniḍāna	...	...	6
1. Ratanakaṅkamaṇaṇḍavaṇṇanā	...	...	6
2. Sumedhapatthanākaṭṭhavaṇṇanā	...	...	85
3. Dīpaṅkarabuddhavaṃsaṇṇanā	...	...	144
4. Koṇḍaññaṇṇabuddhavaṃsaṇṇanā	...	...	160
5. Maṅgalabuddhavaṃsaṇṇanā	...	...	170
6. Sumanabuddhavaṃsaṇṇanā	...	...	184
7. Revatabuddhavaṃsaṇṇanā	...	...	192
8. Sobhitabuddhavaṃsaṇṇanā	...	...	199
9. Anomadassībuddhavaṃsaṇṇanā	...	...	205
10. Padumabuddhavaṃsaṇṇanā	...	...	211
11. Nāradaṇṇabuddhavaṃsaṇṇanā	...	...	217
12. Padumuttaraṇṇabuddhavaṃsaṇṇanā	...	...	226
13. Sumedhabuddhavaṃsaṇṇanā	...	...	234
14. Sujātabuddhavaṃsaṇṇanā	...	...	239
15. Piyaḍassībuddhavaṃsaṇṇanā	...	...	245
16. Atthaḍassībuddhavaṃsaṇṇanā	...	...	254
17. Dhammaḍassībuddhavaṃsaṇṇanā	...	...	259
18. Siddhatṭhabuddhavaṃsaṇṇanā	...	...	263
19. Tissaṇṇabuddhavaṃsaṇṇanā	...	...	267
20. Phussaṇṇabuddhavaṃsaṇṇanā	...	...	273
21. Vipassībuddhavaṃsaṇṇanā	...	...	277

Mātikā		Piṭṭhaṅka
22. Sikhībuddhavaṃsavaṇṇanā	...	285
23. Vessabhūbuddhavaṃsavaṇṇanā	...	290
24. Kakusandhabuddhavaṃsavaṇṇanā	...	296
25. Koṇāgamanabuddhavaṃsavaṇṇanā	...	301
26. Kassapabuddhavaṃsavaṇṇanā	...	307
27. Gotamabuddhavaṃsavaṇṇanā	...	315
Dūrenidānakathā	...	315
Avidūrenidānakathā	...	317
Santikenidānakathā	...	341
28. Buddhapakiṇṇakakathā	...	348
Vemattakathā	...	348
Avijahitaṭṭhānakathā	...	351
Sahajātapariccheda, nakkhattaparicchedakathā	...	351
Sadhammatākathā	...	351
Antarāyikadhammakathā	...	352
Nigamanakathā	...	353

Buddhavaṃsaṭṭhakathāya mātikā niṭṭhitā.

Khuddakanikāya

Buddhavaṃsaṭṭhakathā

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

Ganthārambhakathā

Anantañāṇaṃ karuṇālayaṃ layaṃ,
Malassa **Buddhaṃ** susamāhitaṃ hitaṃ.
Namāmi **dhammaṃ** bhavaśaṃvaraṃ varaṃ,
Guṇākarañceva niraṅgaṇaṃ **gaṇaṃ**.

Paññāya seṭṭho Jinasāvakaṇaṃ,
Yaṃ Dhammasenāpati Dhammarājaṃ.
Apucchi Saṭṭhāramapārapāraguṃ,
Niraṅgaṇaṃ ñātigaṇassa majjhe.

Subuddhavaṃsenidha **Buddhavaṃso**,
Visuddhavaṃsena vināyakena.
Hatāvakāsena¹ pakāsito yo²,
Samādhivāsena³ Tathāgatena.

Yāvajjakālā avināsayantā,
Pālikkamañceva ca Pāliyatthaṃ.
Kathānusandhim⁴ Sugatassa puttā,
Yathāsutaṃyeva samāharimsu.

1. Hitāvakāsena (Ka)

3. Samācittaṃsena (Sī)

2. So (Sī, I)

4. Gāthānusandhim (Ka)

Tasseva Sambuddhavarāṇvayassa,
 Sadā janānaṃ savanāmatassa.
 Pasādapaññājananassa yasmā,
 Saṃvaṇṇanānukkamato pavattā.

Sakkaccasaddhammaratena **Buddha-**
Sīhena sīlādiḡuḡoditena.
 Āyācitohaṃ sucirampi kālaṃ,
 Tasmāssa saṃvaṇṇanamārabhissaṃ.

Sadā janānaṃ kalināsanassa¹,
 Ciraṭṭhitatthaṃ Jinasāsanassa.
 Mamāpi puññodayavuddhiyatthaṃ,
 Pasādanatthañca mahājanassa.

Mahāvihārāgatapālimagga-
 Sannissitā saṅkaradosahīnā.
 Samāsato'yaṃ pana Buddhavaṃsa-
 Saṃvaṇṇanā hessati sārabhūtā.

Sotabbarūpaṃ pana **Buddhavaṃsa-**
Kathāya aññaṃ idha natthi yasmā.
 Pasādanāṃ Buddhagūḡe ratānaṃ,
 Pavāhanaṃ pāpamahāmalassa.

Tasmā hi sakkaccasamādhīyuttā,
 Vihāya vikkhepamaññaḡcittā.
 Saṃvaṇṇanaṃ vaṇṇayato suvaṇṇaṃ²,
 Nidhāya kaṇṇaṃ madhuraṃ suṇātha.

Sabbampi hitvā pana kiccamaññaṃ,
 Sakkacca maccenidha³ niccakālaṃ.
 Sotum kathetumpi budhena yuttā,
 Kathā panāyaṃ atidullabhāti.

1. Kalisāsanassa (Ka)

2. Suciṇṇaṃ (Ka)

3. Sakkaccamaññenidha (Ka)

Tattha “Buddhavaṃsasamaṇvaṇṇanā hessati sārabhūtā”ti vuttattā
 Buddhavaṃso tāva vavatthapetabbo. Tatridaṃ vavatthānaṃ—ito heṭṭhā
 kappasatasahassādhikesu catūsu asaṅkhyeyyesu uppannānaṃ pañcavīsatiyā
 Buddhānaṃ uppannakappādi-paricchedavasena pavenivitttharakathā
 “Buddhavaṃso nāmā”ti veditabbo.

Svāyaṃ kappaparicchedo nāmaparicchedo gottaparicchedo
 jātiparicchedo nagaraparicchedo pituparicchedo mātuparicchedo
 Bodhirukkharicchedo dhammacakkappavattanaparicchedo
 abhisamayaparicchedo sāvakasannipātaparicchedo aggasāvakaparicchedo
 upaṭṭhākaricchedo aggasāvikāparicchedo parivārabhikkhuparicchedo
 raṃsiparicchedo sarīrappamāṇaparicchedo bodhisattādhikāraparicchedo
 byākaraṇaparicchedo bodhisattapadhānaparicchedo āyuparicchedo
 parinibbānaparicchedoti imehi Pāḷiyā āgatehi bāvīsatiyā paricchedehi
 paricchinnō vavatthito.

Pāḷi-anāruḷho pana **sambahulavāro**pettha ānetabbo. So
 agāravāsaparicchedo pāsādatayaparicchedo nāṭakitthiparicchedo
 aggamahesiparicchedo puttaparicchedo yānaparicchedo
 abhinikkhamanaparicchedo padhānaparicchedo upaṭṭhākaricchedo
 vihāraparicchedoti dasadhā vavatthito hoti.

Taṃ sambahulavārampi, yathāṭṭhāne mayaṃ pana.

Dassetvāva gamissāma¹, tattha tattha samāsato.

So evaṃ vavatthito pana—

Kenāyaṃ desito kattha, kassatthāya ca desito.

Kimatthāya kadā kassa, vacanaṃ kena cābhato.

Sabbametaṃ vidhiṃ vatvā, pubbameva samāsato.

Pacchāhaṃ Buddhavaṃsassa, karissāmatthavaṇṇananti.

Tattha **kenāyaṃ desitoti** ayaṃ Buddhavaṃso kena desito?
 Sabbadhammesu appaṭihataññacārena dasabalena catuvesārājjavīsāradena

1. Kathessāma (Ka)

Dhammarājena Dhammassāminā Tathāgatena Sabbaññunā
Sammāsambuddhena desito.

Kattha desitoti Kapilavatthumahānagare Nigrodhārāmamahāvihāre
paramarucirasandassane devamanussanayanānipātābhūte ratanacaṅkame
caṅkamantena desito.

Kassatthāya ca desitoti dvāsītiyā ñātisahassānaṃ anekakoṭīnaṃ
devamanussānaṃ atthāya desito.

Kimatthāya desitoti caturoghanittharaṇatthāya desito.

Kadā desitoti Bhagavā hi paṭhamabodhiyaṃ vīsativassāni
anibaddhavāso hutvā yattha yattha phāsukaṃ hoti, tattha tattheva gantvā
vasi. Kathaṃ? **Paṭhamam** vassaṃ Isipatane dhammacakkaṃ¹ pavattetvā
atthārāsa brahmakeṭṭhiyo amatapānaṃ pāyetvā Bārāṇasīṃ upanissāya
Isipatane migadāye vasi. **Dutiyaṃ** vassaṃ Rājagahaṃ upanissāya Veḷuvane
mahāvihāre. **Tatiyacatutthāni**pi tattheva. **Pañcamam** Vesālīṃ upanissāya
Mahāvane Kūṭāgārasālāyaṃ. **Chaṭṭham** Makulapabbate. **Sattamam**
Tāvātimsabhavane. **Aṭṭhamam** Bhaggesu Saṃsumāragiriṃ upanissāya
Bhesakaḷāvane. **Navamam** Kosambiyaṃ. **Dasamam** Pālīyeyyakavanasāṇḍe.
Ekādasamam Nālāyaṃ brāhmaṇagāme. **Dvādasamam** Verañjāyaṃ.
Terasamam Cāliyapabbate. **Cuddasamam** Jetavanamahāvihāre.
Pañcadasamam Kapilavatthumahānagare. **Soḷasamam** Āḷavakaṃ dametvā
caturāsītipāṇasahassāni amatapānaṃ pāyetvā Āḷaviyaṃ. **Sattarasamam**
Rājagaheyyeva. **Aṭṭhārasamam** Cāliyapabbateyyeva. Tathā **ekūnavīsatimam**.
Vīsatimam pana vassaṃ Rājagaheyyeva vasi. Tena vuttaṃ “Bhagavā hi
paṭhamabodhiyaṃ vīsativassāni anibaddhavāso hutvā yattha yattha
phāsukaṃ hoti, tattha tattheva gantvā vasi”ti. Tato paṭṭhāya pana
Sāvattihīye upanissāya Jetavanamahāvihāre ca Pubbārāme ca
dhuva-paribhogavasena vasi.

Yadā pana Satthā Buddho hutvā **Bārāṇasiyaṃ** Isipatane migadāye
paṭhamam vassaṃ vasitvā vuṭṭhavasso pavāretvā **Uruvelam** gantvā tattha
tayo māse vasanto tebhātikajaṭṭhe dametvā bhikkhusahassemi

1. Saṃ 3. 368; Vi 3. 14; Khu 9. 329 piṭṭhādīsu.

kataparivāro phussamāsapuṇṇamāyaṃ Rājagahaṃ gantvā dve māse tattheva vasi, tadā Bārāṇasito nikkhantassa panassa pañca māsā jātā. Sakalo hemanto atikkanto. Udāyittherassa āgatadivasato sattaṭṭhadivasā vītivattā. So pana phaggunīpuṇṇamāsiyaṃ cintesi “atikkanto hemanto, vasantakālo anuppatto, samayo Tathāgataṃ Kapilapuraṃ gantun”ti. So evaṃ cintetvā kulanaḡaragamanatthāya saṭṭhimattāhi gāthāhi gamanavaṇṇaṃ vaṇṇesi. Atha Satthā cassa vacanaṃ sutvā ñātisaṅghaṃ kātukāmo hutvā Aṅgamaḡadhavāsīnaṃ kulaputtānaṃ dasahi sahassehi Kapilavatthuvāsīnaṃ dasahi sahassehīti sabbeheva vīsatiyā khīṇāsavasahashehi parivuto Rājagahato nikkhamitvā divase divase yojanaṃ ḡacchanto Rājagahato saṭṭhiyojanaṃ Kapilavatthupuraṃ dvīhi māsehi sampāpuṇitvā tattha ñātīnaṃ vandāpanatthaṃ **Yamakapāṭihāriyaṃ** akāsi. Tadāyaṃ Buddhavaṃso desito.

Kassa vacananti sāvakapaccekaḡuddhānaṃ asādhāraṇaṃ
Sammāsambuddhasseva vacanaṃ.

Kenābhatoti ācariyaparamparāya ābhato. Ayaṃ hi Sāriputtatthero Bhaddajī Tisso Kosiyaputto Siggavo Moggaliputto Sudatto Dhammiko Dāsako Soṇako Revatoti evamādihi yāva tatiyasaṅgītikālā ābhato, tato uddhampi tesāmyeva sissānussissehīti evaṃ tāva ācariyaparamparāya yāvajjakālā ābhatoti veditabbo.

Ettāvatā—

“Kenāyaṃ desito kattha, kassatthāya ca desito.

Kimatthāya kadā kassa, vacanaṃ kena cābhato”ti—

ayaṃ gāthā vuttatthā hoti.

Nidānakathā

Bāhīranidāna

Evam ābhatassa panassa idāni atthavaṇṇanā hoti, sā panāyaṃ atthavaṇṇanā yasmā Dūrenidānaṃ Avidūrenidānaṃ Santikenidānanti imāni tīṇi nidānāni dassetvāva vaṇṇitā suvaṇṇitā nāma hoti. Ye ca naṃ suṇanti, tehi samudāgamato paṭṭhāya viññātattā suviññātāva hoti, tasmā tāni nidānāni dassetvāva vaṇṇayissāma.

Tattha ādito paṭṭhāya tāva tesam nidānānaṃ paricchedo veditabbo. Tatrāyaṃ saṅkhepato atthadīpanā—**Dīpaṅkaradasabalassa** pādamūle katābhinihārassa mahāsattassa yāva **Vessantarattabhāvā** cavitvā Tusitabhavane¹ nibbatti, tāva pavattā kathā **Dūrenidānaṃ** nāma. Tusitabhavanato cavitvā yāva Bodhimaṇḍe sabbaññutaññāṇappatti, tāva pavattā kathā **Avidūrenidānaṃ** nāma. “Ekaṃ samayaṃ Bhagavā Sāvatthiyaṃ viharati Jetavane Anāthapiṇḍikassa ārāme”ti ca, “Rājagahe viharati Veḷuvane kalandakanivāpe”ti ca, “Vesāliyaṃ viharati Mahāvane Kūṭāgārasālāyan”ti ca evaṃ Mahābodhimaṇḍe sabbaññutaññāṇappattito yāva parinibbānamañcā etasmiṃ antare Bhagavā yattha yattha vihāsi, taṃ taṃ **Santikenidānaṃ** nāmāti veditabbaṃ. Ettāvatā saṅkhepeneva tiṇṇaṃ Dūrāvidūrasantikenī dānaṃ vasena **bāhīranidānavavaṇṇanā** samattā hotīti.

Abbhantarānidāna

1. Ratanacaṅkamanakaṇḍavaṇṇanā

Idāni pana—

1. “Brahmā ca lokādhipatī Sahampatī,
Katañjalī anadhivaraṃ ayācatha.
Santīdha sattā’pparajakkhajātikā,
Desehi dhammaṃ anukampimaṃ pajan”ti—

ādinayappavattassa **abbhantarānidānassa** atthavaṇṇanā hoti.

1. Tusitapure (Ka)

Ettha “ekaṃ samayaṃ Bhagavā Rājagahe viharati Veḷuvane kalandakanivāpe”ti-ādisuttantesu viya “ekaṃ samayaṃ Bhagavā Sakkesu viharati Kapilavatthusmiṃ Nigrodhārāme, atha kho āyasmā Sāriputto yena Bhagavā tenupasaṅkami upasaṅkamitvā Bhagavantaṃ Buddhavaṃsaṃ apucchi”ti evamādinā nayena nidānaṃ avatvā kasmā “brahmā ca lokādhipatī Sahampatī, katañjalī anadhivaraṃ ayācathā”ti-ādinā nayena nidānaṃ vuttanti? Vuccate—Bhagavato sabbadhammadesanākāraṇabhūtāya brahmuno dhammadesanāyācanāya sandassanattamaṃ vuttanti.

Kadāyaṃ dhammadesanattamaṃ, ajjhiṭṭho brahmunā Jino.

Kadā kattha ca kenāyaṃ, gāthā hi samudīritāti?

Vuccate—Buddhabhūtassa pana Bhagavato aṭṭhame sattāhe Satthā dhammadesanattāya brahmunā ajjhiṭṭho āyācito. Tatrāyaṃ anupubbikathā—mahāpuriso kira katābhinihāro mahābhinikkhamanadivase vivaṭapākaṭabībhaḥchāsayanāsanaceṭikā nāṭakitthiyo disvā atīva saṃviggahadayo paṭekadesāvacchannaṃ **Channaṃ** āmantetvā “arinaravaramanthakaṃ Kaṇḍakaṃ¹ nāma turaṅgavaramāharā”ti Kaṇḍakaṃ āharāpetvā Channasahāyo varaturaṅgamārūya nagaradvāre adhivatthāya devatāya nagaradvāre vivaṭe nagarato nikkhamitvā tīṇi rajjāni tena rattāvasesena atikkamitvā anomasatto **Anomāya** nāma nadiyā tīre thatvā Channamevamāha “Channa tvam mama imāni aññehi asādhāraṇāni² ābharaṇāni Kaṇḍakaṃca varaturaṅgamādāya Kapilapuraṃ gacchāhi”ti Channaṃ vissajjetvā asitoraganīluppalasadenāsinaṃ sakesamakuṭaṃ chinditvā ākāse ukkhipitvā devadattiyaṃ pattacīvaraṃ gahetvā sayameva pabbajitvā anupubbena cārikaṃ caramāno anilabalasamuddhutatarāṅgabhaṅgaṃ asaṅgaṃ Gaṅgaṃ nadiṃ uttaritvā maṇigaṇaraṃsijālaviṃṇatitarājagahaṃ Rājagahaṃ nāma nagaraṃ pavisitvā tattha issariyamadamattaṃ jaṇaṃ parihāsentō viya ca uddhatavesassa janassa lajjamuppādayamāno viya ca vayakantihi nāgarajanahadayāni attani bandhanto viya ca dvattiṃsavaramahāpurisalakkhaṇavirājītāya rūpasiriyā sabbajananayanāni vilumpamāno viya ca rūpīpādasañcaro puññaśāñcayo viya ca pabbato viya ca gamanena nissaṅgo santindriyo

1. Kanthakaṃ (Sī), Kaṇṭakaṃ (Ka)

2. Asubharāni (Sī)

santamānaso yugamattaṃ pekkhamāno **Rājagahaṃ** piṇḍāya caritvā
yāpanamattaṃ bhattaṃ gahetvā nagarato nikkhamitvā **Paṇḍavapabbatapasse**
chāyūdakasampanne sucibhūmibhāge¹ paramaramaṇīye pavivitte okāse
nisīditvā paṭisaṅkhānabalena missakabhattaṃ paribhuñjitvā
Paṇḍavagirānusārena² Bimbisārena Magadhamahārājena mahāpurisassa
santikaṃ gantvā nāmagottaṃ pucchitvā tena pamuditahadayena “mama
rajjabhāgaṃ gaṇhāhi”ti rajjena nimantiyamāno “alaṃ mahārāja na mayhaṃ
rajjenattho ahaṃ rajjaṃ pahāya lokahitattāya padhānamanuyuñjitvā loke
vivaṭacchado Buddho bhavissāmīti nikkhanto”ti vatvā tena ca “Buddho
hutvā sabbapaṭhamamāṃ mama vijitaṃ osareyyāthā”ti vutto sādhiṭṭi tassa
paṭiññaṃ datvā Ālāraṇca Uddakaṇca³ upasaṅkamtivā tesam dhammadesanāya
sāraṃ avindanto tato pakkamtivā Uruvelāyaṃ chabbassāni dukkarakārikaṃ
karontopi amataṃ adhigantum asakkonto oḷārikāhārapaṭisevanena sarīraṃ
santappesi.

Tadā pana Uruvelāyaṃ **Senānigame**⁴ Senānigamakuṭumbikassa dhītā
Sujātā nāma dārikā vayappattā ekasmiṃ nigrodharukkhe patthanamakāsi
“sacāhaṃ samajātikaṃ kulagharaṃ gantvā paṭhamagabbhe puttaṃ
labhissāmi, balikammaṃ karissāmi”ti. Tassā sā patthanā samijjhi. Sā
vesākhapuṇṇamadivase “ajja balikammaṃ karissāmi”ti pātova pāyāsaṃ
anāyāsaṃ paramamadhuraṃ sampaṭipādesi. Bodhisattopi tadaheva
katasarīrapaṭijaggano bhikkhācārakālaṃ āgamayamāno pātova gantvā
tasmīṃ nigrodharukkhamūle nisīdi. Atha kho **Puṇṇā** nāma dāsī tassā dhātī
rukkhamūlasodhanattāya gatā bodhisattaṃ pācīnalokadhātuṃ
olokayamānaṃ nisinnaṃ
sañjhāppabhānurañjitavarakanakagirisikharasadisasarīrasobhaṃ
timiranikaranidhānakaraṃ kamalavanavikasanakaraṃ
ghanavivaramupagataṃ⁵ divasakaramiva taruvaramupagataṃ
munidivasakaramaddasa. Sarīrato cassa nikkhantāhi pabhāhi sakalaṇca taṃ
rukkhaṃ suvaṇṇavaṇṇaṃ disvā tassā etadahosi “ajja amhākaṃ devatā
rukkhato oruyha sahattheneva baliṃ paṭiggahetukāma hutvā nisinnā”ti. Sā
vegena gantvā Sujātāya etamatthaṃ ārocesi.

1. Subhūmibhāge (Sī, I)

2. Mandāragirisārena (Sī)

3. Ālāraṇca Uddakaṇca (Sī)

4. Senānīgame (Sī), Senānīgāme (Ka)

5. Ghanavivaragataṃ (Sī, I)

Tato Sujātā sañjātasaddhā hutvā sabbālaṅkārena alaṅkaritvā sataṣaḥsaḥsagghanikaṃ suvaṇṇapātiṃ paramamadhurassa madhupāyāsassa pūretvā aparāya suvaṇṇapātiyā pidahitvā sīsenādāya nigrodharukkhābhimukhī agamāsi. Sā gacchantī dūratova taṃ bodhisattaṃ rukkhadevatamiva sakalaṃ taṃ rukkhaṃ sarīrappabhāya suvaṇṇavaṇṇaṃ katvā puññaśāṇḍayamiva rūpavantam nisinnam disvā pītisomanassajātā Sujātā “rukkhadevatā”ti saññāya diṭṭhatṭhānato paṭṭhāya onatonatā gantvā sīsato taṃ suvaṇṇapātiṃ otāretvā mahāsattassa hatthe ṭhapetvā pañcapaṭiṭṭhitena vanditvā “yathā mama manoratho nipphanno, evaṃ tumhākampī nipphajjatū”ti vatvā pakkāmi.

Atha kho bodhisattopi suvaṇṇapātiṃ gahetvā **Nerañjarāya** nadiyā tīraṃ gantvā **Suppatiṭṭhitassa** nāma tiṭṭhassa tīre suvaṇṇapātiṃ ṭhapetvā nhatvā paccuttaritvā ekūna paññāsapiṇḍe karonto taṃ pāyasaṃ paribhuñjitvā “sacāhaṃ ajja Buddho bhavissāmi¹, ayaṃ suvaṇṇapāti paṭisotaṃ gacchatū”ti khipi. Sā pāti paṭisotaṃ gantvā **Kāḷassa** nāma nāgarājassa bhavanaṃ pavisitvā tiṇṇaṃ Buddhānaṃ thālakāni ukkhipitvā tesaṃ heṭṭhā aṭṭhāsi.

Mahāsatto tattheva vanasaṇḍe divāvihāraṃ vītināmetvā sāyanhasamaye **Sotthiyena**² nāma tiṇahārakena mahāpurisassa ākāraṃ ñatvā dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā Bodhimaṇḍamāruyha dakkhiṇadisābhāge aṭṭhāsi. So pana padeso paduminipatte udakabindu viya akampittha. Mahāpuriso³ “ayaṃ padeso mama guṇaṃ dhāretuṃ asamatto”ti pacchimadisābhāgamagamāsi. Sopi tattheva kampittha. Puna uttaradisābhāgamagamāsi. Sopi tattheva kampittha. Puna puratthimadisābhāgamagamāsi. Tattha pallaṅkappamaṇaṭṭhānaṃ niccalaṃ ahosi. Mahāpuriso “idaṃ ṭhānaṃ kilesaviddhaṃsanaṭṭhānaṃ”ti sannitiṭṭhānaṃ katvā tāni tiṇāni agge gahetvā cālesi. Tāni tūlikaggena paricchinnāni viya ahesuṃ. Bodhisatto “bodhiṃ apatvāva imaṃ pallaṅkaṃ na bhindissāmi”ti caturaṅgavīriyaṃ adhiṭṭhahitvā pallaṅkaṃ ābhujitvā bodhikkhandhaṃ piṭṭhito katvā puratthābhimukho nisīdi.

1. Bhavāmi (Sī, I)

2. Sottiyena. Suddhiyena (Ka)

3. Bodhisatto (Sī)

Taṅkhaṇaṇṇeva sabbalokābhīhāro māro bāhusahassaṃ māpetvā
 diyaḍḍhayaोजना satikaṃ himagirisikharasadisaraṃ **Girimekhalaraṃ** nāma
 arivaravāraṇaṃ varavāraṇaṃ abhiruyha navayojanikena dhanu-
 asipharasusarasattisabalenātibahalena mārabalena samparivuto samantā¹
 pabbato viya ajjhottharanto mahāsapattaṃ viya mahāsatthaṃ samupāgami.
 Mahāpuriso sūriye dharanteyeva atitumūlaṃ mārabalaṃ vidhamitvā
 vikasitajayasumanakusumasadisassa cīvarassa upari patamānehi
 rattapavālaṅkurasadisaruciradassanehi Bodhirukkhaṅkurehi pītiyā viya
 pūjīyamāno eva paṭhamayāme pubbenivāsānussatiṇṇāṇaṃ labhitvā
 majjhimayāme dibbacakkhuṇṇāṇaṃ visodhetvā pacchimayāme paṭicca
 samuppāde ṇāṇaṃ otāretvā vaṭṭavivaṭṭaṃ sammasanto aruṇodaye Buddhō
 hutvā—

“Anekajātisaṃsāraṃ, sandhāvissaṃ anibbisaṃ.

Gahakāraṃ² gavesanto, dukkhā jāti punappunaṃ.

Gahakāraka diṭṭhosi, puna gehaṃ na kāhasi.

Sabbā te phāsukā bhaggā, gahakūṭaṃ visaṅkhatāṃ.

Visaṅkhāragataṃ cittaṃ, taṇhānaṃ khayamajjhagā”ti³—

imaṃ **udānaṃ** udānetvā⁴ sattāhaṃ vimuttisukhapāṭisevanena vītināmetvā
 aṭṭhame divase samāpattito vuṭṭhāya devatānaṃ kaṅkhaṃ ṇatvā tāsāṃ
 kaṅkhāvidhamanattthaṃ ākāse uppatitvā Yamakapāṭihāriyaṃ dassetvā tāsāṃ
 kaṅkhaṃ vidhamitvā pallaṅkato īsakaṃ pācīnanissite uttaradisābhāge ṭhatvā
 “imasmim vata me pallaṅke sabbaṇṇutaṇṇāṇaṃ paṭividdhan”ti cattāri
 asaṅkhyeyyāni kappasatasahassaṇca pūritānaṃ pāramīnaṃ phalā
 dhigamaṭṭhānaṃ pallaṅkaṇceva Bodhirukkhaṇca animisehi akkhīhi
 olokayamāno sattāhaṃ vītināmesi, taṃ ṭhānaṃ **Animisacetiyaraṃ** nāma
 jātāṃ.

Atha pallaṅkassa ca ṭhitaṭṭhānassa ca antare puratthimapacchimoto
 āyate ratana caṅkame caṅkamanto sattāhaṃ vītināmesi, taṃ ṭhānaṃ
Ratanacaṅkamacetiyaraṃ nāma jātāṃ. Tato pacchimadisābhāge devatā
 ratanagharaṃ nāma māpesuṃ, tattha pallaṅkena nisīditvā
 abhidhammapiṭakaṃ visesato cettha anantanayasamantapaṭṭhānaṃ vicinanto
 sattāhaṃ vītināmesi. Taṃ ṭhānaṃ **Ratanagharacetiyaraṃ**

1. Samantato (Sī)

3. Khu 1. 36 piṭṭhe Dhammapade.

2. Gahakārakaṃ (Sī)

4. Udānento (Sī)

nāma jātāṃ. Evaṃ bodhisamīpeyeva cattāri sattāhāni vītināmetvā pañcame sattāhe Bodhirukkhamulā yena Ajapālanigrodho tenupasaṅkami, tatthāpi dhammaṃ vicinantoyeva vimuttisukhaṇca paṭisaṃvedento **Ajapālanigrodhe** sattāhaṃ vītināmesi.

Evaṃ aparaṃ sattāhaṃ **Mucalinde** nisīdi. Tassa nisinnamattasseva Bhagavato sakalacakkavālagabbhaṃ pūrento mahā-akālamegho udapādi. Tasmim̐ pana uppanne **Mucalindo nāgarājā** cintesi “ayaṃ mahāmegho satthari mayhaṃ bhavanaṃ pavittḥamatte uppanno vāsāgāramassa laddhuṃ vaṭṭati”¹ti. So sattaratanamayaṃ devavimānasadisāṃ dibbavimānaṃ nimminituṃ samatthopi “evaṃ kate na mayhaṃ mahapphalaṃ bhavissati, Dasabalassa kāyaveyyāvaccaṃ karissāmi”²ti atimahantaṃ attabhāvaṃ katvā Satthāraṃ sattakkhattuṃ bhogehi parikkhipitvā upari mahantaṃ phaṇaṃ katvā aṭṭhāsi. Atha Bhagavā parikkhepassa antova mahati okāse sabbaratanamaye paccagghapallaṅke¹ upari viniggalantavividhasurabhikusumadāmaṃvītāne vividhasurabhigandhavāsīte gandhakuṭiyāṃ viharanto viya vihāsi. Evaṃ Bhagavā taṃ sattāhaṃ tattha vītināmetvā tato aparaṃ sattāhaṃ Rājāyatane nisīdi. Tatthāpi vimuttisukhapaṭisaṃvediyeva. Ettāvataṃ sattasattāhāni paripuṇṇāni ahesuṃ. Etthantare Bhagavā jhānasukhena phalasukhena ca vītināmesi.

Athassa sattasattāhātikkame “mukhaṃ dhovissāmi”²ti cittaṃ uppajji. Sakko Devānamindo **agadahaṛitakaṃ** āharitvā adāsi. Athassa Sakko **nāgalatā**dantakaṭṭhaṇca mukha dhovana-udakaṇca adāsi. Tato Bhagavā dantakaṭṭhaṃ khāditvā Anotattadahodakena mukhaṃ dhovitvā **Rājāyatanaṃ** nisīdi. Tasmim̐ samaye catūhi lokapālehi upanīte paccagghe selamaye patte **Tapussabhallikānaṃ** vāṇijānaṃ manthaṇca madhupiṇḍikaṇca paṭiggahetvā paribhuñjitvā paccāgantvā Ajapālanigrodharukkhamūle nisīdi. Athassa tattha nisinnamattasseva attanā adhigatassa dhammassa gambhīrabhāvaṃ paccavekkhantassa sabbabuddhānaṃ āciṇṇo “adhigato kho myāyaṃ dhammo gambhīro duddaso duranubodho santo paṇīto atakkāvacaro nipuṇo paṇḍitavedanīyo”²ti paresaṃ dhammaṃ adesetukāmatākārappatto parivitakko udapādi.

1. Maṇḍape pallaṅke (Sī, I)

2. Dī 2. 30; Ma 1. 224; Saṃ 1. 138; Vi 3. 5 piṭṭhesu.

Atha **brahmā Sahampati** Dasabalassa cetasā cetoparivitakkamaññāya
 “nassati vata bho loko, vinassati vata bho loko”¹ti¹ vācam nicchārento
 dasasahassacakkavāḷabrahmagāṇaparivuto
 Sakkasuyāmasantusitaparanimmitavasavattīhi anugato āgantvā Bhagavato
 purato pāturahosi. So attano patiṭṭhānatthāya pathaviṃ nimminivā
 dakkhiṇaṃ jāṇumaṇḍalaṃ pathaviyaṃ nihantvā
 jalajāmalāvika²kalamakulasadisari
 dasanakhasamodhānasamujjalamañjaliṃ sirasmiṃ katvā “desetu bhante
 Bhagavā dhammaṃ, desetu Sugato dhammaṃ, santi sattā
 apparajakkhajātikā, assavanatā dhammassa parihāyanti, bhavissanti
 dhammassa aññātāro”³ti³,—

“Pāturahosi Magadhesu pubbe,
 Dhammo asuddho samalehi cintito.
 Apāpuretaṃ amatassa dvāraṃ,
 Suṇantu dhammaṃ vimalenānubuddhaṃ.

Sele yathā pabbatamuddhaniṭṭhito,
 Yathāpi passe janataṃ samantato.
 Tathūpamaṃ dhammamayaṃ sumedha,
 Pāsādamārūyha samantacakkhu.
 Sokāvatiṇṇaṃ janatamapetasoko,
 Avekkhassu jātijarābhibhūtaṃ.

Uṭṭhehi vīra vijitasāṅgāma,
 Satthavāha anaṇa vicara loke.
 Desassu Bhagavā dhammaṃ,
 Aññātāro bhavissanti”⁴ti⁴,—

“Nanu tumhehi ‘Buddho bodheyyaṃ tiṇṇo tāreyyaṃ mutto
 moceyyaṃ’^{ti},—

1. Saṃ 1. 138; Ma 1. 224; Vi 3. 6 piṭṭhādīsu.

2. Jalamānāmālāvika (Sī, I)

3. Saṃ 1. 139; Vi 3. 7 piṭṭhādīsu.

4. Ma 1. 225; Saṃ 1. 139; Vi 3. 6, 8, 9 piṭṭhādīsu.

‘Kiṃ me aññāta-vesena, dhammaṃ sacchikatenidha.

Sabbaññutaṃ pāpuṇitvā, tārayissaṃ sadevakan’ti,¹—

patthanam katvā pāramiyo pūretvā Sabbaññubhāvaṃ patto”ti ca, “tumhehi dhamme adesiyaṃāne ko hi nāma añño dhammaṃ desessati, kimaññaṃ lokassa saraṇaṃ tāṇaṃ leṇaṃ parāyanan”ti ca evamādīhi anekehi nayehi Bhagavantam dhammadesanattamaṃ ayāci. Tena vuttaṃ “Buddhabhūtaṃ pana Bhagavato aṭṭhame sattahe Satthā dhammadesanattāya brahmunā āyācito”ti.

Idāni “kadā kattha ca kenāyaṃ, gāthā hi samudīritā”ti imesaṃ pañhānaṃ vissajjanāya² okāso anuppatto. Tattha **kadā vuttāti?** Paṭhamamahāsaṅgītikāle vuttā. Paṭhamamahāsaṅgīti nāmesā Saṅgītikkhandaḥ³ vuttanayeneva veditabbā. **Kattha kena vuttāti?** Bhagavati kira parinibbute Rājagahanaḥ **Vebhārapabbatapasse Sattapaṇṇiguhādvāre** vijitasabbasattunā Ajātasattunā Magadhamahārājena dhammasaṅgāyanattamaṃ kārite paripuṇṇacandaṃḍalasankāse daṭṭhabbasāramaṇḍe maṇḍape dhammasanagatenāyasmaṭā **Anandattherena** “brahmā ca lokādhipatī”ti ayaṃ gāthā vuttāti veditabbā. Ayamettha gāthāsambandho.

Ettāvata—

“Kadāyaṃ dhammadesanattamaṃ, ajjhiṭṭho brahmunā Jino.

Kadā kattha ca kenāyaṃ, gāthā hi samudīritā”ti—

ayampi gāthā vuttatthā hoti. Evaṃ iminā sambandhena vuttāya paṇassā anuttānapadavaṇṇanaṃ karissāma.

Tattha **brahmā**ti brūhito tehi tehi guṇavisesehīti brahmā. Ayaṃ pana **brahma**-saddo mahābrahmabrāhmaṇatathāgatamātāpituseṭṭhādīsu dissati. Tathā hi “dvisahasso brahmā”ti-ādīsu⁴ mahābrahmāti adhippeto.

1. Khu 4. 310 piṭṭhe thokaṃ visadisam.

3. Vi 4. 480 piṭṭhādīsu.

2. Padānaṃ vissajjanassa (Ka)

4. Ma 3. 142 piṭṭhe.

“Tamonudo Buddho samantacakkhu,
Lokantagū sabbabhavātivatto.
Anāsavo sabbadukkhappahīno,
Saccavhayo brahme upāsito me”¹—

ettha brāhmaṇo. “Brahmāti kho bhikkhave Tathāgatassetam adhvācanan”²
ettha tathā gato. “Brahmāti mātāpitaro pubbācariyāti vuccare”³ ettha
mātāpitaro. “Brahmacakkaṃ pavatteti”⁴ ettha seṭṭho adhippeto. Idha pana
paṭhamajjhānaṃ paṇītaṃ bhāvetvā paṭhamajjhānabhūmiyaṃ nibbatto
kappāyuko mahābrahmā adhippeto⁵. **Ca**-saddo sampiṇḍanatto, brahmā ca
aññe ca dasasu cakkavāḷasahassesu brahmāno cāti attho, padapūraṇamatto
vā. **Lokādhipatī**ti ettha **lokoti** saṅkhārāloko sattaloko okāsalokoti tayo lokā.
Tesu idha sattaloko adhippeto. Tassa issaro adhipatīti **lokādhipati**,
lokekadesassāpi adhipati lokādhipatīti vuccati devādhipati narādhipati viya.

Sahampatīti so kira Kassapassa Bhagavato sāsane Sahako nāma thero
paṭhamajjhānaṃ nibbattetvā aparihīnājjhāno jīvitapariyosāne
paṭhamajjhānabhūmiyaṃ kappā yukamahābrahmā hutvā nibbatto, tatra pana
naṃ “sahampati brahmā”ti sañjānanti. ()⁶ “sahakapātī”ti vattabbe
anussarāgamaṃ⁷ katvā ruḥhīvasena “Sahampatī”ti vadanti. **Katañjalī**ti
katañjaliko, añjalipuṭaṃ sirasi katvāti attho. **Anadhivaranti** accantavaro
adhivaro nāssa atthīti **anadhivaro**, na tato adhiko varo atthīti vā anadhivaro,
anuttaroti attho, taṃ anadhivaraṃ. **Ayācathā**ti ayācīttha ajjhesi.

Idāni yassatthāya so Bhagavantam ayāci, tamattham dassetuṃ “**santīdha
sattā**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **santī**ti saṃvijjanti upalabbhanti,
Buddhacakkhussa āpātham āgacchantā atthīti attho. **Idhā**ti ayam desāpadese

1. Khu 1. 450 piṭṭhe Suttanipāte.

2. Gavestabbo.

3. Aṃ 1. 131, 382; Khu 1. 269; Khu 6. 82 piṭṭhesu.

4. Ma 1. 99; Saṃ 1. 266; Aṃ 1. 315; Aṃ 2. 8; Khu 9. 356 piṭṭhesu.

5. Ma-Ṭṭha 1. 36 piṭṭhepi passitabbaṃ.

6. Taṃ sandhāyāha (Ka)

7. Anussarāgamaṃ (Ka)

nipāto. Svāyaṃ katthaci sāsanaṃ upādāya vuccati. Yathāha “idheva bhikkhave samaṇo, idha dutiyo samaṇo, idha tatiyo samaṇo, idha catuttho samaṇo, suññā parappavādā samaṇebhi aññehī”¹. Katthaci okāsaṃ. Yathāha—

“Idheva tiṭṭhamānassa, devabhūtassa me sato.

Punarāyu ca me laddho, evaṃ jānāhi mārisā”².

Katthaci padapūraṇamattameva hoti. Yathāha “idhāhaṃ bhikkhave bhuttāvī assaṃ pavā rito”³. Katthaci lokam upādāya. Yathāha “idha Tathāgato loka uppajjati bahujanahitāya bahujanasukhāyā”⁴. Idhāpi lokameva upādāya vuttoti veditabbo. Tasmā imasmim satta loketi attho. **Sattā**ti rūpādīsu khandhesu chandarāgena sattā visattā āsattā laggā lagitāti sattā, sattāti pāṇino vuccanti. Ruḷhisaddena pana vītarāgesupi ayaṃ vohāro vattatiyeva.

Apparajakkhajātikāti paññāmāye akkhamhi appaṃ parittaṃ rāgadosamoharajam etesaṃ evaṃsabhāvā ca teti apparajakkhajātikā, appaṃ rāgādirajameva vā yesaṃ te apparajakkhā, te apparajakkhasabhāvā apparajakkhajātikāti evamettha attho daṭṭhabbo. Tesam apparajakkhajātikānam. “Sattānan”ti vibhattivipariṇāmaṃ katvā “desehi dhamman”ti iminā sambandham katvā attho daṭṭhabbo. **Desehī**ti āyācanavacanametam, desehi kathehi upadisāti attho. **Dhammanti** ettha ayaṃ **dhamma**-saddo pariyattisamādhipaññāpakatisabhāvasuññatāpuñña-āpattiñeyyacatusaccadhammādīsu dissati. Tathā hi “idha bhikkhu dhammaṃ pariyāpuṇāti Suttaṃ Geyyaṃ Veyyākaraṇaṃ -pa- Vedallaṃ”⁵ti-ādīsu pariyattiyaṃ dissati. “Evaṃdhammā te Bhagavanto ahesun”⁵ti-ādīsu samādhimhi.

“Yassete caturo dhammā, vānarinda yathā tava.

Saccaṃ dhammo dhiti cāgo, diṭṭhaṃ so ativattatī”⁵ti—

1. Ma 1. 92; Di 2. 125; Am 1. 560 piṭṭhesu.

3. Ma 1. 16 piṭṭhe.

5. Ma 1. 187; Am 1. 417 piṭṭhesu.

2. Di 2. 227 piṭṭhe.

4. Am 1. 20 piṭṭhādīsu.

ādīsu¹ paññāya. “Jātidhammā jarādhammā, atho maraṇadhammino”ti-ādīsu² pakatīyaṃ. “Kusalā dhammā akusalā dhammā abyākatā dhammā”ti-ādīsu³ sabhāve. “Tasmiṃ kho pana samaye dhammā honti khandhā honti”ti-ādīsu⁴ suññatāyaṃ. “Dhammo suciṇṇo sukhamāvahātī”ti-ādīsu⁵ puññe. “Dve aniyatā dhammā”ti-ādīsu⁶ āpattīyaṃ. “Sabbe dhammā sabbākārena Buddhassa Bhagavato ñaṇamukhe āpāthaṃ āgacchantī”ti-ādīsu⁷ ñeyye. “Diṭṭhadhammo pattadhammo veditadhammo”ti-ādīsu⁸ catusaccadhamme. Idhāpi catusaccadhamme daṭṭhabbo⁹. **Anukampā**ti anukampaṃ anuddayaṃ karohi. **Imanti** pajaṃ niddisanto āha. **Pajanti** pajātattā pajā, taṃ pajaṃ, sattanikāyaṃ saṃsāradukkhato mocehīti adhippāyo. Keci pana—

“Bhagavāti lokādhipatī naruttamo,
Katañjalī brahmagaṇehi yācito”ti—

paṭhanti. Ettāvatā sabbaso ayaṃ gāthā vuttatthā hoti.

Atha Bhagavato taṃ brahmuno Sahampatissa āyācanavacanaṃ sutvā aparimita samayasamuditakaruṇābalassa Dasabalassa parahitakaraṇanipuṇamaticārassa sabbasattesu okāsakaraṇamattena mahākaruṇā udapādi. Taṃ pana Bhagavato karuṇupattim dassentehi saṅgītikāle saṅgītikārahehi—

2. “Sampannavijjācaraṇassa tādino,
Jutindharassantimadehadhārino.
Tathāgatassappaṭipuggalassa,
Uppajji kāruṇṇatā sabbasatte”ti—

ayaṃ gāthā ṭhapitā.

Tattha **sampannavijjācaraṇassā**ti sampannaṃ nāma tividhaṃ paripuṇṇasamaṅgimadhuravasena. Tattha—

1. Khu 5. 61 piṭṭhe.	2. Am 1. 145 piṭṭhe.	3. Abhi 1. 1 piṭṭhe.
4. Abhi 1. 35 piṭṭhe.	5. Khu 1. 306; Khu 2. 272; Khu 5. 215, 357 piṭṭhādīsu.	
6. Vi 1. 283 piṭṭhe.	7. Khu 7. 277; Khu 8. 175; Khu 9. 377 piṭṭhesu.	
8. Dī 1. 102; Vi 3. 23, 47 piṭṭhādīsu.		
9. Ma-Ṭṭha 1. 18; Abhi-Ṭṭha 1. 81 piṭṭhādīsopi passitabbaṃ.		

“Sampannam sālakedāram, suvā bhuñjanti kosiya.

Paṭivedemi te brahme, na nam vāretumussahe”ti¹—

idam **paripuṇṇasampannam** nāma. “Iminā pātimokkhasamvarena upeto hoti samupeto upagato samupagato sampanno samannāgato”ti² idam **samaṅgisampannam** nāma. “Imissā bhante mahāpathaviyā heṭṭhimatalam sampannam, seyyathāpi khuddamadhum anīlakam, evamassādan”ti³ idam **madhurasampannam** nāma. Idha paripuṇṇasampannampi samaṅgisampannampi yujjati⁴. **Vijjā**ti paṭipakkhadhamme vijjhanatṭhena viditakaraṇatṭhena vinditabbatṭhena ca vijjā. Tā pana tissopi vijjā atṭhapi vijjā. Tisso vijjā **Bhayabheravasutte**⁵ āgatanayeneva veditabbā, atṭha **Ambatṭhasutte**⁶. Tatra hi vipassanā ñāṇena manomayiddhiyā ca saha cha abhiññā pariggahetvā atṭha vijjā vuttā. **Caraṇanti** sīlasamvaro indriyesu guttadvāratā bhojane mattaññutā jāgariyānuyogo saddhā hirī ottappaṃ bāhusaccaṃ āraddhavīriyatā upatṭhitassatitā paññāsampannatā cattāri rūpā vacarajjhānānīti ime pannarasa dhammā veditabbā. Imeyeve hi pannarasa dhammā yasmā etehi carati ariyasāvako gacchati amataṃ disaṃ, tasmā “caraṇan”ti vuttā. Yathāha “idha mahānāma ariyasāvako sīlavā hoti”ti⁷ sabbaṃ **Majjhimaṇṇāsake** vuttanayeneva veditabbaṃ. Vijjā ca caraṇaṇca vijjācaraṇāni, sampannāni paripuṇṇāni vijjācaraṇāni yassa soyaṃ sampannavijjācaraṇo, vijjācaraṇehi sampanno samaṅgibhūto, samannāgatoti vā sampannavijjācaraṇo. Ubhayathāpi attho yujjateva, tassa sampannavijjācaraṇassa⁸.

Tādinoti “iṭṭhepi tādī aniṭṭhepi tādī”ti-ādinā nayena **Mahāniddese**⁹ āgatatādīlakkhaṇena tādino, iṭṭhāniṭṭhādīsu avikārassa tādisassāti attho. **Jutindharassāti** jutimato, Yugandhare saradasamaye samuditadivasakarātīrekatarasassirikasarīrajutivisaradharassāti¹⁰ attho. “Paññāpajjotadharassā”ti vā vattuṃ vaṭṭati. Vuttañhetam—

1. Khu 5. 276 piṭṭhe Jātake.

2. Abhi 2. 255 piṭṭhe.

3. Vi 1. 8 piṭṭhe.

4. Ma-Ṭṭha 1. 158 piṭṭhepi passitabbaṃ.

5. Ma 1. 26 piṭṭhādīsu.

6. Dī 1. 93 piṭṭhādīsu.

7. Ma 2. 17 piṭṭhe.

8. Vi-Ṭṭha 1. 88 piṭṭhepi passitabbaṃ.

9. Khu 7. 88, 365 piṭṭhesu.

10. Yuganidhanasamaya-samuditadivasakarātīrekatara-sarīrajutivisarassāti (Sī, I)

“Cattāro loke pajjotā, pañcamettha na vijjati.
 Divā tapati ādicco, rattimābhāti candimā.
 Atha aggi divārattim, tattha tattha pabhāsati.
 Sambuddho tapataṃ seṭṭho, esā ābhā anuttarā”¹ti.

Tasmā ubhayathāpi sarīrapaññājutivisaradharassāti attho.

Antimadehadhārinoti sabbapacchimasarīradhārino, apunabbhavassāti attho.

Tathāgatassāti ettha aṭṭhahi kāraṇehi Bhagavā “Tathāgato”²ti vuccati, katamehi aṭṭhahi? Tathā āgatoti Tathāgato, tathā gatoti Tathāgato, tathalakkhaṇaṃ āgatoti Tathāgato, tathadhamme yāthāvato abhisambuddhoti Tathāgato, tathadassitāya Tathāgato, tathavāditāya Tathāgato, tathākāritāya Tathāgato, abhibhavanatṭhena Tathāgatoti.

Kathaṃ Bhagavā **tathā āgatoti Tathāgato**? Yathā yena abhinīhārena dānapāramiṃ pūretvā sīlanekkkhammapaññāvīriyakhantisacca-adhiṭṭhānamettupekkhāpāramiṃ pūretvā imā dasa pāramiyo dasa upapāramiyo dasa paramatthapāramiyoti samattimsa pāramiyo pūretvā aṅgapariccāgaṃ jīvitapariccāgaṃ dhanarajjaputtadārapariccāganti² ime pañca mahāpariccāge pariccajitvā yathā Vipassi-ādayo Sammāsambuddhā āgatā, tathā amhākampi Bhagavā āgatoti Tathāgato. Yathāha—

“Yatheva lokamhi Vipassi-ādayo,
 Sabbaññubhāvaṃ munayo idhāgatā.
 Tathā ayaṃ Sakyamunīpi āgato,
 Tathāgato vuccati tena cakkhumā”¹ti. (1)

Kathaṃ **tathā gatoti Tathāgato**? Yathā sampatijātā Vipassi-ādayo samehi pādehi pathaviyaṃ patiṭṭhāya uttarābhimukhā sattapadavītihārena gatā, tathā amhākampi Bhagavā gatoti Tathāgato. Yathāha—

1. Saṃ 1. 14, 44 piṭṭhesu.

2. Dārapariccāgaṃ puttapariccāgaṃ rajjapariccāganti (Ka)

“Muhuttajātova Gavampatī yathā,
Samehi pādehi phusī vasundharaṃ.
So vikkamī sattapadāni Gotamo,
Setaṇca chattam anudhārayuṃ marū.

Gantvāna so sattapadāni Gotamo,
Disā vilokesi samā samantato.
Aṭṭhaṅgupetaṃ giramabbhudīrayī,
Sīho yathā pabbatamuddhaniṭṭhito”ti. (2)

Katham **tathalakkhaṇaṃ āgatoti Tathāgato?** Sabbesaṃ
rūpārūpadhammānaṃ salakkhaṇaṃ sāmāññalakkhaṇaṃca tathaṃ avitathaṃ
ñāṇagatiyā āgato avirajjhivā patto¹ anubuddhoti Tathāgato.

“Sabbesaṃ pana dhammānaṃ, sakasāmāññalakkhaṇaṃ.
Tathamevāgato yasmā, tasmā Satthā Tathāgato”ti. (3)

Katham **tathadhamme yāthāvato abhisambuddhoti Tathāgato?**
Tathadhammā nāma cattāri ariyasaccāni. Yathāha “cattārimāni bhikkhave
tathāni avitathāni anaññathāni. Katamāni cattāri? ‘Idaṃ dukkhaṇ’ti
bhikkhave tathametaṃ avitathametaṃ anaññathametaṇ”ti vitthāro². Tāni ca
Bhagavā abhisambuddho, tasmā tathānaṃ abhisambuddhattā “Tathāgato”ti
vuccati. Abhisambuddhattho hi ettha gatasaddo.

Tathanāmāni saccāni, abhisambujjhi Nāyako.

Tasmā tathānaṃ saccānaṃ, sambuddhattā Tathāgato. (4)

Katham **tathadassitāya Tathāgato?** Bhagavā hi aparimāṇāsu lokadhātūsu
aparimāṇānaṃ sattānaṃ cakkhusotaghānājivhākāyamanodvāresu āpāthaṃ
āgacchantam rūpa saddagandharasaphoṭṭhabbadhammārammaṇaṃ
Tathāgato sabbākārato jānāti passatīti, evaṃ tathadassitāya Tathāgato. Atha
vā yaṃ loke tathaṃ, taṃ lokassa tatheva dasseti. Tatopi Bhagavā Tathāgato.
Ettha tathadassi-atthe “Tathāgato”ti padasambhavo veditabbo.

1. Avirajjhivāva gato (Sī)

2. Sam 3. 377 piṭṭhe.

Tathākārena yo dhamme, jānāti anupassati.

Tathadassīti Sambuddho, tasmā vutto Tathāgato. (5)

Katham **tathavāditāya Tathāgato?** Yañca abhisambodhiyā parinibbānassa ca antare pañcacattālīsavassaparimāṇakāle suttādinavaṅgasaṅgahitaṃ bhāsitaṃ lapitaṃ Tathāgatenā, sabbaṃ taṃ ekatulāya tulitaṃ viya tathameva avitathameva hoti. Tene vāha—

“Yañca Cunda rattiṃ Tathāgato anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambu jjhāti, yañca rattiṃ anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyati, yaṃ etasmiṃ antare bhāsati lapati niddisati, sabbaṃ taṃ tatheva hoti, no aññathā. Tasmā ‘Tathāgato’ti vuccatī”ti¹.

Ettha pana gada-attho hi gatasaddo. Evaṃ tathavāditāya Tathāgato. Āgadanam āgado, vacananti attho. Tatho aviparīto āgado assāti Tathāgato. Da-kārassa ta-kāraṃ katvā vutto.

Tathāvādī Jino yasmā, tathadhammappakāsako.

Tathāmāgadanañcassa, tasmā Buddho Tathāgato. (6)

Katham **tathākāritāya Tathāgato?** Bhagavā hi yaṃ yaṃ vācam abhāsi, taṃ taṃ eva kāyena karoti, vācāya kāyo anulometi, kāyassapi vācā. Tenevāha—

“Yathā vādī bhikkhave Tathāgato tathā kārī, yathā kārī tathā vādī -pa-. Tasmā ‘Tathāgato’ti vuccatī”ti¹.

Yathā ca vācā gatā, kāyopi tathā gato, yathā kāyo gato, vācāpi tathā gatā. Evaṃ tathākāritāya Tathāgato.

Yathā vācā gatā tassa, tathā kāyo gato yato.

Tathāvāditāya Sambuddho, Satthā tasmā Tathāgato. (7)

Katham **abhibhavanaṭṭhena Tathāgato?** Upari Bhavaggaṃ heṭṭhā Avīciṃ pariyantaṃ katvā tiriyaṃ aparimāṇāsu lokadhātūsu sabbasatte abhibhavati sīlenapi samādhināpi paññāyapi vimuttiyāpi vimuttiñāṇadassanenapi,

1. Am 1. 332; Khu 8. 169 piṭṭhesu.

na tassa tulā vā pamāṇaṃ vā atthi, atha kho atulo appameyyo anuttaro.
Tenevāha—

“Sadevake bhikkhave loka -pa- tathāgato abhibhū anabhibhūto
aññadatthu daso vasavattī, tasmā ‘Tathāgato’ti vuccatī”¹.

Tatrevaṃ padasiddhi veditabbā—agado viya agado. Ko panesa?
Desanāvilāso ceva puññussayo² ca. Tena hesa mahānubhāvo bhisakko
dibbāgadena sappe viya sabbaparappavādino sadevakañca lokam
abhibhavati, iti sabbalokābhibhavanato aviparīto desanāvilāso ceva
puññussayo ca agado assāti da-kārassa ta-kāram katvā “Tathāgato”ti
veditabbo. Evaṃ abhibhavanaṭṭhena Tathāgato.

Tatho aviparīto ca, agado yassa Satthuno.

Vasavattīti so tena, hoti Satthā Tathāgato³. (8)

Appaṭi puggalassāti paṭipuggalavirahitassa, añño koci “aham Buddhō”ti
evaṃ paṭiññaṃ dātuṃ samattho nāmassa puggalo natthīti appaṭipuggalo,
tassa appaṭipugga lassa. **Uppajjīti** uppanno udapādi. **Kāruññatīti** karuṇāya
bhāvo kāruññatā. **Sabbasatteti** niravasesasattapariyādānavacanaṃ, sakale
sattanikāyeti attho. Ettāvatā ayampi gāthā vuttatthā hoti.

Atha Bhagavā brahmunā dhammadesanattāya āyācīto sattesu
kāruññataṃ uppā detvā dhammaṃ desetukāmo mahābrahmānaṃ gāthāya
ajjhabhāsi—

“Apārutā tesaṃ amatassa dvārā,
Ye sotavanto pamuñcantu saddham.
Vihimsasaññī paguṇaṃ na bhāsim,
Dhammaṃ paṇītaṃ manujesu brahme”⁴.

1. Am 1. 332; Khu 8. 169 piṭṭhesu.

2. Puññāvilāso (Sī, I)

3. Dī-Tīha 1. 59; Ma-Tīha 1. 47; Am-Tīha 1. 80; Udāna-Tīha 112;

Itivuttaka-Tīha 111 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

4. Ma 1. 226; Sam 1. 140; Dī 2. 34; Vi 3. 10 piṭṭhesu.

Atha kho **brahmā Sahampati** “katāvakāso khomhi Bhagavatā dhammadesanāyā”ti ñatvā dasanakhasamodhānasamujjalam añjalim sirasi katvā Bhagavantam abhivādetvā padakkhiṇam katvā brahmagaṇaparivuto pakkāmi. Atha Satthā tassa brahmuno paṭiññam datvā “kassa nu kho aham paṭhamam dhammam deseyyan”ti¹ cinto “Ālāro paṇḍito so imam dhammam khippam ājānissati”ti cittam uppādetvā puna olokeno tassa sattāham kālāṇkatabhāvam ñatvā Udakassa ca abhidosa kālāṇkatabhāvam ñatvā puna “kham nu kho etarahi pañcavaggiyā bhikkhū viharanti”ti pañcavaggiye āvajjento “Bārāṇasiyam Isipatane migadāye”ti ñatvā āsālhiyam pabhātāya rattiya kālasseva pattacīvaramādāya aṭṭhārasayojanikam maggam paṭipanno antarāmagge **Upakam** nāma ājivakam disvā tassa attano Buddhabhāvamāvikatvā taṇdivasameva sāyanhasamaye Isipatanamagamāsi. Tattha pañcavaggiyānam attano Buddhabhāvam pakāsetvā paññattavarabuddhāsanagato pañcavaggiye bhikkhū āmantetvā **Dhammacakkappavattanasuttantam**² desesi.

Tesu Aññāsikoṇḍaññatthero desanānusārena ñaṇam pesetvā suttapariyosāne aṭṭhārasahi brahmakoṭṭhi saddhim sotāpattiphale paṭiṭṭhāsi. Satthā tattheva vassam upagantvā punadivase Vappattheram sotāpattiphale paṭiṭṭhāpesi. Eteneva upāyena sabbe te sotāpattiphale paṭiṭṭhāpetvā puna pañcamiyam pakkhassa pañcapi te there sannipātetvā **Anattalakkaṇasuttantam**³ desesi, desanāpariyosāne pañcapi therā arahatte paṭiṭṭhahimsu.

Atha Satthā tattheva **Yasassa** kulaputtassa upanissayam disvā geham pahāyanikkhantam disvā “ehi Yasā”ti⁴ pakkosivā tasmiññeva rattibhāge sotāpattiphale paṭiṭṭhāpetvā punadivase arahatte ca paṭiṭṭhāpetvā aparepi tassa sahāyake **catupannāsajane** ehibhikkhupabbajjāya pabbājetvā arahatte paṭiṭṭhāpesi. Evam loka ekasatthiyā arahantesu jātesu Satthā vuṭṭhavasso pavāretvā bhikkhū āmantetvā etadavoca—

1. Ma 1. 226; Vi 3. 10 piṭṭhesu. 2. Saṃ 3. 368; Vi 3. 14; Khu 9. 329 piṭṭhādīsu.

3. Saṃ 2. 55; Vi 3. 18 piṭṭhādīsu. 4. Vi 3. 21 piṭṭhe.

“Paratthaṃ cattano atthaṃ, karontā pathaviṃ imaṃ.
 Byāharantā manussānaṃ, dhammaṃ caratha bhikkhavo.
 Viharatha vivittesu, pabbatesu vanesu ca.
 Pakāsayantā saddhammaṃ, lokassa satataṃ mama.
 Karontā dhammadūteyyaṃ, vikhyāpayatha bhikkhavo.
 Santi-atthāya sattānaṃ, subbatā vacanaṃ mama.
 Sabbaṃ pidahatha dvāraṃ, apāyānāmanāsavā.
 Saggamokkhassa maggassa, dvāraṃ vivarathāsamā.
 Desanāpaṭipattihi, karuṇādiguṇālayā.
 Buddhiṃ saddhañca lokassa, abhivaḍḍhetha sabbaso.
 Gihīnamupakarontānaṃ, niccamāmisadānato.
 Karoṭha dhammadānena, tesaṃ paccūpakāraṃ.
 Samussayatha saddhammaṃ, desayantā isiddhajaṃ.
 Katakattabbakammantā, paratthaṃ paṭipajjathā”ti.

Evañca pana vatvā Bhagavā te bhikkhū disāsu vissajjetvā sayāṃ
 uruvelaṃ gacchanto antarāmagge kappāsikavanasaṇḍe **tiṃsa**
Bhaddavaggiyakumāre vinesi. Tesu yo sabbapacchimako, so sotāpanno,
 sabbasetṭho anāgāmī, ekopi arahā vā puthujjano vā nāhosi. Tepi sabbe
 ehibhikkhupabbajjāya pabbājetvā disāsu pesetvā sayāṃ Uruvelaṃ gantvā
 aḍḍhuḍḍhāni pāṭihāriyasahassāni dassetvā Uruvelakassapādayo saḥassajaṭila
 parivāre **Tebhātikajaṭile** dametvā ehibhikkhubhāvena pabbājetvā gayāsīse
 nisīdāpetvā **Ādittapariyāyadesanāya**¹ arahatte paṭiṭṭhāpetvā tena
 arahantasahassena Bhagavā parivuto “Bimbisārassa rañño paṭiññaṃ
 mocessāmi”ti Rājagahanagarūpacāre Laṭṭhivanuyyānaṃ nāma agamāsi. Tato
 uyyānapālako rañño ārocesi. Rājā “Satthā āgato”ti sutvā dvādasa nahutehi
 brāhmaṇagahapatikehi parivuto dasabalaṃ ghanavivaragatamiva

1. Saṃ 2. 251; Vi 3. 44 piṭṭhādīsu.

divasakaraṃ vanavivaragataṃ munivaradivasakaraṃ upasaṅkamitvā
cakkālaṅkatatalesu jalajāmalāvikalakamalakomalesu Dasabalassa pādesu
makuṭamaṇijutivisaravijjotinā sirasā nipatitvā ekamantaṃ nisīdi saddhim
parisāya.

Atha kho tesāṃ brāhmaṇagahapatikānaṃ etadahosi “kiṃ nu kho
Mahāsamaṇo Uruvelakassape brahmacariyaṃ carati, udāhu Uruvelakassapo
Mahāsamaṇe”ti. Atha kho Bhagavā tesāṃ cetoparivitakkamaññāya therāṃ
gāthāya ajjhabhāsi—

“Kimeva disvā Uruvelavāsi,
Pahāsi aggim kisakavadāno.
Pucchāmi taṃ Kassapa etamatthaṃ,
Kathaṃ pahīnaṃ tava aggihuttaṃ”ti¹.

Thero Bhagavato adhippāyaṃ veditvā—

“Rūpe ca sadde ca atho rase ca,
Kāmitthiyo cābhivadanti yaññā.
Etaṃ malantī upadhīsu ñatvā,
Tasmā na yiṭṭhe na hute arañjin”ti¹—

imaṃ gāthaṃ vatvā attano sāvakaabhāvappakāsanatthaṃ Tathāgatassa pādesu
sirasā nipatitvā “Satthā me bhante Bhagavā, sāvako hamasmī”ti vatvā
ekatāladvitāla -pa- satta tālappamaṇaṃ vehāsaṃ sattakkhattuṃ
abbhuggantvā pāṭihāriyaṃ katvā ākāśato oruyha Bhagavantaṃ vanditvā
ekamantaṃ nisīdi.

Atha kho mahājano tassa taṃ pāṭihāriyaṃ disvā “aho mahānubhāvā
Buddhā nāma, evaṃ thāmagatadiṭṭhiko attānaṃ ‘arahā ahan’ti maññamāno
Uruvelakassapopi diṭṭhiajālaṃ bhinditvā Tathāgatena damito”ti Dasabalassa
guṇakathaṃ kathesi. Taṃ sutvā Satthā “nāhamidāniyeva imaṃ
Uruvelakassapaṃ damemi, atītepi esa mayā damitoyevā”ti āha. Atha kho so
mahājano utthāyāsanaṃ Bhagavantaṃ vanditvā sirasi añjaliṃ paggahe tvā
evamāha “bhante idāni amhehi

1. Vi 3. 46 piṭṭhe.

esa damito diṭṭho, katham panesa atīte Bhagavatā damito”ti. Tato Satthā tena mahājanena yācito bhavantarena paṭicchannam **Mahānārada**kassapajātakaṃ¹ kathetvā cattāri ariyasaccāni pakāsesi. Tato Satthu dhammakatham sutvā rājā Bimbisāro ekādasana hutehi saddhim sotāpattiṭṭhale patitṭhāsi, ekanahutaṃ upāsakattaṃ paṭivedesi. Rājā saraṇam gantvā svātānāya Bhagavantaṃ saddhim bhikkhusaṃghena nimantetvā Bhagavantaṃ tikkhattum padakkhiṇaṃ katvā vanditvā pakkāmi.

Punadvase Bhagavā bhikkhusahassaparivuto marugaṇaparivuto² viya dasasatanayano devarājā, brahmagaṇaparivuto viya mahābrahmā Rājagahaṃ pāvisi. Rājā Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa dānaṃ datvā bhojanapariyosāne Bhagavantaṃ etadavoca “aham bhante tīṇi ratanāni³ vinā vasitum⁴ na sakkhissāmi, velāya vā avelāya vā Bhagavato santikaṃ āgamissāmi, Laṭṭhivanaṃ nāma atidūre, idaṃ pana amhākaṃ Veḷuvanaṃ nāma uyyānaṃ pavivekakāmānaṃ nātidūraṃ naccāsannaṃ gamanāgamanasampannaṃ nijjanasambādhaṃ pavivekasukhaṃ chāyūdakasampannaṃ sītalasilātalasamalaṅkataṃ paramaramaṇīyabhūmibhāgaṃ surabhikusumataruvaranirantaraṃ ramaṇīyapāsādahammiyavimānavihāradḍhayogamaṇḍapādipaṭimaṇḍitaṃ. Idaṃ me bhante Bhagavā paṭiggaṇhātu navatapanāṅgārasaṅkāseṇa suvaṇṇabhiṅgāreṇa⁵ surabhikusuma vāsitaṃ maṇivaṇṇa-udakaṃ gahetvā Veḷuvanārāmaṃ pariccajanto Dasabalassa hatthe udakaṃ pātesi. Tasmim āramapaṭiggahaṇe “Buddhasāsanassa mūlāni otiṇṇāni”ti pīvasaṃ gatā naccantī viya ayaṃ mahāpathavī kampi. Jambudīpe pana ṭhapetvā Veḷuvanamahāvihāraṃ aññaṃ pathaviṃ kampetvā gahitasenāsaṇaṃ nāma natthi. Atha Satthā Veḷuvanārāmaṃ paṭiggahetvā raṇṇo vihāradānānumodanamakāsi—

“Āvāsadānassa panānisaṃsaṃ,
Ko nāma vattum puriso samattho.
Aññaṭra Buddhā pana Lokanāthā,
Yutto mukhānaṃ nahutena cāpi.

1. Khu 6. 257 piṭṭhādīsu.

2. Amara... (Sī, I)

3. Saraṇāni (Ka)

4. Vattitum (Ka)

5. Bhiṅkāreṇa (Sī, I, Ka)

Āyuñca vaṇṇaṇca sukhaṃ balañca,
 Varaṃ pasatthaṃ paṭibhānameva.
 Dadāti nāmāti pavuccate so,
 Yo deti saṃghassa naro vihāraṃ.

Dātā nivāsassa nivāraṇassa,
 Sītādino jīvitupaddavassa.
 Pāleti āyuṃ pana tassa yasmā,
 Āyuppado hoti tamāhu santo.

Accuṇhasīte vasato nivāse,
 Balañca vaṇṇo paṭibhā na hoti.
 Tasmā hi so deti vihāradātā,
 Balañca vaṇṇaṃ paṭibhānameva.

Dukkhassa sītuṇhasarīsapā ca,
 Vātātāpādippabhavassa loke.
 Nivāraṇā nekavidhassa niccaṃ,
 Sukhappado hoti vihāradātā.

Sītuṇhavātātāpaḍaṃsavuṭṭhi,
 Sarīsapāvālamigādidukkhāṃ.
 Yasmā nivāreti vihāradātā,
 Tasmā sukhaṃ vindati so parattha.

Pasannacitto bhavabhogaḥetum,
 Manobhirāmaṃ mudito vihāraṃ.
 Yo deti sīlādiguṇoditānaṃ,
 Sabbaṃ dado nāma pavuccate so.

Pahāya maccheramalaṃ salobhaṃ,
 Guṇālayānaṃ nilayaṃ dadāti.
 Khittova so tattha parehi sagge,
 Yathābhataṃ jāyati vītasoko.

Vare cārurūpe vihāre uḷāre,
 Naro kāraye vāsaye tattha bhikkhū.
 Dadeyyannapānañca vatthañca nesaṃ,
 Pasannena cittena sakkacca niccaṃ.

Tasmā mahārāja bhavesu bhoge,
 Manorame paccanubhuyya bhiyyo.
 Vihāradānassa phalena santam,
 Sukhaṃ asokaṃ adhigaccha pacchā”ti.

Iccevaṃ Munirājā naraṛājassa Bimbisārassa vihāradānānumodanaṃ
 katvā uṭṭhāyāsanaṃ bhikkhusaṃghaparivuto paramadassanīyāya attano
 sarīrappabhāya suvaṇṇarasasekapiṇṇcharāni viya nagaravanavimānādīni
 kurumāno anopamāya Buddhālīlāya anantāya Buddhasiriyā
 Veḷuvanamahāvihārameva pāvisīti.

Akīḷane Veḷuvane vihāre,
 Tathāgato tattha manobhirāme.
 Nānāvihārena vihāsi dhīro,
 Veneyyakānaṃ¹ samudikkhamāno.

Athevaṃ Bhagavati tasmim viharante **Vuddhodanamahārājā** “putto me
 chabbassāni dukkarakārikaṃ katvā paramābhisambodhiṃ patvā
 pavattitavaradhammacakko Rājagahaṃ patvā Veḷuvanamahāvihāre
 viharatī”ti sutvā aññatarāṃ mahāmaccaṃ āmantesi “ehi bhaṇe
 purisasahassaparivāro Rājagahaṃ gantvā mama vacanena ‘pitā vo
 Suddhodanamahārājā taṃ daṭṭhukāmo’ti vatvā puttaṃ me gaṇhitvā ehī”ti. So
 “sādhu devā”ti rañño paṭissuṇitvā purisasahassaparivāro
 saṭṭhiyojanamaggaṃ gantvā dhammadesanavelāya vihāraṃ pāvisi. So
 “tiṭṭhatu tāva raññā pahitasāsanan”ti parisapariyante ṭhito Satthu
 dhammadesanaṃ sutvā yathāṭhitova saddhiṃ purisasahassena arahattaṃ
 patvā pabbajjaṃ yāci. Bhagavā “etha bhikkhavo”ti hatthaṃ pasāresi, te
 sabbe taṅkhaṇaṇṇeva iddhimayapattacīvaradharā vassasaṭṭhikattherā viya²
 ākappasampannā hutvā Bhagavantaṃ parivāresuṃ. Rājā

1. Veneyyakālaṃ (Ka)

2. Vassasatikattherā viya (Si)

“neva gato āgacchatī, na ca sāsanaṃ suyyatī”ti cintetvā teneva nīhārena navakkhattuṃ amacce pesesi. Tesu navasu purisasahassesu ekopi rañño nārocesi, na sāsanaṃ vā paṇiṇi. Sabbe arahattaṃ patvāva pabbajimsu.

Atha rājā cintesi “ko nu kho mama vacanaṃ karissatī”ti sabbarājabalaṃ olokento **Udāyīm** addasa. So kira rañño sabbatthasādhako amacco abbhantariko ativissāsiko bodhisattena saddhiṃ ekadivaseyeva jāto saha paṃsukīlito sahāyo. Atha naṃ rājā āmantesi “tāta Udāyi ahaṃ mama puttaṃ daṭṭhukāmo navapurisasahassāni pesesiṃ, ekapurisopi āgantvā sāsanaṃ attampi ārocetā natthi, dujjāno kho pana me jīvitantarāyo, ahaṃ jīvamānova puttaṃ daṭṭhumicchāmi, sakkhissasi me puttaṃ dassetun”ti. So “sakkhissāmi deva sace pabbajituṃ labhissāmi”ti āha. Tāta tvaṃ pabbajitvā vā apabbajitvā vā mayhaṃ puttaṃ dassethi. So “sādhu devā”ti rañño sāsanaṃ ādāya Rājagahaṃ gantvā Satthu dhammaḍḍesaṃ sutvā saddhiṃ purisasahassena arahattaṃ patvā ehibhikkhubhāve patiṭṭhāya phaggunīpuṇṇamāsiyaṃ cintesi “atikkanto hemanto, vasanta samayo anupatto, supupphitā vanasaṇḍā, paṭipajjanakkhamo maggo, kālo Dasabalassa nātisaṅgahaṃ kātun”ti cintetvā Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā saṭṭhimattāhi gāthāhi Bhagavato kulanagaraṃ gamanattāya gamanavaṇṇaṃ vaṇṇesi—

“*Aṅgārino dāni dumā bhadante,
Phalesino chadanaṃ vipphahāya.
Te accimantova pabhāsanti,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ¹. (1)

* Catusaṭṭhimattā imā gāthāyo porāṇatālapaṇṇapotthakesu dissanti, Sī, I mūlesu pana peyyā lamukhena niddiṭṭhā ādi-antabhūtā dveyyeva gāthāyo dissanti. Tāsu ca catusaṭṭhimattāsu gāthāsu aṭṭhacattālīsa gāthāyo Apadānaṭṭhakathāyaṃ (Apadāna-Ṭṭha 2. 258, 263 piṭṭhesu) āgatā. Idha pana ‘saṭṭhimattāhi gāthāhi’ti vuttavacanamanuvattitvā porāṇatālapaṇṇapotthakesu āgatanayeneva muddāpitā. Appakaṃ panettha ūnamadhikaṃ gaṇanūpagaṃ na hotīti gaṇettabbāṃ.

1. Bhagīrathānaṃ (Sī), bhagīrasānaṃ (Ka)

Dumā vicittā suvirājamānā,
 Rattaṅkureheva ca pallavehi.
 Ratanujjalamaṇḍapasannibhāsā,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (2)

Supupphitagga kusumehi bhūsitā,
 Manuññabhūtā sucisādhugandhā.
 Rukkhā virocanti ubhosu passesu,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (3)

Phalehinekehi samiddhibhūtā,
 Vicittarukkhā ubhatovakāse.
 Khuddaṃ pipāsampi vinodayanti,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (4)

Vicittamālā sucipallavehi,
 Susajjitā morakalāpasannibhā.
 Rukkhā virocanti ubhosu passesu,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (5)

Virocamānā phalapallavehi,
 Susajjitā vāsanivāsabhūtā.
 Tosenti addhānakilantasatte,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (6)

Suphullitagga vanagumbanissitā,
 Latā anekā suvirājamānā.
 Tosenti satte maṇimaṇḍapāva,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (7)

Latā anekā dumanissitāva,
 Piyehi saddhiṃ sahitā vadhūva.
 Palobhayantī hi sugandhagandhā,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (8)

Vicittanīlādimanuññavaṇṇā,
 Dijā samantā abhikūjamānā.
 Tosenti mañjussaratā ratīhi,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (9)

Migā ca nānā suvirājamānā,
 Uttuṅgakaṇṇā ca manuññanettā.
 Disā samantā mabhidhāvayanti,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (10)

Manuññabhūtā ca mahī samantā,
 Virājamānā haritāva saddalā.
 Supupphirukkhā molīnivalaṅkatā,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (11)

Susajjitā muttamayāva vālukā,
 Sasaṇṭhitā cārusuphassadātā.
 Virocayanteva disā samantā,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (12)

Samaṃ suphassaṃ sucibhūmibhāgaṃ,
 Manuññapupphodayagandhavāsitaṃ.
 Virājamānaṃ sucimañca sobhaṃ,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (13)

Susajjitaṃ nandanakānanaṃva,
 Vicittanānādumasaṇḍamaṇḍitaṃ.
 Sugandhabhūtaṃ pavanaṃ surammaṃ,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (14)

Sarā vicittā vividhā manoramā,
 Susajjitā paṅkajapuṇḍarīkā¹.
 Pasannasītodakacārupuṇṇā,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (15)

1. Mahāpaṅkajapuṇḍarīkehi (Ka)

Suphullanānāvidhapaṅkajehi,
 Virājamānā sucigandhagandhā.
 Pamodayanteva narāmarānaṃ,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (16)

Suphullapaṅkeruhasannisinnā¹,
 Dijā samantā mabhinādayantā.
 Modanti bhariyāhi samaṅgino te,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (17)

Suphullapupphehi rajaṃ gahetvā,
 Alī vidhāvanti vikūjamānā.
 Madhumhi gandho vidisaṃ pavāyati,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (18)

Abhinnanādā madavāraṇā ca,
 Girīhi dhāvanti ca vāridhārā.
 Savanti najjo suvirājitāva,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (19)

Girī samantāva padissamānā,
 Mayūragīvā iva nīlavaṇṇā.
 Disā rajindāva¹ virocayanti,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (20)

Mayūrasaṅghā girimuddhanasmiṃ,
 Naccanti nārīhi samaṅgibhūtā.
 Kūjanti nānāmadhurassarehi,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (21)

Suvādikā nekadijā manuññā,
 Vicittapattehi virājamānā.
 Girimhi ṭhatvā abhinādayanti,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (22)

1. ...sannissitā (Ka)

2. Gajindāva (Ka)

Suphullapupphā'karamābhikiṇṇā,
 Sugandhanānādalaṅkatā ca.
 Girī virocanti disā samantā,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (23)

Jalāsaya nekasugandhagandhā,
 Surinda-uyyānajalāsaya.
 Savanti najjo suvirājamānā,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (24)

Vicittatitthehi alaṅkatā ca,
 Manuññanānāmigapakkipāsā.
 Najjo virocanti susandamānā,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (25)

Ubhosu passesu jalāsyesu,
 Supupphitā cārusugandharukkhā¹.
 Vibhūsitaggā surasundarī ca,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (26)

Sugandhanānādumajālakiṇṇaṃ,
 Vanam vicittam suranandanaṃva.
 Manobhirāmaṃ satatam gatīnaṃ,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (27)

Sampannanānāsuci-annapānā,
 Sabyañjanā sādurasena yuttā.
 Pathesu gāme sulabhā manuññā,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (28)

Virājita āsi mahī samantā,
 Vicittavaṇṇā kusumāsanassa.
 Ratti'ndagopehi alaṅkatāva,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (29)

1. Tārusugandharukkhā (Ka)

Visuddhasaddhādiguṇehi yuttā,
Sambuddharājam abhipatthayantā.
Bahūhi tattheva janā samantā,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānam. (30)

Vicitra-ārāmasupokkharāṇṇo¹,
Vicitranānāpadumehi channā.
Bhisehi khīraṃva rasam pavāyati,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānam. (31)

Vicitranīlacchadanena'laṅkatā,
Manuññarukkha ubhatovakāse.
Samuggatā sattasamūhabhūtā,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānam. (32)

Vicitranīlabbhamivāyataṃ vanam,
Surindaloke iva Nandanam vanam.
Sabbotukam sādhusugandhapuppham,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānam. (33)

Subhañjasam yojanayojanesu,
Subhikkhagāmā sulabhā manuññā.
Janābhikiṇṇā sulabhannapānā,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānam. (34)

Pahūtachāyūdakarammabhūtā,
Nivāsinaṃ² sabbasukhappadātā.
Visālasālā ca sabhā ca bahū,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānam. (35)

Vicittanānādumasaṇḍamaṇḍitā,
Manuñña-uyyānasupokkharāṇṇo.
Sumāpitā sādhusugandhagandhā,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānam. (36)

1. ...pokkharāṇṇā (Ka)

2. Nivāsina (Ka)

Vāto mudūsītalasādhurūpo,
 Nabhā ca abbhā vigatā samantā.
 Disā ca sabbāva virocayanti,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (37)

Pathe rajonuggamanatthameva,
 Rattiṃ pavassanti ca mandavuṭṭhī.
 Nabhe ca sūro mudukova tāpo,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (38)

Madappabāhā madahatthisaṅghā,
 Kareṇusaṅghehi sukīlayanti.
 Disā vidhāvanti ca gajjayantā,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (39)

Vanam sunīlam abhidassanīyam,
 Nīlabbhakūṭam iva rammabhūtam.
 Vilokitānaṃ ativimhanīyam,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (40)

Visuddhamabbham gaganam surammaṃ,
 Maṇimayehi samalaṅkatāva.
 Disā ca sabbā atirocayanti,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (41)

Gandhabbavijjādharakinnarā ca,
 Sugītiyantā madhurassarena.
 Caranti tasmiṃ pavane suramme,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (42)

Kilesasaṅghassa bhitāsakehi,
 Tapassisaṅghehi nisevitaṃ vanam.
 Vihāra-ārāmasamiddhibhūtam,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (43)

Samiddhinānāphalino vanantā,
 Anākulā niccamanobhirammā.
 Samādhipītiṃ abhivaḍḍhayanti,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (44)

Nisevitaṃ nekadijehi niccaṃ,
 Gāmena gāmaṃ satataṃ vasantā.
 Pure pure gāmavarā ca santi¹,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (45)

Vatthannapānaṃ sayanāsanañca,
 Gandhañca mālañca vilepanañca.
 Tahim samiddhā janatā bahū ca,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (46)

Puññiddhiyā sabbayasaggapattā,
 Janā ca tasmiṃ sukhitā samiddhā.
 Pahūtabhogā vividhā vasanti,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (47)

Nabhe ca abbhā suvisuddhavaṇṇā,
 Disā ca cando suvirājitova.
 Rattiñca vāto mudusītalo ca,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (48)

Canduggame sabbajanā pahaṭṭhā,
 Sakaṅgaṇe citrakathā vadantā.
 Piyeḥi saddhiṃ abhimodayanti,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (49)

Candassa raṃsīhi nabhaṃ viroci,
 Mahī ca saṃsuddhamanuññaṇṇā.
 Disā ca sabbā parisuddharūpā,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (50)

1. Gāmavarā vasanti (Ka), gāmavare vasanti (Ka)

Dūre ca disvā varacandaramsim,
 Pupphimsu pupphāni mahitalasmim.
 Samantato gandhaguṇatthikānaṃ,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (51)

Candassa ramsiḥi vilimpitāva¹,
 Mahī samantā kusumena'laṅkatā.
 Viroci sabbaṅgasumālinīva,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (52)

Kucanti hatthīpi madena mattā,
 Vicittapiñchā ca dijā samantā.
 Karonti nādaṃ pavane suramme,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (53)

Pathaṇca sabbam paṭipajjanakkhamam,
 Iddham ca raṭṭham sadhanaṃ sabhogam.
 Sabbatthutam sabbasukhappadānaṃ,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (54)

Vanaṇca sabbam suvicittarūpaṃ,
 Sumāpitaṃ nandanakānanaṃva.
 Yatīna pītiṃ satataṃ janeti,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (55)

Alaṅkataṃ devapuraṃva rammaṃ,
 Kapīlavatthum iti nāmadheyyam.
 Kulanagaraṃ idha sassirikaṃ,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (56)

Manuñña-aṭṭālavicittarūpaṃ,
 Suphullapaṅkeruhasaṇḍamaṇḍitaṃ.
 Vicittaparikhāhi puram surammaṃ,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (57)

Vicittapākāraṇca toraṇaṇca,
 Subhaṅgaṇaṃ devanivāsabhūtaṃ.
 Manuñṇavīthi¹ suralokasannibhaṃ,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (58)

Alaṅkatā sākiyarājaputtā,
 Virājamānā varabhūsaṇehi.
 Surindaloke iva devaputtā,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (59)

Suddhodano Munivaraṃ abhidassanāya,
 Amaccaputte dasadhā apesayi.
 Balena saddhiṃ mahatā Muninda,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (60)

Nevāgataṃ passati neva vācaṃ,
 Sokābhībhūtaṃ naravīraseṭṭhaṃ.
 Tosetumicchāmi narādhipattaṃ,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (61)

Taṃdassanena'bbhutaṭṭirāsi,
 Udikkhamānaṃ dvipadānamindaṃ.
 Toschi taṃ Muninda guṇaseṭṭhaṃ,
 Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṃ. (62)

Āsāya kassate khettaṃ, bījaṃ āsāya vappati.
 Āsāya vāṇijā yanti, samuddaṃ dhanahārakā.
 Yāya āsāya tiṭṭhāmi, sā me āsā samijjhatu. (63)

Nātisītaṃ nāti-uṇhaṃ, nātidubbhikkhachātakāṃ.
 Saddalā haritā bhūmi, esa kālo Mahāmuni²ti. (64)

Atha naṃ Satthā “kiṃ nu kho Udāyi gamanavaṇṇaṃ vaṇṇesi”ti āha.
 “Bhante tumhākaṃ pitā Suddhodanamahārājā daṭṭhukāmo, karotha
 ñātakānaṃ saṅgahaṇaṃ”ti āha. “Sādhu Udāyi karissāmi ñātisaṅgahaṇaṃ, tena hi

1. Manuñṇavitti (Ka)

bhikkhusaṃghassa ārocehi, **gamiyavattaṃ** pūressantī”ti āha. “Sādhu bhante”ti thero bhikkhusaṃghassa ārocesi.

Satthā Aṅgamagadhavāsīnaṃ kulaputtānaṃ dasahi sahassehi,
Kapilavatthu vāsīnaṃ dasahi sahassehīti sabbeheva vīsatiyā
khīṇāsavabhikkhusahassemi parivuto Rājagahā nikkhamitvā divase divase
yojanaṃ yojanaṃ gacchanto dvīhi māsehi Kapilavatthupuraṃ sampāpuṇi.
Sākiyāpi anuppatteyeva Bhagavati “amhākaṃ ñātiseṭṭhaṃ passissāmā”ti
Bhagavato vasanaṭṭhānaṃ vīmaṃsamānā “nigrodhasakkassārāmo
ramaṇīyo”ti sallakkhetvā sabbaṃ paṭijagganavidhiṃ kāretvā
gandhapupphahatthā paccuggamaṇaṃ karontā sabbālaṅkārehi
samalaṅkatagattā gandhapupphacuṇṇādīhi pūjayamānā Bhagavantaṃ
purakkhatvā Nigrodhārāmaṃeva agamaṃsu.

Tatra Bhagavā vīsatiyā khīṇāsavasahassemi parivuto
paññattavarabuddhāsane nisīdi. Sākiyā pana mānājātikā mānatthaddhā,
“Siddhatthakumāro amhehi daharataro, amhākaṃ kaniṭṭho bhātā putto
bhāgineyyo nattā”ti cintetvā daharadahare rājakumāre āhaṃsu “tumhe
vandatha, mayaṃ tumhākaṃ piṭṭhito piṭṭhito nisīdissāmā”ti. Tesvevaṃ
nisinnesu Bhagavā tesaṃ ajjhāsayaṃ oloketvā “ime ñātakā attano
moghañṇabhāvena na maṃ vandanti, na panete jānanti ‘Buddho nāma
kīdiso, Buddhabalaṃ nāma kīdisaṃ’ti vā, ‘Buddho nāma ediso,
Buddhabalaṃ nāma edisaṃ’ti vā, handāhaṃ attano Buddhabalaṃ
iddhibalaṇca dassento pāṭihāriyaṇca kareyyaṃ, ākāse
dasasahassacakkavāḷavitthataṃ sabbaratanamayaṃ caṅkamaṃ māpetvā
tattha caṅkamanto mahājanassa ajjhāsayaṃ oloketvā dhammaṇca
deseyyan”ti cintesi. Tena vuttaṃ saṅgītikārahehi Bhagavato
parivitakkadassanatthaṃ—

3. “Na hete jānanti sadevamānusaṃ,
Buddho ayaṃ kīdisako naruttamo.
Iddhibalaṃ paññābalaṇca kīdisaṃ,
Buddhabalaṃ lokahitassa kīdisaṃ.

4. Na hete jānanti sadevamānūsā,
 Buddho ayaṃ edisako naruttamo.
 Iddhibalaṃ paññābalaṃca edisaṃ,
 Buddhabalaṃ lokahitassa edisaṃ.

5. Handāhaṃ dassayissāmi, Buddhabalamanuttaraṃ.
 Caṅkamaṃ māpayissāmi, nabhe ratanamaṇḍitaṃ”ti.

Tattha **na hete jānantī**ti na hi ete jānanti. **Na**-kāro paṭisedhattho. **Hi**-kāro kāraṇatthe nipāto. Yasmā panete mama ñāti-ādayo devamanussā mayā Buddhabale ca iddhibale ca anāvikate na jānanti “ediso Buddho, edisaṃ iddhibalan”ti, tasmā ahaṃ mama Buddhabalaṃca iddhibalaṃca dasseyyanti attho. **Sadevamānūsā**ti ettha devāti upapattidevā adhippetā. Saha devehīti sadevā. Ke te? Mānūsā, sadevā eva mānūsā sadevamānūsā. Atha vā **devoti** sammutidevo suddhodano rājā adhippeto. Saha devena raññā Suddhodanenāti sadevā. **Mānūsā**ti ñātimānūsā, sadevā Sasuddhodanā mānūsā sadevamānūsā sarājāno vā ete mama ñātimānūsā mama balaṃ na vijānantīti attho. Sesadevāpi saṅghaṃ gacchantiyeva. Sabbepi devā devanaṭṭhena “devā”ti vuccanti. Devanaṃ nāma dhātu-attho kīlādi. Atha vā devā ca mānūsā ca devamānūsā, saha deva mānusehi sadevamānūsā, ke te? Lokāti vacanaseso daṭṭhabbo. **Buddhoti** catusacca dhamme Buddho anubuddhoti Buddho. Yathāha—

“Abhiññeyyaṃ abhiññātaṃ, bhāvetabbaṃca bhāvitaṃ.

Pahātabbaṃ pahīnaṃ me, tasmā Buddhosmi brāhmaṇā”ti¹.

Idha pana kattukārake Buddhasaddasiddhi daṭṭhabbā. Adhigatavisesehi deva manussehi “Sammāsambuddho vata so Bhagavā”ti evaṃ buddhattā ñātattā Buddho. Idha kammakārake Buddhasaddasiddhi daṭṭhabbā. Buddhamassa atthīti vā Buddho, **Buddha** vantoti attho. Taṃ sabbam saddasatthānūsārena veditabbaṃ. **Kīdisakoti** kīdiso kiṃsarikkhako kiṃsadiso kiṃvaṇṇo kiṃsaṇṭhāno dīgho vā rasso vāti attho.

1. Ma 2. 352; Khu 1. 368 piṭṭhādīsu.

Naruttamoti narānaṃ, naresu vā uttamo pavaro seṭṭhoti naruttamo.
Iddhibalanti ettha ijghanam iddhi nipphatti-atthena paṭilābhaṭṭhena ca iddhi.
 Atha vā ijjhanti tāya sattā iddhā vuddhā ukkaṃsagatā hontīti iddhi. Sā pana
 dasavidhā hoti. Yathāha—

“Iddhiyoti dasa iddhiyo. Katamā dasa? Adhiṭṭhānā iddhi, vikubbanā
 iddhi, manomayā iddhi, ñāṇavipphārā iddhi, samādhivipphārā iddhi,
 ariyā iddhi, kammavipākajā iddhi, puñṇavato iddhi, vijjāmayā iddhi,
 tattha tattha sammāpayogapaccayā ijghanatṭhena iddhi”¹.

Tāsaṃ idaṃ nānattaṃ—pakatiyā eko bahukaṃ āvajjeti, sataṃ vā
 sahaṣsaṃ vā āvajjitvā ñāṇena adhiṭṭhāti “bahuko homī”² evaṃ vibhajitvā
 dassitā iddhi adhiṭṭhāna vasena nipphannattā **adhiṭṭhānā iddhi** nāma.
 Tassāyamatto—abhiññāpādakaṃ catutthajjhānaṃ samāpajjitvā tato
 vuṭṭhāya sace sataṃ icchatī “sataṃ homi, sataṃ homi”³ ti kāmā
 vacaraparikkammacittēhi parikkammaṃ katvā puna abhiññāpādakaṃ jhānaṃ
 samāpajjitvā tato vuṭṭhāya puna āvajjitvā adhiṭṭhāti, adhiṭṭhānacittena saheva
 sataṃ hoti. Sahassādīsūpi eśeva nayo. Tattha pādakajjhānacittaṃ
 nimittārammaṇaṃ parikkammacittāni satārammaṇāni vā sahaṣṣādīsū
 aññatarārammaṇāni vā, tāni ca kho vaṇṇavasena, no paṇṇattivasena.
 Adhiṭṭhānacittampi satārammaṇameva, taṃ pana appanācittaṃ viya
 gotrabhu-anantaramēva uppajjati rūpāvacaracatutthajjhānikaṃ. So pana
 pakativāṇṇaṃ vijahitvā kumāravaṇṇaṃ vā dasseti nāgavaṇṇaṃ vā dasseti.
 Supaṇṇavaṇṇaṃ vā -pa- vividhampi senābyūhaṃ vā dasseti⁴ evaṃ āgatā
 iddhi pakativāṇṇavijahanavikāravasena pavattattā **vikubbaniddhi** nāma.

“Idha bhikkhu imamahā kāyā aññaṃ kāyaṃ abhinimmināti rūpiṃ
 manomayaṃ sabbaṅgapaccaṅgiṃ ahīnindriyaṃ”⁴ iminā nayena āgatā iddhi
 sarīrasseva abbhantare aññassa manomayassa sarīrassa nipphattivasena
 pavattattā **manomayiddhi** nāma. Ñāṇupattito pubbe vā pacchā vā taṅkhaṇe
 vā tena attabhāvena paṭilābhitabba-arahattañāṇanubhāvena nibbatto

1. Khu 9. 383 piṭṭhe.

3. Khu 9. 388 piṭṭhe.

2. Khu 9. 385 piṭṭhe.

4. Khu 9. 389 piṭṭhe.

viseso **ñāṇavipphārā iddhi** nāma. Āyasmato Bākulassa ca āyasmato Saṃkiccassa ca **ñāṇavipphārā iddhi**, tesam vatthu cettha kathetabbam¹. Samādhito pubbe vā pacchā vā taṅkhaṇe vā samathānubhāvena nibbatto viseso **samādhivipphārā iddhi** nāma.

Āyasmato Sāriputtassa samādhivipphārā iddhi², āyasmato Sañjīvassa samādhivipphārā iddhi³, āyasmato Khāṇukonḍaññaṇassa samādhivipphārā iddhi⁴, uttarāya upāsikāya samādhivipphārā iddhi⁵, Sāmāvatīyā upāsikāya samādhivipphārā iddhi⁶ tesam vatthūnettha kathetabbāni, ganthavitthāradosaparihārattham pana mayā na vitthāritāni.

Katamā ariyā iddhi? Idha bhikkhu sace ākaṅkhati “paṭikkūle appaṭikkūlasaṇṇī vihareyyan”ti appaṭikkūlasaṇṇī tattha viharati, sace ākaṅkhati “appaṭikkūle paṭikkūla saṇṇī vihareyyan”ti paṭikkūlasaṇṇī tattha viharati -pa- upekkhako tattha viharati sato sampajānoti⁷. Ayaṃ hi cetovasippattānaṃ ariyānaṃyeva sambhavato **ariyā iddhi** nāma.

Katamā kammavipākajā iddhi? Sabbesaṃ pakkhīnaṃ sabbesaṃ devānaṃ paṭhamakappikānaṃ manussānaṃ ekaccānaṃca vinipātikānaṃ vehāsagamanādikā **kammavipākajā iddhi** nāma. Katamā puñṇavato iddhi? Rājā cakkavattī vehāsaṃ gacchati saddhim caturaṅginīyā senāya. Jaṭilakassa gahapatissa asītihattho suvaṇṇapabbato nibbatti. Ayaṃ **puñṇavato iddhi** nāma. Ghosakassa gahapatino⁸ sattasu ṭhānesu mārāṇatthāya upakkame katepi arogabhāvo **puñṇavato iddhi**. Meṇḍaka seṭṭhissa⁹ atṭhakarīsamatte padese sattaratanamayānaṃ meṇḍakānaṃ pātubhāvo **puñṇavato iddhi**.

Katamā vijjāmayā iddhi? Vijjādhārā vijjāṃ parijappitvā vehāsaṃ gacchanti, ākāse antalikkhe hatthimpi dassenti -pa- vividhampi senābyūhaṃ dassentīti¹⁰ ādinayappavattā **vijjāmayā iddhi** nāma. Taṃ taṃ kammaṃ katvā

1. Ma-Ṭṭha 3. 135; Am-Ṭṭha 1. 236 piṭṭhādīsu.

2. Khu 1. 123 piṭṭhe.

3. Ma 1. 409 piṭṭhe.

4. Dhammapada-Ṭṭha 1. 433 piṭṭhe.

5. Dhammapada-Ṭṭha 2. 196; Am-Ṭṭha 1. 342 piṭṭhesu.

6. Dhammapada-Ṭṭha 1. 102; Am-Ṭṭha 1. 322 piṭṭhādīsu.

7. Khu 9. 390 piṭṭhe.

8. Dhammapada-Ṭṭha 1. 147 piṭṭhādīsu.

9. Dhammapada-Ṭṭha 2. 232 piṭṭhādīsu.

10. Khu 9. 391 piṭṭhe.

nibbatto viseso sammāpayogapaccayā ijjanaṭṭhena iddhīti ayaṃ **tattha tattha sammā payogapaccayā ijjanaṭṭhena iddhi** nāma. Imissā dasavidhāya iddhiyā balaṃ iddhibalaṃ nāma, idaṃ mayhaṃ iddhibalaṃ na jānantīti attho¹.

Paññābalanti sabbalokiyalokuttaraguṇavisesadāyakaṃ arahattamaggapaññābalaṃ adhippetam, tampi ete na jānanti. Keci “channaṃ asādhāraṇaṇāṇanametaṃ adhivacanaṃ paññābalan”ti vadanti. **Buddhabalanti** ettha Buddhabalaṃ nāma Buddhānubhāvo, dasabalañāṇāni vā. Tattha dasabalañāṇāni nāma ṭhānāṭṭhānañāṇaṃ, atītānāgatapaccuppannakammavipākajānanañāṇaṃ, sabbatthagāminipaṭipadāñāṇaṃ, anekadhātunānādhātulokajānanañāṇaṃ, nānādhimuttikañāṇaṃ, āsayānusayañāṇaṃ, jhānavimokkhasamādhisamāpattīnaṃ saṃkilesavodānavuṭṭhānesu yathābhūtañāṇaṃ, pubbenivāsānussatiñāṇaṃ, cutūpapātañāṇaṃ, āsavakkhayañāṇanti imāni dasa. Imesaṃ dasannaṃ ñāṇaṃ adhivacanaṃ Buddhabalanti. **Edisanti** idisaṃ, ayameva vā pāṭho.

Handāti vavassaggatthe nipāto. **Ahanti** attānaṃ niddisati. Kim vuttaṃ hoti? Yasmā panete mama ñātakā Buddhabalaṃ vā Buddhaguṇe vā na jānanti, kevalaṃ attano moghajiṇṇabhāvaṃ nissāya mānavasena sabbalokajeṭṭhaseṭṭhaṃ maṃ na vandanti. Tasmā tesāṃ mānaketu atthi, taṃ bhañjitvā vandanaṭṭhaṃ Buddhabalaṃ dasseyyanti vuttaṃ hoti.

Dassayissāmīti dasseyyaṃ. “Dassessāmī”ti ca pāṭho, soyevattho.

Buddhabalanti Buddhānubhāvaṃ, Buddhañāṇavisesaṃ vā. **Anuttaranti** niruttaraṃ. **Caṅkamanti** caṅkamitabbaṭṭhānaṃ vuccati. **Māpayissāmīti** māpeyyaṃ. “Caṅkamaṇaṃ māpessāmī”ti ca pāṭho, soyevattho. **Nabheti** ākāse. **Sabbaratanamaṇḍitanti** sabbehi ratijanaṇaṭṭhena ratanehi muttāmaṇi veḷuriya saṅkha silā pavāḷa rajata suvaṇṇamasāragalla lohitaṅkehi dasahi dasahi maṇḍito alaṅkato sabbaratanamaṇḍito, taṃ sabbaratanamaṇḍitaṃ. “Nabhe ratanamaṇḍitan”ti paṭhanti keci.

Athevaṃ Bhagavatā cintitamatte dasasahassacakkavāḷavāsino bhummadayo devā pamuditahadaya sādhuḥkāramadaṃsu. Tamatthaṃ pakāsentehi saṅgītikārakehi—

1. Visuddhi 2. 10 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

6. “Bhummā Mahārājikā Tāvatiṃsā,
Yāmā ca devā Tusitā ca Nimmitā.
Paranimmitā yepi ca brahmakāyikā,
Ānanditā vipulamakaṃsu ghosan”ti—

ādigāthāyo ṭhapitāti veditabbā.

Tattha **bhummā**ti bhummaṭṭhā, pāsānapabbatavanarukkhādīsu ṭhitā.
Mahārājikāti Mahārājapakkhikā. Bhummaṭṭhānaṃ devatānaṃ saddaṃ sutvā
ākāsaṭṭhakadevatā tato abbhavalāhakā devatā, tato uṇhavalāhakā devatā, tato
sītavalāhakā devatā, tato vassavalāhakā devatā, tato vātavalāhakā devatā,
tato cattāro mahārājāno, tato Tāvatiṃsā, tato Yāmā, tato Tusitā, tato
Nimmānaratī, tato Paranimmitavasavattī, tato brahmakāyikā, tato
Brahmapurohitā, tato Mahābrahmāno, tato Parittābhā, tato Appamāṇābhā,
tato Ābhassarā, tato Parittasubhā, tato Appamāṇasubhā, tato Subhakiṇhā,
tato Vehapphalā, tato Avihā, tato Atappā, tato Sudassā, tato Sudassī, tato
Akaniṭṭhā devatā saddaṃ sutvā mahantaṃ saddaṃ akaṃsu. Asaññino ca
arūpāvacarasatte ca ṭhapetvā sotāyatanapavattiṭṭhāne sabbe
devamanussanāgādayo pītivasāṃ gatahadayā ukkuṭṭhi saddamakaṃsūti
attho. **Ānanditā**ti pamuditahadayā, sañjātapītisomanassā hutvāti attho.
Vipulanti puthulaṃ.

Atha Satthā cintitasamanantaramēva odātakasiṇasamāpattim
samāpajjitvā “dasasu cakkavālasahassesu āloko hotū”ti adhiṭṭhāsi, tena
adhiṭṭhānacittena saheva āloko ahosi pathavito paṭṭhāya yāva
akaniṭṭhabhavanā. Tena vuttam—

7. “Obhāsītā ca pathavī sadevakā,
Puthū ca lokantarikā asaṃvutā.
Tamo ca tibbo vihato tadā ahu,
Disvāna accherakaṃ pāṭihīraṇ”ti.

Tattha **obhāsītā**ti pakāsītā. **Pathavī**ti etthāyaṃ pathavī catubbidhā kakkhaḷapathavī sasambhārapathavī nimittapathavī sammutipathavīti. Tāsu “katamā cāvuso ajjhattikā pathavīdhātu? Yaṃ ajjhattaṃ paccattaṃ kakkhaḷaṃ kharigatan”ti-ādīsu¹ vuttā ayaṃ **kakkhaḷapathavī** nāma. “Yo pana bhikkhu pathaviṃ khaṇeyya vā khaṇāpeyya vā”ti-ādīsu² vuttā sasambhārapathavī, ye ca kesādayo vīsati koṭṭhāsā, ayolohādayo ca bāhirā, sāpi vaṇṇādīhi sambhārehi saddhiṃ pathavīti **sasambhārapathavī** nāma. “Pathavīkasiṇameko sañjānāti”ti-ādīsu³ **nimittapathavī** “ārammaṇapathavī”tipi vuccati. Pathavīkasiṇajhānalābhī devaloke nibbatto āgamanavasena “pathavīdeva”ti nāmaṃ labhati. Vuttañhetam “āpo ca devā pathavī”ti-ādīsu⁴ ayaṃ **sammutipathavī**, paññattipathavī nāmāti veditabbā. Idha pana sasambhārapathavī adhippetā⁵.

Sadevakāti sadevalokā. “Sadevatā”tipi pāṭho atthi ce sundarataram, sadevako manussaloko obhāsītōti attho. **Puthū**ti bahū. **Lokantarikā**ti asurakāyanarakānametaṃ adhivacanaṃ, tā pana tiṇṇaṃ cakkavāḷānaṃ antarā ekā lokantarikā hoti, tiṇṇaṃ sakaṭa cakkānaṃ aññamaññaṃ āhacca ṭhitānaṃ majjhe-okāso viya ekeko Lokantarikanirayo, parimāṇato aṭṭhajojanasahasso hoti. **Asaṃvutā**ti heṭṭhā appatitṭhā. **Tamo cāti** andhakāro. **Tibboti** bahalo ghano. Candimasūriyālokābhāvato niccandhakārova hoti. **Vihatoti** viddhasto. **Tadāti** yadā pana Bhagavā sattesu kāruṇṇataṃ paṭicca pāṭihāriyakaraṇatthaṃ ālokaṃ phari, tadā so tamo tibbo Lokantarikāsu ṭhito, vihato viddhasto ahoṣīti attho.

Accherakanti accharāpaharaṇayoggaṃ⁶, vimhayavasena aṅgulīhi paharaṇa yogganti attho. **Pāṭihīranti** paṭipakkhaharaṇato pāṭihīraṃ. Paṭiharati sattānaṃ diṭṭhimānopagatāni cittānīti vā pāṭihīraṃ, appasannānaṃ sattānaṃ pasādaṃ paṭi-āharatīti vā pāṭihīraṃ. “Pāṭiheran”tipi pāṭho, soyevattho. Ettha ālokaavidhānavisesassetam adhivacanaṃ. **Disvāna**

1. Abhi 2. 84 piṭṭhe. 2. Vi 2. 49 piṭṭhe. 3. Dī 3. 257 piṭṭhe.

4. Dī 2. 207 piṭṭhe.

5. Ma-Ṭṭha 1. 26 piṭṭhepi passitabbaṃ.

6. Accharāphoṭanayoggaṃ (Ka)

accherakaṃ pāṭihīraṇti ettha devā ca manussā ca Lokantarikāsu nibbattasattāpi ca taṃ Bhagavato pāṭihāriyaṃ disvā paramappītisomanassaṃ agamaṃsūti idaṃ vacanaṃ āharitvā attho daṭṭhabbo, itarathā na pubbena vā paraṃ, na parena vā pubbaṃ yujjati.

Idāni na kevalaṃ manussalokesuyeva āloko atthi, sabbattha tividhepi saṅkhārasattokāsasāṅkhāte loka ālokoyevāti dassanattamaṃ—

8. “Sadevagandhabbamanussarakkhase,
 Ābhā uḷārā vipulā ajāyatha.
 Imasmiṃ loka parasmīṇcobhayasmiṃ,
 Adho ca uddhaṃ tiriyaṇca vitthataṇ”ti—

ayaṃ gāthā vuttā.

Tattha **devāti** sammutidevā upapattidevā visuddhidevāti sabbepi devā idha saṅgahitā. Devā ca gandhabbā ca manussā ca rakkhasā ca devagandhabbamanussarakkhasā. Saha devagandhabbamanussarakkhasehīti **sadevagandhabbamanussarakkhaso**. Ko pana so? Loko. Tasmiṃ sadevagandhabbamanussarakkhase loka. **Ābhāti** āloko. **Uḷārāti** etthāyaṃ **uḷāra**-saddo madhura-seṭṭhavipulādīsu dissati. Tathā hesa “uḷārāni khādanīyabhojanīyāni khādanti bhuñjanti”ti-ādīsu¹ madhure dissati. “Uḷārāya kho pana bhavaṃ vacchāyano pasamsāya samaṇaṃ Gotamaṃ pasamsati”ti-ādīsu² seṭṭhe. “Atikkamma devānaṃ devānubhāvaṃ appamāṇo uḷāro obhāso”ti-ādīsu³ vipule. Svāyaṃ idha seṭṭhe daṭṭhabbo⁴. **Vipulāti** appamāṇā. **Ajāyathāti** uppajji udapādi pavattittha. **Imasmiṃ loka parasmīṇcāti** imasmiṃ manussaloka ca parasmīṃ devaloka cāti attho. **Ubhayasmiṃti** tadubhayasmiṃ, ajjhattabahiddhādīsu viya daṭṭhabbaṃ. **Adhocāti** Avīci-ādīsu nirayesu. **Uddhanti** Bhavaggatopi uddhaṃ ajaṭākāsepi. **Tiriyaṇcāti** tiriyaṭopi dasasu cakkavālasahassesu. **Vitthataṇti** visaṭaṃ. Andhakāraṃ vidhamitvā vuttappakāraṃ lokaṇca padesaṇca ajjhottharitvā

1. Ma 1. 301 piṭṭhe. 2. Ma 3. 233 piṭṭhe. 3. Dī 2. 13; Ma 3. 161 piṭṭhādīsu.

4. Dī-Ṭṭha 3. 62; Vimāna-Ṭṭha 9 piṭṭhādīsopi passitabbaṃ.

ābhā pavattitthāti attho. Atha vā **tiriyañca vitthatanti** tiriyaṭo vitthataṃ mahantaṃ, appa māṇaṃ padesaṃ ābhā pharivā aṭṭhāsīti attho.

Atha Bhagavā dasasahassacakkavāḷesu ālokaparaṇaṃ katvā abhiññāpādaṃ catutthajjhānaṃ samāpajjitvā tato vuṭṭhāya āvajjitvā adhiṭṭhānacittena ākāsamabbhuggantvā tesaṃ ñātīnaṃ sīsesu pādapaṃsum okiramāno viya mahatiyā devamanussaparisāya majjhe Yamakapāṭihāriyaṃ dasseti. Taṃ pana Pālito evaṃ veditabbaṃ¹—

Katamaṃ Tathāgatassa Yamakapāṭihīre ñāṇaṃ? Idha Tathāgato Yamakapāṭihīraṃ karoti asādhāraṇaṃ sāvakehi uparimakāyato aggikkhandho pavattati, heṭṭhimakāyato udakadhārā pavattati. Heṭṭhimakāyato aggikkhandho pavattati, uparimakāyato udakadhārā pavattati. . Puratthimakāyato aggikkhandho pavattati, pacchimakāyato udakadhārā pavattati. Pacchimakāyato aggikkhandho pavattati, puratthimakāyato udakadhārā pavattati. . Dakkhiṇa-akkhito aggikkhandho pavattati, vāma-akkhito udakadhārā pavattati. Vāma-akkhito aggikkhandho pavattati, dakkhiṇa-akkhito udakadhārā pavattati. . Dakkhiṇakaṇṇasotato aggikkhandho pavattati, vāmakaṇṇasotato udakadhārā pavattati. Vāmakaṇṇasotato aggikkhandho pavattati, dakkhiṇakaṇṇasotato udakadhārā pavattati. . Dakkhiṇanāsikāsotato aggikkhandho pavattati, vāmanāsikāsotato udakadhārā pavattati. Vāmanāsikāsotato aggikkhandho pavattati. Dakkhiṇanāsikāsotato udakadhārā pavattati. . Dakkhiṇa-aṃsakūṭato aggikkhandho pavattati, vāma-aṃsakūṭato udakadhārā pavattati. Vāma-aṃsakūṭato aggikkhandho pavattati, dakkhiṇa-aṃsakūṭato udakadhārā pavattati. . Dakkhiṇahatthato aggikkhandho pavattati, vāmahatthato udakadhārā pavattati. Vāmahatthato aggikkhandho pavattati, dakkhiṇahatthato udakadhārā pavattati. . Dakkhiṇapassato aggikkhandho pavattati, vāmapassato udakadhārā pavattati.

1. Khu 9. 120 piṭṭhe Paṭisambhidāmagge.

Vāmapassato aggikkhandho pavattati, dakkhiṇapassato udakadhārā pavattati. . Dakkhiṇapādato aggikkhandho pavattati, vāmapādato udakadhārā pavattati. Vāmapādato aggikkhandho pavattati, dakkhiṇapādato udakadhārā pavattati. . Aṅgulaṅgulehi aggikkhandho pavattati, aṅgulantarikāhi udakadhārā pavattati. Aṅgulantarikāhi aggikkhandho pavattati, aṅgulaṅgulehi udakadhārā pavattati. . Ekekalomato aggikkhandho pavattati, ekekalomato udakadhārā pavattati. Lomakūpato lomakūpato aggikkhandho pavattati, lomakūpato lomakūpato udakadhārā pavattati. Channam vaṇṇānam nīlānam pītakānam lohitakānam odātānam mañjiṭṭhānam pabhassarānam.

Bhagavā caṅkamati, nimmito tiṭṭhati vā nisīdati vā seyyam vā kappeti. Bhagavā tiṭṭhati, nimmito caṅkamati vā nisīdati vā seyyam vā kappeti. Bhagavā nisīdati, nimmito caṅkamati vā tiṭṭhati vā seyyam vā kappeti. Bhagavā seyyam kappeti, nimmito caṅkamati vā tiṭṭhati vā nisīdati vā. Nimmito caṅkamati, Bhagavā tiṭṭhati vā nisīdati vā seyyam vā kappeti. Nimmito tiṭṭhati, Bhagavā caṅkamati vā nisīdati vā seyyam vā kappeti. Nimmito nisīdati, Bhagavā caṅkamati vā tiṭṭhati vā seyyam vā kappeti. Nimmito seyyam kappeti, Bhagavā caṅkamati vā tiṭṭhati vā nisīdati vā, idaṃ Tathāgatassa Yamakapāṭihīre ñāṇanti veditabbaṃ.

Tassa pana bhagavato tejokasiṇasamāpattivāsena uparimakāyato aggikkhandho pavattati. Āpokasiṇasamāpattivāsena heṭṭhimakāyato udakadhārā pavattatīti puna udakadhārāya pavattaṭṭhānato aggikkhandho pavattati, aggikkhandhassa pavattaṭṭhānato udakadhārā pavattatīti dassetuṃ “heṭṭhimakāyato aggikkhandho pavattati, uparimakāyato udakadhārā pavattatī”ti vuttanti veditabbā. Eseva nayo sesapadesupi. Aggikkhandho panettha udakadhārāya asammissova ahosi. Tathā udakadhārā aggikkhandhena. Rasmīsu pana dutiyā dutiyā rasmi purimāya purimāya yamakā viya ekakkhaṇe pavattati. Dvinnaṇca cittānam ekakkhaṇe pavatti

nāma natthi, Buddhānaṃ pana bhavaṅgaparivāsassa lahukatāya pañcahākārehi ciṇṇavasitāya etā rasmiyo ekakkhaṇe viya pavattanti, tassā pana rasmiyā āvajjanaparikkammādhittānāni visumheva. Nīlarasmi-atthāya hi Bhagavā nīlakasiṇaṃ samāpajjati. Pītarasmi-ādīnaṃ atthāya pītakasiṇādīni samāpajjati.

Evam Bhagavato Yamakapāṭihīre kayiramāne sakalassāpi dasasahassacakkavāḷassa alaṅkāraṇakālo viya ahosi. Tena vuttaṃ—

9. “Sattuttamo anadhivaro Vināyako,
Satthā ahū devamanussapūjito.
Mahānubhāvo satapuññalakkhaṇo,
Dassesī accherakaṃ pāṭihīraṇ”ti.

Tattha **sattuttamoti** attano sīlādīhi guṇehi sabbesu sattesu uttamo pavaro seṭṭhoti sattuttamo, sattānaṃ vā uttamo sattuttamo. **Sattanti** hi ñāṇassa¹ nāmaṃ, tena dasabala catuvesāraja cha-asādhāraṇañāṇasaṅkhātena sattena seṭṭho uttamoti sattuttamo samānādhikaraṇavasena satto uttamoti vā sattuttamo. Yadi evaṃ “uttamasatto”ti vattabbaṃ uttama-saddassa pubbanipātapāṭhato. Na panaesa bhedo² aniyamato bahulavacanato ca naruttamapurisuttamanaravarādi-saddo viya daṭṭhabbo³. Atha vā sattaṃ uttamaṃ yassa so sattuttamo, idhāpi ca uttama-saddassa pubbanipāto bhavati. Uttamasattoti visesanassa pubbanipātapāṭhato “cittagū paddhagū”ti⁴ ettha viyāti nāyaṃ doso. Ubhayavisesanato vā āhitaggi-ādipāṭho viya daṭṭhabbo. **Vināyakoti** bahūhi vinayanūpāyehi satte vinetī dametīti Vināyako. **Satthāti** diṭṭhadhammikasamparāyikatthehi yathārahaṃ satte anusāsati Satthā. **Ahūti** ahosi. **Devamanussapūjitoti** dibbehi pañcakāmaguṇehi dibbanti kīlanti devā. Manassa ussannattā manussā, devā ca manussā ca devamanussā,

1. Viññāṇassa (Sī)

2. Doso (Sī, I)

3. Daṭṭhabbaṃ (Sī, I)

4. Cittabhū sabalabhūti (Ka)

devamanussehi pūjito devamanussapūjito. Pupphādipūjāya ca paccayapūjāya ca pūjito, apacitoti attho. Kasmā pana devamanussānameva gahaṇaṃ kataṃ, nanu Bhagavā tiracchānagatehipi
 āravāḷakāḷāpalāladhanapālapālileyyakanāgādīhi
 Sātāgiraḷavakahemavatasūcilomakharalomayakkhādīhi vinipātagatehipi
 pūjitoyevāti? Saccamevetam, ukkaṭṭhaparicchedavasena
 bhabbapuggalaparicchedavasena cetam vuttanti veditabbaṃ. **Mahānubhāvoti**
 mahatā Buddhānubhāvena samannāgato. **Satapuññalakkaṇoti** anantesu
 cakkavāḷesu sabbe sattā ekekaṃ puññakammaṃ satakkhattum kareyyum
 ettakehi janehi katakammaṃ bodhisatto sayameva ekako¹ sataguṇaṃ katvā
 nibbato. Tasmā “satapuññalakkaṇo”ti vuccati. Keci pana “satena satena
 puññakammena nibbatta-ekeka lakkaṇo”ti vadanti. “Evaṃ sante yo koci
 Buddho bhaveyyā”ti taṃ Aṭṭhakathāsu paṭikkhattaṃ. **Dassesīti** sabbesaṃ
 devamanussānaṃ ativimhayakaraṃ Yamakapāṭihāriyaṃ dassesi.

Atha Satthā ākāse pāṭihāriyaṃ katvā Mahājanassa cittācāraṃ oloketvā
 tassa ajjhāsayaṇukūlaṃ dhammakathaṃ caṅkamanto kathetukāmo ākāse
 dasasahassacakkavāḷavitthataṃ sabbaratanamayaṃ ratanacaṅkamaṃ māpesi.
 Tena vuttaṃ—

10. “So yācito devavarena cakkhumā,
 Atthaṃ samekkhitvā tadā naruttamo.
 Caṅkamaṃ māpayi Lokanāyako,
 Suniṭṭhitaṃ sabbaratananimmitaṃ”ti.

Tattha **soti** so Satthā. **Yācitoti** paṭhamameva aṭṭhame sattāhe
 dhammadesanāya yācitoti attho. **Devavarenāti** Sahampatibrahmunā.
Cakkhumāti ettha cakkhatīti cakkhu, samavisamaṃ vibhāvayatīti attho. Taṃ
 pana cakkhu duvidhaṃ nāṇacakkhu maṃsacakkhūti. Tattha nāṇacakkhu
 pañcavidhaṃ Buddhacakkhu dhammacakkhu samantacakkhu dibbacakkhu
 paññācakkhūti. Tesu **Buddhacakkhu** nāma āsayānusayañāṇaṇceva
 indriyaparopariyattañāṇaṇca, yaṃ “Buddhacakkhunā lokaṃ volokento”ti²
 āgataṃ. **Dhammacakkhu** nāma

1. Eko (Ka)

2. Dī 2. 33; Ma 1. 225; Ma 2. 293; Saṃ 1. 139; Vi 3. 9 piṭṭhesu.

heṭṭhimā tayo maggā tīṇi ca phalāni, yaṃ “virajaṃ vītamalaṃ dhammacakkhuṃ udapādi”¹ti āgataṃ. **Samantacakkhu** nāma sabbaññutaññāṇaṃ, yaṃ “tathūpamaṃ dhammamayaṃ sumedha, pāsādamāruyha samantacakkhū”²ti āgataṃ. **Dibbacakkhu** nāma ālokavaḍḍhanena uppannābhiññācittena sampayuttaññāṇaṃ, yaṃ “dibbena cakkhunā visuddhenā”³ti āgataṃ. **Paññācakkhu** nāma “cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi”⁴ti ettha pubbenivāsādiññāṇaṃ paññācakkhūti āgataṃ.

Maṃsacakkhu nāma “cakkhuñca paṭicca rūpe cā”⁵ti ettha pasādamāṃsacakkhu vuttaṃ⁶. Taṃ pana duvidhaṃ sasambhāraccakkhu pasādaccakkhūti. Tesu yvāyaṃ akkhikūpake akkhipattakehi parivārīto maṃsapinḍo yattha catasso dhātuyo vaṇṇagandharasoja sambhavo jīvitāṃ bhāvo cakkhupasādo kāyapasādoti saṅkhepato terasa sambhārā honti. Vitthārato pana sambhavamānāni catusamuṭṭhānāni chattiṃsa jīvitāṃ bhāvo cakkhupasādo kāyapasādoti ime kammamuṭṭhānā cattāro cāti sasambhārā⁷ honti, idaṃ **sasambhāraccakkhu** nāma. Yaṃ pana setamaṇḍalaparicchinna kaṇhamāṇḍalena parivārīte diṭṭhamaṇḍale sanniviṭṭhaṃ rūpadassanasamatthaṃ pasādamattaṃ, idaṃ **pasādaccakkhu** nāma. Sabbāni panetāni ekavidhāni aniccatō saṅkhatato, duvidhāni sāsavānāsavato lokiyalokuttarato, tividdhāni bhūmito upādiṇṇattikato, catubbiddhāni ekantaparitta-appamāṇāniyatārammaṇato, pañcavidhāni rūpanibbānārūpasabbārammaṇānārammaṇavasena, chabbiddhāni honti Buddhacakkhādivasena. Icevamevāni vuttappakārāni cakkhūni assa Bhagavato santīti Bhagavā **cakkhumāti** vuccati. **Atthaṃ samekkhitvāti** caṅkamaṃ māpetvā, dhammadesanānimittaṃ devamanussānaṃ hitatthaṃ upapari kkhivā upadhāretvāti adhippāyo. **Māpayīti** māpesi. Lokanāyakoti saggamokkhābhimukhaṃ lokaṃ nayatīti Lokanāyako. **Suniṭṭhitanti** suṭṭhu niṭṭhitaṃ, pariyositaṃ attho. **Sabbaratananimmitanti** dasavidharatanamayaṃ.

1. Dī 1. 141; Saṃ 3. 371; Vi 3. 16; Khu 9. 332 piṭṭhādīsu.

2. Dī 2. 33; Ma 1. 225; Ma 2. 292; Saṃ 1. 139; Vi 3. 6, 8, 9 piṭṭhesu.

3. Ma 1. 101, 227, 315, 346; Ma 2. 294; Ma 3. 63, 216; Vi 1. 5; Vi 3. 11 piṭṭhādīsu.

4. Saṃ 3. 370; Vi 3. 16; Abhi 4. 218; Khu 9. 333 piṭṭhādīsu.

5. Ma 1. 158, 326; Ma 3. 328, 332-3; Saṃ 1. 300; Saṃ 2. 261; Abhi 4. 248-249 piṭṭhādīsu.

6. Dī-Ṭīha 1. 165 piṭṭhepi passitabbaṃ.

7. Cattālīsa sambhārā (Sī)

Idāni Bhagavato tividhapāṭihāriyasampattidassanattamaṃ—

11. “Iddhī ca ādesanānusāsani,
Tipāṭihīre Bhagavā vasī ahu.
Caṅkamaṃ māpayi Lokanāyako,
Sunittṭhitam sabbaratananimmitan”ti—

vuttam.

Tattha **iddhī**ti iddhividham iddhipāṭihāriyam nāma. Tam pana ekopi hutvā bahudhā hoti, bahudhāpi hutvā eko hotīti¹ ādinayappavattam. **Ādesanā**ti parassa cittācāram ñatvā kathanam ādesanāpāṭihāriyam, tam sāvakaṇaṇca Buddhāṇaṇca satatadhammadesanā. **Anusāsani**ti anusāsanipāṭihāriyam, tassa tassa ajjhāsayaṇukūlamovādoti attho. Iti etāni tīṇi pāṭihāriyāni. Tattha iddhipāṭihāriyena anusāsanipāṭihāriyam Mahāmoggallānassa āciṇṇam, ādesanāpāṭihāriyena anusāsanipāṭihāriyam Dhammasenāpatissa, anusāsanipāṭihāriyam pana Buddhānam satatadhammadesanā. **Tipāṭihīre**ti etesu tīsu pāṭihāriyesūti attho. Bhagavāti idam guṇaviṣiṭṭhasattuttamagarugāravādhivacanam. Vuttañhetam porāṇehi—

“Bhagavāti vacanam seṭṭham, Bhagavāti vacanamuttamam.
Garugāravayutto so, Bhagavā tena vuccatī”ti².

Vasīti etasmim tividhepi pāṭihāriye vasippatto, ciṇṇavasīti attho. **Vasiyo** nāma pañca vasiyo āvajjanasamāpajjana-adhiṭṭhānavuṭṭhānapaccavekkhaṇasaṅkhātā. Tatra yaṃ yaṃ jhānam yathicchakam yadicchakam yāvaticchakam āvajjati āvajjanāya dandhāyitattam natthīti sīgham āvajjetum samatthatā **āvajjanavasī** nāma. Tathā yaṃ yaṃ jhānam yathicchakam -pa- samāpajjati samāpajjanāya dandhāyitattam natthīti sīgham samāpajjanasamatthatā **samāpajjanavasī** nāma. Dīgham kālam ṭhapetum samatthatā **adhiṭṭhānavasī** nāma. Tatheva lahum vuṭṭhātum samatthatā **vuṭṭhānavasī** nāma.

1. Dī 1. 74; Ma 1. 98; Khu 9. 385 piṭṭhādīsu.

2. Visuddhi 1. 203; Ma-Ṭṭha 1. 11; Vi-Ṭṭha 1. 95; Itivuttaka-Ṭṭha 4; Mahāniddeśa-Ṭṭha 228 piṭṭhesu.

Paccavekkhaṇavasī pana paccavekkhaṇajavanāneva honti tāni āvajjanānantarāneva hutvā uppajjantīti āvajjanavasiyā eva vuttāni. Iti imāsu pañcasu vasīsu ciṇṇavasitā vasī nāma hoti. Tena vuttaṃ “tipāṭihīre Bhagavā vasī ahū”ti.

Idāni tassa ratanacaṅkamassa nimmitavidhānassa dassanattham—

12. “Dasasahassīlokadhātuyā, Sinerupabbatuttame.

Thambheva dassesi paṭipāṭiyā, caṅkame ratanāmaye”ti—

ādigāthāyo vuttā.

Tattha **dasasahassīlokadhātuyā**ti dasasu cakkavāḷasahassesu.

Sinerupabbatutta meti mahāmerusaṅkhāte seṭṭhapabbate. **Thambhevā**ti thambhe viya dasacakkavāḷasahassesu ye Sinerupabbatā, te paṭipāṭiyā ṭhite suvaṇṇathambhe viya katvā tesam upari caṅkamaṃ māpetvā dassesīti attho. **Ratanāmayeti** ratanamaye.

13. **Dasasahassī atikkammā**ti ratanacaṅkamaṃ pana Bhagavā māpento tassa ekaṃ koṭṭim sabbapariyantaṃ pācīnacakkavāḷamukhavaṭṭim ekaṃ koṭṭim pacchimacakkavāḷamukhavaṭṭim atikkamitvā ṭhitaṃ katvā māpesi. Tena vuttaṃ—

“Dasasahassī atikkamma, caṅkamaṃ māpayī Jino.

Sabbasoṇṇamayā passe, caṅkame ratanāmaye”ti.

Tattha **Jinoti** kilesārijayanato Jino. **Sabbasoṇṇamayā** passeti tassa pana evaṃ nimmitassa caṅkamassa ubhayapassesu suvaṇṇamayā paramaramaṇīyā mariyādabhūmi ahosi, majjhe maṇimayāti adhippāyo.

14. **Tulāsaṅghātā**ti tulāyugaḷā, tā nānāratanamayāti veditabbā.

Anuvaggāti anurūpā. **Sovaṇṇaphalakatthātā**ti sovaṇṇamayehi phalakehi atthatā, tulāsaṅghātānaṃ upari suvaṇṇamayo padaracchadoti attho. **Vedikā sabbasoṇṇā**ti vedikā pana sabbāpi suvaṇṇamayā, yā panesā caṅkamanaparikkhepavedikā, sā ekāva, aññehi ratanehi asammissāti attho. **Dubhato** passesu nimmitāti ubhosu passesu nimmitā. **Da-kāro** padasandhikaro.

15. **Maṇimuttāvālukākīṇṇā**ti maṇimuttāmayavālukākīṇṇā. Atha vā maṇayo ca muttā ca vālukā ca maṇimuttāvālukā. Tāhi maṇimuttāvālukāhi ākiṇṇā santhatāti maṇimuttāvālukākīṇṇā. **Nimmitoti** iminākārena nimmito kato. **Ratanāmayoti** sabbaratanamayo, caṅkamoti attho. **Obhāseti disā sabbā**ti sabbāpi dasa disā obhāseti pakāseti. **Sataraṃsīvā**ti saḥassaraṃsi-ādicco viya. **Uggatoti** udito. Yathā pana abbhuggato saḥassaraṃsi sabbāpi dasa disā obhāseti, evameva esopi sabbaratanamayo caṅkamo obhāsetīti attho.

Idāni pana niṭṭhite caṅkame tattha Bhagavato pavattidassanattam—

16. “Tasmiṃ caṅkamane dhīro, dvattiṃsavaralakkhaṇo.
Virocamāno Sambuddho, caṅkame caṅkamī Jino.

17. Dibbaṃ mandāraṃ pupphaṃ, padumaṃ pārichattakaṃ.
Caṅkamane okiranti, sabbe devā samāgatā.

18. Passanti taṃ devasaṃghā, dasasahassī pamoditā.
Namassamānā nipatanti, tuṭṭhahaṭṭhā pamoditā”ti—

gāthāyo vuttā.

Tattha **dhīro**ti dhitiyutto. **Dvattiṃsavaralakkhaṇoti** suppatiṭṭhitapādatalādihi dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇehi samannāgatoti attho. **Dibbanti** devaloke bhavaṃ jātaṃ dibbaṃ. **Pārichattakanti** devānaṃ Tāvattiṃsānaṃ koviḷārarukkhassa nissandena samantā yojanasataparimāṇo paramadassanīyo pāricchattakarukkho nibbatti. Yasmiṃ pupphite sakalaṃ devanagaraṃ ekasurabhigandhavāsitaṃ hoti, tassa kusumareṇu-okīṇṇāni nava kanakavimānāni piṇḍarāni hutvā khāyanti. Imassa pana pāricchattakarukkhassa pupphaṇca pāricchattakanti vuttaṃ. **Caṅkame okiranti**ti tasmiṃ ratanacaṅkame avakiranti, tena vuttappakārena pupphena tasmiṃ caṅkame caṅkamamānaṃ Bhagavantaṃ pūjentīti attho. **Sabbe devā**ti kāmāvacaradevādayo devā. Tenāha “passanti taṃ devasaṃghā”ti. Taṃ Bhagavantaṃ ratanacaṅkamane caṅkamantaṃ sakesu ālayesupi passa ntīti attho. **Dasasahassī**ti bhummatthe paccattavacanaṃ, dasasahassiyaṃ devasaṃghā taṃ passantīti attho. **Pamoditā**ti pamuditā.

Nipatantīti sannipatanti. **Tuṭṭhahaṭṭhā**ti pītivasena tuṭṭhahaṭṭhā. **Pamoditā**ti idāni vattabbehi Tāvatisādidevehi saddhinti sambandho daṭṭhabbo, itarathā punaruttidosato na muccati. Atha vā pamoditā taṃ Bhagavantam passanti, tuṭṭhahaṭṭhā pamoditā tahiṃ tahiṃ sannipatantīti attho.

Idāni ye passimsu ye sannipatimsu, te sarūpato dassetum—

19. “Tāvatisā ca Yāmā ca, Tusitā cāpi devatā.
Nimmānaratino devā, ye devā Vasavattino.
Udaggacittā sumanā, passanti Lokanāyakam.

20. Sadevagandhabbamanussarakkhasā,
Nāgā supaṇṇā atha vāpi kinnarā.
Passanti taṃ lokahitānukampakam,
Nabheva accuggatacandamaṇḍalam.

21. Ābhassarā Subhakiṇhā,
Vehapphalā Akaniṭṭhā ca devatā.
Susuddhasukkavatthavaśanā,
Tiṭṭhanti pañjalikatā.

22. Muñcanti puppham pana pañcavaṇṇikam,
Mandāravam candanacuṇṇamissitam.
Bhamenti celāni ca ambare tadā,
Aho Jino lokahitānukampako”ti—

imā gāthāyo vuttā.

Tattha **udaggacittā**ti pītisomanassavasena udaggacittā. **Sumanā**ti udaggacittattā eva sumanā. **Lokahitānukampakanti** lokahitaṇca lokānukampakaṇca. Lokahitena vā anukampakam lokahitānukampakam. **Nabheva accuggatacandamaṇḍalanti** ettha ākāse abhinavoditam paripuṇṇam sabbopaddavavinimuttam saradasamaye candamaṇḍalam viya Buddhasiriyā virocamaṇam nayanānandakaram passantīti attho.

Ābhassarāti ukkaṭṭhaparicchedavasena vuttam. Parittābha-apamāṇābha-ābhassarā parittamajjhimapaṇṭabhedena dutiyajjhānenābhiniḍḍattā sabbeva

gahitāti veditabbā. **Subhakiṇhā**ti idaṃ ukkaṭṭhaparicchedavaseneva vuttaṃ, tasmā Parittasubha Appamāṇasubha Subhakiṇhā parittādibhedena tatiyajjhānena nibbattā sabbeva gahitāti veditabbā. **Vehapphalā**ti vipulā phalāti Vehapphalā. Te catutthajjhānanibbattā asaṇṇasattehi ekatalavāsino. Heṭṭhā pana paṭhamajjhānanibbattā brahmakāyikādayo dassitā. Tasmā idha na dassitā. Cakkhusotānamabhāvato Asaṇṇasattā ca arūpino ca idha na uddiṭṭhā. **Akaniṭṭhā ca devatā**ti idhāpi ukkaṭṭhaparicchedavaseneva vuttaṃ. Tasmā Avihātappasudassāsudassi-akaniṭṭhasaṅkhātā pañcapi Suddhāvāsā gahitāti veditabbā. **Susuddhasukkavatthavasana**ti suṭṭhu suddhāni susuddhāni sukkāni odātāni. Susuddhāni sukkāni vatthāni nivatthāni ceva pārutāni ca yehi te susuddhasukkavatthavasana, paridahitaparissuddhapaṇḍaravatthāti attho. “Susuddhasukkavasana”tipi pāṭho. **Pañjalikatā**ti katapañjalikā kamalamakulasadisaraṃ añjaliṃ sirasi katvā tiṭṭhanti.

Muñcantīti okiranti. **Pupphaṃ panā**ti kusumaṃ pana. “Pupphāni vā”tipi pāṭho, vacanavipariyāso daṭṭhabbo, attho panassa soyeva. **Pañcavaṇṇikanti** pañcavaṇṇaṃ nīlapītalohitodātamañjiṭṭhakavaṇṇavasena pañcavaṇṇaṃ. **Candanacuṇṇamissitanti** candanacuṇṇena missitaṃ. **Bhamenti celānī**ti bhamayanti vatthāni. **Aho Jino lokahitānukampakoti** “aho Jino lokahito aho ca lokahitānukampako aho kāruṇiko”ti evamādīni thutivacanāni uggirantā. Muñcanti pupphaṃ bhamayanti celānīti sambandho.

Idāni tehi payuttāni thutivacanāni dassetuṃ imā gāthāyo vuttā—

23. “Tuvaṃ Satthā ca ketū ca, dhajo yūpo ca pāṇinaṃ.

Parāyano patiṭṭhā ca, dīpo ca Dvipaduttamo.

24. Dasasahassīloka dhātuyā, devatāyo mahiddhikā.

Parivāretvā namassanti, tuṭṭhahaṭṭhā pamoditā.

25. Devatā devakaṇṇā ca, pasannā tuṭṭhamānasā.

Pañcavaṇṇikapupphēhi, pūjayanti Narāsabhaṃ.

26. Passanti taṃ devasaṃghā, pasannā tuṭṭhamānasā.

Pañcavaṇṇikapupphēhi, pūjayanti Narāsabhaṃ.

27. Aho acchariyaṃ loke, abbhutaṃ lomahaṃsanaṃ.
Na medisāṃ bhūtapubbaṃ, accheraṃ lomahaṃsanaṃ.
28. Sakasakamhi bhavane, nisīditvāna devatā.
Hasanti tā mahāhasitaṃ, disvānaccherakaṃ nabhe.
29. Ākāsaṭṭhā ca bhūmaṭṭhā, tiṇapanthanivāsino.
Katañjalī namassanti, tuṭṭhahaṭṭhā pamoditā.
30. Yepi dīghāyukā nāgā, puññavanto mahiddhikā.
Pamoditā namassanti, pūjayanti naruttamaṃ.
31. Saṅgītiyo pavattenti, ambare anilañjase.
Cammanaddhāni vādentī, disvānaccherakaṃ nabhe.
32. Saṅkhā ca paṇavā ceva, athopi ḍiṇḍimā bahū.
Antalikkhasmiṃ vajjanti, disvānaccherakaṃ nabhe.
33. Abbhuto vata no ajja, uppajji lomahaṃsano.
Dhuvamatthasiddhiṃ labhāma, khaṇo no paṭipādito.
34. Buddhoti tesāṃ sutvāna, pīti uppajji tāvade.
Buddho Buddhoti kathayantā, tiṭṭhanti pañjalīkatā.
35. Hiṅkārā sādhuḥkārā ca, ukkuṭṭhi sampahaṃsanaṃ.
Pajā ca vividhā gagane, vattanti pañjalīkatā.
36. Gāyanti seḷenti ca vādayanti ca,
Bhujāni pothenti ca naccayanti ca.
Muñcanti pupphaṃ pana pañcavaṇṇikaṃ,
Mandāravaṃ candanacuṇṇamissitaṃ.
37. Yathā tuyhaṃ Mahāvīra, pādesu cakkalakkhaṇaṃ.
Dhajavajirapaṭākā, vaḍḍhamānaṅkusācitan”ti.

Tattha idhalokaparalokahitatthaṃ sāsati **Satthā**. **Ketūti** ketuno apacitikātabbaṭṭhena ketu viyāti ketu. **Dhajoti** indadhajo samussayaṭṭhena dassanīyaṭṭhena ca tuvaṃ dhajo viyāti dhajoti.

Atha vā yathā hi loke yassa kassaci dhajam disvāva “ayam dhajo itthannāmassā”ti dhajavā dhajīti paññāyati, evameva Bhagavā paññānibbānādhigamāya Bhagavantam disvāva nibbānādhigamo paññāyati. Tena vuttam “**dhajo yūpo cā**”ti. **Kūṭadantasutte**¹ vuttānam dānādi-āsavakkhayañānapariyosānānam sabbayāgānam yajanatthāya samussito yūpo tuvanti attho. **Parāyanoti** paṭisaraṇam. **Paṭiṭṭhā**ti yathā mahāpathavī sabbapāṇīnam ādhārabhāvena paṭiṭṭhā nissayabhūtā, evam tuvampi paṭiṭṭhabhūtā. **Dīpo cāti** padīpo, yathā caturāṅge tamasi vattamānānam sattānam āropito padīpo rūpasandassano hoti, evam avijjandhakāre vattamānānam sattānam paramatthasandassano padīpo tuvanti attho. Atha vā mahāsamudde bhinnanāvānam sattānam samuddadīpo yathā paṭiṭṭhā hoti, evam tuvampi saṃsārasāgare alabbhaneyyapaṭiṭṭhe osīdantānam pāṇīnam dīpo viyāti dīpoti attho.

Dvipaduttamoti dvipadānam uttamo Dvipaduttamo, ettha pana niddhāraṇalakkhaṇassa abhāvato chaṭṭhīsamāsassa paṭisedho natthi, niddhāraṇalakkhaṇāya chaṭṭhiyā samāso paṭisiddho. Sammāsambuddho pana apadānam dvipadānam catuppadānam bahuppadānam rūpīnam arūpīnam saññīnam asaññīnam nevasaññīnāsaññīnam uttamova, kasmā panidha “dvipaduttamo”ti vuttoti ce? Setṭhataravasena. Imasmim hi loke setṭho nāma uppajjamāno apadacatuppadabahuppadesupī nuppajjati. Ayam dvipadesuyeva uppajjati. Kataradvipadesūti? Manussesu ceva deve su ca. Manussesu uppajjamāno tisahassimahāsahassilokadhātu vase kattum samattho Buddho hutvā nibbattati. Devesu uppajjamāno dasasahassilokadhātu Vasavattī mahābrahmā hutvā nibbattati. So tassa kappiyakārako vā ārāmiko vā sampajjati. Iti tatopi setṭhataravasena “dvipaduttamo”ti vutto.

Dasasahassilokadhātuyāti dasasahassisaṅkhātāya lokadhātuyā. **Mahiddhikāti** mahatīyā iddhiyā yuttā, mahānubhāvāti attho. **Parivāretvāti** Bhagavantam samantato parikkhipitvā. **Pasannāti** sañjātasaddhā. **Narāsabhanti** narapuṅgavaṃ. **Aho acchariyanti** ettha andhassa pabbatārohanam viya niccam na hotīti acchariyam, accharāyogganti vā acchariyam, “aho idaṃ vimhayan”ti accharam paharitam yuttanti attho.

1. Dī 1. 136 piṭṭhādīsu.

Abbhutanti abhūtapubbaṃ abhūtanti abbhutaṃ. Ubhayampetaṃ vimhayāvahassādhi vacanaṃ. **Lomahaṃsananti** lomānaṃ uddhaggabhāvakaraṇaṃ. **Na medisaraṃ bhūtapubbanti** na mayā īdisaṃ bhūtapubbaṃ, abbhutaṃ diṭṭhanti attho. Diṭṭhanti vacanaṃ āharitvā gahetabbaṃ. **Accheranti** acchariyaṃ.

Sakasakamhi bhavaneti attano attano bhavane. **Nisīditvānāti** upavissa. **Devatāti** idaṃ pana vacanaṃ devānampi devadhītānampi sādharmaṇavacananti veditabbaṃ. **Hasanti tāti** tā devatā mahāhasitaṃ hasanti, pītivasāṃ gatahadayatāya mihitamattaṃ akatvā aṭṭahāsaṃ hasantīti attho. **Nabheti** ākāse.

Ākāsatṭhāti ākāse vimānādīsu ṭhitā, eseva nayo bhūmatṭhesupi. **Tiṇapanthanivā sinoti** tiṇaggesu ceva panthesu ca nivāsino. **Puññavantoti** mahāpuññā. **Mahiddhikāti** mahānubhāvā. **Saṅgītiyo pavattentīti** devanāṭakasaṅgītiyo pavattenti, Tathāgataṃ pūjanatthāya payujjantīti attho. **Ambareti** ākāse. **Anilañjaseti** anilapathe, ambarassa anekatthattā “anilañjase”ti vuttaṃ, purimasseva vevacanaṃ. **Cammanaddhānīti** cammavinaddhāni. Ayameva vā pāṭho, devadundubhiyoti attho. **Vādentīti** vādayanti devatā.

Saṅkhāti dhamanasāṅkhā. **Paṇavāti** tanumajjhaturiyavisesā. **Diṇḍimāti** tiṇavākhuddakabheriyo vuccanti. **Vajjantīti** vādayanti. **Abbhuto vata noti** acchariyo vata nu. **Uppajjīti** uppanno. **Lomahaṃsanoti** lomahaṃsanakaro. **Dhuvanti** yasmā pana abbhuto ayaṃ Satthā loke uppanno, tasmā dhuvaṃ avassaṃ atthasiddhiṃ labhāmāti adhippāyo. **Labhāmāti** labhissāma. **Khaṇoti** aṭṭhakkhaṇavirahito navamo khaṇoti attho. **Noti** amhākaṃ. **Paṭipāditoti** paṭiladdho.

Buddhoti tesaraṃ sutvānāti Buddhoti idaṃ vacanaṃ sutvā tesaraṃ devānaṃ pañcavaṇṇā pīti udapādīti attho. **Tāvadeti** tasmīṃ kāle. **Hiṅkārāti** hiṅkārasaddā, himhinti yakkhādayo¹ pahaṭṭhakāle karonti. **Sādhukārāti** sādhukārasaddā ca pavattanti. **Ukkuṭṭhīti** ukkuṭṭhisaddo ca unnādasaddo cāti attho. **Pajāti** devādayo adhippetā. Keci “paṭākā vividhā gagane vattantī”ti paṭhanti. **Gāyantīti** Buddhagunaṇapaṭisaṃmyuttaṃ gītaṃ gāyanti.

1. ...saddādayo (Si)

Seḷentīti mukhena seḷitasaddaṃ karonti. **Vādayantī**ti mahatī vipaṇcīkāmakaramukhādayo vīṇā ca turīyāni ca Tathāgatassa pūjanatthāya vādenti payojenti. **Bhujāni pothentī**ti bhuje apphotenti. Liṅgavipariyāso daṭṭhabbo. **Naccanti cāti** aññe ca naccāpentī sayañca naccanti.

Yathā tuyhaṃ Mahāvīra, pādesu cakkalakkhaṇanti ettha yena pakārena **yathā**. Mahāvīriyena yogato **Mahāvīro**. **Pādesu cakkalakkhaṇanti** tava ubhosu pādatalesu sahaṣṣāraṃ sanemikaṃ sanābhikaṃ sabbākāraparipūraṃ cakkalakkhaṇaṃ sobhatīti attho. **Cakka**-saddo paṇāyaṃ sampattirathaṅga-iriyāpathadānaratanaadhammakhuracakkalakkhaṇādīsu dissati. “Cattārimāni bhikkhave cakkāni yehi samannāgatānaṃ devamanussānaṃ”ti-ādīsu¹ sampattiyaṃ dissati. “Cakkaṃva vahato padan”ti-ādīsu² rathaṅge. “Catucakkaṃ navadvāraṃ”ti-ādīsu³ iriyāpathe. “Dadaṃ bhuñja ca mā ca pamādo, cakkaṃ vattaya sabbapāṇinan”ti⁴ ettha dāne. “Dibbaṃ cakkaratanaṃ pātubhūtan”ti⁵ ettha ratanacakke. “Mayā pavattitaṃ cakkan”ti⁶ ettha pana dhammacakke. “Icchāhatassa posassa, cakkaṃ bhamati matthake”ti⁷ ettha khuracakke, paharaṇacakketi attho. “Pādatalesu cakkāni jātāni”ti⁸ ettha lakkhaṇe. Idhāpi lakkhaṇacakke daṭṭhabbo⁹.

Dhajavajirapaṭākā, vaḍḍhamānaṅkusācītanti dhajena ca vajirena ca paṭākāya ca vaḍḍhamānena ca aṅkusena ca ācītaṃ alaṅkataṃ parivāritaṃ pādesu cakkalakkhaṇanti attho. Cakkalakkhaṇe pana gahite sesalakkhaṇāni gahitāneva honti. Tathā asīti anubyañjanāni byāmapabbhā ca. Tasmā tehi dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇāsīti-anubyañjanabyāmapabbhāhi samalaṅkato Bhagavato kāyo sabbaphāliphullo viya pāricchattako vikaṣitapadumaṃ viya kamalavanaṃ vividharatanavicittaṃ viya navakanakatorāṇaṃ tārāmarīcivirājitaṃ gaganatalaṃ ito cito ca vidhāvamānā vipphandamānā chabbaṇṇabuddharasmiyo muñcamāno ativiya sobhati.

1. Aṃ 1. 341 piṭṭhe.

3. Saṃ 1. 15, 62 piṭṭhesu.

5. Dī 2. 141; Dī 3. 51; Ma 3. 210 piṭṭhesu.

6. Khu 1. 368; Khu 4. 381; Khu 5. 24, 132 piṭṭhesu.

7. Khu 5. 24, 132 piṭṭhesu.

8. Dī 2. 14; Dī 3. 118, 121; Ma 2. 336 piṭṭhesu.

9. Ma-Ṭṭha 1. 333; Aṃ-Ṭṭha 1. 93; Aṃ-Ṭṭha 2. 254; Paṭisam-Ṭṭha 2. 232 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

2. Khu 1. 13 piṭṭhe Dhammapade.

4. Khu 5. 173 piṭṭhe.

Idāni Bhagavato rūpakāyadhammakāyasampattidassanattham—

38. “Rūpe sīle samādhimhi, paññāya ca asādiso.

Vimuttiyā asamasamo, dhammacakkappavattane”ti—

ayaṃ gāthā vuttā.

Tattha **rūpeti** ayaṃ **rūpa**-saddo

khandhabhavanimittapaccayasarīraṇṇasaṅghānā dīsu dissati. Yathāha
“yaṃ kiñci rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ”ti¹ ettha rūpa kkhandhe dissati.
“Rūpūpapattiyā maggaṃ bhāveti”ti² ettha rūpabhava. “Ajjhattaṃ arūpasaññī
bahiddhā rūpāni passaṭi”ti³ ettha kaṣiṇanimitte. “Sarūpā bhikkhave
uppañjanti pāpakā akusalā dhammā no arūpā”ti⁴ ettha paccaye. “Ākāso
parivārito rūpantveva sakhaṃ gacchaṭi”ti⁵ ettha sarīre. “Cakkhuṇca paṭicca
rūpe ca uppañjati cakkhu viññāṇaṃ”ti⁶ ettha vaṇṇe. “Rūpappamāṇo
rūpappasanno”ti⁷ ettha saṅghāne. Idhāpi saṅghāne daṭṭhabbo⁸. **Sīleti**
catubbidhe sīle. **Samādhimhīti** tividhepi samādhimhi. **Paññāyāti**
lokiyalokuttarāya paññāya. **Asādisoti** asādiso anupamo. **Vimuttiyāti**
phalavimuttiyā. **Asamasamoti** asama atītā Buddhā tehi asamehi Buddhēhi
sīlādīhi samoti asamasamo. Ettāvata Bhagavato rūpakāyasampatti dassitā.

Idāni Bhagavato kāyabalādim dassetuṃ—

39. “Dasanāgabalaṃ kāye, tuyhaṃ pākatikaṃ balaṃ.

Iddhibalena asamo, dhammacakkappavattane”ti—

vuttaṃ.

Tattha **dasanāgabalaṃ**ti dasachaddantaṇāgabalaṃ. Duvidhaṃ hi
Tathāgatassa balaṃ kāyabalaṃ ñāṇabalañcāti. Tattha kāyabalaṃ
hatthikulānusārena veditabbaṃ. Kathaṃ?

1. Ma 1. 282, 297; Ma 3. 67-69; Abhi 2. 1; Vi 3. 20 piṭṭhādīsu.

2. Abhi 1. 44; Abhi 2. 274 piṭṭhādīsu.

3. Dī 3. 216; Ma 2. 205-206; Aṃ 1. 42; Abhi 1. 55 piṭṭhādīsu.

4. Aṃ 1. 81 piṭṭhe.

5. Ma 1. 248 piṭṭhe.

6. Ma 1. 158, 326; Ma 3. 328, 332-333; Saṃ 2. 261; Abhi 4. 248-249 piṭṭhādīsu.

7. Aṃ 1. 382 piṭṭhe.

8. Aṃ-Ṭṭha 1. 16; Therīgāthā-Ṭṭha 101 piṭṭhesupī passitabbaṃ.

“Kālāvakaṇṇa gaṇgeyyaṃ, paṇḍaraṃ tambapiṇḍalaṃ.

GandhamaṅgalaHEMAṆṬA, uposathachaddantime dasā”ti¹—

imāni dasa hatthikulāni veditabbāni. Kālāvakoti pakatihatthikulam. Yaṃ dasannaṃ purisānaṃ kāyabalaṃ, taṃ ekassa kālāvakassa hatthino balaṃ. Yaṃ dasannaṃ kālāvakānaṃ balaṃ, taṃ ekassa gaṇgeyyassāti eteneva upāyena yāva chaddantabalaṃ netabbanti. Yaṃ dasannaṃ chaddantānaṃ balaṃ, taṃ ekassa **Tathāgatassa balaṃ**, nārāyanabalaṃ vajirabalanti idameva vuccati. Tadeva pakatihatthigaṇṇāya hatthikoṭṭisahasānaṃ balaṃ, purisagaṇṇāya dasannaṃ purisakoṭṭisahasānaṃ balaṃ hoti. Idam tāva Tathāgatassa pakatikāyabalaṃ, ñāṇabalaṃ pana appameyyaṃ dasabalañāṇaṃ catuvesārajjañāṇaṃ aṭṭhasu parisāsu akampanañāṇaṃ catuyoniparicchedakañāṇaṃ pañcagatiparicchedakañāṇaṃ cuddasa Buddhañāṇāni evamādikāni ñāṇabalaṃ. Idha pana kāyabalaṃ adhippetam. **Kāye, tuyhaṃ pākatikaṃ balanti** taṇca pana tava kāye pākatikabalanti attho. Tasmā “dasanāgabalan”ti dasachaddantanāgabalananti attho.

Idāni ñāṇabalaṃ dassento “**iddhibalena asamo, dhammacakkappavattane**”ti āha. Tattha **iddhibalena asamoti** vikubbanādhiṭṭhānādinā iddhibalena asamo asadiso anupamo. **Dhammacakkappavattaneti** desanāñāṇepi asamoti attho.

Idāni “yo evamādiguṇasamannāgato Satthā, so sabbalokekanāyako, taṃ Satthāraṃ namassathā”ti Tathāgatassa paṇāmane niyogadassanattam—

40. “Evaṃ sabbaguṇūpetam, sabbaṅgasamupāgataṃ.

Mahāmuniṃ kārūṇikaṃ, Lokanāthaṃ namassathā”ti—

vuttaṃ.

Tattha **evanti** vuttappakāranidassane nipāto. **Sabbaguṇūpetanti** ettha **sabboti** ayaṃ niravasesavācī. **Guṇoti** ayaṃ **guṇa**-saddo anekesu

1. Ma-Ṭṭha 1. 331; Saṃ-Ṭṭha 2. 41; Aṃ-Ṭṭha 3. 293; Dī-Ṭṭha 2. 164; Abhi-Ṭṭha 2. 380; Udāna-Ṭṭha 364; Paṭisambhaya-Ṭṭha 2. 230; Cūḷavāsī-Ṭṭha 49 piṭṭhesupi passitabbaṃ.

atthesu dissati. Tathā hesa “anujānāmi bhikkhave ahatānaṃ vatthānaṃ diguṇaṃ saṃghāṭin”¹ ettha paṭalatthe dissati. “Accenti kālā tarayanti rattiyo, vayoguṇā anupubbaṃ jahantī”² ettha rāsatthe. “Sataguṇā dakkhiṇā pāṭikaṅkhitabbā”³ ettha ānisaṃsatthe. “Antaṃ antaguṇaṃ”⁴ “kayirā mālāguṇe bahū”⁵ ettha bandhanatthe. “Aṭṭhaguṇasamupetaṃ, abhiññābalamāharin”⁶ ettha sampatti-atthe. Idhāpi sampatti-atthe daṭṭhabbo⁷. Tasmā sabbehi lokiya lokuttarehi guṇehi sabbasampattīhi upetaṃ samannāgatanti attho. **Sabbaṅgasamupāgatanti** sabbehi Buddhaguṇehi guṇaṅgehi vā samupāgataṃ samannāgataṃ. **Mahāmuniṃ** aññehi Paccekabuddhādīhi munīhi adhikabhāvato mahanto munīti vuccati Mahāmuni. **Kāruṇikanti** karuṇāguṇayogato kāruṇikaṃ. **Lokaṇāthanti** sabbalokekaṇāthaṃ, sabbalokehi “ayaṃ no dukkhopatāpassa āhantā sametā”⁸ ti evamāsīsiyatīti attho.

Idāni Dasabalassa sabbanipaccākārassa arahabhāvadassanatthaṃ—

41. “Abhivādanaṃ thomanañca, vandanañca pasamsanaṃ.
Namassanañca pūjañca, sabbaṃ arahasī tuvaṃ.

42. Ye keci loke vandaneyyā, vandanaṃ arahanti ye.
Sabbasetṭho Mahāvīra, sadiso te na vijjati”⁸ ti—

vuttaṃ.

Tattha **abhivādananti** aññehi attano abhivādanakārāpanaṃ. **Thomananti** parammukhato thuti. **Vandananti** paṇāmanaṃ. **Pasamsananti** sammukhato pasamsanaṃ. **Namassananti** añjalikaraṇaṃ, manasā namassanaṃ vā. **Pūjananti** mālāgandhavilepanādīhi pūjanañca. **Sabbanti** sabbampi taṃ⁸ vuttappakāraṃ sakkāravisesaṃ tuvaṃ arahasi yuttoti attho. **Ye keci loke vandaneyyāti** ye keci loke vanditabbā vandanīyā vandanaṃ arahanti. **Yeti** ye pana

1. Vi 3. 304 piṭṭhe.

2. Saṃ 1. 3 piṭṭhe.

3. Ma 3. 298 piṭṭhe.

4. Dī 2. 233; Ma 1. 72, 242; Ma 2. 84; Ma 3. 132, 283; Khu 1. 2 piṭṭhādīsu.

5. Khu 1. 21 piṭṭhe Dhammapade.

6. Khu 4. 308 piṭṭhe.

7. Dī-Ṭṭha 1. 334; Ma-Ṭṭha 1. 360; Cūḷaniddesa-Ṭṭha 120 piṭṭhādīsopi passitabbā.

8. Sabbamidaṃ (Sī, I)

loke vandanaṃ arahanti. Idaṃ pana purimapadasseva vevacanaṃ.

Sabbasetṭhoti sabbesaṃ tesaṃ seṭṭho uttamo, tvaṃ Mahāvīra sadiso te loke koci na vijjatīti attho.

Atha Bhagavati Yamakapāṭihāriyaṃ dassetvā ratanacaṅkamaṃ māpetvā tatra caṅkamamāne āysmā Sāriputto Rājagahe viharati Gijjhakūṭe pabbate pañcahi parivārabhikkhusatehi. Atha thero Bhagavantaṃ olokeno addasa Kapilapure ākāse ratanacaṅkame caṅkamamānaṃ. Tena vuttaṃ—

43. “Sāriputto mahāpañño, samādhijjhānakovido.

Gijjhakūṭe ṭhitoyeva, passati Lokanāyakaṃ”ti—

ādi.

Tattha **Sāriputt**oti Rūpasāriyā nāma brāhmaṇiyā puttoti Sāriputto. **Mahāpañño**ti mahatiyā soḷasavidhāya paññāya samannāgatoti mahāpañño. **Samādhijjhānakovid**oti ettha **samādhī**ti cittaṃ samaṃ ādahati ārammaṇe ṭhapetīti samādhi. So tividho hoti savitakkasavicāro avitakkavicāramatto avitakka-avicāro samādhīti. **Jhānanti** paṭhamajjhānaṃ dutiyajjhānaṃ tatiyajjhānaṃ catutthajjhānanti imehi paṭhamajjhānādīhi mettājjhānādīnipi saṅgahitāneva honti, jhānampi duvidhaṃ hoti lakkhaṇūpanijjhānaṃ ārammaṇūpani jjhānanti. Tattha aniccādilakkhaṇaṃ upanijjhāyatīti vipassanāññānaṃ “lakkhaṇūpanijjhānaṃ”ti vuccati. Paṭhamajjhānādikaṃ pana ārammaṇūpanijjhānato paccanīkajhāpanato vā jhānanti vuccati. Samādhīsu ca jhānesu ca kovidoti samādhijjhānakovido, samādhijjhānakusaloti attho. **Gijjhakūṭe**ti evaṃnāmake pabbate ṭhitoyeva **passatī**ti passi.

44. **Suphullaṃ sālārājaṃvā**ti samavaṭṭakkhandhaṃ samuggatavipulakomalaphalapallavaṅkurasamalaṅkatasākhaṃ sabbaphāliphullaṃ sālārājaṃ viya sīlamūlaṃ samādhikkhandhaṃ paññāsākhaṃ abhiññāpupphaṃ vimutti-phalaṃ Dasabalasālārājaṃ **olokesī**ti evaṃ olokapadena¹ sambandho. **Candaṃva gagane yathā**ti abbhāhima²dhūmarajorāhupasangavinimuttaṃ tāragaṇaparivutaṃ saradasamaye paripuṇṇaṃ

1. Ulloketīti evaṃ ullokapadena (Sī)

2. Abbhamaḥika (Sī, I)

viya rajanikaraṃ sabbakilesatimiravidhamanakaraṃ¹
veneyyajanakumudavanavikasanakaraṃ munivararajanikaraṃ oloketīti
attho. **Yathāti** nipātamattaṃ. **Majjhanhikeva sūriyanti** majjhanhikasamaye
siriya paṭutarakiraṇamālināṃ aṃsumālinamiva virocamānaṃ. **Narāsabhanti**
naravasabhaṃ.

45. **Jalantanti** daddaḥhamānaṃ, saradasamayaṃ
paripuṇṇacandasassirikacāruvadanāsobhaṃ
lakkhaṇānubyañjanasamalaṅkatavarasarīraṃ paramāya Buddhasiriyā
virocamānanti attho. **Dīparukkhānvāti** āropitadīpaṃ dīparukkhāmiva.
Taruṇasūriyaṃva uggatanti abhinavoditādiccamiva, sommabhāvena
jalantanti attho. Sūriyassa taruṇabhāvo pana udayaṃ paṭicca vuccati. Na hi
candassa viya hānivuddhiyo atthi. **Byāmapabhānurañjanti**
byāmapabhāya anurañjitaṃ. **Dhīraṃ passati Lokanāyakanti** sabba
lokekadhīraṃ passati nāyakanti attho.

Athāyasmā Dhammasenāpati atisītalasaliladhara²nikaraparicumbitakūṭe
nānāvidhasurabhitarukusumavāsitaṃ paramaruciracittakūṭe Gijjhakūṭe
pabbate thatvāva dasahi cakkavālasahashehi āgatehi devabrahmagāṇehi
parivutaṃ Bhagavantaṃ anuttarāya Buddhasiriyā anopamāya Buddhālīlāya
sabbaratanamaye caṅkame caṅkamamānaṃ disvā “handāhaṃ Bhagavantaṃ
upasaṅkamitvā Buddhaguṇaparidīpanaṃ Buddhavaṃsadesanaṃ yāceyyaṃ”ti
cintetvā attanā saddhiṃ vasamānāni pañca bhikkhusatāni sannipātesi. Tena
vuttaṃ—

46. “Pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ, katakiccāna tādinaṃ.

Khīṇāsavānaṃ vimalānaṃ, khaṇena sannipātayī”ti.

Tattha **pañcannaṃ bhikkhusatānanti** pañca bhikkhusatāni, upayogathe
sāmvacanāṃ daṭṭhabbaṃ. **Katakiccānanti** catūsu saccesu catūhi maggehi
pariññāpahāna sacchikiriyabhāvanāvasena pariniṭṭhitasoḷasakiccānanti attho.
Khīṇāsavānanti parikkhīṇacaturāsavānaṃ. **Vimalānanti** vigatamālānaṃ,
khīṇāsavattā vā vimalānaṃ paramaparissuddhacittasantānānanti attho.
Khaṇenāti khaṇeyeva. **Sannipātayīti** sannipātesi³.

1. Timiranikaravidhamanakaraṃ (Sī, I)

2. Asitasaliladhara... (Sī)

3. Sannipātāpesi (Sī)

Idāni tesaṃ bhikkhūnaṃ sannipāte gamane ca kāraṇaṃ dassanatthaṃ—

47. “Lokappasādanaṃ nāma, pāṭihīraṃ nidassayi.

Amhepi tattha gantvāna, vandissāma mayaṃ Jinaṃ.

48. Etha sabbe gamissāma, pucchissāma mayaṃ Jinaṃ.

Kaṅkhaṃ vinodayissāma, passitvā Lokanāyakaṃ”ti—

imā gāthāyo vuttā.

Tattha **lokappasādanaṃ nāmāti** lokassa pasādakaraṇato lokappasādanaṃ pāṭi hīraṃ vuccati. “Ullokappasādanaṃ nāmā”tipi pāṭho, tassa lokavivaraṇapāṭihāriyanti attho. Taṃ pana uddhaṃ akaniṭṭhabhavanato heṭṭhā yāva Avīci etthantare ekālokaṃ katvā etthantare sabbesampi sattānaṃ aññaṃaññaṃ dassanakaraṇādhiṭṭhānanti vuccati. **Nidassayīti** dassesi. **Amhepīti** mayampi. **Tatthāti** yattha Bhagavā, tattha gantvānāti attho. **Vandissāmāti** mayaṃ Bhagavato pāde sirasā vandissāma. Ettha pana amhepi, mayanti imesaṃ dvinnāṃ saddānaṃ purimassa gamanakiriyāya sambandho daṭṭhabbo, pacchimassa vandanakiriyāya. Itarathā hi punaruttidosato na muccati.

Ethāti āgacchatha. **Kaṅkhaṃ vinodayissāmāti** etthāha—khīṇāsavānaṃ pana kaṅkhā nāma kācīpi natthi, kasmā thero evamāhāti? Saccamevetamaṃ, paṭhamamaggeneva samucchedaṃ gatā. Yathāha—

“Katame dhammā dassanena pahātabbāti? Cattāro
diṭṭhigatasampayutta cittuppādā vicikicchāsahagato cittuppādo
apāyagamanīyo lobho doso moho māno tadekaṭṭhā ca kilesā”ti¹.

Na panesā vicikicchāsaṅkhātā kaṅkhāti, kintu paññatti-ajānanaṃ nāma. Thero pana Bhagavantaṃ Buddhavaṃsaṃ pucchitukāmo, so pana Buddhānaṃyeva visayo, na Paccekabuddhabuddhasāvakānaṃ, tasmā thero avisayattā evamāhāti veditabbaṃ. **Vinodayissāmāti** vinodessāma.

1. Abhi 1. 269 piṭṭhe thokaṃ visadisam.

Atha kho te bhikkhū therassa vacanam sutvā attano attano pattacīvaramādāya suvammittā viya mahānāgā pabhinnakilesā chinnabandhanā appicchā santuṭṭhā pavivittā asaṁsaṭṭhā sīlasamādhipaññāvimuttivimuttiññānadassanasampannā taramānā sannipatiṁsu. Tena vuttam—

49. “Sādhūti te paṭissutvā, nipakā saṁvutindriyā.

Pattacīvaramādāya, taramānā upāgamun”ti.

Tattha **sādhū**ti ayaṁ **sādhū**-saddo āyācanasampaṭicchanasampahaṁsanāsundarādīsu dissati. Tathā hesa “sādhū me bhante Bhagavā saṁkhittena dhammaṁ desetū”ti-ādīsu¹ āyācane dissati. “Sādhū bhanteti kho so bhikkhu Bhagavato bhāsitaṁ abhinanditvā anumoditvā”ti-ādīsu² sampaṭicchane. “Sādhū sādhū Sāriputtā”ti-ādīsu³ sampahaṁsane.

“Sādhū dhammaruci rājā, sādhū paññāṇavā naro.

Sādhū mittānamaddubbho, pāpassākaraṇaṁ sukhaṁ”ti—

ādīsu⁴ sundare. Idha sampaṭicchane. Tasmā sādhū suṭṭhūti therassa vacanam sampaṭicchitvāti attho⁵. **Nipakā**ti paṇḍitā paññavantā. **Samvutindriyā**ti indriyesu guttadvārā, indriyasamvarasamannāgatāti attho. **Taramānā**ti turitā. **Upāgamun**ti theram upasaṅkamīsu.

50-1. Idāni Dhammasenāpatissa pavattim dassentehi saṅgītikārakehi “**khīṇā savehi vimalehī**”ti-ādigāthāyo vuttā. Tattha **dantehī**ti kāyena ca cittaṇa ca dantehi. **Uttame dameti** arahatte, nimittatthe bhummaṁ daṭṭhabbam. **Tehi bhikkhūhī**ti pañcahi bhikkhusatehi. **Mahāgaṇī**ti sīlādīhi ca saṅkhyāvasena ca mahanto gaṇo assa atthīti mahāgaṇī, nānāpadavasena vā sīlādīhi guṇehi mahanto gaṇoti mahāgaṇo, mahāgaṇo assa atthīti mahāgaṇī. **Laṅanto devova gaganeti** iddhivilāsena vilāsento devo viya gaganatale Bhagavantam upasaṅkamīti attho.

1. Saṁ 2. 294; Saṁ 3. 143; Am 1. 571 piṭṭhesu.

2. Ma 3. 66 piṭṭhe.

3. Dī 3. 266 piṭṭhe.

4. Khu 6. 45 piṭṭhe.

5. Dī-Ṭṭha 1. 154; Ma-Ṭṭha 1. 19; Saṁ-Ṭṭha 2. 6; Suttanipāta-Ṭṭha 1. 158 piṭṭhādīsupi passitabbam.

52. Idāni “te itthambhūtā upasaṅkamimsū”ti upasaṅkamavidhānadassanattam **“ukkāsitañca khipitan”**¹ ādi āraddham. Tattha **ukkāsitañcā**ti ukkāsitassaddaṇa. **Khipitanti** khipitasaddaṇa. **Ajjhupekkhiyā**ti upekkhitvā, tam ubhayaṃ akatvāti adhippāyo. **Subbatā**ti suvimaladhutaguṇā. **Sappatissā**ti sahapatissayā, nīcavuttinoti attho.

53. **Sayambhū**ti sayameva aññāpadesaṃ vinā pāramiyo pūretvā adhigatabuddhabhāvanti attho. **Accuggatanti** abhinavoditaṃ. **Candaṃvā**ti candaṃ viya, nabhe jalantaṃ Bhagavantaṃ gagane candaṃ viya passantīti evaṃ padasambandho daṭṭhabbo. Idhāpi **yathā**-saddo nipātamattova.

54. **Vijjūṃvā**ti vijjughanaṃ viya. Yadi ciraṭṭhitikā acirappabhā assa tādīsanti attho. **Gagane yathā**ti ākāse yathā, idhāpi **yathā**-saddo nipātamattova. Ito parampi īdisesu ṭhānesu yathāsaddo nipātamattoti daṭṭhabbo.

55. **Rahadamiva vippasannanti** atigambhīravatthataṃ mahārahadaṃ viya anāvilāṃ vippasannaṃ salilāṃ. **Suphullaṃ padumaṃ yathā**ti suvikasitapadumavanaṃ rahadamivāti attho daṭṭhabbo. “Suphullaṃ kamalaṃ yathā”tipi pāṭho, tassa kamaṇīya bhāvena suphullaṃ kamalavanamivāti attho.

56. Atha te bhikkhū Dhammasenāpatippamukhā añjaliṃ sirasi katvā Dasabalassa cakkālaṅkatatalesu pādesu nipatimsūti attho. Tena vuttaṃ **“añjaliṃ paggahehvāna, tuṭṭhahatṭhā pamoditā”**ti-ādi. Tattha **nipatantī**ti nipatimsu, vandimsūti attho. **Cakka lakkhaṇeti** cakkaṃ lakkhaṇaṃ yasmim pāde so pādo cakkalakkhaṇo, tasmim cakkalakkhaṇe. Jātivasena “pāde”ti vuttaṃ, Satthuno cakkālaṅkatatalesu pādesu nipatimsūti attho.

57. Idāni tesaṃ kesaṅci therānaṃ nāmaṃ dassentehi **“Sāriputto mahāpañño, koraṇḍasamasādiso”**ti-ādigāthāyo vuttā. Tattha **koraṇḍasamasādisoti** koraṇḍakusumasadisavaṇṇo, yadi evaṃ “koraṇḍasamo”ti vā, “koraṇḍasādiso”ti vā vattabbaṃ, kiṃ

1. Khipitañcāti (Sī, Ka)

dvikkhattum “samāsādiso”ti vuttanti ce? Nāyaṃ doso, tādiso
 koraṇḍasamattā koraṇḍasadisabhāveneva koraṇḍasamāsādiso. Na
 panādhikavacanavasenāti adhippāyo. **Samādhijjhānakusaloti** ettha ayaṃ
kusala-saddo tāva arogyānavajjachekasukhavipākādīsu dissati. Ayaṃ hi
 “kacci nu bhoto kusalaṃ, kacci bhoto anāmayan”ti-ādīsu¹ ārogye dissati.
 “Katamo pana bhante kāyasamācāro kusalo? Yo kho mahārāja
 kāyasamācāro anavajjo”ti evamādīsu² anavajje. “Kusalo tvaṃ rathassa
 aṅgapaccaṅgānan”ti-ādīsu³ cheke. “Kusalassa kammassa katattā
 upacitattā”ti-ādīsu⁴ sukhavipāke. Idha pana cheke datṭhabbo⁵. **Vandateti**
 vandittha.

58. **Gajjitāti** gajjantīti gajjitā. **Kālameghovāti** nīlasaliladharo viya gajjitā
 iddhivisayeti adhippāyo. **Nīluppalasamāsādisoti** nīlakuvalayasadisavaṇṇo.
 Heṭṭhā vuttanayenevetthāpi attho veditabbo. **Moggallānoti** evaṃ gottavasena
 laddhanāmo kolito.

59. **Mahākassapopi cāti** Uruvelakassapa Nadīkassapa
 Gayākassapakumārakassape khuddānukhuddake there upādāya ayaṃ mahā,
 tasmā “Mahākassapo”ti vutto. **Pi cāti** sambhāvanasampiṇḍanattho.
Uttattakanakasannibhoti santattasuvāṇṇasadisachavivaṇṇo. **Dhutaguṇeti**
 ettha kilesadhunanato dhammo dhuto nāma, dhutaguṇo nāma dhutadhammo.
 Katamo pana dhutadhammo nāma? Appicchatā santuṭṭhitā sallekhatā
 pavivekatā idamaṭṭhikatāti ime dhutaṅgacetanāya parivārabhūtā pañca
 dhammā “appicchaṃyeva nissāyā”ti-ādivacanato dhutadhammā nāma. Atha
 vā kilese dhunanato nāṇaṃ dhutaṃ nāma, tasmīṃ dhutaguṇe.
Agganikkhittoti aggo seṭṭho koṭibhūtoti ṭhapito. “Etadaggaṃ bhikkhave
 mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ dhutavādānaṃ yadidaṃ Mahākassapo”ti⁶
 ṭhānantare ṭhapitoti attho. Ayaṃ pana **agga**-saddo ādikoṭikoṭṭhāsaseṭṭhādīsu
 dissati. Tathā hesa “ajjatagge samma

1. Khu 5. 327; Khu 6. 77 piṭṭhesu.

3. Ma 2. 58 piṭṭhe.

5. Abhi-Ṭṭha 1. 80 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

2. Ma 2. 318 piṭṭhe.

4. Abhi 1. 104 piṭṭhādīsu.

6. Aṃ 1. 23 piṭṭhe.

dovārika āvarāmi dāraṃ nigaṇṭhānaṃ nigaṇṭhīnaṃ”ti-ādīsu¹ ādimhi dissati. “Teneva aṅgulaggena taṃ aṅgulaggaṃ parāmasēyya”,² “ucchaggaṃ veḷaggaṃ”ti-ādīsu koṭiyāṃ. “Ambilaggaṃ vā madhuraggaṃ vā”³ “anujānāmi bhikkhave vihāraggena vā pariveṇaggena vā bhājetun”ti-ādīsu⁴ koṭṭhāse. “Yāvata bhikkhave sattā apadā vā dvipadā vā -pa- Tathāgato tesāṃ aggamakkhāyati”ti-ādīsu⁵ seṭṭhe. Svāyamidha seṭṭhe daṭṭhabbo. Koṭiyampi vattati. Thero attano ṭhāne seṭṭho ceva koṭibhūto ca. Tena vuttam “agganikkhitto”ti, aggo seṭṭho koṭibhūtoti attho⁶. **Thomitoti** pasamsito devamanussādīhi. **Satthu vaṇṇitoti** Satthārā vaṇṇito thuto “Kassapo bhikkhave candūpamo kulāni upasaṅkamati apakasseva kāyaṃ apakassa cittaṃ niccanavako kulesu appagabbho”ti evamādīhi anekehi suttanayehi⁷ vaṇṇito pasattho, sopi Bhagavantam vandatīti attho.

60. **Dibbacakkhūnanti** dibbam cakkhuyesaṃ atthi te dibbacakkhū, tesāṃ dibbacakkhūnaṃ bhikkhūnaṃ **aggo** seṭṭhoti attho. Yathāha “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ dibbacakkhukānaṃ yadidaṃ Anuruddho”ti⁸. Anuruddhatthero Bhagavato cūḷapituno Amitodanassa nāma Sakkassa putto Mahānāmassa kaniṭṭhabhātā mahāpuñño paramasukhumālo, so attasattamo nikkhamitvā agārasmā anagāriyaṃ pabbajito, tassa pabbajjānukkamo **Samghabhedakakkhandhake**⁹ āgatova. **Avidūrevāti** Bhagavato santikeyeva.

61. **Āpatti-anāpattiyāti** āpattiyañca anāpattiyañca kovido. **Satekicchāyāti** sappāṭikammāyapi appaṭikammāyapi cāti attho. Tattha sappāṭikammā sā chabbidhā hoti, appaṭikammā sā pārājikāpatti. “Āpatti-anāpattiyā, satekicchāya kovido”tipi pāṭho, soyeva attho. **Vinayeti** Vinayapiṭake. **Agganikkhittoti** “etadaggaṃ

1. Ma 2. 43 piṭṭhe.

2. Abhi 4. 237 piṭṭhe.

3. Saṃ 3. 130 piṭṭhe.

4. Vi 4. 317 piṭṭhe.

5. Am 1. 343 piṭṭhe.

6. Dī-Tṭha 1. 210; Vi-Tṭha 1. 141 piṭṭhādīsupi passitabban.

7. Saṃ 1. 402 piṭṭhe.

8. Am 1. 23 piṭṭhe.

9. Vi 4. 336 piṭṭhādīsu.

bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ vinayadharānaṃ yadidaṃ Upālī”ti¹ etadaggaṭṭhāne ṭhapitoti attho. **Upālī**ti Upāliththero. **Satthu vaṇṇitoti** Satthārā vaṇṇito pasattho. Thero kira Tathāgatasseva santike Vinayapiṭakaṃ uggaṇhitvā Bhārukacchakavatthum² Ajjukavatthum³ Kumārakassapavatthu⁴ nti imāni tīṇi vatthūni sabbaññutaññāṇena saddhiṃ saṃsanditvā kathesi. Tasmā thero vinayadharānaṃ aggoti evamādinā nayena Satthārā vaṇṇitoti vutto.

62. **Sukhumanipuṇatthapaṭividdhoti** paṭividdhasukhumanipuṇattho, paṭividdhaduddasanipuṇatthoti attho. **Kathikānaṃ pavaroti** dhammakathikānaṃ seṭṭho. “Etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ dhammakathikānaṃ yadidaṃ Puṇṇo Mantāniputto”ti⁵ etadaggapāliyaṃ āropito. Tena vuttaṃ “kathikānaṃ pavaro”ti. **Gaṇī**ti sasaṃgho. Therassa kira santike pabbajitā kulaputtā pañcasatā ahesum. Sabbepi te Dasabalassa jātabhūmikā jātaraṭṭhavāsino sabbeva khīṇāsava sabbeva dasakathāvatthu lābhino. Tena vuttaṃ “gaṇī”ti. **Isī**ti esati gavesati kusale dhammeti isi. **Mantāṇiyā puttoti** Mantāṇiyā nāma brāhmaṇiyā putto. **Puṇṇoti** tassa nāmaṃ. **Vissutoti** attano appicchatādīhi guṇehi vissuto.

Aññāsikoṇḍaññatthero⁶ pana Satthari abhisambodhiṃ patvā pavattitavaradhammacakke anupubbena āgantvā Rājagahaṃ upanissāya viharante Kapilavatthum āgantvā attano bhāgineyyaṃ Puṇṇaṃ nāma māṇavaṃ pabbājetvā Bhagavantaṃ vanditvā āpucchitvā nivāsathāya sayāṃ chaddantadahaṃ gato. Puṇṇo pana Bhagavantaṃ dassanāya therena saddhiṃ āgantvā “mayhaṃ pabbajitakiccaṃ matthakaṃ pāpetvāva Dasabalassa santikaṃ gamissāmī”ti Kapilapureyeva ohīno, so yonisomanasikāraṃ karonto na cirasseva arahattaṃ patvā Bhagavantaṃ upasaṅkami. Ettha pana **Anuruddhatthero** ca **Upāliththero** ca ime dve therā Bhagavato Kapilavatthupuraṃ pavisitvā ñāṭisamāgamadivase pabbajitā viya dassitā, taṃ pana Khandhakapāliyā Aṭṭhakathāya ca na sameti. Vīmaṃsitvā gahetabbāṃ.

1. Am 1. 25 piṭṭhe.

2. Vi 1. 49 piṭṭhe.

3. Vi 1. 84 piṭṭhādīsu.

4. Ma 1. 195 piṭṭhādīsu.

5. Am 1. 24 piṭṭhe.

6. Aññakoṇḍañña... (Sī)

Atha Satthā Sāriputtattherādīnaṃ pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ
cittācāramaññāya attano guṇe kathetumārabhi. Tena vuttaṃ—

63. “Etesaṃ cittamaññāya, opammakusalo Muni.
Kaṅkhacchedo Mahāvīro, kathesi attano guṇaṃ”ti.

Tattha **opammakusaloti** upamāya kusalo. **Kaṅkhacchedoti**
sabbasattānaṃ saṃsayacchedako.

Idāni ye attano guṇe kathesi, te dassetum—

64. “Cattāro te asaṅkhyeyyā, koṭi yesaṃ na nāyati.
Sattakāyo ca ākāso, cakkavālā ca’nantakā.
Buddhaññaṇaṃ appameyyaṃ, na sakkā ete vijānitun”ti—

vuttaṃ.

Tattha **cattāro**ti gaṇanapariacchedo. **Eteti** idāni vattabbe atthe nidasseti.
Asaṅkhyeyyāti saṅkhyātumasakkuṇeyyattā asaṅkhyeyyā, gaṇanapathaṃ
vītivattāti attho. **Koṭi**-ādi vā anto vā mariyādā. **Yesanti** yesaṃ catunnaṃ
asaṅkhyeyyānaṃ. **Na nāyatī**ti na paññāyati. Idāni te vuttappakāre cattāro
asaṅkhyeyye dassetum “**sattakāyo**”ti-ādi vuttaṃ. **Sattakāyoti** sattasamūho,
sattakāyo ananto aparimāṇo appameyyo. Tathā **ākāso** ākāśassāpi anto natthi.
Tathā **cakkavālāni** anantāni eva. **Buddhaññaṇaṃ** sabbaññutaññaṇaṃ
appameyyaṃ. **Na sakkā ete vijānitunti** yasmā panete anantā, tasmā na sakkā
vijānitum.

65. Idāni Satthā attano iddhivikubbane sañjātacchariyabbhutaṇaṃ
devamanussā dīnaṃ kinnāmetaṃ acchariyaṃ, itopi viṣiṭṭhataraṃ
acchariyaṃ abbhutaṃ atthi, mama taṃ suṇāthāti dhammadesanaṃ
vaḍḍhento—

“Kimetaṃ acchariyaṃ loke, yaṃ me iddhivikubbanam.
Aññe bahū acchariyā, abbhutā lomahaṃsanā”ti—

ādimāha.

Tattha **kinti** paṭikkhepavacanāṃ. **Etanti** idaṃ iddhivikubbanāṃ sandhāyāha. **Yanti** ayaṃ **yaṃ**-saddo “yaṃ taṃ apucchimha akittayāno, aññaṃ taṃ pucchāma tadiṅgha brūhī”ti-ādīsu¹ upayogavacane dissati. “Aṭṭhānametaṃ bhikkhave anavakāso, yaṃ ekissā lokadhātuyā dve Arahanto Sammāsambuddhā”ti² ettha kāraṇavacane. “Yaṃ Vipassī Bhagavā kappe udapādi”ti³ ettha bhumme. “Yaṃ kho me bhante devānaṃ Tāvatisānaṃ sammukhā sutāṃ sammukhā paṭiggahitaṃ, ārocemi taṃ Bhagavato”ti-ādīsu⁴ paccattavacane. Idhāpi paccattavacane daṭṭhabbo⁵. Aññe bahū mama acchariyā abbhutavisesā santīti dīpeti.

Idāni te acchariye dassento—

66. “Yadāhaṃ tusite kāye, Santusito nāmaṃ tadā.

Dasasahassī samāgamma, yācanti pañjalī mamaṃ”ti—

ādimāha.

Tattha **yadā**ti yasmiṃ kāle. **Ahanti** attānaṃ niddisati. **Tusite kāyeti** Tusitasāṅkhāte devanikāye. Yadā panāhaṃ samattimsa pāramiyo pūretvā pañca mahāpariccāge pariccajivā ñātathacariyalokatthacariyabuddhatthacariyānaṃ koṭiṃ patvā sattasatakamahādānāni datvā sattakkhatturī pathaviṃ kampetvā vessantarattabhāvato cavitvā dutiye cittavāre Tusitabhavane nibbatto tadāpi⁶ Santusito nāma devarājā ahoṣiṃ. **Dasasahassī samāgammāti** dasasahassacakkavāḷesu devatā sannipatitvāti attho. **Yācanti pañjalīmamanti** maṃ upasaṅkamitvā “mārisa tayā dasa pāramiyo pūrentena na Sakka sampattiṃ na māra na brahma na cakkavattisampattiṃ patthentena pūritā, lokanīttaraṇatthāya pana Buddhattaṃ patthayamānena pūritā, so tava kālo mārisa Buddhattāya samayo mārisa Buddhattāyā”ti yācanti mamanti⁷. Tena vuttaṃ—

67. “Kālo kho te⁸ Mahāvīra, uppajja mātukucchiyaṃ.

Sadevakam tāranto, bujjhassu amataṃ padan”ti.

1. Khu 1. 437; Khu 7. 217-218; Khu 8. 9 piṭṭhesu.

2. Aṃ 1. 29; Ma 3. 129; Abhi 2. 349; Khu 11. 231 piṭṭhesu.

3. Dī 2. 2 piṭṭhe.

5. Dī-Ṭṭha 2. 4 piṭṭhepi passitabbaṃ.

7. Jātaka-Ṭṭha 1. 57 piṭṭhepi passitabbaṃ.

4. Dī 2. 178 piṭṭhe.

6. Tatthāpi (Sī, I)

8. Kāloyaṃ te (Syā, Ka)

Tattha **kālo teti** kālo tava, ayameva vā pāṭho. **Uppajjāti** paṭisandhiṃ gaṇha, “okkamā”tipi pāṭho. **Sadevakanti** sadevakam lokanti attho.

Tārayantoti ettha pāramiyo pūrentopi tārayati nāma, pāramiyo matthakam pāpentopi tārayati nāma, Vessantarattabhāvato cavitvā Tusitapure paṭisandhiṃ gahetvā saṭṭhivassasatasahassādhikāni sattapaṇṇāsavassakoṭiyo tattha tiṭṭhantopi tārayati nāma, devatāhi yācito pañcavidham mahāvilokitam viloketvā Mahāmāyādeviyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gaṇhantopi dasamāse gabbhavāsam vasantopi tārayati nāma, ekūnatimsa vassāni agāramajjhe tiṭṭhantopi tārayati nāma. Rāhulabhaddassa jātadivase Channasahāyo Kaṇḍakam¹ āruya nikkhamantopi tīpi rajjāni atikkamitvā Anomāya nāma nadiyā tīre pabbajantopi tārayati nāma, chabbassāni padhānam karontopi visākhapūṇṇamāyam Mahābodhimaṇḍam āruya mārabalam vidhamitvā paṭhamayāme pubbenivāsam anussaritvā majjhimayāme dibbacakkhum visodhetvā pacchimayāme dvādasāṅgam paṭiccasamuppādam anulomapaṭilomato sammāsītva sotāpattimaggaṃ paṭivijjhantopi tārayati nāma, sotāpattiphalakkhaṇepi, sakadāgāmimaggakkhaṇepi, sakadāgāmiphalakkhaṇepi, anāgāmimaggakkhaṇepi, anāgāmiphalakkhaṇepi, arahattamaggakkhaṇepi, arahattaphalakkhaṇepi tārayati nāma, yadā aṭṭhārasadevatākoṭisahassehi pañcavaggiyānam amatapānam adāsi, tato paṭṭhāya tārayi nāmāti vuccati. Tena vuttaṃ—

“Sadevakam tārayanto, bujjhassu amataṃ padan”ti.

Atha mahāsatto devatāhi yāciyamānopi devatānam paṭiññam adatvāva kāladīpadesakulajanetti-āyuparicchedavasena pañcavidham mahāvilokanam nāma vilokesi. Tattha “kālo nu kho, na kālo”ti paṭhamam kalam vilokesi. Tattha vassasatasahassato uddham āyukālo kālo nāma na hoti. Kasmā? Jātiarāmarañādīnam apākaṭattā, Buddhānañca dhammadesanā nāma tilakkhaṇamuttā nāma natthi, tesam aniccam dukkhamanattāti kathentānam “Kinnāmete kathenti”ti na saddahanti, tato abhisamayo na hoti, tasmim asati aniyyanīkam sāsanam

hoti. Tasmā so akālo. Vassasatato ūno āyukālopi kālo na hoti. Kasmā? Tadā sattā ussannakilesā honti, ussannakilesānañca dinno ovādo ovādaṭṭhāne na tiṭṭhati, tasmā sopi akālo. Vassasatasahassato paṭṭhāya heṭṭhā vassasatato paṭṭhāya uddham āyukālo **kālo** nāma. Idāni vassasatāyukā manussāti atha bodhisatto “nibbattitabbakālo”ti addasa.

Tato dīpaṃ olokento “Jambudīpeyeva Buddhā nibbattanti”ti **dīpaṃ** passi. Tato “Jambudīpo nāma mahā dasayojanasahassaparimāṇo, katarasmim nu kho padese Buddhā nibbattanti”ti **desaṃ** vilokento majjhimadesaṃ passi. Tato kulaṃ vilokento “Buddhā nāma lokasammate kule nibbattanti, idāni khattiyakulaṃ lokasammataṃ, tattha nibbattissāmi, **Suddhodano** nāma me rājā pitā bhavissati”ti **kulaṃ** addasa. Tato **mātaraṃ** vilokento “Buddhamātā nāma lolā surādhuttā na hoti, akhaṇḍapañcasīlāti ayañca **Mahāmāyā** nāma devī edisā, ayaṃ me mātā bhavissatīti kittakaṃ assā **āyū**”ti āvajjento dasannaṃ māsānaṃ upari sattadivasāni passi. Iti imaṃ pañcavidhaviḷokanaṃ viloketvā “kālo me mārisa Buddhabhāvāyā”ti devatānaṃ paṭiññaṃ datvā tattha yāvatāyukaṃ ṭhatvā tato cavitvā Sakyarājakule Māyādeviyā kucchiyaṃ paṭisandhim aggahesi¹. Tena vuttaṃ—

68. “Tusitā kāyā cavitvāna, yadā okkami kucchiyaṃ.

Dasasahassīlokadhātu, kampittha dharaṇī tadā”ti—

ādi.

Tattha **okkamī**ti okkamim pāvisim. **Kucchiyanti** mātukucchimhi. **Dasasahassīlokadhātu, kampitthā**ti sato sampajāno pana bodhisatto mātukucchim okkamanto ekūnavīsatiyā paṭisandhicittesu mettāpubbabbhāgassa somanassasahagatañāṇasampayutta-asāṅkhārikakusalacittassa sadisamahāvīpākacittena āsālhipuṇṇamāyaṃ uttarāsālhanakkhatteneva paṭisandhim aggahesi. Tadā dasasahassīlokadhātu

1. Jātaka-Ṭīṭha 1. 57; Apadāna-Ṭīṭha 1. 59 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

sakalāpi kampi saṅkampi sampakammīti attho. **Dharaṇī**ti dhāreti sabbe thāvarajaṅgāmeti dharaṇī, pathavī.

69. **Sampajānōva nikkhaminti** ettha yadā panāhaṃ sato sampajānōva mātukucchito dhammāsanato otaranto dhammakathiko viya nisseṇito otaranto puriso viya ca dve hatthe ca pāde ca pasāretvā **ṭhitakova** mātukucchisambhavena kenaci asucinā amakkhitova nikkhamim.
Sādhukāraṃ pavattentīti sādhukāraṃ pavattayanti, sādhukāraṃ dentīti attho.
Pakampitthāti kampittha, okkamanepi mātukucchito nikkhamanepi dasasahassī pakampitthāti attho.

70. Atha Bhagavā gabbhokkanti-ādīsu attanā samasamaṃ adisvā gabbhokkanti-ādīsu attano acchariyadassanattamaṃ **“okkanti me samo natthi”**ti imaṃ gāthamāha. Tattha **okkantīti** gabbhokkantiyaṃ, bhummatthe paccattavacanaṃ, paṭisandhiggahaṇeti attho. **Meti** mayā. **Samoti** sadiso natthi. **Jātitoti** ettha jāyati etāya mātuyāti mātā “jātī”ti vuccati, tato jātito mātuyāti attho. **Abhinikkhameti** mātukucchito abhinikkhamane pasave satīti attho. **Sambodhiyanti** ettha pasatthā sundarā bodhi sambodhi. Ayaṃ pana **bodhi**-saddo rukkhamagganibbānasabbaññutaññāṇādisu dissati.
“Bodhirukkhamūle paṭhamābhisambuddho”ti¹ ca, “antarā ca gayaṃ antarā ca bodhin”ti² ca āgataṭṭhāne hi rukkho bodhīti vuccati. “Bodhi vuccati catūsu maggesu ñāṇaṃ”ti³ āgataṭṭhāne maggo. “Patvāna bodhim amataṃ asaṅkhatan”ti⁴ āgataṭṭhāne nibbānaṃ. “Pappoti bodhim vara bhūrimedhaso”ti⁵ āgataṭṭhāne sabbaññutaññāṇaṃ. Idha pana Bhagavato arahattamaggañāṇaṃ adhippetam⁶. Apare “sabbaññutaññāṇaṃ”tipi vadanti, tassam sambodhiyaṃ⁷ ahaṃ seṭṭhoti attho.

Kasmā pana Bhagavā sambodhim paṭicca attānaṃ pasamsatīti?
Sabbaguṇadāya kattā. Bhagavato hi sambodhi sabbaguṇadāyikā sabbepi niravasese

1. Vi 3. 1; Khu 1. 77 piṭṭhesu.

2. Ma 1. 227; Ma 2. 294; Vi 3. 11 piṭṭhesu.

3. Khu 8. 231 piṭṭhe.

4. Gavesitabbo.

5. Dī 3. 129 piṭṭhe.

6. Ma-Ṭṭha 1. 56; Vi-Ṭṭha 1. 109; Udāna-Ṭṭha-146; Cariyāpiṭaka-Ṭṭha 18 piṭṭhesupī passitabbaṃ.

7. Sammāsambodhiyaṃ (Sī)

Buddhaguṇe dadāti, na pana aññesaṃ. Aññesaṃ pana kassaci arahattamaggo arahattaphalameva deti, kassaci tisso vijjā, kassaci cha abhiññā, kassaci catasso paṭisambhidā, kassaci sāvakaṇāmaṇiṇāṇaṃ, Paccekabuddhānaṃ paccekabodhiṇāṇameva deti. Buddhānaṃ pana sabbaguṇasampattiṃ deti. Tasmā Bhagavā sabbaguṇadāyakattā “sambodhiyaṃ ahaṃ seṭṭho”ti attānaṃ pasaṃsati. Api ca bhūmiṃ cāletvā sambodhiṃ pāpuṇi, tasmā “sambodhiyaṃ ahaṃ seṭṭho”ti vadati. **Dhammacakkappavattaneti** ettha dhammacakkaṃ pana duvidhaṃ hoti paṭivedhaññaṇaṃ desanāññaṇaṃcāti. Tattha paññāpabhāvaṃ attano ariyaphalāvahaṃ paṭivedhaññaṇaṃ karuṇāpabhāvaṃ sāvakaṇaṃ ariya phalāvahaṃ desanāññaṇaṃ. Paṭivedhaññaṇaṃ lokuttaraṃ kusalaṃ upekkhāsahagataṃ avitakka-avicāraṃ, desanāññaṇaṃ lokiyaṃ abyākataṃ, ubhayampi paṇetaṃ aññehi asādhāraṇaṃ. Idha pana desanāññaṇaṃ adhippetam¹.

71. Idāni Bhagavato gabbhokkamaneva pathavikampanādikaṃ pavattiṃ sutvā “**aho acchariyaṃ loka**”ti devatāhi ayaṃ gāthā vuttā. Tattha **Buddhānaṃ guṇamahantatāti** aho Buddhānaṃ guṇamahantabhāvo, aho Buddhānaṃ mahānubhāvoti attho. **Dasa sahaṣṣilokadhātu, chappakāraṃ pakampathāti** dasasu cakkavālasahassee mahāpathavī chappakāraṃ pakampittha calittha. Kathaṃ? Puratthimato unnamati pacchimato onamati, pacchimato unnamati puratthimato onamati, uttarato unnamati dakkhiṇato onamati, dakkhiṇato unnamati uttarato onamati, majjhimato unnamati pariyantato onamati, pariyantato unnamati majjhimato onamatīti evaṃ chappakāraṃ anilabalacalitajalatarāṅgabhaṅgasāṅghaṭṭitā viya nāvā catunahutādhikadviyojanasatasahasabahalā pathavisandhārakajalapariyantā acetanāpi samānā sacetanā viya ayaṃ mahāpathavī pītiyā naccantī viya akampitthāti attho. **Obhāso ca mahā āsīti** atikkammeva devānaṃ devānubhāvaṃ ulāro obhāso ahoṣīti attho. **Accheraṃ lomahaṃsananti** accheraṇa lomahaṃsanaṇa ahoṣīti attho.

72. Idāni pathavikampanālokapātubhāvādīsu acchariyesu vattamānesu Bhagavato pavattidassanattamaṃ “**Bhagavā tamhi samaye**”ti-ādigāthāyo vuttā. Tattha **Lokajetṭhoti** Lokaseṭṭho.

1. Paṭisaṃ-Tṭha 2. 233 piṭṭhepi passitabbaṃ.

Sadevakanti sadevakassa lokassa, sāmi-atthe upayogavacanāṃ daṭṭhabbāṃ.
Dassayantoti pāṇihāriyāṃ dassento.

73. **Caṅkamantovāti** dasalokadhātusahassāni ajjhottharitvā ṭhite tasmim̐ ratana maye caṅkame caṅkamamānova kathesi. Lokanāyakoti atha Satthā manosilātale sīhanādaṃ nadanto sīho viya gajjanto pāvussakamegho viya ca ākāsaṅgaṃ otārento viya ca aṭṭhaṅgasamannāgatena¹ savanīyena kamanīyena brahmassaarena nānāyavicittāṃ catusaccapaṭisaṃyuttaṃ tilakkhaṇāhataṃ madhuradhammakathaṃ kathesīti attho.

Antarā na nivatteti, catuhatthe caṅkame yathāti ettha Satthārā pana nimmitassa tassa caṅkamassa ekā koṭi pācīnacakkavāḷamukhavaṭṭiyāṃ ekā pacchimacakkavāḷamukhavaṭṭiyāṃ evaṃ ṭhite tasmim̐ ratanacaṅkame caṅkamamāno Satthā ubho koṭiyo patvāva nivattati, antarā ubho koṭiyo apatvā na nivattati. Yathā catuhatthappamāṇe caṅkame caṅkamamāno ubho koṭiyo sīghameva patvā nivattati, evaṃ antarā na nivattatīti attho. Kim pana Bhagavā dasasahassayojanappamāṇāyāmaṃ caṅkamaṃ rassamakāsi, tāvamahantaṃ vā attabhāvaṃ nimminīti? Na panevamakāsi. Acinteyyo Buddhānaṃ Buddhānubhāvo. Akaniṭṭhabhavanato paṭṭhāya yāva Avīci, tāva ekaṅgaṇā ahosi. Tiriyato ca dasacakkavāḷasahassāni ekaṅgaṇāni ahesuṃ. Devā manusse passantī, manussāpi deve passantī. Yathā sabbe devamanussā pakatiyā caṅkamamānaṃ passantī, evaṃ Bhagavantaṃ caṅkamamānaṃ passiṃsūti. Bhagavā pana caṅkamantova dhammaṃ deseti antarāsamāpattiṃca samāpajjati.

Atha āyasmā Sāriputto aparimitasamayasaṃupacitakusalabalajanitadvattiṃsavaraḷakkhaṇopasobhitaṃ asītānubyañjanavirājitaṃ varasarīraṃ saradasamaye paripuṇṇaṃ viya rajanikaraṃ sabbaphāliphullaṃ viya ca yojanasatubbedhaṃ pāricchattakaṃ aṭṭhārasaratanubbedhaṃ byāmapabbhāparikkhepasassirikaṃ varakanakagirimiva jaṅgamaṃ anopamāya Buddhalīlāya anopamena Buddhasirivilāseṇa caṅkamantaṃ dasasahassidevagaṇaparivutaṃ Bhagavantaṃ addasa. Disvāna

1. Dī 2. 171, 183 piṭṭhādīsu.

“ayaṃ pana sakalāpi dasasahassī lokadhātu sannipatitā, mahatiyā panettha dhammadesanāya bhavitabbaṃ, Buddhavaṃsadesanā pana bahūpakārā Bhagavati pasādāvahā, yannūnāhaṃ Dasabalassa abhinīhārato paṭṭhāya Buddhavaṃsaṃ paripuccheyyan”ti cintetvā ekaṃsaṃ cīvaraṃ katvā Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā dasanakhasamujjalaṃ jalajāmalāvikaḷa kamala makulasadisaraṃ añjaliṃ sirasi katvā Bhagavantaṃ “**kīdiso te Mahāvīra**”ti-ādikāṃ paripucchi. Tena vuttaṃ—

74. “Sāriputto mahāpañño, samādhijjhānakovido.

Paññāya pāramippatto, pucchati Lokanāyakaṃ.

75. Kīdiso te Mahāvīra, abhinīhāro naruttama.

Kamhi kāle tayā dhīra, patthitā bodhimuttama”ti—

ādi. Kā nāmāyaṃ anusandhīti? Pucchānusandhi nāma. Tisso hi anusandhiyo pucchānusandhi ajjhāsayānusandhi yathānusandhīti. Tattha “evaṃ vutte aññataro bhikkhu¹ Bhagavantaṃ etadavoca kiṃ nu kho bhante orimaṃ tīraṃ kiṃ pārimaṃ tīraṃ”ti² evaṃ pucchantānaṃ Bhagavatā vissajjitasuttavasena **pucchānusandhi** veditabbā.

“Atha kho aññatarassa bhikkhuno evaṃ cetaso parivitaḷḷo uḍapādi ‘iti kira bho rūpaṃ anattā, vedanā, saññā, saṅkhārā, viññāṇaṃ anattā, anattakātāni kammāni kama ttānaṃ³ phusissantī’ti. Atha kho Bhagavā tassa bhikkhuno cetasā cetoparivitaḷḷakamaññāya bhikkhū āmantesi ṭhānaṃ kho panetaṃ bhikkhave vijjati, yaṃ idhekacco moghapuriso avidvā avijjāgato taṇhādhīpateyyena cetasā Satthusāsaṇaṃ atidhāvitabbaṃ maññeyya ‘iti kira bho rūpaṃ anattā, vedanā, saññā, saṅkhārā, viññāṇaṃ anattā, anattakātāni kammāni kamattānaṃ phusissantī’ti -pa-. Taṃ kiṃ maññatha bhikkhave, rūpaṃ niccaṃ vā aniccaṃ vā”ti⁴ evaṃ paresaṃ ajjhāsayāṃ viditvā Bhagavatā vuttavasena **ajjhāsayānusandhi** veditabbā.

1. Nando gopālako (Sī, Ka)

3. Kathamattānaṃ (Sī)

2. Saṃ 2. 387 piṭṭhe.

4. Ma 3. 69 piṭṭhe.

Yena pana dhammena ādimhi desanā uṭṭhitā, tassa dhammassa anurūpadhammavasena vā paṭikkhepavasena vā yesu suttesu uparidesanā āgacchati, tesāṃ vasena **yathānusandhi** veditabbā. Tena vuttaṃ “pucchānusandhi”ti.

Tattha **paññāya pāramippattoti** sāvaka-pāramiññaṃ matthakaṃ patto. **Pucchatī**ti apucchi. Tattha pucchā nāma adiṭṭhajotanāpucchā diṭṭhasaṃsandanāpucchā vimaticchedanāpucchā anumatipucchā kathetukamyatāpucchāti pañcavidhā hoti. Tatthāyaṃ therassa katamā pucchāti ce? Yasmā pañāyaṃ Buddhavaṃso kappasatasahassādhika-asāṅkhyeyyopacitapuññasambhārānaṃ Paccekabuddhānaṃ kappasatasahassādhika-asāṅkhyeyyopacitapuññasambhārānaṃ dvinnāṃ aggasāvakaṇaṃ kappasatasahassopacitapuññasambhārānaṃ sesamahāsāvakaṇaṃ vā avisayo, Sabbaññubuddhānaṃyeva visayo, tasmā therassa adiṭṭhajotanā pucchāti veditabbā.

Kīdisoti pucchānakāro, kimpakāroti attho. **Teti** tava. **Abhinīhāro**ti abhinīhāro nāma Buddhabhāvatthaṃ mānaṃ bandhitvā “Buddhabyākaraṇaṃ aladdhā na uṭṭhahissāmi”ti vīriyamadhiṭṭhāya nipajjanaṃ. Tena vuttaṃ—

“Kīdiso te Mahāvīra, abhinīhāro naruttamā”ti.

Kamhi kāleti kasmim kāle. **Patthitā**ti icchitā abhikaṅkhitā, “Buddho bodheyyaṃ mutto moceyyan”ti-ādinā nayena Buddhabhāvēya paṇidhānaṃ kadā katanti apucchi. **Bodhī**ti sammāsambodhi, arahattamaggaññaṃ ca sabbaññutaññaṃ cetamā adhivacanaṃ. **Uttamā**ti sāvakabodhipaccekabodhiṃ seṭṭhattā uttamāti vuttā. Ubhinnamantarā **ma-**kāro padasandhikaro.

Idāni Buddhabhāvakārake dhamme pucchanto—

76. “Dānaṃ sīlaṇca nekkhammaṃ, paññāvīriyaṇca kīdisaṃ.
Khantisaccamadhiṭṭhānaṃ, mettupekkhā ca kīdisā.

77. Dasa pāramī tayā dhīra, kīdisī Lokanāyaka.
Kathaṃ upapāramī puṇṇā, paramatthapāramī kathan”ti—

āha.

Tattha dānapāramiyaṃ tāva bāhirabhaṇḍapariccāgo **pāramī** nāma, aṅgapariccāgo **upapāramī** nāma, jīvitapariccāgo **paramatthapāramī** nāmāti. Esa nayo sesapāramīsūpi. Evaṃ dasa pāramiyo dasa upapāramiyo dasa paramatthapāramiyoti samattimsa pāramiyo honti. Tattha bodhisattassa dānapāramitāya pūritattabhāvānaṃ parimāṇaṃ nāma natthi. Ekantena panassa **Sasapaṇḍitajātake**—

“Bhikkhāya upagataṃ disvā, sakattānaṃ pariccajīm.

Dānena me samo natthi, esā me dānapāramī”¹—

evaṃ paraṃ jīvitapariccāgaṃ karontassa **dānapāramī** paramatthapāramī nāma jātā.

Tathā sīlapāramitāya pūritattabhāvānaṃ parimāṇaṃ nāma natthi. Ekanteneva panassa **Saṅkhapālaajātake**—

“Sūlehi vinivijjhante, koṭṭayantepi sattibhi.

Bhojaputte na kuppāmi, esā me sīlapāramī”²—

evaṃ attapariccāgaṃ karontassa **sīlapāramī** paramatthapāramī nāma jātā.

Tathā mahārajjaṃ pahāya nekkhammapāramiyā pūritattabhāvānaṃ parimāṇaṃ nāma natthi. Ekantena panassa **Cūlasutasomajātake**—

“Mahārajjaṃ hatthagataṃ, khelaṇḍaṃva chaḍḍayīm.

Cajato na hoti lagganaṃ, esā me nekkhammapāramī”³—

evaṃ nissaṅgatāya rajjaṃ chaḍḍetvā nikkhamantassa **nekkhammapāramī** paramatthapāramī nāma jātā.

Tathā Mahosadhapaṇḍitakālādīsu paññāpāramiyā pūritattabhāvānaṃ parimāṇaṃ nāma natthi. Ekantena panassa **Sattubhattakapaṇḍitakāle**—

“Paññāya vicinantohaṃ, brāhmaṇaṃ mocayīm dukhā.

Paññāya me samo natthi, esā me paññāpāramī”⁴—

1. Khu 4. 398 piṭṭhe.

2. Khu 4. 407 piṭṭhe.

3. Abhi-Ṭṭha 1. 73; Jākaka-Ṭṭha 1. 54; Apadāna-Ṭṭha 1. 56 piṭṭhesu.

4. Abhi-Ṭṭha 1. 73; Jātaka-Ṭṭha 1. 55; Apadāna-Ṭṭha 1. 57 piṭṭhesu.

antobhastagataṃ¹ sappam dassentassa **paññāpāramī** paramatthapāramī nāma jātā.

Tathā vīriyapāramitāya pūritattabhāvānaṃ parimāṇaṃ nāma natthi.
Ekantena panassa **Mahājanakajātake**—

“Atīradassī jalamajjhe, hatā sabbeva mānusa.
Cittassa aññathā natthi, esā me vīriyapāramī”^{ti}²—

evaṃ mahāsamuddaṃ tarantassa **vīriyapāramī** paramatthapāramī nāma jātā.

Tathā **Khantivādijātake**—

“Acetanaṃva koṭṭente, tiṇhena pharasunā mamaṃ.
Kāsirāje na kuppāmi, esā me khantipāramī”^{ti}³—

evaṃ acetanabhāvena viya mahādukkhaṃ adhivāsentassa **khantipāramī**
paramatthapāramī nāma jātā.

Tathā **Mahāsutasomajātake**—

“Saccavācam’nurakkhanto, cajitvā mama jīvitaṃ.
Mocesim ekasataṃ khattiye, esā me saccapāramī”^{ti}³—

evaṃ jīvitaṃ cajitvā saccam anurakkhantassa **saccapāramī**
paramatthapāramī nāma jātā.

Tathā **Mūgapakkhajātake**—

“Mātā pitā na me dessā, attā me na ca dessiyo.
Sabbaññutaṃ piyaṃ mayhaṃ, tasmā vataṃ adhiṭṭhahin”^{ti}⁴—

evaṃ jīvitaṃ piyāya pariccajitvā vataṃ adhiṭṭhahantassa **adhiṭṭhānapāramī**
paramatthapāramī nāma jātā.

Tathā **Suvaṇṇasāmajātake**⁵—

“Na maṃ koci uttasati, napi bhāyāmi kassaci.
Mettābalenupatthaddho, ramāmi pavane tadā”^{ti}⁶—

1. Anto bhastragataṃ (Sī)

2. Abhi-Ṭṭha 1. 73; Jātaka-Ṭṭha 1. 55; Apadāna-Ṭṭha 1. 57 piṭṭhesu.

3. Abhi-Ṭṭha 1. 74; Jātaka-Ṭṭha 1. 55; Apadāna-Ṭṭha 1. 57 piṭṭhesu.

4. Khu 4. 413 piṭṭhe.

5. Ekarājajātake (Sī)

6. Khu 4. 418 piṭṭhe.

evaṃ jīvitampi anoloketvā mettāyantassa **mettāpāramī** paramatthapāramī nāma jātā.

Tathā **Lomahaṃsajātaka**—

“Susāne seyyaṃ kappemi, chavaṭṭhikaṃ upanidhāya’haṃ.

Gāmaṇḍalā¹ upagantvā, rūpaṃ dassentinappakan”ti²—

evaṃ gāmadārakesu niṭṭhubhanādihi ceva mālāgandhūpahārādihi ca sukhadukkhaṃ uppādetesupi upekkhaṃ anativattantassa **upekkhāpāramī** paramatthapāramī nāma jātā. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana **cariyāpiṭakato** gahetabbo.

Idāni therena puṭṭhassa Bhagavato byākaraṇaṃ dassentehi saṅgītikārakehi—

78. “Tassa puṭṭho viyākāsi, karavīkamadhuragiṇo.

Nibbāpayanto hadayaṃ, hāsayingto sadevakaṃ.

79. Atītabuddhānaṃ Jinānaṃ desitaṃ,

Nikīlitaṃ³ Buddhaparamparāgataṃ.

Pubbenivāsānugatāya buddhiyā,

Pakāsayī lokahitaṃ sadevake”ti—

vuttaṃ.

Tattha **tassa puṭṭho viyākāsi**ti tena Dhammasenāpatinā puṭṭho hutvā tassa byākāsi, attano abhinīhārato puṭṭhāya abhisambodhipariyosānaṃ sabbaṃ Buddhavaṃsaṃ kathesiṭi attho. **Karavīkamadhuragiṇo**ti karavīkasakuṇassa viya madhurā girā yassa so karavīkamadhuragiṇo, karavīkamadhuramañjussaroti attho. Tatridaṃ karavīkānaṃ madhurassaratā—karavīkasakuṇā kira madhurarasaṃ ambapakkaṃ mukhatuṇḍakena paharitvā paggharitaṃ phalarasaṃ pivitvā pakkhena tālaṃ datvā vikūjamāne catuppadā madamattā viya laḷitum ārabhanti, gocarapasutāpi catuppadagaṇā mukhagatānipi tiṇāni chaḍḍetvā taṃ nādaṃ suṇanti, vāḷamigā khuddakamige anubandhamānā ukkhittaṃ pādaṃ

1. Gomaṇḍalā (Sī, I)

2. Khu 4. 418 piṭṭhe.

3. Nikīlitaṃ (Sī, I, Ka)

anikkhipitvā cittakatā viya tiṭṭhanti, anubandhamigāpi maraṇabhayaṃ hitvā tiṭṭhanti, ākāse pakkhandantā pakkhinopi pakkhe pasāretvā tiṭṭhanti, uḍake macchāpi kaṇṇapaṭalaṃ acālentā taṃ saddaṃ suṇamānā tiṭṭhanti. Evaṃ madhurassarā karavikā¹. **Nibbāpayanto hadayanti** kilesaggisantattasabbajanamānaṃ dhammakathāmatadhārāya sītibhāvaṃ janayantoti attho. **Hāsayantoti** tosayanto. **Sadevakanti** sadevakaṃ lokam.

Atītabuddhānanti atītānaṃ Buddhānaṃ². Amhākaṃ Bhagavato abhinīhārassa purato pana Taṇhaṅkaro Medhaṅkaro Saraṇaṅkaro Dīpaṅkaroti cattāro Buddhā ekasmiṃ kappe nibbattiṃsu. Tesāṃ aparabhāge Koṇḍaññādayo tevīsati² Buddhāti sabbe Dīpaṅkarādayo catuvīsati Buddhā idha “atītabuddhā”ti adhippetā, tesāṃ atītabuddhānaṃ. **Jinānanti** tasseva vevacanaṃ. **Desitanti** kathitaṃ. Catuvīsatiyā Buddhānaṃ catusaccapaṭisaṃyuttaṃ dhammakathaṃ. **Nikīlanti** tesāṃ caritaṃ. Kappajātigottāyubodhisāvakasannipāta-upaṭṭhākamātāpituputtabhariyāparicchedādikaṃ nikīlitaṃ nāma. **Buddhaparamparāgatanti** Dīpaṅkaradasabalato paṭṭhāya yāva Kassapaparamparato āgataṃ desitaṃ nikīlitaṃ vāti attho. **Pubbenivāsānugatāya buddhiyāti** ekampi jātiṃ dvepi jātiyoti³ evaṃ vibhattaṃ pubbe nivuṭṭhakkhandhasantānaśaṅkhātāṃ pubbe nivāsaṃ anugatā upagatā tāya pubbenivāsānugatāya buddhiyā, pubbenivāsānussati ñāṇenāti attho. **Pakāsayīti** byākāsi. **Lokahitanti** sabbalokahitaṃ Buddhavaṃsaṃ. **Sadevaketi** sadevake loketi attho.

80. Atha Bhagavā karuṇāsītalena hadayena sadevakaṃ lokam savane niyo jento “**pītipāmojjajananan**”ti-ādimāha. Tattha **pītipāmojjajanananti** pītipāmojjakaraṃ pītiyā pubbabhāgaṃ pāmojjaṃ, pañcavaṇṇāya pītiyā janananti attho. **Sokasallavinodananti** sokasaṅkhātānaṃ sallānaṃ vinodanaṃ viddhaṃsaṃ. **Sabbasampattiṇi lābhanti** sabbāpi devamanussasampatti-ādayo sampattiyo paṭilābhanti etenāti sabbasampattiṇipāṭilābho, taṃ sabbasampattiṇipāṭilābhaṃ Buddhavaṃsadesananti attho.

1. Dī-Ṭṭha 2. 44; Ma-Ṭṭha 3. 263 piṭṭhādīsopi passitabbaṃ.

2. Natthi (Sī, I)

3. Ma 1. 101, 315, 346; Ma 2. 191; Ma 3. 63; Vi 1. 5 piṭṭhādīsū.

Cittikatvāti citte katvā, Buddhānussatiṃ purakkhatvāti attho. **Suṇāthā**ti nisāmetha nibodhatha. **Meti** mama.

81. **Madanimmadananti** jātimadādīnaṃ sabbamadānaṃ nimmadanakaraṃ. **Sokanudanti** soko nāma ñātibyaśanādīhi phuṭṭhassa cittasantāpo. Kiñcāpi atthato domanassameva hoti, evaṃ santeṇi antonijjhānalakkhaṇo, cetaso parinijjhāyanaraso, anusocanapaccupatṭhāno, taṃ sokaṃ nudatīti sokanudo, taṃ sokanudaṃ. **Saṃsāraparimocananti** saṃsārabandhanato parimocanakaraṃ. “Saṃsārasamatikkaman”tiṇi pāṭho, tassa saṃsārasamatikkamakaraṇti attho.

Sabbadukkhakkhayanti ettha **dukkha**-saddo dukkhavedanā dukkhavatthu dukkhārammaṇadukkhapaccayadukkhattānādīsu dissati. Ayaṇhi “dukkhassa ca pahānā”ti-ādīsu¹ dukkhavedanāyaṃ dissati. “Jātipi dukkhā jarāpi dukkhā”ti-ādīsu² dukkhavatthu smiṃ. “Yasmā ca kho Mahāli rūpaṃ dukkhaṃ dukkhānupatitaṃ dukkhāvakkantaṃ”ti-ādīsu³ dukkhārammaṇe. “Dukkho pāpassa uccayo”ti-ādīsu⁴ dukkhapaccaye. “Yāvañcidaṃ bhikkhave na sukarā akkhānena pāpuṇitum yāva dukkhā nirayā”ti-ādīsu⁵ dukkhattāne. Idha paṇāyaṃ dukkhavatthusmiṃ dukkhapaccayepi ca daṭṭhabbo. Tasmā jāti ādisabbadukkhakkhayakaranti attho⁶. **Magganti** ettha kusalatthikehi maggīyati, kilese vā mārento gacchatīti maggoti Buddhavaṃsadesanā vuccati, taṃ nibbānassa magga bhūtaṃ Buddhavaṃsadesanaṃ. **Sakkaccanti** sakkaccaṃ cittikatvā, ohitasotā hutvāti attho. **Paṭipajjathā**ti adhiṭṭhatha⁷, suṇāthāti attho. Atha vā pītipāmojjajananaṃ soka sallavinodanaṃ sabbasampattipaṭilābhahetubhūtaṃ imaṃ Buddhavaṃsadesanaṃ sutvā idāni madanimmadanādiguṇavisesāvaṃ sabbadukkhakkhayaṃ Buddhabhāvaṃ maggaṃ paṭipajjathāti sabbesaṃ devamanussānaṃ Buddhattaṃ paṇidhāya ussāhaṃ janeti. Sesamettha uttānamevāti.

Iti Madhuratthavilāsiniyā Buddhavaṃsatṭhakathāya

Ratanacaṅkamanakaṇḍavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhitā ca sabbākārena abbhantaranidānassatthavaṇṇanā.

1. Dī 1. 71; Ma 1. 314, 346; Vi 1. 5 piṭṭhādīsu.

2. Dī 2. 243; Saṃ 3. 369 piṭṭhādīsu.

4. Khu 1. 30 piṭṭhe.

6. Abhi-Ṭṭha 1. 84 piṭṭhādīsūpi passitabbaṃ.

3. Saṃ 2. 58 piṭṭhe.

5. Ma 3. 205 piṭṭhe.

7. Adhiṭṭhatha (Ka)

2. Sumedhapatthanākathāvaṇṇanā

Idāni—

1-2. “Kappe ca satasahassee, caturo ca asaṅkhiye.

Amaraṃ nāma nagaraṃ, dassaneyyaṃ manoraman”ti—

ādinayappavattāya Buddhavaṃsavaṇṇanāya okāso anuppatto. Sā panesā Buddhavaṃsavaṇṇanā yasmā suttanikkhepaṃ vicāretvā vuccamānā pākaṭā hoti, tasmā suttanikkhepavicāraṇā tāva veditabbā. Cattāro hi suttanikkhepā attajjhāsayo parajjhāsayo pucchāvasiko aṭṭhuppattikoti. Tattha yāni suttāni Bhagavā parehi anajjhīṭṭho kevalaṃ attano ajjhāsayaena kathesi. Seyyathidaṃ—**Ākaṅkheyyasuttaṃ**¹ **Vatthasuttaṃ**²ti evamādāni, tesāṃ **attajjhāsayo** nikkhepo.

Yāni vā pana “paripakkā kho Rāhulassa vimutti-paripācanīyā dhammā, yaṃnūnāhaṃ Rāhulaṃ uttariṃ āsavānaṃ khaye vineyyan”ti³ evaṃ paresaṃ ajjhāsayaṃ khantiṃ manāṃ buj्जhanakabhāvaṇṇa oloketvā parajjhāsaya-vasena kathitāni. Seyyathidaṃ—**Rāhulovādasuttaṃ**⁴ **Dhammacakkappavattanasuttaṃ**⁵ti evamādāni, tesāṃ **parajjhāsayo** nikkhepo.

Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā te te devamanussā pañhaṃ pucchanti. Evaṃ puṭṭhena pana Bhagavatā yāni kathitāni **Devatāsāmyutta**⁶ **Bojjhaṅgasāmyutta**⁷dāni, tesāṃ **pucchāvasiko** nikkhepo.

Yāni vā pana uppannaṃ kāraṇaṃ paṭicca desitāni dhammadāyāda⁸ puttamaṃsūpamā⁹dāni, tesāṃ **aṭṭhuppattiko** nikkhepo. Evametesu catūsu suttanikkhepesu imassa Buddhavaṃsassa pucchāvasiko nikkhepo. Pucchāvasena hi Bhagavatā ayaṃ nikkhitto. Kassa pucchāvasena? Āyasmato Sāriputtattherassa. Vuttaṇhetāṃ asmiṃ nidānasmim eva—

1. Ma 1. 39; Ma 3. 324 piṭṭhādīsu.

3. Ma 3. 234; Saṃ 2. 324 piṭṭhādīsu.

5. Saṃ 3. 368; Vi 3. 14; Khu 9. 329 piṭṭhādīsu.

7. Saṃ 3. 58 piṭṭhādīsu.

2. Ma 1. 43 piṭṭhādīsu.

4. Ma 2. 83 piṭṭhādīsu.

6. Saṃ 1. 1 piṭṭhādīsu.

9. Saṃ 1. 322 piṭṭhādīsu.

8. Ma 1. 15 piṭṭhādīsu.

“Sāriputto mahāpañño, samādhijjhānakovido.
Paññāya pāramippatto, pucchati Lokanāyakam.
Kīdiso te Mahāvīra, abhinīhāro naruttamā”¹—

ādi. Tenesā Buddhavaṃsadesanā pucchāvasikāti veditabbā.

Tattha **kappe ca satasahasseti** ettha **kappa**-saddo panāyam
abhisaddahanavohārakālapaññattichedanavikappanalesasamantabhāva-
āyukappamahākappādīsu dissati. Tathā hi “okappanīyametaṃ bhoto
Gotamassa. Yathā taṃ Arahato Sammāsambuddhassā”²ti-ādīsu²
abhisaddahane dissati. “Anujānāmi bhikkhave pañcahi samaṇakappehi
phalaṃ paribhuñjitun”³ti evamādīsu³ vohāre. “Yena sudam niccakappaṃ
vihārāmī”⁴ti-ādīsu⁴ kāle. “Iccāyasmā kappo”⁵ti⁵ ca, “nigrodhakappo iti tassa
nāmaṃ, tayā kataṃ Bhagavā brāhmaṇassā”⁶ti ca evamādīsu⁶ paññattiyam.
“Alaṅkato kappitakesamassū”⁷ti evamādīsu⁷ chedane. “Kappati
dvaṅgulakappo”⁸ti-ādīsu⁸ vikappe. “Atthi kappo nipajjitun”⁹ti-ādīsu⁹ lese.
“Kevalakappaṃ Jetavanam obhāsetvā”¹⁰ti-ādīsu¹⁰ samantabhāve. “Tiṭṭhatu
bhante Bhagavā kappaṃ, tiṭṭhatu Sugato kappan”¹¹ti¹¹ ettha āyukappe. “Kīva
dīgho nu kho bhante kappo”¹²ti¹² ettha mahākappe. Ādisaddena
“Satthukappena vata kira bho mayam sāvakena saddhim mantayamānā na
jānimhā”¹³ti¹³ ettha paṭibhāge. “Kappo nattho hoti. Kappakatokāso jīṇṇo
hoti”¹⁴ti¹⁴ ettha vinayakappe. Idha pana mahākappe datṭhabbo. Tasmā kappe
ca satasahasseti mahākappānam satasahassānanti attho¹⁵. **Caturo ca**
asaṅkhiyeti “catunnam asaṅkhyeyyānam matthake”¹⁵ti vacanaseso datṭhabbo.
Kappasata saṃsādhikānam catunnam asaṅkhyeyyānam matthaketi attho.
Amaram nāma nagaranti “Amaran”¹⁵ti ca

1. Khu 4. 305 piṭṭhe.

3. Vi 4. 244 piṭṭhe.

5. Khu 1. 444; Khu 8. 15, 138 piṭṭhesu.

7. Khu 6. 278 piṭṭhe.

9. Am 3. 148 piṭṭhe.

11. Dī 2. 96; Khu 1. 152 piṭṭhesu.

13. Ma 1. 205 piṭṭhe.

15. Dī-Ṭṭha 1. 96; Dī-Ṭṭha 3. 143; Saṃ-Ṭṭha 1. 14; Am-Ṭṭha 2. 239; Khuddakapāṭha-
Ṭṭha-97; Suttanipāta-Ṭṭha 2. 7; Cariyāpīṭaka-Ṭṭha 9; Cūḷaniddesa-Ṭṭha 90
piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

2. Ma 1. 316 piṭṭhe.

4. Ma 1. 316 piṭṭhe.

6. Khu 1. 330 piṭṭhe Suttanipāte.

8. Vi 4. 491 piṭṭhe.

10. Ma 3. 303; Khu 1. 3, 318 piṭṭhesu.

12. Saṃ 1. 389-390 piṭṭhesu.

14. Vi 2. 159 piṭṭhe.

“Amaravatī”ti ca laddhanāmaṃ nagaraṃ ahosi. Keci panettha aññenāpi pakārena vaṇṇayanti, kiṃ tehi, nāmamattaṃ panetaṃ tassa nagarassa.

Dassaneyyanti

suvibhattavicitracaccaradvāracatukkasiṅghāṭakapākāraparikkhepapāsādaham miya bhavanasamalaṅkatattā dassanīyaṃ. **Manoramanti** samasuciparamaramaṇīyabhūmibhāgattā chāyūdakasampannattā sulabhāhārattā sabbopakaraṇayuttattā ca samiddhattā devamanussādīnaṃ mano ramayatīti manoramam.

Dasahi saddehi avivittanti hatthisaddena assasaddena rathasaddena bherisaddena saṅkhasaddena mudiṅgasaddena vīṇāsaddena gītasaddena sammatālasaddena “bhuñjatha pivatha khādatha”ti dasamena saddenāti imehi dasahi saddehi avivittaṃ ahosi, sabbakālaṃ anupamussavasamajjanātakā kīḷantīti attho. **Annapānasamāyutanti** annena catubbi dhenāhārena ca pānena ca suṭṭhu āyutaṃ annapānasamāyutaṃ, iminā subhikkhatā dassitā, bahu-annapānasamāyutanti attho.

Idāni te dasa sadde vatthuto dassanattam—

“Hatthisaddaṃ assasaddaṃ, bherisaṅkharathāni ca.

Khādatha pivatha ceva, annapānena ghositā”ti—

vuttaṃ.

Tattha **hatthisaddanti** hatthīnaṃ koṇcanādasaddena, karaṇatthe upayogavacanam daṭṭhabbam. Esa nayo sesapadesupi. **Bherisaṅkharathāni cāti** bherisaddena ca saṅkhasaddena ca rathasaddena cāti attho. Liṅgavipariyāsenā vuttaṃ, khādatha pivathāti evamādinayappavattena annapānapaṭisaṃyuttena ghositaṃ abhināḍitanti attho. Etthāha—tesaṃ pana saddānaṃ ekadesova dassito, na sakaloti? Na ekadeso sakalo dasavidho dassitova. Kathaṃ? Bherisaddena mudiṅgasaddo saṅgahito, saṅkhasaddena vīṇāgītasammatālasaddā saṅgahitāti daseva dassitā.

Evam ekena pariyāyena nagarasampattiṃ vaṇṇetvā puna tameva dassetuṃ—

3. “Nagaraṃ sabbaṅgasampannaṃ, sabbakammamupāgataṃ.

Sattaratanasampannaṃ, nānājanasamākulaṃ.

Samiddhaṃ devanagaraṃva, āvāsaṃ puññakamminan”ti—

vuttaṃ.

Tattha **sabbaṅgasampannanti**

pākāragopuraṭṭālakādisabbanagarāvayavasampannaṃ,

paripuṇṇasabbavittūpakaraṇadhaṇṇatīṇakattāhodakanti vā attho.

Sabbakammamupāgataṃ sabbakammantena upagataṃ,

samupagatasabbakammantanti attho. **Sattaratanasampannanti**

paripuṇṇamuttādisattaratanaṃ, cakkavattinivāsabhūmito vā hatthiratanādīhi

sattaratanehi sampannaṃ. **Nānājanasamākulanti** nānāvidha¹desabhāsehi

janehi samākulaṃ. **Samiddhanti** manussopabhogasabbopakaraṇehi

samiddhaṃ phītaṃ. **Devanagaraṃvāti** devanagaraṃ viya ālakamandā viya

amaravatī samiddhanti vuttaṃ hoti. **Āvāsaṃ puññakamminanti** āvasanti

ettha puññakammino janāti āvāso. “Āvāso”ti vattabbe “āvāsaṃ”ti

liṅgabhedan katvā vuttanti veditabbaṃ. Paññāyati tenāti puññaṃ,

kularūpamahābhogissariyavasena² paññāyatīti attho. Punātīti vā puññaṃ.

Sabbakusalamalarajāpavāhakattā puññaṃ kammaṃ yesaṃ atthi te

puññakammino, tesaṃ puññakamminan āvāsabhūtanti attho.

Tattha **Sumedho** nāma brāhmaṇo paṭivasati ubhato sujāto mātito ca

pītito ca, saṃsuddhagahaṇiko yāva sattamā kulaparivaṭṭā akkhitto

anupakuṭṭho jātivādena, abhirūpo dassanīyo pāsādiko paramāya

vaṇṇapokkharatāya samannāgato, so tiṇṇaṃ vedānaṃ pāragū ahosi

sanighaṇḍukeṭubhānaṃ sakkharappabhedānaṃ itihāsapañcamānaṃ padako

veyyākaraṇo anavayo lokāyatamahāpurisalakkhaṇesu. Tassa pana

daharakāleyeva mātāpitaro kalamakaṃsu. Athassa rāsivaḍḍhako amacco

āyapotthakaṃ āharitvā suvaṇṇarajatamaṇimuttādivividharatanabharite

gabbhe vivaritvā “ettakaṃ te kumāra mātu santakaṃ, ettakaṃ pitu

santakaṃ, ettakaṃ ayyakapayyakānaṃ”ti yāva sattamā kulaparivaṭṭā dhanan

ācikkhitvā “etaṃ paṭipajjāhī”ti niyyātesī. So “sādhū”ti sampaṭicchitvā

puññāni karonto agāraṃ ajjhāvasī. Tena vuttaṃ—

1. Nānāvesa (Sī, I)

2. Kularūpamativibhavissariyavasena (Sī, I)

4. “Nagare Amaravatiyā, Sumedho nāma brāhmaṇo.
Anekakoṭisannicayo, pahūtadhanadhaññavā.

5. Ajjhāyako mantadharo, tiṇṇaṃ vedāna pāragū.
Lakkhaṇe itihāse ca, sadhamme pāramiṃ gato”ti.

Tattha **nagare Amaravatiyā**ti Amaravatīsaṅkhāte nagare. **Sumedho nāmā**ti ettha “medhā”ti paññā vuccati. Sā tassa sundarā pasatthāti Sumedhoti paññāyittha. **Brāhma** ṇoti brahmaṇaṃ aṇati sikkhatīti brāhmaṇo, mante sajjhāyatīti attho. Akkharacintakā pana “brahmuno apaccam brāhmaṇo”ti vadanti. Ariyā pana bāhitapāpattā brāhmaṇāti. **Anekakoṭisannicayoti** koṭīnaṃ sannicayo koṭisannicayo, aneko koṭisannicayo yassa soyaṃ anekakoṭisannicayo, anekakoṭidhanasannicayoti attho. **Pahūtadhanadhaññavā**ti bahuladhanadhaññavā. Purimaṃ bhūmigatagabbhagatadhanadhaññavasena vuttaṃ, idam niccaparibhogūpagatadhanadhaññavasena vuttanti veditabbaṃ.

Ajjhāyakoti na jhāyatīti ajjhāyako, jhānabhāvanārahitoti attho. Vuttañhetam “na dānime jhāyantīti. Na dānime jhāyantīti kho vāseṭṭha ‘ajjhāyakā ajjhāyakā’ tveva tatiyaṃ¹ akkharam upanibbattan”ti² evaṃ paṭhamakappikakāle jhānavirahitānaṃ brāhmaṇānaṃ garahavacanaṃ uppannaṃ. Idāni mantam jhāyatīti ajjhāyako, mante parivattetīti iminā atthena pasamsavacanaṃ katvā voharanti. Mante dhāretīti **mantadharo**. **Tiṇṇamvedānanti** Iruvedaya juvedasā mavedānaṃ tiṇṇaṃ vedānaṃ. Ayaṃ pana **veda**-saddo ñāpasomanassaganthesu dissati. Tathā hesa “yaṃ brāhmaṇaṃ vedagumābhijaññā³, akiñcanaṃ kāmabhava asattan”ti-ādīsu⁴ ñāṇe dissati. “Ye vedajātā vicaranti loke”ti-ādīsu⁵ somanasse. “Tiṇṇaṃ vedānaṃ pāragū sanighaṇḍukeṭubhānaṃ”ti-ādīsu⁶ ganthe. Idhāpi ganthe⁷. **Pāragū**ti tiṇṇaṃ vedānaṃ oṭṭhapahatakaraṇamattena pāraṃ gatoti pāragū. **Lakkhaṇeti** itthilakkhaṇapurisalakkaṇamahāpurisalakkaṇādi ke lakkhaṇe. **Itihāseti** itiha āsa, itiha āsāti

1. Dutiyam (Sī, Ka)

2. Dī 3. 78 piṭṭhe.

3. Vedagumaddasāmi (Sī)

4. Khu 1. 438 piṭṭhe.

5. Am 1. 374 piṭṭhe.

6. Dī 1. 82 piṭṭhe.

7. Ma-Ṭṭha 1. 178 piṭṭhepi passitabbaṃ.

īdisavacanapaṭisaṃyutte purāṇasaṅkhāte ganthavisese. **Sadhammeti** brāhmaṇānaṃ sake dhamme, sake ācariyake vā. **Pāramiṃ gatoti** pāraṃ gato, disāpāmomkko ācariyo ahoṣīti attho.

Athekadivasāṃ so dasaguṇagaṇārādhitaṇḍito Sumedhapaṇḍito uparipāsādavaratale rahogato hutvā pallaṅkaṃ ābhujitvā nisinno cintesi “punabbhave paṭisandhiggahaṇaṃ nāma dukkhaṃ, tathā nibbattanibbattaṭṭhāne sarīrabhedanaṃ, ahaṇca jātiddhammo jarāddhammo byādhiddhammo maraṇadhammo, evaṃbhūtena mayā ajātiṃ ajaraṃ abyādhiṃ amaraṇaṃ sukhaṃ sivaṃ nibbānaṃ pariyesituṃ vaṭṭati, avassaṃ bhavacārakato muccitvā nibbānagāminā ekena maggena bhavitabbaṃ”ti. Tena vuttaṃ—

6. “Rahogato nisīditvā, evaṃ cintesa’haṃ tadā.

Dukkho punabbhavo nāma, sarīrassa ca bhedaṇaṃ.

7. Jātiddhammo jarāddhammo, byādhiddhammo sahaṃ tadā.

Ajaraṃ amaraṃ khemaṃ, pariyesissāmi nibbutiṃ.

8. Yaṃnūnimaṃ pūtikāyaṃ, nānākuṇapapūritaṃ.

Chaḍḍayitvāna gaccheyyaṃ, anaṭṭhiko anattiko.

9. Atthi hehiti so¹ maggo, na so sakkā na hetuye.

Pariyesissāmi taṃ maggaṃ, bhavato parimuttiyā”ti.

Ettha pana gāthāsambandhaṇca anuttānapadānamatthaṇca vatvāva gamissāma. Tattha **rahogatoti** rahasi gato, rahasi ṭhāne nisinno. **Evaṃ cintesahanti** evaṃ cintesiṃ ahaṃ. Evanti iminā cintanākāraṃ dasseti. **Tadāti** tasmīṃ sumedhapaṇḍitakāle. “Evaṃ cintesahan”ti Bhagavā iminā attanā saddhiṃ sumedhapaṇḍitaṃ ekattaṃ karoti. Tasmā tadā so sumedho ahamēvāti pakāsentō “evaṃ cintesahaṃ tadā”ti Bhagavā uttamapurisavasenāha. **Jātiddhammoti** jātisabhāvo. Esa nayo sesapadesupi, **nibbutinti** nibbānaṃ.

Yaṃnūnāti parivitaṅkanatthe nipāto, yadi panāhanti attho. **Pūtikāyanti** pūtibhūtaṃ kāyaṃ. **Nānakuṇapapūritanti** mutta karīsa pubbalohita pitta semha kheḷa siṅghā ṇikādi-anekakuṇapapūritam¹. **Anapekkhoti** anālayo. **Atthīti** avassaṃ upalabbhati. **Hehitīti** bhavissati, parivitaṅkanavacanamidam. **Na so sakkā na hetuyeti** tena maggena² na sakkā na bhavitum. So pana maggo **hetuyeti** hetubhāvāya na na hoti, hetuevāti attho. **Bhavato parimuttiyāti** bhavabandhanavimuttiyāti attho.

Idāni attanā parivitaṅkitamatthaṃ sampādayitum “**yathāpi**”ti-ādimāha. Yathā hi loka dukkhassa paṭipakkkhabhūtaṃ sukham nāma atthi, evaṃ bhava sati tappaṭipakkkhena vibhavenāpi bhavitabbaṃ, yathā ca uṇhe sati tassa vūpasamabhūtaṃ sītalampi atthi, evaṃ rāgādi-aggīnaṃ vūpasamena nibbānena bhavitabbaṃ. Yathā ca pāpassa lāmakassa dhammassa paṭipakkkhabhūto kalyāṇo anavajjadhammopi atthiyeva, evameva pāpikāya jātiyā sati sabba-jātikhepanato ajātisāṅkhātena nibbānenāpi bhavitabbamevāti. Tena vuttaṃ—

10. “Yathāpi dukkhe vijjante, sukham nāmapi vijjati.

Evaṃ bhava vijjamāne, vibhavopicchitabbako.

11. Yathāpi uṇhe vijjante, aparāṃ vijjati sītaṃ.

Evaṃ tividhaggi vijjante, nibbānaṃ icchitabbakaṃ.

12. Yathāpi pāpe vijjante, kalyāṇamapi vijjati.

Evameva jāti vijjante, ajātipicchitabbakan”ti.

Tattha **yathāpi**ti opammatthe nipāto. **Sukhanti** kāyikacetasikasukham, suṭṭhu dukkham khaṇatīti sukham. **Bhaveti** janane. **Vibhavoti** ajananaṃ, janane vijjamāne ajananadhammopi icchitabbo. **Tividhaggi vijjanteti** tividhe rāgādi-aggimhi vijjamāneti attho. **Nibbānanti** tassa tividhassa rāgādi-aggissa nibbāpanaṃ upasamaṇaṃ nibbānaṃ icchitabbaṃ. **Pāpeti** akusale lāmake. **Kalyāṇamapi**ti kusalamapi. **Evamevāti** evamevaṃ. **Jāti**

1. ...bharitam (Sī)

2. Ekena pana maggena (Sī)

vijjanteti jātiyā vijjamānāyāti attho. Liṅgabhedāñca vibhattilopaṇca katvā vuttaṃ. **Ajāti pīti** jātikhepanaṃ ajātinibbānampi icchitabbaṃ.

Athāhaṃ parampi cintesiṃ “yathā nāma gūtharāsimhi nimuggena purisena dūratova kamalakuvalayapuṇḍarīkasaṇḍamaṇḍitaṃ vimalasalilaṃ taḷākāṃ disvā ‘katarena nu kho maggena tattha gantabban’ti taḷākāṃ gavesituṃ yuttaṃ. Yaṃ tassa agavesanaṃ, na so tassa taḷākassa doso, tassa purisasseva doso. Evameva kilesamaladhovane amatamahātaḷāke vijjamāne yaṃ tassa agavesanaṃ, na so amataśāṅkhātassa nibbānamahātaḷākassa doso, purisasseva doso. Yathā pana corehi saṃparivārīto puriso palāyanamagge vijjamānepi sace so na palāyati, na so tassa maggassa doso, tassa purisasseva doso. Evameva kilesacorehi parivāretvā gahitassa purisassa vijjamāneyeva nibbānamahānagaragāmimhi sive mahāmagge tassa maggassa agavesanaṃ nāma na maggassa doso, purisasseva doso. Yathā byādhipīlito puriso vijjamāne byādhitikicchake vejje sace taṃ vejjaṃ gavesitvā taṃ byādhiṃ na tikicchāpeti, na so vejjaṃ doso, tassa purisasseva doso. Evameva pana yo kilesabyādhiparipīlito kilesavūpasamamaggakovidāṃ vijja mānameva ācariyaṃ na gavesati, tasseva doso, na kilesabyādhivināyakaṃ ācariyassa doso”ti. Tena vuttaṃ—

13. “Yathā gūthagato puriso, taḷākāṃ disvāna pūritaṃ.

Na gavesati taṃ taḷākāṃ, na doso taḷākassa so.

14. Evaṃ kilesamaladhovaṃ, vijjante amatantaḷe.

Na gavesati taṃ taḷākāṃ, na doso amatantaḷe.

15. Yathā arīhi pariruddho, vijjante gamanampathe.

Na palāyati so puriso, na doso añjasassa so.

16. Evaṃ kilesapariruddho, vijjamāne sive pathe.

Na gavesati taṃ maggaṃ, na doso sivamañjase.

17. Yathāpi byādhito puriso, vijjamāne tikicchake.

Na tikicchāpeti taṃ byādhim, na doso so tikicchake.

18. Evaṃ kilesabyādhīhi, dukkhito patipīlito.

Na gavesati taṃ ācariyaṃ, na doso so vināyake”ti.

Tattha **gūthagatoti** gūthakūpagato, gūthena gato makkhito vā.

Kilesamaladho vanti kilesamalasodhane¹, bhummatthe paccattavacanaṃ.

Amatantaleti amataśaṅkhātassa taḷākassa, sāmi-atthe bhummavacanaṃ daṭṭhabbaṃ, anussaraṃ pakkhipitvā vuttaṃ. **Arīhīti** paccatthikehi.

Pariruddhoti samantato niruddho. **Gamanampatheti** gamanapathe.

Chandāvināsattaṃ anussarāgamaṇaṃ katvā vuttaṃ. **Na palāyatīti** yadi na palāyeyya. **So purisoti** so corehi pariruddho puriso. **Añjasassāti** maggassa. Maggassa hi—

“Maggo pantho patho pajjo, añjasaṃ vaṭumāyanaṃ.

Nāvā uttarasetu ca, kullo ca bhisi saṅkamo”ti²—

bahūni nāmāni. Svāyamidha añjasaṇāmena vutto. **Siveti**

sabbupaddavābhāvato sive. **Sivamañjaseti** sivassa añjasassāti attho.

Tikicchaketi vejje. **Na tikicchāpetīti** na tikicchāpeyya. **Na doso so tikicchaketi** tikicchakassa doso natthi, byādhitasseva dosoti attho.

Dukkhitoti sañjātakāyikacetasikadukkho. **Ācariyanti** makkhamaggācariyaṃ.

Vināyaketi ācariyassa.

Evaṃ panāhaṃ cintetvā uttarimpi evaṃ cintesiṃ “yathāpi maṇḍanakajātiko puriso kaṇṭhe āsattaṃ kuṇapaṃ chaḍḍetvā sukhī gaccheyya, evaṃ mayāpi imaṃ pūtikāyaṃ chaḍḍetvā anapekkhena nibbānamahānagaraṃ pavisitabbaṃ. Yathā ca naranāriyo ukkārabhūmiyaṃ uccārapassāvaṃ katvā na taṃ ucchaṅgena vā ādāya dasante vā veṭhetvā ādāya gacchanti, atha kho jigucchamānā oloketumpi anicchantā anapekkhā chaḍḍetvā gacchanti, evaṃ mayāpi imaṃ pūtikāyaṃ anapekkhena chaḍḍetvā amataṃ nibbānanagaraṃ pavisitum vaṭṭati. Yathā ca nāvikā nāma jajjaraṃ nāvaṃ udakagāhinim chaḍḍetvā anapekkhāva gacchanti, evamahampi imaṃ navahi vaṇamukhehi paggharantaṃ kāyaṃ chaḍḍetvā anapekkho nibbānamahānagaraṃ

1. ...dhovane (Sī, I)

2. Khu 8. 201 piṭṭhe.

pavisissāmi. Yathā ca koci puriso muttāmaṇiveḷuriyādāni nānāvidhāni ratanāni ādāya corehi saddhiṃ maggaṃ gacchanto attano ratanavināśabhayena te core chaḍḍetvā khemaṃ maggaṃ gaṇhāti, evamayampi pūtikāyo ratanavilopakacorasadisō. Sacāhaṃ ettha taṇhaṃ karissāmi, ariyamaggakusaladhammaratanāni me nassissanti, tasmā mayā imaṃ mahācorasadisam karajakāyaṃ chaḍḍetvā nibbānamahānagaraṃ pavisitum vaṭṭatī”ti. Tena vuttaṃ—

19. “Yathāpi kuṇapaṃ puriso, kaṇṭhe baddhaṃ jigucchiya.
Mocayitvāna gaccheyya, sukhī serī sayamvasī.
20. Tathevimaṃ pūtikāyaṃ, nānakuṇapasañcayam.
Chaḍḍayitvāna gaccheyyam, anapekkho anattiko.
21. Yathā uccāraṭṭhānamhi¹, karīsaṃ naranāriyo.
Chaḍḍayitvāna gacchanti, anapekkhā anattikā.
22. Evamevāhaṃ imaṃ kāyaṃ, nānakuṇapapūritam.
Chaḍḍayitvāna gacchissam, vaccaṃ katvā yathā kuṭim.
23. Yathāpi jajjaraṃ nāvaṃ, paluggaṃ udagāhiniṃ.
Sāmi chaḍḍetvā gacchanti, anapekkhā anattikā.
24. Evamevāhaṃ imaṃ kāyaṃ, navacchiddaṃ dhuvassevaṃ.
Chaḍḍayitvāna gacchissam, jīṇṇanāvaṃva sāmikā.
25. Yathāpi puriso corehi, gacchanto bhaṇḍamādiya.
Bhaṇḍacchedabhayaṃ disvā, chaḍḍayitvāna gacchati.
26. Evameva ayaṃ kāyo, mahācorasamo viya.
Pahāyimaṃ gamissāmi, kusalcchedanābhayā”ti.

Tattha **yathāpi kuṇapaṃ purisoti** yathāpi daharo yuvā maṇḍanakajātiko puriso ahikuṇapena vā kukkurakuṇapena vā manussakuṇapena vā kaṇṭhe āsattena aṭṭiyitvā harāyitvā jigucchitvā taṃ kuṇapaṃ

1. Ussāsaṭṭhānamhi (Ka)

mocetvā gaccheyya. **Sukhī**ti sukhito. **Serī**ti yathicchakavīhārī.

Nānākuṇapasañcayanti anekavidhakuṇaparāsibhūtaṃ.

“Nānākuṇapapūritan”tipi pāṭho.

Uccāraṭṭhānamhīti uccārenti vaccaṃ karonti etthāti uccāro, uccāro ca so ṭhānañceti uccāraṭṭhānaṃ. Atha vā ussāsiyyatīti ussāso, vaccassetāṃ nāmaṃ, tassa ṭhānaṃ ussāsaṭṭhānaṃ, tasmīṃ **ussāsaṭṭhānamhi**, ukkāraṭṭhāneti attho. **Vaccaṃ katvā yathā kuṭinti** vaccaṃ katvā kuṭim naranāriyo viyāti attho.

Jajjaranti jīṇṇaṃ. **Palugganti** palujjantiṃ, vikirantinti attho. **Udagāhininti** udakagāhiniṃ. **Sāmī**ti nāvāsāmikā. **Navacchiddanti** cakkhusotādihi navahi vaṇamukhehi chiddāvacchiddehi yuttattā navacchiddaṃ. **Dhuvassavanti** dhuvanissandaṃ, niccaṃ paggharaṇāsucinti attho.

Bhaṇḍamādiyāti yaṃkiñci ratanādikaṃ bhaṇḍaṃ ādiya. **Bhaṇḍacchedabhayaṃ disvāti** bhaṇḍassa acchindanena bhayaṃ disvāti attho. **Evamevāti** so bhaṇḍamādāya gacchanto puriso viya. **Ayaṃ kāyoti** ayaṃ pana kucchitānaṃ paramajjegucchānaṃ āyoti kāyo. **Āyoti** uppattiṭṭhānaṃ. Āyanti tatoti āyo, kucchitā kesādayo. Iti kucchitānaṃ kesādīnaṃ āyoti kāyo. **Mahācorasamo viyāti** cakkhu-ādīhi rūpādisu piyarūpesu sārājjanādivasena pāṇātipātādinādānādīcoro¹ hutvā sabbakusalaṃ vilumpatīti mahācorasamo. Tasmā yathā so ratanabhaṇḍamādāya corehi saddhiṃ gacchanto puriso te core pahāya gacchati, evamevāhampi imaṃ mahācorasamaṃ kāyaṃ pahāya attano sotthibhāvakaṃ maggaṃ gavesituṃ gamissāmīti atthasambandho veditabbo. **Kusalacchedanābhayāti** kusalaḍḍhamma²vilopanabhayenāti attho.

Athevaṃ Sumedhapāṇḍito nānāvidhāhi upamāhi nekkhammakāraṇaṃ cintetvā punapi cintesi “imaṃ mahādhanaṃ rāsīm saṃharitvā mayhaṃ pitupitāmahādayo paralokaṃ gacchantā ekakahāpaṇampi gahetvā na gatā, mayā pana gahetvā gamanakāraṇaṃ kātuṃ vaṭṭatī”ti gantvā rañño

1. ...paro (Sī, I)

2. Kamma (Ka)

ārocesi “aham mahārāja jātijarādīhi upaddutahadayo agāasmā anagāriyam pabbajissāmi, mayham anekakoṭisatasahassam dhanam atthi, tam devo paṭipajjatū”ti. Rājā āha “na mayham te dhanena attho, tvaṃyeva yathicchakam karohi”ti.

So ca “sādhu devā”ti nagare bherim carāpetvā mahājanassa dānam datvā vatthukāme ca kilesakāme ca pahāya amaravaranagarasadisato Amaranagarato nikkhamitvā ekakova nānāmigagaṇavante Himavante **Dhammikaṃ** nāma pabbatam nissāya assamam katvā tattha paṇṇasālam katvā pañcadosavivajjitam caṅkamam māpetvā aṭṭhaguṇasamupetam abhiññābalaṃ samāharitum navadosasamannāgataṃ sāṭakam pajahitvā dvādasaguṇamupāgataṃ vākacīram nivāsetvā pabbaji. Evaṃ pana so pabbajito aṭṭhadosasamākiṇṇam paṇṇasālam pahāya dasaguṇasamannāgataṃ rukkhamūlam upagantvā sabbadhaññavikatiṃ pahāya pavattaphalabhojano hutvā nisajjattānacaṅkamanavasena padhānam padahanto sattāhabbhantareyeva aṭṭhannam samāpattīnam pañcannaṃca abhiññānam lābhī ahoṣi. Tena vuttam—

27. “Evāham cintayitvāna, nekakotiṣatam dhanam.
Nāthānāthānam datvāna, Himavantamupāgamim.
28. Himavantassāvidūre, Dhammiko nāma¹ pabbato.
Assamo sukato mayham, paṇṇasālā sumāpitā.
29. Caṅkamam tattha māpesim, pañcadosavivajjitam.
Aṭṭhaguṇasamupetam, abhiññābalaṃmāharim.
30. Sāṭakam pajahim tattha, navadosamupāgataṃ.
Vākacīram nivāsesim, dvādasaguṇamupāgataṃ.
31. Aṭṭhadosasamākiṇṇam, pajahim paṇṇasālakam.
Upāgamim rukkhamūlam, guṇe dasahupāgataṃ.
32. Vāpitaṃ ropitaṃ dhaññaṃ, pajahim niravasesato.
Anekaguṇasampannaṃ, pavattaphalamādiyim.

1. Dhammako nāma (Sī)

33. Tatthappadhānaṃ padahiṃ, nisajjaṭṭhānacaṅkame.

Abbhantaramhi sattāhe, abhiññābalapāpuṇin”ti.

Tattha **evāhanti** evaṃ ahaṃ, heṭṭhā vuttappakārena cintetvāti attho. **Nāthānāthānanti** sanāthānāmanāthānañca aḍḍhānañceva daliddānañca “atthikā gaṇhantū”ti saha koṭṭhāgārehi datvāti attho. **Himavantassāvidūreti** Himavantapabbatarājassa avidūre samīpe. **Dhammiko nāma pabbatoti** evaṃnāmako pabbato, kasmā paṇāyaṃ dhammikoti? Yebhuyyena pana bodhisattā isipabbajjaṃ pabbajitvā taṃ pabbataṃ upanissāya abhiññāyo nibbattetvā samaṇadhammaṃ akaṃsu. Tasmā samaṇadhammassa nissayabhūtattā “Dhammiko”tveva pākaṭo ahosi. **Assamo sukato mayhanti-** ādinā Sumedhapāṇḍitena assamaṇṇasālā caṅkamā sahatthā māpitā viya vuttā, na ca pana sahatthā māpitā, kintu Sakkena devena pesite Vissakammunā¹ devaputtena nimmitā. Bhagavā pana tadā attano puññānubhāvena nibbattaṃ taṃ sampadaṃ sandhāya “Sāriputta tasmim pabbate—

Assamo sukato mayhaṃ, paṇṇasālā sumāpitā.

Caṅkamaṃ tattha māpesim, pañcadosavivajjitaṃ”ti—

ādimāha.

Tattha **paṇṇasālāti** paṇṇachadanasālā. **Tatthāti** tasmim assamapade. **Pañcadosa vivajjitanti** pañcahi caṅkamadosēhi vivajjitaṃ. Katame pañca caṅkamadosā nāma? Thaddhavisamatā antorukkhatā gahanacchannatā atisambādhatā ativisālatāti imehi pañcahi dosehi vivajjitaṃ. Ukkatṭhapharicchedena dīghato saṭṭhiratano vitthārato diyaḍḍharatano caṅkamo vutto. Atha vā **pañcadosavivajjitanti** pañcahi nīvaraṇadosēhi vivajjitaṃ parihīnaṃ **abhiññābalamāharinti** iminā uttarapadena sambandho datṭhabbo². **Aṭṭhaguṇasamupetanti** “evaṃ samāhite citte parisuddhe pariyodāte anaṅgaṇe vigatūpakkilese mudubhūte kammaniye ṭhite āneñjappatte”ti evaṃ vutthehi aṭṭhaguṇehi³ samannāgataṃ abhiññābalaṃ āharim ānesinti attho.

1. Visukammunā (Ka)

2. Abhi-Ṭṭha 1. 37 piṭṭhepi passitabbaṃ.

3. Dī 1. 76-77; Ma 1. 314-315, 346-347; Vi 1. 5 piṭṭhādīsu.

Keci pana “aṭṭhahi samaṇasukhehi upetaṃ, aṭṭhimāni samaṇasukhāni nāma dhana dhañṇapariggahābhāvo, anavajjapiṇḍapātapariyesanabhāvo, nibbutapiṇḍabhuñjanabhāvo, raṭṭhaṃ piḷetvā dhanadhañṇādīsu gaṇhantesu rājapurisesu raṭṭhapīlanakilesābhāvo, upakaraṇesu nicchandarāgabhāvo, coravilopane nibbhayabhāvo, rājarājamahāmattehi asaṃsaṭṭhabhāvo, catūsu disāsu appaṭihatabhāvoti imehi aṭṭhahi samaṇasukhehi¹ upetaṃ samupetaṃ assamaṃ māpesin”ti assamena sambandhaṃ katvā vadanti, taṃ Pāḷiyā na sameti.

Sāṭakanti vatthaṃ. **Tatthāti** tasmim assame. **Navadosamupāgatanti** Sāriputta tattha vasanto attano nivatthapārutaṃ mahagghasāṭakaṃ **pajahim** pariccajim. Sāṭakaṃ pajahanto ca tattha nava dose disvā pajahinti dīpeti. Tāpasapabbajjaṃ pabbajitānaṃ hi sāṭakasmim nava dosā pakāsītā. Katame nava? Sāṭakassa mahagghabhāvo, parapaṭibaddhabhāvo, paribhogena lahukaṃ kilissanabhāvo, kiliṭṭho ca dhovitaḥḥo puna rajitaḥḥo ca hoti paribhogena jīraṇabhāvo, jiṇṇassa puna tunnakaraṇaṃ vā aggaḷadānaṃ vā kātabbaṃ hoti puna pariyesanāya durabhisambhavabhāvo, tāpasapabbajjāya ananucchavikabhāvo, paccatthikānaṃ sādharmaṇabhāvo, yathā naṃ na paccatthikā gaṇhanti, evaṃ gopetaḥḥo hoti paridahato vibhūsanatṭhānabhāvo, gahetvā carantassa mahicchabhāvoti etehi navahi dosehi² upagataṃ sāṭakaṃ pahāya vākacīraṃ nivāsesinti dīpeti. **Vākacīranti** muñjatiṇaṃ hīrāhīraṃ katvā ganthetvā kataṃ vākamayacīraṃ nivāsanapārūpanatthāya ādiyinti attho. **Dvādasaguṇamupāgatanti** dvādasahi ānisaṃsehi upetaṃ. Ettha **guṇa**-saddo ānisaṃsaṭṭho “sataguṇā dakkhiṇā pāṭikaṅkhitabbā”ti-ādīsu³ viya. **Ma**-kāro padasandhikaro. Vākacīrasmim dvādasānisaṃsā appagghatā, aparāyattatā, sahatthā kātuṃ sakkuṇeyyatā, ()⁴ paribhogena jiṇṇepi sibbitabbābhāvo, corabhayābhāvo, pariyesantassa sukhena karaṇabhāvo, tāpasapabbajjāya sārūppabhāvo, sevamānassa vibhūsanatṭhānabhāvo, cīvarappaccaye

1. Apadāna-Ṭṭha 1. 8-9; Jātaka-Ṭṭha 5. 267; Abhi-Ṭṭha 1. 37 piṭṭhādīsupi passitabbam.

2. Apadāna-Ṭṭha 1. 11 piṭṭhepi.

3. Ma 3. 298 piṭṭhe.

4. (Paribhogena saṇikaṃ kilissati) (Ka)

appicchabhāvo, paribhogasukhabhāvo, vākupattiyā sulabbabhāvo, vācacīre naṭṭhepi anapekkhabhāvoti imehi dvādasahi guṇehi sampannam¹.

Atha Sumedhapāṇḍito tattha paṇṇasālāyaṃ viharanto paccūsasamaye paccuṭṭhāya attano nikkhamanakāraṇam paccavekkhamāno evaṃ kira cintesi “aḥam pana navakanakakaṭakanūpurādisaṅghaṭṭanasaddasammissita madhurasitakathita-gehajanaramaṇīyaṃ ulāravibhavasobhitam suravarabhavanākāramagāram khelaṇḍam viya pahāya vivekāramatāya sabbajanapāpavāhanam tapovanam pavittṭhosmi, idha pana me paṇṇasālāya vāso dutiyo gharāvāso viya hoti, handāham rukkhamūle vaseyyan”ti. Tena vuttam—

31. “Aṭṭhadosasamākiṇṇam, pajahim paṇṇasālakan”ti.

Tattha **aṭṭhadosasamākiṇṇanti** aṭṭhahi dosehi samākiṇṇam saṃyuttam. Katamehi aṭṭhahi? Mahāsambhārehi nipphādanīyatā, tiṇapaṇṇamattikādīhi niccam paṭijagganīyatā, senāsanam nāma mahallakassa pāpuṇātīti avelāya vuṭṭhāpiyamānassa cittekaggatā na hotīti vuṭṭhāpanīyabhāvo, sītuphassa paṭighātena kāyassa sukhumālakaraṇabhāvo, gharam pavittṭhena yaṃ kiñci pāpam sakkā kātunti garahapaṭicchādanakaraṇabhāvo, “mayhamidan”ti sapariggahabhāvo, gehassa atthibhāvo sadutiyakavāso, ukāmaṅgula² gharagoḷikādīnam sādharāṇatāya bhusādharāṇabhāvoti iti ime aṭṭha ādīnave³ disvā mahāsatto paṇṇasālam pajahim.

Guṇe dasahupāgatanti channam paṭikkhipitvā dasahi guṇehi upetaṃ, rukkhamūlam upagatosmīti attho. Katamehi dasahi? Appasamārambhatā, upagamanamattamevettha hotīti sulabhānavajjātā, abhiṇham tarupaṇṇavikāradassanena aniccasaññāsamuṭṭhāpanatā, senāsanamaccherābhāvo, tattha hi pāpam karonto lajjatīti pāpakaraṇārahābhāvo, pariggahakaraṇābhāvo, devatāhi saha vāso, channapaṭikkhepo, paribhoga sukhatā, rukkhamūlasenāsanassa gatagataṭṭhāne sulabhatāya anapekkhabhāvoti iti ime dasa guṇe⁴ disvā rukkhamūlam upagatosmīti vadati. Āha ca—

1. Apadāna-Ṭṭha 1. 11; Abhi-Ṭṭha 1. 39 piṭṭhepi passitabban.

2. Maṅkuṇa (Sī)

3. Apadāna-Ṭṭha 1. 12 piṭṭhepi.

4. Apadāna-Ṭṭha 1. 13 piṭṭhepi.

“Vaṇṇito Buddhasēṭṭhena, nissayoti ca bhāsito.
 Nivāso pavivittassa, rukkhāmūlasamo kuto.
 Āvāsamaccherahare, devatāparipālite.
 Pavivitte vasanto hi, rukkhāmūlamhi subbato.
 Abhirattāni nīlāni, paṇḍūni patitāni ca.
 Passanto tarupaṇṇāni, niccasaññaṃ panūdati.
 Tasmā hi Buddhadāyajjaṃ, bhāvanābhiratālayaṃ.
 Vivittaṃ nātimaññeyya, rukkhāmūlaṃ vicakkhaṇo”ti¹.

Atha Sumedhapaṇḍito paṇṇasālāya diṭṭhadoso hutvā
 rukkhāmūlasenāsane laddhānisaṃso viharanto uttari pi cintesi “āhāratthāya
 me gāmagamaṇaṃ āhārapariyesanadukkhaṃ, nāhaṃ kenaci pārijuñña
 nikkhamitvā āhāratthāya pabbajito, āhārapariyesanamūlassa ca dukkhassa
 pamāṇaṃ natthi, yannūnāhaṃ pavattaphalena yāpeyyaṃ”ti. Imaṃ pana
 atthavisesaṃ dīpento—

32-33. “Vāpitaṃ ropitaṃ dhaññaṃ, pajahiṃ niravasesato.
 Anekaguṇasampannaṃ, pavattaphalamādiyiṃ”ti—

ādimāha.

Tattha **vāpitaṃ** vapitvā nipphannaṃ. **Ropitaṃ** ropitvā nipphannaṃ,
 vapanaropanavasena duvidhāva sassanipphatti, taṃ duvidhampi attano
 appicchatāya pahāya pavattaphalena yāpesiṃ. **Pavattaphalaṃ** sayameva
 patitaphalaṃ. **Ādiyiṃ** paribhuñjiṃ.

“Pavattaphalasantuṭṭho, aparāyattajīviko.
 Pahīnāhāraloluppo, hoti cātuddiso Muni.

Jahāti rasataṇhaṇca, ājīvo tassa sujjhati.

Tasmā hi nātimaññeyya, pavattaphalabhojanan”ti²—

evaṃ pavattamāno Sumedhapaṇḍito nacirasseva antosattāhe aṭṭha
 samāpattiyo pañca abhiññāyo ca pāpuṇi. Imamatthaṃ pakāsentena

1. Visuddhi 1. 72 piṭṭhe.

2. Visuddhi 1. 64 piṭṭhe thokaṃ visadisam.

“**tatthappadhānaṃ padahin**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **tatthā**ti tasmim assame. **Padhānanti** vīriyaṃ, vīriyaṃ hi padahitabbato padhānabhāvakaraṇato vā “padhānaṃ”ti vuccati. **Padahinti** vīriyamārabhiṃ. **Nisajjaṭṭhānacaṅkameti** nisajjāya ca ṭhānena ca caṅkameṇa ca.

Sumedhapañḍito pana seyyaṃ paṭikkhipitvā nisajjaṭṭhānacaṅkameheva rattindivaṃ vītināmetvā sattāhabbhantareyeva abhiññābalaṃ pāpuṇi. Evaṃ pana abhiññābalaṃ patvā Sumedhatāpase samāpattisukhena vītināmente tadā sabbajanasāṅgahakaro mārabalabhayaṃkaro ñāṇadīpaṅkaro **Dīpaṅkaro** nāma Satthā loke udapādi.

Saṅkhepeneva tassāyamānupubbikathā—ayaṃ kira Dīpaṅkaro nāma mahāsatto samattiṃsa pāramiyo pūretvā Vessantarattabhāvasadise attabhāve ṭhito pathavikampanādīni mahādānāni datvā āyupariyosāne Tusitapure nibbattitvā tattha yāvatāyukaṃ ṭhatvā dasasahassacakkavāḷadevatāhi sannipatitvā—

“Kālo kho te Mahāvīra, uppajja mātukucchiyaṃ.

Sadevakaṃ tāranta, bujjhassu amataṃ padan”ti¹—

vutte tato so devatānaṃ vacanaṃ sutvā ca pañca mahāvilokanāni viloketvā tato cuto Rammavatīnagare attano yasavibhūtiyā vijitavāsudevassa naradevassa Sudevassa nāma rañño kule Sumedhāya deviyā kucchismim āsālhipuṇṇamiyā uttarāsālhanakkhattena paṭisandhiṃ gahetvā mahatā parivārena parihariyamāno mahādeviyā kucchimhi maṇikūṭagato viya kenaci asucinā amakkhito dasa māsē vasitvā saliladharavivaragato saradakālacando viya tassā udarato nikkhami.

Dvattiṃsa pubbanimitta

Tassa pana Dīpaṅkarakumārassa paṭisandhikkhaṇepi vijātakkaṇepi **dvattiṃsa pubbanimittāni**² pāṭihāriyāni pāturaheṣuṃ. Sabbasabbaññubodhisattesu mātukucchiṃ okkamantesu nikkhamantesu sambujjhantesu dhammacakkaṃ pavattantesūti

1. Khu 4. 305 piṭṭhe.

2. Dī-Ṭṭha 2. 32-33; Ma-Ṭṭha 4. 133-134; Apadāna-Ṭṭha 1. 62-63; Jātaka-Ṭṭha 1. 60-61 piṭṭhesupi passitabbaṃ.

imesu catūsu ṭhānesu dvattiṃsa pāṭihāriyāni pavattanteva. Tasmā mayā
pākaṭattā Dīpaṅkarakumārassa jātiyaṃ dassitāni—

“Dīpaṅkare cārukare kumāre,

Sivaṅkare santikareva jāte¹.

Pakampi saṅkampi tadā samantā,

Sahassasaṅkhyā dasalokadhātu.

Cakkavāḷasahassesu, dasasahasseeva devatā.

Ekasmiṃ cakkavāḷasmiṃ, tadā sannipatiṃsu tā.

Bodhisattaṃ mahāsattaṃ, jātamattantu devatā.

Paṭhamam paṭiggaṇhiṃsu, pacchā taṃ manujā pana.

Avāditā kenaci cammanaddhā,

Supokkharā dundubhiyo ca vīṇā.

Aghaṭṭitānābharaṇāni tasmiṃ,

Khāṇe samantā madhuraṃ raviṃsu.

Chijjiṃsu sabbattha ca bandhanāni,

Sayaṃ vigacchiṃsu ca sabbarogā.

Rūpāni passiṃsu ca jāti-andhā,

Saddam samantā badhirā suṇiṃsu.

Anussatiṃ jātijaḷā manussā,

Labhiṃsu yānaṃ padasāva paṅgulā.

Videsayātā sayameva nāvā,

Sapaṭṭanaṃ sīghamupāgamīṃsu.

Ākāsaṭṭham² bhūmigatañca sabbaṃ,

Sayaṃ samantā ratanaṃ viroci.

Nibbāyi ghore niraye hutāso,

Nadīsu toyampi ca nappavatti.

1. Santikare'tha jāte (Sī)

2. Ākāsaṃ (Sī, I)

Lokantare dukkhanirantarepi,
Pabhā uḷārā vipulā ahosi.
Tathā tadā santatarāṅgamālo,
Mahāsamuddo madhurodakoyaṃ.

Na vāyi vāto pharuso kharo vā,
Samphullapupphā taravo ahesuṃ.
Viroci cando adhikaṃ satāro,
Na cāpi uṇho suriyo ahosi.

Khagā nabhamhāpi¹ ca rukkhato ca,
Haṭṭhāva heṭṭhā pathaviṃ bhajīṃsu.
Mahācatuddīpagato ca meggho,
Pavassi toyāṃ madhuraṃ samantā.

Thatvāva dibbe bhavane sakasmim,
Pasannacittā pana devatāyo².
Nacciṃsu gāyiṃsu ca vādayiṃsu,
Seḷiṃsu tā keḷimakāṃsu ceva.

Sayaṃ kira dvāramahākavāṭā,
Khaṇeva tasmim vivaṭā ahesuṃ.
Mahājane neva khudā pipāsā,
Piḷesi lokaṃ kira kañci kañci.

Ye niccaverā pana pāṇisaṃghā,
Te mettacittaṃ paramaṃ labhiṃsu.
Kākā ulūkehi carīṃsu saddhim,
Koṇā³ varāhehi akāṃsu keḷim.

Ghorāpi sappā'namukhāpi sappā⁴,
Kīḷiṃsu kāmāṃ nakulehi saddhim.
Gaṇhiṃsu majjārasiresu yūkā⁵,
Vissatthacittā gharamūsikāpi.

1. Nagamhā (Sī, I, Ka)

2. Devakāyā (I)

3. Kokā (Ka)

4. Ghoravisānaghorāpi sappā (Ka)

5. Majjārasaresu yutā (Ka)

Buddhantarenāpi aladdhatoye,
 Pisācaloke vigatā pipāsā.
 Khujjā ahesuṃ samacārukāyā,
 Mūgā ca vācam madhuraṃ lapimsu.

Pasannacittā pana pāṇisaṃghā,
 Tadaññaṃaṇṇaṃ piyamālapimsu.
 Assā ca hesimsu pahaṭṭhacittā,
 Gajjimsu mattā varavāraṇāpi.

Surabhicandanacuṇṇasamākulā,
 Kusumakuṅkumadhūpasugandhinī.
 Vividhacārumahaddhajaṃālīnī,
 Dasasahassi ahosi samantato”ti.

Tatra hissa dasasahassilokadhātukampo sabbaññaṇṇāṇapaṭilābhassa pubbanimittam, devatānam ekacakkavāle sannipāto dhammacakkappavattanakāle ekappahāreneva sannipatitvā dhammapaṭiggahaṇassa pubbanimittam, paṭhamam devatānam paṭiggahaṇam catunnam rūpāvacarajjhānānam paṭilābhassa pubbanimittam, pacchā manussānam paṭiggahaṇam catunnam arūpāvacarajjhānānam paṭilābhassa pubbanimittam, cammanaddhadundubhīnam sayameva vajjanam mahantiyā dhammabheriyā anusāvanassa pubbanimittam, vīṇābharaṇānam sayameva vajjanam anupubbavīhārapaṭilābhassa pubbanimittam, bandhanānam sayameva chedo asmimānasamucchedassa pubbanimittam, mahājanassa sabbarogavigamo catusaccaphalapaṭilābhassa pubbanimittam, jaccandhānam rūpadassanam dibbacakkhupaṭilābhassa pubbanimittam, badhirānam saddassavanam dibbasotadhātupaṭilābhassa pubbanimittam.

Jātijalānam anussatuppādo catusatipaṭṭhānapaṭilābhassa pubbanimittam, paṅgulānam padasā gamanam caturiddhipādapaṭilābhassa pubbanimittam, videsagatānam nāvānam sapaṭṭanāgamanam catupaṭisambhidādhigamassa, ratanānam sayameva virocanaṃ dhammobhāsapaṭilābhassa, niraye agginibbāyanam ekādasagginibbāyanassa, nadīsu toyassa nappavattanam catuvesārajjapaṭilābhassa, lokantare āloko avijjandhakāram vidhametvā ñāṇālokadassanassa,

mahāsamuddassa madhurodakatā nibbānarasena ekarasabhāvassa, vātassa avāyanam dvāsaṭṭhiḍṭhigatabhedanassa, tarūnam pupphitabhāvo vimuttipupphehi pupphitabhāvassa pubbanimittam.

Candassa ativirocanam bahujanakantatāya pubbanimittam, sūriyassa nāti-uṇhavamalabhāvo kāyikacetasasukhuppattiyā, khagānam nagādīhi pathavigamanam ovādam sutvā mahājanassa pāṇehi saraṇagamanassa, mahato catuddīpagatameghassa pavassanam mahato dhammavassassa, devatānam sakasakabhavanesveva ṭhatvā naccādīhi kīlanam buddhabhāvam patvā udānuddānassa¹, dvārakavāṭānam sayameva vivaraṇam aṭṭhaṅgikamaggadvāravivaraṇassa, khudāpīlanassa abhāvo kāyagatāsatiyā amatapaṭilābhassa, pipāsāpīlanassa abhāvo vimuttisukhena sukhitabhāvassa, verīnam mettacittapaṭilābho catubrahmavihārapaṭilābhassa, dasasahassilokadhātuyā ekadhajamālītā ariyadhajamālītāya pubbanimittam, sesavisesā pana sesabuddhaguṇapaṭilābhassa pubbanimittānīti veditabbā.

Atha **Dīpaṅkarakumāro** mahatīyā sampattiyā paricāriyamāno anukkamena bhaddam yobbanam patvā tiṇṇam utūnam anucchavikesu tīsu pāsādesu devalokasirim viya rajjasirimanubhavanto uyyānakīlāya gamanasamaye anukkamena jiṇṇabyādhimatasāṅkhāte tayo devadūte disvā sañjātasamvego nivattitvā Sudassananagarasadisavibhavasobham Rammavatī nāma nagaram pāvīsi. Nagaram pavisitvā puna catutthavāre hatthācariyam pakkosāpetvā etadavoca “aham tāta uyyānadassanathāya nikkhamissāmi hatthiyānāni kappāpehi”ti. So “sādhu devā”ti paṭisuṇitvā caturāsīti hatthisahassāni kappāpesi. Atha Vissakammo²nāma devaputto bodhisattam nānāvīragavasananivāsanam āmukkamuttāhāra³keyūram ruciranavakanakakaṭakamakuṭakuṇḍaladharam paramasurabhikusumamālasamalaṅkatasiroruham samalaṅkari kira. Atha Dīpaṅkarakumāro devakumāro viya caturāsītiyā hatthisahassehi parivuto hatthikkhandhavaragato mahatā balakāyena parivuto ratijananam uyyānam pavisitvā hatthikkhandhato oruyha tam uyyānamanusaṅcaritvā paramaruciradassane sakahadayasītale silātale nisīditvā pabbajjāya cittam

1. Uddānuddānassa (Sī)

2. Visukammo (Ka)

3. Āmuttamuttāṅkita... (Sī)

uppādesi. Taṅkhaṇaṇṇeva Suddhāvāsakhīṇāsavo mahābrahmā aṭṭha samaṇaparikkhāre ādāya mahāpurisassa cakkhupathe pāturahosi.

Mahāpuriso taṃ disvā “kimidan”ti pucchitvā “samaṇaparikkhāro”ti sutvā alaṅkārabhaṇḍaṃ omuñcitvā pasādhanabhaṇḍāgārikassa hatthe datvā maṅgalakhaggamādāya saddhim makuṭena kese chinditvā antalikkhe ākāse ukkhipi. Atha Sakko devarājā suvaṇṇacaṅkoṭakena taṃ kesamakuṭaṃ ādāya Sinerumuddhani tiyojanappamāṇaṃ indanīlamanimayaṃ **Makuṭacetiyaṃ** nāma akāsi. Atha mahāpuriso devadattiyaṃ arahattadhajaṃ kāsavaṃ paridahitvā sāṭakayugaṃ ākāse khipi. Taṃ brahmā paṭiggahetvā brahmaloke dvādasayojanikaṃ sabbaratanamayaṃ cetiyamakāsi. Dīpaṅkarakumāraṃ pana pabbajantaṃ ekā purisakoṭi anupabbaji. Tāya pana parisāya parivuto bodhisatto dasa māse padhānacariyaṃ acari. Atha visākhapuṇṇamāya aññatarāṃ nagaraṃ piṇḍāya pāvisi.

Tasmim kira nagare taṃdivasaṃ devatānaṃ balikaraṇatthāya nirudakapāyāsaṃ pacimsu. Tassa pana mahāsattassa saporisassa piṇḍāya piviṭṭhassa manussā adamsu. Taṃ kira sabbesaṃ koṭisaṅkhyānaṃ bhikkhūnaṃ pariyattaṃ ahosi. Mahāpurisassa pana patte devatā dibbojaṃ pakkhipimsu. Taṃ paribhuñjitvā tattheva sālavane divāvihāraṃ vītināmetvā sāyanhasamaye paṭisallānā vuṭṭhāya gaṇaṃ vissajjetvā **Sunandena** nāmājīvakena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā pipphalibodhirukkhamūlaṃ gantvā tiṇasantharaṃ santharitvā navutihatthaṃ bodhikkhandhaṃ piṭṭhito katvā pallaṅkaṃ ābhujitvā caturaṅgavīriyaṃ adhiṭṭhahitvā Bodhirukkhamūle nisīdi.

Tato mārabalaṃ vidhamitvā rattiyaṃ paṭhamayāme pubbenivāsaṃ anussaritvā majjhimayāme dibbacakkhuṃ visodhetvā pacchimayāme anulomapaṭilomavasena paccayākāraṃ sammasitvā ānāpānacatutthajjhānaṃ samāpajjitvā tato vuṭṭhāya pañcasu khandhesu abhinivisitvā udayabbayavasena samapaññāsa lakkhaṇāni disvā yāva gotrabhuññaṇaṃ vipassanaṃ vaḍḍhetvā aruṇodaye ariyamaggena sakalabuddhagūṇe paṭivijjhitvā Buddhasīhanādaṃ naditvā sattasattāhaṃ bodhisamīpeyeve vītināmetvā brahmuno dhammadesanaṃ paṭiññāya **Sunandārāme** dhammacakkaṃ pavattetvā koṭisatānaṃ devamanussānaṃ dhammāmataṃ pāyetvā catuddīpikamahāmegho viya

dhammavassaṃ vassento mahājanassa bandhanamokkhaṃ karonto
janapadacārikaṃ vicari.

Tadā kira Sumedhapaṇḍito samāpattisukhena vītināmento neva
pathavikampanamaddasa na tāni nimittāni. Tena vuttaṃ—

34. “Evaṃ me siddhippattassa, vasībhūtaṃ sāsane.
Dīpaṅkaro nāma Jino, uppajji Lokanāyako.

35. Uppajjante ca jāyante, bujjhante dhammadesane.
Caturo nimitte nāddasaṃ, jhānaratisamappito”ti.

Tattha **evanti** idāni vattabbaṃ nidasseti. **Meti** mama. **Siddhippattassāti**
pañcābhiññāsiddhippattassa. **Vasībhūtassāti** bhūtavasissa,
ciñṇavasībhāvamupagatassāti attho. **Sāsaneti** vivekamānasānaṃ¹ sāsane,
anādaralakkhaṇe sāmivacanaṃ daṭṭhabbaṃ. **Jinoti** kilesāriyayanena Jino.

Uppajjanteti paṭisandhiggahaṇe. **Jāyanteti** mātukucchito nikkhamane.
Bujjhanteti anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambujjhante.
Dhammadesaneti dhammacakkappavattane. **Caturo nimitteti** cattāri
nimittāni. Dīpaṅkarassa Dasabalassa
paṭisandhijātibodhidhammacakkappavattanesu catūsu ṭhānesu
dasasahasilokadhātukampanādīni nimittānīti attho. Etthāha—tāni pana
bahūni nimittāni, kasmā “caturo nimitte”ti vuttaṃ, ayuttaṃ nanūti?
Nāyuttaṃ, yadipi etāni bahūni nimittāni, catūsu ṭhānesu pana pavattattā
“caturo nimitte”ti vuttaṃ. **Nāddasanti** nāddasiṃ. Idāni tesāni catunnaṃ
nimittānaṃ adassane kāraṇaṃ niddisanto “**jhānaratisamappito**”ti āha.
Jhānaratīti samāpattisukhassetāṃ adhivacanaṃ. Jhānaratīyā samappitattā
samaṅgībhūtattā tāni nimittāni nāddasanti attho.

Atha tasmiṃ kāle Dīpaṅkaradasabalo catūhi khīṇāsavasatasahashehi
parivuto anupubbena cārikaṃ caramāno paramarammaṃ Rammaṃ nāma
nagaraṃ patvā **Sudassana** mahāvihāre paṭivasati. Rammanagaravāsino
“Dīpaṅkaro kira Dasabalo anuttaraṃ sammāsambodhiṃ patvā
pavattitavaradhammacakko

anupubbena cārikaṃ caramāno Rammanagaraṃ patvā Sudassanamahāvihāre paṭivasatī”ti sutvā sappi-ādīni bhesajjāni gahetvā bhuttapātarāsā suddhuttarāsaṅgā¹ pupphadhūpagandhahatthā yena Buddhō tenupasaṅkamimsu, upasaṅkamitvā Satthāraṃ vanditvā pupphādīhi pūjetvā ekamantaṃ nisīditvā atimadhuraṃ dhammakathaṃ sutvā svātanāya Bhagavantaṃ nimantetvā utthāyāsanaṃ Dasabalaṃ padakkhiṇaṃ katvā pakkamimsu.

Te punadivase asadisamahādānaṃ sajjetvā maṇḍapaṃ kāretvā vimalakomalehi nīluppalehi chādetvā catujjātigandhena paribhaṇḍaṃ kāretvā lājapañcamāni surabhikusumāni vikiritvā maṇḍapassa catūsu koṇesu sītalamadhuravāripuṇṇā cāṭiyo ṭhapetvā kadalipaṇṇehi pidahitvā maṇḍapopari jayasumanakusumasadisāṃ paramaruciradassanaṃ celavitānaṃ bandhitvā suvaṇṇamaṇirajatatārakāhi racayitvā tattha gandhadāmapupphadāmapattadāmaratanadāmāni olambetvā dhūpehi duddinaṃ katvā sakalañca taṃ rammaṃ Rammanagaraṃ sammatṭhaṃ saphalakadaliyo ca pupphasamalaṅkate puṇṇaghaṭe ca ṭhapāpetvā nānāviraṅgā dhajapaṭākāyo ca samussāpetvā mahāvīthiyā ubhosu passesu sāṇipākārehi parikkhipitvā Dīpaṅkaradasabalassa āgamanamaggaṃ alaṅkarontā udakaparibhinnaṭṭhānesu paṇsum pakkhipitvā cikkhallakampi pathaviṃ asamaṃ samaṃ katvā muttāsadisāhi vālukāhi ākiranti, lājapañcamehi ca pupphehi ākiranti, saphalakadalikamuke ca patiṭṭhāpentī.

Atha tasmim kāle Sumedhatāpaso attano assamapadato uggantvā Rammanagaravāsīnaṃ tesaṃ manussānaṃ uparibhāgena ākāseṇa gacchanto te haṭṭhapahaṭṭhe maggaṃ sodhente ca alaṅkaronte ca disvā “kiṃ nu kho kāraṇaṃ”ti cintetvā sabbesaṃ passantānaññeva ākāso oruyha ekamante ṭhatvā te manusse pucchi “ambho kassatthāya tumhe imaṃ maggaṃ sodhethā”ti. Tena vuttaṃ—

36. “Paccantadesavisaye, nimantetvā Tathāgataṃ.

Tassa āgamaṇaṃ maggaṃ, sodhenti tuṭṭhamānasā.

37. Ahaṃ tena samayena, nikkhamitvā sakassamā.

Dhunanto vākacīrāni, gacchāmi ambare tadā.

1. Sa-uttarāsaṅgā (Sī), suttarāsaṅgā (I)

38. Vedajātāṃ janāṃ disvā, tuṭṭhahaṭṭhaṃ pamoditaṃ.

Orohitvāna gaganā, manusse pucchi tāvade.

39. Tuṭṭhahaṭṭho pamudito, vedajāto mahājano.

Kassa sodhīyati maggo, añjasāṃ vaṭumāyanan”ti.

Tattha **paccantadesavisayeti** Majjhimadesasseva ekapasse paccantadesasaññite janapade. **Tassa āgamanāṃ magganti** tena āgantabbaṃ magganti attho. **Ahaṃ tena samayenā**ti ahaṃ tasmim̐ samaye, bhummatthe cetāṃ karaṇavacanāṃ daṭṭhabbaṃ. **Sakassamā**ti attano assamapadato nikkhamitvā. **Dhunantoti** odhunanto. **“Tena samayena” ca, “tadā” cā**ti imesaṃ dvinnāṃ padānaṃ ekatthattā purimassa nikkhamanakiriyāya pacchimassa ca gamanakiriyāya saddhiṃ sambandho veditabbo, itarathā punaruttidosā na muccati. **Tadā**ti tasmim̐ samaye.

Vedajātanti sañjātasomanassaṃ. **Tuṭṭhahaṭṭhaṃ pamoditanti** imāni tīṇi padāni aññamaññavevacanāni aññamaññassa atthadīpanāni. Atha vā sukhena **tuṭṭhaṃ**, pītiyā **haṭṭhaṃ**, pāmojjena **pamuditaṃ**. **Orohitvānā**ti otaritvā. **Manusse pucchī**ti mānuse pucchi. Ayameva vā pāṭho. **Tāvadeti** tadā, taṅkhaṇeyevāti attho. Idāni pucchitamatthaṃ dassentena **“tuṭṭhahaṭṭho pamudito”**ti-ādi vuttaṃ. Tattha ayaṃ mahājano tuṭṭhahaṭṭho pamoditahadayo hutvā maggaṃ sodheti, kiṃkāraṇā sodheti, kassatthāya vā sodhetīti evaṃ “sodheti” saddaṃ āharitvā attho daṭṭhabbo, itarathā na yujjati. **Sodhīyatī**ti suddhabhāvo karīyati. **Maggo añjasāṃ vaṭumāyananti** maggassevetāni vevacanāni.

Evaṃ tena Sumedhatāpasena puṭṭhā te manussā āhaṃsu “bhante Sumedha kiṃ na jānātha Dīpaṅkaro nāma Buddhō anuttaraṃ sammāsambodhiṃ patvā pavattitavaradhammacakko janapadacārikaṃ caramāno anukkamena amhākaṃ nagaraṃ patvā Sudassanamahāvihāre paṭivasati, mayaṃ taṃ Bhagavantaṃ nimantayitvā tasseva Buddhassa Bhagavato āgamanamaggaṃ sodhemā”ti. Tato taṃ sutvā Sumedhapaṇḍito cintesi “Buddhoti kho panesa ghosopi dullabho, pageva Buddhuppādo, tena hi mayāpi imehi manussehi saddhiṃ Dasabalassa āgamanamaggaṃ sodhetum vaṭṭatī”ti. So te

manusse āha “sace bho tumhe imaṃ maggaṃ Buddhassa sodhetha, mayhampi ekaṃ okāsaṃ detha, ahampi tumhehi saddhiṃ Buddhassa maggaṃ sodhessāmi”ti. Tato te “sādhū”ti sampañcchitvā “ayaṃ Sumedhapaṇḍito mahiddhiko mahānubhovo”ti jānamānā dubbisodhanaṃ udakasambhinnaṃ ativiya visamaṃ ekaṃ okāsaṃ sallakkhetvā “imaṃ okāsaṃ tumhe sodhetha alaṅkarotha cā”ti adamsu. Tato Sumedhapaṇḍito Buddhārammaṇaṃ pītiṃ uppādetvā cintesi “ahaṃ pana imaṃ okāsaṃ iddhiyā paramadassanīyaṃ kātuṃ pahomi, evaṃ kate pana maṃ na paritosessati. Ajja pana mayā kāyaveyyāvaccaṃ kātuṃ vaṭṭatī”ti paṃsuṃ āharitvā taṃ padesaṃ pūreti.

Tassa pana tasmaṃ padese asodhite vipakateyeva Rammanagaravāsino manussā Bhagavato kāmārocesuṃ “niṭṭhitaṃ bhante bhattaṃ”ti. Evaṃ tehi kāle ārocite Dasabalo jayasumanakusumasadisavaṇṇaṃ dupaṭṭacīvaraṃ timaṇḍalaṃ paṭicchādetvā nivāsetvā tassupari suvaṇṇapāmaṅgena jayasumanakusumakalāpaṃ parikkhipanto viya vijjulatāsassirikaṃ kāyabandhanaṃ bandhitvā kanakagirisikharamatthake lākhārasaṃ parisiṅcanto viya suvaṇṇacetiyaṃ pavāḷajālena parikkhipanto viya ca suvaṇṇagghikaṃ rattakambalena paṭimuṅcanto viya ca saradasamayarajanikaraṃ rattavalāhakena paṭicchādetto viya ca lākhārasena tintakiṃsukakusumasadisavaṇṇaṃ rattavarapaṃsukūlacīvaraṃ pārūpitvā gandhakuṭidvārato kañcanaguḥato siho viya nikkhamitvā gandhakuṭipamukhe aṭṭhāsi. Atha sabbe bhikkhū attano attano pattacīvaramādāya Bhagavantaṃ parivārayiṃsu. Te pana parivāretvā ṭhitā bhikkhū evarūpaṃ ahesuṃ—

“Appicchā pana santuṭṭhā, vattāro vacanakkhamā.

Pavivittā asaṃsaṭṭhā, vinītā pāpagarahino.

Sabbepi sīlasampannā, samādhijjhānakovidā.

Paññāvimuttisampannā, tipaṇcacaraṇāyutā.

Khīṇāsavā vasippattā, iddhiṃanto yasassino.

Santindriyā damappattā, suddhā khīṇapunabbhavā”ti.

Iti Bhagavā sayam vītarāgo vītarāgehi vītadoso vītadosehi vītamoho
vītamohehi parivuto ativiya virocittha. Atha Satthā mahānubhāvānam
khīṇāsavānam chaḷabhiññānam catūhi satasahassemi parivuto
marugaṇa¹ parivuto dasasatanayano viya brahmagaṇaparivuto
hāritamahābrahmā viya ca aparimitasamayasaṃupacitakusalabalajanitāya
anopamāya Buddhālīlāya tārāgaṇaparivuto saradasamayarajanikaro viya ca
gaganatalaṃ taṃ maggaṃ alaṅkatapaṭiyattaṃ paṭipajji.

Suvaṇṇavaṇṇāya pabhāya dhīro,
Suvaṇṇavaṇṇe kira maggarukkhe.
Suvaṇṇavaṇṇe kusume karonto,
Suvaṇṇavaṇṇo paṭipajji maggaṃ.

Sumedhatāpasopi tena alaṅkatapaṭiyattena maggena āgacchantassa
Dīpaṅkarassa Bhagavato dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇapaṭimaṇḍitaṃ asītiyā
anubyañjanehi anurañjitaṃ byāmapabhāya parikkhepaṃ sassirikaṃ
indanīlamanisadisam ākāse nānappakārā vijjulatā viya
chabbaṇṇabuddharasmiyo vissajjentaṃ rūpasobhaggappattaṃ attabhāvaṃ
akkhīni ummīletvā oloketvā “ajja mayā Dasabalassa jīvitapariccāgaṃ kātum
vaṭṭatī”ti “mā Bhagavā kalale akkami, maṇimayaphalakasetum akkamanto
viya saddhim catūhi khīṇāsavasatasahassemi mama piṭṭhiṃ akkamanto
gacchatu, taṃ me bhavissati dīgharattaṃ hitāya sukhāyā”ti kese mocetvā
ajinajaṭāvākacīrāni kālavaṇṇe kalale pattharitvā tattheva kalalapiṭṭhe nipajji.
Tena vuttaṃ—

40. “Te me puṭṭhā viyākaṃsu, ‘Buddho loke anuttaro.
Dīpaṅkaro nāma Jino, uppajji Lokanāyako.
Tassa sodhīyati maggo, añjasaṃ vaṭumāyanam’.

41. Buddhoti vacanam² sutvāna, pīti uppajji tāvade.
Buddho Buddhoti kathayanto, somanassaṃ pavedayiṃ.

1. Amaragaṇa... (Sī, Ka)

2. Mama (Sī, I, Ka)

42. Tattha t̥hatvā vicintesiṃ, tuṭṭho saṃviggaṃānaso.
‘Idha bījāni ropissaṃ, khaṇo ve mā upaccagā’.
43. Yadi Buddhassa sodhetha, ekokāsaṃ dadātha me.
Ahampi sodhayissāmi, añjasaṃ vaṭumāyanaṃ.
44. Adaṃsu te mamokāsaṃ, sodhetuṃ añjasaṃ tadā.
Buddho Buddhoti cintento, maggaṃ sodhemahaṃ tadā.
45. Aniṭṭhite mamokāse, Dīpaṅkaro Mahāmuni.
Catūhi sataśahasseehi, chaḷabhiññeehi tādihi.
Khīṇāsavehi vimalehi, paṭipajji añjasaṃ Jino.
46. Paccuggamanā vattanti, vajjanti bheriyo bahū.
Āmoditā naramarū, sādhuḷkāraṃ pavattayum.
47. Devā manusse passanti, manussāpi ca devatā.
Ubhopi te pañjalikā, anuyanti Tathāgataṃ.
48. Devā dibbehi turiyehi, manussā mānusehi ca.
Ubhopi te vajjayantā, anuyanti Tathāgataṃ.
49. Dibbaṃ mandāraṃ pupphaṃ, padumaṃ pārichattakaṃ.
Disodisaṃ okiranti, ākāsaṇabhagatā marū.
50. Dibbaṃ candanaḷuṇṇaṇca, varagandhaṇca kevalaṃ.
Disodisaṃ okiranti, ākāsaṇabhagatā marū.
51. Campakaṃ saralaṃ nīpaṃ, nāgapunnāgaketakaṃ.
Disodisaṃ ukkhipanti, bhūmitaḷagatā narā.
52. Kese muṇcitvāhaṃ tattha, vākacīraṇca cammakāṃ.
Kalale pattharivāna, avakujjo nipajja’haṃ.
53. Akkamitvāna maṃ Buddho, saha sissehi gacchatu.
Mā naṃ kalale akkamittha¹, hitāya me bhavissatī”ti.

1. Akkamittho (Ka)

Tattha **viyākamsūti** byākariṃsu. “Dīpaṅkaro nāma Jino, tassa sodhīyati patho”¹tipi pāṭho. **Somanassaṃ pavedayinti** somanassamanubhavinti attho. **Tattha ṭhatvāti** yasmiṃ padese ākāśato otari, tattheva ṭhatvā. **Sariviggamānasoti** pītivimhitamānaso. **Idhāti** imasmiṃ Dīpaṅkare puññakkhette. **Biḍānāti** kusalabījāni. **Ropissanti** ropissāmi. **Khaṇoti** aṭṭhakkhaṇavirahito navamo khaṇasannipāto. Atidullabho so mayā paṭiladdho. **Veti** nipātamattam. **Mā upaccagāti** so mā accagamā, mā atikkamīti attho. **Dadāthāti** detha. **Teti** ye me puṭṭhā manussā, teti attho. **Sodhemaham tadāti** sodhemi aham tadā. **Aniṭṭhiteti** apariyosite¹ vippakate. **Khīṇāsavehīti** ettha cattāro āsavā kāmāsavo bhavāsavo diṭṭhāsavo avijjāsavoti² ime cattāro āsavā yesaṃ khīṇā pahīnā samucchinnā paṭippassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā dadḍhā, te khīṇāsavā, tehi khīṇāsavehi. Khīṇāsavattāyeva **vimalehi**.

Devā manusse passantīti ettha devānaṃ manussadassane vattabbaṃ natthi, pakatidassanavasena pana yathā manussā idha ṭhatvā passanti, evaṃ devāpi manusse passantīti attho. **Devatāti** deve. **Ubhopīti** ubho devamanussā. **Pañjalikāti** katapañjalikā, ubhopi hatthe sirasi patiṭṭhāpetvāti attho. **Anuyanti Tathāgatanti** Tathāgatassa pacchato yanti, anuyoge sati sāmi-atthe upayogavacanaṃ hotīti lakkhaṇaṃ. Tena vuttaṃ “anuyanti Tathāgatan”^{ti}. **Vajjayantāti** vādentā.

Mandāravanti mandāravapupphaṃ. **Diso disanti** disato disato. **Okirantīti** avakiranti. **Ākāśanabhagatāti** ākāśasaṅkhāte nabhasi gatā. Atha vā ākāsaṃ gatā saggagatāva. “Nabho”^{ti} hi saggo vuccati. **Marūti** amarā. **Saralanti** saralatarukusumaṃ. **Nīpanti** kadambapupphaṃ. **Nāgapunnāgaketakanti** nāgapunnāgaketakapupphāni ca. **Bhūmitalagatāti** bhūmigatā.

Kese muñcitvāhanti aham kese baddhā kalāpakuṭṭilajaṭa muñcitvā, vippakiritvāti attho. **Tatthāti** mayham dinne okāse. **Cammakanti** cammakhaṇḍaṃ. **Kalaleti** cikkhallakaddame. **Avakujjoti** adhomukho hutvā. **Nipajjahanti**

1. Aparisodhite (Sī)

2. Khu 8. 147 piṭṭhe.

nipajjim ahaṃ. **Mā nanti** ettha **māti** paṭisedhatthe nipāto. **Nanti** padapūraṇatthe nipāto, Buddho kalale mā akkamitthāti attho. **Hitāya me bhavissatīti** taṃ kalale anakkamaṇaṃ dīgharattaṃ mama hitatthāya bhavissatīti. “Sukhāya me bhavissatī”tipi pāṭho.

Tato Sumedhapaṇḍito kalalapitṭhe nipanno evaṃ cintesi “sacāhaṃ iccheyyaṃ sabbakilese jhāpetvā saṃghanavako hutvā Rammanagaraṃ paviseyyaṃ, aññātakavesena pana me kilese jhāpetvā nibbānappattiyā kiccaṃ natthi, yannūnāhaṃ Dīpaṅkaradasabalo viya paramābhisambodhiṃ patvā dhammanāvaṃ āropetvā mahājanaṃ saṃsārasāgarā uttāretvā pacchā parinibbāyeyyaṃ, idaṃ me patirūpan”ti. Tato aṭṭha dhamme samodhānetvā Buddhahāvāya abhinihāraṃ katvā nipajji. Tena vuttaṃ—

54. “Pathaviyaṃ nipannassa, evaṃ me āsi cetaso.

Icchamāno ahaṃ ajja, kilese jhāpaye mama.

55. Kiṃ me aññātakavesena, dhammaṃ sacchikatenidha.

Sabbaññutaṃ pāpuṇitvā, Buddho hessaṃ sadevake.

56. Kiṃ me ekena tiṇṇena, purisena thāmadassinā.

Sabbaññutaṃ pāpuṇitvā, santāressaṃ sadevakaṃ.

57. Iminā me adhikārena, katena purisuttame.

Sabbaññutaṃ pāpuṇitvā, tāremi janataṃ bahuṃ.

58. Saṃsārasotaṃ chinditvā, viddhamsetvā tayo bhava.

Dhammanāvaṃ samāruya, santāressaṃ sadevakan”ti.

Tattha **pathaviyaṃ nipannassāti** puthaviyā nipannassa. Ayameva vā pāṭho. **Cetasoti** cetaso parivitakko ahoṣīti attho. “Evaṃ me āsi cetanā”tipi pāṭho. **Icchamānoti** ākaṅkhamāno. **Kileseti** kilissanti upatāpentīti kilesā, rāgādayo dasa. **Jhāpayeti** jhāpeyyaṃ, mama kilese jhāpaye ahanti attho.

Kinti paṭikkhepavacanaṃ. **Aññātakavesenāti** apākaṭavesena, aviññātena paṭicchannena. Idha pana bhikkhū viya āsavakkhayaṃ katvā kiṃ, Buddhakare

dhamme pūretvā paṭisandhiajātibodhidhammacakkappavattanesu mahāpathavikampanaṃ katvā Buddhō bodhetā, tiṇṇo tāretā, mutto mocetā bhaveyyanti adhippāyo. **Sadevaketi** sadevake loke.

Thāmadassināti attano thāmabalaṃ passamānena. **Santāressanti** santāressāmi. **Sadevakanti** sadevakaṃ sattanikāyaṃ, sadevakaṃ lokaṃ vā. **Adhikārenāti** adhivasiṭṭhena kārena, Buddhassa mama jīvitāṃ pariccajivā kalalapiṭṭhe sayanenādhikārenāti attho.

Samāsārasotanti kammakilesavasena yonigativināṇaṭṭhitinavasattāvāsesu ito cito ca saṃsāraṇaṃ saṃsāro. Yathāha—

“Khandhānañca paṭipāṭi, dhātu-āyatanāna ca.
Abbochinnāṃ vattamānā, saṃsāroti pavuccatī”¹.

Samāsāro ca so sotañceti saṃsārasotaṃ, taṃ saṃsārasotaṃ². Atha vā saṃsārassa sotaṃ **saṃsārasotaṃ**, saṃsārakāraṇaṃ taṇhāsotaṃ chinditvāti attho. **Tayo bhaveti** kāmarūpārūpabhava. Tibhavanibbattakakammakilesā tayo bhavāti adhippetā. **Dhammanāvanti** ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ. So hi caturoghuttaraṇaṭṭhena “dhammanāvā”³ti vuccati. **Samārūyhaṭi** āruyha. **Santāressanti** santāressāmi. Yasmā pana Buddhattaṃ patthentassa—

59. Manussattaṃ liṅgasampatti, hetu Satthāradassanaṃ.
Pabbajjā guṇasampatti, adhikāro ca chandatā.
Aṭṭhadhammasamodhānā, abhinīhāro samijjhati.

Tattha **manussattanti** manussattabhāveyyeva ṭhatvā Buddhattaṃ patthentassa patthanā samijjhati, na nāgajāti-ādīsu ṭhitānaṃ. Kasmāti ce? Ahetukabhāvato.

Liṅgasampattīti manussattabhāve vattamānassāpi purisaliṅge ṭhitasseva patthanā samijjhati, na itthiyā vā paṇḍakanapumsaka-ubhatobyañjanakānaṃ vā

1. Visuddhi 2. 176; Dī-Ṭṭha 2. 86; Saṃ-Ṭṭha 2. 89; Aṃ-Ṭṭha 2. 386; Abhi-Ṭṭha 1. 11; Abhi-Ṭṭha 2. 142; Suttanipāta-Ṭṭha 2. 151; Udāna-Ṭṭha 245; Itivuttaka-Ṭṭha 55, 190; Theragāthā-Ṭṭha 1. 191, 257; Paṭisaṃ-Ṭṭha 2. 18; Cūḷaniddesa-Ṭṭha 5 piṭṭhādīsu.

2. Taṃ chinditvā (Ka)

samijjhati. Kasmāti ce? Lakkhaṇapāripūriyā abhāvato. Vuttañhetam “aṭṭhānametaṃ bhikkhave anavakāso, yaṃ itthī Araham assa Sammāsambuddho”ti¹ vitthāro. Tasmā itthiliṅge ʔhitassa manussajātikassāpi patthanā na samijjhati.

Hetūti purisassāpi tasmim attabhāve arahattappattiyā hetusampannasseva patthanā samijjhati, no itarassa.

Satthāradassananti sace jīvamānakabuddhasseva santike pattheti patthanā samijjhati. Parinibbute Bhagavati cetiyassa santike vā Bodhirukkhamūle vā paṭimāya vā Paccekabuddhabuddhasāvakanam vā santike patthanā na samijjhati. Kasmā? Bhabbābhabbake ñatvā kammavipākaparicchedakañāṇena paricchinditvā byākātuṃ asamatthattā. Tasmā Buddhassa santikeyeva patthanā samijjhati.

Pabbajjāti Buddhassa Bhagavato santike patthentassāpi kammakiriyavādīsu tāpasesu vā bhikkhūsu vā pabbajitasseva patthanā samijjhati, no gihiliṅge ʔhitassa. Kasmā? Pabbajitāyeva hi bodhisattā sambodhiṃ adhigacchanti, na gahaṭṭhā. Tasmā ādimhi paṇidhānakālepi pabbajiteneva bhavitabbaṃ.

Guṇasampattīti pabbajitassāpi aṭṭhasamāpattilābhino pañcābhiññasseva samijjhati, na pana imāya guṇasampattiyā virahitassa. Kasmā? Nigguṇassa tadabhāvato.

Adhikāroti guṇasampannenāpi yena attano jīvitam Buddhānam pariccattam hoti, tassa iminā adhikārena sampannasseva samijjhati, na itarassa.

Chandatāti abhinīhārasampannassāpi yassa Buddhakāradhammānam atthāya mahanto chando vāyāmo ca ussāho ca pariyetṭhi ca, tasseva samijjhati, na itarassa. Tatridam chandamahantatāya opammaṃ—sace hi evamassa “yo pana sakalacakkavāḷagabbham ekodakībhūtam attano bāhubalena uttaritvā pāram gantuṃ samatto, so Buddhattam pāpuṇāti. Yo panimam attano dukkaram na maññati ‘aham imam uttaritvā pāram gamissāmī’ti” evam mahatā chandena ussāhena samannāgato hoti, tassa patthanā samijjhati, na itarassa².

1. Ma 3. 110; Am 1. 30; Abhi 2. 349 piṭṭhesu.

2. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 43; Apadāna-Ṭṭha 1. 18-19; Cariyāpiṭaka-Ṭṭha 273 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

Sumedhapaṇḍito pana ime aṭṭha dhamme samodhānetvāva
 Buddhabhāvāya abhinīhāraṃ katvā nipajji. Dīpaṅkaropi Bhagavā āgantvā
 Sumedhapaṇḍitassa sīsabhāge ṭhatvā kalalapiṭṭhe nipannaṃ
 Sumedhatāpasam disvā “ayaṃ tāpaso Buddhattāya abhinīhāraṃ katvā
 nipanno, ijjhissati nu kho etassa patthanā, udāhu no”ti anāgataṃsaññaṃ
 pesetvā upadhārento “ito kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni
 atikkamitvā Gotamo nāma Buddho bhavissatī”ti ñatvā ṭhitakova
 parisamajje byākāsi “passatha no tumhe bhikkhave imaṃ uggatapaṃ
 tāpasam kalalapiṭṭhe nipannaṃ”ti. Evaṃ bhanteti. Ayaṃ Buddhattāya
 abhinīhāraṃ katvā nipanno, samijjhissati imassa tāpasassa patthanā, ayaṃ hi
 ito kappasatasahassādhikānaṃ catunnaṃ asaṅkhyeyyānaṃ matthake Gotamo
 nāma Buddho loke bhavissati. Tasmim panassa attabhāve Kapilavatthu
 nāma nagaraṃ nivāso bhavissati, Mahāmāyā nāma devī mātā, Suddhodano
 nāma rājā pitā, Upatisso ca Kolito ca dve aggasāvaka, Ānando nāma
 upaṭṭhāko, Khemā ca Uppalavaṇṇā ca dve aggasāvikā bhavissanti. Ayaṃ
 paripakkañño hutvā mahābhinikkhamanaṃ nikkhamitvā mahāpadhānaṃ
 padahitvā nigrodhamūle Sujātāya nāma kumāriyā dinnam pāyasaṃ
 paṭiggahetvā Nerañjarāya tīre paribhuñjitvā Bodhimaṇḍam āruya
 assattharukkhamūle abhisambujjhissatīti. Tena vuttam—

60. “Dīpaṅkaro Lokavidū, āhutaṇaṃ paṭiggaho.
 Ussīsake maṃ ṭhatvāna, idaṃ vacanamabravi.
61. Passatha imaṃ tāpasam, jaṭilaṃ uggatāpanam.
 Aparimeyyito kappe, Buddho loke bhavissati.
62. Ahū Kapilavhayā rammā, nikkhamitvā Tathāgato.
 Padhānaṃ padahitvāna, katvā dukkarakārikaṃ.
63. Ajapālarukkhamūlasmim, nisīditvā Tathāgato.
 Tattha pāyasaṃ paggayha, Nerañjaramupehiti.
64. Nerañjarāya tīramhi, pāyasaṃ ada¹ so Jino.
 Paṭiyattavaramaggena, bodhimūlamupehiti.

65. Tato padakkhiṇaṃ katvā, Bodhimaṇḍaṃ anuttaro.
Assattharukkhamūlamhi, bujjhissati mahāyaso.

66. Imassa janikā mātā, Māyā nāma bhavissati.
Pitā Suddhodano nāma, ayaṃ hessati Gotamo.

67. Anāsavā vītarāgā, santacittā samāhitā.
Kolito Upatisso ca, aggā hessanti sāvakā.
Ānando nāmupaṭṭhāko, upaṭṭhissatimaṃ Jinaṃ.

68. Khemā Uppalavaṇṇā ca, aggā hessanti sāvikā.
Anāsavā vītarāgā, santacittā samāhitā.

69. Bodhi tassa Bhagavato, assatthoti pavuccati.
Citto ca Hatthāḷavako, aggā hessantupaṭṭhakā.
Uttarā Nandamātā ca, aggā hessantupaṭṭhikā”ti.

Tattha **Lokavidūti** sabbathā viditalokattā pana Lokavidū. Bhagavā hi sabhāvato samudayato nirodhato nirodhūpāyatoti sabbathāti lokam avedi aññāsi paṭivijjhi. Tasmā Lokavidūti vuccati. Yathāha—

“Tasmā have Lokavidū Sumedho,
Lokantagū vūsitabrahmacariyo.
Lokassa antaṃ samitāvi ñatvā,
Nāsīsati lokamimaṃ parañcā”ti¹.

Apica tayo lokā saṅkhāraloko sattaloko okāsalokoti. Tattha saṅkhāraloko nāma paṭiccasamuppannā pathavi-ādayo dhammā. Sattaloko nāma saññino asaññino nevasaññināsaññino ca sattā. Okāsaloko nāma sattānaṃ nivāsaṭṭhānaṃ. Ime pana tayopi lokā Bhagavatā yathāsabhāvato viditā, tasmā Lokavidūti vuccati. **Āhutināṃ paṭiggahoti** dānānaṃ paṭiggahetuṃ arahattā dakkhiṇeyyattā āhutināṃ paṭiggaho. **Ussīsake maṃ thatvānāti**

1. Saṃ 1. 61; Aṃ 1. 358 piṭṭhesu.

mama sīsasamīpe ṭhatvā. **Idaṃ** idāni vattabbaṃ vacanaṃ abravīti attho. **Jaṭilanti** jaṭā assa santīti jaṭilo, taṃ jaṭilaṃ. **Uggatāpananti** uggatāpasam. **Ahūti** ahani, athāti attho. Ayameva vā pāṭho. **Kapilavhayāti** Kapila-avhayā abhidhānā. **Rammāti** ramaṇīyato. **Padhānanti** vīriyaṃ. **Ehitīti** essati gamissati. Sesagāthāsu uttānamevāti.

Tato Sumedhapaṇḍito “mayhaṃ kira patthanā samijjhissatī”ti sañjātasomanasso ahosi. Mahājano Dīpaṅkaradasabalassa vacanaṃ sutvā “Sumedhatāpaso kira Buddhajāṅkuro”ti haṭṭhatuṭṭho ahosi. Evañcassa ahosi “yathā nāma puriso nadiṃ taranto ujukena tittṭhena taritum asakkonto heṭṭhātittṭhena uttarati, evameva mayaṃ Dīpaṅkaradasabalassa sāsane maggaphalaṃ alabhamānā anāgate yadā tvaṃ Buddho bhavissasi, tadā tava sammukhā maggaphalaṃ sacchikātuṃ samatthā bhaveyyāmā”ti patthanam akaṃsu. Dīpaṅkaradasabalo bodhisattaṃ mahāsattaṃ pasamsitvā aṭṭhahi pupphamuṭṭhihi pūjetvā padakkhiṇaṃ katvā pakkāmi. Tepi catusatasahassā khīṇāsavā bodhisattaṃ pupphehi ca gandhehi ca pūjetvā padakkhiṇaṃ katvā pakkamiṃsu. Devamanussā pana tatheva pūjetvā vanditvā pakkamiṃsu.

Atha sabbalokamatidīpaṅkaro Dīpaṅkaro Bhagavā catūhi khīṇāsavasatasahashehi parivuto Rammanagaravāsīhi pūjyamāno devatāhi abhivandiyamāno¹ sañjhāppabhānurañjitavarakanakagirisikharo viya jaṅgamamāno anekesu pāṭihāriyesu vattamānesu tena alaṅkatapaṭiyattena maggena gantvā nānāsura bhikkhusumagandhavāsitaṃ cuṇṇasammodagandhaṃ samussitadhajapaṭākam gandhānubaddha² hadayehi bhamaragaṇehi gumbagumbāyamānaṃ³ dhūpandhakāraṃ amarapurasadisasobhaṃ abhirammaṃ Rammanagaraṃ pavisitvā paññatte mahārahe Buddhāsane Yugandharamatthake saradasamayarucirakararajanikaro timiranikaranidhanakaro kamalavanavikasanakaro divasakaro viya dasabaladivasakaro nisīdi. Bhikkhusaṃghopi paṭipāṭiyā attano attano pattāsane nisīdi. Rammanagaravāsino pana upāsakā saddhādiguṇasampannā nānāvidhakhajjādīhi samalaṅkataṃ vaṇṇagandharasasampannaṃ asadisam sukhanidānaṃ dānaṃ Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa adamsu.

1. Abhinandiyamāno (Sī, I)

2. Gandhāvabaddha (Ka)

3. Gumugumāyamānaṃ (Sī, I)

Atha kho bodhisatto Dasabalassa byākaraṇaṃ sutvā Buddhabhāvaṃ karatalagatamiva maññaṃāno pamuditahadayo sabbesu paṭikkantesu sayanā vuṭṭhāya “pāramiyo vicinissāmi”ti puppharāsimaṭṭhake pallaṅkaṃ ābhujitvā nisīdi. Evaṃ nisinne mahāsatte sakaladasasahassacakkavāḷadevatā sādhuḥkāraṃ datvā “ayya Sumedhatāpasa porāṇakabodhisattānaṃ pallaṅkaṃ ābhujitvā ‘pāramiyo vicinissāmi’ti nisinnakāle yāni pubbanimittāni nāma paññāyanti, tāni sabbānipi ajja pātubhūtāni, nissaṃsayena tvaṃ Buddho bhavissasi, mayametaṃ jānāma ‘yassetāni nimittāni paññāyanti, so ekanteneva Buddho bhavissati’, tasmā tvaṃ attano vīriyaṃ daḥhaṃ katvā paggaṇhā”ti bodhisattaṃ nānappakārāhi thutihi abhithhaviṃsu. Tena vuttaṃ—

70. “Idaṃ sutvāna vacanaṃ, asamassa Mahesino.
Āmoditā naramarū, Buddhabījaṃ kira¹ ayaṃ.
71. Ukkuṭṭhisaddā vattanti, apphoṭenti hasanti ca.
Katañjaliṃ namassanti, dasasahassī sadevakā.
72. Yadimassa Lokanāthassa, virajjhissāma sāsanaṃ.
Anāgatamhi addhāne, hessāma sammukhā imaṃ.
73. Yathā manussā nadim tarantā, paṭititthaṃ virajjhiya.
Heṭṭhātitthe gahetvāna, uttaranti mahānadim.
74. Evameva mayaṃ sabbe, yadi muñcāmimaṃ Jinaṃ.
Anāgatamhi addhāne, hessāma sammukhā imaṃ.
75. Dīpaṅkaro Lokavidū, āhutinaṃ paṭiggaho.
Mama kammaṃ pakittetvā, dakkhiṇaṃ pādamuddhari.
76. Ye tatthāsum Jinaputtā, padakkhiṇamakaṃsu maṃ.
Devā manussā asurā ca, abhivādetvāna pakkamuṃ.
77. Dassanaṃ me atikkante, sasaṃghe Lokanāyake.
Sayanā vuṭṭhahitvāna, pallaṅkaṃ ābhujim tadā.

1. Buddhabījaṅkuro (Sī, I)

78. Sukhena sukhito homi, pāmojjena pamodito.
Pītiyā ca abhissanno, pallaṅkaṃ ābhujim tadā.
79. Pallaṅkena nisīditvā, evaṃ cintesahaṃ tadā.
Vasībhūto ahaṃ jhāne, abhiññāsu pāramim gato.
80. Sahassiyamhi lokamhi, isayo natthi me samā.
Asamo iddhidhammesu, alabhim īdisaṃ sukhaṃ.
81. Pallaṅkābhujane mayhaṃ, dasasahassādhivāsino.
Mahānādaṃ pavattesuṃ, dhupaṃ Buddho bhavissasi.
82. Yā pubbe bodhisattānaṃ, pallaṅkavaramābhujē.
Nimittāni padissanti, tāni ajja padissare.
83. Sītaṃ byapagataṃ hoti, uṇhañca upasammati.
Tāni ajja padissanti, dhupaṃ Buddho bhavissasi.
84. Dasasahassī lokadhātū, nissaddā honti nirākulā.
Tāni ajja padissanti, dhupaṃ Buddho bhavissasi.
85. Mahāvātā na vāyanti, na sandanti savantiyo.
Tāni ajja padissanti, dhupaṃ Buddho bhavissasi.
86. Thalajā dakajā pupphā, sabbe pupphanti tāvade.
Tepajja pupphitā sabbe, dhupaṃ Buddho bhavissasi.
87. Latā vā yadi vā rukkhā, phalabhārā honti tāvade.
Tepajja phalitā sabbe, dhupaṃ Buddho bhavissasi.
88. Ākāsaṭṭhā ca bhūmaṭṭhā, ratanā jotanti tāvade.
Tepajja ratanā jotanti, dhupaṃ Buddho bhavissasi.
89. Mānussakā ca dibbā ca, turiyā vajjanti tāvade.
Tepajjubho abhiravanti, dhupaṃ Buddho bhavissasi.
90. Vicittapupphā gaganā, abhivassanti tāvade.
Tepi ajja pavassanti, dhupaṃ Buddho bhavissasi.

91. Mahāsumuddo ābhujati, dasasahassī pakampati.
Tepajjubho abhiravanti, dhuvan̄ Buddhho bhavissasi.
92. Nirayepi dasasahasse, aggī nibbanti tāvade.
Tepajja nibbutā aggī, dhuvan̄ Buddhho bhavissasi.
93. Vimalo hoti sūriyo, sabbā dissanti tārakā.
Tepi ajja padissanti, dhuvan̄ Buddhho bhavissasi.
94. Anovaṭṭhena udakaṃ, mahiyā ubbhijji tāvade.
Tampajjubbhijjate mahiyā, dhuvan̄ Buddhho bhavissasi.
95. Tārāgaṇā virocanti, nakkhattā gaganamaṇḍale.
Visākhā candimāyuttā, dhuvan̄ Buddhho bhavissasi.
96. Bilāsayā darīsayā, nikkhamanti sakāsayā.
Tepajja āsayā chuddhā, dhuvan̄ Buddhho bhavissasi.
97. Na honti aratī sattānaṃ, santuṭṭhā honti tāvade.
Tepajja sabbe santuṭṭhā, dhuvan̄ Buddhho bhavissasi.
98. Rogā tadupasammanti, jighacchā ca vinassati.
Tāni ajja padissanti, dhuvan̄ Buddhho bhavissasi.
99. Rāgo tadā tanu hoti, doso moho vinassati.
Tepajja vigatā¹ sabbe, dhuvan̄ Buddhho bhavissasi.
100. Bhayaṃ tadā na bhavati, ajjapetaṃ padissati.
Tena liṅgena jānāma, dhuvan̄ Buddhho bhavissasi.
101. Rajonuddhaṃsatī uddhaṃ, ajjapetaṃ padissati.
Tena liṅgena jānāma, dhuvan̄ Buddhho bhavissasi.
102. Aniṭṭhagandho pakkamati, dibbagandho pavāyati.
Sopajja vāyatī gandho, dhuvan̄ Buddhho bhavissasi.

103. Sabbe devā padissanti, ṭhapayitvā arūpino.
Tepajja sabbe dissanti, dhuvam̐ Buddho bhavissasi.

104. Yāvatā nirayā nāma, sabbe dissanti tāvade.
Tepajja sabbe dissanti, dhuvam̐ Buddho bhavissasi.

105. Kuṭṭā¹ kavāṭa selā ca, na hontāvaraṇā tadā.
Ākāsaḥhūtā tepajja, dhuvam̐ Buddho bhavissasi.

106. Cuti ca upapattī ca, khaṇe tasmim̐ na vijjati.
Tānipajja padissanti, dhuvam̐ Buddho bhavissasi.

107. Dalham̐ paggaṇha vīriyam̐, mā nivatta abhikkama.
Mayampetaṃ vijānāma, dhuvam̐ Buddho bhavissasī²ti.

Tattha **idaṃ sutvāna vacananti** idaṃ Dīpaṅkarassa Bhagavato bodhisattassa byākaraṇavacanam̐ sutvā. **Asamassāti** samassa sadisassa abhāvato asamassa. Yathāha—

“Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati.
Sadevakasmim̐ lokasmim̐, natthi me paṭipuggalo”ti².

Mahesinoti mahante sīlasamādhipaṇṇākkhandhe esi gavesīti Mahesī, tassa Mahesino. **Naramarūti** narā ca amarā ca, ukkaṭṭhaniddeso paṇāyam̐ sabbepi dasasahassilokadhātuyā nāgasupaṇṇayakkhādayopi āmoditāva. **Buddhabījam̐ kira ayanti** ayam̐ kira Buddhaṅkuro uppannoti āmoditāti attho.

Ukkuṭṭhisaddāti unnādasaddā vattanti. **Apphotentīti** hatthehi bāhā abhihananti. **Dasasahassīti** dasasahassilokadhātuyo. **Sadevakāti** saha devehi sadevakā dasasahassī namassantīti attho. **Yadimassāti** yadi imassa, ayameva vā pāṭho. **Virajjhissāmāti** yadi na sampāpuṇissāma. **Anāgatamhi addhāneti** anāgate kāle. **Hessāmāti** bhavissāma. **Sammukhāti** sammukhībhūtā. **Imanti** imassa, sāmi-atthe upayogavacanam̐.

1. Kuḍḍā (Sī, I)

2. Ma 1. 227; Ma 2. 295; Vi 3. 12; Abhi 4. 218; Khu 11. 228 piṭṭhesu.

Nadīm tarantāti nadītaranakā, “naditarantā”tipi pāṭho. **Paṭitthanti** paṭimukhatittham. **Virajjhiyā**ti virajjhivā. **Yadi muñcāmā**ti yadi imam Bhagavantam muñcitvā akatakkicā gamissāmāti¹ attho. **Mama kammaṃ pakittetvā**ti mama bhāvitamattham byākaritvā. **Dakkhiṇaṃ pādamuddharī**ti dakkhiṇaṃ pādam ukkhipi, “katapadakkhiṇo”tipi pāṭho.

Jinaputtāti Dīpaṅkarassa Satthuno sāvakā. **Devā manussā asurā ca, abhivādetvāna pakkamunti** devādayo sabbepi ime maṃ tikkhattum padakkhiṇaṃ katvā pupphādīhi pūjetvā suppatiṭṭhitapañcaṅgā vanditvā nivattitvā punappunam oloketvā madhuratthabyañjanāhi nānappakārāhi thutīhi vaṇṇentā pakkamimsu. “Narā nāgā ca gandhabbā, abhivādetvāna pakkamun”tipi pāṭho.

Dassanaṃ me atikkanteti mama dassanavisayaṃ Bhagavati atikkante. “Jahite dassanūpacāre”tipi pāṭho. **Sasaṃgheti** saddhim saṃghena sasaṃgho, tasmim sasaṃghe. **Sayanā vuṭṭhahitvānā**ti nipannaṭṭhānato kalalato vuṭṭhahitvā. **Pallaṅkaṃ ābhujinti** katapallaṅko hutvā puppharāsimihi nisīdinti attho. “Haṭṭho haṭṭhena cittena, āsanā vuṭṭhahim tadā”tipi pāṭho, so uttānatthova.

Pītiyā ca abhissannoti pītiparipphuṭo. **Vasībhūtoti** vasībhāvappatto. **Jhāneti** rūpāvacarārūpāvacarajhānesu. **Sahassiyamhīti** dasasahassiyam. **Lokamhīti** lokadhātuyā. **Me samā**ti mayā sadisā. Avisesena “me samā natthī”ti vatvā idāni tameva niyamento “**asamo iddhidhammesū**”ti āha. Tattha **iddhidhammesūti** pañcasu iddhidhammesūti attho. **Alabhinti** paṭilabhim. **Īdisaṃ sukhanti** īdisaṃ somanassaṃ.

Atha Sumedhatāpaso Dasabalassa byākaraṇaṃ sutvā Buddhabhāvaṃ karatalagatakālamiva maññamāno pamuditahadayo dasasu lokadhātusahassesu Suddhāvāsamahābrahmāno atītabuddhadassāvino niyatabodhisattānaṃ byākaraṇe uppajjamānapāṭihāriyadassanena Tathāgatavacanassa avitathataṃ pakāsento maṃ paritosayantā imā gāthāyo āhaṃsūti dassento Bhagavā “**pallaṅkābhujane mayhan**”ti-ādimāha.

1. Bhavissāmāti (Sī, I)

Tattha **pallaṅkābhujane mayhanti** mama pallaṅkābhujane. Ayameva vā pāṭho. **Dasasahassādhivāsini**ti dasasahassivāsino mahābrahmāno. **Yā pubbeti** yāni pubbe, vibhattilopaṃ katvā vuttanti veditabbaṃ. **Pallaṅkavaramābhujeti** varapallaṅkābhujane. **Nimittāni padissantīti** nimittāni padissimsūti attho. Atītavacane vattabbe vattamānavacanaṃ vuttaṃ. Kiñcāpi vuttaṃ, atītavasena attho gahetabbo. **Tāni ajja padissareti** pubbepi niyatabodhisattānaṃ pallaṅkābhujane yāni nimittāni uppajjimsu, tāni nimittāni ajja padissare. Tasmā tvaṃ dhuvameva Buddho bhavissasīti attho. Na pana tāniyeva nimittāni uppajjimsu, taṃsadisattā “tāni ajja padissare”ti vuttanti veditabbaṃ.

Sītanti sītattaṃ. **Byapagatanti** gataṃ vigataṃ. **Tānīti** sītavigamana-uphupasamanānīti attho. **Nissaddāti** asaddā anigghosā. **Nirākulāti** anākulā, ayameva vā pāṭho. **Na sandantīti** na vahanti nappavattanti. **Savantiyoti** nadiyo. **Tānīti** avāyana-asandanāni. **Thalajāti** pathavitalapabbatarukkhesu jātāni. **Dakajāti** odakāni pupphāni. **Pupphantīti** pubbe bodhisattānaṃ pupphimsu, atītatthe vattamānavacanaṃ heṭṭhā vuttanayeneva veditabbaṃ. **Tepajja pupphitanīti** tāni pupphāni ajja pupphitanīti attho.

Phalabhārāti phaladharā. **Tepajjāti** tepi ajja, pulliṅgavasena “tepi”ti vuttaṃ “latā vā rukkhā vā”ti vuttattā. **Phalitāti** sañjātaphalā. **Ākāsaṭṭhā ca bhūmaṭṭhā cāti** ākāśagatā ca bhūmigatā ca. **Ratanānīti** muttādīni ratanāni. **Jotantīti** obhāsanti. **Mānussakāti** manussānaṃ santakā mānussakā. **Dibbāti** devānaṃ santakā dibbā. **Turiyāti** ātataṃ vitataṃ ātatavitataṃ susiraṃ ghananti pañca turiyāni. Tattha ātataṃ nāma cammapariyonaddhesu bheri-ādīsu ekatalaturiyaṃ. Vitataṃ nāma ubhayatalaṃ. Ātatavitataṃ nāma sabbato pariyonaddhaṃ mahativallaki-ādikaṃ. Susiraṃ nāma vamsādikaṃ. Ghanam nāma sammatāḷādikaṃ. **Vajjantīti** heṭṭhā vuttanayena vajjimsu, atītatthe vattamānavacanaṃ veditabbaṃ. Esa nayo upari īdisesu vacanesupi. **Abhiravantīti** tatra tatra kusalehi sumuñcitā suppatāḷitā suvāditā viya abhiravanti, abhinadantīti attho.

Vicittapupphāti vicitrāni nānāgandhavaṇṇāni pupphāni. **Abhivassantī**ti abhivassimsu, nipatimsūti attho. **Tepī**ti tānipi vicitrapupphāni abhivassantāni padissanti, devabrahmagāṇehi okiriyamānānīti adhippāyo. **Ābhuja**tīti osakkati. **Tepajjubhoti** tepi ajja ubho mahāsamuddadasasahassiyo. **Abhiravantī**ti abhinadanti. **Nirayeti** nirayesu. **Dasasahassā**ti anekadasasahassā. **Nibbantī**ti sammanti, santim upentīti attho. **Tārakā**ti nakkhattāni. **Tepi ajja padissantī**ti tepi sūriyassa vimalabhāvā tārakā ajja divā dissanti.

Anovatṭhenāti anovatṭhe, bhummatthe karaṇavacanaṃ. Atha vā **anovatṭheti** anabhivatṭhepi. **Nā**ti nipātamattaṃ “sutvā na dūtavacanaṃ”ti-ādīsu viya. **Tampajjubbhijjati** tepi udakaṃ ajja ubbhijjati, ubbhijjivā uṭṭhahatīti attho. **Mahiyā**ti pathaviyā, nissakkavacanaṃ. **Tārāgaṇā**ti gahanakkhattādayo sabbe tārāgaṇā. **Nakkhattā**ti nakkhattatārakā ca. **Gaganamaṇḍale**ti sakalagaganamaṇḍalaṃ virocantīti attho. **Bilāsaya**ti bilāsaya ahinakulakumbhīlagodhādayo. **Darīsayā**ti jharāsaya. Ayameva vā pāṭho. **Nikkhamantī**ti nikkhamimsu. **Sakāsaya**ti attano attano āsayato. “Tadāsaya”tipi pāṭho. Tassa tadā tasmim kāle, āsayato, bilatoti attho. **Chuddhā**ti suchuddhā suvuddhāritā, nikkhantāti attho.

Aratīti ukkaṇṭhā. **Santuṭṭhā**ti paramena santuṭṭhena santuṭṭhā. **Vinassatī**ti vigacchati. **Rāgo**ti kāmarāgo. **Tadā tanu hotī**ti oramattako hoti, iminā pariyuṭṭhānābhāvaṃ dīpeti. **Vihatā**ti vinatṭhā. **Tadā**ti pubbe, bodhisattānaṃ pallaṅkābhujaneti attho. **Na bhavatī**ti na hoti. **Ajjapetanti** ajja tava pallaṅkābhujanepi etaṃ bhayaṃ na hotevāti attho. **Tena liṅgena jānāmā**ti tena kāraṇena sabbeva mayaṃ jānāma, yaṃ tvaṃ Buddho bhavissasīti attho.

Anuddhamsatīti na uggacchati¹. **Aniṭṭhagandho**ti duggandho. **Pakkamatī**ti pakkami vigacchi. **Pavāyatī**ti pavāyi. **Sopajjā**ti sopi dibbagandho ajja. **Padissantī**ti padissimsu. **Tepajjā**ti tepi sabbe devā ajja. **Yāvatā**ti

1. Anuddham gacchati na bhavati na hoti (Sī, I)

paricchedanatthe nipāto, yattakāti attho. **Kuṭṭāti** pākārā. **Na hontāvaraṇāti** āvaraṇakarā na ahesum. **Tadāti** pubbe. **Ākāsabhūtāti** te kuṭṭakavāṭapabbatā āvaraṇaṃ tirokaraṇaṃ kātuṃ asakkontā, ajaṭākāsabhūtāti attho. **Cutīti** maraṇaṃ. **Upapattīti** paṭisandhiggahaṇaṃ. **Khaṇeti** pubbe bodhisattānaṃ pallaṅkābhujanakkhaṇe. **Na vijjatīti** nāhosi. **Tānipajjāti** tānipi ajja cavanabhavanānīti¹ attho. **Mānivattīti** mā paṭikkami. **Abhikkamāti** parakkama. Sesamettha uttānamevāti.

Tato Sumedhapaṇḍito Dīpaṅkarassa Dasabalassa ca dasasahassacakkavāḷadevatānaṃ vacanaṃ sutvā bhiyyoso mattāya sañjātussāho hutvā cintesi “Buddhā nāma amoghavacanā, natthi Buddhānaṃ kathāya aññathattaṃ. Yathā hi ākāse khittassa leḍḍussa patanaṃ dhuvaṃ, jātassa maraṇaṃ, aruṇe uggate sūriyassa abbhuggamaṇaṃ², āsayā nikkhantassa sīhassa sīhanādanadanaṃ, garugabbhāya itthiyā bhāramoropanaṃ³ dhuvaṃ avassambhāvī, evameva Buddhānaṃ vacanaṃ nāma dhuvaṃ amohaṃ, addhā ahaṃ Buddho bhavissāmīti. Tena vuttaṃ—

108. “Buddhassa vacanaṃ sutvā, dasasahassīnacūbhayaṃ.

Tuṭṭhahaṭṭho pamudito, evaṃ cintesahaṃ tadā.

109. Advejjhavacanā Buddhā, amoghavacanā Jinā.

Vitathaṃ natthi Buddhānaṃ, dhuvaṃ Buddho bhavāmahaṃ.

110. Yathā khittaṃ nabhe leḍḍu, dhuvaṃ patati bhūmiyaṃ.

Tatheva Buddhaseṭṭhānaṃ, vacanaṃ dhuvasassataṃ.

Vitathaṃ natthi Buddhānaṃ, dhuvaṃ Buddho bhavāmahaṃ.

111. Yathāpi sabbasattānaṃ, maraṇaṃ dhuvasassataṃ.

Tatheva Buddhaseṭṭhānaṃ, vacanaṃ dhuvasassataṃ.

Vitathaṃ natthi Buddhānaṃ, dhuvaṃ Buddho bhavāmahaṃ.

112. Yathā rattikkhaye patte, sūriyuggamaṇaṃ dhuvaṃ.

Tatheva Buddhaseṭṭhānaṃ, vacanaṃ dhuvasassataṃ.

Vitathaṃ natthi Buddhānaṃ, dhuvaṃ Buddho bhavāmahaṃ.

1. Cavana-uppajjanānīti (Sī, I)

2. Uṭṭhānaṃ (Sī, I)

3. Bhāramocanaṃ (Sī, I)

113. Yathā nikkhantasayanassa, sīhassa nadanaṃ dhuvaṃ.
 Tatheva Buddhaseṭṭhānaṃ, vacanaṃ dhuvasassataṃ.
 Vitathaṃ natthi Buddhānaṃ, dhuvaṃ Buddho bhavāmahaṃ.

114. Yathā āpannasattānaṃ, bhāramoropanaṃ dhuvaṃ.
 Tatheva Buddhaseṭṭhānaṃ, vacanaṃ dhuvasassataṃ.
 Vitathaṃ natthi Buddhānaṃ, dhuvaṃ Buddho bhavāmahan”ti.

Tattha Buddhassa **vacanaṃ sutvā, dasasahassīna cūbhayanti**
 Dīpaṅkarasammāsambuddhassa ca dasasahassacakkavāḷadevatānañca
 vacanaṃ sutvā. **Ubhayanti** ubhayesaṃ, sāmi-atthe paccattavacanaṃ,
 ubhayavacanaṃ vā. **Evaṃ cintesahanti** evaṃ cintesiṃ ahaṃ.

Advejjhavacanāti dvedhā appavattavacanā, ekaṃsavacanāti attho.
 “Acchiddavacanā”tipi pāṭho, tassa niddosavacanāti attho. **Amoghavacanāti**
 avitathavacanā. **Vitathanti** vitathavacanaṃ natthīti attho. **Dhuvaṃ Buddho**
bhavāmahanti ahaṃ ekaṃseneva Buddho bhavissamīti niyatavasena
 avassambhāvivasena ca vattamānavacanaṃ katanti veditabbaṃ.

Sūriyuggamananti sūriyassa udayanaṃ, ayameva vā pāṭho.
Dhuvasassatanti ekaṃsabhāvī ceva sassatañca. **Nikkhantasayanassāti**
 sayanato nikkhantassa. **Āpannasattānanti** garugabbhānaṃ, gabbhinīnanti
 attho. **Bhāramoropanaṃ** bhāra-oropanaṃ, gabbhassa oropanaṃ attho. **Ma-**
kāro padasandhikaro. Sesametthāpi uttānamevāti.

“Svāhaṃ addhā Buddho bhavissāmī”ti evaṃ katasanniṭṭhāno
 Buddhakārake dhamme upadhāretuṃ “kahaṃ nu kho Buddhakāraḥ
 dhammā”ti uddhaṃ adho disāsu vidisāsūti anukkamena sakalaṃ
 dhammadhāturuṃ vicinanto pubbe porāṇakehi bodhisattehi āsevitānisevitaṃ
 paṭhamāṃ dānapāramiṃ disvā evaṃ attānaṃ ovadi “Sumedhapañḍita tvam
 ito paṭṭhāya paṭhamāṃ dānapāramiṃ pūreyyāsi. Yathā hi nikujjito
 udakakumbho nissesāṃ katvā udakaṃ vamatīyeva na paccāharati, evameva
 dhanāṃ vā yasaṃ vā puttadāraṃ vā aṅgapaccaṅgaṃ vā anoloketvā
 sabbattha¹ yācakānaṃ sabbaṃ icchiticchitaṃ nissesāṃ katvā dadamāno
 bodhimūle nisīditvā Buddho bhavissasi”ti paṭhamāṃ dānapāramiṃ dāḥaṃ
 katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ—

115. “Handa Buddhakare dhamme, vicināmi ito cito.
Uddhaṃ adho dasa disā, yāvatā dhammadhātuyā.
116. Vicinanto tadā dakkhiṃ, paṭhamāṃ dānapāramiṃ.
Pubbakehi Mahesihi, anuciṇṇaṃ mahāpathaṃ.
117. Imaṃ tvaṃ paṭhamāṃ tāva, daḷhaṃ katvā samādiya.
Dānapāramitaṃ gaccha, yadi bodhiṃ pattumicchasi.
118. Yathāpi kumbho sampuṇṇo, yassa kassaci adho kato.
Vamatevudakaṃ nissesaṃ, na tattha parirakkhati.
119. Tatheva yācake disvā, hīnamukkaṭṭhamajjhime.
Dadāhi dānaṃ nissesaṃ, kumbho viya adho kato”ti.

Tattha **handāti** vavassaggatthe nipāto. **Buddhakare dhammeti** Buddhattakare dhamme. Buddhattakarā nāma dhammā dānapāramitādayo dasa dhammā. **Vicināmīti** vicinissāmi, vīmaṃsissāmi upaparikkhissāmīti attho. **Ito citoti** ito ito, ayameva vā pāṭho. Tattha tattha vicināmīti attho. **Uddhanti** devaloke. **Adhoti** manussaloke. **Dasa disāti** dasasu disāsu, kattha nu kho te Buddhakāradhammā uddhaṃ adho tiriyaṃ disāsu vidisāsūti adhippāyo. **Yāvatā dhammadhātuyāti** ettha **yāvatāti** paricchedavacanāṃ. **Dhammadhātuyāti** sabhāvadhammassa, pavattanīti vacanaseso daṭṭhabbo. Kiṃ vuttaṃ hoti? Yāvatikā sabhāvadhammānaṃ kāmarūpārūpadhammānaṃ pavatti, tāvatikaṃ vicinissāmīti vuttaṃ hoti.

Vicinantoti vīmaṃsanto upaparikkhanto. **Pubbakehīti** porāṇehi bodhisattehi. **Anuciṇṇanti** ajjhāciṇṇaṃ¹ āseviṇaṃ. **Samādiyāti** samādiyaṇaṃ karoḥi, ajja paṭṭhāya ayaṃ paṭhamāṃ dānapāramī pūretabbā mayāti evaṃ samādiyāti attho. **Dānapāramitaṃ gacchāti** dānapāramaṃ gaccha, pūrayāti attho. **Yadi bodhiṃ pattumicchasi** bodhimūlamupagantvā anuttaraṃ sammāsambodhiṃ pattuṃ icchasi ce. **Yassa kassacīti** udakassa vā khīrassa vā yassa kassaci sampuṇṇo. Sampuṇṇasaddayoge sati sāmivacanāṃ

icchanti saddavidū. Karaṇatthe vā sāmivacanaṃ, yena kenacīti attho. **Adho katoti** heṭṭhāmukhīkato. **Na tattha parirakkhatīti** tasmim vamaṇe na parirakkhati, nissesaṃ udakaṃ vamatevāti attho. **Hīnamukkaṭṭhamajjhimeti** hīnamajjhimapaṇīte. **Ma-kāro** padasandhikaro. **Kumbho viya adho katoti** heṭṭhāmukhīkato viya kumbho. Yācake upagata disvā “tvam Sumedha attano anavasesetvā sabbadhanapariccāgena dānapāramiṃ, aṅgapariccāgena upapāramiṃ, jīvitapariccāgena paramatthapāramiṃca pūrehī”ti evaṃ attanāva attānaṃ ovadi.

Athassa “na ettakeheva Buddhakārahehi dhammehi bhavitabban”ti uttarimpi upadhārayato dutiyaṃ sīlapāramiṃ disvā etadahosi “Sumedhapaṇḍita tvam ito paṭṭhāya sīlapāramiṃ pūreyyāsi. Yathā camarī migo nāma jīvitampi anoloketvā attano vārameva rakkhati, evaṃ tvampi ito paṭṭhāya jīvitampi anoloketvā sīlameva rakkhanto Buddho bhavissasī”ti dutiyaṃ sīlapāramiṃ daḥhaṃ katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ—

120. “Na hete ettakāyeva, Buddhadhammā bhavissare.
Aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.
121. Vicinanto tadā dakkhiṃ, dutiyaṃ sīlapāramiṃ.
Pubbakehi Mahesīhi, āsevitānisevitā.
122. Imaṃ tvam dutiyaṃ tāva, daḥhaṃ katvā samādiya.
Sīlapāramitaṃ gaccha, yadi bodhiṃ pattumicchasi.
123. Yathāpi camarī vālaṃ, kismiṃci paṭilaggitaṃ.
Upeti maraṇaṃ tattha, na vikopeti vāladhiṃ.
124. Tattheva tvam catūsu bhūmīsu, sīlāni paripūraya.
Parirakkha sabbadā sīlaṃ, camarī viya vāladhin”ti.

Tattha **na heteti** na hi eteyeva. **Bodhipācanāti** maggaparipācanā, sabbaññutaññānaparipācanā vā. **Dutiyaṃ sīlapāraminti** sīlaṃ nāma sabbesaṃ kusalaadhammānaṃ paṭiṭṭhā, sīle paṭiṭṭhito kusalaadhammehi na parihāyati,

sabbepi lokiyalokuttaraguṇe paṭilabhati. Tasmā sīlapāramī pūretabbāti dutiyam sīlapāramim addakkhinti attho.

Āsevanisevanti bhāvitañceva bahulīkatañca. **Camarī**ti camarī migo. **Kismiñcī**ti yattha katthaci rukkhalatākāṇṭakādīsu aññatarasmiṃ. **Paṭilagganti** paṭivilaggitaṃ. **Tatthāti** yattha vilaggitaṃ, tattheva ṭhatvā maraṇaṃ upagacchati. **Na vikopetī**ti na chindati. **Vāladhinti** vālaṃ chinditvā na gacchati, tattheva maraṇaṃ upetīti attho.

Catūsu bhūmīsu sīlānīti catūsu ṭhānesu vibhattasīlāni, pātimokkhasaṃvara-indriyasaṃvara-ājīvapārisuddhipaccayasannissitavasenāti attho. Bhūmivasena pana dvīsuyeva bhūmīsu pariāpannaṃ tampi catūsīlamevāti. **Paripūrayāti** khaṇḍachiddasabalādi-abhāvena paripūraya. **Sabbadāti** sabbakālaṃ. **Camarī viyāti** camarī migo viya. Sesametthāpi uttānatthamevāti.

Athassa “na ettakeheva Buddhakārakehi dhammehi bhavitabban”ti uttarimpi upadhārayato tatiyaṃ nekkhammapāramim disvā etadahosi “Sumedhapaṇḍita tvaṃ ito paṭṭhāya nekkhammapāramimpi pūreyyāsi. Yathāpi suciraṃ bandhanāgāre vasamāno puriso na tattha sinehaṃ karoti, atha kho ukkaṇṭhito avasitukāmo hoti, evameva tvampi sabbabhave bandhanāgārasadise katvā passa, sabbabhavehi ukkaṇṭhito muccitukāmo hutvā nekkhammābhimukhova hohi, evaṃ Buddho bhavissasī”ti tatiyaṃ nekkhammapāramim daḷhaṃ katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ—

125. “Na hete ettakāyeva, Buddhadhammā bhavissare.

Aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

126. Vicinanto tadā dakkhim, tatiyaṃ nekkhammapāramim.

Pubbakehi Mahesīhi, āsevanisevitaṃ.

127. Imaṃ tvaṃ tatiyaṃ tāva, daḷhaṃ katvā samādiya.

Nekkhammapāramitaṃ gaccha, yadi bodhim pattumicchasi.

128. Yathā andughare puriso, ciravuṭṭho dukhaṭṭito.

Na tattha rāgaṃ janeti, muttimyeva gavesati.

129. Tatheva tvaṃ sabbabhave, passa andughare viya.
Nekkhammābhimukho hohi, bhavato parimuttiyā”ti.

Tattha **andughareti** bandhanāgāre. **Ciravutthoti** cirakālaṃ vuṭṭho. **Dukhaṭṭitoti** dukkhapīlito. **Na tattha rāgaṃ janetīti** tattha andughare rāgaṃ sinehaṃ na janeti na uppādeti. “Imaṃ andugharaṃ muñcitvā nāhaṃ aññattha gamissāmi”ti evaṃ tattha rāgaṃ na janeti, kintu¹ muttimyeva mokkameva gavesatīti adhippāyo. **Nekkhammā bhimukhoti** nikkhamanābhimukho hohi. **Bhavatoti** sabbabhavehi. **Parimuttiyāti** parimocanattāya. “Nekkhammābhimukho hutvā, sambodhiṃ pāpuṇissasī”tipi paṭṭho. Sesamettha uttānatthamevāti.

Athassa “na ettakeheva Buddhakāradhammehi bhavitabban”ti uttarimpi upadhārayato catutthaṃ paññāpāramiṃ disvā etadahosi “Sumedhapaṇḍita tvaṃ ito paṭṭhāya paññāpāramimpi pūreyyāsi. Hīnamajjhimukkaṭṭhesu kañci avajjetvā sabbepi paṇḍite upasaṅkamitvā pañhaṃ puccheyyāsi. Yathāpi piṇḍacāriko bhikkhu hīnādibhedesu kulesu kiñci kulaṃ avivajjetvā paṭipāṭiyā piṇḍāya caranto khippaṃ yāpanamattaṃ labhati, evameva tvampi sabbe paṇḍite upasaṅkamitvā pucchanto Buddho bhavissasī”ti catutthaṃ paññāpāramiṃ daḷhaṃ katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ—

130. “Na hete ettakāyeva, Buddhadhammā bhavissare.
Aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.
131. Vicinanto tadā dakkhiṃ, catutthaṃ paññāpāramiṃ.
Pubbakehi Mahesīhi, āsevanisevitaṃ.
132. Imaṃ tvaṃ catutthaṃ tāva, daḷhaṃ katvā samādiya.
Paññāpāramitaṃ gaccha, yadi bodhiṃ pattumicchasi.
133. Yathā hi bhikkhu bhikkhanto, hīnamukkaṭṭhamajjhime.
Kulāni na vivajjento, evaṃ labhati yāpanaṃ.
134. Tatheva tvaṃ sabbakālaṃ, paripucchaṃ Budhaṃ janam.
Paññāya pāramiṃ gantvā, sambodhiṃ pāpuṇissasī”ti.

1. Kim karosi (Sī, I)

Tattha **bhikkhantoti** piṇḍāya caranto. **Hīnamukkaṭṭhamajjhimeti** hīnamukkaṭṭhamajjhimāni kulānīti attho. Liṅgavipariyāso kato. **Na vivajjentoti** na pariharanto, gharapaṭipāṭim muñcitvā caranto vivajjeti nāma, evamakatvāti attho. **Yāpananti** yāpanamattam paṇadhāraṇam āhāram labhatīti attho. **Paripucchanti** “kiṃ bhante kusalam, kiṃ akusalam, kiṃ sāvajjam, kiṃ anavajjan”ti-ādinā¹ nayena tattha tattha abhiññāte paṇḍite jane upasaṅkamitvā paripucchantoti attho. **Budham jananti** paṇḍitam janam. “Budhe jane”tipi pāṭho. **Paññāya pāraminti** paññāya pāram. “Paññāpāramitam gantvā”tipi pāṭho. Sesametthāpi uttānamevāti.

Athassa “na etthakeheva Buddhakāradhammehi bhavitabban”ti uttarimpi upadhārayato pañcamam vīriyapāramim disvā etadahosi “Sumedhapaṇḍita tvaṃ ito paṭṭhāya vīriyapāramimpi pūreyyāsi. Yathāpi sīho migarājā sabba-iriyāpathesu daḥhavīriyo hoti, evaṃ tvampi sabbabhavesu sabba-iriyāpathesu daḥhavīriyo anolīnavīriyo samāno Buddho bhavissasī”ti pañcamam vīriyapāramim daḥham katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttam—

135. “Na hete ettakāyeva, Buddhadhammā bhavissare.
Aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.
136. Vicinanto tadā dakkhim, pañcamam vīriyapāramim.
Pubbakehi Mahesihi, āsevanisevitam.
137. Imaṃ tvaṃ pañcamam tāva, daḥham katvā samādiya.
Vīriyapāramitam gaccha, yadi bodhim pattumicchasi.
138. Yathāpi sīho migarājā, nisajjaṭṭhānacaṅkame.
Alīnavīriyo hoti, paggaḥhitamano sadā.
139. Tattheva tvaṃ sabbabhavē, paggaṇha vīriyam daḥham.
Vīriyapāramitam gantvā, sambodhim pāpuṇissasī”ti.

Tattha **alīnavīriyoti** anolīnavīriyo. **Sabbabhaveti** jātaajātabhave, sabbesu bhavesūti attho. “Āraddhavīriyo hutvā, sambodhim pāpuṇissasī”tipi pāṭho. Sesametthāpi uttānamevāti.

1. Dī 3. 50, 128 piṭṭhesu.

Athassa “na ettakeheva Buddhakāradhammehi bhavitabban”ti uttarimpi upadhārayato chaṭṭhamam khantipāramim disvā etadahosi “Sumedhapaṇḍita tvaṃ ito paṭṭhāya khantipāramim paripūreyyāsi, sammānanepi avamānanepi khamova bhaveyyāsi. Yathā hi pathaviyaṃ nāma sucimpi pakkhipanti asucimpi, na ca tena pathavī sineham vā paṭigham vā karoti, khamati sahati adhivāsetiyeva, evameva tvampi sabbesam sammānanāvamānanesu khamo samāno Buddho bhavissasī”ti chaṭṭhamam khantipāramim daḥham katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttam—

140. “Na hete ettakāyeva, Buddhadhammā bhavissare.
Aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.
141. Vicinanto tadā dakkhim, chaṭṭhamam khantipāramim.
Pubbakehi Mahesihi, āsevanisevitam.
142. Imam tvaṃ chaṭṭhamam tāva, daḥham katvā samādiya.
Tattha advejjhamānaso, sambodhim pāpuṇissasi.
143. Yathāpi pathavī nāma, sucimpi asucimpi ca.
Sabbam sahati nikkhepam, na karoti paṭigham tayā.
144. Tattheva tvampi sabbesam, sammānāvamānakkhamo.
Khantipāramitam gantvā, sambodhim pāpuṇissasī”ti.

Tattha **tatthāti** tassam khantipāramiyaṃ. **Advejjhamānasoti** ekaṃsamānaso. **Sucimpīti** candanakuṅkumagandhamālādisucimpi. **Asucimpīti** ahikukkuramanussakuṇapagūthamuttakheḷasiṅghāṇikādi-asucimpi. **Sahatīti** khamati, adhivāseti. **Nikkhepanti** nikkhittam. **Paṭighanti** kodham. **Tayāti** tāya vuttiyā, tāya nikkhittatāya vā. “Paṭigham dayan”tipi pāṭho, tassa tena nikkhepena paṭighānurodham na karotīti attho. **Sammānāvamānakkhamoti** sabbesam sammānanāvamānanasaho tvampi bhavāti attho. “Tattheva tvampi sabbabhava, sammānanavimānakkhamo”tipi paṭhanti. “Khantiyā pāramim gantvā”tipi pāṭho, tassā khantiyā pāramipūraṇavasena gantvāti attho. Sesametthāpi uttānamevāti. Ito param ettakampi avatvā yattha yattha viseso atthi, tam tameva vatvā pāṭhantaram dassetvā gamissāmāti.

Athassa “na ettakeveha Buddhakāradhammehi bhavitabban”ti uttarimpi upadhārayato sattamaṃ saccapāramiṃ disvā etadahosi “Sumedhapaṇḍita tvaṃ ito paṭṭhāya saccapāramimpi pūreyyāsi, asaniyā matthake patamānāyapi dhanādīnaṃ atthāya chandādīnaṃ vasena sampajānamusāvādaṃ nāma mā bhāsi. Yathāpi osadhītārakā nāma sabba-utūsu attano gamanavīthiṃ vijahitvā aññāya vīthiyā na gacchati, sakavīthiyāva gacchati, evameva tvampi saccaṃ pahāya musāvādaṃ nāma avadantoyeva Buddho bhavissasi”ti sattamaṃ saccapāramiṃ daḷhaṃ katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ—

145. “Na hete ettakāyeveha, Buddhadhammā bhavissare.
Aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.
146. Vicinanto tadā dakkhiṃ, sattamaṃ saccapāramiṃ.
Pubbakehi Mahesihi, āsevitānisevitaṃ.
147. Imaṃ tvaṃ sattamaṃ tāva, daḷhaṃ katvā samādiya.
Tattha advejjhavadano, sambodhiṃ pāpuṇissasi.
148. Yathāpi osadhī nāma, tulābhūtā sadevake.
Samaye utuvasse vā, na vakkamati vīthito.
149. Tattheva tvampi saccesu, mā vakkama hi vīthito.
Saccapāramitaṃ gantvā, sambodhiṃ pāpuṇissasi”ti.

Tattha **tatthā**ti saccapāramiyaṃ. **Advejjhavadano**ti avitathavadano. **Osadhī nāmā**ti osadhītārakā, osadhagahaṇe osadhītārakaṃ uditāṃ disvā osadhaṃ gaṇhanti. Tasmā “osadhītārakā”ti vuccati. **Tulābhūtā**ti pamāṇabhūtā. **Sadevake**ti sadevakassa lokassa. **Samayeti** vassasamaye. **Utuvasseti** hemantagimhesu. “Samaye utuvaṭṭeti”tipi pāṭho. Tassa **samayeti** gimhe. **Utuvaṭṭeti** hemante ca vassāne cāti attho. **Na vakkamati vīthitoti** taṃtaṃmutumhi attano gamanavīthito na vakkamati na vigacchati, cha māse pacchimaṃ disaṃ gacchati, cha māse pubbaṃ disaṃ gacchatīti. Atha vā **osadhī nāmā**ti siṅgiverapipphalimaricādikaṃ osadhaṃ. **Na vakkamatīti** yaṃ yaṃ phaladānasamatthaṃ osadhaṃ, taṃ taṃ phaladānaṃ okkamma

attano phalaṃ adatvā na nivattati. **Vīthitoti** gamanavīthito, pittaharo pittaṃ harateva, vātaharo vātaṃ harateva, semhaharo semhaṃ haratevāti attho. Sesametthāpi uttānamevāti.

Athassa “na ettakeheva Buddhakāraḍḍhammehi bhavitabban”ti uttarimpi upadhārayato aṭṭhamāṃ adhiṭṭhānapāramiṃ disvā etadahosi “Sumedhapaṇḍita tvaṃ ito paṭṭhāya adhiṭṭhānapāramimpi pūreyyāsi, yaṃ adhiṭṭhāsi, tasmīṃ adhiṭṭhāne niccalo bhaveyyāsi. Yathā pabbato nāma sabbadisāsu vāte paharantepi na kampati na calati, attano ṭhāneyeva tiṭṭhati, evameva tvampi attano adhiṭṭhāne niccalo hontova Buddho bhavissasī”ti aṭṭhamāṃ adhiṭṭhānapāramiṃ daḷhaṃ katvā adhiṭṭhāsīti. Tena vuttaṃ—

150. “Na hete ettakāyeva, Buddhadhammā bhavissare.
Aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

151. Vicinanto tadā dakkhiṃ, aṭṭhamāṃ adhiṭṭhānapāramiṃ.
Pubbakehi Mahesīhi, āsevitānisevitaṃ.

152. Imaṃ tvaṃ aṭṭhamāṃ tāva, daḷhaṃ katvā samādiya.
Tattha tvaṃ acalo hutvā, sambodhiṃ pāpuṇissasi.

153. Yathāpi pabbato selo, acalo suppatiṭṭhito.
Na kampati bhusavātehi, sakaṭṭhāneva tiṭṭhati.

154. Tattheva tvampi adhiṭṭhāne, sabbadā acalo bhava.
Adhiṭṭhānapāramitaṃ gantvā, sambodhiṃ pāpuṇissasī”ti.

Tattha **seloti** silāmayo. **Acaloti** niccalo. **Suppatiṭṭhitoti** acalattāva suṭṭhu patiṭṭhito. “Yathāpi pabbato acalo, nikhāto suppatiṭṭhito”tipi pāṭho. **Bhusavātehīti** balavavātehi. **Sakaṭṭhānevāti** attano ṭhāneyeva, yathāṭṭhitaṭṭhāneyevāti attho. Sesametthāpi uttānamevāti.

Athassa “na ettakeheva Buddhakāraḍḍhammehi bhavitabban”ti uttarimpi upadhārayato navamaṃ mettāpāramiṃ disvā etadahosi “Sumedhapaṇḍita tvaṃ ito paṭṭhāya mettāpāramiṃ pūreyyāsi, hitesupi ahitesupi

ekacittova bhaveyyāsi. Yathāpi udakaṃ nāma pāpajanassapi kalyāṇajanassapi sītabhāvaṃ ekasadisam katvā pharati, evameva tvampi sabbasattesu mettacittena ekacittova hutvā Buddho bhavissasī”ti navamaṃ mettāpāramiṃ daḷhaṃ katvā adhiṭṭhāsīti. Tena vuttaṃ—

154. “Na hete ettakāyeva, Buddhadhammā bhavissare.
Aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.
156. Vicinanto tadā dakkhiṃ, navamaṃ mettāpāramiṃ.
Pubbakehi Mahesihi, āsevitānisevitaṃ.
157. Imaṃ tvaṃ navamaṃ tāva, daḷhaṃ katvā samādiya.
Mettāya asamo hohi, yadi bodhiṃ pattumicchasi.
158. Yathāpi udakaṃ nāma, kalyāṇe pāpake jane.
Samaṃ pharati sītena, pavāheti rajomalaṃ.
159. Tatheva tvaṃ hitāhite, samaṃ mettāya bhāvaya.
Mettāpāramitaṃ gantvā, sambodhiṃ pāpuṇissasī”ti.

Tattha **asamo hohī**ti mettābhāvanāya asadiso hoti. Tattha “tvaṃ samasamo hohī”tipi pāṭho, so uttānatthova. **Samanti** tulyaṃ. **Pharatī**ti phusati. **Pavāhetī**ti visodheti. **Rajoti** āgantukarajaṃ. **Malanti** sarīre uṭṭhitaṃ sedamalādiṃ. “Rajamalan”tipi pāṭho, soye vattho. **Hitāhite**ti hite ca ahite ca, mitte ca amitte cāti attho. **Mettāya bhāvayā**ti mettaṃ bhāvaya vaḍḍhehi. Sesametthāpi uttānamevāti.

Athassa “na ettakeheva Buddhakāradhammehi bhavitabban”ti uttarimpi upadhārayato dasamaṃ upekkhāpāramiṃ disvā etadahosi “Sumedhapaṇḍita tvaṃ ito paṭṭhāya upekkhāpāramiṃ paripūreyyāsi, sukhepi dukkhepi majjhattova bhaveyyāsi. Yathāpi pathavī nāma sucimpi asucimpi ca pakkhipamāne majjhattāva hoti, evameva tvampi sukhadukkkhesu majjhattova honto Buddho bhavissasī”ti dasamaṃ upekkhāpāramiṃ daḷhaṃ katvā adhiṭṭhāsīti. Tena vuttaṃ—

160. “Na hete ettakāyeva, Buddhadhammā bhavissare.
Aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.
161. Vicinanto tadā dakkhim, dasamaṃ upekkhāpāramiṃ.
Pubbakehi Mahesihi, āsevanisevitaṃ.
162. Imaṃ tvaṃ dasamaṃ tāva, daḥhaṃ katvā samādiya.
Tulābhūto daḥho hutvā, sambodhiṃ pāpuṇissasi.
163. Yathāpi pathavī nāma, nikkhattaṃ asuciṃ suciṃ.
Upekkhati ubhopete, kopānunayavajjitā.
164. Tatheva tvaṃ sukhadukkhe, tulābhūto sadā bhava.
Upekkhāpāramitaṃ gantvā, sambodhiṃ pāpuṇissasi”ti.

Tattha **tulābhūto**ti majjhatabhāve ʒhito, yathā tulāya daṇḍo samaṃ tulito samaṃ tiṭṭhati, na namati na unnamati, evameva tvampi sukhadukkhesu tulāsadiṣo hutvā sambodhiṃ pāpuṇissasi.

Kopānunayavajjitāti paṭighānurodhavajjitā. “Dayākopavivajjitā”tipi pāṭho, soyevattho. Sesaṃ khantipāramiyaṃ vuttanayeneva veditabbaṃ.

Tato Sumedhapaṇḍito ime dasa pāramidhamme vicinitvā tato paraṃ cintesi “imasmiṃ loke bodhisattehi paripūretabbā bodhipācanā Buddhattakarā¹ dhammā ettakāyeva, na ito bhiyyo, imā pana pāramiyo uddhaṃ ākāsepi natthi, na heṭṭhā pathaviyampi, na puratthimādīsu disāsūpi atthi, mayhaṃyeva pana hadayamaṃsantareyeva patiṭṭhitā”ti. Evaṃ tāsāṃ attano hadaye patiṭṭhitabhāvaṃ disvā sabbāpi tā daḥhaṃ katvā adhiṭṭhāya punappunaṃ sammasanto anulomapaṭilomaṃ sammasi, pariante gahetvā ādimhi pāpesi, ādimhi gahetvā pariante ʒhapesi, majjhe gahetvā ubhato osāpesi, ubhato koṭīsu gahetvā majjhe osāpesi. Bāhirabhaṇḍapariccāgo **pāramiyo** nāma, aṅgapariccāgo **upapāramiyo** nāma, jīvitapariccāgo **paramatthapāramiyo** nāmāti dasa pāramiyo dasa upapāramiyo dasa paramatthapāramiyoti samattiṃsa pāramiyo yamakateḷaṃ² vinivaṭṭento viya sammasi. Tassa dasa pāramiyo sammasantassa

1. Buddhakārakā (Sī)

2. Yantayamakateḷaṃ (Ka)

dhammatejēna catunahutādhikadvijojanasatasahassabahalā vipulā ayaṃ mahāpathavī hatthinā akkantanaḷakalāpo viya uppīḷiyamānaṃ ucchuyantaṃ viya ca mahāviraṃ viravamānā saṃkampi sampakampi sampavedhi. Kulālacakkaṃ viya telayantacakkaṃ viya ca paribbhāmi. Tena vuttaṃ—

165. “Ettakāyeva te loke, ye dhammā bodhipācanā.
Tatuddhaṃ natthi aññatra, daḷhaṃ tattha patiṭṭhaha.

166. Ime dhamme sammasato, sabhāvasarasalakkhaṇe.
Dhammatejēna vasudhā, dasasahassī pakampatha.

167. Calatī ravatī pathavī, ucchuyantaṃva pīḷitaṃ.
Telayante yathā cakkaṃ, evaṃ kampati medanī”ti.

Tattha **ettakāyevā**ti niddiṭṭhānaṃ dasannaṃ pāramitānaṃ anūnādhikabhāvassa dassanatthaṃ vuttaṃ. **Tatuddhanti** tato dasapāramihi uddhaṃ natthi. **Aññatrā**ti aññaṃ, lakkhaṇaṃ saddasatthato gahetabbaṃ. Tato dasapāramito añño Buddhakāradhammo natthīti attho. **Tatthāti** tāsū dasasū pāramīsū. **Patiṭṭhahāti** patiṭṭha, paripūrento tiṭṭhāti attho.

Ime dhammeti pāramidhamme. **Sammasatoti** upaparikkhantassa, anādaratthe sāmivacanaṃ daṭṭhabbaṃ. **Sabhāvasarasalakkhaṇeti** sabhāvasaṅkhātena sarasalakkhaṇena sammasantassāti attho. **Dhammatejenāti** pāramipavicaya¹ñāṇatejēna. **Vasudhāti** vasūti ratanaṃ vuccati, taṃ dhāreti, dhīyati vā etthāti vasudhā. Kā sā? Medanī². **Pakampathāti** pakampittha. Sumedhapaṇḍite pana pāramiyo vicinante tassa ñāṇatejēna dasasahassī pakampitthāti attho.

Calatīti chappakārā³ kampi. **Ravatīti** nadati vikūjati. **Ucchuyantaṃva pīḷitanti** nippīḷitaṃ ucchuyantaṃ viya. “Guḷayantaṃva pīḷitaṃ”tipi pāṭho, soyevattho. **Telayanteti** telapīḷanayante. **Yathā cakkanti** cakkikānaṃ mahācakkayantaṃ viya. **Evanti** yathā telapīḷanacakkayantaṃ paribbhāmati kampati, evaṃ ayaṃ medanī kampatīti attho. Sesamettha uttānamevāti.

1. Paricaya (Sī, I)

2. Medinī (Sī)

3. Cakkākāraṃ (Sī, I)

Evam mahāpathaviyā kampamānāya Rammanagaravāsino manussā
 Bhagavantam parivisayamānā saṇṭhātum asakkontā
 Yugandharavātabbhāhatā mahāsālā viya mucchitā papatimsu. Ghaṭādīni
 kulālabhaṇḍāni pavatṭentāni aññamaññaṃ paharantāni cuṇṇavicuṇṇāni
 ahesum. Mahājano bhītatasito Satthāraṃ upasaṅkamitvā “kiṃ nu kho
 Bhagavā ‘nāgāvaṭṭo ayaṃ, bhūtayakkhadevatāsu aññatarāvaṭṭo vā’ ti na hi
 mayam etaṃ jānāma. Api ca kho sabbopi ayaṃ mahājano bhayena
 upadduto, kiṃ nu kho imassa lokassa pāpakam bhavissati, udāhu kalyāṇam,
 kathetha no etaṃ kāraṇaṃ” ti pucchiṃsu.

Atha Satthā tesam katham sutvā “tumhe mā bhāyittha, mā kho
 cintayittha, natthi vo itonidānaṃ bhayaṃ, yo so mayā ajja Sumedhapāṇḍito
 ‘anāgate Gotamo nāma Buddhō bhavissati’ ti byākato, so idāni pāramiyo
 sammasati, tassa sammasantassa dhammatejena sakaladasasahassī lokadhātu
 ekappahārena kampati ceva viravati cā” ti āha. Tena vuttam—

168. “Yāvatā parisā āsi, Buddhassa parivesane.

Pavedhamānā sā tattha, mucchitā seti bhūmiyaṃ.

169. Ghaṭānekasahassāni, kumbhīnaṃ satā bahū.

Saṅcuṇṇamathitā tattha, aññamaññaṃ paghaṭṭitā.

170. Ubbiggā tasitā bhītā, bhantā byathitamānasā.

Mahājanā samāgamma, Dīpaṅkaramupāgamum.

171. Kiṃ bhavissati lokassa, kalyāṇamatha pāpakam.

Sabbo upadduto loko, taṃ vinodehi cakkhuma.

172. Tesam tadā saññāpesi, Dīpaṅkaro Mahāmuni.

Vissatthā hotha mā bhātha, imasmim pathavikampane.

173. Yamahaṃ ajja byākāsim, Buddhō loke bhavissati.

Eso sammasatī dhammaṃ, pubbakam jinasevitaṃ.

174. Tassa sammasato dhammaṃ, Buddhabhūmiṃ asesato.

Tenāyaṃ kampitā pathavī, dasasahassī sadevake”ti.

Tattha **yāvatā**ti yāvatikā. **Āsī**ti ahosi. “Yā tadā parisā āsī”tipi pāṭho, tassa yā tattha parisā ʾhitā āsīti attho. **Pavedhamānā**ti kampamānā. **Sā**ti sā parisā. **Tatthā**ti tasmiṃ parivesanaṭṭhāne. **Setū**ti sayittha.

Ghaṭāti ghaṭānaṃ, sāmi-atthe paccattavacanaṃ, ghaṭānaṃ nekasahassānīti attho. **Sañcuṇṇamathitā**ti cuṇṇā ceva mathitā ca, mathitasañcuṇṇāti attho. **Aññamaññaṃ paghaṭṭitā**ti aññamaññaṃ pahaṭā. **Ubbiggā**ti utrāsahadayā. **Tasitā**ti sañjātātāsā. **Bhītā**ti bhayaabhītā. **Bhantā**ti phandanamānasā, vibbhantacittāti attho. Sabbāni panetāni aññamaññaavevacanāni. **Samāgammā**ti samāgantvā. Ayameva vā pāṭho.

Upaddutoti upahato¹. **Taṃ vinodehī**ti taṃ upaddutabhayaṃ vinodehi, vināsayāti attho. **Cakkhumā**ti pañcahi cakkhūhi cakkhuma. **Tesaṃ tadā**ti te jane tadā, upayogatthe sāmivacanaṃ. **Saññāpesī**ti ñāpesi bodhesi. **Vissatthā**ti vissatthacittā. **Mā bhāthā**ti mā bhāyatha. **Yamahanti** yaṃ ahaṃ Sumedhapaṇḍitaṃ. **Dhammanti** pāramidhammaṃ. **Pubbakanti** porāṇaṃ. **Jinasevanti** jinehi bodhisattakāle sevanti attho. **Buddhabhūminti** pāramidhammaṃ². **Tenā**ti tena sammasanakāraṇena. **Kampitā**ti calitā. **Sadevake**ti sadevake loke.

Tato mahājano Tathāgatassa vacanaṃ sutvā haṭṭhatuṭṭho mālāgandhavilepanādīni ādāya Rammanagarato nikkhamitvā bodhisattaṃ upasaṅkamitvā mālāgandhādīhi pūjetvā vanditvā padakkhiṇaṃ katvā Rammanagameva pāvisi. Atha kho bodhisatto dasa pāramiyo sammasitvā vīriyaṃ daḷhaṃ katvā adhiṭṭhāya nisinnāsanā vuṭṭhāsi. Tena vuttaṃ—

175. “Buddhassa vacanaṃ sutvā, mano nibbāyi tāvade.

Sabbe maṃ upasaṅkamma, punāpi maṃ abhivandisuṃ.

1. Upahato byathito (Sī, I)

2. Buddhapāramiṃ (Sī, I)

176. Samādiyitvā Buddhagūṇaṃ, daḷhaṃ katvāna mānaṣaṃ.
Dīpaṅkaraṃ namassitvā, āsanā vuṭṭhahiṃ tadā”ti.

Tattha **mano nibbāyī**ti mahājanassa pathavikampane ubbiggahadayassa tattha kāraṇaṃ sutvā mano nibbāyī, santiṃ agamāsīti attho. “Jano nibbāyī”tipi pāṭho, so uttānoyeva. **Samādiyitvā**ti sammā ādiyitvā, samādāyāti attho. **Buddhagūṇanti** pāramiyo. Sesaṃ uttānameva.

Atha kho bodhisattaṃ dayitasabbasattaṃ āsanā vuṭṭhahantaṃ sakaladasasahassacakkavāḷadevatā sannipatitvā dibbehi mālāgandhādīhi pūjetvā “ayya Sumedhatāpasa tayā ajja Dīpaṅkaradasabalassa pādamūle mahati patthanā patthitā, sā te anantarāyena samijjhatu, mā te tattha bhayaṃ vā chambhitattaṃ vā ahosi. Sarīre te appamattakopi rogo mā uppajjatu. Khippaṃ pāramiyo pūretvā sammāsambodhiṃ paṭivijjha. Yathā pupphūpagaphalūpagā rukkhā samaye pupphanti ceva phalanti ca, tatheva tvampi taṃ samayaṃ anatikkamitvā khippaṃ sambodhiṃ phusassū”ti-ādīni thutimaṅgalāni payirudāhaṃsu, evaṃ payirudāhitvā bodhisattaṃ abhivādetvā attano attano devatṭhānameva agamaṃsu. Bodhisattopi devatāhi abhitthuto “ahaṃ dasa pāramiyo pūretvā kappasatasahassādhikānaṃ catunnaṃ asaṅkheyyānaṃ matthake Buddho bhavissāmī”ti vīriyaṃ daḷhaṃ katvā adhiṭṭhāya ākāsamabbhuggantvā isigaṇavantaṃ Himavantaṃ agamāsi. Tena vuttaṃ—

177. “Dibbaṃ mānusakāṃ pupphaṃ, devā mānusakā ubho.
Samokiranti pupphehi, vuṭṭhahantassa āsanā.
178. Vedayanti ca te sotthiṃ, devā mānusakā ubho.
Mahantaṃ patthitaṃ tuyhaṃ, taṃ labhassu yathicchitaṃ.
179. Sabbītiyo vivajjantu, soko rogo vinassatu.
Mā te bhavantvantarāyā¹, phusa khippaṃ bodhimuttamaṃ.
180. Yathāpi samaye patte, pupphanti pupphino dumā.
Tatheva tvaṃ Mahāvīra, buddhañāṇehi pupphasu.

1. Tvantarāyo (Sī, I)

181. Yathā ye keci Sambuddhā, pūrayum dasapāramī.
Tatheva tvaṃ Mahāvīra, pūraya dasapāramī.
182. Yathā ye keci Sambuddhā, Bodhimaṇḍamhi¹ bujjhare.
Tatheva tvaṃ Mahāvīra, bujjhassu jinabodhiyaṃ.
183. Yathā ye keci Sambuddhā, dhammacakkaṃ pavattayum.
Tatheva tvaṃ Mahāvīra, dhammacakkaṃ pavattaya.
184. Puṇṇamāye yathā cando, parisuddho virocati.
Tatheva tvaṃ puṇṇamano, viroca dasasahassiyaṃ.
185. Rāhumutto yathā sūriyo, tāpena atirocati.
Tatheva lokā muccitvā, viroca siriyā tuvaṃ.
186. Yathā yā kāci nadiyo, osaranti mahodadhiṃ.
Evaṃ sadevakā lokā, osarantu tavantike.
187. Tehi thutappasattho so, dasa dhamme samādiya.
Te dhamme paripūrento, pavanaṃ pāvisī tadā”ti.

Tattha **dibbanti** mandāravapāricchattakasantānakusesayādikaṃ dibbakusumaṃ devā mānusakā ca mānuspupphaṃ gahetvāti attho. **Samokirantī**ti mamopari samokiriṃsūti attho. **Vuṭṭhahantassāti** vuṭṭhahato. **Vedayantī**ti nivedayiṃsu saññāpesuṃ. **Sotthinti** sotthibhāvaṃ. Idāni vedayitākāradassanattamaṃ “**mahantaṃ patthitaṃ tuyhan**”ti-ādi vuttaṃ. Tayā pana Sumedhapaṇḍita mahantaṃ ṭhānaṃ patthitaṃ, taṃ yathāpatthitaṃ labhassūti attho.

Sabbītiyoti entīti ītiyo, sabbā ītiyo sabbītiyo, upaddavā. **Vivajjantūti** mā hontu. **Soko rogo vinassatūti** socanasāṅkhāto soko rujanasāṅkhāto rogo ca vinassatu. **Teti** tava. **Mā bhavantvantarāyāti** mā bhavantu antarāyā. **Phusāti** adhigaccha pāpuṇāhi. **Bodhinti** arahattamaggañāṇaṃ sabbaññutaññāṇampi vaṭṭati. **Uttamanti** seṭṭhaṃ² sabbabuddhaguṇadāyakattā arahattamaggañāṇaṃ “uttaman”ti vuttaṃ.²

1. Bodhimūlamhi (Ka)

2-2. () natthi (Sī, I)

Samayeti tassa tassa rukkhassa pupphanasamaye sampatteti attho.
Pupphinoti pupphanakā. **Buddhaññāṇehīti** aṭṭhārasahi buddhaññāṇehi.
Pupphasūti pupphassu. **Pūrayunti** pūrayimsu. **Pūrayāti** paripūraya.
Bujjhareti bujjhimṣu. **Jinabodhiyanti** Jinānaṃ Buddhānaṃ bodhiyā,
 sabbaññubodhimūleti attho. **Puṇṇamāyati** puṇṇamāsiyaṃ. **Puṇṇamanoti**
 paripuṇṇamanoratho.

Rāhumuttoti rāhunā sobbhānunaṃ mutto. **Tāpenāti** patāpena, ālokena.
Lokā muccitvāti lokadhammehi alitto hutvāti attho. **Virocāti** virāja. **Siriyāti**
 Buddhasiriyā. **Osarantīti** mahāsamuddaṃ pavisanti. **Osarantūti**
 upagacchantu. **Tavantiketi** tava santikaṃ. **Tehīti** devehi. **Thutappasatthoti**
 thuto ceva pasattho ca, thutehi vā Dīpaṅkarādīhi pasatthoti thutappasattho.
Dasa dhammeti dasa pāramidhamme. **Pavananti** mahāvanaṃ,
 Dhammikapabbate mahāvanaṃ pāvisīti attho. Sesagāthā su-uttānā evāti.

Iti Madhuratthavilāsiniyā Buddhavaṃsaṭṭhakathāya

Sumedhapatthanākathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Dīpaṅkarabuddhavaṃsavaṇṇanā

Rammanagaravāsinopi te upāsakā Buddhappamukhassa
 bhikkhusaṃghassa mahādānaṃ datvā puna Bhagavantaṃ bhuttāvim
 onītapattapāṇiṃ mālāgandhādīhi pūjetvā vanditvā dānānumodanaṃ
 sotukāmā upanisīdiṃsu. Atha Satthā tesāṃ paramamadhuraṃ
 hadayaṅgamaṃ dānānumodanamakāsi—

“Dānaṃ nāma sukhādīnaṃ, nidānaṃ paramaṃ mataṃ.
 Nibbānaṃ pana sopānaṃ, patiṭṭhāti pavuccati.

Dānaṃ tāṇaṃ manussānaṃ, dānaṃ bandhu parāyanaṃ.
 Dānaṃ dukkhādhipannānaṃ, sattānaṃ paramā gati.

Dukkhanittharaṇaṭṭhena, dānaṃ nāvāti dīpitaṃ.
 Bhayarakkhaṇato dānaṃ, nagaranti ca vaṇṇitaṃ.

Dānaṃ durāsadaṭṭhena, vuttamāsivisoti ca.

Dānaṃ lobhamalādīhi, padumaṃ anupalittato.

Natthi dānasamo loke, purisassa avassayo.

Paṭipajjatha tasmā taṃ, kiriyājjhāsayena ca.

Saggalokanidānāni, dānāni matimā idha.

Ko hi nāma naro loke, na dadeyya hite rato.

Sutvā devesu sampattiṃ, ko naro dānasambhavaṃ.

Na dajjā sukhappadaṃ dānaṃ¹, dānaṃ cittappamodanaṃ.

Dānena paṭipannena, accharāparivārīto.

Ramate suciraṃ kālaṃ, nandane suranandane.

Pītimuḷāraṃ vindati dātā,

Gāravamasmimṃ gacchati loke.

Kittimanantaṃ² yāti ca dātā,

Vissasaṇīyo hoti ca dātā.

Datvā dānaṃ yāti naro so, bhogasamiddhiṃ dīghañcāyu³.

Sussaratampi ca vindati rūpaṃ, sagge saddhiṃ kīḷati devehi⁴.

Vimānesu ṭhatvā nānā, mattamayūrābhirutesu.

Corārīrājodakapāvakaṇaṃ, dhanāṃ asādhāraṇameva dānaṃ.

Dadāti taṃ sāvakaññābhūmiṃ,

Paccekaḥhūmiṃ pana Buddhābhūmin”ti—

evamādinā nayena dānaṇumodanaṃ katvā dānaṇisaṃsaṃ pakāsetvā
tadanantaraṃ sīlakathaṃ kathesi. Sīlaṃ nāmetaṃ
idhalokaparalokasampattīnaṃ mūlaṃ.

Sīlaṃ sukhānaṃ paramaṃ nidānaṃ, sīlena sīlī tidivaṃ payāti.

Sīlaṃ hi saṃsāramupāgatassa, tāṇaṇca leṇaṇca parāyanaṇca.

1. Sukhasandānaṃ (Sī, I)

3. Dīghañcāyuni (Sī, I)

2. Khyāṭimanantaṃ (Sī, I)

4. Kila tidivehi (Sī)

Avassayo sīlasamo janānaṃ,
Kuto panañño idha vā parattha.
Sīlaṃ guṇānaṃ paramā paṭiṭṭhā,
Yathā dharā thāvarajaṅgamānaṃ.

Sīlaṃ kireva kalyāṇaṃ, sīlaṃ loke anuttaraṃ.
Ariyavuttisamācāro, yena vuccati sīlavā¹.

Sīlālaṅkārasamo alaṅkāro natthi, sīlagandhasamo gandho natthi,
sīlasamaṃ kilesamalavisodhanaṃ natthi, sīlasamaṃ pariḷāhūpasamaṃ
natthi, sīlasamaṃ kittijanaṃ natthi, sīlasamaṃ saggaṛohaṇasopānaṃ
natthi, nibbānagarappavesane ca sīlasamaṃ dvāraṃ natthi. Yathāha—

“Sobhantevaṃ na rājāno, muttāmaṇivibhūsitā.
Yathā sobhanti yatino, sīlabhūsanabhūsitā.

Sīlagandhasamo gandho, kuto nāma bhavissati.
Yo samaṃ anuvāte ca, paṭivāte ca vāyati².

Na pupphagandho paṭivātameti,
Na candanaṃ taggaramallikā vā.
Satañca gandho paṭivātameti,
Sabbā disā sappuriso pavāyati.

Candanaṃ tagaraṃ vāpi, uppalaṃ atha vassikī.
Etesaṃ gandhajātānaṃ, sīlagandho anuttaro³.

Na gaṅgā yamunā cāpi, sarabhū vā sarasvatī.
Ninnagā vā’ciravatī, mahī vāpi mahānadī.

Sakkuṇanti visodhetuṃ, taṃ malarṃ idha pāṇinaṃ.
Visodhayati sattānaṃ, yaṃ ve sīlajalaṃ malaṃ.

Na taṃ sajaladā vātā, na cāpi haricandanaṃ.
Neva hārā na maṇayo, na candakiraṇaṅkurā.

1. Khu 5. 87 piṭṭhe Jātake.

2. Visuddhi 1. 10 piṭṭhe.

3. Khu 1. 21; Khu 11. 317 piṭṭhesu.

Samayanāyāsaṭṭhaṃ, pariḷāhaṃ surakkhitaṃ.

Yaṃ sameti idaṃ ariyaṃ, sīlaṃ accantasītaṃ.

Attānuvādādibhayaṃ, viddhamsayati sabbadā.

Janeti kittihāsaṇa¹, sīlaṃ sīlavato sadā.

Saggārohaṇasopānaṃ, aññaṃ sīlasamaṃ kuto.

Dvāraṃ vā pana nibbāna, nagarassa pavesane².

Guṇānaṃ mūlabhūtaṃ, dosānaṃ balaghātino.

Iti sīlassa jānātha, ānisaṃsamanuttaraṃ³ti.

Evam Bhagavā sīlānisaṃsaṃ dassetvā “idaṃ pana sīlaṃ nissāya ayaṃ saggo labhati”ti dassanatthaṃ tadanantaraṃ saggakathaṃ kathesi. Ayaṃ saggo nāma iṭṭho kanto manāpo ekantasukho nīccamettha kīlā nīccaṃ sampattiyo labhanti. Cātumahārājikā devā navutivassasatasahassāni dibbasukhaṃ dibbasampattiṃ paṭilabhanti. Tāvatiṃsā tisso vassakoṭṭhiyo saṭṭhi ca vassasatasahassānīti evamādisaggaguṇapaṭisaṃyuttakathaṃ kathesi. Evam saggakathāya palobhetvā puna “ayampi saggo anicco adhuvo na tattha chandarāgo kārabbo”ti kāmānaṃ ādīnavaṃ okāraṃ saṃkilesaṃ nekkhamme ānisaṃsaṇa pakāsetvā amatapariyosānaṃ dhammakathaṃ kathesi. Evam tassa mahājanassa dhammaṃ desetvā ekacce saraṇesu ca ekacce pañcasīlesu ca ekacce sotāpattiphale ca ekacce sakadāgāmiphale ekacce anāgāmiphale ekacce catūsupi phalesu ekacce tīsu vijjāsu ekacce chasu abhiññāsu ekacce aṭṭhasu samāpattīsu paṭiṭṭhāpetvā uṭṭhāyāsanaṃ Rammanagarato nikkhamitvā Sudassanamahāvihārameva pāvīsi. Tena vuttaṃ—

1. “Tadā te bhojayitvāna, sasamghaṃ Lokanāyakaṃ.

Upagacchum saraṇaṃ tassa, Dīpaṅkarassa Satthuno.

2. Saraṇāgamane kañci, niveseti Tathāgato.

Kañci pañcasu sīlesu, sīle dasavidhe paraṃ.

1. ...sātaṇa (Sī, I)

2. Visuddhi 1. 10 piṭṭhe.

3. Visuddhi 1. 11 piṭṭhe.

3. Kassaci deti sāmāññaṃ, caturo phalamuttame.
Kassaci asame dhamme, deti so paṭisambhidā.
4. Kassaci varasamāpattiyo, aṭṭha deti Narāsabho.
Tisso kassaci vijjāyo, chaḷabhiññā pavecchati.
5. Tena yogena janakāyaṃ, ovadati Mahāmuni.
Tena vitthārikaṃ āsi, Lokanāthassa sāsanaṃ.
6. Mahāhanusabhakkhandho, Dīpaṅkarasanāmakko.
Bahū jane tārayati, parimoceti duggatim.
7. Bodhaneyyaṃ janaṃ disvā, satahassepi yojane.
Khaṇena upagantvāna, bodheti taṃ Mahāmuni¹ti.

Tattha **teti** te Rammanagaravāsino upāsakā. **Saraṇanti** ettha saraṇaṃ saraṇagamaṇaṃ saraṇassa gantā ca veditabbā. Sarati hiṃsati vināsetīti **saraṇaṃ**, kiṃ taṃ? Ratanattayaṃ. Taṃ pana saraṇagatānaṃ teneva saraṇagamanena bhayaṃ santāsaṃ dukkhaṃ duggatim parikkilesaṃ hanati hiṃsati vināsetīti saraṇanti vuccatīti. Vuttañhetam—

“Ye keci Buddhaṃ saraṇaṃ gatāse,
Na te gamissanti apāyabhūmim¹.
Pahāya mānusaṃ dehaṃ,
Devakāyaṃ paripūressanti².

Ye keci dhammaṃ saraṇaṃ gatāse,
Na te gamissanti apāyabhūmim¹.
Pahāya mānusaṃ dehaṃ,
Devakāyaṃ paripūressanti².

Ye keci saṃghaṃ saraṇaṃ gatāse,
Na te gamissanti apāyabhūmim¹.
Pahāya mānusaṃ dehaṃ,
Devakāyaṃ paripūressanti²ti.

1. Apāyaṃ (Sī, I)

2. Dī 2. 204; Saṃ 1. 25 piṭṭhesu.

Saraṇagamanam nāma ratanattayaparāyanākārappavatto cittuppādo.
Saraṇassa gantā nāma taṃsamaṅgīpuggalo. Evaṃ tāva saraṇam
 saraṇagamanam saraṇassa gantā cāti idam tayaṃ veditabbaṃ.

Tassāti taṃ Dīpaṅkaram, upayogatthe sāmivacanam daṭṭhabbaṃ.
 “Upagacchum saraṇam tatthā”tipi pāṭho. **Satthunoti** Satthāraṃ.
Saraṇāgamane kañcīti kañci puggalam saraṇāgamane nivesetīti attho.
 Kiñcāpi paccuppannavasena vuttaṃ, atītakālavasena pana attho gahetabbo.
 Esa nayo sesesupi. “Kassaci saraṇāgamane”tipi pāṭho, tassapi soyevattho.
Kañci pañcasu sīlesūti kañci puggalam pañcasu viratisīlesu nivesesīti attho.
 “Kassaci pañcasu sīlesū”tipi pāṭho, soyevattho. **Sīle dasavidhe paranti**
 aparaṃ puggalam dasavidhe sīle nivesesīti attho. “Kassaci kusale dasā”tipi
 pāṭho, tassa kañci puggalam dasa kusaladhamme samādapesīti attho.
Kassaci deti sāmāññanti ettha paramatthato sāmāññanti maggo vuccati.
 Yathāha—

“Katamañca bhikkheve sāmāññaṃ? Ayameva ariyo aṭṭhaṅgiko
 maggo, seyyathidaṃ? Sammādiṭṭhi -pa- sammāsamādhī. Idam vuccati
 bhikkhave sāmāññaṃ”ti¹.

Caturo phalamuttameti cattāri uttamāni phalānīti attho. **Ma-kāro**
 padasandhikaro. Liṅgavipariyāsenā vuttaṃ. Yathopanissayaṃ cattāro magge
 cattāri ca sāmāññaphalāni kassaci adāsīti attho. **Kassaci asame dhammeti**
 kassaci asadise cattāro paṭisambhidādharmā adāsī.

Kassaci varasamāpattiyoti kassaci pana nīvaraṇavigameṇa
 padhānabhūtā aṭṭha samāpattiyo adāsī. **Tisso kassaci vijjāyoti** kassaci
 puggalassa upanissayavasena dibbacakkhuñāṇapubbenivāsānussatiñāṇa-
 āsavakkhayañāṇaṃ vasena tisso vijjāyo. **Chalabhiññā paveccatīti** cha
 abhiññāyo kassaci adāsī.

Tena yogenāti tena nayena tenānukkamena ca. **Janakāyanti**
 janasaṃmūhaṃ. **Ovadatīti** ovadi. Kālavipariyāsenā vuttanti veditabbaṃ. Ito
 uparipi īdisesu vacanesu atītakālavaseneva attho

1. Saṃ 3. 20 piṭṭhe.

gahetabbo. **Tena vitthārikam āsīti** tena Dīpaṅkarassa Bhagavato ovādena anusāsaniyā vitthārikam vitthataṃ visālībhūtaṃ sāsanam ahosi.

Mahāhanūti mahāpurisānam kira dvepi hanūni paripuṇṇāni dvādasiyā pakkhassa candasadisākārāni hontīti mahantāni hanūni yassa so mahāhanu, sīhasanūti vuttaṃ hoti. **Usabhakkhandhoti** usabhasseva khandho yassa bhavati, so usabhakkhandho. Suvaṭṭitasuvaṇṇāliṅgasadisarucirakkhandho samavaṭṭacārukkhandhoti attho¹. **Dīpaṅkarasanāmakoti** Dīpaṅkarasanāmo. **Bahū jane tārayatīti** bahū Buddhaveneyye jane tāresi. **Parimocetītiparimocesi. Duggatinti duggatito.** Nissakkatthe upayogavacanam.

Idāni tāraṇaparimocanākārāradassanattam² “**bodhaneyyam janam**”ti gāthā vuttā. Tattha **bodhaneyyam jananti** bodhaneyyam pajam, ayameva vā paṭho. **Disvāti** Buddhacakkhunā vā samantacakkhunā vā disvā. **Satasahassepī yojaneti** anekasatasahassepī yojane ṭhitam. Idam pana dasasahassiyamyeva sandhāya vuttanti daṭṭhabbam.

Dīpaṅkaro kira Satthā Buddhataṃ patvā bodhimūle sattasattāham vītināmetvā aṭṭhame sattāhe mahābrahmuno dhammajjhesanam paṭiññāya Sunandārāme dhammacakkaṃ pavattetvā koṭisataṃ devamanussānam dhammāmataṃ pāyesi. Ayam paṭhamo abhisamayo ahosi.

Atha Satthā attano puttassa samavaṭṭakkhandhassa usabhakkhandhassa nāma nāṇaparipākam nātvā taṃ atrajam pamukhaṃ katvā **Rāhulovādasadisam** dhammam desetvā devamanussānam navutikoṭiyo dhammāmataṃ pāyesi. Ayam dutiyo abhisamayo ahosi.

Puna Bhagavā Amaravatīnagaradvāre mahāsirīsarukkhamūle Yamakapāṭihāriyam katvā mahājanassa bandhanāmokkham katvā devagaṇaparivuto divasakarātirekajutivisarabhavane³ Tāvatisabhavane Pāricchattakamūle paramasītale Paṇḍukambalasilātale nisīditvā sabbadevagaṇapītisañjananīm

1. Suvaṭṭacārukkhandhoti attho (Ka)

2. Tāraṇaparimocanākārāradassanattam (Sī)

3. ...juti viya surabhavane (Sī, I)

attano jananiṃ Sumedhādeviṃ pamukhaṃ katvā
 sabbalokaviditavisuddhidevo devadevo Dīpaṅkaro Bhagavā
 sabbasattahitakaraṃ paramāṭirekagambhīrasukhumāṃ buddhivisadakaraṃ
 sattappakaraṇaṃ Abhidhammapiṭakaṃ desetvā navutidevakoṭisahassānaṃ
 dhammāmataṃ pāyesi. Ayaṃ tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ—

8. “Paṭhamābhisamaye Buddho, koṭisatamabodhayi.
 Dutiyābhisamaye Nātho, navutikoṭimabodhayi.

9. Yadā ca devabhavanamhi, Buddho dhammamedesayi.
 Navutikoṭisahassānaṃ, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Dīpaṅkarassa pana Bhagavato tayo sāvakasannipātā ahesuṃ. Tattha
 Sunandārāme koṭisatasahassānaṃ paṭhamo sannipāto ahosi. Tena vuttaṃ—

10. “Sannipātā tayo āsuṃ, Dīpaṅkarassa Satthuno.
 Koṭisatasahassānaṃ, paṭhamo āsi samāgamo”ti.

Athāparena samayena Dasabalo catūhi bhikkhusatasahashehi parivuto
 gāmanigamanagarapaṭipāṭiyā mahājanānuggahaṃ karonto cārikaṃ
 caramāno anukkamena ekasmiṃ padese mahājanakatasakkāraṃ
 sabbalokavissutaṃ amanussapariggahitaṃ atibhayānaṃ
 olambāmbudharaparcumbitakūṭaṃ vividhasurabhitarukusumavāsitaṃ
 nānāmigagaṇavicaritaṃ **Nāradakūṭaṃ** nāma paramaramaṇīyaṃ
 pabbataṃ sampāpuṇi. So kira pabbato Nāradena nāma yakkhena pariggahito
 ahosi. Tattha pana tassa yakkhassa anusamvaccharaṃ mahājano
 manussabaliṃ upasaṃharati.

Atha Dīpaṅkaro kira Bhagavā tassa mahājanassa upanissayasampattiṃ
 disvā tato bhikkhusaṃghaṃ cātuddisaṃ pesetvā adutiyo asahāyo
 mahākaruṇābalavaśāngatahadayo taṅca yakkhaṃ vinetuṃ taṃ
 Nāradapabbataṃ abhiruhi. Atha so manussabhakkho sakahitanirapekkho
 paravadhadakkho yakkho makkhaṃ asahamāno kodhaparetamānaso
 Dasabalaṃ bhimsāpetvā palāpetukāmo taṃ pabbataṃ cālesi. So kira pabbato

tena cāliyamāno Bhagavato ānubhāvena tasseva matthake patamāno viya ahosi.

Tato so bhīto “handa naṃ agginā jhāpessāmi”ti mahantaṃ atibhīmadassanaṃ aggikkhandhaṃ nibbattesi. So aggikkhandho paṭivāte khitto viya attanova dukkhaṃ janesi, na pana Bhagavato cīvare aṇsumattampi daḍḍhuṃ samattho ahosi. Yakkho pana “samaṇo daḍḍho, na daḍḍho”ti olokeno Dasabalaṃ saradasamayavimalakaraṇikaraṃ sabbajanaratikaraṃ rajanikaramiva sītalajalatalagatakamalakaṇṇikāya nisinnaṃ viya Bhagavantaṃ disvā cintesi “aho ayaṃ samaṇo mahānubhāvo, yaṃ yaṃ imassāhaṃ anattaṃ karomi, so so mamūpariyeva patati, imaṃ pana samaṇaṃ muñcitvā aññaṃ me paṭisaraṇaṃ parāyanaṃ natthi, pathaviyaṃ upakkhalitā pathaviṃyeva nissāya uṭṭhahanti, handāhaṃ imaṃyeva samaṇaṃ saraṇaṃ gamissāmi”ti.

Athevaṃ pana so cintetvā Bhagavato cakkālaṅkatatalesu pādesu sirasā nipatitvā “accayo maṃ bhante accagamā”ti vatvā Bhagavantaṃ saraṇamagamāsi. Athassa Bhagavā anupubbikathaṃ kathesi. So desanāpariyosāne dasahi yakkhasahassemi saddhiṃ sotāpattiphale paṭiṭṭhahi. Tasmiṃ kira divase sakalajambudīpatalavāsino manussā tassa balikammatthaṃ ekekagāmato ekekaṃ purisaṃ āharīṃsu. Aññañca bahutilataṇḍulakulatthamuggamāsādiṃ sappinavanītalelamadhuphāṇitādiñca āharīṃsu. Atha so yakkho taṃ divasaṃ ābhataṇḍulādikaṃ sabbaṃ tesameva datvā te balikammatthāya ānītaṃmanusse Dasabalassa niyyātesi.

Atha Satthā te manusse ehibhikkhupabbajjāya pabbājetvā antosattāheyeva sabbe arahatte paṭiṭṭhāpetvā māghapuṇṇamāya koṭisatabhikkhumajjhagato caturaṅgasamannāgate sannipāte pātimokkhamuddisi. Caturaṅgāni nāma sabbeva ehibhikkhū honti, sabbe chaḷabhiññā honti, sabbe anāmantitāva āgatā, pannarasūposathadivaso cāti imāni cattāri aṅgāni nāma. Ayaṃ dutiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṃ—

11. “Puna Nāradakūṭamhi, pavivekagate Jine.

Khīṇāsavā vītamalā, samimsu satakoṭiyo”ti.

Tattha **pavivekagateti** gaṇaṃ pahāya gate. **Samimsūti** sannipatiṃsu.

Yadā pana Dīpaṅkaro Lokanāyako Sudassananāmake pabbate vassāvāsamupagañchi, tadā kira Jambudīpavāsino manussā anusamvaccharaṃ Giraggasamajjaṃ karonti. Tasmim kira samajje sannipatitā manussā Dasabalaṃ disvā dhammakathaṃ sutvā tatra pasīditvā pabbajimsu. Mahāpavāraṇadivase Satthā tesaṃ ajjhāsayanukūlaṃ vipassanākathaṃ kathesi. Taṃ sutvā te sabbe saṅkhāre sammāsivā vipassanānupubbena maggānupubbena ca arahattaṃ pāpuṇimsu. Atha Satthā navutikoṭisahasseehi saddhiṃ pavāresi. Ayaṃ tatiyo sannipāto ahoṣi. Tena vuttaṃ—

12. “Yamhi kāle Mahāvīro, Sudassanasiluccaye.

Navutikoṭisahasseehi, pavāresi Mahāmuni.

Ahaṃ tena samayena, jaṭilo uggatāpano.

Antalikkhamhi caraṇo, pañcābhīṇṇāsu pāragu”ti.

Ayaṃ gāthā **Aṭṭhasālīniyā** Dhammasaṅgahaṭṭhakathāya nidānavañṇanāya **Dīpaṅkarabuddhavaṃse**¹ likhitā. Imasmim pana Buddhavaṃse natthi. Natthibhāvoyeva panassā yuttataro. Kasmāti ce? Heṭṭhā Sumedhakathāsu kathitattāti.

Dīpaṅkare kira Bhagavati dhammaṃ desente dasasahassānaṃ vīsatisahassānaṃ² dhammābhisamayo ahosiyeve. Ekassa pana dvinnam tiṇṇam catunnanti ca ādivasena abhisamayānaṃ anto natthi. Tasmā Dīpaṅkarassa Bhagavato sāsaṇaṃ vitthārikaṃ bāhujaññaṃ ahosi. Tena vuttaṃ—

13. “Dasavīsasahassānaṃ, dhammābhisamayo ahu.

Ekadvinnam abhisamayā, gaṇanāto asaṅkhiyā”ti.

Tattha **dasavīsasahassānanti** dasasahassānaṃ vīsatisahassānaṃ. **Dhammābhisamayoti** catusaccadhammappaṭivedho. **Ekadvinnanti** ekassa ceva

1. Abhi-ṭṭha 1. 55 piṭṭhe.

2. Vīsatiṃsacattālīsasahassānaṃ (Ka)

dvinnañca, tiṇṇaṃ catunnaṃ -pa- dasannanti-ādinā nayena asaṅkhyeyyāti attho. Evaṃ asaṅkhyeyyābhisamayattā ca **vitthārikaṃ** mahantappattaṃ bahūhi paṇḍitehi devamanussehi niyyānikanti **jaññaṃ**¹ jānitabbam adhisīlasikkhādīhi **iddhañca** samādhi-ādīhi **phītañca** ahosi. Tena vuttaṃ—

14. “Vitthārikaṃ bāhujaññaṃ, iddhaṃ phītaṃ ahū tadā.

Dīpaṅkarassa Bhagavato, sāsanaṃ suvisodhitaṃ”ti.

Tattha **suvisodhitaṃ** suṭṭhu Bhagavatā sodhitaṃ visuddhaṃ kataṃ. Dīpaṅkaraṃ kira Satthāraṃ sabbakālaṃ chaḷabhiññānaṃ mahiddhikānaṃ bhikkhūnaṃ cattāri satasahassāni parivārenti. Tena ca samayena ye sekkhā kālakiriyaṃ karonti, te garahitā bhavanti, sabbe khīṇāsavā hutvāva parinibbāyanti adhippāyo. Tasmā hi tassa Bhagavato sāsanaṃ supupphitaṃ susamiddhaṃ khīṇāsavehi bhikkhūhi ativiya sobhittha. Tena vuttaṃ—

15. “Cattāri satasahassāni, chaḷabhiññā mahiddhikā.

Dīpaṅkaraṃ Lokaviduṃ, parivārenti sabbadā.

16. Ye keci tena samayena, jahanti mānusaṃ bhavaṃ.

Appattamānasā sekhā, garahitā bhavanti te.

17. Supupphitaṃ pāvacaṇaṃ, arahantehi tādihi.

Khīṇāsavehi vimalehi, upasobhati sabbadā”ti.

Tattha **cattāri satasahassāni**ti gaṇanāya dassitā evaṃ dassitagāṇā ime bhikkhūti dassanatthaṃ “**chaḷabhiññā mahiddhikā**”ti vuttanti evamattho gahetabbo. Atha vā **chaḷabhiññā mahiddhikā**ti chaḷabhiññānaṃ mahiddhikānanti sāmi-atthe paccattavacaṇaṃ datṭhabbaṃ. **Parivārenti sabbadā**ti niccakālaṃ Dasabalaṃ parivārenti, Bhagavantaṃ muñcitvā katthaci na gacchanti adhippāyo. **Tena samayenā**ti tasmiṃ samaye. Ayaṃ pana **samaya**-saddo samavāyādīsu navasu atthesu dissati. Yathāha—

1. Ñātañca (Sī, I)

“Samavāye khaṇe kāle, samūhe hetudiṭṭhisu.
Paṭilābhe pahāne ca, paṭivedhe ca dissatī”¹.

Idha so kāle daṭṭhabbo, tasmim kāleti attho. **Mānusaṃ bhavanti** manussabhāvaṃ. **Appattamānasā**ti appattaṃ anadhigataṃ mānasaṃ yehi te appattamānasā. Mānasanti rāgassa ca cittassa ca arahattassa ca adhvacaṇaṃ. “Antalikkhacaro pāso, yvāyaṃ carati mānaso”² hi ettha pana rāgo “mānaso”³ti vutto. “Cittaṃ mano mānasaṃ hadayaṃ paṇḍaraṃ”⁴ ettha cittaṃ. “Appattamānaso sekho, kālaṃ kayirā janesutā”⁵ ettha arahattaṃ. Idhāpi arahattameva adhippetāṃ⁶. Tasmā appatta-arahattaphalāti attho. **Sekhāti** kenatṭhena sekha? Sekhadhammapaṭilābhatṭhena sekha. Vuttañhetam “kittāvata nu kho bhante sekho hotīti? Idha bhikkhave bhikkhu sekhaṃ sammādiṭṭhiyā samannāgato hoti -pa- sekkhena sammāsamādhinā samannāgato hoti. Ettāvata kho bhikkhave bhikkhu sekho hoti”⁷. Api ca sikkhatīti sekha. Vuttañhetam “sikkhati, sikkhatīti kho bhikkhu tasmā sekhoti vuccati. Kiṇca sikkhati? Adhisīlampi sikkhati adhiccittampi adhipaññampi sikkhatīti kho bhikkhu tasmā sekhoti vuccatī”⁷.

Supupphitanti suṭṭhu vikaṣitaṃ. **Pāvacaṇanti** pasatthaṃ vacanaṃ, vuddhippattaṃ vā vacanaṃ pavacanaṃ, pavacanameva pāvacaṇaṃ, sāsaṇanti attho. **Upasobhatīti** abhirājati ativirocati. **Sabbadāti** sabbakālaṃ. “Upasobhati sadevake”⁸tipi pāṭho.

Tassa Dīpaṅkarassa Bhagavato Rammavatī nāma nagaraṃ ahosi, Sudevo nāma khattiyo pitā, Sumedhā nāma devī mātā, Sumaṅgalo ca tisso cāti dve aggasāvakā, Sāgato nāma upaṭṭhāko, Nandā ca Sunandā cāti dve aggasāvikā, bodhi tassa Bhagavato pipphalirukkho ahosi, asītihatthubbedho, sataṣaṇṇavassāni āyūti. Kiṃ panimesaṃ jātanagaraḍḍinaṃ dassane payoṇanti ce? Vuccate—yassa yadi neva jātanagaraṃ na pitā na mātā paññāyeyya, imassa pana neva

1. Dī-Ṭṭha 1. 32; Ma-Ṭṭha 1. 9; Saṃ-Ṭṭha 1. 8; Aṃ-Ṭṭha 1. 8; Abhi-Ṭṭha 1. 99; Khuddakapāṭha-Ṭṭha 89; Paṭisaṃ-Ṭṭha 2. 125 piṭṭhesu.

2. Saṃ 1. 113; Vi 3. 28 piṭṭhesu.

3. Abhi 1. 18; Abhi 2. 91; Khu 7. 2; Khu 8. 219 piṭṭhesu.

4. Saṃ 1. 122 piṭṭhe.

5. Abhi-Ṭṭha 1. 184; Mahāniddeṣa-Ṭṭha-19 piṭṭhādīsopi passitabbam.

6. Saṃ 3. 12 piṭṭhe.

7. Aṃ 1. 232 piṭṭhe.

jātanagaraṃ na pitā na mātā paññāyati, devo vā Sakko vā yakkho vā māro vā brahmā vā esa maññe, devānampi īdisaṃ pāṭihāriyaṃ anacchariyanti maññamānā na sotabbaṃ na saddahitabbaṃ maññeyyuraṃ, tato abhisamayo na bhaveyya, asati abhisamaye niratthako Buddhuppādo bhaveyya, aniyyānikaṃ sāsanaṃ. Tasmā sabbabuddhānaṃ jātanagarādiko paricchedo dassetabbo. Tena vuttaṃ—

18. “Nagaraṃ Rammavatī nāma, Sudevo nāma khattiyo.
Sumedhā nāma janikā, Dīpaṅkarassa Satthuno.

24. Sumaṅgalo ca Tisso ca, ahesuraṃ aggasāvaka.
Sāgato nāma paṭṭhako, Dīpaṅkarassa Satthuno.

25. Nandā ceva Sunandā ca, ahesuraṃ aggasāvikā.
Bodhi tassa Bhagavato, pipphalīti pavuccati.

27. Asītihatthamubbedho, Dīpaṅkaro Mahāmuni.
Sobhati dīparukkhova, sālārājāva phullito.

28. Satasahassavassāni, āyu tassa Mahesino.
Tāvata tiṭṭhamāno so, tāresi janataṃ bahuraṃ.

29. Jotayitvāna saddhammaṃ, santāretvā mahājanaṃ.
Jalivā aggikkhandhova, nibbuto so sasāvako.

30. Sā ca iddhi so ca yaso, tāni ca pādesu cakkaratanāni.
Sabbāṃ tamantarahitaṃ¹, nanu rittā sabbasaṅkhārā”ti.

Tattha **sudevo nāma khattiyoti** sudevo nāmassa khattiyo pitā ahoṣīti attho. **Janikā**ti janetti. **Pipphalī**ti pilakkhakapītanarukkho bodhi. **Asītihatthamubbedhoti** asītihatthaṃ uccaggato. **Dīparukkhovā**ti sampajjalitadīpamālākulo dīparukkho viya ārohapariṇāhasaṇṭhānapāripūrisampanno dvattiṃsavaraṇakkhaṇānubyañjanasamalaṅkatasarīro vipphuritaraṃsijālāvisaratārāgaṇasamujjalamaṃ gaganatalaṃ

1. Samantarahitaṃ (Sī)

Bhagavā dharamānakāle **sobhatīti** sobhittha. **Sālarājāva phullitoti** pupphito sabbaphāliphullo sālarājarukkho viya ca sabbaphāliphullo yojanasatubbedho pāricchatto viya ca asītihatthubbedho Bhagavā ativiya sobhati.

Satasahassavassānīti vassasatasahassāni tassa āyūti attho. **Tāvātā tiṭṭhamānoti** tāvatakam kalam tiṭṭhamāno. **Janatanti** janasamūham. **Santāretvā mahājananti** tārayitvā mahājanam. “Santāretvā sadevakam”tipi pāṭho, tassa sadevakam lokanti attho. **Sā ca iddhīti** sā ca sampatti ānubhāvo. **So ca yasoti** so ca parivāro. **Sabbaṃ tamantarahitanti** taṃ sabbaṃ vuttappakāram sampattijātaṃ antarahitaṃ apagatanti¹ attho. **Nanu rittā sabbasaṅkhārāti** sabbe pana saṅkhatadhammā nanu rittā tucchā, niccasārādirahitāti attho.

Ettha pana nagarādiparicchedo Pāliyamāgatova. Sambahulavāro pana nāgato, so ānetvā dīpetabbo. Seyyathidaṃ? Puttapāricchedo bhariyāparicchedo pāsādaparicchedo agāravāsaparicchedo nāṭakitthiparicchedo abhinikkhamanaparicchedo padhānaparicchedo vihāraparicchedo upaṭṭhākaparicchedoti. Etesampi dīpane kāraṇam heṭṭhā vuttameva. Tassa pana Dīpaṅkarassa bhariyānam tisatasahassam² ahosi. Tassa aggamahesī Padumā nāma, tassa pana putto usabhakkhandho nāma. Tena vuttaṃ—

“Bhariyā Padumā nāma, vibuddhapadumānanā.
Atrajo usabhakkhandho, Dīpaṅkarassa Satthuno.
Haṃsā Koṇcā Mayūrākhyā, pāsādāpi tayo matā.
Dasavassasahassāni, agāraṃ avasī kira.
Hatthiyānena nikkhanto, Nandārāme Jino vasī.
Nando nāmassupaṭṭhāko, lokānandakaro kirā”ti.

Sabbabuddhānam pana pañca vemattāni honti āyuvemattaṃ pamāṇavemattaṃ kulavemattaṃ padhānavemattaṃ rasmivemattanti. Tattha **āyuvemattaṃ** nāma keci

1. Sabbaṃ samantarahitanti vuttapakārasampattiyo tā antarahitā apagatāti (Sī, I)

2. Satasahassam (Sī, I)

dīghāyukā honti keci appāyukā. Tathā hi Dīpaṅkarassa pana Bhagavato vassasatasahassaṃ āyuppanāṃ ahoṣi, amhākaṃ Bhagavato vassasataṃ.

Pamānavemattaṃ nāma keci dīghā honti keci rassā. Tathā hi Dīpaṅkaro asītihatthappamāṇo ahoṣi, amhākaṃ pana Bhagavā aṭṭhārasahatthappamāṇo.

Kulavemattaṃ nāma keci khattiyakule nibbattanti keci brāhmaṇakule. Tathā hi Dīpaṅkarādayo khattiyakule nibbattiṃsu, Kakusandhakoṇāgamanādayo brāhmaṇakule.

Padhānavemattaṃ nāma kesaṇci padhānaṃ ittameva hoti yathā Kassapassa Bhagavato, kesaṇci addhaniyaṃ amhākaṃ Bhagavato viya.

Rasmivemattaṃ nāma Maṅgalassa Bhagavato sarīrarasmi dasasahassilokadhātum pharitvā aṭṭhāsi, amhākaṃ Bhagavato byāmamattaṃ. Tatra rasmivemattaṃ ajjhāsayaapaṭibaddhaṃ hoti. Yo yattakaṃ icchasi, tassa tattakaṃ sarīrappabhā pharati. Maṅgalassa pana “dasasahassilokadhātum pharatū”ti ajjhāsayo ahoṣi. Paṭividdhaguṇesu pana kassaci vemattaṃ nāma natthi¹.

Tathā sabbabuddhānaṃ cattāri avijahitaṭṭhānāni nāma honti.

Bodhipallaṅko avijahito ekasmiṃyeva ṭhāne hoti.

Dhammacakkappavattanaṭṭhānaṃ Isipatane migadāye avijahitameva hoti.

Devorohaṇakāle Saṅkassanagaradvāre **paṭhamapādakkamo** avijahitova hoti.

Jetavane gandhakuṭiyā cattāri **mañcapādaṭṭhānāni** avijahitāneva honti.

Vihāropi avijahitova. So pana khuddako vā mahanto vā hoti.

Aparaṃ pana amhākaṃyeva Bhagavato sahaajātaparicchedaṇca nakkhattaparicchedaṇca visesaṃ. Amhākaṃ sabbaññubodhisattena kira saddhiṃ Rāhulamātā Ānandatthero Channo Kaṇḍako assarājā nidhikumbhā Mahābodhirukkho Kāḷudāyīti imāni **satta sahaajātāni**. Mahāpuriso kira uttarāsālhanakkhatteneva mātukucchiṃ okkami, mahābhinnikkhamanaṃ

1. Dī-Ṭṭha 2. 17 piṭṭhādīsu passitabbaṃ.

nikkhami, dhammacakkaṃ pavattesi, Yamakapāṭihāriyaṃ akāsi.
 Visākhanakkhattena jāto ca abhisambuddho ca parinibbuto ca,
 māghanakkhattena tassa sāvakasannipāto ceva āyusaṅkhāravosajjanañca
 ahosi, assayujanakkhattena devorohaṇanti ettakaṃ āharitvā dīpetabbaṃ.
 Ayaṃ sambahulavārāparicchedo. Sesagāthā su-uttānā evāti.

Iti Bhagavā Dīpaṅkaro yāvatāyukaṃ ṭhatvā sabbabuddhakiccaṃ katvā
 anukkamena anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi.

Yasmiṃ kira kappe Dīpaṅkaradasabalo udapādi, tasmiṃ aññepi
 taṇhaṅkaro Medhaṅkaro Saraṇaṅkaroti tayo Buddhā ahesuṃ. Tesāṃ santike
 bodhisattassa byākaraṇaṃ natthi. Tasmā te idha na dassitā. **Aṭṭhakathāyaṃ**
 pana tamhā kappā ādito paṭṭhāyuppannuppanne sabbabuddhe dassetuṃ idaṃ
 vuttaṃ—

“Taṇhaṅkaro Medhaṅkaro, athopi Saraṇaṅkaro.
 Dīpaṅkaro ca Sambuddho, Koṇḍañño Dvipaduttamo.

Maṅgalo ca Sumano ca, Revato Sobhito Muni.
 Anomadassī Padumo, Nārado Padumuttaro.

Sumedho ca Sujāto ca, Piyadassī mahāyaso.
 Atthadassī Dhammadassī, Siddhattho Lokanāyako.

Tisso Phusso ca Sambuddho, Vipassī Sikhi Vessabhū.
 Kakusandho Koṇāgamano, Kassapo cāpi Nāyako.

Ete ahesuṃ Sambuddhā, vītarāgā samāhitā.
 Sataraṃsīva uppannā, mahātamavinodanā.
 Jalitvā aggikkhandhāva, nibbutā te sasāvaka¹”ti¹.

Ettāvatā nātisaṅkhepavittthāravasena katāya

Madhuratthavilāsiniyā Buddhavaṃsaṭṭhakathāya

Dīpaṅkarabuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito paṭṭhamo Buddhavaṃso.

1. Apadāna-Ṭṭha 1. 54; Cariyāpiṭaka-Ṭṭha 14; Jātaka-Ṭṭha 1. 52 piṭṭhādīsu.

4. Koṇḍaññabuddhavaṃsavaṇṇanā

Dīpaṅkare kira Bhagavati parinibbute tassa sāsanaṃ vassasatasahassaṃ pavattittha. Atha Buddhānubuddhānaṃ sāvakaṇaṃ antaradhānena sāsanaṃpissa antaradhāyi. Athassa aparabhāge ekamaśaṅkhyeyyamatikkaṃmitvā ekasmiṃ kappe **Koṇḍañño** nāma Satthā udapādi. So pana Bhagavā soḷasa-aśaṅkhyeyyaṃ kappānañca satasahassaṃ pāramiyo pūretvā bodhiññaṃ paripācetvā Vessantarattaḥavasadiṣṭa attabhāve thatvā tato cavitvā Tusitapure nibbattitvā tattha yāvatāyukaṃ thatvā devatānaṃ paṭiññaṃ datvā Tusitapurato cavitvā Rammavatīnagare Sunandassa nāma rañño kule Sujātāya nāma deviyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ aggahesi. Tassapi paṭisandhikkhaṇe Dīpaṅkarabuddhavaṃse vuttappakārāni dvattiṃsa pāṭihāriyāni nibbattiṃsu. So devatāhi katārakkhasaṃvidhāno dasannaṃ māsānaṃ accayena mātukucchito nikkhamitvā sabbasattuttaro uttarābhimukho sattapadavītiḥārena gantvā sabbā ca disā viloketvā āsabhiṃ vācaṃ nicchāresi “aggohamasmi lokassa, jeṭṭhohamasmi lokassa, seṭṭhohamasmi lokassa, ayamantimā jāti, natthi dāni punabbhavo”¹.

Tato kumārassa nāmakaraṇadivase nāmaṃ karontā “Koṇḍañño”ti nāmamakaṃsu. So hi Bhagavā Koṇḍaññāgotto ahosi. Tassa kira tayo pāsādā ahesuṃ Rāmasurāmasubhanāmakaṃ paramaramaṇīyā. Tesu tīṇi satasahassāni nāṭakitthīnaṃ naccagītavāditakusalānaṃ sabbakālaṃ paccupaṭṭhitāni ahesuṃ. Tassa Rucidevī nāma aggamahesī ahosi. Vijitaseno nāmassa putto ahosi. So dasavassasahassāni agāraṃ ajjhāvasi.

So pana jīṇṇabyādhimatapabbajite disvā ājaññarathena nikkhamitvā pabbajitvā dasa māse padhānacariyaṃ cari. Koṇḍaññakumāraṃ pana pabbajantaṃ dasa janakoṭṭiyo anupabbajiṃsu. So tehi parivuto dasa māse padhānacariyaṃ caritvā visākhapuṇṇamāya Sunandagāme samasaḥitaghanapayodharāya Yayodharāya nāma seṭṭhidhītāya dinnāṃ paramamadhuraṃ madhupāyāsaṃ paribhuñjitvā phalapallavaṅkurasamalaṅkate sālavane divāvihāraṃ

1. Dī 2. 13; Ma 3. 164 piṭṭhesu.

vītināmetvā sāyanhasamaye gaṇaṃ pahāya Sunandakājīvakena dinnā aṭṭha
 tiṇamuṭṭhiyo gahetvā sālakalyāṇirukkhaṃ tikkhattum padakkhiṇaṃ katvā
 pubbadisābhāgaṃ oloketvā Bodhirukkhaṃ piṭṭhito katvā
 aṭṭhapañṇāsahatthavitthataṃ tiṇasantharaṃ santharitvā pallaṅkaṃ ābhujitvā
 caturaṅgavīriyaṃ adhiṭṭhāya mārabalaṃ vidhamitvā rattiyā paṭhamayāme
 pubbenivāsānussatiñāṇaṃ visodhetvā majjhimayāme dibbacakkhuraṃ
 visodhetvā pacchimayāme paccayākāraṃ sammasitvā
 ānāpānacatutthajjhānato vuṭṭhāya pañcasu khandhesu abhinivisitvā
 udayabbayavasena¹ samapaññāsa lakkhaṇāni disvā yāva gotrabhuñṇaṃ
 vipassanaṃ vadḍhetvā cattāri maggañāṇāni cattāri ca phalañāṇāni catasso
 paṭisambhidā catuyoniparicchedakañāṇaṃ pañcagatiparicchedakañāṇaṃ cha
 asādhāraṇaṇāṇāni sakale ca Buddhaguṇe paṭivijjhivā paripuṇṇasaṅkappo
 bodhimūle nisinnova—

“Anekajāṭisaṃsāraṃ, sandhāvissaṃ anibbisāṃ.

Gahakāraṃ gavesanto, dukkhā jāti punappunaṃ.

Gahakāraka diṭṭhosi, puna gehaṃ na kāhasi.

Sabbā te phāsukā bhaggā, gahakūṭaṃ visaṅkhatāṃ.

Visaṅkhāragataṃ cittaṃ, taṇhānaṃ khayamajjhagā².

Ayoghanahatasseva, jalato jātavedaso.

Anupubbūpasantassa, yathā na ñāyate gati.

Evaṃ sammā vimuttānaṃ, kāmabandhoghatārinaṃ.

Paññāpetum gatī natthi, pattānaṃ acalaṃ sukhaṃ”ti³—

evaṃ udānaṃ udānetvā sattaṣaṭṭhaṃ bodhimūleyeva
 phalasaṃpattisukhena vītināmetvā aṭṭhame saṭṭhe brahmuno ajjhesanaṃ
 paṭicca “kassa nu kho ahaṃ paṭhamāṃ dhammaṃ deseyyan”ti⁴ upadhārento
 attanā saddhiṃ pabbajitā dasa bhikkhukoṭiyo addasa. “Ime pana kulaputtā
 samupacitakusalamulā maṃ pabbajantaṃ anupabbajitā mayā saddhiṃ
 padhānaṃ caritvā maṃ upaṭṭhatimsu, handāhaṃ imesaṃ sabbapaṭhamāṃ
 dhammaṃ deseyyan”ti evaṃ upadhāretvā “idāni pana te kattha vasantī”ti
 olokeno “ito

1. Udayajhaya... (Sī, I)

3. Khu 1. 193 piṭṭhe Udāne.

2. Khu 1. 36 piṭṭhe Dhammapade.

4. Ma 1. 226; Ma 2. 294; Vi 3. 10 piṭṭhesu.

aṭṭhārasayojanike Arundhavatīnagare¹ Devavane viharanti”ti disvā “tesaṃ dhammaṃ desetuṃ gamissāmi”ti pattacīvaramādāya seyyathāpi nāma balavā puriso samiñjitaṃ vā bāhaṃ pasāreyya, pasāritaṃ vā bāhaṃ samiñjeyya, evameva bodhimūle antarahito devavane pāturahosi.

Tasmiṃca samaye tā dasa bhikkhukoṭiyo Arundhavatīnagaraṃ upanissāya Devavane viharanti. Te pana bhikkhū Dasabalaṃ dūratova āgacchantāṃ disvā pasannamānasā paccuggantvā Bhagavato pattacīvaraṃ paṭiggahetvā Buddhāsaṇaṃ paññāpetvā Satthu gāravaṃ katvā Bhagavantaṃ vanditvā parivāretvā ekamantaṃ nisīdiṃsu. Tatra Koṇḍañño Dasabalo munigaṇaparivuto Buddhāsane nisinno tidasagaṇaparivuto dasasatanayano viya vimalagaganatalagato saradasamayarajanikaro viya tārāgaṇaparivuto puṇṇacando viya virocittha. Atha Satthā tesaṃ sabbabuddhanisevitaṃ anuttaraṃ tiparivaṭṭaṃ dvādasākāraṃ **Dhammacakkappavattanasuttantaṃ** kathetvā dasabhikkhukoṭippamukhā satasahassadevamanussakoṭiyo dhammāmatāṃ pāyesi. Tena vuttaṃ—

1. “Dīpaṅkarassa aparena, Koṇḍañño nāma Nāyako.
Anantatejo amitayaso, appameyyo durāsado.
2. Dharaṇūpamo khamanena, sīlena sāgarūpamo.
Samādhinā Merūpamo², nāṇena gaganūpamo.
3. Indriyabalabojjhaṅga-maggasaccappakāsaṇaṃ.
Pakāsesi sadā Buddho, hitāya sabbapāṇinaṃ.
4. Dhammacakkaṃ pavattente, Koṇḍañño Lokanāyake.
Koṭisatasahassānaṃ, paṭhamābhisamayo ahū”ti.

Tattha **Dīpaṅkarassa aparenā**ti Dīpaṅkarassa Satthuno aparabhāgeti attho. **Koṇḍañño nāmā**ti attano gottavasena samadhigatanāmadheyyo. **Nāyakoti** Vināyako. **Anantatejo**ti attano sīlaguṇaññāpuññatejena anantatejo. Heṭṭhato Avīci upari Bhavaggaṃ tiriyato anantā lokadhātuyo etthantare ekapuggalopi

1. Amaravatīnagare (Sī, I)

2. Merusamo (Sī)

tassa mukhaṃ oloketvā ṭhātuṃ samattho nāma natthi. Tena vuttaṃ
 “anantatejo”ti. **Amitayasoti** anantaparivāro. Tassa hi Bhagavato
 vassasatasahassāni yāva parinibbānasamayaṃ etthantare bhikkhuparisāya
 gaṇanaparicchedo nāma nāhosi. Tasmā “amitayaso”ti vuccati.
 Amitaguṇakittipi “amitayaso”ti vuccati. **Appameyyoti**
 guṇagaṇaparimāṇavasena nappameyyoti appameyyo. Yathāha—

“Buddhopi Buddhassa bhaṇeyya vaṇṇaṃ,
 Kappampi ce aññaṃabhāsamāno.
 Khīyetha kappo ciradīghamantare,
 Vaṇṇo na khīyetha Tathāgatassā”ti¹.

Tasmā appameyyaguṇagaṇattā “appameyyo”ti vuccati. **Durāsadoti**
 durupasaṅkamanīyo, āsajjaghaṭṭetvā upasaṅkamitumasakkuṇeyyabhāvato
 durāsado, durabhibhavanīyoti attho.

Dharaṇūpamoti dharaṇīsamō. **Khamanenāti** khantiyā,
 catunahutādhikadviyojanasatasahassabahalā mahāpathavī viya pakativātena
 lābhālābha-iṭṭhāniṭṭhādīhi akampanabhāvato “dharaṇūpamo”ti vuccati.
Sīlena sāgarūpamoti sīlasaṃvarena velānātikkaṃamanabhāvena sāgarasamo.
 “Mahāsamuddo bhikkhave ṭhitadhammo velaṃ nātivattatī”ti² hi vuttaṃ.

Samādhinā merūpamoti
 samādhipaṭipakkhabhūtaḍḍhammajanitakampābhāvato Merunā girivarena
 samo, sadisoti attho. Merugirivaro viya thiratarasarīroti vā. **Ñāṇena**
gaganūpamoti ettha Bhagavato ñāṇassa anantabhāvena anantākāsena upamā
 katā. Cattāri anantāni vuttāni Bhagavatā. Yathāha—

“Sattakāyo ca ākāso, cakkavālā canantakā.
 Buddhañāṇaṃ appameyyaṃ, na sakkā ete vijānitun”ti³.

Tasmā anantassa ñāṇassa anantena ākāśena upamā katāti.

1. Dī-Ṭṭha 1. 257; Dī-Ṭṭha 3. 61; Ma-Ṭṭha 3. 289; Udāna-Ṭṭha 305;

Cariyāpiṭaka-Ṭṭha 9, 324 piṭṭhādīsu.

2. Am 3. 39; Vi 4. 419; Khu 11. 363 piṭṭhesu.

3. Khu 4. 305 piṭṭhe.

Indriyabalabojjhaṅga-maggasaccappakāsananti etesaṃ
 indriyabalabojjhaṅgamaggasaccānaṃ gahaṇena
 satipaṭṭhānasammappadhāniddhipādāpi gahitāva honti. Tasmā indriyādīnaṃ
 catusaṅkhepānaṃ vasena sattattiṃsabodhipakkhiyadhammānaṃ
 pakāsanadhammaṃ pakāsesi, desesīti attho. **Hitāyāti** hitatthaṃ.
Dhammacakkaṃ pavattenteti desanāñāṇe pavattiyamāne.

Tato aparabhāge mahāmaṅgalasamāgame dasasu cakkavālasahassesu
 devatāyo sukhume attabhāve māpetvā imasmiññeva cakkavāle sannipatiṃsu.
 Tattha kira aññataro devaputto Koṇḍaññadasabalaṃ maṅgalapañhaṃ pucchi.
 Tassa Bhagavā maṅgalāni kathesi. Tattha navutikoṭisahassāni arahattaṃ
 pāpuṇiṃsu. Sotāpannādīnaṃ gaṇanaparicchedo nāma nāhosi. Tena vuttaṃ—

5. “Tato parampi desente, naramarūnaṃ samāgame.
 Navutikoṭisahassānaṃ, dutiyābhisamayo ahū”ti.

Tattha **tato parampīti** tato aparabhāgepi. **Desenteti** Bhagavati dhammaṃ
 desente. **Naramarūnanti** narānañceva amarānañca, yadā pana Bhagavā
 gaganatale titthiyamānamaddanaṃ Yamakapāṭihāriyaṃ karonto dhammaṃ
 desesi, tadā asītikoṭisahassāni arahattaṃ pāpuṇiṃsu. Tīsu phalesu patiṭṭhitā
 gaṇanapathaṃ vītivattā. Tena vuttaṃ—

6. “Titthiye abhimaddanto, yadā dhammamadesayi.
 Asītikoṭisahassānaṃ, tatiyābhisamayo¹ ahū”ti.

² Tattha tadā-saddaṃ ānetvā attho daṭṭhabbo. Yadā Bhagavā dhammaṃ
 desesi, tadā asītikoṭisahassānaṃ dhammābhisamayo ahūti².

Koṇḍañño kira Satthā abhisambodhiṃ patvā paṭhamavassaṃ
 Candavatīnagaraṃ upanissāya Candārāme vihāsi. Tattha Sucindharassa
 nāma brāhmaṇamahāsālassa putto Bhaddamāṇavo nāma³
 Yasodharabrāhmaṇassa putto Subhaddamāṇavo ca Koṇḍaññassa Buddhassa
 sammukhā dhammadesanaṃ sutvā pasannamānasā dasahi
 māṇavakasahashehi saddhiṃ tassa santike pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇiṃsu.

1. Dhammābhisamayo (Sī, I) 2-2. Natthi (Sī, I) 3. Candamāṇavo nāma (Sī, I)

Atha Koṇḍañño satthā jeṭṭhamāsapuṇṇamāya Subhaddattherappamukhena koṭisatasahassena parivuto pātimokkhamuddisi, so paṭhamo sannipāto ahosi. Tato aparabhāge Koṇḍaññasatthuno putte Vijitasene nāma arahattaṃ patte taṃpamukhassa koṭisahassassa majjhe Bhagavā pātimokkhaṃ uddisi, so dutiyo sannipāto ahosi. Athāparena samayena Dasabalo janapadacārikaṃ caranto Udenarājānaṃ nāma navutikoṭijana-parivāraṃ pabbājesi saddhiṃ tāya parisāya. Tasmim̐ pana arahattaṃ patte taṃpamukhehi navutiyā arahantakoṭiḥi Bhagavā parivuto pātimokkhaṃ uddisi, so tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṃ—

7. “Sannipātā tayo āsurā, Koṇḍaññassa Mahesino.
Khīṇāsavānaṃ vimalānaṃ, santacittāna tādinaṃ.

8. Koṭisatasahassānaṃ, paṭhamo āsi samāgamo.
Dutiyo koṭisahassānaṃ, tatiyo navutikoṭīnaṃ”ti.

Tadā kira amhākaṃ bodhisatto Vijitāvī nāma cakkavattī hutvā Candavatīnagare paṭivasati. So kira anekanaṇḍavaraparivuto salilanidhinivasanaṃ sameruyugandharaṃ aparimitavasudharaṃ vasundharaṃ adaṇḍena asatthena dhammena paripāleti. Atha Koṇḍañño Buddhopi koṭisatasahassakhīṇāsavaparivuto janapadacārikaṃ caramāno anupubbena Candavatīnagaraṃ sampāpuṇi.

So Vijitāvī kira rājā “Sammāsambuddho kira amhākaṃ nagaraṃ anupatto”ti sutvā paccuggantvā Bhagavato vasanaṭṭhānaṃ saṃvidahitvā svātanāya saddhiṃ bhikkhusaṃghena nimantetvā punadivase bhattavidhiṃ suṭṭhu paṭiyādetvā koṭisatasahassasaṅkhassa Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa mahādānaṃ adāsi. Bodhisatto Bhagavantaṃ bhojetvā anumodanāvasāne “bhante temāsaṃ mahājanasaṅghaṃ karonto idheva vasathā”ti yācitvā tayo māse niraṇṭaraṃ Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa asadisamahādānaṃ adāsi.

Atha Satthā bodhisattaṃ “anāgate Gotamo nāma Buddho bhavissatī”ti byākaritvā dhammamassa desesi. So Satthu dhammakathaṃ

sutvā rajjaṃ niyyātetvā pabbajitvā tīṇi piṭakāni uggahetvā aṭṭha samāpattiyo pañca ca abhiññāyo uppādetvā aparihīnajjhāno brahmaloke nibbatti. Tena vuttaṃ—

9. “Ahaṃ tena samayena, Vijitāvī nāma khattiyo.
Samuddaṃ antamantena, issariyaṃ vattayāmahaṃ.
10. Koṭisatasahassānaṃ, vimalānaṃ Mahesinaṃ.
Saha Lokagganāthena, paramannena tappayim.
11. Sopi maṃ Buddho byākāsi, Koṇḍañño Lokanāyako.
Aparimeyyito kappe, Buddho loka bhavissati.
12. Padhānaṃ padahitvāna, katvā dukkarakārikaṃ.
Assatthamūle Sambuddho, bujjhissati mahāyaso.
13. Imassa janikā mātā, Māyā nāma bhavissati.
Pitā Suddhodano nāma, ayaṃ hessati Gotamo.
14. Kolito Upatisso ca, aggā hessanti sāvakā.
Ānando nāmupaṭṭhāko, upaṭṭhissati taṃ Jinaṃ.
15. Khemā Uppalavaṇṇā ca, aggā hessanti sāvikā.
Bodhi tassa Bhagavato, assatthoti pavuccati.
16. Citto ca Hatthālavako, aggā hessantupaṭṭhakā.
Nandaṃ mātā ca Uttarā, aggā hessantupaṭṭhikā.
Āyu vassasataṃ tassa, Gotamassa Yasassino.
17. Idaṃ sutvāna vacanaṃ, asamassa Mahesino.
Āmoditā naramarū, Buddhabījaṃ kira¹ ayaṃ.
18. Ukkuṭṭhisaddā vattanti, apphoṭenti hasanti ca.
Katañjalī namassanti, dasasahassidevatā.

1. Buddhabījaṅkuro (Sī, I)

19. Yadimassa Lokanāthassa, virajjhissāma sāsanaṃ.
Anāgatamhi addhāne, hessāma sammukhā imaṃ.
20. Yathā manussā nadim tarantā, paṭitittham virajjhiya.
Heṭṭhātitthe gahetvāna, uttaranti mahānadin.
21. Evameva mayam sabbe, yadi muñcāmimaṃ Jinaṃ.
Anāgatamhi addhāne, hessāma sammukhā imaṃ.
22. Tassāham vacanaṃ sutvā, bhiyyo cittaṃ pasādayim.
Tameva attham sādento, mahārajjaṃ Jine adam.
Mahārajjaṃ daditvāna¹, pabbajim tassa santike.
23. Suttantaṃ Vinayañcāpi, navaṅgaṃ Satthusāsanaṃ.
Sabbam pariyaṇṇitvāna, sobhayim Jinasāsanaṃ.
24. Tatthappamatto viharanto, nisajjaṭṭhānacaṅkame.
Abhiññāpāramim gantvā, brahmalokamagañchahan”ti.

Tattha **aham tena samayenāti** aham tasmim samaye. **Vijitāvī nāmāti** evaṃnāmako cakkavattirājā ahoṣim. **Samuddam antamantenāti** ettha cakkavāḷapabbataṃ sīmaṃ mariyādaṃ katvā ṭhitaṃ samuddam antaṃ katvā issariyaṃ vattayāmīti attho. Ettāvatā na pākaṭaṃ hoti.

Rājā kira cakkavattī cakkaratanānubhāvena vāmapassena Sinerum katvā samuddassa uparibhāgena aṭṭhayojanasahassappamāṇaṃ pubbavidehaṃ gacchati. Tattha rājā cakkavattī “pāṇo na hantabbo, adinnaṃ nādātabbam, kāmesumicchā na caritabbā, musā na bhāsitabbā, majjaṃ na pātabbam yathābhuttaṅca bhuñjathā”ti ovādaṃ deti². Evaṃ ovāde dinne taṃ cakkarataṇaṃ vehāsaṃ abbhuggantvā puratthimaṃ samuddaṃ ajjhogāhati. Yathā yathā ca taṃ ajjhogāhati, tathā tathā saṃkhitta-ūmivipphāraṃ hutvā ogacchamānaṃ mahāsamuddasālilaṃ yojanamattaṃ oggantvā antosamuddaṃ ubhosu passesu veḷuriyamaṇibhitti viya paramadassanīyaṃ hutvā tiṭṭhati, evaṃ puratthimasāgarapariyantaṃ gantvā taṃ cakkarataṇaṃ paṭinivattati. Paṭinivattamāne ca tasmim

1. Cajitvāna (Si, I)

2. Dī 2. 141, 142; Dī 3. 51; Ma 3. 211 piṭṭhesu.

sā parisā aggato hoti, majjhe rājā cakkavattī ante cakkaratanam hoti. Tampi jalam jalantena viyogam asahamānamiva nemimaṇḍalapariyantam abhihanantameva tīramupagacchati.

Evam rājā cakkavattī purattimasamuddapariyantam pubbavideham abhivijinitvā dakkhiṇasamuddapariyantam Jambudīpam vijetukāmo cakkaratanadesitena maggena dakkhiṇasamuddābhimukho gacchati. Tam dasasahassayojanappamāṇam Jambudīpam abhivijinitvā dakkhiṇasamuddato paccuttaritvā sattayojanasahassappamāṇam aparagoyānam vijetum heṭṭhā vuttanayeneva gantvā tampi sāgarapariyantam abhivijinitvā pacchimasamuddatopi uttaritvā aṭṭhayojanasahassappamāṇam Uttarakurum vijetum theva gantvā tam samuddapariyantam katvā theva abhivijiya uttarasamuddatopi paccuttarati. Ettāvatā rañṇā cakkavattinā sāgarapariyantāya pathaviyā issariyam adhigatam hoti. Tena vuttam “**samuddam antamantena, issariyam vattayāmahan**”ti.

Koṭisatasahassānanti koṭisatasahassāni. Ayameva vā pāṭho. **Vimalānanti** khīṇāsavānam. **Saha Lokagganāthenāti** saddhim Dasabalena koṭisatasahassānanti attho. **Paramannenāti** paṇītena annena. **Tappayinti** tappesiṃ. **Aparimeyyito kappeti** ito paṭṭhāya satasahassakappādhikāni tīpi asaṅkhyeyyāni atikkamitvā ekasmiṃ bhaddakappeti attho.

Padhānanti vīriyam. **Tameva attham sādhentoti** tameva Buddhakāra kamattham dānapāramiṃ pūrento sādhento nipphādentoti attho. **Mahārajanti** cakkavattirajjam. **Jineti** Bhagavati, sampadānatthe vā bhummaṃ daṭṭhabbam. **Adanti** adāsiṃ. Evamattham sādhentoti iminā sambandho daṭṭhabbo. “Mahārajjam jine dadin”ti paṭhanti keci. **Dadivānāti** cajitvā. **Suttantanti** suttantapiṭakam. **Vinayanti** Vinayapiṭakam. **Navaṅganti** suttageyyādinavaṅgam. **Sobhayim Jinasāsananti** āgamādhigamehi lokiyehi samalaṅkarim. **Tatthāti** tassa Bhagavato sāsane. **Appamattoti** satisampanno. **Brahmalokamaṇichahanti** brahmalokam agaṇchim aham.

Imassa pana **Koṇḍañṇabuddhassa** Rammavatī nāma nagaram ahosi, Sunando nāma rājā pitā, Sujātā nāma devī mātā, Bhaddo ca Subhaddo ca

dve aggasāvakā, Anuruddho nāmupaṭṭhāko, Tissā ca Upatissā ca dve aggasāvikā, sālakalyāṇirukkho bodhi, aṭṭhāsīti hatthubbedhaṃ sarīraṃ, vassasatasahassāni āyuppanāṇaṃ ahosi, tassa Rucidevī nāma aggamahesī ahosi, Vijitaseno¹ nāmassa putto, Cando nāmupaṭṭhāko rājā. Candārāme kira vasīti. Tena vuttam—

25. “Nagaraṃ Rammavatī nāma, Sunando nāma khattiyo.

Sujātā nāma janikā, Koṇḍañña Mahesino.

30. Bhaddo ceva Subhaddo ca, ahesuṃ aggasāvakā.

Anuruddho nāmupaṭṭhāko, Koṇḍañña Mahesino.

31. Tissā ca Upatissā ca, ahesuṃ aggasāvikā.

Sālakalyāṇiko bodhi, Koṇḍañña Mahesino.

33. So aṭṭhāsīti hatthāni, accuggato Mahāmuni.

Sobhate uḷurājāva, sūriyo majjhanhike yathā.

34. Vassasatasahassāni, āyu vijjati tāvade.

Tāvātā tiṭṭhamāno so, tāresi janataṃ bahum.

35. Khīṇāsavehi vimalehi, vicittā āsi medanī.

Yathā hi gaganamuḷūbhi, evaṃ so upasobhatha.

36. Tepi nāgā appameyyā, asaṅkhobbhā¹ durāsadā.

Vijjupātaṃva dassetvā, nibbutā te mahāyasā.

37. Sā ca atuliyā Jinassa iddhi, ñāṇaparibhāvito ca samādhi.

Sabbaṃ tamantarahitaṃ³, nanu rittā sabbasaṅkhārā”ti.

Tattha **sālakalyāṇikoti** sālakalyāṇirukkho, so Buddhakāle ceva cakkavattikāle ca nibbattati, nāñnadā. So ekāheneva uṭṭhāti kira.

Khīṇāsavehi vimalehi, vicittā āsi medanīti ayaṃ medanī khīṇāsavehi ekakāsāvapajjotā vicittā paramadassanīyā ahosi. **Yathā hīti** opammatthenipāto. **Uḷūbhīti** nakkhattehi,

1. Jinaseno (Sī, I)

2. Asaṅkhobbhā (Sī, I)

3. Samantarahitaṃ (Sī)

tārāgaṇehi gaganatalaṃ viya khīṇāsavehi vicittā ayaṃ medanī sobhitthāti attho.

Asaṅkhobhāti aṭṭhahi lokadhammehi akkhobhā avikārā. **Vijjupātāṃva dassetvāti** vijjupātāṃ viya dassayitvā, “vijjupātāṃvā”tipi pāṭho. Koṇḍañṇabuddhassa kira kāle parinibbāyamānā bhikkhū sattatālappamāṇamākāsamabbhuggantvā asitajaladharavivaragatā vijjulatā viya samantato vijjotamānā tejodhātuṃ samāpajjitvā nirupādānā dahanā viya parinibbāyimsu. Tena vuttaṃ “vijjupātāṃva dassetvā”ti. **Atuliyāti** atulyā asadisā. **Ñāṇaparibhāvitoti** ñāṇena vaḍḍhito. Sesagāthā heṭṭhā vuttanayattā uttānā evāti.

Koṇḍañṇo nāma Sambuddho, Candārāme manorame.
Nibbāyi cetiyo tassa, sattayojaniko kato.

Na heva dhātuyo tassa, Satthuno vikiriṃsu tā.
Ṭhitā ekaghanā hutvā, suvaṇṇapaṭimā viya.

Sakalajambudīpavāsino manussā samāgantvā sattayojanikaṃ sattaratanamayaṃ haritālamanoṣilāya mattikākiccaṃ telasapphi udakakiccaṃ katvā niṭṭhāpesunti.

Koṇḍañṇabuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito dutiyo Buddhavaṃso.

5. Maṅgalabuddhavaṃsavaṇṇanā

Koṇḍañṇe kira Satthari parinibbute tassa sāsanaṃ vassasatasahassaṃ pavattittha. Buddhānubuddhānaṃ sāvakānaṃ antaradhānena sāsanaṃ massa antaradhāyi. Koṇḍañṇassa pana aparabhāge ekamaṅkhyeyyamattikkamitvā ekasmiṃyeva kappe cattāro Buddhā nibbattiṃsu **Maṅgalo, Sumano, Revato, Sobhitoti**. Tattha **Maṅgalo** pana Lokanāyako kappasatasahassādhikāni soḷasa asaṅkhyeyyāni pāramiyo pūretvā Tusitapure nibbattitvā tattha yāvatāyukaṃ ṭhatvā pañcasu pubbanimittesu uppannesu Buddhakolāhalaṃ

nāma udapādi, tadā dasasahassacakkavāle devatāyo ekasmiṃ cakkavāle sannipatitvā āyācanti—

“Kālo kho te Mahāvīra, uppajja mātukucchiyaṃ.
Sadevakaṃ tāranto, bujjhassu amataṃ padan”¹.

Evam devehi āyācito katapañcavilokano tusitā kāyā cavitvā sabbanagaruttame Uttaranagare anuttarassa Uttarassa nāma rañño kule Uttarāya nāma deviyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gaṇhi. Tadā anekāni pāṭihāriyāni pāturahuṃ. Tāni Dīpaṅkarabuddhavaṃse vuttanayeneva veditabbāni. Tassā Uttarāya kira mahādeviyā kucchismiṃ sabbalokamaṅgalassa Maṅgalassa mahāsattassa paṭisandhiggaṇato paṭṭhāya sarīrappabhā rattindivaṃ asītihatthappamāṇaṃ padesaṃ pharitvā candālokaśūriyālokehi anabhibhavanīyā hutvā aṭṭhāsi. Sā ca aññenālokena vinā attano sarīrappabhāsamudayeneva andhakāraṃ vidhamitvā aṭṭhasaṭṭhiyā dhātīhi paricāriyamānā vicarati.

Sā kira devatāhi katārakkhā dasannaṃ māsānaṃ accayena paramasurabhikusumaphaladharasākhāviṭape kamalakuvalayasamalaṅkate ruruṣihabyagghagajagavaya mahimsapasadavividhamigagaṇavicarite paramaramaṇīye Uttaramadhuruyyāne nāma maṅgaluyyāne Maṅgalamahāpurisaṃ vijāyi. So jātamattova mahāsatto sabbā disā viloketvā uttarābhimukho sattapadavītiḥārena gantvā āsabhiṃ vācaṃ nicchāresi. Tasmiṃca khaṇe sakaladasasahasilokadhātūsu devatā dissamānasarīrā dibbamālādīhi samalaṅkatagattā tattha tattha ṭhatvā jayamaṅgalathutivacanāni sampavattesuṃ. Pāṭihāriyāni vuttanayāneva. Nāmaggaṇadivase panassa lakkhaṇapāṭhakā sabbamaṅgalasampattiyā jātoti “Maṅgalakumāro” tveva nāmaṃ karimsu.

Tassa kira Yasavā Rucimā Sirimāti tayo pāsādā ahesuṃ. Yasavatīdevippamukhāni tiṃsanāṭakitthisahassāni ahesuṃ. Tattha mahāsatto navavassasahassāni dibbasukhasadisāṃ sukhaṃ anubhavitvā Yasavatiyā aggamahesiyā kucchismiṃ Sīlavaṃ nāma puttaṃ labhitvā cattāri nimittāni disvā alaṅkataṃ Paṇḍaraṃ nāma sundaraturaṅgavaramārūya mahābhinikkhamanaṃ

1. Khu 4. 305 piṭṭhe.

nikkhamitvā pabbaji. Taṃ pana pabbajantaṃ tisso manussakoṭṭiyo anupabbajimsu. Tehi parivuto mahāpuriso aṭṭha māse padhānacariyamacari.

Tato visākhapūṇṇamāya Uttaraḡāme Uttaraṡeṭṭhino dhītāya Uttārāya nāma dinnāṃ pakkhittadibbojaṃ madhupāyāsāṃ paribhuñjitvā surabhikusumālāṅkate nīlobhāse manorame sālavane divāvihāraṃ vītinaṃmetvā Uttarena nāma ājīvakena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā asitañjanagirisaṅkāsaṃ akkantavarakanakajālakūṭaṃva sītacchāyaṃ vividhamigagaṇasampātavirahitaṃ mandamāluteritāya ghanasākhāya samalaṅkataṃ naccantamiva pītiyā virocamaṇaṃ nāgabodhiṃ upasaṅkamitvā mattavaranaḡagāmī nāgabodhiṃ padakkhiṇaṃ katvā pubbuttarapasse ṭhatvā aṭṭhapañṇāsahatthavittataṃ tiṇasantharaṃ santharivā tattha pallaṅkaṃ ābhujitvā caturaṅgasamannāgataṃ vīriyaṃ adhiṭṭhahitvā sabalaṃ mārabalaṃ viddhaṃsetvā pubbenivāsadibbacakkuṇṇāṇi paṭilabhitvā paccayākārasammasanaṃ katvā khandhesu aniccādivasena abhinivisitvā anukkamena anuttaraṃ sammāsambodhiṃ patvā—

“Anekajāṭisaṃsāraṃ, sandhāvissaṃ anibbisaṃ.

Gahakāraṃ gavesanto, dukkhā jāti punappunaṃ.

Gahakāraka diṭṭhosi, puna gehaṃ na kāhasi.

Sabbā te phāsukā bhaggā, gahakūṭaṃ visaṅkhatāṃ.

Visaṅkhāragataṃ cittaṃ, taṇhānaṃ khayamajjhagā”¹—

udānaṃ udānesi.

Maṅgalassa pana Sammāsambuddhassa aññehi Buddhehi adhikatarā sarīrappabhā ahoṡi. Yathā pana aññesaṃ Sammāsambuddhānaṃ samantā asītiṭhatthappamāṇā vā byāṃappamāṇā vā sarīrappabhā ahoṡi, na evaṃ tassa. Tassa pana Bhagavato sarīrappabhā niccakālaṃ dasasahassilokadhātum pharitvā aṭṭhāsi. Tarugirigharapākāraghaṭakavāṭādayo suvaṇṇapaṭṭapariyonaddhā viya ahesuṃ. Navutivassasatasahassāni āyu tassa ahoṡi. Ettakaṃ kālaṃ candasūriyatārakādīnaṃ pabhā natthi. Rattindivaparichedo na paññāyittha. Divā sūriyālokena viya² sattā niccaṃ Buddhālokeneva

1. Khu 1. 36 piṭṭhe Dhammapade.

2. Vinā (Ka)

sabbakammāni karontā vicariṃsu. Sāyaṃ pupphanakakusumānaṃ pāto ca ravanakasakuṇḍīnaṃ vasena loko rattindivaparicchedaṃ sallakkhesi.

Kim pana aññesaṃ Buddhānaṃ ayamānubhāvo natthīti? No natthi. Tepi hi ākaṅkhamānā dasasahassilokadhātum tato vā bhiyyo ābhāya phareyyum. Maṅgalassa pana Bhagavato pubbatthanāvasena aññesaṃ byāmapabbhā viya sarīrappabbhā niccaveva dasasahassilokadhātum pharitvā aṭṭhāsi. So kira bodhisattakāle Vessantarattabhāvasadise attabhāve saputtadāro vaṅkapabbatasadise pabbate vasi. Atheko sabbajanaviheṭṭhako **Kharadāṭṭhiko** nāma manussabhakkho mahesakkho yakkho mahāpurisassa dānājñāsayaṭaṃ sutvā brāhmaṇavaṇṇena upasaṅkamitvā mahāsattaṃ dve dārake yāci. Mahāsatto “dadāmi brāhmaṇassa puttake”ti haṭṭhapahaṭṭho udakapariyaṇṭaṃ pathaviṃ kampaṇto dve dārake adāsi. Atha kho yakkho tassa passantasseva mahāpurisassa taṃ brāhmaṇavaṇṇaṃ pahāya analajālapiṅgalavirūpanayano visamavirūpakuṭṭilabhīmadāṭṭho cipiṭakavirūpanāso kapilapharusadīghakeso navadaḍḍhataḷakkhandhasadisakāyo hutvā te dārake muḷḷalakalāpaṃ viya gahetvā khādi. Mahāpurisassa yakkhaṃ oloketvā mukhe vivaṭamatte aggijālaṃ viya lohitadhāraṃ uggirantaṃ tassa mukhaṃ disvāpi kesaggamattampi¹ domanassaṃ na uppajji. “Sudinnaṃ vata me dānaṃ”ti cintayato panassa sarīre mahantaṃ pītisomanassaṃ udapādi. So “imassa me nissandena anāgate iminā nīhārena rasmiyo nikkhamantū”ti patthanamakāsi. Tassa taṃ patthanam nissāya Buddhabhūtaṃ sarīrato rasmiyo nikkhamitvā ettakaṃ ṭhānaṃ phariṃsu.

Aparampi pubbacariyaṃ tassa atthi. Ayaṃ kira bodhisattakāle ekassa Buddhassa cetiyaṃ disvā “imassa Buddhassa mama jīvitam pariccajituṃ vaṭṭati”ti daṇḍadīpikāveṭṭhananiyāmena sakalasarīraṃ veṭṭhapetvā ratanamattamaḷaṃ satasahassagghanikaṃ suvaṇṇapātīm sugandhasappissa pūrāpetvā tattha saḥassavaṭṭiyo jāletvā taṃ sīsenādāya sakalasarīraṃ jālāpetvā Jinacetiyaṃ padakkhiṇaṃ karonto sakalarattim vītināmesi. Evaṃ yāva aruṇuggamaṇā vāyamantassa lomakūpamattampi usumaṃ na gaṇhi. Padumagabbhaṃ

1. Appamattampi (Ka)

paviṭṭhakālo viya ahosi. Dhammo hi nāmesa attānaṃ rakkhantaṃ rakkhati.
Tenāha Bhagavā—

“Dhammo have rakkhati dhammacāriṃ,
Dhammo suciṇṇo sukhamāvahāti.
Esānisaṃso dhamme suciṇṇe,
Na duggatiṃ gacchati dhammacārī”ti¹.

Imassāpi kammaṣṣa nissandena tassa sarīrobhāso
dasasahassilokadhātum pharitvā aṭṭhāsi². Tena vuttaṃ—

1. “Koṇḍaññaṣṣa aparena, Maṅgalo nāma Nāyako.
Tamaṃ loke nihantvāna, dhammokkamabhiddhārayi.

2. Atulāsi pabhā tassa, Jinehaññehi uttarim.
Candasūriyappabhaṃ hantvā, dasasahassī virocātī”ti.

Tattha **tamanti** lokandhakāraṇa hadayatamaṇa. **Nihantvānāti**
abhibhavitvā³. **Dhammokkanti** ettha ayaṃ pana **ukkā**-saddo
suvaṇṇakāramūsādīsu anekesu atthesu dissati. Tathā hi “saṇḍāsena
jātarūpaṃ gahetvā ukkā mukhe pakkhipeyyā”ti⁴ āgataṭṭhāne suvaṇṇakārānaṃ
mūsā “ukkā”ti veditabbā. “Ukkaṃ bandheyya, ukkaṃ bandhitvā
ukkā mukhaṃ ālimpeyyā”ti⁴ āgataṭṭhāne kammārānaṃ aṅgārakapallaṃ.
“Kammārānaṃ yathā ukkā, anto jhāyati no bahī”ti⁵ āgataṭṭhāne
kammāruddhanaṃ. “Evaṃvipāko ukkāpāto bhavissati”ti⁶ āgataṭṭhāne
vāyuvego “ukkā”ti vuccati. “Ukkāsu dhāriyamānāsū”ti⁷ āgataṭṭhāne dīpikā
“ukkā”ti vuccati. Idhāpi dīpikā ukkāti adhippetā⁸. Tasmā idha
dhammamayaṃ ukkaṃ abhidhārayi, avijjandhakārappaṭicchannassa
avijjandhakārābhibhūtassa lokassa dhammamayaṃ ukkaṃ dhāresīti attho.

Atulāsiti atulyā āsi. Ayameva vā pāṭho, aññehi Buddhehi asadisā ahoṣīti
attho. **Jinehaññehī**ti Jinehi

1. Khu 2. 272; Khu 5. 215, 357 piṭṭhesu.

2. Abhi-Ṭṭha 1. 57 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

3. Abhivihacca (Ka)

4. Ma 3. 206 piṭṭhe.

5. Khu 6. 209 piṭṭhe.

6. Dī 1. 10, 65 piṭṭhādīsu.

7. Dī 1. 46 piṭṭhe.

8. Ma-Ṭṭha 1. 179 piṭṭhepi passitabbaṃ.

aññehi. **Candasūriyappabhaṃ hantvā**ti candasūriyānaṃ pabhaṃ abhahantvā. **Dasasahassī virocātī**ti candasūriyālokaṃ vinā Buddhālokeneva dasasahassī virocātīti attho.

Maṅgalasammāsambuddho pana adhigatabodhiñāṇo bodhimūleyeva sattaṣaṭṭhāni vītināmetvā brahmuno dhammāyācanaṃ sampācicchitvā “kassa nu kho ahaṃ imaṃ dhammaṃ deseṃyaṃ”¹ti upadhārento attanā saha pabbajitānaṃ bhikkhūnaṃ tisso koṭiyo upanissayasampannaṃ addasa. Athassa etadahosi “ime kulaputtā maṃ pabbajantaṃ anupabbajitā upanissayasampannā ca, te mayā visākhapuṇṇamāya vivekatthikena vissajjitā Sirivaḍḍhananagaraṃ upanissāya Sirivanagahanaṃ gantvā viharanti, handāhaṃ tattha gantvā dhammaṃ tesāṃ desessāmi”ti attano pattacīvaraṃ gahetvā haṃsarājā viya gaganatalamabbhuggantvā sirivanagahane paccuṭṭhāsi. Te ca bhikkhū Bhagavantaṃ vanditvā antevāsikavattaṃ dassetvā Bhagavantaṃ parivāretvā nisīdimṃsu. Tesāṃ Bhagavā sabbabuddhanisevitaṃ **Dhammacakkappavattanasuttantaṃ** kathesi. Tato tisso bhikkhukoṭiyo arahattaṃ pāpuṇṇimṃsu. Devamanussānaṃ koṭisatasahassānaṃ dhammābhisamayo ahoṣi. Tena vuttaṃ—

3. “Sopi Buddho pakāsesi, caturo saccavaruttame.

Te te saccarasāṃ pītvā, vinodenti mahātamaṃ.

4. Patvāna bodhimatulaṃ, paṭhame dhammadesane.

Koṭisatasahassānaṃ, dhammābhisamayo ahū”ti.

Tattha **caturo**ti cattāri. **Saccavaruttameti** saccāni ca varāni ca saccavarāni, saccāni uttamānīti attho. “Cattāro saccavaruttame”tipi pāṭho, tassa cattāri saccavarāni uttamānīti attho. **Te teti** te te devamanussā Buddhena Bhagavatā vinītā. **Saccarasanti** catusaccapaṭivedhāmatarasaṃ pivitvā. **Vinodenti mahātamaṃ** tena tena maggena pahātappaṃ mohatamaṃ vinodenti, viddhamsentīti attho. **Patvānā**ti paṭivijjhivā. **Bodhinti** ettha panāyaṃ **bodhi**-saddo—

1. Ma 1. 226; Ma 2. 294; Vi 3. 10 piṭṭhesu.

Magge phale ca nibbāne, rukkhe paññattiyam tathā.
Sabbaññute ca ñāṇasmim, bodhisaddo panāgato.

Tathā hi panesa “bodhi vuccati catūsu maggesu ñāṇan”¹ti-ādīsu¹ magge āgato. “Upasamāya abhiññāya sambodhāya samvattatī”²ti² ettha phale. “Patvāna bodhim amataṃ asaṅkhatan”³ti³ ettha nibbāne. “Antarā ca gayam antarā ca bodhin”⁴ti⁴ ettha assattharukkhe. “Bodhi kho rājakumāro bhoto Gotamassa pāde sirasā vandatī”⁵ti⁵ ettha paññattiyam. “Pappoti bodhim varabhūrimedhaso”⁶ti⁶ ettha sabbaññutaññāṇe. Idhāpi sabbaññutaññāṇe daṭṭhabbo. Arahattamaggañāṇepi vaṭṭati⁷. **Atulanti** tularahitaṃ pamāṇātītaṃ, appamāṇanti attho. Sambodhim patvā dhammaṃ desentassa tassa Bhagavato paṭhame dhammadesaneti attho gahetabbo.

Yadā pana Cittam nāma nagaram upanissāya viharanto campakarukkkhamūle kaṇḍambarukkkhamūle amhākaṃ Bhagavā viya titthiyānaṃ mānamaddanaṃ Yamakapāṭihāriyaṃ katvā surāsura yuvatiratisambhavane rucirana vakana karajata mayavarabhavane Tāvatisambhavane Pāricchattakarukkkhamūle Paṇḍukambalasilātale nisīditvā abhidhammaṃ kathesi, tadā koṭṭisatasahassānaṃ devatānaṃ dhammābhisamayo ahoṣi, ayaṃ dutiyo abhisamayo. Yadā pana Sunando nāma cakkavattirājā Surabhinagare pūritacakkavattivatto hutvā cakkaratanaṃ paṭilabhi. Taṃ kira Maṅgaladasabale loke uppanne cakkaratanaṃ ṭhānā osakkitaṃ disvā Sunando rājā Vigatānando brāhmaṇe paripucchi “imaṃ cakkaratanaṃ mama kusalena nibbattaṃ, kasmā ṭhānā osakkitaṃ”ti. Tato te tassa rañño osakkanakāraṇaṃ byākariṃsu. “Cakkavattirañño āyukkhayena vā pabbajjūpagamanena vā Buddhapātubhāvena vā cakkaratanaṃ ṭhānā osakkatīti vatvā tuyhaṃ pana mahārāja āyukkhayo natthi, atidighāyuko tvaṃ, Maṅgalo pana Sammāsambuddho loke uppanno, tena te cakkaratanaṃ osakkitaṃ”ti. Taṃ sutvā Sunando cakkavattirājā

1. Khu 8. 231 piṭṭhe.

2. Ma 1. 19; Ma 3. 273; Vi 3. 14; Saṃ 3. 369; Khu 9. 330 piṭṭhesu.

3. Gavesitabbo.

4. Ma 1. 227; Ma 2. 294; Vi 3. 11 piṭṭhesu.

5. Ma 2. 278; Vi 4. 266 piṭṭhesu.

6. Dī 3. 129 piṭṭhe.

7. Ma-Ṭṭha 1. 56; Udāna-Ṭṭha 25; Vi-Ṭṭha 1. 109; Cariyāpiṭaka-Ṭṭha 18 piṭṭhādīsipi.

saparijano taṃ cakkaratanam siraṣā vanditvā āyāci “yāvāham
tavānubhāvena Maṅgaladasabalaṃ sakkarissāmi, tava tvaṃ mā
antaradhāyassū”ti. Atha naṃ cakkaratanam yathāṭṭhāneyeva aṭṭhāsi.

Tato samupāgatānando Sunando cakkavattirājā
chattimsayojanaparimaṇḍalāya parisāya parivuto sabbalokamaṅgalaṃ
Maṅgaladasabalaṃ upasaṅkamitvā sasāvakaṣaṃghaṃ Satthāraṃ
mahādānena santappetvā arahantānaṃ koṭisatasahassānaṃ Kāsikavatthāni
datvā Tathāgatassa sabbaparikkhāre datvā sakalalokavimhayakaraṃ
Bhagavato pūjaṃ katvā Maṅgalaṃ sabbalokaṇāthaṃ upasaṅkamitvā
dasanakhasamodhānasamujjalaṃ vimalakamalamakuḷasamamañjaliṃ sirasi
katvā vanditvā dhammassavanatthāya ekamantaṃ nisīdi. Puttopi tassa
Anurājakumāro nāma tatheva nisīdi.

Tadā Sunandacakkavattirājappamukhānaṃ tesaṃ Bhagavā
anupubbikathaṃ kathesi. Sunando cakkavattī saddhiṃ parisāya saha
paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇi. Atha Satthā tesaṃ pubbacariyaṃ olokeno
iddhimayapattacīvarassa upanissayaṃ disvā cakkajālasamalaṅkataṃ
dakkhiṇaṭṭhaṃ pasāretvā “etha bhikkhavo”ti āha. Sabbe taṅkhaṇaṃyeva
duvaṅgulakesā iddhimayapattacīvaradharā vassasaṭṭhikattherā¹ viya
ākappasampannā hutvā Bhagavantaṃ parivārayiṃsu. Ayaṃ tatiyo
abhisamayo ahoṣi. Tena vuttaṃ—

5. “Surindadevabhavane, Buddho dhammamadesayi.
Koṭisatasahassānaṃ², dutiyābhisamayo ahu.

6. Yadā Sunando cakkavattī, Sambuddhaṃ upasaṅkami.
Tadā āhani³ Sambuddho, dhammabheriṃ varuttamaṃ.

7. Sunandassānucarā janatā, tadāsuṃ navutikoṭiyo.
Sabbepi te niravasesā, ahesuṃ ehibhikkhukā”ti.

Tattha **surindadevabhavaneti** puna devindabhavaneti attho. **Dhammanti**
abhidhammaṃ. **Āhanīti** abhihani. **Varuttamanti** varo Bhagavā uttamaṃ
dhammabherinti attho. **Anucarāti** nibaddhacarā sevakā. **Āsunti** ahesuṃ.
“Tadāsi

1. Vassasatikattherā (Sī, I)

2. Nava koṭisahassānaṃ (Sī, I)

3. Ahani (Ka) evamaññatthāpi.

navutikoṭiyo”tipi pātho. Tassa janatā āsi, sā janatā kittakāti ce, navutikoṭiyoti attho.

Atha Maṅgale kira Lokanāthe mekhale pure viharante tasmimyeva pure Sudevo ca Dhammaseno ca māṇavakā māṇavakasahassaparivārā¹ tassa Bhagavato santike ehibhikkhupabbajjāya pabbajimsu. Māghapūṇṇamāya dvīsu aggasāvakesu saparivāresu arahattaṃ pattesu Satthā koṭisatasahassabhikkhugaṇamajjhepātimokkhaṃ uddisi, ayaṃ paṭhamo sannipāto ahosi. Puna Uttarārāme nāma anuttare ñāṭisamāgame pabbajitānaṃ koṭisatasahassānaṃ samāgame pātimokkhaṃ uddisi, ayaṃ dutiyo sannipāto ahosi. Sunandacakkavattibhikkhugaṇasamāgame navutikoṭisahassānaṃ bhikkhūnaṃ majjhe pātimokkhaṃ uddisi, ayaṃ tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṃ—

8. “Sannipātā tayo āsuṃ, Maṅgalassa Mahesino.
Koṭisatasahassānaṃ, paṭhamo āsi samāgame.

9. Dutīyo koṭisatasahassānaṃ, tatiyo navutikoṭīnaṃ.
Khīṇāsavānaṃ vimalānaṃ, tadā āsi samāgame”ti.

Tadā amhākaṃ bodhisatto Surucibrāhmaṇagāme Suruci nāma brāhmaṇo hutvā tiṇṇaṃ vedānaṃ pāragū sanighaṇḍukeṭubhānaṃ sakkharappabhedānaṃ itihāsapañcamānaṃ padako veyyākaraṇo lokāyatamahāpurisalakkhaṇesu anavayo ahosi. So Satthāraṃ upasaṅkamitvā Dasabalassa madhuradhammakathaṃ sutvā Bhagavati pasīditvā saraṇaṃ gantvā “sve mayhaṃ bhikkhaṃ gaṇhathā”ti sasāvakaśaṅghaṃ Bhagavantaṃ nimantesi. So Bhagavatā “brāhmaṇa kittakehi bhikkhūhi te attho”ti vutto “kittakā pana vo bhante parivārā bhikkhū”ti āha. Tadā paṭhamasannipāto va hoti, tasmā “koṭisatasahassaṃ”ti vutte “yadi evaṃ bhante sabbehi saddhiṃ mayhaṃ bhikkhaṃ gaṇhathā”ti nimantesi. Satthā adhiyāsesi.

Brāhmaṇo Bhagavantaṃ svātānāya nimantetvā attano gharaṃ gacchanto cintesi “ahaṃ ettakānaṃ bhikkhūnaṃ yāgubhattavattahādīni dātum sakkomi,

1. Dasamāṇavakasahasseehi parivutā (Sī, I)

nisīdanatṭhānaṃ pana kathaṃ bhavissatī”ti. Tassa kira sā cintanā caturāsītiyojanasahassappamāṇe Merumatthake ṭhitassa Devarājassa dasasatanayanassa Paṇḍukambalasilāsanassa uṇhākāraṃ janesi. Atha Sakko devarājā āsanassa uṇhabhāvaṃ disvā “ko nu kho maṃ imamhā ṭhānā cāvetukāmo”ti samuppannaparivitakko dibbena cakkhunā manussalokaṃ olokeno mahāpurisaṃ disvā “ayaṃ mahāsatto Buddhappamukhaṃ bhikkhusaṃghaṃ nimantetvā tassa nisīdanatṭhāya cintesi, mayāpi tattha gantvā puññakoṭṭhāsaṃ gahetuṃ vaṭṭatī”ti vaḍḍhakīvaṇṇaṃ nimminivā vāsipharasuhattho mahāpurisassa purato pāturahosi. So “atthi nu kho kassaci bhatiyā kattabbakammaṃ”ti āha.

Mahāsatto disvā “kiṃ kammaṃ kātuṃ sakkhissasī”ti āha. Mama ajānanasippaṃ nāma natthi, yo yo yaṃ yaṃ icchatī maṇḍapaṃ vā pāsādaṃ vā aññaṃ vā kiñci nivesanādikaṃ, tassa tassa taṃ taṃ kātuṃ samatthomhīti. Tena hi mayhaṃ kammaṃ atthīti. Kiṃ ayyāti. Svātanāya mayā koṭisatasahassabhikkhū nimantitā, tesāṃ nisīdanamaṇḍapaṃ karissasīti. Ahaṃ nāma kareyyaṃ, sace me bhatīṃ dātuṃ sakkhissathāti. Sakkhissāmi tātāti. “Yadi evaṃ sādhu karissāmi”ti vatvā ekaṃ padesaṃ olokesi. So dvādasayojanappamāṇo padeso kasiṇamaṇḍalaṃ viya samatalo paramaramaṇīyo ahosi. Puna so “ettake ṭhāne sattaratanamayo daṭṭhabbasāramaṇḍo maṇḍapo uṭṭhahatū”ti cintetvā olokesi. Tato tāvadeva maṇḍapasadiso pathavitalaṃ bhinditvā maṇḍapo uṭṭhahi. Tassa sovaṇṇamayesu thambhesu rajatamayā ghaṭakā ahesuṃ, rajatamayesu thambhesu sovaṇṇamayā ghaṭakā, maṇitthambhesu pavāḷamayā ghaṭakā, pavāḷamayesu thambhesu maṇimayā ghaṭakā, sattaratanamayesu thambhesu sattaratanamayā ghaṭakā ahesuṃ.

Tato “maṇḍapassa antaranarāpi kiṃkiṇikajālā olambatū”ti olokesi, saha olokanena kiṃkiṇikajālā olambi, yassa mandavāteritassa pañcaṅgikasappa turiyassa paramamanoramo madhuro saddo niccharati, dibbasaṅgītivattanakālo viya ahosi. “Antaranarā dibbagandhadāmapupphadāmapattadāmasattaratanadāmāni olambantū”ti cintesi, saha cintāya dāmāni olambimsu. “Koṭisatasahassasaṅkhānaṃ bhikkhūnaṃ āsanāni

ca kappiyamahagghapaccattharaṇāni ādhāraṇāni ca pathaviṃ bhinditvā uṭṭhahantū”ti cintesi, tāvadeva uṭṭhahimsu. “Koṇe koṇe ekekā udakacāṭi uṭṭhahatū”ti cintesi, taṅkhaṇaṃyeva udakacāṭiyo paramasītalena madhurena suvisuddhasugandhakappiyavārinā puṇṇā kadalipaṇṇapihitamukhā uṭṭhahimsu. So dasasatanayano ettakaṃ māpetvā brāhmaṇassa santikaṃ gantvā “ehi ayya tava maṇḍapaṃ disvā mayhaṃ bhaṭṭim dehi”ti āha. Mahāpuriso gantvā taṃ maṇḍapaṃ olokesi. Tassa olokentasseva sakalasarīraṃ pañcavaṇṇāya pītiyā niranṭaraṃ phuṭṭhaṃ ahosi.

Athassa maṇḍapaṃ olokayato etadahosi “nāyaṃ maṇḍapo manussabhūtena kato, mayhaṃ ajjhāsayaṃ mayhaṃ guṇaṃ āgamma addhā Sakkassa devarañño bhavanaṃ uṇhaṃ ahosi, tato Sakkena Devānamindena ayaṃ maṇḍapo nimmito”ti. “Na kho pana me yuttaṃ evarūpe maṇḍape ekadivasaṃyeva dānaṃ dātuṃ, sattāhaṃ dassāmi”ti cintesi. Bāhirakadānaṃ nāma tattakampi samānaṃ¹ bodhisattānaṃ hadayaṃ tuṭṭhiṃ kātuṃ na sakkoti, alaṅkatasīsaṃ vā chinditvā añjitāni vā akkhīni uppāṭetvā hadayamaṃsaṃ vā ubbaṭṭetvā dinnakāle bodhisattānaṃ cāgaṃ nissāya tuṭṭhi nāma hoti. Amhākaṃ bodhisattassa hi **Sivijātake**² devasikaṃ pañcakahāpaṇasatasahasāni vissajjtvā catūsu nagaradvāresu nagaramajjheti pañcasu ṭhānesu dānaṃ dentassa taṃ dānaṃ cāgatutuṭṭhiṃ uppādetuṃ nāsakkhi. Yadā panassa brāhmaṇavaṇṇena āgantvā Sakko devarājā akkhīni yāci, tadā so tāni cakkhūni uppāṭetvā adāsi, dadamānasseva hāso uppajji, kesaggamattampi cittassa aññathattaṃ nāhosi. Evaṃ sabbaññubodhisattānaṃ bāhiradānaṃ nissāya titti nāma natthi. Tasmā sopi mahāpuriso “mayā koṭisatasahasasaṅkhānaṃ bhikkhūnaṃ dānaṃ dātuṃ vaṭṭati”ti cintetvā tasmim maṇḍape nisīdāpetvā sattāhaṃ gavapānaṃ nāma dānaṃ adāsi.

Ettha **gavapānanti** mahante mahante kolambe khīrassa pūretvā uddhanesu āropetvā ghanapākapakke khīre thokathoke taṇḍule pakkhipitvā pakkamadhusakkharacuṇṇasappihi abhisāṅkhatabhōjanaṃ vuccati. Idameva **catumadhurabhōjananti**pi vuccati. Manussāyeva pana parivisitum nāsakkhimsu.

1. Kittakampi samānaṃ (Si, I)

2. Khu 5. 316 piṭṭhādīsu.

devāpi ekantarikā hutvā parivisiṃsu. Dvādasayojanappamāṇampi taṃ
 ṭhānaṃ te bhikkhū gaṇhituṃ nappahosiyeva, te pana bhikkhū attano attano
 ānubhāvena nisīdiṃsu. Pariyosānadivase sabbesaṃ bhikkhūnaṃ patte
 dhovāpetvā bhesajjattāya sappinavanītamadhuphāṇitādīnaṃ pūretvā
 ticīvarehi saddhiṃ adāsi. Tattha saṃghanavakabhikkhunā
 laddhacīvarasāṭakā satasahassagghanikā ahesuṃ.

Atha Satthā anumodanaṃ karonto “ayaṃ mahāpuriso evarūpaṃ
 mahādānaṃ adāsi, ko nu kho bhavissatī”ti upadhārento “anāgate
 kappasatasahassādhikānaṃ dvinnāsaṅkhyeyyānaṃ matthake Gotamo
 nāma Buddhō bhavissatī”ti disvā tato mahāsattaṃ āmantetvā “tvaṃ ettakaṃ
 nāma kālaṃ atikkamitvā Gotamo nāma Buddhō bhavissatī”ti byākāsi. Atha
 mahāpuriso Bhagavato byākaraṇaṃ sutvā pamuditahadayo “ahaṃ kira
 Buddhō bhavissāmi, na me gharāvāsena attho, pabbajissāmi”ti cintetvā
 tathārūpaṃ sampattiṃ khelaṇiṇaṃ viya pahāya Satthu santike pabbajitvā
 Buddhavacanaṃ uggaṇhitvā abhiññā ca aṭṭha samāpattiyo ca nibbattetvā
 aparihīnājjhāno yāvatāyukaṃ ṭhatvā āyupariyosāne brahmaloke nibbatti.
 Tena vuttaṃ—

10. “Ahaṃ tena samayena, Surucī nāma brāhmaṇo.
 Ajjhāyako mantadharo, tiṇṇaṃ vedāna pāragū.
11. Tamahaṃ upasaṅkamma, saraṇaṃ gantvāna Satthuno.
 Sambuddhappamukhaṃ saṃghaṃ, gandhamālena pūjayiṃ.
 Pūjetvā gandhamālena, gavapānena tappayiṃ.
12. Sopi maṃ Buddhō byākāsi, Maṅgalo Dvipaduttamo.
 Aparimeyyito kappe, ayaṃ Buddhō bhavissati.
13. ‘Padhānaṃ padahitvāna -pa- hessāma sammukhā iman’ti—
 aṭṭha gāthā vitthāratabbā.
14. Tassāpi vacanaṃ sutvā, bhiyyo cittaṃ pasādayiṃ.
 Uttariṃ vatamadhiṭṭhāsiṃ, dasapāramipūriyā.

15. Tadā pīṭimanubrūhanto, sambodhivarapattiyā.
Buddhe datvāna maṃ gehaṃ, pabbajim̐ tassa santike.
16. Suttantaṃ Vinayañcāpi, navaṅgaṃ Satthusāsanam̐.
Sabbam̐ pariyāpuṇitvā, sobhayim̐ Jinasāsanam̐.
17. Tathappamatto viharanto, brahmaṃ bhāvetva bhāvanam̐.
Abhiññāpāramim̐ gantvā, brahmalokamaṅgāchan”ti.

Tattha **gandhamālenā**ti gandhehi ceva mālehi ca. **Gavapānenā**ti idaṃ vuttameva. “Ghatapānenā”ti keci paṭhanti. **Tappayinti** tappesiṃ. **Uttarim̐ vatamadhiṭṭhāsinti** bhiyyopi vatamadhiṭṭhāsiṃ. **Dasapāramipūriyā**ti dasannaṃ pāramīnaṃ pūraṇatthāya. **Pīṭinti** hadayatuṭṭhiṃ. **Anubrūhantoti** vaḍḍhento. **Sambodhivarapattiyā**ti Buddhattappattiyā. **Buddhe datvānā**ti Buddhassa pariccajivā. **Maṃ gehanti** mama gehaṃ sabbam̐ sāpateyyaṃ catupaccayatthāya Buddhassa Bhagavato pariccajivāti attho. **Tatthāti** tasmim̐ Buddhasāsane, **brahmanti** brahmavihārabhāvanam̐ bhāvetvā.

Maṅgalassa pana Bhagavato nagaraṃ Uttaraṃ nāma ahosi, pitāpissa Uttaro nāma rājā khattiyo, mātāpi Uttarā nāma, Sudevo ca Dhammaseno ca dve aggasāvaka, Pālito nāma upaṭṭhāko, Sīvalā ca Asokā ca dve aggasāvikā, nāgarukkho bodhi, aṭṭhāsīti hatthubbedham̐ sarīraṃ ahosi, navutivassasahassaṃ āyuparimāṇaṃ, bhariyā panassa Yasavatī nāma, Sīvalo nāma putto, assayānena nikkhami. Uttarārāme vasi. Uttaro nāma upaṭṭhāko, tasmim̐ pana navutivassasahassāni ṭhatvā parinibbute Bhagavati ekappahāreneva dasacakkavālasahassāni ekandhakārāni ahesuṃ. Sabbacakkavālesu manussānaṃ mahantaṃ ārodanaparidevanaṃ ahosi. Tena vuttaṃ—

18. “Uttaraṃ nāma nagaraṃ, Uttaro nāma khattiyo.
Uttarā nāma janikā, Maṅgalassa Mahesino.
23. Sudevo Dhammaseno ca, ahesuṃ aggasāvaka.
Pālito nāmupaṭṭhāko, Maṅgalassa Mahesino.

24. Sīvalā ca Asokā ca, ahesum aggasāvikā.
Bodhi tassa Bhagavato, nāgarukkhoti vuccati.
26. Aṭṭhāsīti ratanāni, accuggato Mahāmuni.
Tato niddhāvati raṃsī, anekasatasahassīyo.
27. Navutivassasahassāni, āyu vijjati tāvade.
Tāvata tiṭṭhamāno so, tāresi janataṃ bahum.
28. Yathāpi sāgare ūmī, na sakkā tā gaṇetuye.
Tatheva sāvakā tassa, na sakkā te gaṇetuye.
29. Yāva aṭṭhāsi Sambuddho, Maṅgalo Lokanāyako.
Na tassa sāsane atthi, sakilesamaraṇaṃ tadā.
30. Dhammokkaṃ dhārayitvāna, santāretvā mahājanaṃ.
Jalitvā dhūmaketūva, nibbuto so mahāyaso.
31. Saṅkhārānaṃ sabhāvattaṃ, dassayitvā sadevake.
Jalitvā aggikkhandhova, sūriyo atthaṅgato yathā”ti.

Tattha **tatoti** tassa Maṅgalassa sarīrato. **Niddhāvati**ti niddhāvanti, vacanavipariyāyo daṭṭhabbo. **Raṃsī**ti rasmiyo. **Anekasatasahassiyoti** anekasatasahassā. **Ūmī**ti vīciyo taraṅgā. **Gaṇetuyeti** gaṇetum saṅkhātum. Ettakā sāgare ūmiyoti yathā na sakkā gaṇetum, evaṃ tassa Bhagavato sāvakāpi na sakkā gaṇetum, atha kho gaṇanapathaṃ vītivattāti attho. **Yāvāti** yāvatakaṃ kalam. **Sakilesamaraṇaṃ tadāti** saha kilesehi sakilesa, sakilesassa maraṇaṃ sakilesamaraṇaṃ, taṃ natthi. Tadā kira tassa Bhagavato sāsane sāvakā sabbe arahattaṃ patvāyeva parinibbāyimsu. Puthujjanā vā sotāpannādayo vā hutvā na kalamakaṃsūti attho. Keci “sammohamāraṇaṃ tadā”ti paṭhanti.

Dhammokkanti dhammadīpakaṃ. **Dhūmaketūti** aggi vuccati, idha pana padīpo daṭṭhabbo. Tasmā padīpo viya jalitvā nibbutoti attho. **Mahāyasoti**

mahāparivāro. Keci “nibbato so sasāvako”ti paṭhanti. **Saṅkhārānanti** saṅkhatadhammānaṃ sappaccayadhammānaṃ. **Sabhāvattanti** aniccādisāmaññalakkhaṇaṃ. **Sūriyo atthaṅgato yathāti** yathā saḥassakiraṇo divasakaro sabbaṃ tamagaṇaṃ¹ vidhamitvā sabbañca lokaṃ obhāsetvā atthamupagacchati, evaṃ maṅgaladivasakaropi veneyyakamalavanavikasanakaro sabbaṃ ajjhattikabāhiralokatamaṃ vidhamitvā attano sarīrappabhāya jalitvā atthaṅgatoti attho. Sesagāthā sabbattha uttānā evāti.

Maṅgalabuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito tatiyo Buddhavaṃso.

6. Sumanabuddhavaṃsavaṇṇanā

Evaṃ ekappahāreneva dasasahassilokadhāturaṃ ekandhakāraṃ katvā tasmim Bhagavati parinibbute tassa aparabhāge navutivassasahassāyukesu manussesu anukkamena parihāyitvā dasavassesu jātesu² puna vaḍḍhitvā anukkamena asaṅkhyeyyāyukā hutvā puna parihāyitvā navutivassasahassāyukesu jātesu **sumano** nāma bodhisatto pāramiyo pūretvā Tusitapure nibbattitvā tato cavitvā Mekhalanagare Sudattassa nāma rañño kule Sirimāya nāma deviyā kucchismim paṭisandhim aggahesi. Pāṭihāriyāni pubbe vuttanayāneva.

So anukkamena vuddhippatto Sirivaḍḍhanasomavaḍḍhana-iddhivaḍḍhananāmadheyyesu tīsu pāsādesu tesaṭṭhiyā nāṭakitthisatasahashehi paricāriyamāno surayuvatīhi paricāriyamāno devakumāro viya navavassasahassāni dibbasukhasadisāṃ visayasukhamanubhavamāno Vaṭaṃsikāya nāma deviyā Anupamaṃ nāma nirupamaṃ puttaṃ janetvā cattāri nimittāni disvā hatthiyānena nikkhamitvā pabbaji. Taṃ pana pabbajantaṃ tiṃsakoṭṭiyo anupabbajimsu.

So tehi parivuto dasamāse padhānacariyaṃ caritvā visākhapuṇṇamāya Anomanigame Anomaseṭṭhino dhītāya Anupamāya nāma dinnāṃ

1. Tamagataṃ (Sī, I)

2. Atikkantesu antarakappesu (Sī, I)

pakkhittadibbojaṃ pāyāsaṃ paribhuñjitvā sālavane divāvihāraṃ vītināmetvā Anupamājīvakena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā nāgabodhiṃ upagantvā taṃ padakkhiṇaṃ katvā aṭṭhahi tiṇamuṭṭhihi tiṃsahatthavitthataṃ tiṇasantharaṃ katvā tattha pallaṅkaṃ ābhujitvā nisīdi. Tato mārabalaṃ vidhamitvā sabbaññutaññāṇaṃ paṭivijjhivā “anekajātisaṃsāraṃ -pa-taṇhānaṃ khayamajjhagā”¹ udānaṃ udānesi. Tena vuttaṃ—

1. “Maṅgalassa aparena, Sumano nāma Nāyako.

Sabbadhammehi asamo, sabbasattānamuttamo”ti.

Tattha **Maṅgalassa aparenāti** Maṅgalassa Bhagavato aparabhāge. **Sabbadhammehi asamoti** sabbehipi silasamādhipaññādhammehi asamo asadiso.

Sumano kira Bhagavā bodhisamīpeyeva sattasattāhāni vītināmetvā dhammadesanattaṃ brahmāyācanaṃ sampaṭicchitvā “kassa nu kho ahaṃ paṭhamāṃ dhammaṃ deseyyan”²ti² upadhārento attanā saha pabbajitānaṃ tiṃsakoṭiyo ca attano kaniṭṭhabhātikaṃ vemātikaṃ Saraṇakumāraṇca purohitaputtaṃ Bhāvitattamāṇavakaṇca upanissayasampanne disvā “etesāṃ paṭhamāṃ dhammaṃ deseyyan”ti cintetvā haṃsarājā viya gaganapathena Mekhaluyyāne otarivā uyyānapālaṃ pesetvā attano kaniṭṭhabhātikaṃ Saraṇakumāraṇca purohitaputtaṃ Bhāvitattakumāraṇca pakkosāpetvā tesāṃ parivārabhūtā sattattiṃsakoṭiyo attanā saha pabbajitā tiṃsakoṭiyo ca aññe ca bahū devamanussakoṭiyo cāti evaṃ koṭisatasahassaṃ **dhammacakkappavattanena** dhammāmataṃ pāyesi. Tena vuttaṃ—

2. “Tadā amatabheriṃ so, āhanī Mekhale pure.

Dhammasaṅkhasamāyuttaṃ, navaṅgaṃ Jinasāsanān”ti.

Tattha **amatabherinti** amatādhigamāya nibbānādhigamāya bheriṃ. **Āhanīti** vādayi, dhammaṃ desesīti attho. Sāyaṃ amatabherī nāma amatapariyosānaṃ navaṅgaṃ Buddhavacanaṃ. Tenevāha “**dhammasaṅkhasamāyuttaṃ, navaṅgaṃ Jinasāsanān**”ti. Tattha **dhammasaṅkhasamāyuttanti** catusaccadhammakathāsaṅkhavarasamāyuttaṃ.

1. Khu 1. 36 piṭṭhe Dhammapade.

2. Dī 2. 34; Ma 1. 226; Ma 2. 294; Vi 3. 10 piṭṭhesu.

Sumano pana Lokanāyako abhisambodhim pāpuṇitvā paṭiññānurūpaṃ paṭipadaṃ paṭipajjamāno mahājanassa bhavabandhanamokkhatthāya kusalaratanassa kilesacorehi viluppmānassa parittānatthaṃ sīlavipulapākāraṃ samādhiparikhāparivāritaṃ vipassanāññādvāraṃ satisampajaññadaḷhakavāṭaṃ samāpattimaṇḍapādipaṭimaṇḍitaṃ bodhipakkhiyajanasamākulaṃ amatavarānagaraṃ māpesi. Tena vuttaṃ—

3. “Nijjinitvā kilese so, patvā sambodhimuttamaṃ.

Māpesi nagaraṃ Satthā, saddhammapuravaruttamaṃ”ti.

Tattha **nijjinitvā**ti vijjinitvā abhibhuyya, kilesābhisāṅkhārādevaputtamāre viddhaṃsetvāti attho. **Soti** so Sumano Bhagavā. “Vijjinitvā kilese hī”tipi pāṭho. Tattha **hi**-kāro padapūraṇamatte nipāto. **Patvā**ti adhigantvā. “Patto”tipi pāṭho. **Nagaranti** nibbānanagaraṃ. **Saddhammapuravaruttamanti** saddhammasāṅkhātāṃ puravaresu uttamaṃ seṭṭhaṃ padhānabhūtaṃ. Atha vā saddhammamayesu puresu pavaresu uttamaṃ saddhammapuravaruttamaṃ. Purimasmim atthavikappe “nagaran”ti tasseeva vevacananti daṭṭhabbaṃ. Paṭividdhadhammasabhāvānaṃ sekkhāsekkhānaṃ ariyapuggalānaṃ paṭiṭṭhānaṃ gocaranivāsattṭhena nibbānaṃ “nagaran”ti vuccati. Tasmim pana saddhammavarānagare so Satthā avicchinnaṃ akuṭilaṃ ujum puthulañca vitthatañca satipaṭṭhānamayaṃ mahāvīthim māpesi. Tena vuttaṃ—

4. “Nirantaraṃ akuṭilaṃ, ujum vipulavitthataṃ.

Māpesi so mahāvīthim, satipaṭṭhānavaruttamaṃ”ti.

Tattha **nirantaranti** kusalajavanasañcaraṇānantarabhāvato nirantaraṃ. **Akuṭilanti** kuṭilabhāvakaradosavirahitato akuṭilaṃ. **Ujunti** akuṭilattāva ujum. Purimapadasseeva atthadīpakamidaṃ vacanaṃ. **Vipulavitthataṃ**ti āyāmato ca vitthārato ca puthulavitthataṃ, puthulavitthatabhāvo lokiyalokuttarasatipaṭṭhānavasena daṭṭhabbo. **Mahāvīthinti** mahāmaggaṃ. **Satipaṭṭhānavaruttamanti** satipaṭṭhānañca taṃ varesu uttamañcāti satipaṭṭhānavaruttamaṃ. Atha vā varaṃ satipaṭṭhānamayaṃ uttamavīthinti attho.

Idāni tassa nibbānamahānagarassa tassaṃ satipaṭṭhānavīthiyaṃ cattāri sāmāññaphalāni catasso paṭisambhidā cha abhiññā aṭṭha samāpattiyoti

imāni mahaggharatanāni ubhosu passesu dhammāpaṇe pasāresi. Tena vuttam—

5. “Phale cattāri sāmāññe, catasso paṭisambhidā.

Chalabhiññāṭṭhasamāpattī, pasāresi tattha vīthiyan”ti.

Idāni Bhagavā imāni ratanabhaṇḍāni ye pana appamattā satimanto paṇḍitā hiri-ottappavīriyādīhi samannāgatā, te ādiyantīti tesam ratanānaṃ haraṇūpāyaṃ dassento—

6. “Ye appamattā akhilā, hirivīriyehupāgatā.

Te te ime guṇavare, ādiyanti yathāsukhan”ti—

āha.

Tattha **yeti** aniyamuddeso. **Appamattā**ti pamādassa paṭipakkhabhūtena satiyā avippavāsakkhaṇena appamādena samannāgatā. **Akhilā**ti pañcacetokhilarahitā. **Hirivīriyehupāgatā**ti kāyaduccaritādīhi hiriyatīti hirī, lajjāyetaṃ adhivacanaṃ. Vīrassa bhāvo vīriyaṃ, taṃ ussāhalakkhaṇaṃ. Tehi hirivīriyehi upāgatā samannāgatā bhabbapuggalā. **Teti** idaṃ pubbe aniyamuddesassa niyamuddeso. Puna **teti** vuttappakāre guṇaratanavisese te kulaputtā ādiyanti paṭilabhanti adhigacchantīti attho. Sabbaṃ pana Sumano Bhagavā kataviditamano dhammabheriṃ āhanitvā dhammanagaraṃ māpetvā iminā nayena paṭhamameva satasahassakoṭīyo bodhesi. Tena vuttam—

7. “Evametena yogena, uddharanto mahājanaṃ.

Bodhesi paṭhamaṃ Satthā, koṭisatasahassiyoti”ti.

Tattha **uddharantoti** saṃsārasāgarato ariyamagganāvāya samuddharanto. **Koṭisatasahassiyoti** satasahassakoṭiyoti attho. Vipariyāyena niddiṭṭhaṃ.

Yadā pana Sumano Lokanāyako Sunandavatīnagare ambarukkhamūle titthiyamadamānamaddanaṃ Yamakapāṭihāriyaṃ katvā sattānaṃ koṭisahassaṃ¹

1. Koṭisatasahassaṃ (Ka)

dhammāmataṃ pāyesi. Ayaṃ dutiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ—

8. “Yamhi kāle Mahāvīro, ovadī titthiye gaṇe.

Koṭisahasā¹bhisamiṃsu, dutiye dhammadesane”ti.

Tattha **titthiye gaṇeti** titthiyabhūte gaṇe, titthiyānaṃ gaṇe vā “titthiye abhimaddanto, Buddho dhammadesayī”ti paṭhanti keci.

Yadā pana dasasu cakkavāḷasahasessu devatā imasmiṃ cakkavāḷe sannipatitvā manussā ca nirodhakathaṃ samuṭṭhāpesuṃ “kathaṃ nirodhaṃ samāpajjanti, kathaṃ nirodhasamāpannā honti, kathaṃ nirodhā vuṭṭhahanti”ti. Evaṃ samāpajjana-adhiṭṭhānavuṭṭhānādīsu vinicchayaṃ kātuṃ asakkontā saha manussehi chasu kāmāvacaradevalokesu devā ca navasu brahmalokesu brahmāno ca dvelhakajātā dvidhā ahesuṃ. Tato narasundarena Arindamena nāma raññā saddhiṃ sāyanhasamaye Sumanadasabalaṃ sabbalokaṇāthaṃ upasaṅkamīsu. Upasaṅkamtivā arindamo rājā Bhagavantaṃ nirodhapaṇhaṃ pucchi. Tato bhagavatā nirodhapaṇhe vissajjite navutipāṇakoṭisahasānaṃ dhammābhisamayo ahosi. Ayaṃ tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ—

9. “Yadā devā manussā ca, samaggā ekamānasā.

Nirodhapaṇhaṃ pucchiṃsu, saṃsayañcāpi mānasaṃ.

10. Tadāpi dhammadesane, nirodhaparidīpane.

Navutikoṭisahasānaṃ, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Tassa pana Sumanassa Bhagavato tayo sāvakasannipātā ahesuṃ. Tattha paṭhamasannipāte Mekhalanagaraṃ upanissāya vassaṃ vasitvā paṭhamapavāraṇāya arahantānaṃ koṭisahasena ehibhikkhupabbajjāya pabbajitena saddhiṃ Bhagavā pavāresi, ayaṃ paṭhamo sannipāto ahosi. Athāparena samayena Saṅkassanagarassāvidūre Arindamarājakusalabalanibbatte yojanappamāṇe kanakapabbate nisinno saradasamayarucirakaranikaro divasakaro viya Yugandharapabbate munivaradivasakaro arindamarājānaṃ

1. Koṭisatasahasā (Ka)

parivāretvā āgatānaṃ purisānaṃ navutikoṭisahassāni dametvā sabbe
 ehibhikkhupabbajjāya pabbājetvā tasmimyeva divase arahattaṃ pattehi
 bhikkhūhi parivuto caturaṅgasamannāgate sannipāte pātimokkhaṃ uddisi.
 Ayaṃ dutiyo sannipāto ahosi. Yadā pana Sakko devarājā
 Sugatadassanattāya upasaṅkami, tadā sumano Bhagavā asītiyā
 arahantakoṭisahassehi parivuto pātimokkhaṃ uddisi, ayaṃ tatiyo sannipāto
 ahosi. Tena vuttaṃ—

11. “Sannipātā tayo āsum, Sumanassa Mahesino.
 Khīṇāsavānaṃ vimalānaṃ, santacittāna tādinaṃ.
12. Vassaṃvuṭṭhassa Bhagavato, abhighuṭṭhe pavāraṇe.
 Koṭisatasahassemi, pavāresi Tathāgato.
13. Tatoparaṃ sannipāte, vimale kañcanapabbate.
 Navutikoṭisahassānaṃ, dutiyo āsi samāgamo.
14. Yadā Sakko devarājā, Buddhadassanupāgami.
 Asītikotiṭisahassānaṃ, tatiyo āsi samāgamo”ti.

Tattha **abhighuṭṭhe pavāraṇeti** liṅgavipallāso daṭṭhabbo, abhighuṭṭhāya
 pavāraṇāyāti attho. **Tatoparanti** tato aparabhāge. **Kañcanapabbateti**
 kanakamaye pabbate. **Buddhadassanupāgamīti**
 Buddhadassanattāyupāgami. Tadā kira amhākaṃ bodhisatto atulo nāma
 nāgarājā ahosi mahiddhiko mahānubhāvo. So “loke Buddho uppanno”ti
 sutvā nātigaṇaparivuto Sakabhavanā nikkhamitvā
 koṭisatasahasabbhikkhuparivārassa Sumanassa Bhagavato dibbehi turiyehi
 upahāraṃ karetvā mahādānaṃ pavattetvā paccekadussayugāni datvā
 saraṇesu patiṭṭhāsi. Sopi naṃ Satthā “anāgate Buddho bhavissatī”ti byākāsi.
 Tena vuttaṃ—

15. “Ahaṃ tena samayena, nāgarājā mahiddhiko.
 Atulo nāma nāmena, ussannakusalasañcayo.
16. Tadāhaṃ nāgabhavanā, nikkhamitvā sañātibhi.
 Nāgānaṃ dibbaturiyehi, sasamghaṃ Jinamupaṭṭhahim.

17. Koṭisatasahassānaṃ, annapānena tappayim.
Paccekadussayugaṃ datvā, saraṇaṃ tamupāgamim.

18. Sopi maṃ Buddho byākāsi, Sumano Lokanāyako.
Aparimeyyito kappe, ayaṃ Buddho bhavissati.

19. Padhānaṃ padahitvāna -pa- hessāma sammukhā imā.
Yathā Koṇḍañṇabuddhavaṃse, evaṃ aṭṭha gāthā vitthāretabbāti.

20. Tassāpi vacanaṃ sutvā, bhiyyo cittaṃ pasādayim.
Uttariṃ vatamadhiṭṭhāsim, dasapāramipūriyā”ti.

Tassa pana **Sumanassa** Bhagavato Mekhalaṃ nāma nagaraṃ ahosi,
Sudatto nāma rājā pitā, Sirimā nāma devī mātā, Saraṇo ca bhāvitatto ca dve
aggasāvakā, Udeno nāmupaṭṭhāko, Soṇā ca Upasoṇā ca dve aggasāvikā,
nāgarukkho bodhi, navutihatthubbedhaṃ sarīraṃ, navutiyeva vassasahassāni
āyuppanānaṃ ahosi, vaṭṭasikā nāmassa mahesī devī, Anūpamo nāma putto
ahosi, hatthiyānena nikkhami. Upaṭṭhāko Aṅgarājā. Aṅgarāme vasīti. Tena
vuttaṃ—

21. “Nagaraṃ Mekhalaṃ nāma, Sudatto nāma khattiyo.
Sirimā nāma janikā, Sumanassa Mahesino.

22. Navavassasahassāni, agāraṃ ajjha so vasi.
Cando sucando vaṭṭaso ca, tayo pāsādamuttamā.

23. Tesatṭhisatasahassāni, nāriyo samalaṅkatā.
Vaṭṭasikā nāma nārī, Anūpamo nāma atrajo.

24. Nimitte caturo disvā, hatthiyānena nikkhami.
Anūnadasamāsāni, padhānaṃ padahī Jino.

25. Brahmunā yācito santo, Sumano Lokanāyako.
Vatti cakkam Mahāvīro, Mekhale puramuttame.

26. Saraṇo bhāvitatto ca, ahesuṃ aggasāvakā.
Udeno nāmupaṭṭhāko, Sumanassa Mahesino.

27. Soṇā ca Upasoṇā ca, ahesuṃ aggasāvikā.
Sopi Buddhō amitayaso, nāgamūle abujjhatha.
28. Varuṇo ceva Saraṇo ca, ahesuṃ aggupaṭṭhakā.
Cālā ca Upacālā ca, ahesuṃ aggupaṭṭhikā.
29. Uccattanena so Buddhō, navutihatthamuggato.
Kañcanagghiyasaṅkāso, dasasahassī virocāti.
30. Navutivassasahassāni, āyu vijjati tāvade.
Tāvataṃ tiṭṭhamāno so, tāresi janataṃ bahum.
31. Tāraṇīye tārayitvā, bodhanīye ca bodhayi.
Parinibbāyi Sambuddhō, uḷurājāva atthami.
32. Te ca khīṇāsavā bhikkhū, so ca Buddhō asādiso.
Atulappabhamṃ dassayitvā, nibbutā te mahāyasā.
33. Tañca ñāṇaṃ atuliyam, tāni ca atulāni ratanāni.
Sabbaṃ tamantarahitaṃ, nanu rittā sabbasaṅkhārā.
34. Sumano yasadharo Buddhō, aṅgārāmaṃhi nibbuto.
Tattheva tassa Jinathūpo, catuyojanamuggato”ti.

Tattha **kañcanagghiyasaṅkāso**ti
vividharatanavicittakañcanamayagghikasadisarūpasobho. **Dasasahassī virocāti**ti tassa pabhāya dasasahassīpi lokadhātu virocāti attho. **Tāraṇīyeti** tārayitabbe tārayitum yutte sabbe Buddhaveneyyeti attho. **Uḷurājāvāti** cando viya. **Atthamī**ti atthaṅgato. Keci “attham gato”ti paṭhanti. **Asādisoti** asadiso. **Mahāyasāti** mahākittisaddā mahāparivārā ca. **Tañca ñāṇanti** taṃ sabbaññūtaññāṇaṃ. **Atuliyanti** atuliyam asadisam. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Sumanabuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito catuttho Buddhavaṃso.

7. Revatabuddhavaṃsavaṇṇanā

Sumanassa pana Bhagavato aparabhāge sāsane cassa antarahite navutivassasahassāyukā manussā anukkamena parihāyitvā dasavassāyukā hutvā puna anukkamena vaḍḍhitvā asaṅkhyeyyāyukā hutvā puna parihāyamānā satṭhivassasahassāyukā ahesuṃ. Tadā **Revato** nāma Satthā udapādi. Sopi pāramiyo pūretvā anekaratanasamujjalita¹ bhavane Tusitabhavane nibbattitvā tato cavitvā Sabbadhanadhañṇavatisudhañṇavatīnagare sabbālaṅkārasamalaṅkata-amitarucira² parivāraparivutassa sirivibhavasamudayenākulassa sabbasamiddhivipulassa Vipulassa nāma rañño kule sabbajananayanālīpālisamākulāya samphullanayanakuvalayasassirikasiniddhavadanakamalākaraśobhāsamujjalā ya suruciramanoharaguṇagaṇavipulāya Vipulāya nāma aggamahesiyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gahetvā dasannaṃ māsaṇaṃ accayena Cittakūṭapabbatato suvaṇṇahaṃsarājā viya mātukucchito nikkhami.

Tassa paṭisandhiyaṃ jātiyaṅca pāṭihāriyāni pubbe vuttanayāneva ahesuṃ. Sudassanaratanagghi-āveḷaṇāmakā tayo cassa pāsādā ahesuṃ. Sudassanādevippamukhāni tetthiṃsa itthisahassāni paccupaṭṭhitāni ahesuṃ. Tāhi parivuto so surayuvatīti parivuto devakumāro viya chabbassasahassāni visayasukhamanubhavamāno agāraṃ ajjhāvasi. So Sudassanāya nāma deviyā Varuṇe nāma tanaye jāte cattāri nimittāni disvā nānāvīrāgatanuvaravasananivasano āmukkamuttāhāramaṇikuṇḍalo varakeyūramakuṭakaṭakadharo paramasurabhigandhakusumasamalaṅkato paramarucirakaranikaro saradasamayarajanikaro viya tārāgaṇaparivuto viya cando tidasagaṇaparivuto viya dasatanayano brahmagaṇaparivuto viya ca hāritamahābrahmā caturaṅginiyā mahatīyā senāya parivuto ājaññarathena mahābhinnikkhamanaṃ nikkhamitvā sabbābharaṇāni omuñcitvā bhaṇḍāgārikassa hatthe datvā jalajāmalāvīkalanīlakuvalayadalāsadenātīnisitenātītikhiṇenāsinaṃ sakesamakuṭaṃ chinditvā ākāse khipi. Taṃ Sakko devarājā

1. Samujjotita (Sī, I)

2. Suci... (Sī, I)

suvaṇṇacaṅkoṭakena paṭiggahetvā Tāvatisabhavanam netvā
Sinerumuddhani sattaratanamayam cetiyam akāsi.

Mahāpuriso pana devadattāni kāsāyāni paridahitvā pabbaji, ekā ca nam
purisakoṭi anupabbaji. So tehi parivuto sattamāse padhānacariyam caritvā
visākhapuṇṇamāya aññatarāya Sādhudeviyā nāma seṭṭhidhītāya dinnam
madhupāyāsam paribhuñjitvā sālavane divāvihāram vītināmetvā
sāyanhasamaye aññatarenājīvakena¹ dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā
mattavaranaḡagāmī nāgabodhim padakkhiṇam katvā
tepaṇṇāsahatthavittthataṃ tiṇasantharam santharitvā caturaṅgavīriyam
adhiṭṭhāya nisīditvā mārabalam vidhamitvā sabbaññutaññānam paṭivijjhivā
“anekajātisaṃsāram -pa- taṇhānam khayamajjhagā”²ti² udānam udānesi.
Tena vuttam—

1. “Sumanassa aparena, Fevato nāma Nāyako.

Anūpamo asadiso, atulo uttamo Jino”ti.

Revato kira Satthā bodhisamīpeyeva sattasattāhāni vītināmetvā
dhammadesanattam brahmāyācanam sampaṭicchitvā “kassa nu kho aham
paṭhamam dhammam deseyyan”³ti³ upadhārento attanā saha
pabbajitabhikkhukoṭiyo aññe ca bahū devamanusse upanissayasampanne
disvā ākāseṇa gantvā Varuṇārāme otarivā tehi parivuto⁴ gambhīram
nipuṇam tiparivaṭṭam appaṭivattiyam aññena anuttaram dhammacakkaṃ
pavattetvā bhikkhūnam koṭi arahatte paṭiṭṭhāpesi. Tīsu maggaphalesu
paṭiṭṭhitānam gaṇanaparicchedo natthi. Tena vuttam—

2. “Sopi dhammam pakāsesi, brahmunā abhiyācito.

Khandhadhātuvavatthānam, appavattam bhavābhava”ti.

Tattha **khandhadhātuvavatthānanti** pañcannam khandhānam
aṭṭhārasannam dhātūnam nāmarūpavavatthānādivasena vibhāgakaṇaṃ.
Sabhāvalakkhaṇasāmaññalakkhaṇādivasena rūpārūpadhammapariggaho
khandhadhātuvavatthānam nāma. Atha vā “pheṇapiṇḍupamaṃ rūpaṃ
parimaddanāsahanato chiddāvachiddādibhāvato ca udakapubbulakam⁵

1. Varuṇindharenājīvakena (Sī, I)

2. Khu 1. 36 piṭṭhe Dhammapade.

3. Dī 2. 34; Ma 1. 226; Ma 2. 294; Vi 3. 10 piṭṭhesu.

4. Bahūni pāṭihāriyāni dassento (Sī, I)

5. Bubbulakam (Sī, I)

viya vedanā muhuttaramañiyabhāvato, marīcikā viya saññā vippalambhanato, kadalikkhandho viya saṅkhārā asārakato, māyā viya viññāṇaṃ vañcanakato”ti evamādināpi nayena aniccānupassanādivasenapi khandhadhātuvavatthānaṃ veditabbaṃ¹. **Appavattaṃ bhavābhaveti** ettha bhavoti vaḍḍhi, abhavoti hāni. Bhavoti sassatadiṭṭhi, abhavoti ucchedadiṭṭhi. Bhavoti khuddakabhavo, abhavoti mahābhavo. Bhavoti kāmabhavo, abhapoti rūpārūpabhavoti evamādinā nayena bhavābhavānaṃ attho veditabbo². Tesaṃ bhavābhavānaṃ appavattihetubhūtaṃ dhammaṃ pakāsesīti attho. Atha vā bhavati anenāti bhavo, tīsu bhavesu uppattinimittaṃ kammādikarṃ. Upapattibhavo abhavo nāma. Ubhayattha nikantiyā pahānakaraṃ appavattaṃ dhammaṃ desesīti attho. Tassa pana Revatabuddhassa tayova abhisamayā ahesuṃ. Paṭhamo paṇassa gaṇanapathaṃ vītivatto. Tena vuttaṃ—

3. “Tassābhisamayā tīṇi, ahesuṃ dhammadesane.

Gaṇanāya na vattabbo, paṭhamābhisamayo ahū”ti.

Tattha **tīṇi**ti tayo, liṅgavipallāso kato. Ayaṃ paṭhamo abhisamayo ahosi.

Athāparena samayena nagaruttare Uttare nagare sabbārindamo Arindamo nāma rājā ahosi. So kira Bhagavantaṃ attano nagaramanuppattaṃ sutvā tīhi janakoṭīhi parivuto Bhagavato paccuggamaṇaṃ katvā svātanāya nimantetvā Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa sattāhaṃ mahādānaṃ pavattetvā tigāvutavittataṃ dīpapūjaṃ katvā Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā nisīdi. Atha Bhagavā tassa manonukūlaṃ vicittanayaṃ dhammaṃ desesi. Tattha devamanussānaṃ koṭisahassassa dutiyābhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ—

4. “Yadā Arindamaṃ rājaṃ, vinesi Revato Muni.

Tadā koṭisahassānaṃ, dutiyābhisamayo ahū”ti.

Ayaṃ dutiyo abhisamayo.

1. Abhi-Ṭṭha 2. 30 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

2. Ma-Ṭṭha 3. 156; Saṃ-Ṭṭha 3. 326; Udāna-Ṭṭha 146 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

Athāparena samayena Revato Satthā Uttaranigamaṃ nāma upanissāya viharanto sattāhaṃ nirodhasamāpattiṃ samāpajjitvā nisīdi. Tadā kira Uttaranigamavāsino manussā yāgubhattakhajjakabhesajjapānakādīni āharitvā bhikkhusaṃghassa mahādānaṃ datvā bhikkhū paripucchiṃsu “kuhiṃ bhante Bhagavā”ti. Tato tesaṃ bhikkhū āhaṃsu “Bhagavā āvuso nirodhasamāpattiṃ samāpanno”ti. Athātīte tasmīṃ sattāhe Bhagavantam nirodhasamāpattito vuṭṭhitaṃ saradasamaye sūriyo viya attano anūpamāya Buddhasiriyā virocamaṇaṃ disvā nirodhasamāpattiyā guṇānisaṃsaṃ pucchiṃsu. Bhagavā ca tesaṃ nirodhasamāpattiyā guṇānisaṃsaṃ kathesi. Tadā devamanussānaṃ koṭisataṃ arahatte paṭiṭṭhāsi. Ayaṃ tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ—

5. “Sattāhaṃ paṭisallānā, vuṭṭhahitvā Narāsabho.

Koṭisataṃ naramarūnaṃ, vinesi uttame phale”ti.

Sudhaññaavatīnagare paṭhamamahāpātimokkhuddese ehibhikkhupabbajjāya pabbajitānaṃ arahantānaṃ gaṇanapathaṃ vītivattānaṃ paṭhamo sannipāto ahosi. Mekhalanagare koṭisatasahassasaṃkhātānaṃ ehibhikkhupabbajjāya pabbajitānaṃ arahantānaṃ dutiyo sannipāto ahosi. Revatassa pana Bhagavato dhammacakkānuvattako Varuṇo nāma aggasāvako paññavantānaṃ aggo ābādhiko ahosi. Tattha gilānapucchanatthāya sampattamahājanassa lakkhaṇattayaparidīpakaṃ dhammaṃ desetvā koṭisatasahassaṃ purisānaṃ ehibhikkhupabbajjāya pabbājetvā arahatte paṭiṭṭhāpetvā caturaṅginike sannipāte pātimokkhaṃ uddisi. Ayaṃ tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṃ—

6. “Sannipātā tayo āsuṃ, Revatassa Mahesino.

Khīṇāsavānaṃ vimalānaṃ, suvimuttāna tādinaṃ.

7. Atikkantā gaṇanapathaṃ, paṭhamam ye samāgatā.

Koṭisatasahassānaṃ, dutiyo āsi samāgamo.

8. Yopi paññāya asamo, tassa cakkānuvattako.

So tadā byādhito āsi, patto jīvitasāmsayaṃ.

9. Tassa gilānapucchāya,
Ye tadā upagatā Munī.
Koṭisatasahassā arahanto
Tatiyo āsi samāgamo”ti.

Tattha **cakkānuvattakoti** dhammacakkānuvattako. **Patto jīvitasamsayanti** ettha jīvite samsayaṃ jīvitasamsayaṃ, jīvitakkhayaṃ pāpuṇāti vā, na vā pāpuṇātīti evaṃ jīvitasamsayaṃ patto, byādhitassa balavabhāvena marati, na maratīti jīvite samsayaṃ pattoti attho. **Ye tadā upagatā munīti** iti dīghabhāve sati bhikkhūnaṃ upari hoti, rasse anussarena saddhiṃ varuṇassa upari hoti.

Tadā amhākaṃ bodhisatto Rammavatīnagare Atidevo nāma brāhmaṇo hutvā brāhmaṇadhamme pāraṃ gato Revataṃ Sammāsambuddhaṃ disvā tassa dhammakathaṃ sutvā saraṇesu paṭiṭṭhāya silokasahassena Dasabalaṃ kittetvā sahasagghanikena uttarāsaṅgena Bhagavantaṃ pūjesi. Sopi naṃ Buddho byākāsi “ito kappasatasahassādhikānaṃ dvinnāṃ asaṅkheyyānaṃ matthake Gotamo nāma Buddho bhavissatī”ti. Tena vuttaṃ—

10. “Ahaṃ tena samayena, Atidevo nāma brāhmaṇo.
Upagantvā Revataṃ Buddhaṃ, saraṇaṃ tassa gañchahaṃ.
11. Tassa sīlaṃ samādhiṃca, paññāguṇamanuttamaṃ.
Thomayitvā yathāthāmaṃ, uttarīyamadāsahaṃ.
12. Sopi maṃ Buddho byākāsi, Revato Lokanāyako.
Aparimeyyito kappe, ayaṃ Buddho bhavissati.
13. ‘Padhānaṃ padahitvāna -pa- hessāma sammukhā iman’ti—
aṭṭha gāthā vitthāretabbā.
14. Tassāpi vacanaṃ sutvā, bhiyyo cittaṃ pasādayiṃ.
Uttariṃ vatamadhiṭṭhāsiṃ, dasapāramipūriyā.
15. Tadāpi taṃ Buddhadhammaṃ, saritvā anubrūhayiṃ.
Āharissāmi taṃ dhammaṃ, yaṃ mayhaṃ abhipattitaṃ”ti.

Tattha **saraṇaṃ tassa gañchahanti** taṃ saraṇaṃ agañchiṃ ahaṃ,
 upayogatthe sāmivacanaṃ. **Paññāguṇanti** paññāsampattiṃ. **Anuttamanti**
 seṭṭhaṃ. “Paññāvimuttiguṇamuttamaṃ”tipi pāṭho, so uttānova. **Thomayitvāti**
 thometvā vaṇṇayitvā. **Yathāthāmantī** yathābalaṃ. **Uttarīyanti** uttarāsaṅgaṃ.
Adāsahanti adāsiṃ ahaṃ. **Buddhadhammanti** Buddhabhāvakaraṃ
 dhammaṃ, pāramīdhammanti attho. **Saritvāti** anussaritvā. **Anubrūhayanti**
 abhivaḍḍhesiṃ. **Āharissāmīti** ānayissāmi. **Taṃ dhammanti** taṃ Buddhattaṃ.
Yaṃ mayhaṃ abhipatthitanti yaṃ mayā abhipattitaṃ Buddhattaṃ, taṃ
 āharissāmīti attho.

Tassa pana **Revatassa** Bhagavato nagaraṃ Sudhaññaṇavatī nāma ahosi,
 pitā Vipulo nāma khattiyo, mātā Vipulā nāma, Varuṇo ca Brahmadevo ca
 dve aggasāvakā, Sambhavo nāma upaṭṭhāko, Bhaddā ca Subhaddā ca dve
 aggasāvikā, nāgarukkho bodhi, sarīraṃ asītihatthubbedhaṃ ahosi, āyu
 saṭṭhivassasahassāni, Sudassanā nāma aggamahesī, Varuṇo nāma putto,
 ājaññarathena nikkhami.

Tassa dehābhinikkhantaṃ, pabhājālamaṇuttaraṃ.

Divā ceva tadā rattiṃ, niccaṃ pharati yojanaṃ.

Dhātuyo mama sabbāpi, vikirantūti so Jino.

Adhiṭṭhāsi Mahāvīro, sabbasattānukampako.

Mahānāgavanuyyāne¹, mahato nagarassa so².

Pūjito naramarūhi³, parinibbāyi Revatoti.

Tena vuttaṃ—

16. “Nagaraṃ sudhaññaṇavatī nāma, Vipulo nāma khattiyo.

Vipulā nāma janikā, Revatassa Mahesino.

21. Varuṇo Brahmadevo ca, ahesuṃ aggasāvakā.

Sambhavo nāmupaṭṭhāko, Revatassa Mahesino.

1. Mahāsāre panuyyāne (Sī, I)

2. Mahato nagarassa yojane (Sī, I)

3. Narasārechi (Sī, I, Ka)

22. Bhaddā ceva Subhaddā ca, ahesuṃ aggasāvikā.
Sopi Buddhō asamasamo, nāgamūle abujjhatha.
23. ¹Padumo Kuñjaro ceva, ahesuṃ aggupaṭṭhakā.
Sirimā ceva Yasavatī, ahesuṃ aggupaṭṭhikā¹.
24. Uccattanena so Buddhō, asītihatthamuggato.
Obhāseti disā sabbā, indaketuva uggato.
25. Tassa sarīre nibbattā, pabhāmālā anuttarā.
Divā vā yadi vā rattiṃ, samantā pharati yojanaṃ.
26. Saṭṭhivassasahassāni, āyu vijjati tāvade.
Tāvata tiṭṭhamāno so, tāresi janataṃ bahuṃ.
27. Dassayitvā Buddhabalaṃ, amataṃ loke pakāsayam.
Nibbāyi anupādāno, yathaggupādānaśākhayā.
28. So ca kāyo ratananibho, so ca dhammo asādiso.
Sabbam tamantarahitaṃ, nanu rittā sabbasaṅkhārā”ti.

Tattha **obhāsetīti** pakāsayati. **Uggatoti** ussito. **Pabhāmālāti** pabhāvelā. **Yathaggīti** aggi viya. **Upādānaśākhayāti** indhanakkhayā. **So ca kāyo ratananibhoti** so ca tassa Bhagavato kāyo suvaṇṇavaṇṇo. “Taṅca kāyaṃ ratananibhan”tipi pāṭho, liṅgavipallāsenā vuttaṃ. Soyeva panassattho. Sesagāthāsu sabbattha uttānamevāti.

Revatabuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito pañcamo Buddhavaṃso.

8. Sobhitabuddhavaṃsavaṇṇanā

Tassa pana aparabhāge tassa sāsanepi antarahite **Sobhito** nāma bodhisatto kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni pāramiyo pūretvā Tusitapure nibbattitvā tattha yāvatāyukaṃ ṭhatvā devehi āyācito Tusitapurato cavitvā Sudhammanagare Sudhammarājassa kule Sudhammāya nāma deviyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ aggahesi. So dasannaṃ māsānaṃ accayena Sudhammuyyāne mātukucchito parisuddhavirājitaḥṇameghapaṭalato¹ puṇṇacando viya nikkhami. Tassa paṭisandhiyaṃ jātiyaṅca pāṭihāriyāni pubbe vuttappakārāni.

So dasavassasahassāni agāraṃ ajjhāvasitvā sattattiṃsanāṭakitthisahassānaṃ² aggāya aggamahesiyā Makhiladeviyā kucchismiṃ Sīhakumāre nāma putte uppanne cattāri nimittāni disvā saṅjātasamvego pāsādeyeva pabbajitvā tattheva ānāpānassatisamādhim bhāvetvā cattāri jhānāni paṭilabhitvā sattāhaṃ tattheva padhānacariyamacari. Tato Makhilamahādeviyā dinnāṃ paramamadhuraṃ madhupāyāsāṃ paribhuñjitvā abhinikkhamanattāya cittamuppādesi “ayaṃ pāsādo alaṅkatapaṭiyatto mahājanassa passantasseva ākāseṇa gantvā Bodhirukkhaṃ majjhekatvā pathaviyaṃ otaratu, imā ca itthiyo mayi bodhimūle nisinne avuttā sayameva pāsādato nikkhamantū”ti. Sahacittuppādā pāsādo ca Sudhammarājabhavanato uppatitvā³ asitaṅjanasaṅkāsamākāsamabbhuggaṅchi. So samosaritasurabhikusumadāmasamalaṅkatapāsādatalo sakalampi gaganatalaṃ samalaṅkurumāno viya kanakarasadhārāsadisarucirakaranikaro divasakaro viya ca saradasamayarajanikaro viya ca virocāmāno vilambamānavividhavicittakiṅkīkajālo yassa kira vāteritassa sukusalajanavāditassa pañcaṅgikassa turiyassa viya saddo vaggu ca rajanīyo ca kamanīyo ca ahosi.

Dūrato paṭṭhāya suyyamānena madhurena sareṇa sattānaṃ sotāni odāhamāno gharacaccaracatukkavīthi-ādīsu ṭhatvā pavattitakathāsallāpesu manussesu nātinīcena nāti-uccena taruvaravanamatthakāvidūrenākāseṇa

1. Ghanarājito (Sī, I)

2. Sattatināṭakitthisahassānaṃ (Sī, I)

3. Sahacittuppādā cassa sudhammarājabhavanaṃ tato uppatitvā (Sī, I)

palobhayamāno viya taruvarasākhānānāratanajutivisarasamujjalena vaṇṇena janānayanāni ākaḍḍhento viya ca puññānubhāvaṃ samugghosayanto viya ca gaganatalaṃ paṭipajji. Tattha nāṭakitthiyopi pañcaṅgikassa varaturiyassa madhurena sarena upagāyimsu ceva vilapimsu ca¹. Caturaṅgī kirassa senāpi

alaṅkāraḱāyābharaṇajutisamudayasamujjotanānāviraḱasurabhikusumavasana bharaṇasobhitā amaravarasenā viya paramaruciradassanā dharaṇi viya gaganatalena pāsādaṃ parivāretvā agamāsi.

Tato pāsādo gantvā aṭṭhāsītihatthubbedhaṃ ujuvipulavaṭṭakkhandhaṃ kusumapallavamakulasamalaṅkataṃ nāgarukkhaṃ majjhekatvā otaritvā bhūmiyaṃ paṭiṭṭhahi. Nāṭakitthiyo ca kenaci avuttāva tato pāsādato otaritvā pakkamimsu. Anekaguṇasobhito kira Sobhitopi mahāpuriso mahājanakataparivāroyeva rattiyā tisu yāmesu tisso vijjāyo uppādesi. Mārabalaṃ panassa dhammatābaleneva yathāgatamagamāsi. Pāsādo pana tattheva aṭṭhāsi. Sobhito pana Bhagavā sambodhiṃ patvā “anekajāṭisaṃsāraṃ -pa- taṇhānaṃ khayamajjhagā”ti udānaṃ udānetvā bodhisamīpeyeva sattaṣaṭṭhaṃ vīṭināmetvā brahmuno dhammajjhesanaṃ paṭijānitvā “kassa nu kho paṭhamaṃ dhammaṃ daseyyaṃ”ti Buddhacakkhunā olokento attano vemātike kaniṭṭhabhātike Asamakumārāṇca Sunetthakumārāṇca disvā “ime dve kumārā upanissayasampannā gambhīraṃ nipuṇaṃ dhammaṃ paṭivijjhitaṃ samatthā, handāhaṃ imesaṃ dhammaṃ daseyyaṃ”ti ākāsenāgantvā Sudhammuyyāne otaritvā dvepi kumāre uyyānapālena pakkosāpetvā tehi saparivārehi parivuto mahājanamajjhe dhammacakkaṃ pavattesi. Tena vuttaṃ—

1. “Revatassa aparena, Sobhito nāma Nāyako.
Samāhito santacitto, asamo appaṭipuggalo.
2. So jino sakagehamhi, mānaṣaṃ vinivattayi.
Patvāna kevalaṃ bodhiṃ, dhammacakkaṃ pavattayi.
3. Yāva heṭṭhā Avīcito, Bhavaggā cāpi uddhato.
Etthantare ekaparisā, ahosi dhammadesane.

1. Uggāyimsu ca (Sī, I)

4. Tāya parisāya Sambuddho, dhammacakkaṃ pavattayi.

Gaṇanāya na vattabbo, paṭhamābhisamayo ahū”ti.

Tattha **sakagehamhīti** attano bhavaneyeva, antopāsādataleyevāti attho. **Mānasam vinivattayīti** cittaṃ parivattesi, sakagehe ṭhatvā saddadivasabbhantareyeva puthujjanabhāvato cittaṃ vinivattetvā Buddhattaṃ pāpuṇīti attho. **Heṭṭhāti** heṭṭhato. **Bhavaggāti** akaniṭṭhabhavanato. **Tāya parisāyāti** tassā parisāya majjhe. **Gaṇanāya na vattabboti** gaṇanapathamatītāti attho. **Paṭhamābhisamayoti** paṭhamo dhammābhisamayo. **Ahūti** gaṇanāya na vattabbā parisā ahoṣīti attho. “Paṭhame abhisamimsuevā”tipi pāṭho, tassa paṭhamadhammadesane abhisamimsu ye janā, te gaṇanāya na vattabbāti attho.

Athāparena samayena Sudassananagaradvāre cittapāṭaliyā mūle Yamakapāṭihāriyaṃ katvā navakanakamaṇimayabhavane Tāvatiṃsabhavane Pāricchattakamūle Paṇḍukambalasilātale nisīditvā abhidhammaṃ desesi. Desanāpariyosāne navutikoṭṭisahassānaṃ dhammābhisamayo ahoṣi. Ayaṃ dutiyo abhisamayo ahoṣi. Tena vuttaṃ—

5. “Tato parampi desente, marūnaṃ ca samāgame.

Navutikoṭṭisahassānaṃ, dutiyābhisamayo ahū”ti.

Athāparena samayena Sudassananagare Jayaseno nāma rājakumāro yojanappamāṇaṃ vihāraṃ kāretvā asokassakaṇṇacampakanāgapunnāgavakulasurabhi¹cūtapanasāsanasālakunda²sahakārakaravīrādi-taruvaranirantaraṃ ārāmaṃ ropetvā Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa niyyātesi. Dānānumodanaṃ katvā yāgaṃ vaṇṇetvā Bhagavā dhammaṃ desesi. Tadā koṭṭisatasahassasattanikāyassa dhammābhisamayo ahoṣi. Ayaṃ tatiyābhisamayo ahoṣi. Tena vuttaṃ—

6. “Punāparaṃ rājaputto, Jayaseno nāma khattiyo.

Ārāmaṃ ropayitvāna, Buddhe niyyātayī tadā.

1. Natthi (Sī, I)

2. Kakudha (Sī, I)

7. Tassa yāgaṃ pakittento, dhammaṃ desesi cakkhumā.

Tadā koṭisahassānaṃ, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Puna Uggato nāma rājā Sunandanagare¹ Sunandaṃ² nāma vihāraṃ kāretvā Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa adāsi. Tasmiṃ dāne ehibhikkhupabbajjāya pabbajitānaṃ koṭisataṃ arahantānaṃ sannipāto, tesaṃ majjhe Sobhito Bhagavā pātimokkhaṃ uddisi. Ayaṃ paṭhamo sannipāto ahosi. Puna Mekhalānagare dhammagaṇo Dhammagaṇārāmaṃ nāma pavarārāmaṃ mahāvihāraṃ kāretvā Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa datvā saha sabbaparikkhārehi dānaṃ adāsi. Tasmiṃ samāgame ehibhikkhubhāvena pabbajitānaṃ navutiyaṃ arahantakoṭīnaṃ sannipāte pātimokkhaṃ uddisi. Ayaṃ dutiyo sannipāto ahosi. Yadā pana Bhagavā dasasatanayanapure vassaṃ vasitvā pavāraṇāya suravaraparivuto otari, tadā asītiyā arahantakoṭīhi saddhiṃ caturaṅgike sannipāte pavāresi. Ayaṃ tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṃ—

8. “Sannipātā tayo āsum, Sobhitassa Mahesino.

Khīṇāsavānaṃ vimalānaṃ, santacittāna tādīnaṃ.

9. Uggato nāma so rājā, dānaṃ deti naruttame.

Tamhi dāne samāgañchum, arahantā satakoṭiyo.

10. Punāparaṃ puragaṇo³, deti dānaṃ naruttame.

Tadā navutikoṭīnaṃ, dutiyo āsi samāgamo.

11. Devaloke vasitvāna, yadā orohatī Jino.

Tadā asītikotiṇaṃ, tatiyo āsi samāgamo”ti.

Tadā kira amhākaṃ bodhisatto Rammavatīnagare ubhato⁴ sujāto⁵ Sujāto nāma brāhmaṇo hutvā Sobhitassa Bhagavato dhammadesanaṃ sutvā saraṇesu patiṭṭhāya Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa temāsaṃ mahādānamadāsi. Sopi naṃ “anāgate Gotamo nāma Buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tena vuttaṃ—

1. Sunandavatīnagare (Sī, I)

2. Surindaṃ (Sī, I)

3. Pūgagaṇo (Ka)

4. Uggato (Sī, I)

5. Natthi (Sī, I)

12. “Ahaṃ tena samayena, Sujāto nāma brāhmaṇo.
Tadā sasāvakaṃ Buddhaṃ, annapānena tappayim.
13. Sopi maṃ Buddho byākāsi, Sobhito Lokanāyako.
Aparimeyyito kappe, ayaṃ Buddho bhavissati.
14. Padhānaṃ padahitvāna -pa- hessāma sammukhā imaṃ.
15. Tassāpi vacanaṃ sutvā, haṭṭho saṃviggamānaso.
Tamevatthamanuppattiyā, uggaṃ dhitimakāsahan”ti.

Tattha **tamevatthamanuppattiyā**ti tassa buddhattassa anuppatti-attham, tassa pana Sobhitabuddhassa “anāgate ayaṃ Gotamo nāma Buddho bhavissati”ti vacanaṃ sutvā “avitathavacanā hi Buddhā”ti Buddhattappatti-atthanti attho. **Uggaṃ** ti tibatthaṃ ghoram. **Dhitinti** vīriyam. **Akāsaṃ** ti akāsaṃ ahaṃ.

Tassa pana **Sobhitassa** Bhagavato Sudhammaṃ nāma nagaraṃ ahosi, pitā Sudhammo nāma rājā, mātā Sudhammā nāma devī, Asamo ca Sunettho ca dve aggasāvaka, Anomo nāmupaṭṭhāko, Nakulā ca Sujātā ca dve aggasāvikā, nāgarukkho bodhi, aṭṭhapaṇṇāsahatthubbedham sarīraṃ ahosi, navutivassasahassāni āyupparamāṇaṃ, Makhilā nāmassa mahādevī, Sīhakumāro nāma atrajo, nāṭakittihīnaṃ sattattimsasahassāni¹, navavassasahassāni agāraṃ ajjhāvasi. Pāsādena abhinikkhami. Jayaseno nāma rājā upaṭṭhāko. Setārāme² kira vasīti. Tena vuttaṃ—

16. “Sudhammaṃ nāma nagaraṃ, Sudhammo nāma khattiyo.
Sudhammā nāma janikā, Sobhitassa Mahesino.
21. Asamo ca Sunetto ca, ahesuṃ aggasāvaka.
Anomo nāmupaṭṭhāko, Sobhitassa Mahesino.
22. Nakulā ca Sujātā ca, ahesuṃ aggasāvikā.
Bujjhamāno ca so Buddho, nāgamūle abujjhatha.

1. Sattati sahasāni (Sī, I)

2. Sotārāme (Sī, I)

24. Aṭṭhapaṇṇāsaratanaṃ, accuggato mahāmuni.
Obhāseti disā sabbā, sataraṃsīva uggato.
25. Yathā suphullaṃ pavanaṃ, nānāgandhehi dhūpitaṃ.
Tatheva tassa pāvacaṇaṃ, sīlagandhehi dhūpitaṃ.
26. Yathāpi Sāgaro nāma, dassanena atappiyo.
Tatheva tassa pāvacaṇaṃ, savanena atappiyaṃ.
27. Navutivassasahassāni, āyu vijjati tāvade.
Tāvata tiṭṭhamāno so, tāresi janataṃ bahuṃ.
28. Ovādaṃ anusitṭhiṇca, datvāna sesake jane.
Hutāsanova tāpetvā, nibbuto so sasāvako.
29. So ca Buddho asamasamo, tepi sāvakā balappattā.
Sabbāṃ tamantarahitaṃ, nanu rittā sabbasaṅkhārā”ti.

Tattha **sataraṃsīvā**ti ādicco viya, sabbā disā obhāsetīti attho. **Pavananti** mahāvanaṃ. **Dhūpitaṃ** vāsitaṃ gandhitaṃ. **Atappiyoti** atittikaro, atittijanano vā. **Tāvadeti** tasmim kāle, tāvatakaṃ kālanti attho. **Tāresīti** tārayī. **Ovādanti** sakiṃ vādo ovādo nāma. **Anusitṭhinti** punappunaṃ vacanaṃ anusitṭhi nāma. **Sesake janeti** saccappaṭivedhaṃ appattassa sesajanassa, sāmi-atthe bhumma vacanaṃ. **Hutāsanova tāpetvā**ti aggi viya tappetvā. Ayameva vā pāṭho, upādānakkhayā Bhagavā parinibbutoti attho. Sesagāthāsu sabbattha uttānamevāti.

Sobhitabuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito chaṭṭho Buddhavaṃso.

9. Anomadassībuddhavaṃsavaṇṇanā

Sobhitabuddhe pana parinibbute tassa aparabhāge ekamaśaṅkhyeyyaṃ Buddhuppādarahitaṃ ahosi. Atīte pana tasmim̐ aśaṅkhyeyye ekasmim̐ kappe tayo Buddhā nibbattiṃsu **Anomadassī Padumo Nāradoti**. Tattha **Anomadassī** Bhagavā soḷasa aśaṅkhyeyyāni kappasatasahassaṇca pāramiyo pūretvā Tusitapure nibbattitvā devehi abhiyācito tato cavitvā Candavatiyaṃ nāma rājadhāniyaṃ Yasavānāmassa rañño kule samussitacārupayodharāya Yasodharāya nāma aggamahesiyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ aggahesi. Anomadassikumāre kira Yasodharāya deviyā kucchigate tassa puññappabhāvena pabhā asītihatthappamāṇaṃ thānaṃ pharitvā aṭṭhāsi. Candasūriyappabhāhi anabhibhavanīyāva ahosi. Sā dasannaṃ māsānaṃ accayena bodhisattaṃ sucandanuyyāne¹ vijāyi. Pāṭihāriyāni heṭṭhā vuttanayāneva.

Nāmaggaḥaṇadivase panassa nāmaṃ gaṇhantā, yasmā jātiyaṃ ākāśato satta ratanāni patim̐su, tasmā anomānaṃ ratanānaṃ uppattihetubhūtatthā “Anomadassī”ti nāmamakaṃsu. So anukkamena vuddhippatto dibbehi kāmagaṇehi paricāriyamāno dasavassasahassāni agāraṃ ajjhāvasi. Tassa kira Siri-upasirisirivaḍḍhoti tayo pāsādā ahesuṃ. Sirimādevippamukhāni tevīsati itthisahassāni paccupaṭṭhitāni ahesuṃ. So sirimāya deviyā Upavāṇe nāma putte jāte cattāri nimittāni disvā sivikāyānena mahābhinnikkhamanaṃ nikkhamitvā pabbaji. Taṃ tisso janakoṭiyo anupabbajim̐su.

Tehi parivuto mahāpuriso dasa māse padhānacariyaṃ cari. Tato visākhapuṇṇamāya Anupamabrāhmaṇagāme piṇḍāya caritvā Anupamasetṭhidhītāya dinnāṃ madhupāyāsaṃ paribhuñjitvā sālavane divāvihāraṃ vītināmetvā Anomanāmājīvakena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā ajjunarukkhabodhiṃ padakkhiṇaṃ katvā aṭṭhattim̐sahatthavittthataṃ tiṇasantharaṃ santharitvā caturaṅgavīriyaṃ adhiṭṭhāya pallaṅkaṃ ābhujitvā samāraṃ mārabalaṃ viddhamsetvā tīsu yāmesu tisso vijjā uppādetvā “anekajātiśamsāraṃ -pa- taṇhānaṃ khayamajjhagā”ti udānaṃ udānesi. Tena vuttaṃ—

1. Sunanduyyāne (Sī, I)

1. “Sobhitassa aparena, Sambuddho Dvipaduttamo.
Anomadassī amitayaso, tejassī duratikkamo.
2. So chetvā bandhanam sabbam, viddhamsetvā tayo bhave.
Anivattigamanam maggam, desesi devamānuse.
3. Sāgarova asaṅkhobho, pabbatova durāsado.
Ākāsova ananto so, sālārājāva phullito.
4. Dassanenapi tam Buddhā, tosītā honti pāṇino.
Byāharantam giram sutvā, amataṃ pāpuṇanti te”ti.

Tattha **anomadassī**ti anupamadassano, amitadassano vā. **Amitayasoti** amitaparivāro, amitakitti vā. **Tejassī**ti silasamādhipaṇṇātejena samannāgato. **Duratikkamoti** duppadhamsiyo, aññena devena vā mārena vā kenaci vā atikkamituṃ asakkuṇeyyoti attho. **So chetvā bandhanam sabbanti** sabbam dasavidham saññojanam chinditvā. **Viddhamsetvā tayo bhaveti** tibhavūpagam kammam kammakkhayakaraṇāṇena viddhamsetvā, abhāvam katvāti attho. **Anivattigamanam magganti** nivattiyā pavattiyā paṭipakkhabhūtam nibbānam anivattīti vuccati, tam anivattiṃ gacchati anenāti anivattigamano. Tam anivattigamanam aṭṭhaṅgikam maggam desesīti attho. “Dasseti”tipi pāṭho, soyevattho. **Devamānuseti** devamanussānam, sāmi-atthe upayogavacanam daṭṭhabbam.

Asaṅkhobhoti khobhetuṃ cāletuṃ asakkuṇeyyoti akkhobhiyo. Yathā hi samuddo caturāsītiyojanasahassagambhīro anekayojanasahassabhūtāvāso akkhobhiyo, evam akkhobhiyoti attho. **Ākāsova anantoti** yathā pana ākāssa anto natthi, atha kho ananto appameyyo apāro, evam Bhagavāpi Buddhaguṇehi ananto appameyyo apāro. **Soti** so Bhagavā. **Sālārājāva phullitoti** sabbalakkhaṇānubyañjanasamalaṅkatasarīrattā suphullitasālārājā viya sobhatīti attho. **Dassanenapi tam Buddhanti** tassa Buddhassa dassanenāpīti attho. Īdisesupi sāmivacanam payujjanti saddasatthavidū. **Tositāti** paritositā pīṇitā. **Byāharantanti** byāharantassa,

sāmi-atthe upayogavacanāṃ. **Amatanti** nibbānaṃ. **Pāpuṇantīti** adhigacchanti. **Teti** ye tassa girāṃ dhammadesanaṃ suṇanti, te amataṃ pāpuṇantīti attho.

Bhagavā pana bodhimūle sattasattāhaṃ vītināmetvā brahmunā āyācito dhammadesanāya Buddhacakkhunā lokaṃ olokeno attanā saha pabbajite tikoṭisaṅkhe jane upanissayasampanne disvā “kattha nu kho te etarahi viharantī”ti upadhārento Subhavaṭṭinagare Sudassanuyyāne viharante disvā ākāseṇa gantvā Sudassanuyyāne otari. So tehi parivuto sadevamanussāya parisāya majjhe dhammacakkaṃ pavattesi. Tattha koṭisatānaṃ paṭhamābhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ—

5. “Dhammābhisamayo tassa, iddho phīto tadā ahu.

Koṭisatāni abhisamīṃsu, paṭhame dhammadesane”ti.

Tattha **phītoti** phātipatto bāhujaññavasena. **Koṭisatānīti** koṭīnaṃ satāni koṭisatāni. “Koṭisatayo”tipi pāṭho, tassa satakoṭiyoti attho.

Athāpareṇa samayena Osadhīnagaradvāre asanarukkhamūle¹ Yamakapāṭihāriyaṃ katvā asurehi durabhibhavane² Tāvatiṃsabhavane Paṇḍukambalasilāyaṃ nisinno temāsaṃ abhidhammavassaṃ vassāpayi. Tadā asītidevatākoṭīyo abhisamīṃsu. Tena vuttaṃ—

6. Tato paraṃ abhisamaye, vassante dhammavuṭṭhiyo.

Asītikoṭīyobhisamīṃsu, dutiye dhammadesane”ti.

Tattha **vassanteti** Buddhamahāmeghe vassante. **Dhammavuṭṭhiyoti** dhammakathāvassavuṭṭhiyo.

Tato apareṇa samayena maṅgalapañhāniddese aṭṭhasattati koṭīyo abhisamīṃsu. So tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ—

1. Ambarukkhamūle (Ka)

2. Surāripurābhibhavane (Sī, I)

7. “Tato parampi vassante, tappayante ca pāṇinaṃ.
Aṭṭhasattatikoṭīnaṃ, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Tattha **vassanteti** dhammakathāsāliladhāraṃ vassante. **Tappayanteti** dhammāmatavassena tappayante, tappanaṃ karonte Bhagavatīti attho.

Anomadassissapi Bhagavato tayo sāvakasannipātā ahesuṃ. Tattha soreyyanagare Isidattassa rañño dhamme desiyamāne pasīditvā ehibhikkhupabbajjāya pabbajitānaṃ aṭṭhannaṃ arahantasatasahassānaṃ majjhe pātimokkhaṃ uddisi. Ayaṃ paṭhamo sannipāto ahosi. Rādhavatīnagare Undarindharassa¹ nāma rañño dhamme desiyamāne ehibhikkhupabbajjāya pabbajitānaṃ sattannaṃ arahantasatasahassānaṃ majjhe pātimokkhaṃ uddisi. Ayaṃ dutiyo sannipāto ahosi. Puna Soreyyanagareyeva Soreyyaraññā saha ehibhikkhupabbajjāya pabbajitānaṃ channaṃ arahantasatasahassānaṃ majjhe pātimokkhaṃ uddisi. Ayaṃ tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṃ—

8. “Sannipātā tayo āsuṃ, tassāpi ca Mahesino.
Abhiññābalappattānaṃ, pupphitānaṃ vimuttiyā.
9. Aṭṭhasatasahassānaṃ, sannipāto tadā ahu.
Pahīnamadamohānaṃ, santacittāna tādinaṃ.
10. Sattasatasahassānaṃ, dutiyo āsi samāgamo.
Anaṅgaṇānaṃ virajānaṃ, upasantāna tādinaṃ.
11. Channaṃ satasahassānaṃ, tatiyo āsi samāgamo.
Abhiññābalappattānaṃ, nibbutānaṃ tapassinaṃ”ti.

Tattha **tassāpi ca Mahesinoti** tassa Mahesino Anomadassissāpi. “Tassāpi Dvipaduttamo”tipi pāṭho, tassāpi Dvipaduttamassāti attho. Lakkhanaṃ saddasatthato gahetabbaṃ. **Abhiññābalappattānanti** abhiññānaṃ balappattānaṃ, ciṇṇavasitāya khippanisantibhāvena abhiññāsu thirabhāvappattānanti attho. **Pupphitānanti** sabbaphāliphullabhāvena ativiya sobhaggappattānaṃ. **Vimuttiyāti** arahattaphalavimuttiyā.

1. Madhurindarassa (Sī, I), Surindharassa (Ka)

Anaṅgaṇānanti ettha ayaṃ **aṅgaṇa**-saddo katthaci kilesesu dissati. Yathāha “tattha katamāni tīṇi aṅgaṇāni? Rāgo aṅgaṇaṃ doso aṅgaṇaṃ moho aṅgaṇaṃ”¹. “Pāpakānaṃ kho etaṃ āvuso akusalānaṃ icchāvacarānaṃ adhivacanaṃ yadidaṃ aṅgaṇaṃ”². Katthaci kismiñci male. Yathāha “tasseva rajassa vā aṅgaṇassa vā pahānāya vāyamaṭṭi”³. Katthaci tathārūpe bhūmibhāge “cetiyaṅgaṇaṃ bodhiyaṅgaṇaṃ rājaṅgaṇaṃ”⁴. Idha pana kilesesu daṭṭhabbo. Tasmā nikkilesānanti attho⁵. **Virajānanti** tasseva vevacanaṃ. **Tapassinanti** kilesakkhayakaro ariyamaggasaṅkhāto tapo yesaṃ atthi te tapassino, tesaṃ tapassīnaṃ, khīṇāsavānanti attho.

Tadā amhākaṃ bodhisatto eko mahesakkho yakkhasenāpati ahosi mahiddhiko mahānubhāvo anekakoṭisatasahassānaṃ yakkhānaṃ adhipati. So “Buddho loka uppanno”⁶ti sutvā āgantvā paramaruciradassanaṃ sattaratanamayaṃ abhirucirarajanikaramaṇḍalasadisāṃ maṇḍapaṃ nimminivā tattha sattāhaṃ mahādānaṃ Buddhappamukhassa saṃghassa adāsi. Atha naṃ Bhagavā bhuttānumodana⁶ samaye “anāgate kappasatasahassādhiḃ ekasmiṃ asaṅkhyeyye atikkante Gotamo nāma Buddho bhavissati”⁷ti byākāsi. Tena vuttaṃ—

12. “Ahaṃ tena samayena, yakkho āsiṃ mahiddhiko.
Nekānaṃ yakkhakoṭīnaṃ, Vasavattimhi issaro.
13. Tadāpi taṃ Buddhavaraṃ, upagantvā Mahesinaṃ.
Annapānena tappesiṃ, sasamghaṃ Lokanāyakaṃ.
14. Sopi maṃ tadā byākāsi, visuddhanayano Muni.
Aparimeyyito kappe, ayaṃ Buddho bhavissati.
15. Padhānaṃ padahitvāna -pa- hessāma sammukhā imaṃ.
16. Tassāpi vacanaṃ sutvā, haṭṭho saṃviggamānaso.
Uttariṃ vatamadhiṭṭhāsiṃ, dasapāramipūriyā”⁸ti.

1. Abhi 2. 382 piṭṭhe.

2. Ma 1. 32 piṭṭhe.

3. Ma 1. 144 piṭṭhe.

4. Gavesitabbo.

5. Ma-Ṭṭha 1. 144 piṭṭhepi passitabbaṃ.

6. Bhuttānumodana (Sī, I)

Tattha **uttarim vatamadhiṭṭhāsinti** pāramipūraṇatthāya bhiyyopi daḷhataṛaṃ parakkamamakāsīti attho.

Tassa pana **Anomadassissa** Bhagavato Candavatō nāma nagaraṃ ahosi, Yasavā nāma rājā pitā, Yasodharā nāma mātā, Nisabho ca Anomo ca dve aggasāvakā, Varuṇo nāmupaṭṭhāko, Sundarī ca Sumanā ca dve aggasāvikā, ajjunarukkho bodhi, sarīraṃ aṭṭhapaṇṇāsahatthubbedhaṃ ahosi, vassasatasahassaṃ āyu, Sirimā nāma aggamahesī, Upavāṇo nāmassa putto, dasavassasahassāni agāraṃ ajjhāvasi. So sivikāyānena nikkhami. Sivikāyānena gamanaṃ pana Sobhitabuddhavaṃsavaṇṇanāya pāsādagamane vuttanayeneva veditabbaṃ. Dhammako nāma rājā upaṭṭhāko. Dhammārāme kira Bhagavā vihāsīti. Tena vuttaṃ—

17. “Nagaraṃ Candavatī nāma, Yasavā nāma khattiyo.

Mātā Yasodharā nāma, Anomadassissa Satthuno.

18. Nisabho ca Anomo ca, ahesuṃ aggasāvakā.

Varuṇo nāmupaṭṭhāko, Anomadassissa Satthuno.

23. Sundarī ca Sumanā ca, ahesuṃ aggasāvikā.

Bodhi tassa Bhagavato, ajjunoti pavuccati.

25. Aṭṭhapaṇṇāsaratanaṃ, accuggato Mahāmuni.

Pabhā niddhāvatī tassa, sataraṃsīva uggato.

26. Vassasatasahassāni, āyu vijjati tāvade.

Tāvatā tiṭṭhamāno so, tāresi janataṃ bahuṃ.

27. Supupphitaṃ pāvacaṇaṃ, arahanteḥi tādihi.

Vītarāgehi vimalehi, sobhittha Jinasāsaṇaṃ.

28. So ca Satthā amitayaso, yugāni tāni atuliyāni.

Sabbaṃ tamantaraḥitaṃ, nanu rittā sabbasaṅkhārā”ti.

Tattha **pabhā niddhāvati**ti tassa sarīrato pabhā nikkhamati. Sarīrappabhā panassa niccakālaṃ dvādasayojanappamāṇaṃ padesaṃ pharitvā tiṭṭhati. **Yugāni tānī**ti aggasāvakayugādīni yugaḷāni. **Sabbaṃ tamantarahitanti** vuttappakāraṃ sabbampi aniccamukhaṃ pavitṭhaṃ vinaṭṭhanti attho. “Nanu rittakameva saṅkhārā”ti pi pāṭho, tassa nanu rittakā tucchakāyeva sabbe saṅkhārāti attho. **Ma-kāro** padasandhikaro. Sesagāthāsu sabbattha uttānamevāti.

Imassa pana Anomadassissa Bhagavato santike Sāriputto ca Mahāmoggallāno cāti ime dve aggasāvakā aggasāvakabhāvatthāya paṇidhānamakaṃsu. Imesaṃ pana therānaṃ vatthu cettha kathetabbaṃ. Mayā ganthavittārābhayaena na uddhaṭanti.

Anomadassībuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito sattamo Buddhavaṃso.

10. Padumabuddhavaṃsavaṇṇanā

Anomadassissa pana Bhagavato aparabhāge vassasatasahassāyukā manussā anukkamena parihāyitvā dasavassāyukā hutvā puna anukkamena vaḍḍhitvā asaṅkhyeyyāyukā hutvā puna parihāyamānā vassasatasahassāyukā ahesuṃ. Tadā **Padumo** nāma Satthā loke uppajji. Sopi pāramiyo pūretvā Tusitapure nibbattitvā tato cavitvā Campakanagare Asamassa nāma rañño kule rūpādīhi asamāya asamāya nāma aggamahesiyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ aggahesi. So dasannaṃ māsānaṃ accayena Campakuyyāne mātukucchito nikkhami. Jāte pana kumāre ākāśato sakalajambudīpe samuddapariyante padumavassaṃ nipati. Tenassa nāmaggaṇadivase nāmaṃ gaṇhantā nemittakā ca ñātakā ca “Mahāpadumakumāro”tveva nāmamakaṃsu. So dasavassa-sahassāni agāraṃ ajjhāvasi. Nanduttara Vasuttara Yasuttarānāmakā tayo pāsādā ahesuṃ. Uttarādevippamukhāni tettimsa itthisahassāni paccupaṭṭhitāni ahesuṃ.

Atha Mahāsatto Uttarāya nāma mahādeviyā rammakumāre nāma uppanne cattāri nimittāni disvā ājaññarathena mahābhinikkhamanaṃ nikkhami. Taṃ pabbajantaṃ ekā purisakoṭi anupabbaji. So tehi parivuto aṭṭha māse padhānacariyaṃ caritvā visākhapuṇṇamāya Dhaññavatīnagare Sudhaññasetṭhissa dhītāya Dhaññavatiyā nāma dinnam madhupāyāsaṃ paribhuñjitvā mahāsālavane¹ divāvihāraṃ vītināmetvā sāyanhasamaye titthakājīvakena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā mahāsoṇabodhiṃ upasaṅkamitvā aṭṭhattiṃsahatthavittataṃ tiṇasantharakaṃ paññāpetvā pallaṅkaṃ ābhujitvā caturaṅgavīriyaṃ adhiṭṭhāya mārabalaṃ vidhamitvā tīsu yāmesu tisso vijjā sacchikatvā “anekajāṭisaṃsāraṃ -pa- taṇhānaṃ khayamajjhagā”ti udānaṃ udānetvā sattasattāhaṃ bodhisamīpeyeva vītināmetvā brahmuno āyācanaṃ adhivāsetvā dhammadesanāya bhājanabhūte puggale upaparikkhanto attanā saha pabbajite koṭisaṅkhe bhikkhū disvā taṅkhaṇe yeveva anilapathena gantvā Dhaññavatīnagarasamīpe Dhanañjayuyyāne otaritvā tehi parivuto tesam majjhe dhammacakkaṃ pavattesi. Tadā koṭisatānaṃ abhisamayo ahoṣi. Tena vuttaṃ—

1. “Anomadassissa aparena, Sambuddho Dvīpaduttamo.

Padumo nāma nāmena, asamo appaṭipuggalo.

2. Tassāpi asamaṃ sīlaṃ, samādhipi anantako.

Asaṅkhyeyyaṃ ñāṇavaraṃ, vimuttiṃ anūpamā.

3. Tassāpi atulatejassa, dhammacakkapavattane.

Abhisamayā tayo āsum, mahātamapavāhanā”ti.

Tattha **asamaṃ sīlaṃ**ti aññesaṃ sīlena asadisam, uttamaṃ seṭṭhanti attho. **Samādhipi anantako**ti samādhipi appameyyo, tassa anantabhāvo lokavivaraṇayamapakapāṭihāriyādīsu daṭṭhabbo. **Ñāṇavaranti** sabbaññutaññānaṃ, asādhāraṇaṇāṇāni vā. **Vimuttiṃ**ti arahatthaphalavimuttiṃ Bhagavato. **Anūpamā**ti upamāviraḥitā. **Atulatejassāti** atulañāṇatejassa. “Atulañāṇatejā”ti paṭho. Tassa “tayo

1. Sahakāravane (Sī, I)

abhisamayā”ti iminā uttarapadena sambandho daṭṭhabbo.

Mahātama pavāhanāti mahāmohavināsakā, mohandhakāraviddhamśakāti attho.

Athāparena samayena Padumo Bhagavā attano kaniṭṭhabhātaram Sālakumāraṇca Upasālakumāraṇca ñātisamāgame saparivāre pabbājetvā tesam dhammaṃ desento navuti koṭiyo dhammāmataṃ pāyesi. Yadā pana Rammattherassa dhammaṃ desesi, tadā asītikoṭīnaṃ tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ—

4. “Paṭhamābhisamaye Buddho, koṭisatamabodhayi.

Dutiyābhisamaye dhīro, navutikoṭimabodhayi.

5. Yadā ca Padumo Buddho, ovaḍī sakamatrajaṃ.

Tadā asītikoṭīnaṃ, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Yadā pana subhāvitatto nāma rājā Padumassa Buddhassa Buddhapadumavadanassa santike koṭisatasahassaparivāro ehibhikkhupabbajjāya pabbajito, tasmim sannipāte Bhagavā pātimokkham uddisi, so pana paṭhamo sannipāto ahosi.

Athāparena samayena Mahāpadumo munivasabho usabhasamagatī Usabhavatīnagaraṃ upanissāya vassaṃ upagañchi. Nagaravāsino manussā Bhagavantaṃ dassanakāmā upasaṅkamimsu. Tesam Bhagavā dhammaṃ desesi. Tattha ca bahavo manussā pasannacittā pabbajimsu. Tato Dasabalo tehi ca aññehi ca tihi bhikkhusatasahashehi saddhim visuddhipavāraṇaṃ pavāresi. So dutiyo sannipāto ahosi. Ye pana tattha na pabbajimsu, te kathinānisamsaṃ sutvā pāṭipade pañcasu māsesu pañcānisamsadāyakaṃ kathinacīvaramadaṃsu. Tato taṃ bhikkhū Dhammasenāpatiṃ aggasāvakaṃ visālamatiṃ Sālattheraṃ kathinatthāratthaṃ yācivā kathinacīvaraṃ tassādaṃsu. Therassa kathinacīvare kayiramāne bhikkhū sibbane sahāyakā ahesuṃ. Padumo pana Sammāsambuddho sūcicchidde suttāni āvunitvā adāsi. Niṭṭhite pana cīvare Bhagavā tihi bhikkhusatasahashehi cārikaṃ pakkāmi.

Athāparena samayena sīhavikkantagāmī purisasīho viya Buddhasīho gosiṅgasālavanasadise paramasurabhikusumaphalabhāravinaṃmitasākhāviṭape vimalakamalakuvalayasamalaṅkate sisiramadhuravārivāhena paripūrite rurucamara sīhabyaggha gaja haya gavaya mahimsādi vividhamigagaṇavacarite surabhikusumagandhāvabaddhahadayāhi bhamaramadhuḥkarayuvatīhi anubhūtapaccārāhi samantato gumbagumbāyamāne¹ phalarasapamuditahadayāhi kākalisadisamadhuravīrutāhi kokilavadhūhi upagīyamāne paramaramaṇīye vivitte vijane yogānukūle pavane vassāvāsamupagañchi. Tasmim viharantaṃ sapaṇivārakaṃ Dasabalaṃ Tathāgataṃ Dhammarājaṃ Buddhasiriyā virocamaṇaṃ disvā manussā tassa dhammaṃ sutvā pasīditvā ehibhikkhupabbajjāya pabbajimsu. Tadā dvīhi bhikkhusatasahashehi parivuto pavāresi. So tatiyo sannipāto ahoṣi. Tena vuttaṃ—

6. “Sannipātā tayo āsum, Padumassa Mahesino.
Koṭisatasahassānaṃ, paṭhamo āsi samāgamo.
7. Kathinatthārasamayē, uppanne kathinacīvare.
Dhammasenāpatitthāya, bhikkhū sibbiṃsu cīvaraṃ.
8. Tadā te vimalā bhikkhū, chaḷabhiññā mahiddhikā.
Tīṇi satasahassāni, samimsu aparājita.
9. Punāparaṃ so Narāsabho, pavane vāsaṃ upāgami.
Tadā samāgamo āsi, dvinnāṃ satasahassinaṃ”ti.

Tattha **kathinatthārasamayeti** kathinacīvarattharaṇasamayē.
Dhammasenāpatitthāyati Dhammasenāpatisālatteratthaṃ. **Aparājītati** na parājītā, vibhattilopo daṭṭhabbo. **Soti** so mahāpadumo. **Pavaneti** mahāvane.
Vāsanti vassāvāsaṃ. **Upāgamīti** upāgato. **Dvinnāṃ satasahassinanti** dvinnāṃ satasahassānaṃ. “Tadā āsi samāgamo”tipi pāṭho yadi atthi sundaro bhaveyya.

Tadā Tathāgate tasmim vanasaṇḍe vasante amhākaṃ bodhisatto sīho hutvā sattāhaṃ nirodhasamāpattim samāpajjitvā nisinnaṃ disvā

1. Gumugumāyamāne (Sī, I)

pasannacitto hutvā padakkhiṇaṃ katvā sañjātapītisomanasso tikkhattuṃ sihanādaṃ naditvā sattāhaṃ Buddhārammaṇaṃ pītiṃ avijahitvā pītisukheneva gocarāya apakkamitvā jīvitapariccāgaṃ katvā payirupāsamaṇo aṭṭhāsi. Atha Satthā tassa sattāhassa accayena nirodhasamāpattito vuṭṭhāya naraśīho sihaṃ oloketvā “bhikkhusaṃghepissa cittappasādo hotūti saṃgho āgacchatū”ti cintesi. Anekakoṭibhikkhū tāvadeva āgañchimsu. Śīho saṃghepi cittaṃ pasādesi. Atha Satthā tassa cittaṃ oloketvā “anāgate Gotamo nāma Buddhō bhavissati”ti byākāsi. Tena vuttaṃ—

10. “Ahaṃ tena samayena, śīho āsiṃ migādhibhū.
Pavivekamanubrūhantaṃ, pavane addasaṃ Jinaṃ.
11. Vanditvā sirasā pāde, katvāna taṃ padakkhiṇaṃ.
Tikkhattuṃ abhināditvā, sattāhaṃ Jinamupaṭṭhahaṃ.
12. Sattāhaṃ varasamāpattiyā, vuṭṭhahitvā Tathāgato.
Manasā cintayitvāna, koṭibhikkhū samānayaṃ.
13. Tadāpi so Mahāvīro, tesāṃ majjhe viyākari.
Aparimeyyito kappe, ayaṃ Buddhō bhavissati.
14. Padhānaṃ padahitvāna -pa- hessāma sammukhā imaṃ.
15. Tassāpi vacanaṃ sutvā, bhiyyo cittaṃ pasādayiṃ.
Uttariṃ vatamadhiṭṭhāsiṃ, dasapāramipūriyā”ti.

Tattha **pavivekamanubrūhantanti** nirodhasamāpattiṃ samāpannanti attho. **Padakkhiṇanti** tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā. **Abhināditvāti** tikkhattuṃ sihanādaṃ naditvā. **Upaṭṭhahanti** upaṭṭhahiṃ. Ayameva vā pāṭho. **Varasamāpattiyāti** nirodhasamāpattito vuṭṭhahitvā. **Manasā cintayitvānāti** “sabbepi bhikkhū idha āgacchantū”ti manasāva cintetvā. **Samānayaṃ**ti samāhari.

Tassa pana **Padumassa Bhagavato** Campakaṃ nāma nagaraṃ ahosi. Asamo nāma rājā pitā ahosi, mātāpi tassa Asamā nāma,

Sālo ca Upasālo ca dve aggasāvakā, Varuṇo nāmupaṭṭhāko, Rādhā ca Surādhā ca dve aggasāvikā, mahāsoṇarukkho bodhi,
 aṭṭhapaṇṇāsahatthubbedham sarīram, āyu vassasatasahassam ahosi, rūpādīhi
 guṇehi anuttarā Uttarā nāmassa aggamahesī, Rammakumāro nāmassa
 atirammo tanayo ahosi. Tena vuttam—

16. “Campakam nāma nagaram, Asamo nāma khattiyo.

Asamā nāma janikā, Padumassa Mahesino.

21. Sālo ca Upasālo ca, ahesum aggasāvakā.

Varuṇo nāmupaṭṭhāko, Padumassa Mahesino.

22. Rādhā ceva surādhā ca, ahesum aggasāvikā.

Bodhi tassa Bhagavato, mahāsoṇoti vuccati.

24. Aṭṭhapaṇṇāsaratanam, accuggato Mahāmuni.

Pabhā niddhāvati tassa, asamā sabbato disā.

25. Candappabhā sūriyappabhā, ratanaggimaṇippabhā.

Sabbāpi tā hatā honti, patvā Jinapabhuttamam.

26. Vassasatasahassāni, āyu vijjati tāvade.

Tāvata tiṭṭhamāno so, tāresi janatam bahum.

27. Paripakkamānase satte, bodhayitvā asesato.

Sesake anusāsivā, nibbuto so sasāvako.

28. Uragova tacam jīṇam, vaddhapattamva pādapo.

Jahitvā sabbasaṅkhāre, nibbuto so yathā sikhī”ti.

Tattha **ratanaggimaṇippabhā**ti ratanappabhā ca aggippabhā ca
 maṇippabhā ca. **Hatā**ti abhibhūtā. **Jinapabhuttamanti** Jinassa sarīrappabham
 uttamam patvā hatāti attho. **Paripakkamānaseti** paripakkindriye
 veneyyasatte. **Vaddhapattanti** purāṇapattam. **Pādapovāti** pādapo viya.
Sabbasaṅkhāreti

sabbepi ajjhattikabāhire saṅkhāre. “Hitvā sabbasaṅkhāraṇ”tipi pāṭho, soyevattho. **Yathā sikhī**ti aggi viya nirupādāno nibbutim Sugato gatoti. Sesamettha gāthāsu heṭṭhā vuttanayattā uttānamevāti.

Padumabuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito aṭṭhamo Buddhavaṃso.

11. Nāradabuddhavaṃsavaṇṇanā

Padumabuddhe pana parinibbute tassa sāsane ca antarahite vassasatasahassāyukā manussā anukkamena parihāyamānā dasavassāyukā ahesum. Puna vaḍḍhitvā asaṅkhyeyyāyukā hutvā parihāyamānā navutivassasahassāyukā ahesum. Tadā dasabaladharo tevijjo catuvesārajjavisārado vimuttisārado **Nārado** nāma narasattuttamo Satthā loke udapādi. So cattāri asaṅkhyeyyāni kappasatasahassaṇca pāramiyo pūretvā Tusitabhavane nibbattitvā tato cavitvā Dhañṇavatī nāma nagare sakavīriyavijitavāsudevassa Sudevassa nāma rañño kule aggamahesiyā nirūpamāya Anomāya nāma deviyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ aggaheṣi. So dasannaṃ māsānaṃ accayena Dhanañjayuyyāne mātukucchito nikkhami. Nāmaggaḥaṇadivase pana nāmakaraṇe kayiramāne sakalajambudīpe manussānaṃ upabhogakkhamāni anurūpāni ābharaṇāni ākāśato kapparukkhādīhi patiṃsu. Tenassa narānaṃ arahāni ābharaṇāni adāsīti “Nārado”ti nāmaṃ akaṃsu.

So navavassasahassāni agāramajjhe vasi. Vijito Vijitāvī Vijitābhirāmo¹ti tiṇṇaṃ utūnaṃ anucchavikā tayo pāsādā ahesum. Tassa Nāradakumārassa kulasīlācārarūpasampannaṃ manonukūlaṃ Vijitasenaṃ nāma ativiya dhañṇaṃ khattiyakaññaṃ aggamahesiṃ akaṃsu. Taṃ ādiṃ katvā vīsatisahassādhikaṃ itthīnaṃ satasahassaṃ ahosi. Tassā Vijitasenāya deviyā sabbalokānandakare Nanduttarakumāre nāma jāte so cattāri nimittāni disvā caturāṅginiyā mahatīyā senāya parivuto

nānāvīrāgatanuvaravasananivasano āmukkamuttāhāramaṇikuṇḍalo
 varakeyūramakuṭakaṭakadharo paramasurabhigandhakusumasamalaṅkato
 padasāva uyyānaṃ gantvā sabbābharaṇāni omuñcitvā bhaṇḍāgārikassa
 hatthe datvā sayameva vimalanīlakuvalayadalasadisenātinisitenāsina
 paramaruciratanavicittam¹ sakesamakuṭam chinditvā gaganatale khipi.
 Tam Sakko devarājā suvaṇṇacaṅkoṭakena paṭiggahetvā Tāvatisabhavanam
 netvā tiyojanubbedham Sinerumuddhani sattaratanamayam cetiyam akāsi.

Mahāpuriso pana devadattāni kāsāyāni vatthāni paridahitvā tattheva
 uyyāne pabbaji. Purisasatasahassā ca tam anupabbajimsu. So sattāham
 tattheva padhānacariyam caritvā visākhapuṇṇamāya Vijitasenāya
 aggamaheṣiyā dinnam pāyāsam paribhuñjitvā tattheva uyyāne divāvihāram
 katvā Sudassanuyyānapālena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā
 mahāsoṇabodhiṃ padakkhiṇam katvā aṭṭhapaṇṇāsahatthavittatham
 tiṇasantharam santharitvā nisīditvā mārabalam vidhamitvā tisu yāmesu tisso
 vijjā uppādetvā sabbaññutaññānam paṭivijjhivā “anekajātisaṃsāram -pa-
 taṇhānam khayamajjhagā”ti udānam udānetvā sattaṣattāhāni vītināmetvā
 brahmunā yācito paṭiññam datvā dhanañjayuyyāne attanā saha pabbajitehi
 satasahassabhikkhūhi parivuto tattha dhammacakkaṃ pavattesi. Tadā
 koṭisatasahassānam dhammābhisamayo ahosi. Tena vuttam—

1. “Padumassa aparena, Sambuddho Dvipaduttamo.
 Nārado nāma nāmena, asamo appaṭipuggalo.
2. So Buddho cakkavattissa, jeṭṭho dayita-oraso.
 Āmukkamālābharaṇo, uyyānam upasaṅkami.
3. Tatthāsi rukkho yasavipulo, abhirūpo brahā suci.
 Tamajjhappatvā upanisīdi, mahāsoṇassa heṭṭhato.
4. Tattha ñāṇavaruppajji, anantam vajirūpamam.
 Tena vicini saṅkhāre, ukkujjamavakujjakam.

5. Tattha sabbakilesāni, asesamabhivāhayi.

Pāpuṇi kevalaṃ bodhiṃ, Buddhañāṇe ca cuddasa.

6. Pāpuṇitvāna sambodhiṃ, dhammacakkaṃ pavattayi.

Koṭisatasahassānaṃ, paṭhamābhisamayo ahū”ti.

Tattha **cakkavattissāti** cakkavattirañño. **Jeṭṭhoti** pubbajo. **Dayita-orasoti** dayito piyo oraso putto, dayito orasi gahetvā lālito putto dayita-oraso nāma. **Āmukkamālābharaṇoti** āmukkamuttāhārakeyūrakaṭakamakutaṇḍalamālo. **Uyyānanti** bahinagare dhanañjayuyyānaṃ nāmārāmaṃ¹ agamāsi.

Tatthāsi rukkhoti tasmim uyyāne eko kira rukkho rattasoṇo nāma ahosi. So kira navutihatthubbedho samavaṭṭakkhandho sampannavidhaviṭapasākho nīlabahalavipulapalāso sandacchāyo devatādhivuṭṭhattā vigatavividhavihagagaṇasañcāro dharaṇītalatilakabhūto tarurajjaṃ viya kurumāno paramaramaṇīyadassano rattakusumasamalaṅkatasabbasākho devamanussanayanarasāyanabhūto ahosi. **Yasavipuloti** vipulayaso, sabbalokavikhyāto attano sampattiyā sabbattha pākaṇo vissutoti attho. Keci “tatthāsi rukkho vipulo”ti paṭhanti. **Brahāti** mahanto, devānaṃ pāricchattakasadisoti attho. **Tamajjhappatvāti** taṃ soṇarukkhaṃ patvā adhipatvā upagammāti attho. **Heṭṭhatoti** tassa rukkhasa heṭṭhā.

Ñāṇavaruppajjīti ñāṇavaraṃ udapādi. **Anantanti** appameyyaṃ appamāṇaṃ. **Vajirūpamanti** vajirasadisaraṃ tikhiṇaṃ, aniccānupassanādikassa vipassanāñāṇassettaṃ adhivacanaṃ. **Tena vicini saṅkhāreti** tena vipassanāñāṇena rūpādiṇi saṅkhāre vicini. **Ukkujjamavakujjakanti** saṅkhārānaṃ udayaṇca vayaṇca² vicini attho. Tasmā paccayākāraṃ sammasitvā ānāpānecatutthajjhānato vuṭṭhāya pañcasu khandhesu abhinivisitvā udayabbayavasena³ samapaññāsa lakkhaṇāni disvā yāva gotrabhuññaṃ vipassanaṃ vaḍḍhetvā ariyamaggānukkamena sakale Buddhaguṇe paṭilabhāti attho.

1. Nāmuyyānaṃ (Sī, I)

2. Udayajhayaṃ (Sī, I)

3. Udayajhayavasena (Sī, I)

Tatthāti soṇarukkhe. **Sabbakilesānī**ti sabbepi kilese, liṅgavipariyāsaṃ katvā vuttaṃ. Keci “tattha sabbakilesehī”ti paṭhanti. **Asesanti** niravasesaṃ. **Abhivāhayī**ti maggodhinā ca kilesodhinā ca sabbe kilese abhivāhayi, vināsamupanesīti attho. **Bodhī**ti arahattamaggañāṇaṃ. **Buddhañāṇe ca cuddasā**ti Buddhañāṇāni cuddasa. Tāni katamānīti? Maggaphalañāṇāni aṭṭha, cha asādhāraṇañāṇānīti evamimāni cuddasa Buddhañāṇāni nāma, **ca**-saddo sampiṇḍanattho, tena aparānipi catasso paṭisambhidāñāṇāni catuvesārajañāṇāni catuyoniparicchedakañāṇāni pañcagatiparicchedakañāṇāni dasabalañāṇāni sakale ca Buddhaguṇe pāpuṇīti attho.

Evam Buddhattaṃ patvā brahmāyācanaṃ adhivāsetvā dhanañjayuyyāne attanā saha pabbajite satasahassabhikkhū sammukhe katvā dhammacakkaṃ pavattesi. Tadā koṭisatasahassassa paṭhamābhisamayo ahosi. Tadā kira Mahādoṇanagare Doṇo nāma nāgarājā Gaṅgātīre¹ paṭivasati mahiddhiko mahānubhāvo mahājanena sakkato garukato mānito pūjito. So yasmiṃ visaye janapadavāsino manussā tassa balikammaṃ na karonti, tesāṃ visayaṃ avassena vā ativassena vā sakkharavassena vā vināseti.

Atha tīradassano Nārado Satthā Doṇassa nāgarājassa vinayane bahūnaṃ pāṇīnaṃ upanissayaṃ disvā mahatā bhikkhusaṃghena parivārīto tassa nāgarājassa nivāsaṭṭhānamagamāsi. Tato taṃ manussā disvā evamāhaṃsu “Bhagavā ettha ghoraviso uggatejo mahiddhiko mahānubhāvo nāgarājā paṭivasati, so taṃ mā viheṭhessati na gantabban”ti. Bhagavā pana tesāṃ vacanaṃ asuṇanto viya agamāsi. Gantvā ca tatthassa nāgarājassa sakkāratthāya kate paramasurabhigandhe pupphasanthare nisīdi. Mahājano kira “Nāradassa ca Munirājassa Doṇassa ca nāgarājassa dvinnampi yuddhaṃ passissāmā”ti sannipati.

Atha ahināgo Munināgaṃ tathā nisinnaṃ disvā makkhaṃ asahamāno sandissamānakāyo hutvā padhūpāyi. Dasabalopi padhūpāyi. Puna nāgarājā

1. Rahade (Sī, I)

pajjali. Munirājāpi pajjali. Atha so nāgarājā dasabalassa sarīrato nikkhantāhi dhūmajālāhi ativiya kilantasarīro dukkhaṃ asahamāno “visavegena naṃ māressāmī”ti visaṃ vissajjesi. Visassa vegena sakalopi Jambudīpo vinasseyya. Taṃ pana visaṃ Dasabalassa sarīre ekalomampi kampetuṃ nāsakkhi. Atha so nāgarājā “kā nu kho samaṇassa pavattī”ti olokento saradasamaye sūriyaṃ viya candam viya ca paripuṇṇaṃ chabbaṇṇāhi Buddharasmīhi virocamaṇaṃ vippasannavadanasobhaṃ Bhagavantaṃ disvā “aho mahiddhiko vatāyaṃ samaṇo, mayā pana attano balaṃ ajānantena aparaddhan”ti cintetvā tāṇaṃ gavesi Bhagavantaṃyeva saraṇamupagañchi. Atha Nārado Munirājā taṃ nāgarājaṃ vinetvā tattha sannipatitassa mahājanassa cittappasādanatthaṃ Yamakapāṭihāriyaṃ akāsi. Tadā pāṇīnaṃ navutikoṭisahassāni arahatte patiṭṭhahimsu. So dutiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ—

7. “Mahādoṇaṃ nāgarājaṃ, vinayanto Mahāmuni.
Pāṭiheraṃ tadākāsi, dassayanto sadevake.

8. Tadā devamanussānaṃ, tamhi dhammappakāsane.
Navutikoṭisahassāni, tarimsu sabbasaṃsayaṃ”ti.

Tattha **pāṭiheraṃ tadākāsī**ti akāsi Yamakapāṭihāriyanti attho. Ayameva vā pāṭho. “Tadā devamanussā vā”tipi pāṭho. Tattha **devamanussānanti** sāmi-atthe paccattaṃ. Tasmā devānaṃ manussānaṃca navutikoṭisahassānīti attho. **Tarimsūti** atikkamimsu.

Yadā pana attano puttaṃ Nanduttarakumāraṃ ovadī, tadā asītiyā koṭisahassānaṃ tatiyābhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ—

9. “Yamhi kāle Mahāvīro, ovadī sakamatrajaṃ.
Asītiikoṭisahassānaṃ, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Yadā pana thullakoṭṭhitanagare Bhaddasālo ca Vijitamitto ca dve brāhmaṇasahāyakā amatarahadaṃ gavesamānā parisati nisinnaṃ ativisāraḍaṃ¹ Nāradasammāsambuddhaṃ addasaṃsu. Te Bhagavato kāye

1. Ativiya sāradaṃ (Sī, I)

dvattiṃsa mahāpurisalakkhaṇāni disvā “ayaṃ loke vivaṭcchado
Sammāsambuddho”ti niṭṭhaṃ gantvā Bhagavati sañjātasaddhā saparivārā
Bhagavato santike pabbajimsu. Tesu pabbajitvā arahattaṃ pattesu Bhagavā
bhikkhūnaṃ koṭisatasahassamajjhe pātimokkhaṃ uddisi, so paṭhamo
sannipāto ahosi. Tena vuttaṃ—

10. “Sannipātā tayo āsum, Nāradassa Mahesino.

Koṭisatasahassānaṃ, paṭhamo āsi samāgamo”ti.

Yasmiṃ samaye Nārado Sammāsambuddho ñātisamāgame attano
paṇidhānato paṭṭhāya Buddhavaṃsaṃ kathesi, tadā
navutikoṭibhikkhusahassānaṃ dutiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṃ—

11. “Yadā Buddho Buddhaguṇaṃ, sanidānaṃ pakāsayi.

Navutikoṭisahassāni, samimsu vimalā tadā”ti.

Tattha **vimalā**ti vigatamalā, khīṇāsavāti¹ attho.

Yadā pana Mahādoṇanāgarājassa vinayane pasanno Verocano nāma
nāgarājā Gaṅgāya nadiyā tigāvutappamāṇaṃ sattaratanamayaṃ maṇḍapaṃ
nimminivā saparivāraṃ Bhagavantaṃ tattha nisīdāpetvā saparivāro
sajanapade attano dānaggadassanattāya nimantetvā nāganāṭakāni ca
tālāvacare vividhavesālāṅkāradhare sannipātetvā mahāsakkārena Bhagavato
saparivārassa mahādānaṃ adāsi. Bhojanāvasāne Bhagavā Mahāgaṅgaṃ
otārento viya anumodanamakāsi. Tadā bhuttānumodane² dhammaṃ sutvā
pasannānaṃ ehibhikkhupabbajjāya pabbajitānaṃ
asītibhikkhusatasahassānaṃ majjhe pātimokkhaṃ uddisi, so tatiyo sannipāto
ahosi. Tena vuttaṃ—

12. “Yadā Verocano nāgo, dānaṃ dadāti Satthuno.

Tadā samimsu Jinaputtā, asītisatasahassiyoti”ti.

Tattha **asītisatasahassiyoti** satasahassānaṃ asītiyo.

1. Vimalānaṃ, khīṇāsavānanti (Ka)

2. Bhuttānumodane (Sī, I)

Tadā amhākaṃ bodhisatto isipabbajjaṃ pabbajitvā Himavantapasse assamaṃ māpetvā pañcasu abhiññāsu aṭṭhasu samāpattisu ca ciṇṇavasī hutvā paṭivasati. Atha tasmim̐ anukampāya Nārado Bhagavā asītiyā arahantakoṭīhi dasahi ca anāgāmiphalaṭṭhehi upāsakasahashehi parivuto taṃ assamapadaṃ agamāsi. Tāpaso Bhagavantaṃ disvāva pamuditahadayo saparivārassa Bhagavato nivāsathāya assamaṃ māpetvā sakalarattim̐ Satthugunaṃ kittetvā Bhagavato dhammakathaṃ sutvā punadivase Uttarakuruṃ gantvā tato āhāraṃ āharitvā saparivārassa Buddhassa mahādānaṃ adāsi. Evaṃ sattāhaṃ mahādānaṃ datvā Himavantato anagghaṃ lohitacandanaṃ āharitvā tena lohitacandanaṃ Bhagavantaṃ pūjesi. Tadā naṃ Dasabalo amaranaraparivuto dhammakathaṃ kathetvā “anāgate Gotamo nāma Buddho bhavissati”ti byākāsi. Tena vuttaṃ—

13. “Ahaṃ tena samayena, jaṭilo uggatāpano.
Antalikkhacaro āsim̐, pañcābhiññāsu pārāgū.
14. Tadāpāhaṃ asamasamaṃ, sasaṃghaṃ saparijjanāṃ.
Annapānena tappetvā, candanenaṃbhipūjayim̐.
15. Sopi maṃ tadā byākāsi, Nārado Lokanāyako.
Aparimeyyito kappe, Buddho loke bhavissati.
16. Padhānaṃ padahitvāna -pa- hessāma sammukhā imāṃ.
17. Tassāpi vacanaṃ sutvā, bhiyyo hāsetva mānaṃ.
Adhiṭṭhahim̐ vataṃ uggāṃ, dasapāramipūriyā”ti.

Tattha **tadāpāhanti** tadāpi ahaṃ. **Asamasamanti** asamā nāma atītā Buddhā¹, tehi asamehi samaṃ tulyaṃ asamasamaṃ. Atha vā asamā visamā, samā avisamā sādhamo, tesu asamasamesu samo “asamasamasamo”ti vattabbe ekassa samasaddassa lopaṃ katvā vuttanti veditabbaṃ, asamāvisamasamanti attho. **Saparijjananti** sa-upāsakajanaṃ. “Sopi maṃ tadā naramarūnaṃ, majjhe byākāsi cakkhumā”tipi

1. Atitānāgatā buddhā (Sī, I)

pāṭho, so uttānatthova. **Bhiyyo hāsetva mānasanti** uttarimpi hāsetvā¹ tosetvā hadayaṃ. **Adhiṭṭhahim vataṃ ugganti** uggam vataṃ adhiṭṭhāsim. “Uttarim vatamadhiṭṭhāsim, dasapāramipūriyā”tipi pāṭho.

Tassa pana Bhagavato Nāradassa Dhaññavatī nāma nagaraṃ ahosi, Sudevo nāma khattiyo pitā, Anomā nāma mātā, Bhaddasālo ca Jitamitto ca dve aggasāvakā, Vāsetṭho nāma upaṭṭhāko, Uttarā ca Phaggunī ca dve aggasāvikā, mahāsoṇarukkho bodhi, sarīraṃ aṭṭhāsītihatthubbedhaṃ ahosi. Tassa sarīrappabhā niccaṃ yojanaṃ pharati, navutivassasahassāni āyu, tassa pana Vijitasenā nāma aggamaheśī, Nanduttarakumāro nāmassa putto ahosi, Vijito Vijitāvī Vijitābhirāmoti tayo pāsādā ahesuṃ. So navavassasahassāni agāraṃ ajjhāvasi. So padasāva mahābhinikkhamanaṃ nikkhamīti. Tena vuttaṃ—

18. “Nagaraṃ dhaññavatī nāma, Sudevo nāma khattiyo.
Anomā nāma janikā, Nāradassa Mahesino.

23. Bhaddasālo jitamitto, ahesuṃ aggasāvakā.
Vāsetṭho nāmupaṭṭhāko, Nāradassa Mahesino.

24. Uttarā phaggunī ceva, ahesuṃ aggasāvikā.
Bodhi tassa Bhagavato, mahāsoṇoti vuccati.

26. Aṭṭhāsītiratanāni, accuggato Mahāmuni.
Kañcanagghiyasaṅkāso, dasasahassā virocati.

27. Tassa byāmapabhā kāyā, niddhāvati disodisaṃ.
Nirantaraṃ divārattim, yojanaṃ pharate sadā.

28. Na keci tena samayena, samantā yojane janā.
Ukkāpadīpe ujjaḷenti, Buddharaṃsihi otthaṭā.

29. Navutivassasahassāni, āyu vijjati tāvade.
Tāvata tiṭṭhamāno so, tāresi janataṃ bahuṃ.

30. Yathā uḷūhi gaganam, vicittam upasobhati.

Tatheva sāsanam tassa, arahantehi sobhati.

31. Saṃsārasotam taraṇāya, sesake paṭipannake.

Dhammasetuṃ daḷham katvā, nibbuto so Narāsabho.

32. Sopi Buddho asamasamo, tepi khīṇāsavā atulatejā.

Sabham tamantarahitam, nanu rittā sabbasaṅkhārā¹ti.

Tattha **kañcanagghiyasaṅkāso**ti

vividharatanavicittakañcanamayagghikasadisarūpasobho. **Dasasahassī virocatī**ti tassa pabhāya dasasahassīpi lokadhātu virocati, virājatīti attho. Tamevattham pakāsento Bhagavā “**tassa byāmapabbhā kāyā, niddhāvati disodisan**”ti āha. Tattha **byāmapabbhā kāyā**ti byāmapabbhā viyāti byāmapabbhā, amhākaṃ Bhagavato byāmapabbhā viyāti attho.

Na kecīti ettha **na-kāro** paṭisedhattho, tassa ujjālenti-saddena sambandho daṭṭhabbo. **Ukkā**ti daṇḍadīpikā. Ukkā vā padīpe vā kecipi janā **na ujjālenti** na pajjālenti. Kasmāti ce? Buddhasarīrapabbhāya obhāsītattā. **Buddhavaṃsīhī**ti Buddharasmīhi. **Otthaṭā**ti adhigatā¹.

Uḷūhīti tārāhi, yathā tārāhi gaganatalam vicittam sobhati, tatheva tassa sāsanam arahantehi vicittam upasobhatīti attho. **Saṃsārasotam taraṇāyā**ti saṃsārasāgarassa taraṇattham. **Sesake paṭipannaketi** arahante ṭhapetvā kalyāṇaputhujjanehi saddhim sese sekkhapuggaleti attho. **Dhammasetunti** maggasetuṃ, sesapuggale saṃsārato tāretuṃ dhammasetuṃ ṭhapetvā katasabbakicco hutvā parinibbāyīti attho. Sesam heṭṭhā vuttattā sabbattha uttānamevāti.

Nāradabuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito navamo Buddhavaṃso.

1. Otthaṭāti otthaṭāva adhigatā (Sī, I, Ka)

12. Padumuttarabuddhavaṃsavaṇṇanā

Nāradabuddhassa sāsanam navutivassasahassāni¹ pavattitvā antaradhāyi. So ca kappo vinassittha. Tato param kappānam asaṅkhyeyyam Buddhā loke na uppajjimsu. Buddhasuñño vigatabuddhāloko ahosi. Tato kappesu ca asaṅkhyeyyesu vītivattesu ito kappasatasahassamatthake ekasmiṃ kappe eko vijitamāro ohitabhāro merusāro asaṃsāro sattasāro sabbalokuttaro **Padumuttaro** nāma Buddhō loke udapādi. Sopi pāramiyo pūretvā Tusitapure nibbattitvā tato cavitvā Haṃsavatīnagare Sabbajanānandakarassānandassa nāma rañño aggamahesiyā uditoditakule jātāya Sujātāya deviyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ aggahesi. Sā devatāhi katārakkhā dasannam māsānam accayena Haṃsavatuyyāne Padumuttarakumāram vijāyi. Paṭisandhiyañcassa jātiyañca heṭṭhā vuttappakārāni paṭihāriyāni ahesum.

Tassa kira jātiyam padumavassam vassi. Tenassa nāmaggaḥaḍdivase ñātakā “Padumuttarakumāro” tveva nāmam akaṃsu. So dasavassasahassāni agāram ajjhāvasi. Naravāhana Yasavāhana Vasavattināmakā tiṇṇam utūnam anucchavikā tayo cassa pāsādā ahesum. Vasudattādevippamukhānam itthīnam satasahassāni vīsatisahassāni ca paccupaṭṭhitāni ahesum. So vasudattāya deviyā putte sabbaguṇānuttare Uttarakumāre nāma uppanne cattāri nimittāni disvā “mahābhiniikkhamanam nikkhamissāmī” ti cintesi. Tassa cintitamatteva Vasavattināmako pāsādo kumbhakāraccakam viya ākāsam abbhuggantvā devavimānamiva puṇṇacando viya ca gaganatalena gantvā Bodhirukkham majjhekaronto Sobhitabuddhavaṃsavaṇṇanāya āgatapāsādo viya bhūmiyam otari.

Mahāpuriso kira tato pāsādato otaritvā² arahattaddhajabhūtāni kāsāyāni vatthāni devadattiyāni pārupitvā tattheva pabbaji. Pāsādo panāgantvā sakaṭṭhāneyeva aṭṭhāsi. Mahāsattena sahagatāya parisāya ṭhapetvā itthiyo sabbe pabbajimsu. Mahāpuriso tehi saha sattāham padhānacariyam caritvā² visākhapuṇṇamāya

1. Pañcanavutivassāni (Sī, I), pañcanavutivassasahassāni (Ka)

2-2. Natthi (Sī, I)

Ujjeninigame Rucānandaseṭṭhidhītāya dinnam madhupāyāsam paribhuñjitvā
 sālavane divāvihāram katvā sāyanhasamaye Sumittājīvakena dinnā aṭṭha
 tiṇamutṭhiyo gahetvā salalabodhim upagantvā tam padakkhiṇam katvā
 aṭṭhattimsahatthavitthataṃ tiṇasantharam santharivā pallaṅkam ābhujitvā
 caturaṅgavīriyam adhiṭṭhāya samāram mārabalam vidhamitvā paṭhame
 yāme pubbenivāsam anussarivā dutiye yāme dibbacakkhum visodhetvā
 tatiye yāme paccayākāram sammasitvā ānāpānacatutthajjhānato vuṭṭhāya
 pañcasu khandhesu abhinivisitvā udayabbayavasena samapaññāsa
 lakkhaṇāni disvā yāva gotrabhuñṇaṃ vipassanaṃ vaḍḍhetvā ariyamaggena
 sakalabuddhaguṇe paṭivijjhivā sabbabuddhāciṇṇam “anekajāṭisamsāram
 -pa- taṇhānam khayamajjhagā”ti udānam udānesi. Tadā kira
 dasasahassacakkavāḷabbhantaram sakalampi alaṅkarontaṃ viya
 padumavassam vassi. Tena vuttaṃ—

1. “Nāradassa aparena, Sambuddho Dvīpaduttamo.
 Padumuttaro nāma Jino, akkhobho sāgarūpamo.

2. Maṇḍakappo vā so āsi, yamhi Buddho ajāyatha.
 Ussannakusalā janatā, tamhi kappe ajāyathā”ti.

Tattha **sāgarūpamoti** sāgarasadisagambhīrabhāvo. **Maṇḍakappo vā so āsi**ti ettha yasmim kappe dve Sammāsambuddhā uppajjanti¹, ayaṃ maṇḍakappo nāma. Duvidho hi kappo suññakappo asuññakappo cāti. Tattha suññakappe Buddhapaccekabuddhacakkavattino na uppajjanti. Tasmā guṇavantapuggalasūññattā “**suññakappo**”ti vuccati.

Asuññakappo pañcavidho sārakappo maṇḍakappo varakappo sāramaṇḍakappo bhaddakappoti. Tattha guṇasārahite² kappe guṇasārūppādakassa guṇasārajananassa ekassa Sammāsambuddhassa pātubhāvena “**sārakappo**”ti vuccati. Yasmim pana kappe dve Lokanāyakā uppajjanti, so “**maṇḍakappo**”ti vuccati. Yasmim kappe tayo Buddhā uppajjanti, tesu paṭhamo dutiyam byākaroti, dutiyo tatiyanti, tattha manussā pamuditahadayā attanā patthitapaṇidhānavasena varayanti. Tasmā “**varakappo**”ti vuccati. Yattha pana

1. Uppajjanti sambahulā vā (Sī, I)

2. Guṇasuññaguṇasārahite (Sī, I)

kappe cattāro Buddhā uppajjanti, so purimakappato visiṭṭhatarattā sāratarattā “**sāramaṇḍakappo**”ti vuccati. Yasmiṃ kappe pañca Buddhā uppajjanti, so “**bhaddakappo**”ti vuccati. So pana atidullabho. Tasmīṃ pana kappe yebhuyyena sattā kalyāṇasukhabahulā honti. Yebhuyyena tihetukā kilesakkhayaṃ karonti, duhetukā sugatigāmino honti, ahetukā hetum paṭilabhanti. Tasmā so kappo “**bhaddakappo**”ti vuccati. Tena vuttam “**Asuñṇakappo pañcavidho**”ti-ādi. ¹Vuttañhetam porāṇehi—

“Eko Buddho sarakappe, maṇḍakappe Jinā duve.
Varakappe tayo Buddhā, sāramaṇḍe caturo Buddhā.
Pañca Buddhā bhaddakappe, tato natthādhikā Jinā”ti¹.

Yasmiṃ pana kappe Padumuttaradasabalo uppajji, so sarakappopi samāno guṇasampattiyaṃ maṇḍakappasadisattā “**maṇḍakappo**”ti vutto. Opammatthe **vā**-saddo daṭṭhabbo. **Ussannakusalā**ti upacitapuñṇā. **Janatā**ti janasamūho.

Padumuttaro pana purisuttaro Bhagavā sattāham Bodhipallaṅke vītināmetvā “pathaviyaṃ pādam nikkhipissāmī”ti dakkhiṇaṃ pādam abhinīhari. Atha pathaviṃ bhinditvā vimalakomalakesarakaṇṇikāni jalajāmalāvikalavipulapalāsāni thalajāni jalajāni utṭhahimsu. Tesam kira dhurapattāni navutihatthāni kesarāni timsahatthāni kaṇṇikā dvādasahatthā ekekassa navaghaṭappamāṇā reṇavo ahesuṃ. Satthā pana ubbedhato aṭṭhapaṇṇāsahattho ahosi. Tassa ubhinnaṃ bāhānamantaraṃ aṭṭhārasahattham nalāṭam pañcahattham hatthapādā ekādasahatthā ahesuṃ. Tassa ekādasahatthena pādena dvādasahatthāya kaṇṇikāya akkantamattāya navaghaṭappamāṇā reṇavo utṭhahitvā aṭṭhapaṇṇāsahattham sarīrappadesam uggantvā manosilācuṇṇavicuṇṇitaṃ viya katvā paccottharanti. Tadupādāya Satthā Padumuttarotveva loke pañṇāyitthāti **sarṇyuttabhāṇakā** vadanti.

Atha sabbalokuttharo Padumuttaro Bhagavā brahmāyācanaṃ sampatichitvā dhammadesanāya bhājanabhūte satte olovento Mithilanagare

Devalaṃ Sujātañcāti dve rājaputte upanissayasampanne disvā
taṅkhaṇaññeva anilapathena gantvā Mithiluyyāne otaritvā uyyānapālena
dvepi rājakumāre pakkosāpesi. Tepi ca “amhākaṃ pitucchāputto
Padumuttarakumāro pabbajitvā sammāsambodhiṃ pāpuṇitvā amhākaṃ
nagaraṃ sampatto, handa naṃ mayaṃ dassanāya upasaṅkamissāmā”ti
saparivārā padumuttaraṃ Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā parivāretvā
nisīdiṃsu. Tadā Dasabalo tehi parivuto tārāgaṇaparivuto puṇṇacando viya
virocamāno tattha dhammacakkaṃ pavattesi, tadā koṭisatasahassānaṃ
paṭhamo dhammābhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ—

3. “Padumuttarassa Bhagavato, paṭhame dhammadesane.
Koṭisatasahassānaṃ, dhammābhisamayo ahū”ti.

Athāparena samayena saradatāpasasamāgame mahājānaṃ
nirayasantāpena santāpetvā dhammaṃ desento sattattiṃsasatasahassasaṅkhe
sattakāye dhammāmataṃ pāyesi, so dutiyo dhammābhisamayo ahosi. Tena
vuttaṃ—

4. “Tato parampi vassante, tappayante ca pāṇino.
Sattattiṃ sasatasahassānaṃ, dutiyābhisamayo ahū”ti.

Yadā pana Ānandamahārājā vīsatiyā purisasahasseehi vīsatiyā amaccehi
ca saddhiṃ Padumuttarassa Sammāsambuddhassa santike Mithilanagare
pāturahosi. Padumuttaro ca Bhagavā te sabbe ehibhikkhupabbajjāya
pabbājetvā tehi parivuto gantvā pitusaṅgahaṃ kurumāno Haṃsavatiyā
rājadhāniyā vasati. Tattha so amhākaṃ Bhagavā viya Kapilapure gaganatale
ratanacaṅkame caṅkamanto Buddhavaṃsaṃ kathesi, tadā
paññāsasatasahassānaṃ tatiyo dhammābhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ—

5. “Yamhi kāle Mahāvīro, Ānandaṃ upasaṅkami.
Pitusantikaṃ upagantvā, āhanī amatadundubhiṃ.
6. Āhate amatabherimhi, vassante dhammavuṭṭhiyā.
Paññāsasatasahassānaṃ, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Tattha **Ānandaṃ upasaṅkamīti** pitaraṃ Ānandarājānaṃ sandhāya vuttaṃ. **Āhanīti** abhihani. **Āhateti** āhatāya. **Amatabherimhīti** amatabheriyā, liṅgavipallāso daṭṭhabbo. “Āsevite”tipi paṭho, tassa āsevitāyāti attho. **Vassante dhammavuṭṭhiyāti** dhammavassaṃ vassanteti attho. Idāni abhisamayakaraṇūpāyaṃ dassento—

7. “Ovādako viññāpako, tāraḷo sabbapāṇinaṃ.
Desanākusalo Buddhho, tāresi janataṃ bahun”ti—

āha.

Tattha **ovādakoti** saraṇasīladhutaṅgasamādānaguṇānisamsavaṇṇanāya ovadatīti ovādako. **Viññāpakoti** catusaccaṃ viññāpetīti viññāpako, bodhako. **Tārakoti** caturoghatāraḷo.

Yadā pana Satthā Mithilanagare Mithiluyyāne koṭisatasahassabhikkhugaṇamajjhe māghapuṇṇamāya puṇṇacandasadisavadano pātimokkhaṃ uddisi, so paṭhamo sannipāto ahosi. Tena vuttaṃ—

8. “Sannipātā tayo āsuraṃ, Padumuttarassa Satthuno.
Koṭisatasahassānaṃ, paṭhamo āsi samāgamo”ti.

Yadā pana Bhagavā Vebhārapabbatakūṭe vassāvāsaṃ vasitvā pabbatasandassanattamaṃ āgatassa mahājanassa dhammaṃ desetvā navutikoṭisahasāni ehibhikkhubhāvena pabbājetvā tehi parivuto pātimokkhaṃ uddisi, so duttiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṃ—

9. “Yadā Buddhho asamasamo, vasi Vebhārapabbate.
Navutikoṭisahasānaṃ, duttiyo āsi samāgamo”ti.

Puna Bhagavati guṇavati tilokaṇāthe mahājanassa bandhanamokkhaṃ kurumāne janapadacārikaṃ caramāne asītikoṭisahasānaṃ bhikkhūnaṃ sannipāto ahosi. Tena vuttaṃ—

10. “Puna cārikaṃ pakkante, gāmanigamaratṭhato.
Asītikoṭisahasānaṃ, tattiyo āsi samāgamo”ti.

Tattha **gāmanigamaratṭhatoti** gāmanigamaratṭhehi. Ayameva vā pāṭho, tassa gāmanigamaratṭhehi nikkhamitvā pabbajitānanti attho.

Tadā amhākaṃ bodhisatto anekadhanakoṭikoJaṭilo¹ nāma mahāratṭhiko hutvā Buddhappamukhassa saṃghassa sacīvaraṃ varadānamadāsi. Sopi taṃ bhattānumodanāvasāne “anāgate kappasatasahassamatthake Gotamo nāma Buddhho bhavissatī”ti byākāsi. Tena vuttaṃ—

11. “Ahaṃ tena samayena, Jaṭilo¹ nāma ratṭhiko.
Sambuddhappamukhaṃ saṃghaṃ, sabhattaṃ dussamadāsahaṃ.
12. Sopi maṃ Buddhho² byākāsi, saṃghamajjhe nisīdiya.
Satasahassee ito kappe, ayaṃ Buddhho bhavissati.
13. Padhānaṃ padahitvāna -pa- hessāma sammukhā imaṃ.
14. Tassāpi vacanaṃ sutvā, uttariṃ vatamadhiṭṭhahim.
Akāsiṃ uggadaḷhaṃ dhitim, dasapāramipūriyā”ti.

Tattha **Sambuddhappamukhaṃ saṃghanti** Buddhappamukhassa saṃghassa, sāmi-atthe upayogavacanaṃ. **Sabhattaṃ dussamadāsahanti** sacīvaraṃ bhattaṃ adāsiṃ ahanti attho. **Uggadaḷhanti** atidaḷhaṃ. **Dhitinti** vīriyaṃ akāsinti attho.

Padumuttarassa pana Bhagavato kāle titthiyā nāma nāhesuṃ. Sabbe devamanussā Buddhameva saraṇamagamaṃsu. Tena vuttaṃ—

15. “Byāhatā titthiyā sabbe, vimaṇā dummanā tadā.
Na tesāṃ keci paricaranti, ratṭhato nicchubhanti te.
16. Sabbe tattha samāgantvā, upagañchun Buddhasantike.
Tuvaṃ nātho Mahāvīra, saraṇaṃ hohi cakkhuma.
17. Anukampako kāruṇiko, hitesī sabbapāṇinaṃ.
Sampatte titthiye sabbe, pañcasīle patiṭṭhahi.

1. Jaṭiko (Sī, I)

2. Tadā (Sī, I)

18. Evaṃ nirākulaṃ āsi, suññakaṃ titthiyehi taṃ.

Vicittaṃ arahantehi, vasībhūtehi tādihi”ti.

Tattha **byāhatā**ti vihatamānadappā. **Titthiyā**ti ettha titthaṃ veditabbaṃ, titthakaro veditabbo, titthiyā veditabbā. Tattha sassatādidiṭṭhivasena taranti etthāti **titthaṃ**, laddhi. Tassā laddhiyā uppādako **titthakaro**, titthe bhavā **titthiyā**ti. Padumuttarassa kira Bhagavato kāle titthiyā nāhesuṃ. Ye pana santi, tepi īdisā ahesunti dassanattamaṃ “byāhatā titthiyā”ti-ādi vuttanti veditabbaṃ. **Vimaṇā**ti virūpamānasā. **Dummaṇā**ti tasseeva vevacanaṃ. **Na tesam keci paricarantī**ti tesam aññatitthiyānaṃ kecipi purisā parikammaṃ na karonti, na bhikkhaṃ denti, na sakkaronti, na garuṃ karonti, na mānenti, na pūjenti, na āsanā vuṭṭhahanti, na añjalikammaṃ karontīti attho. **Raṭṭhatoti** sakalaraṭṭhatopi¹. **Nicchubhantī**ti nīharanti, ussādenti tesam nivāsaṃ na dentīti attho. **Teti** titthiyā.

Upagañchum Buddhasantiketi evaṃ tehi raṭṭhavāsīhi manussehi ussādiyamānā sabbepi aññatitthiyā samāgantvā Padumuttaradasabalameva saraṇamagamamsu. “Tvaṃ amhākaṃ Satthā nātho gati parāyanaṃ saraṇaṃ”ti evaṃ vatvā saraṇamagamamsūti attho. Anukampatīti **anukampako**. Karuṇāya caratīti **kāruṇiko**. **Sampatteti** samāgate saraṇamupagate titthiye. **Pañcasīle patitṭhahī**ti pañcasu sīlesu patitṭhāpesīti attho. **Nirākulanti** anākulaṃ, aññehi laddhikehi asammissanti attho. **Suññakanti** suññaṃ rittaṃ tehi titthiyehi. **Tanti** taṃ Bhagavato sāsananti vacanaseso daṭṭhabbo. **Vicittanti** vicittavicittaṃ. **Vasībhūtehī**ti vasībhāvappattehi.

Tassa pana Padumuttarassa Bhagavato Haṃsavatī nāma nagaraṃ ahosi. Pitā panassa Ānando nāma khattiyo, Amātā Sujātā nāma devī, devalo ca Sujāto ca dve aggasāvaka, Sumano nāmupaṭṭhāko, amitā ca asamā ca dve aggasāvikā, salalarukkho bodhi, sarīraṃ aṭṭhapaṇṇāsahatṭhubbedhaṃ ahosi, sarīrappabhā cassa samantā dvādasa

1. Sakaraṭṭhatopi (Sī, I)

yojanāni gaṇhi, vassasatasahassam āyu ahosi, vasudattā Vnāma aggamaheṣi,
Uttaro nāma putto ahosi. Padumuttaro pana Bhagavā paramābhirāme
nandārāme kira parinibbuto. Dhātuyo panassa na vikiriṃsu.
Sakalajambudīpavāsino manussā samāgamma dvādasayojanubbedham
sattaratanamayam cetiyamakāṃsu. Tena vuttam—

19. “Nagaram Hamṃsavatī nāma, Ānando nāma khattiyo.
Sujātā nāma janikā, Padumuttarassa Satthuno.

24. Devalo ca sujāto ca, ahesum aggasāvaka.
Sumanā nāmupaṭṭhako, Padumuttarassa Mahesino.

25. Amitā ca asamā ca, ahesum aggasāvikā.
Bodhi tassa Bhagavato, salaloti pavuccati.

27. Aṭṭhapaṇṇāsaratanam, accuggato Mahāmuni.
Kaṇṇanagghiyasaṅkāso, dvattiṃsavaralakkhaṇo.

28. Kuṭṭhā kavāṭa bhittī ca, rukkhā nagasiluccayā.
Na tassāvaraṇam atthi, samantā dvādasayojane.

29. Vassasatasahassāni, āyu vijjati tāvade.
Tāvātā tiṭṭhamāno so, tāresi janatam bahum.

30. Santāretvā bahujanam, chinditvā sabbasaṃsayam.
Jalitvā aggikkhandhova, nibbuto so sasāvako”ti.

Tattha **nagasiluccayā**ti nagasaṅkhātā siluccayā. **Āvaraṇanti**
paṭicchādanam tirokaraṇam. **Dvādasayojaneti** samantato dvādasayojane
ṭhāne Bhagavato sarīrappabhā pharitvā rattindivam tiṭṭhatīti attho.
Sesagāthāsu sabbattha pākaṭamevāti.

Iti paṭṭhāya pāramipūraṇādipunappunāgatamattham saṅkhipitvā
visesatthameva vatvā gamissāma. Yadi pana vuttameva punappunam
vakkhāma, kadā antam gamissati ayaṃ saṃvaṇṇanāti.

Padumuttarabuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito dasamo Buddhavaṃso.

13. Sumedhabuddhavarṃsavaṇṇanā

Padumuttare pana Sammāsambuddhe parinibbute sāsaneṇa antarāhite sattatikappasahassāni¹ Buddhā nuppajjimsu, Buddhasuññāni ahesum. Ito paṭṭhāya tiṃsakappasahassānaṃ matthake ekasmiṃ kappe **Sumedho Sujāto** cāti dve Sammāsambuddhā nibbattiṃsu. Tattha adhigatamedho **Sumedho** nāma bodhisatto pāramiyo pūretvā Tusitapure nibbattitvā tato cavitvā Sudassananagare Sudattassa nāma rañño aggamahesiyā Sudattāya nāma deviyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gahetvā dasannaṃ māsānaṃ accayena Sudassanuyyāne taruṇadivasakaro viya saliladharavivaragato mātukucchito nikkhami. So navavassasahassāni agāraṃ ajjhāvasi. Tassa kira Sucandana Kañcana Sirivaḍḍhananāmakā tayo pāsādā ahesum. Sumanamahādevippamukhāni aṭṭhacattālisa itthisahassāni paccupaṭṭhitāni ahesum.

So cattāri nimittāni disvā Sumanadeviyā Punabbasumitte nāma putte jāte hatthiyānena mahābhinnikkhamanaṃ nikkhamitvā pabbaji. Manussānañca koṭisatamanupabbaji. So tehi parivuto aḍḍhamāsaṃ² padhānacariyaṃ caritvā visākhapuṇṇamāya Nakulanigame Nakulaseṭṭhidhītāya dinnāṃ madhupāyāsaṃ paribhuñjitvā sālavane divāvihāraṃ vītināmetvā Sirivaḍḍhājīvakena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā nīpabodhimūle vīsatiḥatthavitthataṃ tiṇasantharaṃ santharitvā samāraṃ mārābalaṃ vidhamitvā abhisambodhiṃ pāpuṇitvā “anekajātisaṃsāraṃ -pa- taṇhānaṃ khayamajjhagā”ti udānaṃ udānetvā sattasattāhaṃ bodhisamīpeyeva vītināmetvā aṭṭhame sattāhe brahmuno dhammadesanāyācanaṃ sampaṭicchitvā bhābbapuggale olokeno attano kaniṭṭhabhātikaṃ Saraṇakumārañca Sabbakāmikumārañca attanā saddhiṃ pabbajitānaṃ bhikkhūnañca koṭisataṃ catusaccadhammapaṭivedhasamatthe disvā ākāseṇa gantvā Sudassananagarasamīpe Sudassanuyyāne otaritvā uyyānapāleṇa attano bhātike pakkosāpetvā tesāṃ parivārānaṃ majjhe **dhammacakkaṃ** pavattesi, tadā koṭisatasahassānaṃ dhammābhisamayo ahoṣi, ayaṃ paṭhamo abhisamayo. Tena vuttaṃ—

1. Sattatikappasahasahassāni (Sī, I)

2. Aṭṭhamāse (Sī, I)

1. “Padumuttarassa aparena, Sumedho nāma Nāyako.
Durāsado uggatejo, sabbalokuttamo Muni.
2. Pasannanetto sumukho, brahā uju patāpavā.
Hitesī sabbasattānaṃ, bahū mocesi bandhanā.
3. Yadā Buddho pāpuṇitvā, kevalaṃ bodhimuttamaṃ.
Sudassanamhi nagare, dhammacakkaṃ pavattayi.
4. Tassābhisamayā¹ tīṇi, ahesuṃ dhammadesane.
Koṭisatasahassānaṃ, paṭhamābhisamayo ahū”ti.

Tattha **uggatejoti** uggatatejo. **Pasannanettoti** suṭṭhu pasannanayano, dhovitvā majjitvā ṭhapitamaṇigulikā viya pasannāni nettāni honti. Tasmā so “pasannanetto”ti vutto.
Mudusiniddhanīlavimalasukhumapakhumācitasuppasannanayanoti attho.
“Suppasannapañcanayano”tipi vattum paṭṭati. **Sumukhoti** paripuṇṇasaradasamayacandasadisavadano. **Brahāti** atṭhāsītihatthappamāṇasarīrattā brahā mahanto, aññehi asādhāraṇasarīrappamāṇoti attho. **Ujūti** brahmujugatto ujumeva uggatasarīro devanagare samussitasuvaṇṇatoraṇasadisavarasarīroti attho. **Patāpavāti** vijjotamānasarīro. **Hitesīti** hitagavesī. **Abhisamayā tīṇīti** abhisamayā tayo, līṅgavipallāso katoti.

Yadā pana Bhagavā kumbhakaṇṇasadisānubhāvaṃ Kumbhakaṇṇaṃ nāma manussabhakkhaṃ yakkhaṃ mahā-aṭavimukhe sandissamānaghorasarīraṃ vattani-aṭavisañcāraṃ pacchinditvā pavattamānaṃ paccūsasamaye mahākaruṇāsamāpattim samāpajjitvā tato vuṭṭhāya lokaṃ olokento disvā ekakova asahāyo tassa yakkhassa bhavanaṃ gantvā anto pavisitvā paññatte sirisayane nisīdi. Atha kho so yakkho makkhaṃ asahamāno daṇḍāhato ghoraviso āsiviso viya saṃkuddho dasabalaṃ bhimsāpetukāmo attano attabhāvaṃ ghorataraṃ katvā pabbatasadisāṃ sīsāṃ katvā

1. Tassāpi abhisamayā (Ka)

sūriyamaṇḍalasadisāni akkhīni nimminivā
naṅgalasīśasadisātīdīghavipulatikhīnadāṭhāyo katvā
olambanīlavipulavisamodaro
tālakkhandhasadisabāhucipiṭakavirūpavaṅkanāso
pabbatabilasadisavipularattamukho thūlapiṅgalakharapharusakeso
atibhayānakadassano hutvā āgantvā Sumedhassa Bhagavato purato ṭhatvā
padhūpāyanto pajjalanto pāsāṇapabbataggijāla salila kaddama
chārikā'yudha'ṅgāra vālukappakārā **navavidhā vassavutṭhiyo** vassetvāpi
Bhagavato lomaggamattampi cāletum asakkonto “Bhagavantaṃ pañhaṃ
pucchitvā māressāmi”ti Ālavako viya pañhaṃ pucchi. Atha Bhagavā
pañhābyākaraṇena taṃ yakkhaṃ vinayamupanesi. Tato dutiyadivase kirassa
raṭṭhavāsino manussā sakaṭabharitena¹ bhattena saha rājakumāraṃ āharitvā
yakkhassa adamsu. Atha yakkho rājakumāraṃ Buddhassa adāsi. Aṭavidvāre
ṭhitamanussā Bhagavantaṃ upasaṅkamiṃsu. Tadā tasmiṃ samāgame
Dasabalo yakkhassa manonukūlaṃ dhammaṃ desento navutikoṭisahasānaṃ
pāṇīnaṃ dhammacakkhuṃ uppādesi, so dutiyo dhammābhisamayo ahoṣi.
Tena vuttaṃ—

5. “Punāparaṃ kumbhakaṇṇaṃ, yakkhaṃ so damayī Jino.
Navutikoṭisahasānaṃ, dutiyābhisamayo ahū”ti.

Yadā pana upakārinagare Sirinandanuyyāne cattāri saccāni pakāsayi,
tadā asītikoṭisatasahasānaṃ tatiyo dhammābhisamayo ahoṣi. Tena
vuttaṃ—

6. “Punāparaṃ amitayaso, catusaccaṃ pakāsayi.
Asītikoṭisahasānaṃ, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Sumedhassāpi Bhagavato tayo sāvakasannipātā ahesum.
Paṭhamasannipāte Sudassananagare koṭisatakhīṇāsavā ahesum. Puna
devakūṭe pabbate kathinatthate dutiye navutikoṭiyo. Puna tatiye Bhagavati
cārikaṃ caramāne asītikoṭiyo ahesum. Tena vuttaṃ—

7. “Sannipātā tayo āsum, Sumedhassa Mahesino.
Khīṇāsavānaṃ vimalānaṃ, santacittāna tādīnaṃ.

1. Haritena (Sī, I, Ka)

8. Sudassanaṃ nāma nagaraṃ, upagañchi Jino yadā.
Tadā khīṇāsavā bhikkhū, samim̐su satakoṭiyo.

9. Punāparaṃ devakūṭe, bhikkhūnaṃ kathinatthate.
Tadā navutikoṭīnaṃ, dutiyo āsi samāgamo.

10. Punāparaṃ Dasabalo, yadā carati cārikaṃ.
Tadā asītikoṭīnaṃ, tatiyo āsi samāgamo”ti.

Tadā amhākaṃ bodhisatto Uttaro nāma sabbajanuttaro māṇavo hutvā nidahitvā ṭhapitaṃyeva asītikoṭidhanaṃ vissajjetvā Buddhappamukhassa saṃghassa mahādānaṃ datvā tadā Dasabalassa dhammaṃ sutvā saraṇesu patiṭṭhāya nikkhamitvā pabbaji. Sopi naṃ Satthā bhojanānumodanaṃ karonto “anāgate Gotamo nāma Buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tena vuttaṃ—

11. “Ahaṃ tena samayena, Uttaro nāma māṇavo.
Asītikoṭiyo mayhaṃ, ghare sannicitaṃ dhanam̐.

12. Kevalaṃ sabbam̐ datvāna, sasam̐ghe Lokanāyake.
Saraṇaṃ tassūpagañchiṃ, pabbajjañcābhirocayiṃ.

13. Sopi maṃ Buddho byākāsi, karonto anumodanaṃ.
Timsakappasahassam̐hi, ayaṃ Buddho bhavissati.

14. Padhānaṃ padahitvāna -pa- hessāma sammukhā imaṃ.
Byākaraṇagāthā vitthāretabbā.

15. Tassāpi vacanaṃ sutvā, bhiyyo cittaṃ pasādayiṃ.
Uttariṃ vatamadhiṭṭhāsiṃ, dasapāramipūriyā.

16. Suttantaṃ Vinayañcāpi, navaṅgaṃ Satthusāsaṇaṃ.
Sabbam̐ pariyāpuṇitvāna, sobhayiṃ Jinasāsaṇaṃ.

17. Tatthappamatto viharanto, nisajjaṭṭhānacaṅkame.
Abhiññāpāramiṃ gantvā¹, brahmalokamagañchahan”ti.

Tattha **sannicitanti** nidahitaṃ nidhānavasena. **Kevalanti** sakalanti attho. **Sabbanti** asesato datvā. **Sasaṃgheti** sasaṃghassa. **Tassūpagañchinti** taṃ upagañchiṃ, upayogatthe sāmivacanaṃ. **Abhirocayinti** pabbajiṃ. **Timsakappasahassamhīti** timsakappasahassesu atikkantesūti attho.

Tassa pana Sumedhassa Bhagavato Sudassanaṃ nāma nagaraṃ ahosi, Sudatto nāma rājā pitā, mātā Sudattā nāma, Saraṇo ca Sabbakāmo ca dve aggasāvakā, Sāgaro nāmupaṭṭhāko, Rāmā ca Surāmā ca dve aggasāvikā, mahānīparukkho bodhi, sarīraṃ aṭṭhāsītihatthubbedhaṃ ahosi, āyu navutivassasahassāni, navavassasahassāni agāraṃ ajjhāvasi, Sumanā nāmassa aggamahesī, Punabbasumitto nāma putto, hatthiyānena nikkhami. Sesaṃ gāthāsu dissati. Tena vuttaṃ—

18. “Sudassanaṃ nāma nagaraṃ, Sudatto nāma khattiyo.
Sudattā nāma janikā, Sumedhassa Mahesino.
23. Saraṇo Sabbakāmo ca, ahesuṃ aggasāvakā.
Sāgaro nāmupaṭṭhāko, Sumedhassa Mahesino.
24. Rāmā ceva Surāmā ca, ahesuṃ aggasāvikā.
Bodhi tassa Bhagavato, mahānīpoti vuccati.
26. Aṭṭhāsītiratanāni, accuggato Mahāmuni.
Obhāseti disā sabbā, cando tāragaṇe yathā.
27. Cakkavattimaṇi nāma, yathā tapati yojanaṃ.
Tatheva tassa ratanaṃ, samantā pharati yojanaṃ.
28. Navutivassasahassāni, āyu vijjati tāvade.
Tāvatā tiṭṭhamāno so, tāresi janataṃ bahuṃ.
29. Tevijjachaḷabhiññehi, balappattehi tādihi.
Samākulamidaṃ āsi, arahantehi sādhuhi.
30. Tepi sabbe amitayasā, vippamuttā nirūpadhī.
Ñāṇalokaṃ dassayitvā, nibbutā te mahāyasā”ti.

Tattha **cando tāraṇe yathā**ti yathā nāma gagane paripuṇṇacando tāraṇe obhāseti pakāseti, evameva sabbāpi disā obhāsetīti attho. Keci “cando pannaraso yathā”ti paṭhanti, so uttānatthova.

Cakkavattimaṇi nāmāti yathā nāma cakkavattirañño maṇiratanam catuhatthāyāmaṇi sakaṭaṇābhisaṃpariṇāhaṇi caturāsīti maṇisaṃhassaparivāraṇi tāraṇaparivutassa saradasamayaparipuṇṇarajanikarassa sirisaṃmudayasobhaṇi avhayantamiva Vepullapabbatato¹ paramaramaṇīyadassanaṇi maṇiratanamāgacchati, tassevaṇi āgacchantassa samantato yojanappamāṇaṇi okāsaṇi ābhā pharati, evameva tassa Sumedhassāpi Bhagavato sarīrato ābhāratanaṇi samantato yojanaṇi pharati attho.

Tevijjaḥaḥabhiññehīti tevijjehi ḥaḥabhiññehi cāti attho. **Balappattehī**ti iddhibalappattehī. **Tādihī**ti tādibhāvappattehī. **Samākulanti** saṃkiṇṇaṇi. **Ekakāsāvapajjotaṇi**. **Idanti** sāsanaṇi sandhāyāha, mahītaṇi vā. **Amitayasāti** amitaparivārā, atulakittighosa vā. **Nirūpadhī**ti caturupadhivirahitā. Sesamettha gāthāsu sabbattha pākāmevāti.

Sumedhabuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito ekādasamo Buddhavaṃso.

14. Sujātabuddhavaṃsavaṇṇanā

Tato tassāparabhāge tasmimyeva maṇḍakappe anupubbena aparimitāyukesu sattesu anukkamena parihāyitvā navutivassasahassāyukesu jātesu sujātarūpakāyo parisuddhajāto **Sujāto** nāma Satthā loke udapādi. Sopi pāramiyo pūretvā Tusitapure nibbattitvā tato cavitvā Sumaṅgalanagare Uggatassa nāma rañño kule pabhāvatīyā nāma aggamahesiyā kucchismiṇi paṭisaṇḍhiṇi gahetvā dasannaṇi māsānaṇi accayena mātukucchito nikkhami. Nāmaggaḥaṇadivase cassa nāmaṇi

1. Vipulapabbatato (Ka)

karonto sakalajambudīpe sabbasattānaṃ sukhaṃ janayanto jātoti
 “Sujāto” tvevassa nāmamakaṃsu. So navavassasahassāni agāraṃ ajjhāvasi.
 Sirī Upasirī Sirinando cāti tassa tayo pāsādā ahesuṃ.
 Sirīnandādevippamukhāni tevīsati itthisahassāni paccupaṭṭhitāni ahesuṃ.

So cattāri nimittāni disvā Sirīnandādeviyā Upasene nāma putte uppanne
 Haṃsavahaṃ nāma varaturaṅgamārūyha mahābhinnikkhamanaṃ
 nikkhamitvā pabbaji. Taṃ pana pabbajantaṃ manussānaṃ koṭi anupabbaji.
 Atha so tehi parivuto nava māse padhānacariyaṃ caritvā visākhapuṇṇamāya
 Sirīnandanānagare Sirīnandanaseṭṭhissa dhītāya dinnāṃ paramamadhuraṃ
 madhupāyāsaṃ paribhuñjitvā sālavane divāvihāraṃ vītinaṃmetvā
 sāyanhasamaye Sunandājīvakena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā
 veḷubodhiṃ upasaṅkamitvā tettimsahatthavitthataṃ tiṇasantharaṃ
 santharitvā sūriye dharamāneyeva samāraṃ mārabalaṃ vidhamitvā
 sammāsambodhiṃ paṭivijjhivā sabbabuddhānuciṇṇaṃ udānaṃ udānetvā
 sattasattāhaṃ bodhisamīpeyeva vītinaṃmetvā brahmunā āyācito attano
 kaniṭṭhabhātikaṃ sudassanakumāraṃ purohitaputtaṃ devakumāraṇca
 catusaccadhammapaṭivedhasamatthe disvā ākāseṇa gantvā
 Sumaṅgalanagarasamīpe Sumaṅgaluyyāne otarivā uyyānapālena attano
 bhātikaṃ Sudassanakumāraṃ purohitaputtaṃ Devakumāraṇca pakkosāpetvā
 tesāṃ saparivārānaṃ majjhe nisinno dhammacakkaṃ pavattesi. Tattha
 asītiyā koṭīnaṃ dhammābhisamayo ahoṣi. Ayaṃ paṭhamābhisamayo ahoṣi.

Yadā pana Bhagavā Sudassanuyyānadvāre mahāsālamūle
 Yamakapāṭihāriyaṃ katvā devesu Tāvatisesu vassāvāsaṃ upāgami, tadā
 sattattimsasatasahassānaṃ¹ dhammābhisamayo ahoṣi. Ayaṃ dutiyo
 abhisamayo ahoṣi. Yadā pana Sujāto Dasabalo pitusantikaṃ agamāsi, tadā
 saṭṭhisatasahassānaṃ dhammābhisamayo ahoṣi. Ayaṃ tatiyo abhisamayo
 ahoṣi. Tena vuttaṃ—

1. “Tattheva maṇḍakappamhi, Sujāto nāma Nāyako.
 Sīhananusabhakkhandho, appameyyo durāsado.

2. Candova vimalo Buddhho, sataraṃsīva patāpavā.
Evam sobhati Sambuddho, jalanto siriyā sadā.
3. Pāpuṇitvāna Sambuddho, kevalaṃ bodhimuttamaṃ.
Sumaṅgalamhi nagare, dhammacakkaṃ pavattayi.
4. Desente pavaraṃ dhammaṃ, Sujāte Lokanāyake.
Asītikoṭī abhisamimsu, paṭhame dhammadesane.
5. Yadā Sujāto amitayaso, deve vassaṃ upāgami.
Sattattiṃsasatasahassānaṃ¹, dutiyābhisamayo ahu.
6. Yadā Sujāto asamasamo, upagacchi pitusantikaṃ.
Saṭṭhisatasahassānaṃ, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Tattha **tattheva maṇḍakappamhīti** yasmim̐ maṇḍakappe Sumedho Bhagavā uppanno, tattheva kappe Sujātopi Bhagavā uppannoti attho. **Sīhahanūti** sīhassa viya hanu assāti sīhahanu. Sīhassa pana heṭṭhimahanumeva puṇṇaṃ hoti, na uparimaṃ. Assa pana mahāpurisassa sīhassa heṭṭhimahanu viya dvepi paripuṇṇāni dvādasiyaṃ pakkhassa candasadisāni honti. ² Tena vuttaṃ “sīhahanū”ti². **Usabhakkhandhoti** usabhasseva samappavaṭṭakkhandho, suvaṭṭitasuvaṇṇālīṅgasadisakkhandhoti attho. **Sataraṃsīvāti** divasakaro viya. **Siriyāti** Buddhasiriyā. **Bodhimuttamanti** uttamaṃ sambodhiṃ.

Sudhammavatīnagare Sudhammuyyāne āgatānaṃ manussānaṃ dhammaṃ desetvā saṭṭhisatasahassāni ehibhikkhubhāvena pabbājetvā tesam̐ majjhe pātimokkhaṃ uddisi, so paṭhamo sannipāto ahosi. Tato paraṃ tidivorohaṇe Bhagavato paññāsasatasahassānaṃ dutiyo sannipāto ahosi. Puna “Sudassanakumāro Bhagavato santike pabbajitvā arahattaṃ patto”ti sutvā “mayampi pabbajissāmā”ti āgatāni cattāri purisasatasahassāni gahetvā Sudassanatto Sujātaṃ Narāsabhaṃ upasaṅkami. Tesam̐ Bhagavā dhammaṃ desetvā ehibhikkhupabbajjāya pabbājetvā caturaṅgasamannāgate sannipāte pātimokkhaṃ uddisi, so tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṃ—

1. Sattattiṃsasahasassānaṃ (Sī, I)

2-2. Natthi (Sī, I)

7. “Sannipātā tayo āsum, Sujātassa Mahesino.
Khīṇāsavānaṃ vimalānaṃ, santacittāna tādīnaṃ.
8. Abhiññābalappattānaṃ, appattānaṃ bhavābhavā.
Saṭṭhisatasahasāni, paṭhamāṃ sannipatīṃsu te.
9. Punāparaṃ sannipāte, tidivorohaṇe jine.
Paññāsasatasahasānaṃ, dutiyo āsi samāgamo.
10. Upasaṅkamanto Narāsabhaṃ, Sudassano¹ aggasāvako.
Catūhi satasahasāni, Sambuddhaṃ upasaṅkamī”ti.

Tattha **appattānanti** bhavābhavā asampattānanti attho. “Appavattā bhavābhavā”ti pāṭho, soyevattho. **Tidivorohaṇeti** saggalokato otarante kattukārake daṭṭhabbo. Kārakavipallāsena vuttaṃ. Atha vā **tidivorohaṇeti** tidivato otaraṇe. **Jineti** Jinassa, sāmi-atthe bhummaṃ daṭṭhabbaṃ.

Tadā kira amhākaṃ bodhisatto cakkavattirājā hutvā “Buddho loke uppanno”ti sutvā Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā dhammakathaṃ sutvā Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa sattaḥ ratanehi saddhiṃ catumahādīparajjaṃ² datvā Satthu santike pabbaji. Sakaladīpavāsino janā raṭṭhuppādaṃ gahetvā ārāṃmikakiccaṃ sādhetvā Buddhappamukhassa saṃghassa niccaṃ mahādānamadaṃsu. Sopi naṃ Satthā “anāgate Gotamo nāma Buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tena vuttaṃ—

11. “Ahaṃ tena samayena, catudīpamhi issaro.
Antalikkhacaro āsiṃ, cakkavattī mahabbalo.
13. Catudīpe mahārajjāṃ, ratane satta uttame.
Buddhe niyyātayitvāna, pabbajim tassa santike.
14. Ārāṃmikā janapade, utthānaṃ paṭipinḍiya.
Upanenti bhikkhusaṃghassa, paccayaṃ sayanāsaṇaṃ.

1. Tassa yo (Sī, I)

2. Catudīpikamahārajjāṃ (Sī, I)

15. Sopi maṃ Buddho byākāsi, dasasahassimhi issaro.
Timsakappasahassamhi, ayaṃ Buddho bhavissati.
16. Padhānaṃ padahitvāna -pa- hessāma sammukhā imaṃ.
17. Tassāpi cavanaṃ sutvā, bhiyyo hāsaṃ janesahaṃ.
Adhiṭṭhahim vataṃ uggaṃ, dasapāramipūriyā.
18. Suttantaṃ Vinayañcāpi, navaṅgaṃ Satthusāsaṇaṃ.
Sabbhaṃ pariyāpuṇitvāna, sobhayim Jinasāsaṇaṃ.
19. Tatthappamatto viharanto, brahmaṃ bhāvetva bhāvanaṃ.
Abhiññāpāramim gantvā, brahmalokamagañchahan”ti.

Tattha **catudīpamhīti** saparivāradīpānaṃ catunnaṃ mahādīpānanti attho. **Antalikkhacaroti** cakkarataṇaṃ purakkhatvā ākāśacaro. **Ratane sattāti** hatthiratanādīni satta ratanāni. **Uttameti** uttamāni. Atha vā uttame Buddheti attho daṭṭhabbo. **Niyyātayitvānāti** datvāna. **Uṭṭhānanti** raṭṭhuppādaṃ, āyanti attho. **Paṭipinḍiyāti** rāsim katvā saṃkaḍḍhitvā. **Paccayanti** cīvarādivividhaṃ paccayaṃ. **Dasasahassimhi issaroti** dasasahassilokadhātuyaṃ issaro, tadetaṃ jātikkhettaṃ sandhāya vuttanti veditabbaṃ. Anantānaṃ lokadhātūnaṃ issaro Bhagavā. **Timsakappasahassamhīti** ito paṭṭhāya timsakappasahassānaṃ matthaketi attho.

Tassa pana Sujātassa Bhagavato Sumaṅgalaṃ nāma nagaraṃ ahosi, Uggato nāma rājā pitā, Pabhāvatī nāma mātā, Sudassano ca Sudevo ca¹ dve aggasāvaka, Nārado nāmupaṭṭhāko, Nāgā ca Nāgasamālā ca dve aggasāvikā, mahāveḷurukkho bodhi, so kira mandacchiddo ghanakkhandho paramaramaṇīyo veḷuriyamaṇivaṇṇehi vimalehi pattehi sañchannavipulasākho mayūrapinḥchakalāpo viya virocittha. Tassa pana Bhagavato sarīraṃ paṇṇāsahatthubbedhaṃ ahosi, āyu navutivassasahassāni, Sirīnandā nāmassa aggamahesī, Upaseno nāma putto. Turaṅgavarayānena nikkhami. So pana Candavatīnagare Silārāme parinibbāyi. Tena vuttaṃ—

1. Sudassano ca devo ca (Sī, I)

20. “Sumaṅgalaṃ nāma nagaraṃ, Uggato nāma khattiyo.
Mātā pabhāvatī nāma, Sujātassa Mahesino.
25. Sudassano Sudevo ca¹, ahesuṃ aggasāvakā.
Nārado nāmupaṭṭhāko, Sujātassa Mahesino.
26. Nāgā ca Nāgasamālā ca, ahesuṃ aggasāvikā.
Bodhi tassa Bhagavato, mahāveḷūti vuccati.
27. So ca rukkho ghanakkhandho², acchiddo hoti pattiko.
Uju vaṃso brahā hoti, dassanīyo manoramo.
28. Ekakkhandho pavaḍḍhitvā, tato sākā pabhiḍḍhati.
Yathā subaddho morahattho, evaṃ sobhati so dumo.
29. Na tassa kaṇṭakā honti, nāpi chiddaṃ mahā ahu.
Vitthiṇṇasākho aviralo, sandacchāyo manoramo.
31. Paññāsarataṇṇo āsi, uccattānena so Jino.
Sabbākāravarūpeto, sabbaguṇamupāgato.
32. Tassa pabhā asamasamā, niddhāvati samantato.
Appamāṇo atulīyo, opammehi anūpamo.
33. Navutivassasahassāni, āyu vijjati tāvade.
Tāvataṃ tiṭṭhamāno so, tāresi janataṃ bahum.
34. Yathāpi sāgare ūmī, gagane tārakā yathā.
Evaṃ tadā pāvacaṇaṃ, arahantehi cittaṃ.
35. So ca Buddhō asamasamo, guṇāni ca tāni katuliyāni.
Sabbāni tamantaraḥitaṃ, nanu rittā sabbasaṅkhārā”ti.

Tattha **acchiddoti** appacchiddo. “Anudarā kaññā”ti-ādīsu viya
daṭṭhabbāni. Keci “chiddaṃ hoti parittakaṃ”ti paṭṭhanti. **Pattikoti** bahupattho,

1. Sudassano ca devo ca (Sī, I)

2. Jātaruciro (Sī, I), ghanaruciro (Ka)

kācamaṇivaṇṇehi¹ pattehi sañchannoti attho. **Ujūti** avaṅko akuṭilo. **Vaṃsoti** veḷu. **Brahāti** samantato mahā. **Ekakkhandhoti** avaniruhō eko adutiyo cāti attho. **Pavaḍḍhitvāti** vaḍḍhitvā. **Tato sākḥā pabhijjātīti** tato vaṃsaggato pañcavidhā sākḥā nikkhamitvā pabhijjittha. “Tato sākḥā pabhijjathā”tipi pāṭho. **Subaddhoti** suṭṭhu pañcabandhanākārena baddho. **Morahatthoti** ātapasannivāraṇatthaṃ kato baddho morapiñchakalāpo vuccati.

Na tassa kaṇṭakā hontīti tassa vaṃsassa kaṇṭakinopi rukkhassa kaṇṭakā nāhesuṃ. **Aviraloti** aviralasākḥāsañchanno. **Sandacchāyoti** ghanacchāyo, aviralattāva sandacchāyoti vutto. **Paññāsaratano āsīti** paññāsaḥattho ahosi. **Sabbākāravārūpetoti** sabbena ākārena varehiyeva upeto sabbākāravārūpeto nāma. **Sabbaguṇamupāgatoti** anantarapadasseva vevacanamatthaṃ.

Appamāṇoti pamāṇarahito, pamāṇaṃ gahetuṃ asakkuṇeyyattā vā appamāṇo. **Atuliyoti** atulo, kenaci asadisoti attho. **Opammehīti** upamitabbehi. **Anūpamoti** upamārahito, “iminā ca iminā ca sadiso”ti vattuṃ asakkuṇeyyabhāvato anūpamoti attho. **Guṇāni ca tānīti** guṇā ca te, sabbaññutaññāṇādayo guṇāti attho. Liṅgavipallāsena vuttaṃ. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Sujātabuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito dvādasamo Buddhavaṃso.

15. Piyadassībuddhavaṃsavaṇṇanā

Sujātassa pana aparabhāge ito
aṭṭhakappasatādhikasahassakappamatthake ekasmim kappe **Piyadassī**
Atthadassī Dhammadassīti tayo Buddhā nibbattiṃsu. Tattha **Piyadassī** nāma
Bhagavā pāramiyo pūretvā Tusitapure nibbattitvā tato cavitvā
Sudhaññavatīnagare Sudattassa nāma rañño

1. Marakatamaṇivaṇṇehi (Ka)

aggamahesiyā candasadisavadanāya Candādeviyā nāma kucchismiṃ
 paṭisandhiṃ gahetvā dasannaṃ māsānaṃ accayena varuṇuyyāne
 mātukucchito nikkhami. Tassa pana nāmaggaḥaṇadivase lokassa piyānaṃ
 pāṭihāriyavisesānaṃ dassitattā “Piyadassī” tveva nāmamakāṃsu. So
 navavassasahassāni agāraṃ ajjhāvasi. Tassa kira
 Sunimmalavimalagiribrahānāmakā tayo pāsādā ahesuṃ.
 Vimalāmahādevippamukhāni tettimsa itthisahassāni paccupaṭṭhitāni ahesuṃ.

So cattāri nimittāni disvā Vimalādeviyā Kañcanaveḷe nāma putte
 uppanne ājaññarathena mahābhinnikkhamanaṃ nikkhamitvā pabbaji. Ekā ca
 naṃ purisakoṭi anupabbaji. So tehi parivuto mahāpuriso cha māse
 padhānacariyaṃ caritvā visākhapuṇṇamāya Varuṇabrāhmaṇagāme
 Vasabhabrāhmaṇassa dhītāya dinnāṃ madhupāyāsaṃ paribhuñjitvā sālavane
 divāvihāraṃ vītināmetvā Sujātājīvakena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā
 kakudhabodhiṃ upasaṅkamitvā tepaññāsahatthavitthataṃ tiṇasantharaṃ
 santharitvā pallaṅkaṃ ābhujitvā sabbaññutaññānaṃ paṭivijjhivā
 “anekajāṭisaṃsāraṇ” ti udānaṃ udānetvā tattheva sattaṣaṭṭhaṃ vītināmetvā
 attanā saha pabbajitānaṃ ariyadhammapaṭivedhasamatthataṃ ñatvā ākāse
 tattha gantvā Usabhavatīnagarasamīpe Usabhavatuyyāne otaritvā
 bhikkhukoṭiparivuto dhammacakkaṃ pavattesi. Tadā koṭisatasahassānaṃ
 dhammābhisamayo ahoṣi. Ayaṃ paṭhamo abhisamayo.

Puna Usabhavatiyā nāma nagarassa avidūre Sudassanapabbate
 Sudassano nāma devarājā paṭivasati. So micchādiṭṭhiko ahoṣi.
 Sakalajambudīpe pana manussā tassa anusāṃvaccharaṃ
 satasahassagghaṇikaṃ balim upasaṃharanti. So Sudassano devarājā
 naraṇānaṃ saddhiṃ ekāsane nisīditvā balim sampaṭicchati. Atha Piyadassī
 Bhagavā “tassa Sudassanassa devarājassa taṃ diṭṭhigataṃ vinodessāmī” ti
 tasmiṃ devarāje yakkhasamāgamaṃ gate tassa bhavanaṃ pavisitvā
 sirisayanaṃ āruhitvā chabbaṇṇaraṃsiyo muñcanto Yugandharapabbate
 saradasamaye sūriyo viya nisīdi. Tassa parivāraparicārikā devatāyo
 mālāgandhavilepanādīhi Dasabalaṃ pūjetvā parivāretvā aṭṭhaṃsu.

Sudassanopi devarājā yakkhasamāgamato āgacchanto attano bhavanato chabbaṇṇarasmiyo niccharante disvā cintesi “aññesu pana divasesu mama bhavanassa edisī anekaraṃsijālasamujjalavibhūti na diṭṭhapubbā. Ko nu kho idha pavitṭho devo vā manusso vā”ti olokento udayagirisikharamatthake saradasamayadivasakaramiva chabbaṇṇaraṃsijālena abhijjalantaṃ nisinnaṃ Bhagavantaṃ disvā cintesi “ayaṃ muṇḍakasamaṇo mama parivārena parijanena parivuto varasayane nisinna”ti kodhābhībhūtamānaso “handāhaṃ imassa attano balaṃ dassessāmi”ti cintetvā sakalaṃ taṃ pabbataṃ ekajālamakāsi¹. “Iminā aggijālena chārikābhūto muṇḍakasamaṇo”ti olokento anekaraṃsijālavisaravipphuritavarasarīraṃ pasannavadanavaṇṇasobhaṃ vipasannacchavirāgaṃ dasabalamabhijjalantaṃ disvā cintesi “ayaṃ samaṇo aggidāhaṃ sahati, handāhaṃ imaṃ samaṇaṃ udakoghena osādetvā māressāmi”ti atigambhīraṃ udakoghaṃ vimānābhimukhaṃ pavattesi.

Tato udakoghena puṇṇe tasmim vimāne nisinnassa tassa Bhagavato cīvare aṃsumattaṃ vā sarīre lomamattaṃ vā na temittha. Tato Sudassano devarājā “iminā samaṇo nirassāso mato bhavissati”ti mantvā udakaṃ saṅkhipitvā olokento Bhagavantaṃ asitajaladharavivaragataṃ saradasamayarajanikaramiva vividharaṃsijālavisarena virocamānaṃ sakaparisaparivutaṃ nisinnaṃ disvā attano makkhaṃ asahamāno “handā māressāmi na”ti kodhena navavidha-āvudhavassaṃ vassesī. Athassa Bhagavato ānubhāvena sabbāvudhāni nānāvidhaparamaruciradassanā surabhikusumamālā hutvā Dasabalassa pādamūle nipatiṃsu.

Tato taṃ acchariyaṃ disvā Sudassano devarājā paramakupitamānaso Bhagavantaṃ ubho hi hatthehi pādesu gahetvā attano bhavanato nīharitukāmo ukkhipitvā mahāsamuddaṃ atikkamitvā cakkavāḷapabbataṃ gantvā “kiṃ nu kho samaṇo jīvati vā mato vā”ti olokento tasmiṃyeva āsane nisinnaṃ disvā “aho mahānubhāvo ayaṃ samaṇo, nāhaṃ imaṃ samaṇaṃ ito nikkadḍhituṃ sakkomi.

1. Ekajālamālamakāsi (Sī, I, Ka)

yadi hi maṃ koci jānissati, anappako me ayaso bhavissati. Yāvimaṃ koci na passati, tāva naṃ vissajjetvā gamissāmi”ti cintesi.

Atha Dasabalo tassa cittācāraṃ ñatvā tathā adhiṭṭhāsi, yathā naṃ sabbe devamanussā passanti. Tasmiṃca divase sakalajambudīpe ekasatarājāno tasseva upahāradānatthāya sannipatiṃsu. Te Bhagavato pāde gahetvā nisinnaṃ Sudassanaṃ devarājānaṃ naraājāno disvā “amhākaṃ devarājā munirājassa Piyadassissa Satthuno pādaparihariyaṃ karoti, aho Buddhā nāma acchariyā, aho Buddhaguṇā viṣiṭṭhā”ti Bhagavati pasannacittā sabbe Bhagavantaṃ namassamānā sirasmiṃ añjaliṃ katvā aṭṭhaṃsu. Tattha piyadasā Bhagavā taṃ Sudassanaṃ devarājānaṃ pamukhaṃ katvā dhammaṃ desesi. Tadā devamanussānaṃ navutikoṭṭisahasāni arahattaṃ pāpuṇiṃsu. So dutiyo abhisamayo ahosi.

Yadā pana navayojanappamāṇe Kumudanagare Buddhapaccatthiko Devadatto viya Soṇatthero nāma Mahāpadumakumārena saddhiṃ mantetvā tassa pitaraṃ ghātetvā puna Piyadassībuddhassa vadhāya nānappakāraṃ payogaṃ katvāpi ghātetuṃ asakkonto so Doṇamukhanāgarājārohaṃ pakkosāpetvā taṃ palobhetvā tamatthaṃ ārocesi “yadā panāyaṃ samaṇo Piyadasā imaṃ nagaraṃ piṇḍāya pavisati, tadā Doṇamukhaṃ nāma gajavaraṃ vissajjetvā Piyadassīsamaṇaṃ mārehi”ti.

Atha so āroho hitāhitavicāraṇarahito rājavallabho “ayaṃ samaṇo tñānantarāpi maṃ cāveyyā”ti mantvā “sādhū”ti sampatiṇṇhitvā dutiyadivase Dasabalassa nagarappavesanasamayaṃ sallakkhetvā sujātamatthakapiṇḍakumbhanalātaṃ¹ dhanusadisadīghasūṇḍataṭaṃ suvipulamudukaṇṇaṃ madhupiṅgalanayanaṃ sundarakkhandhāsanaṃ anuvattāghanaajaghaṇaṃ nicitagūḷhajāṇu-antaraṃ īsāsadisaruciradantaṃ suvāladhiṃ apacitamecakaṃ sabbalakkhaṇasampannaṃ asitajaladharasadisacārudassanaṃ sīhavikkantalalitagāminaṃ jaṅgamamiva dharādharmaṃ sattappatiṭṭhaṃ sattadhā pabhinnaṃ sabbaso vissavantaṃ viggahavantamiva² antakaṃ upasaṅkamtivā piṇḍakabalañjanadhūpalepādivisesehi bhiyyopi mattappamattaṃ katvā arivāraṇavāraṇaṃ erāvaṇavāraṇamiva arijaṇavāraṇaṃ munivāraṇaṃ māraṇatthāya pesesi.

1. ...thalaṃ (Sī)

2. Vibbhamantamiva (Sī, I)

Atha so dviradavaro muttamattova gajamahim̐ saturaṅganaranāriyo hantvā hatarudhiraparirañjitasadantakarasarīro antajālapariyonaddhanayano sakaṭakavāṭakūṭāgāradvāratoraṇādīni bhañjitvā kāka¹ kulala vijjhādīhi anupariyāyamāno hatamahimsanaraturaṅgadiradādīnaṃ aṅgāni ālumpitvā manussabhakkho yakkho viya bhakkhayanto dūratova Dasabalaṃ sissagaṇaparivutaṃ āgacchantaṃ disvā anilagaruḷasadisavego vegena Bhagavantamabhigañchi.

Atha puravāsino pana janā bhayasantāpāparipūritamānasā pāsādapākārācayatarūpagatā Tathāgatābhimukhamabhidhāvantaṃ disvā hāhākārasaddamakaṃsu. Keci pana upāsakā taṃ nānappakārehi nayehi nivārayitumārabhiṃsu. Atha so Buddhanāgo hatthināgamāyantamoloketvā karuṇāvipphārasītalahadayo mettāya taṃ phari. Tato so hatthināgo mettāpharaṇena mudukatahadayasantāno attano dosāparādhaṃ ñatvā lajjāya Bhagavato purato ṭhātuṃ asakkonto pathaviyaṃ pavisanto viya sirasā Bhagavato pādesu nipati. Evaṃ nipanno pana so timiranikarasadisasarīro sañjhāppabhānurañjitavarakanakagirisikharasamīpamupagato asitasaliladharanikaro viya virocittha.

Athevaṃ munirājpādamūle karirājānaṃ sirasā nipatantaṃ disvā nāgarajanā paramapītipūritahadaya sādhuḷkārasīhanādaṃ ukkuṭṭhisaddaṃ pavattayim̐su. Surabhikusumamālācandanagandhacuṇṇālāṅkāradīhi taṃ anekappakāraṃ pūjesuṃ. Samantato celukkhepā pavattim̐su. Gaganatale suradundubhiyo abhinadim̐su. Atha Bhagavā tamasitagirisikharamiva pādamūle nipannaṃ diradavaraṃ oloketvā aṅkusadhajajālasaṅkhacakkālāṅkatena karatalena gajavaramatthakaṃ parāmasitvā tassa cittācārānukūlāya dhammadesanāya taṃ anusāsi—

“Gajavara vadato suṇohi vācaṃ,
Mama hitamatthayutañca taṃ bhajāhi.
Tava vadhanirataṃ paduṭṭhabbhāvaṃ,
Apanaya santamupehi cārudanti.

Lobhena dosena ca mohato vā,
 Yo pāṇino himsati vāraṇinda.
 So pāṇaghātī sucirampi kālaṃ,
 Dukkhaṃ sughoraṃ narake'nubhoti.

Mākāsi mātaṅga punevarūpaṃ,
 Kammaṃ pamādena madena vāpi.
 Avīciyaṃ dukkhamasayha kappam,
 Pappoti pāṇaṃ atipātayanto.

Dukkhaṃ sughoraṃ narake'nubhotvā,
 Manussalokaṃ yadi yāti bhiyyo.
 Appāyuko hoti virūparūpo,
 Vihimsako dukkhavisesabhāgī.

Yathā ca pāṇā paramaṃ piyā te,
 Mahājane kuñjara mandanāga.
 Tathā parassāpi piyāti ñatvā,
 Pāṇātipāto parivajjanīyo.

Dose ca himsānirate viditvā,
 Pāṇātipātā virate guṇe ca.
 Pāṇātipātaṃ parivajjaya tvaṃ¹,
 Sagge sukhaṃ icchasi ce parattha.

Pāṇātipātā virato sudanto,
 Piyo manāpo bhavatīdha loke.
 Kāyassa bheda ca paraṃ panassa,
 Saggādhivāsaṃ kathayanti buddhā.

Dukkhāgamaṃ nicchati koci loke,
 Sabbopi jāto sukhamesateva.
 Tasmā mahānāga vihāya himsaṃ,
 Bhāvehi mettaṃ karuṇaṃ kālē'ti.

1. Parivajjayitvā (Sī, I)

Athevaṃ dasabalenānusāsiyamāno dantivaro saññaṃ paṭilabhitvā paramavinīto vinayācārasampanno sisso viya ahoṣi. Evaṃ so piyadassī Bhagavā amhākaṃ satthā viya dhanapālaṃ doṇamukhaṃ karivaraṃ damitvā tattha mahājanasamāgame dhammaṃ desesi. Tadā asītikoṭisahasānaṃ dhammābhisamayo ahoṣi. Ayaṃ tatiyo abhisamayo ahoṣi. Tena vuttaṃ—

1. “Sujātassa aparena, sayambhū Lokanāyako.
Durāsado asamasamo, piyadassī mahāyaso.
2. Sopi Buddho amitayaso, ādiccova virocati.
Sabbāṃ tamaṃ nihantvāna, dhammacakkaṃ pavattayi.
3. Tassāpi atulatejassa, ahesuṃ abhisamayā tayo.
Koṭisatasahasānaṃ, paṭhamābhisamayo ahu.
4. Sudassano devarājā, micchādīṭṭhimarocayi.
Tassa dīṭṭhiṃ vinodento, satthā dhammadesayi.
5. Janasannipāto atulo, mahāsannipatī tadā.
Navutikoṭisahasānaṃ, dutiyābhisamayo ahu.
6. Yadā Doṇamukhaṃ hatthiṃ, vinesi naraśārathi.
Asītikoṭisahasānaṃ, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Sumaṅgalanagare Pālito nāma rājaputto ca purohitaputto Sabbadassikumāro cāti dve sahāyakā ahesuṃ. Te Piyadassimhi Sammāsambuddhe cārikaṃ carante “attano nagaraṃ sampatto”ti sutvā koṭisatasahasaparivārā paccuggamaṇaṃ katvā tassa dhammaṃ sutvā sattāhaṃ mahādānaṃ datvā sattame divase Bhagavato bhattānumodanāvasāne koṭisatasahasasēhi saddhiṃ pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇiṃsu. Tesāṃ pana majjhe Bhagavā pātimokkhaṃ uddisi, so paṭhamo sannipāto ahoṣi. Athāparena samayena Sudassanadevarājassa samāgame navutikoṭiyo arahattaṃ pāpuṇiṃsu. Tehi parivuto satthā pātimokkhaṃ uddisi, ayaṃ

dutiyo sannipāto ahosi. Puna doṇamukhavinayane asītikoṭiyo pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇṇiṃsu. Tesāṃ majjhe Bhagavā pātimokkhaṃ uddisi, ayaṃ tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṃ—

7. “Sannipātā tayo āsum, tassāpi Piyadassino.
Koṭisatasahassānaṃ, paṭhamo āsi samāgamo.

8. Tato paraṃ navutikoṭi, samiṃsu ekato muni.
Tatiye sannipātamhi, asītikoṭiyo ahū”ti.

Tadā amhākaṃ bodhisatto Kassapo nāma brāhmaṇamāṇavo itihāsapañcamānaṃ tiṇṇaṃ vedānaṃ pāragū hutvā Satthu dhammadesanaṃ sutvā koṭisatasahassapariccāgena paramārāmaṃ saṃghārāmaṃ kāretvā saraṇesu ca pañcasīlesu ca patiṭṭhāsi. Atha naṃ Satthā “ito aṭṭhārasakappasataccayena Gotamo nāma Buddho loke bhavissati”ti byākāsi. Tena vuttaṃ—

9. “Ahaṃ tena samayena, Kassapo nāma brāhmaṇo¹.
Ajjhāyako mantadharo, tiṇṇaṃ vedāna pāragū.

10. Tassa dhammaṃ suṇitvāna, pasādaṃ janayim ahaṃ.
Koṭisatasahasseehi, saṃghārāmaṃ amāpayim.

11. Tassa datvāna ārāmaṃ, haṭṭho saṃviggamānaso.
Saraṇe pañcasīle ca, daḷhaṃ katvā samādiyim.

12. Sopi maṃ Buddho byākāsi, saṃghamajjhe nisīdiya.
Aṭṭhārase kappasate, ayaṃ Buddho bhavissati.

13. Padhānaṃ padahitvāna -pa- hessāma sammukhā imaṃ.

14. Tassāpi vacanaṃ sutvā, bhiyyo cittaṃ pasādayim.
Uttariṃ vatamadhiṭṭhāsim, dasapāramipūriyā”ti.

1. Māṇavo (Sī, I, Ka)

Tattha **saraṇe pañcasīle cāti** tīṇi saraṇāni pañca sīlāni cāti attho.
Aṭṭhārase kappasateti ito aṭṭhasatādhikassa kappasahassassa accayenāti
 attho.

Tassa pana Bhagavato Sudhaññaṃ nāma nagaraṃ ahosi. Pitā Sudatto
 nāma rājā, mātā Sucandā nāma devī, Pālito ca Sabbadassī ca dve
 aggasāvakā, Sobhito nāmupaṭṭhāko, Sujātā ca Dhammadinnā ca dve
 aggasāvikā, kakudharukkho bodhi, sarīraṃ asītihatthubbedhaṃ ahosi,
 navutivassasahassāni āyu, Vimalā nāmassa aggamahesī ahosi, Kañcanāveḷo
 nāma putto, so ājaññarathena nikkhamīti. Tena vuttaṃ—

15. “Sudhaññaṃ nāma nagaraṃ, Sudatto nāma khattiyo.
 Candā nāmāsi janikā, Piyadassissa Satthuno.

20. Pālito Sabbadassī ca, ahesuṃ aggasāvakā.
 Sobhito nāmupaṭṭhāko, Piyadassissa Satthuno.

21. Sujātā Dhammadinnā ca, ahesuṃ aggasāvikā.
 Bodhi tassa Bhagavato, kakudhoti pavuccati.

23. Sopi Buddho amitayaso, dvattimsavaralakkaṇo.
 Asītihatthamubbedho, sālārājāva dissati.

24. Aggicandasūriyānaṃ, natthi tādisikā pabhā.
 Yathā ahu pabhā tassa, asamassa Mahesino.

25. Tassāpi devadevassa, āyu tāvatakaṃ ahu.
 Navutivassasahassāni, loke aṭṭhāsi cakkhumā.

26. Sopi Buddho asamasamo, yugānipi tāni atuliyāni.
 Sabbaṃ tamantarahitaṃ, nanu rittā sabbasaṅkhārā”ti.

Tattha **sālārājāvāti** sabbaphāliphullo paramaramaṇīyadassano
 samavaṭṭakkhandho sālārājā viya dissati. **Yugānipi tānīti**
 aggasāvakayugādīni yugaḷāni. Sesagāthāsu sabbattha uttānamevāti.

Piyadassībuddhavaṃsavannaṇā niṭṭhitā.

Niṭṭhito terasamo Buddhavaṃso.

16. Atthadassībuddhavaṃsavaṇṇanā

Piyadassimhi Sammāsambuddhe parinibbute tassa sāsane ca antarahite parihāyitvā vaḍḍhitvā aparimitāyukesu manussesu¹ anukkamena parihāyitvā vassasatasahassāyukesu jātesu paramatthadassī **Atthadassī** nāma Buddho loke uppajji. So pāramiyo pūretvā Tusitapure nibbattitvā tato cavitvā paramasobhane Sobhane nāma nagare Sāgarassa nāma rañño kule aggamaheṣiyā Sudassanadeviyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gahetvā dasa māse gabbhe vasitvā Sucindhanuyyāne mātukucchito nikkhami. Mātukucchito mahāpurise nikkhantamatte sucirakālanihitāni kulaparamparāgatāni mahānidhānāni dhanasāmikā paṭilabhiṃsūti tassa nāmaggaṇadivase “Atthadassī”ti nāmamakaṃsu. So dasavassasahassāni agāraṃ ajjhāvasi. Amaragirisuragirigirivāhananāmakā paramasurabhiṇṇakā tayo cassa pāsādā ahesuṃ. Visākhādevippamukhāni tettiṃsa itthisahassāni ahesuṃ.

So cattāri nimittāni disvā Visākhādeviyā Selakumāre nāma putte uppanne Sudassanaṃ nāma assarājaṃ abhiruhitvā mahābhinnikkhamanaṃ nikkhamitvā pabbaji. Taṃ nava manussakoṭṭiyo anupabbajiṃsu. Tehi parivuto so mahāpuriso aṭṭha māse padhānacariyaṃ caritvā visākhapuṇṇamāya Sucindharanāgiyā² upahārattāya ānītaṃ madhupāyāsaṃ mahājanena sandissamānasabbasarīrāya nāgiyā saha suvaṇṇapāṭiyā dinnarā madhupāyāsaṃ paribhuñjitvā taruṇatarusatasamalaṅkate taruṇasālavane divāvihāraṃ vītinaṃmetvā sāyanhasamaye dhammarucinā Mahārucinā nāma nāgarājena dinnā aṭṭha kusatiṇamuṭṭhiyo gahetvā campakabodhiṃ upasaṅkamitvā tepaṇṇāsahattāyāmaṃvitthataṃ kusatiṇasantharaṃ santharitvā pallaṅkaṃ ābhujitvā sambodhiṃ patvā sabbabuddhāciṇṇaṃ “anekajātisaṃsāraṃ -pa- taṇhānaṃ khayamajjhagā”ti udānaṃ udānetvā sattasattāhaṃ bodhisamīpeyeva vītinaṃmetvā brahmuno dhammadesanāyācanaṃ sampaṭicchitvā attanā saha pabbajitanavabhikkhukoṭṭiyo ariyadhammapaṭivedhasamatthe disvā ākāseṇa gantvā Anomanagarasamīpe Anomuyyāne otaritvā tehi

1. Aparimitāyukā manussā hutvā (Ka)

2. Sucinandanāgiyā (Ka)

parivuto tattha dhammacakkaṃ pavattesi. Tadā koṭisatasahassānaṃ paṭhamo dhammābhisamayo ahosi.

Puna Bhagavati Lokanāyake devalokacārikaṃ caritvā tattha dhammaṃ desente koṭisatasahassānaṃ dutiyo abhisamayo ahosi. Yadā pana Bhagavā atthadassī amhākaṃ Bhagavā viya Kapilavatthupuraṃ Sobhanapuraṃ pavisitvā dhammaṃ desesi, tadā koṭisatasahassānaṃ tatiyo dhammābhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ—

1. “Tattheva maṇḍakappamhi, Atthadassī mahāyaso.
Mahātamaṃ nihantvāna, patto sambodhimuttamaṃ.
2. Brahmunā yācito santo, dhammacakkaṃ pavattayi.
Amatena tappayī lokaṃ, dasasahassī sadevakaṃ.
3. Tassāpi Lokanāthassa, ahesuṃ abhisamayā tayo.
Koṭisatasahassānaṃ, paṭhamābhisamayo ahu.
4. Yadā Buddho Atthadassī, carati devacārikaṃ.
Koṭisatasahassānaṃ, dutiyābhisamayo ahu.
5. Punāparaṃ yadā Buddho, desesi pitusantike.
Koṭisatasahassānaṃ, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Tattha **tatthevā**ti tasmiññeva kappeti attho. Ettha pana varakappo “maṇḍakappo”ti adhippeto. “Yasmiṃ kappe tayo Buddhā nibbattanti, so kappo varakappo”ti heṭṭhā Padumuttarabuddhavaṃsavaṇṇanāyaṃ vutto. Tasmā varakappo idha “maṇḍakappo”ti vutto. **Nihantvānā**ti nihanitvā. Ayameva vā pāṭho. **Santoti** samāno. **Amatenā**ti maggaphalādhigamāmatapānena. **Tappayī**ti atappayi, pīṇesīti attho. **Dasasahassī**ti dasasahassilokadhāturaṃ. **Devacārikanti** devānaṃ vinayanatthaṃ devalokacārikanti attho.

Sucandakanagare kira Santo ca rājaputto Upasanto ca purohitaputto tīsu vedesu sabbasamayantaresu ca sāramadisvā nagarassa catūsu

dvāresu cattāro paṇḍite visārade ca manusse ṭhapesum “yaṃ pana tumhe paṇḍitaṃ samaṇaṃ vā brāhmaṇaṃ vā passatha suṇātha vā, taṃ amhākaṃ āgantvā ārocethā”ti. Tena ca samayena Atthadassī Lokanātho Sucandakanagaraṃ sampāpuṇi. Atha tehi niveditā purisā gantvā tesāṃ Dasabalassa tatthāgamaṇaṃ paṭivedesum. Tato te santopasantā Tathāgatāgamaṇaṃ sutvā pahaṭṭhamānasā saḥassaparivārā Dasabalaṃ asamaṃ paccuggantvā abhivādetvā nimantetvā sattāhaṃ Buddhappamukhassa saṃghassa asadisāṃ mahādānaṃ datvā sattame divase sakalanagaravāsīhi manussehi saddhiṃ dhammakathaṃ suṇiṃsu. Tasmiṃ kira divase aṭṭhanavutisahassāni ehibhikkhupabbajjāya pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇiṃsu. Tāya parisāya majjhe Bhagavā pātimokkhaṃ uddisi, so paṭhamo sannipāto ahoṣi.

Yadā pana Bhagavā attano puttassa Selattherassa dhammaṃ desento aṭṭhāsītisahassāni pasādetvā ehibhikkhubhāvena pabbājetvā arahattaṃ pāpetvā pātimokkhaṃ uddisi, so duttiyo sannipāto ahoṣi. Puna mahāmaṅgalasamāgame māghapuṇṇamāyaṃ devamanussānaṃ dhammaṃ desento aṭṭhasattatisahassāni arahattaṃ pāpetvā pātimokkhaṃ uddisi, so tatiyo sannipāto ahoṣi. Tena vuttaṃ—

6. “Sannipātā tayo āsum, tassāpi ca Mahesino.

Khīṇāsavānaṃ vimalānaṃ, santacittāna tādinaṃ.

7. Aṭṭhanavutisahassānaṃ¹, paṭhamo āsi samāgamo.

Aṭṭhāsītisahassānaṃ², duttiyo āsi samāgamo.

8. Aṭṭhasattatisahassānaṃ³, tatiyo āsi samāgamo.

Anupādā vimuttānaṃ, vimalānaṃ Mahesinaṃ”ti.

Tadā kira amhākaṃ bodhisatto Campakanagare Susīmo nāma brāhmaṇamahāsālo lokasammato ahoṣi. So sabbavibhavajātāṃ dīnānāthakapaṇaddhikādīnaṃ vissajjetvā Himavantasamīpaṃ gantvā tāpasapabbajjaṃ pabbajitvā aṭṭha samāpattiyo pañca abhiññāyo ca

1. Aṭṭhanavutisatasahassānaṃ (Ka)

2. Aṭṭhāsītisatasahassānaṃ (Ka)

3. Aṭṭhasattatisatasahassānaṃ (Ka)

nibbattetvā mahiddhiko mahānubhāvo hutvā mahājanassa kusalākusalānaṃ dhammānaṃ anavajjasāvajjabhāvañca dassetvā Buddhuppādaṃ āgamayamāno aṭṭhāsi.

Athāparena samayena Atthadassimhi Lokanāyake loke uppajjitvā Sudassanamahānagare aṭṭhannaṃ parisānaṃ majjhe dhammāmatavassaṃ vassente tassa dhammaṃ sutvā saggalokaṃ gantvā dibbāni mandāravapadumapāricchattakādīni pupphāni devalokato āharitvā attano ānubhāvaṃ dassento dissamānasarīro catūsu disāsu catuddīpikamahāmegho viya pupphavassaṃ vassetvā samantato pupphamaṇḍapaṃ pupphamayagghitoraṇahemajālādīni pupphamayāni katvā mandāravapupphacchattena Dasabalaṃ pūjesi. Sopi naṃ Bhagavā “anāgate Gotamo nāma Buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tena vuttaṃ—

9. “Ahaṃ tena samayena, jaṭilo uggatāpano.

Susīmo nāma nāmena, mahiyā seṭṭhasammato.

10. Dibbaṃ mandāraṃ pupphaṃ, padumaṃ pārichattakaṃ.

Devalokā haritvāna, Sambuddhamabhipūjayim.

11. Sopi maṃ Buddho byākāsi, Atthadassī Mahāmuni.

Aṭṭhārase kappasate, ayaṃ Buddho bhavissati.

12. Padhānaṃ padahitvāna -pa- hessāma sammukhā imaṃ.

13. Tassāpi vacanaṃ sutvā, haṭṭho saṃviggamānaso.

Uttariṃ vatamadhiṭṭhāsim, dasapāramipūriyā”ti.

Tattha **jaṭiloti** jaṭā assa atthīti jaṭilo. **Mahiyā seṭṭhasammato**ti sakalenapi lokena seṭṭho uttamo pavaroti evaṃ sammato sambhāvitoti attho.

Tassa pana Bhagavato Sobhanaṃ nāma nagaraṃ ahosi. Sāgaro nāma rājā pitā, Sudassanā nāma mātā, Santo Upasanto ca dve aggasāvakā, Abhayo nāmupaṭṭhāko, Dhammā ca Sudhammā ca dve aggasāvikā, campakarukkho bodhi, sarīraṃ asītihaṭṭhubbhaṃ ahosi.

sarīrappabhā samantato sabbakālaṃ yojanamattaṃ pharitvā aṭṭhāsi, āyu vassasatasahasāṃ, Visākhā nāmassa aggamahesī, Selo nāma putto, assayānena nikkhami. Tena vuttaṃ—

14. “Sobhanaṃ nāma nagaraṃ, Sāgaro nāma khattiyo.
Sudassanā nāma janikā, Atthadassissa Satthuno.

19. Santo ca Upasanto ca, ahesuṃ aggasāvaka.
Abhayo nāmupaṭṭhāko, Atthadassissa Satthuno.

20. Dhammā ceva Sudhammā ca, ahesuṃ aggasāvikā.
Bodhi tassa Bhagavato, campakoti pavuccati.

22. Sopi Buddho asamasamo, asītihatthamuggato.
Sobhate sālārājāva, uḷurājāva pūrito.

23. Tassa pākatikā raṃsī, anekasatakoṭiyo.
Uddhaṃ adho dasa disā, pharanti yojanaṃ sadā.

24. Sopi Buddho Narāsabho, sabbasattuttamo Muni.
Vassasatasahasāni, loka aṭṭhāsi cakkhumā.

25. Atulaṃ dassetvā obhāsaṃ, virocetvā sadevake¹.
Sopi aniccataṃ patto, yathaggupādānaśāṅkhayā”ti.

Tattha **uḷurājāva pūrito**ti saradasamayaparipuṇṇavimalasakalamaṇḍalo tārakarājā viyāti attho. **Pākatikā**ti pakativasena uppajjamānā, na adhiṭṭhānavasena. Yadā icchati Bhagavā, tadā anekakoṭisatasahasasepi cakkavāle ābhāya phareyya. **Raṃsī**ti rasmiyo. **Upādānaśāṅkhayā**ti upādānaśāṅkhayā indhanakṅkhayā aggi viya sopi Bhagavā catunnaṃ upādānaṇaṃ khayena anupādāsesāya nibbānadhātuyā Anupamanagare Anomārāme parinibbāyi. Dhātuyo panassa adhiṭṭhānena vikiriṃsu. Sesamettha gāthāsu uttānamevāti.

Atthadassībuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito cuddasamo Buddhavaṃso.

1. Atulaṃ dassayitvāna, obhāsetvā sadevake (Sī, Ka)

17. Dhammadassībuddhavaṃsavaṇṇanā

Atthadassimhi Sammāsambuddhe parinibbute antarakappe ca vītivatte aparimitāyukesu sattesu anupubbena parihāyitvā vassasatasahassāyukesu jātesu **Dhammadassī** nāma Satthā lokālokakaro lobhādilokamalavinayakaro lokekanāyako loke udapādi. Sopi Bhagavā pāramiyo pūretvā Tusitapure nibbattitvā tato cavitvā Saraṇanagare sabbalokasaraṇassa Saraṇassa nāma rañño aggamahesiyā Sunandāya nāma deviyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ aggaheṣi. So dasannaṃ māsānaṃ accayena saraṇuyyāne mātukucchito pāvussakāle saliladharavivaragato puṇṇacando viya nikkhami. Mahāpurise pana mātukucchito nikkhantamatteyeva adhikaraṇavohārasatthapoththesu adhammiyā vohārā sayameva antaradhāyimsu. Dhammikavohārāyeva aṭṭhaṃsu. Tenassa nāmaggaṇadivase “Dhammadassī”ti nāmamakaṃsu. So aṭṭhavassasahasāni agāraṃ ajjhāvasi. Tassa kira Arajavirajasudassananāmakā tayo pāsādā ahesuṃ. Vicikoḷidevippamukhānaṃ itthīnaṃ vīsatisahassādhikaṃ satasahassaṃ ahosi.

So cattāri nimittāni disvā Vicikoḷideviyā Puñṇavaḍḍhane nāma putte uppanne devakumāro viya ativiya sukhumālo devasampattimiva sampattimanubhavamāno majjhimayāme vuṭṭhāya sirisayane nisinno niddopagatānaṃ itthīnaṃ vippakāraṃ disvā sañjātasamvego mahābhinnikkhamanāya cittaṃ uppādesi. Cittuppādasamanantamevassa Sudassanapāsādo gaganatalamabbhuggantvā caturaṅginiyā senāya parivuto dutiyo divasakaro viya dibbavimānaṃ viya ca gantvā rattakuravakatarubodhisamīpeyeva otaritvā aṭṭhāsi. Mahāpuriso kira brahmunā upanītāni kāsāyāni gahetvā pabbajitvā pāsādato otaritvā avidūre aṭṭhāsi. Pāsādo puna ākāseṇa gantvā Bodhirukkhaṃ antokatvā pathaviyaṃ paṭiṭṭhāsi. Itthiyopi saparivārā pāsādato otaritvā aḍḍhagāvutamattaṃ gantvā aṭṭhaṃsu. Tattha itthiyo ca tāsāṃ paricārikā ceṭikāyo ca ṭhapetvā sabbe manussā taṃ anupabbajimsu. Bhikkhūnaṃ koṭṭisatasahassaṃ ahosi.

Atha Dhammadassī bodhisatto sattāhaṃ padhānacariyaṃ caritvā Vicikoḷideviyā dinnam madhupāyāsaṃ paribhuñjitvā badaravane divāvihāraṃ katvā

sāyanhasamaye Sirivaḍḍhanena nāma yavapālakena dinnā attha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā bimbijālabodhiṃ upagantvā tepaṇṇāsahatthavitthataṃ tiṇasantharaṃ santharivā tattha sabbaññutaññāṇaṃ paṭivijjhivā “anekajāṭisaṃsāraṃ -pa-taṇhānaṃ khayamajjhagā”ti udānaṃ udānetvāva bodhisamīpe sattasattāhaṃ vītināmetvā katabrahmāyācano attanā saddhiṃ pabbajitassa bhikkhūnaṃ koṭisatasahassassa saddhammapaṭivedhasamatthataṃ ñatvā atthārasayojanikamaggaṃ ekāheneva Isipatanaṃ gantvā tehi parivuto tattha dhammacakkaṃ pavattesi, tadā koṭisatasahassānaṃ paṭhamābhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ—

1. “Tattheva maṇḍakappamhi, Dhammadassī mahāyaso.
Tamandhakāraṃ vidhamitvā, atirocati sadevake.

2. Tassāpi atulatejassa, dhammacakkappavattane.
Koṭisatasahassānaṃ, paṭhamābhisamayo ahū”ti.

Tattha **tamandhakāraṃ**anti tamasankhātāṃ mohandhakāraṃti attho.

Yadā pana Tagaranāmake nagare Saṅjāyo nāma rājā kāmesu ādīnavaṃ nekkhammaṃ khemato ca disvā isipabbajjaṃ pabbaji. Taṃ navutikoṭiyo anupabbajiṃsu. Te sabbeyeva pañcābhiññā-atthasamāpattilābhino ahesuṃ. Atha Satthā Dhammadassī tesaṃ upanissayasampattiṃ disvā ākāse gantvā saṅjayassa tāpasassa assamapadaṃ gantvā ākāse thatvā tesaṃ tāpasānaṃ ajjhāsayanurūpaṃ dhammaṃ desetvā dhammacakkhuṃ uppādesi, so dutiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ—

3. “Yadā Buddho Dhammadassī, vinesi saṅjayaṃ isiṃ.
Tadā navutikoṭīnaṃ, dutiyābhisamayo ahū”ti.

Yadā pana Sakko Devānamindo Dasabalassa dhammaṃ sotukāmo taṃ upasaṅkami, tadā asītiyā koṭīnaṃ tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ—

4. “Yadā Sakko upagañchi, sapaṇiso vināyakaṃ.
Tadā asītikoṭīnaṃ, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Yadā pana Saraṇanagare vemātikabhātikaṃ Padumakumāraṃ
Phussadevakumāraṇca sapaṇivāre pabbājesi, tasmim antovasse pabbajitānaṃ
bhikkhūnaṃ koṭisatasahassānaṃ¹ majjhe visuddhipavāraṇaṃ pavāresi, so
paṭhamo sannipāto ahosi. Puna Bhagavato devalokato orohaṇe satakoṭīnaṃ
dutiyo sannipāto ahosi. Yadā pana Sudassanārāme terasannaṃ
dhutaguṇānaṃ guṇe ānisaṃse pakāsetvā Hāritaṃ nāma mahāsāvakaṃ
etadagge ṭhapesi, tadā asītiyā koṭīnaṃ majjhe Bhagavā pātimokkhaṃ uddisi,
so tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṃ—

5. “Tassāpi devadevassa, sannipātā tayo ahuṃ.

Khīṇāsavānaṃ vimalānaṃ, santacittāna tādīnaṃ.

6. Yadā Buddhō Dhammadassī, saraṇe vassaṃ upāgami.

Tadā koṭisatasahassānaṃ¹, paṭhamo āsi samāgamo.

7. Punāparaṃ yadā Buddhō, devato eti mānusaṃ.

Tadāpi satakoṭīnaṃ, dutiyo āsi samāgamo.

8. Punāparaṃ yadā Buddhō, pakāsesi dhute guṇe.

Tadā asītikoṭīnaṃ, tatiyo āsi samāgamo”ti.

Tadā amhākaṃ bodhisatto Sakko devarājā hutvā dvīsu devalokesu
devehi parivuto āgantvā dibbehi gandhapupphādīhi dibbaturiyehi ca
Tathāgataṃ pūjesi. Sopi naṃ Satthā “anāgate Gotamo nāma Buddhō
bhavissatī”ti byākāsi. Tena vuttaṃ—

9. “Ahaṃ tena samayena, Sakko āsim purindado.

Dibbena gandhamālana, turiyenābhipūjayim.

10. Sopi maṃ tadā byākāsi, devamajjhe nisīdiya.

Aṭṭhārase kappasate, ayaṃ Buddhō bhavissati.

11. Padhānaṃ padahitvāna -pa- hessāma sammukhā imaṃ.

1. Koṭisahassānaṃ (Sī, I)

12. Tassāpi vacanam sutvā, bhiyyo cittaṃ pasādayim.
Uttarim vatamadhiṭṭhāsim, dasapāramipūriyā”ti.

Tassa pana Bhagavato Saraṇaṃ nāma nagaraṃ ahosi. Saraṇo nāma rājā pitā, Sunandā nāma mātā, Padumo ca Phussadevo ca dve aggasāvakā, Sunetto nāma upaṭṭhāko, Khemā ca Sabbanāmā ca dve aggasāvikā, bimbijālarukkho bodhi, sarīraṃ panassa asītihatthubbedhaṃ ahosi, āyu vassasatasahassaṃ, Vicikoḷidevī nāmassa aggamahesī, Puñṇavaḍḍhano nāmassa putto, pāsādena nikkhami. Tena vuttaṃ—

13. “Saraṇaṃ nāma nagaraṃ, Saraṇo nāma khattiyo.
Sunandā nāma janikā, Dhammadassissa Satthuno.
18. Padumo Phussadevo ca, ahesuṃ aggasāvakā.
Sunetto nāmupaṭṭhāko, Dhammadassissa Satthuno.
19. Khemā ca Sabbanāmā ca, ahesuṃ aggasāvikā.
Bodhi tassa Bhagavato, bimbijāloti vuccati.
21. Sopi Buddho asamasamo, asītihatthamuggato.
Atirocati tejena, dasasahassimhi dhātuyā.
22. Suphullo sālārājāva, vijjūva gagane yathā.
Majjhanhikeva sūriyo, evaṃ so upasobhatha.
23. Tassāpi atulatejassa, samakaṃ āsi jīvitam.
Vassasatasahassāni, loka aṭṭhāsi cakkhumā.
24. Obhāsaṃ dassayitvāna, vimalaṃ katvāna sāsanaṃ.
Cavi candova gagane, nibbuto so sasāvako”ti.

Tattha **bimbijāloti** rattakuravakarukkho. **Dasasahassimhi dhātuyāti** dasasahassiyā lokadhātuyā. **Vijjūvāti** vijjulatā viya. **Upasobhathāti** yathā gagane vijju ca majjanhike sūriyo ca upasobhati, evaṃ so Bhagavā upasobhitthāti attho. **Samakanti** sabbehi narasattehi samameva tassa āyu ahosīti attho. **Cavīti** cuto.

Candovāti gaganato candimā viya cavīti attho. Dhammadassī kira Bhagavā Sālavatīnagare kesārāme parinibbāyi. Sesamettha gāthāsu pākaṭamevāti.

Dhammadassībuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito pannarasamo Buddhavaṃso.

18. Siddhatthabuddhavaṃsavaṇṇanā

Dhammadassimhi Bhagavati parinibbute antarahite cassa sāsane tasmim kappe atīte kappasahassee ca sattasu kappasatesu ca chasu kappesu ca atikkantesu ito catunavutikappamatthake ekasmiṃ kappe ekova lokatthacaro adhigataparamattho **Siddhattho** nāma Satthā loke pāturahosi. Tena vuttaṃ—

1. “Dhammadassissa aparena, Siddhattho Lokanāyako.

Nihanitvā tamaṃ sabbaṃ, sūriyo abbhuggato yathā”ti.

Siddhattho bodhisattopi pāramiyo pūretvā Tusitabhavane nibbattitvā tato cavitvā Vebhāranagare Udenassa nāma rañño aggamahesiyā Suphassāya nāma deviyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gahetvā dasannaṃ māsānaṃ accayena Vīriyuyyāne mātukucchito nikkhami. Jāte pana mahāpurise sabbesaṃ āraddhakammantā ca icchitā ca atthā siddhimagamaṃsu. Tasmā panassa ñātakā “Siddhattho”ti nāmamakaṃsu. So dasavassasahassāni agāramajjhe vasi. Tassa Kokāsuppalapadumanāmakā tayo pāsādā ahesuṃ. Somanassādevippamukhāni aṭṭhacattālīsa itthisahassāni paccupaṭṭhitāni ahesuṃ.

So cattāri nimittāni disvā Somanassādeviyā putte Anupamakumāre uppanne āsāhipuṇṇamiyaṃ suvaṇṇasivikāya nikkhamitvā Vīriyuyyānaṃ gantvā pabbaji. Taṃ koṭisatasahassamanussā anupabbajiṃsu. Mahāpuriso kira tehi saddhiṃ dasa māsē padhānacariyaṃ caritvā visākhapuṇṇamāyaṃ Asadisabrāhmaṇagāme Sunetthāya nāma brāhmaṇakaññāya

dinnam madhupāyāsam paribhuñjitvā badaravane divāvihāram vītināmetvā sāyanhasamaye Varuṇena nāma yavapālena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā kaṇikārabodhiṃ upagantvā cattālīsahatthavittthataṃ tiṇasantharam santharivā pallaṅkam ābhujitvā sabbaññutaṃ pāpuṇitvā “anekajātisamsāram -pa- taṇhānam khayamajjhagā”ti udānam udānetvā sattasattāham vītināmetvā attanā saha pabbajitānam bhikkhūnam koṭisatasahassānam catusaccapaṭivedhasamatthataṃ disvā anilapathena gantvā Gayāmigadāye otaritvā tesam dhammacakkaṃ pavattesi, tadā koṭisatasahassānam paṭhamo abhisamayo ahoṣi. Tena vuttaṃ—

2. “Sopi patvāna sambodhiṃ, santārento sadevakam.
Abhivassi dhammameghena, nibbāpento sadevakam.
3. Tassāpi atulatejassa, ahesuṃ abhisamayā tayo.
Koṭisatasahassānam, paṭhamābhisamayo ahū”ti.

Tattha **sadevakanti** sadevakam lokam. **Dhammameghenāti** dhammakathāmeghavassena. Puna Bhīmarathanagare Bhīmarathena nāma raññā nimantito nagaramajjhe kate santhāgāre nisinno karavīkarutamañjunā savanasukhena paramamadhurena paṇḍitajanahadayaṅgmena amatābhisekasadisena brahmassarena dasa disā paripūrento dhammāmatadundubhimāhani, tadā navutikoṭīnam dutiyo abhisamayo ahoṣi. Tena vuttaṃ—

4. “Punāparam bhīmarathe, yadā āhani dundubhiṃ.
Tadā navutikoṭīnam, dutiyābhisamayo ahū”ti.

Yadā pana Vebhāranagare nātisamāgame Buddhavaṃsam desento navutikoṭīnam dhammacakkuṃ uppādesi, so tatiyo abhisamayo ahoṣi. Tena vuttaṃ—

5. “Yadā Buddho dhammam desesi, Vebhāre so puruttame.
Tadā navutikoṭīnam, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Amararuciradassane¹ Amaranagare nāma Sambalo ca² Sumitto ca dve bhātaro rajjam kāresuṃ. Atha Siddhattho Satthā tesam rājūnam

1. Ruciradassane (Sī, I)

2. Sambahulo ca (Sī, I)

upanissayasampattiṃ disvā gaganatalena gantvā Amaranagaramajjhe otaritvā cakkālāṅkatatalehi caraṇehi pathavitalaṃ maddanto viya padacetiyaṇi dassetvā Amaruyyānaṃ gantvā paramaraṇīye attano karuṇāsītale silātale nisīdi. Tato dvepi Bhāṭikarājāno Dasabalassa padacetiyaṇi disvā padāni anugantvā Siddhatthaṃ adhigataparamatthaṃ Satthāraṃ sabbalokanetāraṃ saparivāraṃ upasaṅkamitvā abhivādetvā Bhagavantaṃ parivāretvā nisīdimṣu. Tesāṃ Bhagavā ajjhāsayaṇurūpaṃ dhammaṃ desesi. Tassa te dhammakathaṃ sutvā sañjātasaddhā hutvā sabbeva pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇimṣu. Tesāṃ koṭisatānaṃ khīṇāsavānaṃ majjhe Bhagavā pātimokkhaṃ uddisi, so paṭhamo sannipāto ahoṣi. Vebhāranagare ñāṭisamāgame pabbajitānaṃ navutikoṭīnaṃ majjhe pātimokkhaṃ uddisi, so duttiyo sannipāto ahoṣi. Sudassanavihāre sannipatitānaṃ asītikoṭīnaṃ majjhe pātimokkhaṃ uddisi, so tatiyo sannipāto ahoṣi. Tena vuttaṃ—

6. “Sannipātā tayo āsuṃ, tasmimpi Dvipaduttame.

Khīṇāsavānaṃ vimalānaṃ, santacittāna tādinaṃ.

7. Koṭisatānaṃ navutīnaṃ, asītiyāpi ca koṭīnaṃ.

Ete āsuṃ tayo ṭhānā, vimalānaṃ samāgame”ti.

Tattha **navutīnaṃ, asītiyāpi ca koṭīnaṃ** navutīnaṃ koṭīnaṃ asītiyāpi ca koṭīnaṃ sannipātā ahesunti attho. **Ete āsuṃ tayo ṭhānā**ti etāni tīṇi sannipātattṭhānāni ahesunti attho. “Ṭhānānetāni tīṇi ahesun”tipi pāṭho.

Tadā amhākaṃ bodhisatto Surasenagare Maṅgalo nāma brāhmaṇo hutvā vedavedaṅgānaṃ pāraṃ gantvā anekakoṭisaṅkhaṃ dhanasannicayaṃ dīnānāthādīnaṃ pariccajivā vivekārāmo hutvā tāpasapabbajjaṃ pabbajitvā jhānābhiññāyo nibbattetvā viharanto “Siddhattho nāma Buddhō loke uppanno”ti sutvā taṃ upasaṅkamitvā vanditvā tassa dhammakathaṃ sutvā yāya jambuyā ayaṃ Jambudīpo paññāyati, iddhiyā taṃ jambuṃ upasaṅkamitvā tato phalaṃ āharitvā navutikoṭibhikkhuparivāraṃ siddhatthaṃ Satthāraṃ Surasenavihāre nisīdāpetvā jambuphalehi santappesi

sampavāresi. Atha Satthā taṃ phalaṃ paribhuñjitvā “ito catunavutikappamatthake Gotamo nāma Buddhō bhavissatī”ti byākāsi. Tena vuttaṃ—

8. “Ahaṃ tena samayena, Maṅgalo nāma tāpasō.
Uggatejo duppasaho, abhiññābalasamāhito.
9. Jambuto phalamānetvā, Siddhatthassa adāsahaṃ.
Paṭiggahetvā Sambuddho, idaṃ vacanamabravi.
10. Passatha imaṃ tāpasam, jaṭilaṃ uggatāpanam.
Catunavutito kappe, ayaṃ Buddhō bhavissati.
11. Padhānaṃ padahitvāna -pa- hessāma sammukhā imaṃ.
12. Tassāpi vacanaṃ sutvā, bhiyyo cittaṃ pasādayiṃ.
Uttariṃ vatamadhiṭṭhāsiṃ, dasapāramipūriyā”ti.

Tattha **duppasahoti** durāsado. Ayameva vā pāṭho. Tassa pana Bhagavato nagaraṃ Vebhāraṃ nāma ahosi. Udeno nāma rājā pitā, Jayasenotipi tasseeva nāmaṃ, Suphassā nāma mātā, Sambalo ca Sumitto ca dve aggasāvakā, Revato nāmupaṭṭhāko, Sīvalā ca Surāmā ca dve aggasāvikā, kaṇikārarukkho bodhi, sarīraṃ saṭṭhihatthubbedhaṃ ahosi. Vassasatasahassaṃ āyu, Somanassā nāma aggamahesī ahosi, Anupamo nāma putto, suvaṇṇasivikāya nikkhami. Tena vuttaṃ—

13. “Vebhāraṃ nāma nagaraṃ, Udeno nāma khattiyo.
Suphassā nāma janikā, Siddhatthassa Mahesino.
18. Sambalo ca Sumitto ca, ahesuṃ aggasāvakā.
Revato nāmupaṭṭhāko, Siddhatthassa Mahesino.
19. Sīvalā ca Surāmā ca, ahesuṃ aggasāvikā.
Bodhi tassa Bhagavato, kaṇikāroti vuccati.

21. So Buddho saṭṭhiratanam, ahosi nabhamuggato.

Kaṇcanagghiyasaṅkāso, dasasahassī virocati.

22. Sopi Buddho asamasamo, atulo appaṭipuggalo.

Vassasatasahassāni, loke aṭṭhāsi cakkhumā.

23. Vipulam pabham dassayitvā, pupphāpetvāna sāvake.

Vilāsetvā samāpatyā¹, nibbuto so sasāvako²ti.

Tattha **saṭṭhiratananti** saṭṭhiratanappamāṇam nabham uggatoti attho.

Kaṇcanagghiyasaṅkāsoti nānāratana vicittakanakamaya-

agghiyasadisadassanoti attho. **Dasasahassī virocātī**ti dasasahassiyam

virocati. **Vipulanti** ulāram obhāsam. **Pupphāpetvānāti**

jhānābhīññāmagga phalasamāpattipupphēhi pupphite paramasobhaggappatte

katvāti attho. **Vilāsetvāti** vilāsayitvā kilītvā. **Samāpatyāti** lokiya lokuttarāhi

samāpattihi abhiññāhi ca. **Nibbutoti** anupādāparinibbānena nibbuto.

Siddhattho kira Satthā Kaṇcaneḷunagare Anomuyyāne parinibbāyi.

Tatthevassa ratanamayaṃ catuyojanubbedham cetiyamakamsūti.

Sesagāthāsu sabbattha pākaṭamevāti.

Siddhatthabuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito soḷasamo Buddhavaṃso.

19. Tissabuddhavaṃsavaṇṇanā

Tassa pana Siddhatthassa Bhagavato aparabhāge eko kappo

Buddhasuñño ahosi. Ito dvānavutikappamatthake **Tisso**, **Phussoti** ekasmiṃ

kappe dve Buddhā nibbattiṃsu. Tattha **Tisso** nāma mahāpuriso pāramiyo

pūretvā Tusitapure nibbattitvā tato cavitvā Khemakanagare Janasandhassa²

nāma rañño aggama hesiyā padumadalasadisanayanāya Padumānāmāya

deviyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gahetvā

1. Varasamāpattiya (Ka)

2. Saccasandhassa (Sī, I, Ka)

dasannam māsānam accayena Anomuyyāne mātukucchito nikkhami.
 Sattavassasahassāni agāram ajjhāvasi. Tassa
 Guhāsela¹nārisaya²nisabha³nāmakā tayo pāsādā ahesum.
 Subhaddādevippamukhāni tetthimsa itthisahassāni ahesum.

So cattāri nimittāni disvā Subhaddādeviyā putte Ānandakumāre
 uppanne Sonuttaram nāma anuttaram turaṅgavaramāruyha
 mahābhinnikkhamanam nikkhamitvā pabbaji. Tam manussānam koṭi
 anupabbaji. So tehi parivuto aṭṭha māse padhānacariyam caritvā
 visākhapuṇṇamāya Vīranigame Vīraseṭṭhissa dhītāya dinnam
 madhupāyāsam paribhuñjitvā salalavane divāvihāram vītināmetvā
 sāyanhasamaye Vijitasāṅgāmakena nāma yavapālena upanītā aṭṭha
 tiṇamuṭṭhiyo gahetvā asanabodhim upasaṅkamitvā cattālīsahatthavitthataṃ
 tiṇasantharāṃ santharitvā tattha pallaṅkam ābhujitvā samāraṃ mārābalaṃ
 vidhamitvā adhigatasabbaññaññaṇo “anekajātisaṃsāraṃ -pa- taṇhānaṃ
 khayamajjhagā”ti udānaṃ udānetvā sattaṣaṭṭhaṃ bodhisamāpeyeva
 vītināmetvā Yasavatī⁴nagare Brahmadevaṃ Udayaṇca dve rājaputte
 saparivāre upanissayasampanne disvā ākāseṇa gantvā yasavatīmigadāye
 otaritvā uyyānapālena rājaputte pakkosāpetvā tesam saparivārānaṃ
 avisārinā byāpinā madhureṇa brahmassaṇaṇaṃ dasasahassilokadhātum
 viññāpentova dhammacakkaṃ pavattesi, tadā koṭisatānaṃ paṭhamo
 dhammābhisamayo ahosi, tena vuttaṃ—

1. “Siddhatthassa apareṇa, asamo appaṭipuggalo.
 Anantatejo⁵ amitayaso, Tisso lokagganāyako.
2. Tamandhakāraṃ vidhamitvā, obhāsetvā sadevakam.
 Anukampako Mahāvīro, loke uppajji cakkhumā.
3. Tassāpi atulā iddhi, atulaṃ sīlaṃ samādhi ca.
 Sabbattha pāramiṃ gantvā, dhammacakkaṃ pavattayi.

1. Guhasela (Sī, I)

2. Nārisa (Sī, I), Nāriya (Ka)

3. Usabha (Ka)

4. Haṃsavatī (Sī, I)

5. Anantasīlo (Sī, I)

4. So Buddho dasasahassimhi, viññāpesi girāṃ sucim.

Koṭṭisatāni abhisamimsu, paṭhame dhammadesane”ti.

Tattha **sabbatthā**ti sabbesu dhammesu pāraṃ gantvā. **Dasasahassimhī**ti dasasahassiyāṃ. Athāparena samayena Tissena Satthārā saddhim pabbajitānaṃ bhikkhūnaṃ koṭi mahāpurisassa gaṇavāsaṃ pahāya bodhimūlamupagamanasamaye aññatra gatā. Sā “Tissena Sammāsambuddhena dhammacakkaṃ pavattitan”ti sutvā Yasavatīmigaḍāyaṃ āgantvā Dasabalamabhivādetvā taṃ parivāretvā nisīdi. Tesāṃ Bhagavā dhammaṃ desesi, tadā navutiyā koṭīnaṃ dutiyābhisamayo ahosi. Puna mahāmaṅgalasamāgame¹ maṅgalapariyosāne satṭhiyā koṭīnaṃ tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ—

5. “Dutiyo navutikoṭīnaṃ, tatiyo satṭhikoṭiyo.

Bandhanāto pamocesi, satte² naramarū tadā”ti.

Tattha **dutiyo navutikoṭīnanti** dutiyo abhisamayo ahosi navutikoṭipāṇinanti attho. **Bandhanāto**ti bandhanato, dasahi saṃyojanehi parimocesīti attho. Idāni parimocite satte sarūpato dassento “**naramarū**”ti āha. **Naramarū**ti narāmare.

Yasavatīnagare kira antovassaṃ pabbajitānaṃ arahantānaṃ satasahassemi parivuto pavāresi, so paṭhamo sannipāto ahosi. Ubhato sujātassa Sujātassa nāma rañño Nārivāhanakumāro Nārivāhananagaraṃ anuppatte Bhagavati Lokanāthe saparivāro paccuggantvā Dasabalaṃ sabhikkhusaṃghaṃ nimantetvā sattāhaṃ asadisadānaṃ datvā attano rajjaṃ puttassa niyyātetvā saparivāro sabbalokādhipatissa Tissasammāsambuddhassa santike ehibhikkhupabbajjāya pabbaji. Tassa kira sā pabbajjā sabbadisāsu pākaṭā ahosi. Tasmā tato tato āgantvā Nārivāhanakumāraṃ mahājano anupabbaji. Tadā Tathāgato navutiyā bhikkhusatasahassassa majjhagato pātimokkhaṃ uddisi, so dutiyo sannipāto ahosi. Puna

1. Maṅgalasannipāte (Ka)

2. Sampatte (Sī, I, Ka)

Khemavatīnagare ñāṭisamāgame Buddhavaṃsadhammakatham sutvā asītisatasahassāni tassa santike pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇimsu, tehi parivuto Sugato pātimokkham uddisi, so tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṃ—

6. “Sannipātā tayo āsum, Tisse Lokagganāyake.

Khīṇāsavānaṃ vimalānaṃ, santacittāna tādīnaṃ.

7. Khīṇāsavasatasahassānaṃ, paṭhamo āsi samāgamo.

Navutisatasahassānaṃ, dutiyo āsi samāgamo.

8. Asītisatasahassānaṃ, tatiyo āsi samāgamo.

Khīṇāsavānaṃ vimalānaṃ, pupphītānaṃ vimuttiyā”ti.

Tadā amhākaṃ bodhisatto Yasavatīnagare Sujāto nāma rājā hutvā iddhaṃ phītaṃ janapadaṃ anekakoṭṭidhanasannicayaṃ anurāgamupagatahadayaṃca parijanaṃ tiṇaṇaṃ¹ pariccajitvā jāti-ādīsu saṃviggahadayo nikkhamitvā tāpasapabbajjaṃ pabbajitvā mahiddhiko mahānubhāvo hutvā “Buddho loke uppanno”ti sutvā pañcavaṇṇāya pītiyā phuṭasaṃro hutvā sapatissu Tissaṃ² Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā vanditvā cintesi “handāhaṃ mandāravapāricchattakādīhi dibbakusumehi Bhagavantaṃ pūjessāmi”ti. Atha so evaṃ cintetvā iddhiyā saggalokaṃ gantvā cittalatāvanaṃ pavisitvā padumapāricchattakamandāravādīhi dibbakusumehi ratanamayaṃ caṅkoṭakaṃ gāvutappamāṇaṃ pūretvā gahetvā gaganatalena āgantvā dibbehi surabhikusumehi Bhagavantaṃ pūjesi. Ekaṇca maṇidaṇḍakaṃ suvaṇṇamayakaṇṇikaṃ padumarāgamaṇimayapaṇṇaṃ sugandhakesaracchattaṃ viya padumacchattaṃ Bhagavato sirasi dhārayanto catuparisamajjhe aṭṭhāsi. Atha Bhagavā naṃ “ito dvenavute kappe Gotamo nāma Buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tena vuttaṃ—

9. Ahaṃ tena samayena, Sujāto nāma khattiyo.

Mahābhogaṃ chaḍḍayitvā, pabbajim isipabbajam.

1. Parijñāṇatīṇalavamiva (Sī, I)

2. Apagata-issaṃ tissaṃ (Sī, I)

10. Mayi pabbajite sante, uppajji Lokanāyako.
Buddhoti saddaṃ sutvāna, pīti me upapajjatha.
11. Dibbaṃ mandāraṃ pupphaṃ, padumaṃ pārichattakaṃ.
Ubho hatthehi paggayha, dhunamāno upāgadhiṃ.
12. Cātuvaṇṇaparivutaṃ, Tissaṃ Lokaggaṇāyakaṃ.
Tamahaṃ pupphaṃ gahetvā, matthake dhārayiṃ Jinaṃ.
13. Sopi maṃ Buddho byākāsi, janamajjhe nisīdiya.
Dvenavute ito kappe, ayaṃ Buddho bhavissati.
14. Padhānaṃ padahitvāna -pa- hessāma sammukhā imaṃ.
15. Tassāpi vacanaṃ sutvā, bhiyyo cittaṃ pasādayiṃ.
Uttariṃ vatamadhiṭṭhāsiṃ, dasapāramipūriyā”ti.

Tattha **mayi pabbajiteti** mayi pabbajitabhāvaṃ upagate. “Mama pabbajitaṃ santan”ti potthakesu likhanti, so pamādalekhoti veditabbo. **Upapajjathāti** uppajjittha. **Ubho hatthehīti** ubhohi hatthehi. **Paggayhāti** gahetvāna. **Dhunamānoti** vākacīrāni vidhunamānova. **Cātuvaṇṇaparivutanti** catuparisaparivutaṃ, khattiyabrāhmaṇagahapatisamaṇaparivutanti attho. “Catuvaṇṇehi parivutan”ti paṭhanti keci.

Tassa pana Bhagavato Khemaṃ nāma nagaraṃ ahosi. Janasandho nāma khattiyo pitā, Padumā nāma janikā, Brahmadevo ca Udayo ca dve aggasāvakā, Samaṅgo¹ nāmupaṭṭhāko, Phussā ca Sudattā ca dve aggasāvikā, asanarukkho bodhi, sarīraṃ saṭṭhihatthubbedhaṃ ahosi, vassasatasahassaṃ āyu, Subhaddā nāma aggamahesī, A4nando nāma putto, turaṅgayānena nikkhami. Tena vuttaṃ—

16. “Khemakaṃ nāma nagaraṃ, janasandho nāma khattiyo.
Padumā nāma janikā, Tissassa ca Mahesino.

1. Samaho (Sī, I); Sumaṅgalo Abhi-Ṭṭha 1. 68 piṭṭhepi passitabbaṃ.

21. Brahmadevo ca Udayo ca, ahesuṃ aggasāvakā.
Samaṅgo¹ nāmupaṭṭhāko, Tissassa ca Mahesino.
22. Phussā ceva Sudattā ca, ahesuṃ aggasāvikā.
Bodhi tassa Bhagavato, asanoti pavuccati.
24. So Buddho saṭṭhiratano, ahu uccattane Jino.
Anūpamo asadiso, Himavā viya dissati.
25. Tassāpi atulatejassa, āyu āsi anuttaro.
Vassasatasahassāni, loke aṭṭhāsi cakkhumā.
26. Uttamaṃ pavaraṃ seṭṭhaṃ, anubhotvā mahāyasam.
Jalītvā aggikkhandhova, nibbuto so sasāvako.
27. Valāhakova anilena, sūriyena viya ussavo.
Andhakārova padīpena, nibbuto so sasāvako”ti.

Tattha **uccattaneti** uccabhāvena. **Himavā viya dissatīti** Himavāva padissati. Ayameva vā pāṭho. Yathā yojanānaṃ satānucco Himavā pañcapabbato sudūre ṭhitānampi uccabhāvena ca sommabhāvena ca atiramaṇīyo hutvā dissati, evaṃ Bhagavāpi dissatīti attho. **Anuttaroti** nātidiḡho nātirasso. Āyu vassasatasahassanti attho. **Uttamaṃ pavaraṃ seṭṭhanti** aññamaññavevacanāni. **Ussavoti** himabindu valāhaka-ussava-andhakārā viya anilasūriyadīpehi ²aniccatānilasūriyadīpehi² upadduto parinibbuto sasāvako Bhagavāti attho.

Tisso kira Bhagavā Sunandavatīnagare Sunandārāme parinibbāyi. Sesamettha gāthāsu pākaṭamevāti.

Tissabuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito sattarasamo Buddhavaṃso.

1. Samaho (Sī, I), Sumaṅgalo Abhi-Ṭṭha 1. 68 piṭṭhepi passitabbaṃ.

2-2. Natthi (Sī, I)

20. Phussabuddhavaṃsavaṇṇanā

Tassa Tissassa Bhagavato aparabhāge anukkamena parihāyitvā puna vaḍḍhitvā aparimitāyukā hutvā anupubbena hāyitvā navutivassasahassāyukesu jātesu tasmimheva kappe **Phusso** nāma Satthā loke uppajji. Sopi Bhagavā pāramiyo pūretvā Tusitapure nibbattitvā tato cavitvā Kāsikanagare Jayasenarañño aggamahesiyā Sirimāya nāma deviyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gahetvā dasannaṃ māsānaṃ accayena Sirimuyyāne mātukucchito nikkhami. So navavassasahassāni agāraṃ ajjhāvasi. Tassa kira Garuḷapakkhahaṃsasuvaṇṇabhārāti tayo pāsādā ahesuṃ. Kisāgotamippamukhāni tiṃsa itthisahassāni paccupaṭṭhitāni ahesuṃ.

So cattāri nimittāni disvā Kisāgotamiyā Anupame nāma putte uppanne alaṅkatagajavarakkhandhagato mahābhinikkhamanaṃ nikkhamitvā pabbaji. Taṃ pabbajitaṃ janakoṭi anupabbaji. So tehi parivuto cha māse padhānacariyaṃ caritvā tato gaṇaṃ pahāya sattāhaṃ ekacariyaṃ¹ anubrūhayamāno vasitvā visākhapuṇṇamāya aññatare nagare aññatarassa seṭṭhino dhītāya Sirivaḍḍhāya nāma dinnāṃ madhupāyāsaṃ paribhuñjitvā siṃsapāvane divāvihāraṃ vītināmetvā sāyanhasamaye Sirivaḍḍhena nāma upāsakena² dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā āmalakabodhiṃ upasaṅkamitvā samāraṃ mārabalaṃ vidhamitvā sabbaññutaññānaṃ patvā “anekajāṭisaṃsāraṃ -pa- taṇhānaṃ khayamajjhagā”ti udānaṃ udānetvā sattaṣattāhaṃ bodhisamīpeyeva vītināmetvā attanā saddhiṃ pabbajitānaṃ bhikkhūnaṃ koṭīnaṃ dhammapaṭivedhasamatthataṃ disvā ākāseṇa gantvā Saṅkassanagare Isipatane migadāye otaritvā tesāṃ majjhe dhammacakkaṃ pavattesi. Tadā koṭisatasahassānaṃ paṭhamo abhisamayo ahoṣi. Tena vuttaṃ—

1. “Tattheva maṇḍakappamhi, ahu Satthā anuttaro.
Anūpamo asamasamo, Phusso Lokagganāyako.
2. Sopi sabbaṃ tamaṃ hantvā, vijaṭetvā mahājaṭaṃ.
Sadevakaṃ tappayanto, abhivassī amatambunā.

1. Ekacārī ekacariyaṃ (Sī, I)

2. Tāpasena (Sī, I)

3. Dhammacakkaṃ pavattente, phusse nakkhattamaṅgale.

Koṭisatasahassānaṃ, paṭhamābhisamayo ahū”ti.

Tattha **tattheva maṇḍakappamhī**ti yasmiṃ kappe dve Buddhā uppajjanti, so “maṇḍakappo”ti heṭṭhā vutto. **Vijaṭetvā**ti paṭivissajjetvā. **Mahājaṭanti** ettha jaṭāti taṇhāyetaṃ adhivacanaṃ. Sā hi rūpādīsu ārammaṇesu heṭṭhupariyavasena punappunaṃ uppajjanato saṃsibbanato suttagumbajālapūvasaṅkhātā jaṭā viyāti jaṭāti vuttaṃ, taṃ mahājaṭaṃ. **Sadevakanti** sadevakaṃ lokaṃ. **Abhivassīti** pāvassi. **Amatambunā**ti amatasāṅkhātena dhammakathāsālilena tappayanto pāvassīti attho.

Yadā pana Bārāṇasīnagare Sirivaḍḍho nāma rājā mahantaṃ bhogakkhandhaṃ pahāya tāpasapabbajjaṃ pabbaji. Tena saha pabbajitānaṃ tāpasānaṃ navutisatasahassāni ahesuṃ, tesāṃ Bhagavā dhammaṃ desesi, tadā navutiyā satasahassānaṃ dutiyābhisamayo ahosi. Yadā pana attano Puttassa Anupamakumārassa dhammaṃ desesi, tadā asītiyā satasahassānaṃ tatiyo dhammābhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ—

4. “Navutisatasahassānaṃ, dutiyābhisamayo ahu.

Asītisatasahassānaṃ, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Tato aparena samayena Kaṇṇakujjanagare Surakkhito rājaputto ca purohitaputto Dhammasenakumāro ca Phusse Sammāsambuddhe attano nagaraṃ sampatte saṭṭhiyā purisasatasahashehi saddhiṃ paccuggantvā vanditvā nimantetvā sattāhaṃ mahādānaṃ datvā Dasabalassa dhammakathaṃ sutvā¹ Bhagavati pasīditvā te saparivārā pabbajitvā¹ arahattaṃ pāpuṇṇiṃsu, tesāṃ saṭṭhiyā bhikkhusatasahassānaṃ majjhe Bhagavā pātimokkhaṃ uddisi, so paṭhamo sannipāto ahosi. Puna Kāsinagare Jayasenarañño saṭṭhimattānaṃ ñātīnaṃ samāgame Buddhavaṃsaṃ desesi, taṃ sutvā paññāsatasahassāni ehibhikkhupabbajjāya pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇṇiṃsu. Tesāṃ majjhagato Bhagavā pātimokkhaṃ uddisi, so dutiyo sannipāto ahosi. Puna mahāmaṅgalasamāgame maṅgalakathaṃ sutvā cattālīsapurisasatasahassāni pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇṇiṃsu. Tesāṃ majjhagato

Sugato pātimokkhaṃ uddisi, so tatiyo sannipāto ahoṣi. Tena vuttaṃ—

5. “Sannipātā tayo āsurā, Phussassapi Mahesino.
Khīṇāsavānaṃ vimalānaṃ, santacittāna tādinaṃ.

6. Saṭṭhisatasahassānaṃ, paṭhamo āsi samāgamo.
Paññāsasahasassānaṃ, duttiyo āsi samāgamo.

7. Cattālīsasahasassānaṃ, tatiyo āsi samāgamo.
Anupādā vimuttānaṃ, vocchinnapaṭisandhinā”ti.

Tadā amhākaṃ bodhisatto Arindamanagare Vijitāvī nāma khattiyo
hutvā tassa dhammaṃ sutvā Bhagavati paṣīditvā tassa mahādānaṃ datvā
mahārajjāṃ pahāya Bhagavato santike pabbajitvā tīṇi piṭakāni uggahetvā
tepiṭakadharo mahājanassa dhammakathaṃ kathesi, sīlapāramiṇca pūresi.
Sopi naṃ “Buddho bhavissati”ti byākāsi. Tena vuttaṃ—

8. “Ahaṃ tena samayena, Vijitāvī nāma khattiyo.
Chaḍḍayitvā mahārajjāṃ, pabbajim tassa santike.

9. Sopi maṃ Buddho byākāsi, Phusso Lokagganāyako.
Dvenavute ito kappe, ayaṃ Buddho bhavissati.

10. Padhānaṃ padahitvāna -pa- dasapāramipūriyā.

12. Suttantaṃ Vinayañcāpi, navaṅgaṃ Satthusāsanaṃ.
Sabbāṃ pariyāpuṇitvā, sobhayim jinasāsanaṃ.

13. Tatthappamatto viharanto, brahmaṃ bhāvetva bhāvanaṃ.
Abhiññāpāramim gantvā, brahmalokamagañchahan”ti.

Tassa pana Bhagavato Kāsikaṃ nāma nagaraṃ ahoṣi. Jayaseno nāma
rājā pitā, Sirimā nāma mātā, Surakkhito ca Dhammaseno ca dve aggasāvaka,
Sabhiyo nāmupaṭṭhāko, Cālā ca Upacālā ca dve aggasāvikā, āmalakarukkho
bodhi, sarīraṃ aṭṭhapaṇṇāsahatthubbedhaṃ

ahosi, āyu navutivassasahassāni, Kisāgotamī nāma aggamahesī, Anupamo nāmassa putto, hatthiyānena nikkhami. Tena vuttam—

14. “Kāsikaṃ nāma nagaraṃ, Jayaseno nāma khattiyo.

Sirimā nāma janikā, Phussassāpi Mahesino -pa-.

Bodhi tassa Bhagavato, āmaṇḍoti pavuccati -pa-.

22. Aṭṭhapaṇṇāsaratanaṃ, sopi accuggato Muni.

Sobhate sataraṃsīva, uḷurājāva pūrito.

23. Navutivassasahassāni, āyu vijjati tāvade.

Tāvata tiṭṭhamāno so, tāresi janataṃ bahuṃ.

24. Ovaditvā bahū satte,

Santāretvā bahū jane.

Sopi Satthā atulayasō,

Nibbuto so sasāvako”ti.

Tattha āmaṇḍoti āmalakarukkho. **Ovaditvā**ti ovādaṃ datvā, anusāsivāti attho. **Sopi Satthā atulayasoti** sopi Satthā amitayasoti attho. “So jahitvā amitayasoti”tipi pāṭho, tassa so sabbameva vuttappakāraṃ visesaṃ hitvāti attho.

Phusso kira Sammāsambuddho Kusinārāyaṃ Senārāme¹ parinibbāyi. Dhātuyo kirassa vitthārikā ahesuṃ. Sesagāthāsu sabbattha pākaṭamevāti.

Phussabuddhavaṃsavannaṇā niṭṭhitā.

Niṭṭhito aṭṭhārasamo Buddhavaṃso.

1. Setārāme (Sī, Ka), Senānigame (Ka)

21. Vipassībuddhavaṃsavaṇṇanā

Phussassa Buddhassa aparabhāge sāntarakappe¹ tasmiṃca kappe vītivatte ito ekanavutikappe vijitasabbakappo² parahitaniratasāṅkappo sabbattha vipassī **Vipassī** nāma Satthā loka upapādi. So pāramiyo pūretvā anekaratanamaṇivisarasaṃvijjotitabhavane Tusitabhavane nibbatitvā tato cavitvā Bandhumatīnagare anekabandhumato Bandhumato rañño Bandhumatiyā nāma aggamahesiyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ aggahehi. So dasannaṃ māsaṇaṃ accayena Kheme migadāye mātudarato asitaṇṇadarājito puṇṇacando viya nikkhami. Nāmaggaṇadivase paṇassa lakkhaṇapāṭhakā ñātakā ca divā ca rattiṃca antarantarā nimmisasaṇṇanandhakāravirahena visuddhaṃ passanti, vivaṭṭhehi vā akkhīhi passatīti “Vipassī”ti nāmamakamsu. “Viceyya viceyya passatīti vā Vipassī”ti vadanti. So aṭṭhavassasahassāni agāraṃ ajjhāvasi. Nanda Sunanda Sirimānāmakā tayo cassa pāsādā ahesuṃ.

Sudassanādevippamukhānaṃ itthīnaṃ sataśahassaṃ vīsati ca sahaṃsāni ahesuṃ. “Sutanū”tipi Sudassanā vuccati. So aṭṭhavassasahassānaṃ accayena cattāri nimittāni disvā Sutanudeviyā Samavaṭṭakkhandhe nāma tanaye jāte ājāṇṇarathena mahābhinnikkhamanaṃ nikkhamitvā pabbaji. Taṃ purisaṇaṃ caturāsītisatasahassāni anupabbajimsu. So tehi parivuto mahāpuriso aṭṭhamāsaṃ padhānacariyaṃ caritvā visākhapuṇṇamāya Sudassanaseṭṭhidhītāya dinnāṃ madhupāyāsaṃ paribhuñjitvā kusumasamalaṅkate sālavanaṃ divāvihāraṃ katvā Sujātena nāma yavapālakena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā pāṭalibodhiṃ samalaṅkataṃ disvā dakkhiṇadisābhāgena taṃ upāgami.

Tassā pana pāṭaliyā samavaṭṭakkhandho taṃ divasaṃ paṇṇāsaratano hutvā abbhuggato sākā paṇṇāsaratanaṃ ubbedhena ratanasataṃ ahoṣi. Taṃdivasameva sā pāṭalī kaṇṇikābaddhehi viya pupphehi paramasurabhigandhehi mūlato paṭṭhāya sabbasaṇṇchannā ahoṣi. Dibbagandho vāyati, na kevalaṃ tadā ayameva pupphito, dasasahassi (cakkavāḷesu

1. Antarakappe (Ka)

2. Viditasabbavikappo (Sī, I)

sabbe pāṭaliyo pupphitāva. Na kevalaṃ pāṭaliyova, dasasahassicakkavāḷesu sabbarukkhagumbalatāyopi pupphimsu. Mahāsamuddopi pañcavaṇṇehi padumehi kuvalayuppalakumudehi sañchanno sītaḷamadhurasalilo ahosi. Sabbampi ca dasasahassi)¹ cakkavāḷabbhantaraṃ dhajamālākulaṃ ahosi. Tattha tattha paṭimālāgulavippakiṇṇaṃ nānāsura bhikusumasajjitadharanīṭalaṃ dhūpacuṇṇandhakāraṃ ahosi. Taṃ upagantvā tepaṇṇāsahatthavitthataṃ tiṇasantharaṃ santharitvā caturaṅgasamannāgataṃ vīriyaṃ adhiṭṭhāya “yāva Buddho na homi, tāva ito na uṭṭhahāmi”ti paṭiññaṃ katvā nisīdi. Evaṃ nisīditvā samāraṃ mārabalaṃ vidhamitvā maggānukkamena cattāri maggañāṇāni maggānantaraṃ cattāri phalañāṇāni catasso paṭisambhidā catuyoniparicchedakañāṇaṃ pañcagatiparicchedakañāṇaṃ catuvesārajañāṇāni cha asādhāraṇañāṇāni ca sakale ca Buddhaguṇe hatthagate katvā paripuṇṇasaṅkappo Bodhipallaṅke nisinnova—

“Anekajātisaṃsāraṃ -pa- taṇhānaṃ khayamajjhagā².

Ayoghanahatasseva, jalato jātavedaso.

Anupubbūpasantassa, yathā na ñāyate gati.

Evaṃ sammā vimuttānaṃ, kāma-bandhaghatāriṇaṃ.

Paññāpetuṃ gatī natthi, pattānaṃ acalaṃ sukhaṃ”ti³—

evaṃ udānaṃ udānetvā bodhisamīpeyeva satta-sattāhaṃ vītināmetvā brahmāyācanaṃ sampaṭicchitvā attano vemātikassa bhātikassa Khaṇḍakumārassa ca purohitaputtassa Tissakumārassa ca upanissayasampattiṃ oloketvā ākāseṇa gantvā Kheme migadāye otaritvā ubhopi te uyyānapāleṇa pakkosāpetvā tesaṃ parivārānaṃ majjhe dhammacakkaṃ pavattesi. Tadā aparimitānaṃ devatānaṃ dhammābhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ—

1. “Phussassa ca apareṇa, Sambuddho Dvipaduttamo.

Vipassī nāma nāmena, loke uppajji cakkhumā.

1. () natthi (Sī, I)

2. Khu 1. 36 piṭṭhe Dhammapade.

3. Khu 1. 193 piṭṭhe Udāne.

2. Avijjam sabbaṃ padāletvā, patto sambodhimuttamaṃ.

Dhammacakkaṃ pavattetuṃ, pakkāmi Bandhumatīpuraṃ.

3. Dhammacakkaṃ pavattetvā, ubho bodhesi Nāyako.

Gaṇanāya na vattabbo, paṭhamābhisamayo ahū”ti.

Tattha **padāletvā**ti bhinditvā, avijjandhakāraṃ bhinditvāti attho.

“Vattetvā cakkamārāme”tipi pāṭho, tassa **ārāmeti** khome migadāyeti attho.

Ubho bodhesiti attano kaniṭṭhabhātikaṃ Khaṇḍaṃ rājaputtaṃ Tissaṇca purohitaputtanti ubho bodhesi. **Gaṇanāya na vattabboti** devatānaṃ abhisamayavasena gaṇanaparicchedo natthīti attho.

Athāparena samayena Khaṇḍaṃ rājaputtaṃ Tissaṇca purohitaputtaṃ anupabbajitāni caturāsītibhikkhusahassāni dhammāmataṃ pāyesi. So dutiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ—

4. “Punāparaṃ amitayaso, tattha saccaṃ pakāsayi.

Caturāsītisahassānaṃ, dutiyābhisamayo ahū”ti.

Tattha **tatthā**ti Khome migadāyeti attho. “Caturāsītisahassāni, Sambuddhamanupabbajun”ti ettha ete pana caturāsītisahassasaṅkhātā purisā Vipassissa kumārassa upaṭṭhākapurisaēva. Te pātova Vipassikumārassa upaṭṭhānaṃ āgantvā kumāramadisvā pātarāsattāya gantvā bhuttaṭpātarāsā “kuhiṃ kumāro”ti pucchitvā tato “uyyānabhūmiṃ gato”ti sutvā “tattheva naṃ dakkhissāmā”ti nikkhantā nivattamānaṃ tassa sārathiṃ disvā “kumāro pabbajito”ti sutvā sutaṭṭhāneyeva sabbābharaṇāni muñcitvā antarāpaṇato kāsāyāni vatthāni āharāpetvā kesamassuṃ ohāretvā pabbajimsu. Pabbajitvā ca te gantvā mahāpurisaṃ parivārayimsu.

Tato Vipassī bodhisatto “padhānacariyaṃ caranto ākiṇṇo viharāmi, na kho panametaṃ patirūpaṃ yatheva maṃ ime gihihūtā pubbe parivāretvā caranti, idānipi tatheva kiṃ iminā gaṇenā”ti gaṇasaṅgaṇikāya ukkaṇṭhitvā “ajjeva gacchāmi”ti cintetvā puna “ajja avelā, sace

panāhaṃ ajja gamissāmi, sabbepime jānissanti, sveva gamissāmi”ti cintesi. Taṃdivasañca Uruvelagāmasadise ekasmiṃ gāme gāmaṃvāsino manussā svātanāya saddhiṃ parisāya mahāpurisaṃ nimantayimṃsu. Te tesāṃ caturāsītisahassānaṃ mahāpurisassa ca pāyāsameva paṭiyādayimṃsu. Atha Vipassī mahāpuriso punadivase visākhapuṇṇamāya tasmiṃ gāme tehi pabbajitajanehi saddhiṃ bhattakiccaṃ katvā vasaṇaṭṭhānameva agamāsi. Tatra te pabbajitā mahāpurisassa vattaṃ dassetvā attano attano rattitṭhānadivāṭṭhānāni pavisimṃsu.

Bodhisattopi paṇṇasālaṃ pavisitvā nisinno cintesi “ayaṃ kālo nikkhamitun”ti nikkhamitvā paṇṇasāladvāraṃ pidahitvā Bodhimaṇḍābhimukho pāyāsi. Te kira pabbajitā sāyaṃ bodhisattassa upaṭṭhānaṃ gantvā paṇṇasālaṃ parivāretvā nisinnā “ativikālo jāto upadhārethā”ti vatvā paṇṇasāladvāraṃ vivaritvā taṃ apassantāpi “kuhiṃ nu gato mahāpuriso”ti nānubandhimṃsu. “Gaṇavāse nibbinno eko viharitukāmo maññe mahāpuriso Buddhabhūtaṃyeva taṃ passissāmā”ti antojambudīpābhimukhā cārikaṃ pakkamimṃsu. Atha te “Vipassinā kira Buddhattaṃ patvā dhammacakkaṃ pavattitan”ti sutvā anukkamena sabbe te pabbajitā bandhumatiyā rājadhāniyā Kheme migadāye sannipatimṃsu. Tato tesāṃ Bhagavā dhammaṃ desesi, tadā caturāsītiyā bhikkhusahassānaṃ dhammābhisamayo ahosi. So tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ—

5. “Caturāsītisahassāni, Sambuddhaṃ anupabbajum.

Tesamārāmapattānaṃ, dhammaṃ desesi cakkhumā.

6. Sabbākārena bhāsato, sutvā upanisādino.

Tepi dhammavaraṃ gantvā, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Tattha **caturāsītisahassāni, Sambuddhaṃ anupabbajunti** ettha anunā yogato Sambuddhanti upayogavacanaṃ katanti veditabbaṃ, Sambuddhassa pacchā pabbajimsūti attho. Lakkhaṇaṃ saddasatthato gahetabbaṃ. “Tattha ārāmapattānaṃ”tipi pāṭho. **Bhāsatoti** vadato. **Upanisādinoti** gantvā upanissāya dhammadānaṃ dadatoti attho. **Tepīti** te

caturāsītisahassasaṅkhātā pabbajitā Vipassissa upaṭṭhākabhūtā. **Gantvāti** tassa dhammaṃ ñatvā. Evaṃ tesaṃ tatiyo abhisamayo ahoṣi. Kheme migadāye Vipassīsammasambuddhaṃ dve ca aggasāvake anupabbajitānaṃ bhikkhūnaṃ aṭṭhasaṭṭhisatasahassānaṃ majjhe nisinno Vipassī Bhagavā—

“Khantīparamaṃ tapo titikkhā,
Nibbānaṃ paramaṃ vadanti Buddhā.
Na hi pabbajito parūpaghātī,
Na samaṇo hoti paraṃ viheṭṭhayanto.

Sabbapāpassa akaraṇaṃ, kusalassa upasampadā.
Sacittapariyodapanaṃ, etaṃ Buddhāna sāsanaṃ.

Anūpavādo anūpaghāto, pātimokkhe ca saṃvaro.
Mattaññutā ca bhattasmiṃ, pantaṇca sayanāsanaṃ.
Adhicitte ca āyogo, etaṃ Buddhāna sāsanaṃ”¹—

imaṃ pātimokkhaṃ uddisi. Imā pana sabbabuddhānaṃ pātimokkhuddesagāthāyo hontīti veditabbaṃ. So paṭhamo sannipāto ahoṣi. Puna yamakapāṭihāriyaṃ disvā pabbajitānaṃ bhikkhūnaṃ satasahassānaṃ dutiyo sannipāto ahoṣi. Yadā pana Vipassissa vemātikā tayo bhātaro paccantaṃ vūpasametvā Bhagavato upaṭṭhānakiriyāya laddhavarā hutvā attano nagaraṃ netvā upaṭṭhahantā tassa dhammaṃ sutvā pabbajimsu. Tesaṃ asītisatasahassānaṃ majjhe nisīditvā Bhagavā Kheme migadāye pātimokkhaṃ uddisi, so tatiyo sannipāto ahoṣi. Tena vuttaṃ—

7. “Sannipātā tayo āsurā, Vipassissa Mahesino.
Khīṇāsavānaṃ vimalānaṃ, santacittāna tādinaṃ.
8. Aṭṭhasaṭṭhisatasahassānaṃ, paṭhamo āsi samāgamo.
Bhikkhusatasahassānaṃ, dutiyo āsi samāgamo.
9. Asītibhikkhusahassānaṃ, tatiyo āsi samāgamo.
Tattha bhikkhuganaṃ majjhe, Sambuddho atirocatī”ti.

1. Dī 2. 42; Khu 1. 41 piṭṭhesu.

Tattha **aṭṭhasaṭṭhisatasahassānanti** aṭṭhasaṭṭhisahassādhikānaṃ satasahassabhikkhūnanti attho. **Tatthāti** tattha Kheme migadāye.

Bhikkhugaṇamajjheti bhikkhugaṇassa majjhe. “Tassa bhikkhugaṇamajjhe”tipi pāṭho, tassa bhikkhugaṇassa majjheti attho.

Tadā amhākaṃ bodhisatto mahiddhiko mahānubhāvo Atulo nāma nāgarājā hutvā anekanāgaḷḷasatasahassaparivāro hutvā saparivārassa Dasabalassa asamabalasīlassa karuṇāsītaladayassa sakkārakaraṇattham sattaratanaṃ mayā candamaṇḍalasāṅkāsaṃ daṭṭhabbasāramaṇḍaṃ maṇḍapaṃ kāretvā tattha nisīdāpetvā sattāhaṃ dibbavibhavānurūpaṃ mahādānaṃ datvā sattaratanaṃ khacitaṃ mahārahaṃ suvaṇṇamayaṃ nānāmaṇijutivisarasaṃ mujjalaṃ pīṭhaṃ Bhagavato adāsi. Tadā naṃ pīṭhānumodanāvasāne “īto ayaṃ ekanavutikappe Buddhho bhavissatī”ti byākāsi. Tena vuttaṃ—

10. “Ahaṃ tena samayena, nāgarājā mahiddhiko.
Atulo nāma nāmena, puññavanto jutindharo.
11. Nekānaṃ nāgaḷḷaṇaṃ, parivāretvānaṃ tadā.
Vajjanto dibbaturiyehi, Lokajetṭhaṃ upāgamiṃ.
12. Upasaṅkamitvā Sambuddhaṃ, Vipassīṃ Lokanāyakaṃ.
Maṇimuttaratanaṃ khacitaṃ, sabbābharaṇabhūsitāṃ.
Nimantetvā dhammarājassa, suvaṇṇapīṭhamadāsahaṃ.
13. Sopi maṃ Buddhho byākāsi, saṃghamajjhe nisīdiya.
Ekanavutito kappe, ayaṃ Buddhho bhavissati.
14. Ahu Kapilavhayā rammā, nikkhamitvā Tathāgato.
Padhānaṃ padahitvāna, katvā dukkarakārīkaṃ.
15. Ajapālarukkhamaṇasmim, nisīditvā Tathāgato.
Tattha pāyāsaṃ paggayha, Nerañjaramupehiti.
16. Nerañjarāya tīraṃhi, vāyāsaṃ ada so Jino.
Paṭiyattavaramaggena, bodhimūlamupehiti.

17. Tato padakkhiṇaṃ katvā, Bodhimaṇḍaṃ anuttaro.

Assatthamūle sambodhiṃ, bujjhissati mahāyaso.

18. Imassa janikā mātā, Māyā nāma bhavissati.

Pitā Suddhodano nāma, ayaṃ hessati Gotamo.

19. Anāsavā vītarāgā, santacittā samāhitā.

Kolito Upatisso ca, aggā hessanti sāvaka.

Ānando nāmupaṭṭhāko, upaṭṭhissatimaṃ Jinaṃ.

20. Khemā Uppalavaṇṇā ca, aggā hessanti sāvikā.

Anāsavā vītarāgā, santacittā samāhitā.

Bodhi tassa Bhagavato, assatthoti pavuccati -pa-.

23. Tassāhaṃ vacanaṃ sutvā, bhiyyo cittaṃ pasādayiṃ.

Uttariṃ vatamadhiṭṭhāsiṃ, dasapāramipūriyā”ti.

Tattha **puññavantoti** puññavā, samupacitapuññasañcayoti attho.

Jutindharoti pabhāyutto. **Nekānaṃ nāgakoṭṭhanti** anekāhi nāgakoṭṭhi,

karaṇatthe sāmivacanaṃ daṭṭhabbaṃ. **Parivāretvānāti** Bhagavantam

parivāretvā. **Ahanti** attānaṃ niddisati. **Vajjantoti** vādento tālento.

Maṇimuttaratanakhacitanti maṇimuttādīhi vividhehi ratanehi khacitanti

attho. **Sabbābharaṇabhūsitanti** sabbābharaṇehi vāḷarūpādīhi ratanamaye

hi maṇḍitanti attho. **Suvaṇṇapīṭhanti** suvaṇṇamayaṃ pīṭhaṃ. **Adāsahanti**

adāsiṃ ahaṃ.

Tassa pana Vipassissa Bhagavato Bandhumatī nāma nagaraṃ ahosi.

Bandhumā nāma rājā pitā, Bandhumatī nāma mātā, Khaṇḍo ca Tisso ca dve

aggasāvaka, Asoko nāmupaṭṭhāko, Candā ca Candamittā ca dve aggasāvika,

pāṭalirukkho bodhi, sarīraṃ asītihatthubbedhaṃ ahosi, sarīrapabbhā

sabbakālaṃ satta yojanāni pharitvā aṭṭhāsi asītivassasahassāni āyu, Sutanu

nāmassa aggamahesī, Samavaṭṭakkhandho nāmassa putto, ājaññarathena

nikkhami. Tena vuttaṃ—

24. “Nagaraṃ Bandhumatī nāma, Bandhumā nāma khattiyo.
Mātā Bandhumatī nāma, Vipassissa Mahesino.
29. Khaṇḍo ca Tissanāmo ca, ahesuṃ aggasāvakā.
Asoko nāmupaṭṭhāko, Vipassissa Mahesino.
30. Candā ca Candamittā ca, ahesuṃ aggasāvikā.
Bodhi tassa Bhagavato, pāṭalīti pavuccati.
32. Asītihaṭṭhamubbedho, Vipassī Lokanāyako.
Pabhā niddhāvatī tassa, samantā sattayojane.
33. Asītivassasahassāni, āyu Buddhassa tāvade.
Tāvata tiṭṭhamāno so, tāresi janataṃ bahum.
34. Bahudevamanussānaṃ, bandhanā parimocayi.
Maggāmaggañca ācikkhi, avasesaputhujjane.
35. Ālokaṃ dassayitvāna, desetvā amataṃ padaṃ.
Jalītvā aggikkhandhova, nibbuto so sasāvako.
36. Iddhivaraṃ puñṇavaraṃ, lakkhaṇaṃ kusumitaṃ.
Sabbāṃ tamantaraḥitaṃ, nanu rittā sabbasaṅkhārā”ti.

Tattha **bandhanā**ti devamanusse kāmarāgasamyojanādibandhanā mocesi, vikāsesīti attho. **Maggāmaggañca ācikkhī**ti “amatādhigamāya ayaṃ maggo ucchedasassatadiṭṭhivirahitā majjhimā paṭipadā maggo kāyakilamathādiko nāyaṃ maggo”ti sesaputhujjane ācikkhīti attho. **Ālokaṃ dassayitvānā**ti maggañāṇālokaṃ vipassanāñāṇālokaṃ dassayitvā. **Lakkhaṇaṃ kusumitaṃ** cittalakkhaṇādīhi phullitaṃ¹ maṇḍitaṃ Bhagavato sarīranti attho. Sesāṃ sabbattha gāthāsu uttānamevāti.

Vipassībuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito ekūnavīsatiṃ Buddhavaṃso.

22. Sikhībuddhavaṃsavaṇṇanā

Vipassissa aparabhāge antarahite ca tasmim kappe tato param ekūnasatṭhiyā kappesu Buddhā loke na uppajjimsu.¹ Apagatabuddhāloko ahosi. Kilesadevaputtamārānaṃ ekarajjaṃ apagatakaṇṭakaṃ ahosi. Ito pana ekattimsakappe siniddhasukkkhasāradārupacito pahūtasappisitto nidhūmo sikhī viya **Sikhī** ca **Vessabhū** cāti dve Sammāsambuddhā loke uppajjimsu.¹ Tattha **Sikhī** pana Bhagavā pāramiyo pūretvā Tusitapure nibbattitvā tato cavitvā kusalakaraṇavatī Aruṇavatīnagare paramaguṇavato Aruṇavato nāma rañño aggamahesiyā rattakanakapaṭibimbarucirappabhāya Pabhāvatīyā nāma deviyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gahetvā dasa māse vītināmetvā Nisabhuyyāne mātukucchito nikkhami. Nemittikā panassa nāmaṃ karontā uṇḥissassa sikhā viya uggatattā “Sikhī”ti nāmamakaṃsu. So sattavassasahassāni agāraṃ ajjhāvasi. Sucandakasirīgiriyaśānārivasabhanāmakā tayo pāsādā ahesum. Sabbakāmādevippamukhāni catuvīsati itthisahassāni paccupaṭṭhitāni ahesum.

So cattāri nimittāni disvā Sabbakāmādeviyā guṇagaṇātule Atule nāma putte uppanne hatthiyānena hatthikkhandhavaragato mahābhinnikkhamanaṃ nikkhamitvā pabbaji. Taṃ sattatipurisa² satasahassāni anupabbajimsu. So tehi parivuto aṭṭhamāsaṃ padhānacariyaṃ caritvā visākhapuṇṇamāya gaṇasaṅgaṇikaṃ pahāya Sudassananigame Piyadassīseṭṭhino dhītuyā dinnam madhupāyāsaṃ paribhuñjitvā taruṇakhadiravane divāvihāraṃ vītināmetvā Anomadassinā nāma tāpasena dinnā aṭṭha kusatiṇamuṭṭhiyo gahetvā puṇḍarīkabodhiṃ upasaṅkami. Tassā kira puṇḍarīkabodhiyāpi pāṭaliyā pamāṇameva pamāṇaṃ ahosi. Taṃdivasameva so paṇṇāsaratanaṃ akkhandho hutvā abbhuggato, sākhāpissa paṇṇāsaratanaṃ amattāva. So dibbehi gandhehi pupphehi sañchanno ahosi. Na kevalaṃ puppheheva, phalehipi sañchanno³ ahosi. Tassa ekapassato taruṇāni phalāni ekato majjhimāni ekato nātīpakāni ekato pakkhattadibbojāni viya surasāni vaṇṇagandharasasampannāni tato tato olambanti. Yathā ca

1-1. Natthi (Sī, I)

2. Sattattimsapurisa (Ka)

3. Sahito (Sī, I)

so, evaṃ dasasahassicakkavāḷesu pupphūpagā rukkhā pupphehi phalūpagā rukkhā phalehi paṭimaṇḍitā ahesuṃ.

So tattha catuvīsatiḥatthavitthataṃ tiṇasantharaṃ santharivā pallaṅkaṃ ābhujivā caturaṅgavīriyaṃ adhiṭṭhāya nisīdi. Evaṃ nisīditvā chattiṃsa yojanavitthataṃ samāraṃ mārabalaṃ vidhamitvā sambodhim pāpuṇitvā “anekajātisaṃsāraṃ -pa- taṇhānaṃ khayamajjhagā”¹ti udānaṃ udānetvā bodhisamīpeyeva sattasattāhaṃ vītināmetvā brahmāyācanaṃ sampaṭicchitvā attanā saha pabbajitānaṃ sattatiyā bhikkhusatasahassānaṃ upanissayasampattiṃ disvā surapathena gantvā vividhāvaraṇavatiyā Aruṇavatiyā rājadhāniyā samīpe Migājinuyyāne¹ otarivā tehi munigaṇehi parivuto tesāṃ majjhe dhammacakkaṃ pavattesi. Tadā koṭisatasahassānaṃ paṭhamo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ—

1. “Vipassissa aparena, Sambuddho Dvipaduttamo.
Sikhivhayo āsi Jino, asamo appaṭipuggalo.
2. Mārasenaṃ pamadditvā, patto sambodhimuttamaṃ.
Cammacakkaṃ pavattesi, anukampāya pāṇinaṃ.
3. Dhammacakkaṃ pavattente, Sikhimhi jinapuṅgave.
Koṭisatasahassānaṃ, paṭhamābhisamayo ahū”ti.

Punapi Aruṇavatiyā rājadhāniyā samīpeyeva Abhibhūrājaputtassa ca Sambhavarājaputtassa cāti dvinnāṃ saparivārānaṃ dhammaṃ desetvā navutikoṭisahassāni dhammāmataṃ pāyesi. So dutiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ—

4. “Aparampi dhammaṃ desente, gaṇaseṭṭhe naruttame.
Navutikoṭisahassānaṃ, dutiyābhisamayo ahū”ti.

Yadā pana Sūriyavatīnagaradvāre campakarukkhamūle tiṭṭhiyamadamānabhañjanatthaṃ sabbajanabandhanamokkhatthañca Yamakapāṭihāriyaṃ karonto Bhagavā dhammaṃ

1. Migāciruyyāne (Sī, I)

desesi, tadā asītikoṭisahassānaṃ tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ—

5. “Yamakapāṭihāriyañca, dassayante sadevake.
Asītikoṭisahassānaṃ, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Abhibhunā ca Sambhavena ca rājaputtana saddhiṃ pabbajitānaṃ arahantānaṃ satasahassānaṃ majjhe nisīditvā pātimokkhaṃ uddisi, so paṭhamo sannipāto ahosi. Aruṇavatīnagare ñātisaṃāgame pabbajitānaṃ asītiyā bhikkhusahassānaṃ majjhe nisīditvā pātimokkhaṃ uddisi, so dutiyo sannipāto ahosi. Dhanañjayanagare Dhanapālakanāgavinayanasamaye¹ pabbajitānaṃ sattatiyā bhikkhusahassānaṃ majjhe Bhagavā pātimokkhaṃ uddisi, so tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṃ—

6. “Sannipātā tayo āsuraṃ, Sikhissāpi Mahesino.
Khīṇāsavānaṃ vimalānaṃ, santacittāna tādinaṃ.

7. Bhikkhusatasahassānaṃ, paṭhamo āsi samāgamo.
Asītibhikkhusahassānaṃ, dutiyo āsi samāgamo.

8. Sattatibhikkhusahassānaṃ, tatiyo āsi samāgamo.
Anupalitto padumaṃva, toyamhi sampavaḍḍhitaṃ”ti.

Tattha **anupalitto padumaṃ**vāti toyē jātāṃ toyeva vaḍḍhitaṃ padumaṃ viya toyena anupalittaṃ, sopi bhikkhusannipāto loka jātopi lokadhammehi anupalitto ahoṣīti attho.

Tadā kira amhākaṃ bodhisatto katthaci asaṃsaṭṭho Paribhuttanagare Arindamo nāma rājā hutvā Sikhimhi Satthari paribhuttanagaramanuppatte saparivāro rājā Bhagavato paccuggantvā pasādavaḍḍhitahadayanayanasoto Dasabalassa amalacaraṇakamalayugaḷesu saparivāro sirasā abhivanditvā Dasabalaṃ nimantetvā sattāhaṃ issariyakulavibhavasaddhānurūpaṃ mahādānaṃ datvā dussabhaṇḍāgaradvārāni vivarāpetvā Buddhappamukhassa

1. Dhanapālakagahapativinayanasamaye (Si, I)

bhikkhusaṃghassa mahagghāni vatthāni adāsi. Attano ca balarūpalakkhaṇajavasampannahemajālamālāsamalaṅkataṃ navakanakaruciradaṇḍa¹ kosacāmarayugavirājitaṃ vipulamudukaṇṇaṃ candarājivirājitaavadanasobhaṃ erāvaṇavāraṇamiva arivāraṇaṃ varavāraṇaṃ datvā vāraṇappamāṇameva katvā kappiyabhaṇḍaṇca adāsi. Sopi naṃ Satthā “ito ekattiṃsakappe Buddhho bhavissatī”ti byākāsi. Tena vuttaṃ—

9. “Ahaṃ tena samayena, Arindamo nāma khattiyo.
Sambuddhappamukhaṃ saṃghaṃ, annapānena tappayim.
10. Bahuṃ dussavaraṃ datvā, dussakoṭṭim anappakaṃ.
Alaṅkataṃ hatthiyānaṃ, Sambuddhassa adāsahaṃ.
11. Hatthiyānaṃ nimminivā, kappiyaṃ upanāmayim.
Pūrayim mānaṃ mayhaṃ, niccaṃ daḷhamupaṭṭhitaṃ.
12. Sopi maṃ Buddhho byākāsi, Sikhī Lokagganāyako.
Ekattiṃse ito kappe, ayaṃ Buddhho bhavissati.
13. Ahu Kapilavhayā rammā -pa- hessāma sammukhā imaṃ.
14. Tassāhaṃ vacanaṃ sutvā, bhiyyo cittaṃ pasādayim.
Uttariṃ vatamadhiṭṭhāsim, dasapāramipūriyā”ti.

Tattha **nimminivā**ti tassa hatthino pamāṇena tulayitvā. **Kappiyanti** kappiyabhaṇḍaṃ, bhikkhūnaṃ yaṃ bhaṇḍaṃ kappati gahetuṃ, taṃ kappiyabhaṇḍaṃ nāma. **Pūrayim mānaṃ mayhanti** mama cittaṃ dānapītiyā pūrayim, mayhaṃ hāsuppādanasamatthaṃ akāsinti attho. **Niccaṃ daḷhamupaṭṭhitaṃ** “niccakālaṃ dānaṃ dassāmī”ti dānavasena daḷhaṃ upaṭṭhitaṃ cittanti attho.

Tassa pana Bhagavato nagaraṃ Aruṇavatī nāma ahosi. Aruṇavā nāma rājā pitā, Pabhāvatī nāma mātā, Abhibhū ca Sambhavo ca dve aggasāvaka, Khemaṅkaro nāmupaṭṭhāko, Sakhilā ca² Padumā ca dve aggasāvikā, puṇḍarīkarukkho bodhi, sarīraṃ cassa sattatihatthubbedhaṃ

1. ...danta... (Sī)

2. Makhilā ca (Sī, I)

ahosi. Sarīrappabhā niccakālaṃ yojanattayaṃ pharitvā aṭṭhāsi.
Sattativassasahassāni āyu, Sabbakāmā nāmassa aggamahesī, Atulo nāmassa
putto, hatthiyānena nikkhami. Tena vuttaṃ—

15. “Nagaram Aruṇavatī nāma, Aruṇo nāma khattiyo.
Pabhāvatī nāma janikā, Sikhissāpi Mahesino.
20. Abhibhū Sambhavo ceva, ahesuṃ aggasāvaka.
Khemaṅkaro nāmupaṭṭhāko, Sikhissāpi Mahesino.
21. Sakhilā ca¹ Padumā ca, ahesuṃ aggasāvikā.
Bodhi tassa Bhagavato, puṇḍarīkoti vuccati.
22. Sirivaḍḍho ca Nando ca, ahesuṃ aggupaṭṭhakā.
Cittā ceva Suguttā ca, ahesuṃ aggupaṭṭhikā.
23. Uccattanena so Buddho, sattatihatthamuggato.
Kaṇḍanagghiyasaṅkāso, dvattimsavaralakkaṇo.
24. Tassāpi byāmapabhā kāyā, divārattim nirantaram.
Disodisaṃ niccharanti, tīṇi yojanaso pabhā.
25. Sattativassasahassāni, āyu tassa Mahesino.
Tāvata tiṭṭhamāno so, tāresi janataṃ bahum.
26. Dhammameghaṃ pavassetvā, temayitvā sadevake.
Khemantaṃ pāpayitvāna, nibbuto so sasāvako.
27. Anubyañjanasampannaṃ, dvattimsavaralakkaṇaṃ.
Sabbam tamantarahitaṃ, nanu rittā sabbasaṅkhārā”ti.

Tattha **puṇḍarīkoti** setambarukkho. **Tīṇi yojanaso pabhāti** tīṇi yojanāni
pabhā niccharantīti attho. **Dhammameghanti** dhammavassaṃ,
dhammavassanako Buddhamegho. **Temayitvāti** dhammakathāsalilena
temetvā, siṅjitvāti attho. **Sadevaketi** sadevake satte. **Khemantanti**
khemantaṃ

nibbānaṃ. **Anubyañjanasampannanti** tambanakhatuṅganāsa¹ vaṭṭaṅgulitādīhi
asītiyā anubyañjanehi sampannaṃ,
dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇapaṭimaṇḍitaṃ Bhagavato sarīranti attho. Sikhī
kira Sammāsambuddho Sīlavatīnagare Assārāme parinibbāyi.

Sikhīva loke² tapasā jalitvā,
Sikhīva meghāgamane naditvā.
Sikhī mahesindhanavippahīno,
Sikhīva santiṃ Sugato gato so.

Sikhissa kira Bhagavato dhātuyo ekagghanāva hutvā aṭṭhaṃsu na
vipakiriṃsu. Sakalajambudīpavāsino pana manussā tiyojanubbedhaṃ
sattaratanamayaṃ himagirisadisasobhaṃ thūpamaṃsu. Sesamettha
gāthāsu pākaṭamevāti.

Sikhībuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito vīsatimo Buddhavaṃso.

23. Vessabhūbuddhavaṃsavaṇṇanā

Sikhissa pana Sammāsambuddhassa aparabhāge antarahite tassa sāsane
sattativassasahassāyukā manussā anukkamena parihāyitvā dasavassāyukā
ahesuṃ. Puna vaḍḍhitvā aparimitāyukā hutvā anukkamena parihāyitvā
saṭṭhivassasahassāyukā ahesuṃ. Tadā vijitamanobhū sabbalokābhibhū
sayambhū **Vessabhū** nāma Satthā loke udapādi. So pāramiyo pūretvā
Tusitapure nibbattitvā tato cavitvā Anomanagare suppatītassa Suppatītassa
nāma rañño aggamahesiyā sīlavatīyā Yasavatiyā nāma kucchismiṃ
paṭisandhiṃ aggahesi. So dasannaṃ māsānaṃ accayena Anupamuyyāne
mātukucchito nikkhami. Jāyamānova janaṃ tosentō vasabhanādaṃ nadi.
Tasmā vasabhanādahetuttā tassa nāmaggaṇadivase “Vessabhū”ti
nāmamaṃsu. So chabbassasahassāni agāraṃ ajjhāvasi. Ruci Suruci
Rativadḍhananāmakā tayo pāsādā

1. ...tuṅganakhasiniddhanakha... (Sī)

2. Sikhīvarañṇe (Ka)

tassa ahesum. Sucittādevippamukhāni tiṃsa itthisahassāni paccupaṭṭhitāni ahesum.

So cattāri nimittāni disvā Sucittāya nāma deviyā Suppabuddhe nāma kumāre uppanne suvaṇṇasivikāya uyyānadassanattāya gantvā devadattāni kāsāyāni gahetvā pabbaji. Taṃ sattattiṃsasahassāni anupabbajimṃsu. Atha so tehi parivuto cha māse padhānacariyaṃ caritvā visākhapuṇṇamāya Sucittanigame sandissamānasarīrāya Sirivaḍḍhanāya nāma dinnam madhupāyāsaṃ paribhuñjitvā sālavane divāvihāraṃ vītināmetvā sāyanhasamaye Narindanāgarājena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā sālābodhiṃ padakkhiṇato upāgami. Tassāpi sālassa tadeva pāṭaliyā pamāṇameva pamāṇaṃ ahosi. Tattheva pupphaphalasirivibhavo veditabbo. So sālāmūlamupagantvā cattālīsahatthavitthataṃ tiṇasantharaṃ santharitvā pallaṅkaṃ ābhujitvā vigatanivaraṇaṃ sabbakāmamadāvāraṇaṃ anāvāraṇaññaṃ paṭilabhivā “anekajātisaṃsāraṃ -pa- taṇhānaṃ khayamajjhagā”ti udānaṃ udānetvā sattasattāhaṃ tattheva vītināmetvā attano kaniṭṭhabhātikassa Soṇakumārassa Uttarakumārassa ca upanissayasampattiṃ disvā devapathena gantvā Anomanagarasamīpe Aruṇuyyāne otaritvā uyyānapālena kumāre pakkosāpetvā tesam saparivārānaṃ majjhe dhammacakkaṃ pavattesi. Tadā asītiyā koṭisahassānaṃ paṭhamo abhisamayo ahosi.

Puna janapadacārikaṃ caranto Bhagavā tattha tattha dhammaṃ desento sattatiyā koṭisahassānaṃ dhammābhisamayo ahosi, so dutiyo abhisamayo ahosi. Anomanagareyeva diṭṭhijālaṃ bhindanto titthiyamānaddhajaṃ pātento mānamadaṃ viddhamṃsento dhammaddhajaṃ samussayanto navutiyojanavitthatāya manussaparisāya parimāṇarahitāya devaparisāya Yamakapāṭihāriyaṃ katvā devamanusse pasādetvā saṭṭhikoṭiyo dhammāmatena tappesi, so tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ—

1. “Tattheva maṇḍakappamhi, asamo appaṭipuggalo.
Vessabhū nāma nāmena, loke uppajji Nāyako¹.

1. So jino (Ka)

2. Ādittam vata rāgaggi, taṇhānaṃ vijitaṃ tadā.
Nāgo va bandhanaṃ chetvā, patto sambodhimuttamaṃ.
3. Dhammacakkaṃ pavattente, Vessabhūlokaṇāyake.
Asīkoṭisaḥassānaṃ, paṭhamābhisamayo ahu.
4. Pakkante cārikaṃ raṭṭhe, Lokajēṭṭhe¹ Narāsabhe.
Sattakoṭisaḥassānaṃ, dutiyābhisamayo ahu.
5. Mahādiṭṭhiṃ vinodento, pāṭiheraṃ karoti so.
Samāgatā naramarū, dasasahassī sadevake.
6. Mahā-acchariyaṃ disvā, abbhutaṃ lomahaṃsanaṃ.
Devā ceva manussā ca, bujjhare saṭṭhikoṭiyo”ti.

Tattha **ādittanti** sakalamidaṃ lokattayaṃ sampadittaṃ. **Rāgaggīti** rāgena. **Taṇhānaṃ vijitanti** taṇhānaṃ vijitaṃ raṭṭhaṃ vasavattiṭṭhānanti evaṃ ñatvāti attho. **Nāgo va bandhanaṃ chetvāti** hatthī viya pūtilatābandhanaṃ chinditvā sambodhiṃ patto adhigato. **Dasasahassīti** dasasahassiyaṃ. **Sadevaketi** sadevake loke. **Bujjhareti** bujjhimso.

Soṇuttarānaṃ pana dvinnaṃ aggasāvakānaṃ samāgame pabbajitānaṃ asītiyā arahantasahassānaṃ majjhe māghapūṇṇamāyaṃ pātimokkhaṃ uddisi, so paṭhamo sannipāto ahoṣi. Yadā pana vessabhunā sabbalokābhibhūnā saha pabbajitā sattattiṃsasahassasaṅkhā bhikkhū gaṇato ohīnasamaye pakkantā, te Vessabhussa Sammāsambuddhassa dhammacakkappavattiṃ sutvā Soreyyaṃ nāma nagaraṃ āgantvā Bhagavantaṃ addasaṃsu. Tesaṃ Bhagavā dhammaṃ desetvā sabbeva te ehibhikkhupabbajjāya pabbājetvā caturaṅgasamannāgatāya parisāya pātimokkhaṃ uddisi, so dutiyo sannipāto ahoṣi.

Yadā pana Nārivāhananagare Upasanto nāma rājaputto rajjaṃ kāresi, tassānukampāya Bhagavā tattha agamāsi, sopi Bhagavato āgamaṇaṃ sutvā saparivāro Bhagavato paccuggamaṇaṃ katvā nimantetvā mahādānaṃ datvā tassa dhammaṃ sutvā pasannahadayo pabbaji. Taṃ saṭṭhisahassasaṅkhā

purisā anupabbajiṃsu. Te tena saddhiṃ arahattaṃ pāpuṇiṃsu. So tehi parivuto Vessabhū Bhagavā pātimokkhaṃ uddisi, so tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṃ—

7. “Sannipātā tayo āsuṃ, Vessabhussa Mahesino.
Khīṇāsavānaṃ vimalānaṃ, santacittāna tādīnaṃ.
8. Asītibhikkhusahassānaṃ, paṭhamo āsi samāgamo.
Sattatibhikkhusahassānaṃ, dutiyo āsi samāgamo.
9. Saṭṭhibhikkhusahassānaṃ, tatiyo āsi samāgamo.
Jarādibhayatītānaṃ, orasānaṃ Mahesino”ti.

Tadā amhākaṃ bodhisatto Sarabhavatīnagare paramapiyadassano Sudassano nāma rājā hutvā Vessabhumhi Lokanāyake Sarabhanagaramupagate tassa dhammaṃ sutvā pasannahadayo dasanakhasamodhānasamujjalaṃ
jalajāmalāvikalakamalamakulasadisamañjaliṃ sirasi katvā
Buddhappamukhassa saṃghassa sacīvaraṃ mahādānaṃ datvā tattheva Bhagavato nivāsathāya gandhakuṭiṃ katvā taṃ parikkhipitvā
vihārasahassaṃ kāretvā sabbañca vibhavajātaṃ Bhagavato sāsane pariccajitvā tassa santike pabbajitvā ācāraguṇasampanno terasadhutaguṇesu nirato bodhisambhārapariyesanāya rato Buddhasāsanābhirato vihāsi. Sopi taṃ Bhagavā byākāsi “anāgate ito ekattiṃsakappe ayaṃ Gotamo nāma Buddho bhavissati”ti. Tena vuttaṃ—

10. “Ahaṃ tena samayena, Sudassano nāma khattiyo.
Nimantetvā Mahāvīraṃ, dānaṃ datvā mahārahaṃ.
Annapānena vatthena, sasamghaṃ Jinapūjayiṃ.
11. Tassa Buddhassa asamassa, cakkaṃ vattitamuttamaṃ.
Sutvāna paṇitaṃ dhammaṃ, pabbajjamabhirocayiṃ.
12. Mahādānaṃ pavattetvā, rattindivamatandito.
Pabbajjaṃ guṇasampannaṃ, pabbajiṃ Jinasantike.
13. Ācāraguṇasampanno, vattasīlasamāhito.
Sabbaññutaṃ gavesanto, ramāmi Jinasāsane.

14. Saddhāpītiṃ upagantvā, Buddhāṃ vandāmi Sattharaṃ¹.
Pīti uppajjati mayhaṃ, bodhiyāyeva kāraṇā.
15. Anivattamānasāṃ ñatvā, Sambuddho etadabravi.
Ekattiṃse ito kappe, ayaṃ Buddho bhavissati.
16. Ahu Kapilavhaya rammā -pa- hessāma sammukhaṃ imaṃ.
17. Tassāhaṃ vacanaṃ sutvā, bhiyyo cittaṃ pasādayiṃ.
Uttariṃ vatamadhiṭṭhāsiṃ, dasapāramipūriyā”ti.

Tattha **cakkaṃ vattitanti** dhammacakkaṃ pavattitaṃ. **Paṇitaṃ dhammanti** uttarimanussadhammaṃ. **Pabbajjaṃ guṇasampannanti** ñatvā pabbajinti attho. **Vattasīlasamāhitoti** vattesu ca sīlesu ca samāhito. Tesāṃ tesāṃ pūraṇe samāhitoti attho. **Ramāmīti** abhiramiṃ. **Saddhāpītinti** saddhaṇca pītiṇca upagantvā. **Vandāmīti** abhivandiṃ, atītatthe vattamānavacanaṃ daṭṭhabbaṃ. **Sattharanti** Satthāraṃ. **Anivattamānasanti** anosakkiyamānamānasāṃ.

Tassa pana Bhagavato Anomaṃ² nāma nagaraṃ ahosi. Suppatīto nāmassa pitā khattiyo, Yasavatī nāma mātā, Soṇo ca Uttaro ca dve aggasāvakā, Upasanto nāmupaṭṭhāko, Rāmā ca³ Samālā ca dve aggasāvikā, sālārukkho bodhi, sarīraṃ saṭṭhihatthubbedhaṃ ahosi. Saṭṭhivassasahassāni āyu, Sucittā nāmassa bhariyā, Suppabuddho nāmassa putto, suvaṇṇasivikāya nikkhami. Tena vuttaṃ—

18. “Anomaṃ⁴ nāma nagaraṃ, Suppatīto nāma khattiyo.
Mātā Yasavatī nāma, Vessabhussa Mahesino.
23. Soṇo ca Uttaro ceva, ahesuṃ aggasāvakā.
Upasanto nāmupaṭṭhāko, Vessabhussa Mahesino.
24. Rāmā ceva⁵ Samālā ca, ahesuṃ aggasāvikā.
Bodhi tassa Bhagavato, mahāsāloti vuccati.

1. Pāde vandāmi Satthari (Sī, I)

2. Anupamaṃ (Sī, I)

3. Dāmā ca (Sī, I)

4. Anupamaṃ (Sī, I)

5. Dāmā ca (Sī, I)

25. Sotthiko ceva Rammo ca, ahesuṃ aggupaṭṭhakā.
Gotamī Sirimā ceva¹, ahesuṃ aggupaṭṭhikā.
26. Saṭṭhiratanamubbedho, hemayūpasamūpamo.
Kāyā niccharatī rasmi, rattimva pabbate sikhī.
27. Saṭṭhivassasahassāni, āyu tassa Mahesino.
Tāvata tiṭṭhamāno so, tāresi janataṃ bahum.
28. Dhammaṃ vitthārikaṃ katvā, vibhajitvā mahājanam.
Dhammanāvaṃ ṭhapetvāna, nibbuto so sasāvako.
29. Dassaneyyaṃ sabbajanaṃ, vihāraṃ iriyāpathaṃ.
Sabbam tamantaraḥitaṃ, nanu rittā sabbasaṅkhārā”ti.

Tattha **hemayūpasamūpamoti** suvaṇṇatthambhasadisoti attho.
Niccharatīti ito cito ca sandhāvati. **Rasmī**ti pabhārasmi. **Rattimva pabbate sikhī**ti rattiyaṃ pabbatamatthake aggi viya raṃsivijjotā tassa kāyeti attho.
Vibhajitvāti vibhāgaṃ katvā, ugghaṭṭitādivasena sotāpannādivasena cāti attho. **Dhammanāvanti** aṭṭhaṅgamaggasaṅkhātāṃ dhammanāvaṃ, caturoghanittharaṇatthāya ṭhapetvāti attho. **Dassaneyyanti** dassanīyo.
Sabbajananti sabbo jano, sasāvakaṃsaṅgho Sammāsambuddhoti attho.
Vihāranti vihāro, sabbattha paccatte upayogavacanaṃ daṭṭhabbaṃ.

Vessabhū kira Bhagavā Usabhavatīnagare Kheme migadāye parinibbāyi. Dhātuyo panassa vippakiriṃsu.

Usabhavatipure puruttame,
Jinavasabho Bhagavā hi Vessabhū.
Upavanavihare manorame,
Nirupadhisesamupāgato kirāti.
Sesaṃ sabbattha gāthāsu pākaṭamevāti.

Vessabhūbuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito ekavīsatimo Buddhavaṃso.

1. Kāligotamī sirimā (Sī, I)

24. Kakusandhabuddhavaṃsavaṇṇanā

Vessabhumhi Sayambhumhi parinibbute tasmim̐ pana kappe atikkante ekūnattimsakappesu Jinadivasakarā nuppajjimsu. Imasmim̐ pana bhaddakappe cattāro Buddhā nibbattimsu. Katame cattāro? **Kakusandho Koṇāgamano Kassapo amhākaṃ Buddhoti. Metteyyo** pana Bhagavā uppajjissati. Evamayam̐ kappo pañcahi Buddhuppādehi paṭimaṇḍitattā bhaddakappoti Bhagavatā vaṇṇito. Tattha **Kakusandho** nāma Bhagavā pāramiyo pūretvā Tusitapure nibbattivā tato cavitvā Khemavatīnagare Khemaṅkarassa nāma rañño atthadhammānusāsakassa Aggidattassa nāma purohitassa aggamahesiyā Visākhāya nāma brāhmaṇiyā kucchismim̐ paṭisandhim̐ aggahesi. Yadā pana khattiyā brāhmaṇe sakkaronti garukaronti mānenti pūjenti, tadā bodhisattā brāhmaṇakule nibbattanti.

Yadā pana brāhmaṇā khattiye sakkaronti garukaronti mānenti pūjenti, tadā khattiyakule uppajjanti. Tadā kira brāhmaṇā khattiyehi sakkarīyanti garukarīyanti. Tasmā saccasandho Kakusandho bodhisatto vibhavasirisamudayenākule anākule brāhmaṇakule dasasahassilokadhātum̐ unnādentō kampayanto udapādi. Heṭṭhā vuttappakārāni pāṭihāriyāni nibbattimsu. Tato dasannam̐ māsānam̐ accayena Khemavatuyyāne¹ mātukucchito suvaṇṇalatātō aggijālo viya nikkhami. So cattāri vassasahassāni agāram̐ ajjhāvasi. Tassa kira Kāmakāmaṇṇakāmasuddhināmākā² tayo pāsādā ahesum̐. Rocinībrāhmaṇīpamukhāni tiṃsa itthisahassāni paccupaṭṭhitāni ahesum̐.

So cattāri nimittāni disvā Rociniyā brāhmaṇiyā anuttare Uttare nāma kumāre uppanne payuttena³ ājaññarathena mahābhinnikkhamanam̐ nikkhamitvā pabbaji. Tam̐ cattālīsasahassāni anupabbajimsu. So tehi parivuto aṭṭha māse padhānacariyam̐ caritvā visākhapuṇṇamāya Sucirindhanigame Vajirindhabrāhmaṇassa dhītāya dinnam̐ madhupāyāsam̐ paribhuñjitvā khadiravane divāvihāram̐ katvā sāyanhasamaye Subhaddena nāma yavapālakena upanītā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā sirīsabodhim̐

1. Khemuṃyāne (Sī, I)

2. Sucisurucirativaddhananāmākā (Sī, I)

3. Chayuttena (Ka)

pāṭaliyā vuttappamāṇaṃ dibbagandhaṃ upavāyamānaṃ upagantvā
catuttimsahatthavitthataṃ tiṇasantharaṃ santharitvā pallaṅkaṃ ābhujitvā
sambodhiṃ patvā “anekajāṭisaṃsāraṃ -pa- taṇhānaṃ khayamajjhagā”ti
udānaṃ udānetvā sattasattāhaṃ vītināmetvā attanā saha pabbajitānaṃ
cattālīsāya bhikkhusahassānaṃ saccappaṭivedhasamatthataṃ disvā
ekāheneva Makilanagarasamīpe sambhūtaṃ Isipatanaṃ nāma migadāyaṃ
pavisitvā tesaṃ majjhagato Bhagavā dhammacakkaṃ pavattesi. Tada
cattālīsāya koṭisahassānaṃ paṭhamo dhammābhisamayo ahosi.

Puna Kaṇṇakujjanagaradvāre mahāsālarukkhamūle Yamakapāṭihāriyaṃ
katvā tiṃsakoṭisahassānaṃ dhammacakkhuṃ uppādesi, so dutiyo
abhisamayo ahosi. Yadā pana Khemavatīnagarassāvidūre aññatarasmiṃ
devāyatane abhimatanaradevo naradevo nāma yakkho
dissamānamanussasarīro hutvā kantāramajjhe ekassa
kamalakuvalayuppalasamalaṅkatasalilasītalassa paramamadhurasisiravārino
sabbajanasurabhiramassa sarassa samīpe ṭhatvā
kamalakuvalayakallahārādīhi satte upalāpetvā manusse khādati. Tasmiṃ
magge pacchinne janasampātarahite mahā-aṭaviṃ pavisitvā tattha sampatte
satte khādati. So lokavissuto mahākantāramaggo ahosi. Ubhatokantāradvāre
kira mahājanakāyo sannipatitvā kantāranittharaṇatthāya aṭṭhāsi. Atha
vigatabhavabandho kakusandho Satthā ekadivasaṃ paccūsasamaye
mahākaruṇāsamāpattito vuṭṭhāya lokaṃ volokento ñāṇajālassa antogataṃ
taṃ mahesakkaṃ naradevayakkaṃ taṅca janasaṃmūhamaddasa. Disvā ca
pana gaganatalena gantvā tassa janakāyassa passantasseva Bhagavā
anekavihitaṃ pāṭihāriyaṃ karonto tassa naradevayakkhassa bhavane
otaritvā tassa maṅgalapallaṅke nisīdi.

Atha kho so manussabhakkho yakkho chabbappaṇarasmiyo vissajjentaṃ
indadhanuparivutamiva divasakaraṃ munidivasaṃ
pavanapathena āgacchantāṃ disvā “Dasabalo mamānukampāya
idhāgacchatī”ti pasannahadayo attano parivārayakkhehi saddhiṃ
anekamigagaṇavantaṃ Himavantaṃ gantvā nānāvaṇṇagandhāni
jalajathalajāni kusumāni paramamanoramāni sugandhagandhe samāharitvā

attano pallaṅke nisinnaṃ vigatarandhaṃ Kakusandhaṃ Lokanāyakaṃ
 mālāgandhavilepanādīhi pūjayitvā thutisaṅgītāni pavattento sirasi añjalim
 katvā namassamāno aṭṭhāsi. Tato manussā taṃ pāṭihāriyaṃ disvā
 pasannahadayaṃ samāgamma Bhagavantaṃ parivāretvā namassamānā
 aṭṭhaṃsu. Atha appaṭisandho kakusandho Bhagavā
 abhipūjitanaradevayakkhaṃ naradevayakkhaṃ
 kammaphalasambandhadassanena samuttejetvā nirayakathāya santāsetvā
 catusaccakathaṃ kathesi, tadā aparimitānaṃ sattānaṃ dhammābhisamayo
 ahosi, ayaṃ tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ—

1. “Vessabhussa aparena, Sambuddho Dvipaduttamo.
 Kakusandho nāma nāmena, appameyyo durāsado.
2. Ugghāṭetvā sabbabhavaṃ, cariyāya pāramiṃ gato.
 Sīhova pañjaraṃ bhetvā, patto sambodhimuttamaṃ.
3. Dhammacakkaṃ pavattente, Kakusandhe Lokanāyake.
 Cattālīsakoṭisahasānaṃ, dhammābhisamayo ahu.
4. Antalikkhamhi ākāse, yamakaṃ katvā vikubbanam.
 Timsakoṭisahasānaṃ, bodhesi devamānuse.
5. Naradevassa yakkhassa, catusaccappakāsane.
 Dhammābhisamayo tassa, gaṇanāto asaṅkhiyo”ti.

Tattha **ugghāṭetvāti** samūhanitvā. **Sabbabhavanti** sabbāṃ navavidhaṃ
 bhavaṃ, bhavupattinimittaṃ kammanti attho. **Cariyāya pāramiṃ gatoti**
 sabbapāramīnaṃ pūraṇavasena pāraṃ gato¹. **Sīhova pañjaraṃ bhetvāti** sīho
 viya pañjaraṃ munikuñjaro bhavapañjaraṃ vināsetvāti attho.
 Kakusandhassa viddhastabhavabandhanassa ekova sāvakasannipāto ahosi.
 Kaṇṇakujjanagare Isipatane migadāye attanā saha pabbajitehi cattālīsāya
 arahantasahasāchi parivuto māghapūṇṇamāyaṃ Bhagavā pātimokkhaṃ
 uddisi. Tena vuttaṃ—

1. Pāramiṃ gato (Sī)

6. “Kakusandhassa Bhagavato, eko āsi samāgamo.
Khīṇāsavānaṃ vimalānaṃ, santacittāna tādīnaṃ.

7. Cattālīsasahassānaṃ, tadā āsi samāgamo.
Dantabhūmimanuppattānaṃ, āsavārigaṇakkhayā”ti.

Tadā amhākaṃ bodhisatto khemo nāma rājā hutvā Buddhappamukhassa saṃghassa pattacīvaraṃ mahādānaṃ datvā añjanādīni sabbabhesajjāni ca adāsi. Aññañca samaṇaparikkhāraṃ datvā tassa dhammadesanaṃ sutvā pasannahadayo hutvā Bhagavato santike pabbaji. So pana Satthā “anāgate imasmiṃyeva kappe Buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tena vuttaṃ—

8. “Ahaṃ tena samayena, khemo nāmāsi khattiyo.
Tathāgate Jinaputte, dānaṃ datvā anappakaṃ.

9. Pattañca cīvaraṃ datvā, añjanaṃ madhulaṭṭhikaṃ.
Imetaṃ patthitaṃ sabbaṃ, paṭiyādemī varaṃ varaṃ.

10. Sopi maṃ Buddho byākāsi, Kakusandho Vinayako.
Imamhi bhaddake kappe, ayaṃ Buddho bhavissati.

11. Ahu Kapilavhayā rammā -pa- hessāma sammukhā imaṃ.

13. Nagaraṃ khemavati nāma, khemo nāmāsahaṃ tadā.
Sabbaññutaṃ gavesanto, pabbajim tassa santike”ti.

Tattha **añjanaṃ** pākaṭameva. **Madhulaṭṭhikaṃ** yaṭṭhimadhukaṃ. **Imetanti** imaṃ etaṃ. **Patthitanti** icchitaṃ. **Paṭiyādemīti** dajjāmi, adāsinti attho. **Varaṃ varanti** seṭṭhaṃ seṭṭhanti attho. “Yadetaṃ patthitaṃ”tipi pāṭho, tassa yaṃ icchati, etaṃ sabbaṃ adāsinti attho. Ayaṃ sundarataro.

Tassa pana adandhassa Kakusandhassa Bhagavato Khemaṃ nāma nagaraṃ ahosi. Aggidatto nāma brāhmaṇo pitā, visākhā nāma brāhmaṇī mātā, vidhuro ca sañjīvo ca dve aggasāvakā, buddhijo nāmupaṭṭhāko, Cāmā ca Campā ca dve aggasāvikā, mahāsirīsarukkho bodhi, sarīraṃ cattālīsaṭṭhubbedhaṃ ahosi, samantā dasayojanāni sarīrappabhā

niccharati, cattālīsavassasahassāni āyu, bhariyā panassa Rocinī nāma brāhmaṇī, Uttaro nāma putto, ājaññarathena nikkhami. Tena vuttaṃ—

14. “Brāhmaṇo Aggidatto ca, āsi Buddhassa so pitā.
Visākhā nāma janikā, Kakusandhassa Satthuno.
15. Vasate tattha kheme pure, Sambuddhassa mahākulaṃ.
Narānaṃ pavaraṃ seṭṭhaṃ, jātimaṇṭaṃ mahāyaṇaṃ.
20. Vidhuro ca Sañjīvo ca, ahesuṃ aggasāvaka.
Buddhijo nāmupaṭṭhāko, Kakusandhassa Satthuno.
21. Sāmā ca Campānāmā ca, ahesuṃ aggasāvikā.
Bodhi tassa Bhagavato, sirīsoti pavuccati.
23. Cattālīsaratanaṇi, accuggato Mahāmuni.
Kanakappabhā niccharati, samantā dasayojanaṃ.
24. Cattālīsavassasahassāni, āyu tassa Mahesino.
Tāvata tiṭṭhamāno so, tāresi janataṃ bahuṃ.
25. Dhammāpaṇaṃ pasāretvā, naranārīnaṃ sadevake.
Naditvā sīhanādaṃva, nibbuto so sasāvako.
26. Aṭṭhaṅgavacanasampanno, acchiddāni nirantaraṃ.
Sabbāṃ tamantaraḥitaṃ, nanu rittā sabbasaṅkhārā”ti.

Tattha **vasate tattha kheme pureti** ayaṃ gāthā Kakusandhassa jātanaḡarasandassanattamaṃ vuttāti veditabbā. **Mahākulanti** uditoditaṃ Bhagavato pitukulaṃ. **Narānaṃ pavaraṃ seṭṭhanti** jātivasena sabbamanussānaṃ pavaraṃ seṭṭhanti attho. **Jātimaṇṭanti** abhijātivantaṃ, uttamābhijātaṃ. **Mahāyaṇanti** mahāparivāraṃ, kiṃ taṃ Buddhassa mahākulaṃ. Tattha mahākulaṃ kheme pure vasateti padena sambandho daṭṭhabbo.

Samantā dasayojananti samantato dasa yojanāni pharitvā niccakālaṃ sarīrato nikkhamitvā suvaṇṇavaṇṇā pabhā niccharatīti attho.

Dhammāpaṇanti dhammasaṅkhātāṃ āpaṇaṃ. **Pasāretvāti** bhaṇḍavikkīṇanattāṃ nānābhaṇḍasamiddhamāpaṇaṃ viya dhammāpaṇaṃ pasāretvāti attho. **Naranārīnanti** veneyyanaranārīnaṃ jhānasamāpattimaggaphalaratanavisesādhigamatthāya. **Sīhanādaṃvāti** sīhanādaṃ viya, abhayanādaṃ naditvā. **Aṭṭhaṅgavacanasampannoti** aṭṭhaṅgasamannāgatasaro Satthā. **Acchiddānīti** chiddādibhāvarahitāni sīlāni acchiddāni asabalāni akammāsāni. Atha vā acchiddāni avivarāni sāvakayugaḷādīni. **Nirantaranti** satataṃ sabbakālāṃ. **Sabbaṃ tamantarahitanti** Satthā ca sāvakayugaḷādīni ca taṃ sabbaṃ munibhāvamupagatvā adassanabhāvamupagatanti attho.

Apetabandho Kakusandhabuddho,
Adandhapaṇṇo gatasabbarandho.
Tilokasandho kira saccasandho,
Kheme vane vāsamakappayittha.

Sesagāthāsu sabbattha pākaṭamevāti.

Kakusandhabuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito bāvisatimo Buddhavaṃso.

25. Koṇāgamanabuddhavaṃsavaṇṇanā

Kakusandhassa pana Bhagavato aparabhāge tassa sāsane ca antarahite sattesu tiṃsavassasahassāyukesu jātesu parahitakoṇāgamano¹ **Koṇāgamano** nāma Satthā loke udapādi. ²Atha vā kanakāgamanato Koṇāgamano nāma Satthā loke udapādi. Tattha kakārassa ko-ādesaṃ katvā nakārassa ṇādesaṃ katvā ekassa kakārassa lopaṃ katvā niruttinayena kanakassa kanakādi-ābharaṇassa āgamaṇaṃ pavassanaṃ yassa Bhagavato uppannakāle so Koṇāgamano nāma.² Ettha pana āyu anupubbena parihīnasadisāṃ kataṃ, na evaṃ parihīnaṃ, puna vaḍḍhitvā parihīnanti veditabbaṃ. Kathaṃ? Imasmiṃyeva kappe Kakusandho Bhagavā cattālīsavassasahassāyukakāle nibbatto,

1. Parahitaponāgamano (Sī, I)

2-2. Natthi (Sī, I)

taṃ pana āyu parihāyamānaṃ dasavassakālaṃ patvā puna asaṅkhyeyyaṃ
patvā tato parihāyamānaṃ tiṃsavassasahassāyukakāle ʘhitaṃ, tadā
Koṇāgamano Bhagavā loke uppannoti veditabbo.

Sopi pāramiyo pūretvā Tusitapure nibbattitvā tato cavitvā
Sobhavatīnagare Yaṇṇadattassa brāhmaṇassa bhariyāya rūpādīhi guṇehi
anuttarāya Uttarāya nāma brāhmaṇiyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gahetvā
dasannaṃ māsānaṃ accayena Subhavatī-uyyāne mātukucchito nikkhami.
Jāyamāne pana tasmiṃ sakalajambudīpe devo kanakavassaṃ vassi. Tenassa
kanakāgamanakāraṇattā “Kanakāgamano”ti nāmamakaṃsu. Taṃ panassa
nāmaṃ anukkamena pariṇamamānaṃ “Koṇāgamano”ti jātaṃ. So pana tīṇi
vassasahassāni agāraṃ ajjhāvasi. Tusitasantusitasantuṭṭhanāmakā panassa
tayo pāsādā ahesuṃ. Rucigattābrāhmaṇīpamukhāni soḷasa itthisahassāni
ahesuṃ.

So cattāri nimittāni disvā Rucigattāya brāhmaṇiyā Satthavāhe nāma
putte uppanne hatthikkhandhavaragato hatthiyānena mahābhinnikkhamanaṃ
nikkhamitvā pabbaji. Taṃ tiṃsapurisasahassāni anupabbajimsu. So tehi
parivuto cha māse padhānacariyaṃ caritvā visākhapuṇṇamāyaṃ
Aggisonabrāhmaṇassa dhītāya Aggisonabrāhmaṇakumāriyā dinnam
madhupāyāsaṃ paribhuñjitvā khadiravane divāvihāraṃ katvā
sāyanhasamaye Jaṭātindukena nāma yavapālena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo
gahetvā udumbarabodhiṃ puṇḍarīke vuttappamāṇaṃ
phalavibhūtisampannaṃ dakkhiṇato upagantvā vīsatihatthavittataṃ
tiṇasantharaṃ santharitvā pallaṅkaṃ ābhujitvā mārabalaṃ viddhamsetvā
dasabalañṇāni paṭilabhitvā “anekajātisaṃsāraṃ -pa- taṇhānaṃ
khayamajjhagā”ti udānaṃ udānetvā sattasattāhaṃ vītināmetvā attanā saha
pabbajitānaṃ tiṃsabhikkhusahassānaṃ upanissayasampattiṃ disvā
gaganapathena gantvā Sudassananagarasamīpe Isipatane migadāye otaritvā
tesaṃ majjhagato dhammacakkaṃ pavattesi, tadā tiṃsakoṭisahasānaṃ
paṭhamābhisamayo ahosi.

Puna Sundaranagaradvāre mahāsālarukkkhamūle Yamakapāṭihāriyaṃ
katvā vīsatiakoṭisahasānaṃ dhammāmataṃ pāyesi, so dutiyo abhisamayo
ahosi. Attano mātaraṃ uttaraṃ pamukhaṃ katvā dasasu

cakkavālasahassesu devatānaṃ samāgatānaṃ Abhidhammapiṭakaṃ desente Bhagavati dasannaṃ koṭisahassānaṃ tatiyo abhisamayo ahoṣi. Tena vuttaṃ—

1. “Kakusandhassa aparena, Sambuddho Dvipaduttamo.
Koṇāgamano nāma Jino, Lokajetṭho Narāsabho.
2. Dasa dhamme pūrayitvāna, kantāraṃ samatikkami.
Pavāhiya malaṃ sabbaṃ, patto sambodhimuttamaṃ.
3. Dhammacakkaṃ pavattente, Koṇāgamananāyake.
Timsakoṭisahassānaṃ, paṭhamābhisamayo ahu.
4. Pāṭihīraṃ karonte ca, paravādappamaddane.
Vīsatiakoṭisahassānaṃ, dutiyābhisamayo ahu.
5. Tato vikubbanāṃ katvā, Jino devapuraṃ gato.
Vasate tattha Sambuddho, silāya paṇḍukambale.
6. Pakaraṇe satta desento, vassaṃ vasati so muni.
Dasakoṭisahassānaṃ, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Tattha **dasa dhamme pūrayitvānāti** dasa pāramidhamme pūrayitvā. **Kantāraṃ samatikkamīti** jātikantāraṃ samatikkami. **Pavāhiyāti** pavāhetvā. **Malaṃ sabbanti** rāgādimalattayaṃ. **Pāṭihīraṃ karonte ca, paravādappamaddaneti** paravādivādappamaddane, Bhagavati pāṭihāriyaṃ karonteti attho. **Vikubbananti** vikubbaniddhiṃ, Sundaranagaradvāre Yamakapāṭihāriyaṃ katvā devapuraṃ gato tattha paṇḍukambalasilāyaṃ vasi. Kathaṃ vasīti? **Pakaraṇe satta desentoti** tattha devānaṃ sattappakaraṇasaṅkhātāṃ Abhidhammapiṭakaṃ desento vasi. Evaṃ tattha Abhidhammaṃ desente Bhagavati dasakoṭisahassānaṃ devānaṃ abhisamayo ahoṣīti attho.

Parisuddhapāramipūraṇāgamanassa Koṇāgamanassapi eko sāvakasannipāto ahoṣi. Surindavatīnagare Surindavatuyyāne viharanto

Bhiyyasassa rājaputtassa ca Uttarassa ca rājaputtassa dvinnampi
tiṃsasahassaparivārānaṃ dhammaṃ desetvā sabbeva te
ehibhikkhupabbajjāya pabbājetvā tesāṃ majjhagato māghapuṇṇamāyaṃ
pātimokkhaṃ uddisi. Tena vuttaṃ—

7. “Tassāpi devadevassa, eko āsi samāgamo.

Khīṇāsavānaṃ vimalānaṃ, santacittāna tādīnaṃ.

8. Tiṃsabhikkhusahassānaṃ, tadā āsi samāgamo.

Oghānamatikkantānaṃ, bhijjitānañca maccuyā”ti.

Tattha **oghānanti** kāmoghādīnaṃ, catunnamoghānametaṃ adhivacanaṃ.
Yassa pana te saṃvijjanti, taṃ vaṭṭasmiṃ ohananti osīdāpentīti oghā, tesāṃ
oghānaṃ, upayogatthe sāmivacanaṃ daṭṭhabbaṃ. Catubbidhe oghe
atikkantānanti attho. **Bhijjitānanti** etthāpi eseva nayo. **Maccuyāti** maccuno.

Tadā amhākaṃ bodhisatto Mithilanagare Pabbato nāma rājā ahosi, tadā
‘saraṇagatasabbapāṇāgamaṇaṃ Koṇāgamaṇaṃ Mithilanagaramanuppattan”ti
sutvā saparivāro rājā paccuggantvā vanditvā Dasabalaṃ nimantetvā
mahādānaṃ datvā tattha Bhagavantaṃ vassāvāsathāya yācitvā temāsaṃ
sasāvakaṃsaṃghaṃ Satthāraṃ upaṭṭhahitvā
pattuṇṇacīnapaṭṭakambalakoseyyadukūlakappāsikādīni mahagghāni ceva
sukhumavatthāni ca suvaṇṇapādukā ceva aññañca bahuparikkhāramadāsi.
Sopi naṃ Bhagavā byākāsi “imasmiṃyeva bhaddakappe ayaṃ Buddho
bhavissatī”ti. Atha so mahāpuriso tassa Bhagavato byākaraṇaṃ sutvā
mahārajaṃ pariccajitvā tasseeva Bhagavato santike pabbaji. Tena vuttaṃ—

9. “Ahaṃ tena samayena, Pabbato nāma khattiyo.

Mittāmaccehi sampanno, anantabalavāhano.

10. Sambuddhadassanaṃ gantvā, sutvā dhammamanuttaraṃ.

Nimantetvā sajinasaṃghaṃ, dānaṃ datvā yadicchakaṃ.

11. Pattuṇṇaṃ cīnapaṭṭaṇca, koseyyaṃ kambalampi ca.

Suvaṇṇapādukañceva, adāsīṃ Satthusāvake.

12. Sopi maṃ Buddho byākāsi, saṃghamajjhe nisīdiya.
Imamhi bhaddake kappe, ayaṃ Buddho bhavissati.
13. Ahu Kapilavhayā rammā -pa- hessāma sammukhā imaṃ.
14. Tassāpi vacanaṃ sutvā, bhiyyo cittaṃ pasādayiṃ.
Uttariṃ vatamadhiṭṭhāsiṃ, dasapāramipūriyā.
15. Sabbaññutaṃ gavesanto, dānaṃ datvā naruttame.
Ohāyāhaṃ mahārajjaṃ, pabbajjaṃ Jinasantike”ti.

Tattha **anantabalavāhanoti** bahukaṃ anantaṃ mayhaṃ balaṃ assahatthi-ādikaṃ vāhanañcāti attho. **Sambuddhadassananti** Sambuddhadassanattāya. **Yadicchakanti** yāvadicchakaṃ Buddhappamukhaṃ saṃghaṃ catubbidhena āhārena “alamalan”ti pavārāpetvā, hatthena pidahāpetvāti attho. **Satthusāvaketi** Satthuno ceva sāvakānañca adāsiṃ. **Naruttameti** naruttamassa. **Ohāyāti** pahāya¹ pariccajivā².

Tassa pana Koṇāgamanassa Bhagavato Sobhavatī nāma nagaraṃ ahosi, Yaññadatto nāma brāhmaṇo pitā, Uttarā nāma brāhmaṇī mātā, Bhiyyaso ca Uttaro cāti dve aggasāvakā, Sotthijo nāmupaṭṭhāko, Samuddā ca Uttarā ca dve aggasāvikā, udumbararukkho bodhi, sarīraṃ tiṃsahatthubbedhaṃ ahosi, tiṃsavassasahassāni āyu, bhariyā panassa rucigattā nāma brāhmaṇī, Satthavāho nāma putto, hatthiyānena nikkhami. Tena vuttaṃ—

16. “Nagaraṃ Sobhavatī nāma, Sobho nāmāsi khattiyo.
Vasate tattha nagare, Sambuddhassa mahākulaṃ.
17. Brāhmaṇo Yaññadatto ca, āsi Buddhassa so pitā.
Uttarā nāma janikā, Koṇāgamanassa Satthuno.
22. Bhiyyaso Uttaro nāma, ahesuṃ aggasāvakā.
Sotthijo nāmupaṭṭhāko, Koṇāgamanassa Satthuno.

1. Ohāyivā (Sī, I)

2. Natthi (Sī, I)

23. Samuddā Uttarā ceva, ahesuṃ aggasāvikā.
Bodhi tassa Bhagavato, udumbaroti pavuccati.
25. Uccattanena so Buddhho, tiṃsahatthasamuggato.
Ukkāmukhe yathā kambu, evaṃ raṃsīhi maṇḍito.
26. Tiṃsavassasahassāni, āyu Buddhassa tāvade.
Tāvata tiṭṭhamāno so, tāresi janataṃ bahum.
27. Dhammacetiṃ samussetvā, dhammadussavibhūsitāṃ.
Dhammapupphaguḷaṃ katvā, nibbuto so sasāvako.
28. Mahāvilāso tassa jano, siridhammappakāsano.
Sabbāṃ tamantarahitaṃ, nanu rittā sabbasaṅkhārā”ti.

Tattha **ukkāmukheti** kammāruddhane. **Yathā kambūti** suvaṇṇanikkham viya. **Evaṃ raṃsīhi maṇḍitoti** evaṃ rasmīhi paṭimaṇḍito samalaṅkato. **Dhammacetiṃ samussetvāti** sattattiṃsabodhipakkhiyadhammamayaṃ cetiyaṃ paṭiṭṭhāpetvā. **Dhammadussavibhūsitanti** catusaccadhammapaṭākavibhūsitāṃ. **Dhammapupphaguḷaṃ katvāti** dhammamayapupphamālāguḷaṃ katvā. Mahājanassa vipassanācetiyaṅgaṇe ṭhitassa namassanattāya dhammacetiyaṃ paṭiṭṭhāpetvā sasāvakasamgho Satthā parinibbāyīti attho. **Mahāvilāsoti** mahā-iddhivilāsappatto. **Tassāti** tassa Bhagavato. **Janoti** sāvakajano. **Siridhammappakāsanti** lokuttaradhammappakāsano so Bhagavā ca sabbāṃ tamantarahitanti attho.

Sukhena Koṇāgamano gatāsavo,
Vikāmapāṇāgamano mahesī.
Vane viveke sirināmadheyye,
Visuddhavaṃsāgamano vasittha.

Sesagāthāsu sabbattha pākaṭamevāti.

Koṇāgamanabuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito tevīsatiṃso Buddhavaṃso.

26. Kassapabuddhavaṃsavaṇṇanā

Koṇāgamanassa pana Bhagavato aparabhāge tassa sāsane ca antarahite tiṃsavassasahassāyukā sattā anupubbena parihāyitvā dasavassāyukā hutvā puna vaḍḍhitvā aparimitāyukā hutvā puna anupubbena parihāyitvā vīsativassasahassāyukesu sattesu jātesu anekamanussapo **Kassapo** nāma Satthā loke udapādi¹. So pāramiyo pūretvā Tusitapure nibbattitvā tato cavitvā Bārāṇasīnagare Brahmadattassa nāma brāhmaṇassa vipulaguṇavatiyā Dhanavatiyā nāma brāhmaṇiyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gahetvā dasannaṃ māsānaṃ accayena Isipatane migadāye mātukucchito nikkhami. Gottavasena panassa “Kassapakumāro”ti nāmamakāmsu. So dve vassasahassāni agāraṃ ajjhāvasi. Haṃsavāyasavāsirinandoti tassa tayo pāsādā ahesuṃ. Sunandānāma brāhmaṇippamukhāni aṭṭhacattālīsa itthisahassāni paccupaṭṭhitāni ahesuṃ.

So cattāri nimittāni disvā Sunandāya brāhmaṇiyā Vijitasene nāma putte uppanne uppannasamvego “mahābhiniikkhamanaṃ nikkhamissāmī”ti cintesi. Athassa parivitakkasamanantameva pāsādo kulālacakkamiva bhamitvā gaganatalamabbhuggantvā paramarucirakaranikaro saradasamayarajanikaro viya tārāgaṇaparivuto anekanasataparivuto gaganatalamalaṅkaronto viya puññānubhāvaṃ pakāsento viya janayanahadayāni ākaḍḍhento viya rukkhaggāni paraṃ sobhayamāno viya ca gantvā nigrodhabodhiṃ majjhekatvā bhūmiyaṃ patiṭṭhahi. Atha bodhisatto mahāsatto pathaviyaṃ patiṭṭhahitvā devadattaṃ arahattaddhajaṃ mādāya pabbaji. Tassa nāṭakitthiyo pāsādā otaritvā aḍḍhagāvutaṃ maggaṃ gantvā saparivārā senāsannivesaṃ katvā nisīdimsu. Tato itthiparicārike ṭhapetvā sahāgatā sabbe pabbajimsu.

Mahāpuriso kira sattāhaṃ tehi parivuto padhānacariyaṃ caritvā viśākhapuṇṇamāya Sunandāya nāma brāhmaṇiyā dinnam madhupāyāsaṃ paribhuñjitvā khadiravane divāvihāraṃ katvā sāyanhasamaye Somena nāma yavapālakena upanīta aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā nigrodhabodhiṃ upagantvā

1. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 298 piṭṭhepi passitabbaṃ.

pañcadasahatthāyāmaṅgavithataṃ tiṇasantharaṃ santharivā tattha nisīditvā abhisambodhiṃ pāpuṇitvā “anekajāṭisaṃsāraṃ -pa- taṇhānaṃ khayamajjhagā”ti udānaṃ udānetvā sattasattāhaṃ vītināmetvā attanā saha pabbajitānaṃ bhikkhūnaṃ koṭiyā upanissayasampattiṃ disvā gaganatalena gantvā Bārāṇasiyaṃ Isipatane migadāye otarivā tehi parivuto tattha dhammacakkaṃ pavattesi, tadā vīsatiyā koṭisahassānaṃ paṭhamo dhammābhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ—

1. “Koṇāgamanassa aparena, Sambuddho Dvipaduttamo.
Kassapo nāma gottena, dhammarājā pabhaṅkaro.
2. Sañchadditaṃ kulamūlaṃ, bahvannapānabhojanaṃ.
Datvāna yācake dānaṃ, pūrayitvāna mānaṃ.
Usabhova āḷakaṃ bhetvā, patto sambodhimuttamaṃ.
3. Dhammacakkaṃ pavattente, Kassape Lokanāyake.
Vīsakoṭisahassānaṃ, paṭhamābhisamayo ahū”ti.

Tattha **sañchadditanti** chadditaṃ ujjhitaṃ pariccattaṃ. **Kulamūlanti** kulagharaṃ, aparimitabhogakkhandhaṃ anekakoṭisahassadhanasañcayāṃ dasasatanayanabhavanasadisabhogaṃ atiduccajaṃ tiṇamiva chadditanti attho. **Yācaket**i yācakānaṃ datvā. **Āḷakanti** goṭṭhaṃ, yathā usabho goṭṭhaṃ bhinditvā yathāsukhaṃ icchitaṭṭhānaṃ pāpuṇāti, evaṃ mahāpurisopi gehabandhanaṃ bhinditvā abhisambodhiṃ pāpuṇīti attho.

Puna catumāsāṃ janapadacārikaṃ caramāne Satthari dasakoṭisahassānaṃ dutiyo abhisamayo ahosi. Yadā pana Sundaranagaradvāre asanarukkhamūle Yamakapāṭihāriyaṃ karonto dhammaṃ desesi, tadā pañcannaṃ koṭisahassānaṃ tatiyo abhisamayo ahosi. Puna Yamakapāṭihāriyaṃ katvā suraripudurabhibhavane Tāvatisabhavane Sudhammā nāma devasabhā atthi, tattha nisīditvā attano mātaraṃ Dhanavatīdeviṃ pamukhaṃ katvā dasasahassilokadhātuyā devatānaṃ anuggahakaraṇatthaṃ sattappakaraṇaṃ Abhidhammapiṭakaṃ desento tiṇi devatākoṭisahassāni dhammāmataṃ pāyesi. Tena vuttaṃ—

4. “Catumāsaṃ yadā Buddhō, loke carati cārikaṃ.
Dasakoṭisahasānaṃ, dutiyābhisamayo ahu.
5. Yamakaṃ vikubbaṇaṃ katvā, ñāṇadhātunṃ pakittayi.
Pañcakoṭisahasānaṃ, tatiyābhisamayo ahu.
6. Sudhammā devapure ramme, tattha dhammaṃ pakittayi.
Tīṇikoṭisahasānaṃ, devānaṃ bodhayī Jino.
7. Naradevassa yakkhassa, apare dhammadevane.
Etesānaṃ abhisamayā, gaṇanāto asaṅkhiyā”ti.

Tattha **catumāsanti** cātumāse. Ayameva vā pāṭho. **Caratīti** acari. **Yamakaṃ vikubbaṇaṃ katvāti** Yamakapāṭihāriyaṃ katvā. **Ñāṇadhātuntī** sabbaññutaññāpasabhāvaṃ. “Sabbañña¹ dhātun”tipi vadanti. **Pakittayīti** mahājanassa pakāsesi. **Sudhammāti** Tāvatiṃsabhavane Sudhammā nāma sabhā atthi, tattha nisīditvāti attho. **Dhammanti** Abhidhammaṃ.

Tadā kira ānubhāvavijitanaradevo Naradevo nāma mahesakko heṭṭhā vuttanaradevayakkho viya mahiddhiko yakkho ahosi. So Jambudīpe ekasmiṃ nagare rañño yādisaṃ rūpaṃ, tādisaṃ rūpasanṭhānaṃ sarakuttiṃ nimminivā taṃ rājānaṃ māretvā khāditvā saha-antepuraṃ rajjaṃ paṭipajjitvā aparimitamaṃsabhojano ahosi. So kira itthidhutto ca ahosi. Yadā pana taṃ kusalā chekā itthiyo “nāyaṃ amhākaṃ rājā, amanusso eso”ti jānanti, tadā so lajjito hutvā tā sabbā khāditvā aññaṃ nagaraṃ paṭipajjati. Evameva so Naradevayakkho manusse bhakkhayanto yadā Sundaranagarābhimukho agamāsi, tadā taṃ disvā nagaravāsino manussā maraṇabhayaatajjitasantāsā sakanagaraṭo nikkhamitvā tato tato palāyimsu. Atha te manusse palāyamāne disvā Kassapadasabalo tassa Naradevassa yakkhassa purato aṭṭhāsi. Naradevo evaṃ Devadevaṃ ṭhitaṃ disvā vissaraṃ ghoraṃ nādaṃ naditvā Bhagavato bhayaṃ uppādetuṃ asakko taṃ saraṇaṃ gantvā paṇhaṃ pucchi, paṇhaṃ vissajjetvā taṃ dametvā dhamme desiyaṃ sampattānaṃ naramarānaṃ

1. Saccañña (Ka)

gaṇanapathātītānaṃ abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ “**naradevassa yakkhassā**”ti-ādi. Tattha **apare dhammadesaneti** aparasmim dhammadesane. **Etesānanti** etesaṃ. Ayameva vā pāṭho.

Tassa pana Kassapabhagavato ekova sāvakasannipāto ahosi. Bārāṇasīnagare purohitaputto Tisso nāma ahosi. So Kassapassa bodhisattassa sarīre lakkhaṇasampattiṃ disvā pituno bhāsato sutvā “nissamsayaṃ eso mahābhinikkhamanaṃ nikkhamitvā Buddho bhavissati, etassāhaṃ santike pabbajitvā saṃsāradukkhato muccissamī”ti cintetvā suddhamuniḡaṇavantaṃ Himavantaṃ gantvā tāpasapabbajjaṃ pabbaji. Tassa parivārabhūtāni vīsati tāpasasahassāni ahesuṃ. So aparabhāge “Kassapakumāro nikkhamitvā abhisambodhiṃ anuppatto”ti sutvā saparivāro āgantvā Kassapassa Bhagavato santike saparivāro ehibhikkhupabbajjāya pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇi. Tasmiṃ samāgame Kassapo Bhagavā māghapuṇṇamāyaṃ pātimokkhaṃ uddisi. Tena vuttaṃ—

8. “Tassāpi Devadevassa, eko āsi samāgamo.

Khīṇāsavānaṃ vimalānaṃ, santacittāna tādīnaṃ.

9. Vīsabhikkhusahassānaṃ, tadā āsi samāgamo.

Atikkantabhavantānaṃ, hirisīlena tādīnaṃ”ti.

Tattha **atikkantabhavantānanti** atikkantaputhujjanasotāpannādīnaṃ, sabbesaṃ khīṇāsavānamevāti attho. **Hirisīlena tādīnanti** hiriya ca sīlena ca sadisānaṃ.

Tadā amhākaṃ bodhisatto Jotipālo nāma māṇavo tiṇṇaṃ vedānaṃ pāragū bhūmiyañceva antalikkhe ca pākaṭo Ghaṭikārassa kumbhakārassa sahāyo ahosi. So tena saddhiṃ Satthāraṃ upasaṅkamitvā tassa dhammakathaṃ sutvā tassa santike pabbaji. So āraddhavīriyo tiṇi piṭakāni uggaḡetvā vattapaṭipattiya Buddhasāsaṇaṃ sobhesi. Sopi taṃ Satthā byākāsi. Tena vuttaṃ—

10. “Ahaṃ tadā māṇavako, Jotipālotti vissuto.

Ajjhāyako mantadharo, tiṇṇaṃ vedāna pāragū.

11. Lakkhaṇe itihāse ca, sadhamme pāramiṃ gato.
Bhūmantalikkhakusalo, katavijjo anavayo¹.
12. Kassapassa Bhagavato, Ghaṭikāro nāmupaṭṭhako.
Sagāravo sappatisso, nibbuto tatiye phale.
13. Ādāya maṃ ghaṭikāro, upagañchi Kassapaṃ Jinaṃ.
Tassa dhammaṃ suṇitvāna, pabbajim tassa santike.
14. Āraddhavīriyo hutvā, vattāvattesu kovido.
Na kvaci parihāyāmi, pūresim Jinasāsaṇaṃ.
15. Yāvatā Buddhabhaṇitaṃ, navaṅgaṃ Jinasāsaṇaṃ.
Sabbam pariyaṇitvāna, sobhayim Jinasāsaṇaṃ.
16. Mama acchariyaṃ disvā, sopi Buddhō viyākari.
Imamhi bhaddake kappe, ayaṃ Buddhō bhavissati.
17. Ahu Kapilavhayā rammā -pa- hessāma sammukhā imaṃ.
30. Tassāpi vacanaṃ sutvā, bhiyyo cittaṃ pasādayim.
Uttariṃ vatamadhiṭṭhāsim, dasapāramipūriyā.
31. Evamaṃ samsaritvā, parivajjento anācamaṃ.
Dukkaraṇa kataṃ mayhaṃ, bodhiyāyeva kāraṇā”ti.

Tattha **bhūmantalikkhakusalo**ti bhūmisikkhāsu ca² antalikkhesu ca jotikakkācāre jotivijjāya ca kusalo ti attho. **Upaṭṭhakoti** upaṭṭhāyako. **Sappatisso**ti sappatissayo. **Nibbutoti** vinīto, vissuto vā. **Tatiye phale**ti nimittasattamī, tatiyaphalādhigamahetu nibbutoti attho. **Ādāyā**ti maṃ gahetvā. **Vattāvattesu**ti khuddakavattamahāvattesu. **Kovidoti** tesam pūraṇe kusalo. **Na kvaci parihāyāmi**ti kvacipi sīlesu vā samādhisamāpatti-ādīsu vā katthaci kutopi na parihāyāmi, sabbattha me parihāni nāma na vijjatīti dīpeti. “Na koci parihāyāmi”ti pāṭho, soye vattho.

1. Anāmaya (Sī, I)

2. Bhūmiparikkhāsu ca (Sī, I)

Yāvatāti paricchedavacanametaraṃ, yāvatakanti attho. **Buddhabhaṇṇitanti** Buddhavacanaraṃ. **Sobhayinti** sobhesiṃ pakāsesiṃ. **Mama acchariyanti** mama sammāpaṭipattiṃ aññehi asādhāraṇaṃ acchariyaṃ abbhutaṃ Kassapo Bhagavā disvāti attho. **Sam̐saritvāti** saṃsāre saṃsaritvā¹. **Anācaranti** anācāraṃ akattabbaṃ, akaraṇīyanti attho.

Tassa pana Kassapassa Bhagavato jātanagaraṃ Bārāṇasī nāma ahosi, Brahmadatto nāma brāhmaṇo pitā, paramaguṇavatī Dhanavatī nāma brāhmaṇī mātā, Tisso ca Bhāradvājo ca dve aggasāvaka, Sabbamitto nāmupaṭṭhāko, Anulā ca Uruvelā ca dve aggasāvikā, nigrodharukkho bodhi, sarīraṃ vīsatihatthubbedhaṃ ahosi, vīsativassasahassāni āyu, Sunandā nāmassa aggamahesī, Vijitaseno nāma putto, pāsādayānena nikkhami. Tena vuttaṃ—

32. “Nagaraṃ Bārāṇasī nāma, Kikī nāmāsi khattiyo.
Vasate tattha nagare, Sambuddhassa mahākulaṃ.
33. Brāhmaṇo Brahmadattova, āsi Buddhassa so pitā.
Dhanavatī nāma janikā, Kassapassa Mahesino.
38. Tisso ca Bhāradvājo ca, ahesuṃ aggasāvaka.
Sabbamitto nāmupaṭṭhāko, Kassapassa Mahesino.
39. Anulā Uruvelā ca, ahesuṃ aggasāvikā.
Bodhi tassa Bhagavato, nigrodhoti pavuccati.
41. Uccattanena so Buddho, vīsatiratanuggato.
Vijjulaṭṭhīva ākāse, candova gahapūrito.
42. Vīsativassasahassāni, āyu tassa Mahesino.
Tāvata tiṭṭhamāno so, tāresi janataṃ bahuṃ.
43. Dhammatalākaṃ māpayitvā, sīlaṃ datvā vilepanaṃ.
Dhammadussaṃ nivāsetvā, dhammamālaṃ vibhajjiya.

1. Sandhāvitvā (Ka)

44. Dhammavimalamādāsam, ṭhapayitvā mahājane.
Keci nibbānaṃ patthentā, passantu me alaṅkaraṃ.
45. Sīlakaṇḍukaṃ datvāna, jhānakavacavammitaṃ.
Dhammacammaṃ pārupitvā, datvā sannāhamuttamaṃ.
46. Satiphalakaṃ datvāna, tikhiṇaṃ ñāṇakuntimaṃ.
Dhammakhaggavaraṃ datvā, sīlasaṃsaggamaddanaṃ.
47. Tevijjābhūsaṇaṃ datvāna, āveḷaṃ caturo phale.
Chalābhiññābharaṇaṃ datvā, dhammapupphapiḷandhanaṃ.
48. Saddhammapaṇḍaracchattaṃ, datvā pāpanivāraṇaṃ.
Māpayitvābhayaṃ pupphaṃ, nibbuto so sasāvako.
49. Eso hi Sammāsambuddho, appameyyo durāsado.
Eso hi dhammaratano, Svākkhāto Ehipassiko.
50. Eso hi saṃgharatano, Suppaṭipanno anuttaro.
Sabbam tamantaraḥitaṃ, nanu rittā sabbasaṅkhārā”ti.

Tattha **vijjulaṭṭhivā**ti ghanabhāvena¹ saṇṭhitā vijjulatā viya. **Candova gahapūritoti** parivesagahaparikkhitto puṇṇacando viya. **Dhammataḷākaṃ māpayitvā**ti pariyattidhammataḷākaṃ māpayitvā. **Sīlaṃ datvā vilepananti** catupārisuddhisīlasaṅkhātāṃ cittasantativibhūsanatthaṃ vilepanaṃ datvā. **Dhammadussaṃ nivāsetvā**ti hirottappadhammasaṅkhātāṃ sātākayugaṃ nivāsetvā. **Dhammamālaṃ vibhajjivā**ti sattattiṃsabodhipakkhiyadhammakusumamālaṃ vibhajitvā, vidahitvā² attho.

Dhammavimalamādāsanti vimalaṃ sotāpattimaggasaṅkhātāṃ ādāsaṃ sāvajjānavajjakusalākusaladhammasallakkhaṇatthaṃ mahājanassa dhammataḷākatīre dhammādāsaṃ ṭhapetvāti attho. **Mahājaneti** mahājanassa. **Kecīti** ye keci. **Nibbānaṃ patthentā**ti sabbākusalamalavilayakaraṃ amatamasaṅkhatamanītikaṃ paramasaṇṭaṇṇaṃ accutirasaṃ nibbānaṃ patthentā vicaranti. Te imaṃ alaṅkāraṃ

1. Meghabhāvena (Sī, I)

2. Viracitvā (Sī, I)

vuttappakāraṃ mayā dassitaṃ passantūti attho. “Nibbānamabhipatthentā, passantu maṃ alaṅkaran”tipi pāṭho, soyevattho. Alaṅkaranti rassaṃ katvā vuttaṃ.

Sīlakaṇṇcukaṃ datvānāti pañcasīladasasīlacatupārisuddhisīlamayaṃ kaṇṇcukaṃ datvā. **Jhānakavacavammitanti** catukkapaṇṇakajjhānakavacabandhaṃ bandhitvā. **Dhammacammaṃ pārūpitvāti** satisampajaññaśaṅkhātadhammacammaṃ pārūpitvā. **Datvā sannāhamuttamanti** uttamaṃ caturaṅgasamannāgataṃ vīriyasannāhaṃ datvāti attho. **Satiphalakaṃ datvānāti** rāgādidosāripāpanivāraṇatthaṃ catusatipaṭṭhānaphalakanivāraṇaṃ datvā. **Tikhiṇaṃ ṇāṇakuntimanti** paṭivedhasamatthaṃ tikhiṇavipassanāṇāṇakuntavantam, vipassanāṇāṇanisitakuntavaranti attho, kilesabalanidhanakarasamatthaṃ vā yogāvacarayodhavaraṃ ṭhapetvāti attho. **Dhammakhaggavaraṃ datvāti** tassa yogāvacarassa vīriyupalatalanisitadhāraṃ maggapaññāvarakhaggaṃ datvā. **Sīlasaṃsaggamaddananti** ariyaṃ lokuttarasīlaṃ kilesasaṃsaggamaddanattāya, kilesanighātanattāyāti attho.

Tevijjābhūsaṇaṃ datvāti tevijjāmayam vibhūsaṇaṃ datvā. **Āveḷaṃ caturo phaleti** cattāri phalāni vaṭṭaṃsakaṃ katvā. **Chalabhiññābharaṇanti** ābharaṇattāya alaṅkāraṇattāya cha abhiññāyo datvā. **Dhammapupphapiḷandhananti** navalokuttaradhammasaṅkhātāṃ kusumamālaṃ katvā. **Saddhammapaṇḍaracchattaṃ, datvā pāpanivāraṇanti** accantavisuddhaṃ vimuttisetacchattaṃ sabbākusalātapanivāraṇaṃ datvā. **Māpayitvābhayaṃ pupphanti** abhayapuragāminam aṭṭhaṅgikamaggaṃ pupphaṃ katvāti attho.

Kassapo kira Bhagavā Kāsiraṭṭhe Setabyanagare Setabyūyyāne parinibbāyi. Dhātuyo kirassa na vikiriṃsu. Sakalajambudīpavāsino manussa sannipatitvā ekekaṃ suvaṇṇiṭṭhakaṃ koṭi-agghanaṃ ratanavicittam bahicinanatthaṃ¹ ekekaṃ aḍḍhakoṭi-agghanaṃ abhantarapūraṇatthaṃ manosilāya mattikākiccaṃ telena udakakiccaṃ karonto yojanubbedhaṃ thūpamakaṃsu.

1. Bahiracanatthaṃ (Sī)

Kassapopi Bhagavā katakicco,
Sabbasattahitameva karonto.
Kāsirājanagare migadāye,
Lokanandanakaro nivasīti.

Sesagāthāsu sabbattha pākaṭamevāti.

Iti Madhuratthavilāsiniyā Buddhavaṃsaṭṭhakathāya

Kassapabuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Ettāvatā catuvīsatiyā Buddhānaṃ Buddhavaṃsavaṇṇanā

Sabbākārena niṭṭhitā.

27. Gotamabuddhavaṃsavaṇṇanā

Dūrenidānakathā

Idāni yasmā amhākaṃ, Buddhavaṃsassa vaṇṇanā.
Anukkamena sampattā, tasmāyaṃ tassa vaṇṇanā.

Tattha amhākaṃ bodhisatto Dīpaṅkarādīnaṃ catuvīsatiyā Buddhānaṃ
santike adhikāraṃ karonto kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni
āgato. Kassapassa pana Bhagavato orabhāge ṭhapetvā imaṃ
Sammāsambuddhaṃ añño Buddhō nāma natthi. Iti **Dīpaṅkarādīnaṃ
catuvīsatiyā Buddhānaṃ** santike laddhabyākaraṇo pana bodhisatto
ye’nena¹—

“Manussattaṃ līngasampatti, hetu Satthāradassanaṃ.
Pabbajjā guṇasampatti, adhikāro ca chandatā.
Aṭṭhadhammasamodhānā, abhinīhāro samijjhatī”ti—

ime aṭṭha dhamme samodhānetvā Dīpaṅkarapādamūle katābhinihārena
“handā Buddhakare dhamme, vicināmi ito cito”ti ussāhaṃ katvā “vicinanto
tadādakkhiṃ, paṭhamāṃ dānapāraṃ”ti dānapāramitādayo

1. Ye te pana (Sī, I)

2. Khu 4. 311 piṭṭhe.

Buddhakāraḍakadhammā diṭṭhā, te pūrento yāva Vessantarattabhāvā āgami,
āgacchanto ca ye te katābhinihārānaṃ bodhisattānaṃ ānisaṃsā
saṃvaṇṇitā—

“Evaṃ sabbaṅgasampannā, bodhiyā niyatā narā.
Saṃsaraṃ dīghamaddhānaṃ, kappakoṭisatchipi.
Avīcimhi nuppajjanti, tathā lokantaresu ca.
Nijjhāmataṇhā khuppiṇā, na honti Kāḷakaṇṇikā.
Na honti khuddakā paṇā, uppajjantāpi duggatiṃ.
Jāyamānā manussesu, jaccandhā na bhavanti te.
Sotavekallatā natthi, na bhavanti mūgapakkhikā.
Itthibhāvaṃ na gacchanti, ubhatobyañjanapaṇḍakā.
Na bhavanti pariyāpannā, bodhiyā niyatā narā.
Muttā ānantarikehi, sabbattha suḍḍhagocarā.
Micchādiṭṭhiṃ na sevanti, kammakiriyadassanā.
Vasamānāpi saggesu, asaṇṇāṃ nūpapajjare.
Suḍḍhāvāsesu devesu, hetu nāma na vijjati.
Nekkhammaninnā sappurisā, viṣaṃyuttā bhavābhavā.
Caranti lokatthacariyāyo, pūrenti sabbapāramī”ti¹.

Te ānisaṃse adhigantvāva āgato. Evaṃ āgacchanto Vessantarattabhāve
ṭṭhito—

“Acetanāyaṃ pathavī, aviññāya sukhaṃ dukhaṃ.
Sāpi dānabalā mayhaṃ, sattakkhattuṃ pakampathā”ti²—

evaṃ mahāpathavikampanādīni mahāpuñṇāni katvā āyupariyosāne tato
cavitvā Tusitapure nibbatti.

1. Abhi-Ṭṭha 1. 72; Apadāna-Ṭṭha 1. 55; Jātaka-Ṭṭha 1. 53; Cariyāpiṭaka-Ṭṭha 332
piṭṭhādīsupi.

2. Khu 4. 396 piṭṭhe.

Avidūrenidānakathā

Tusitapure¹ vasamāneyeva pana bodhisatte Buddhakolāhalaṃ nāma udapādi. Lokasmim hi **tūpi kolāhalāni** uppajjanti. Seyyathidaṃ? Kappakolāhalaṃ Buddhakolāhalaṃ cakkavattikolāhalanti. Tattha “vassasatasahassassa accayena kappuṭṭhānaṃ bhavissatī”ti lokabyūhā nāma kāmāvacaradevā muttasirā vikiṇṇakesā rudamukhā² assūni hatthehi puñchamānā rattavatthanivatthā ativiya virūpavesadhārino hutvā manussapathe vicarantā evaṃ ārocenti “mārisā mārisā ito vassasatasahassassa accayena kappuṭṭhānaṃ bhavissati, ayaṃ loko vinassissati, mahāsamuddopi ussussissati, ayaṃca mahāpathavī Sineru ca pabbatarājā udḍayhissanti vinassissanti, yāva brahmalokā lokavināso bhavissati, mettaṃ mārisā bhāvētha, karuṇaṃ, muditaṃ, upekkhaṃ mārisā bhāvētha, mātaraṃ, pitaraṃ upaṭṭhahatha, kule jeṭṭhāpacāyino hothā”ti. Idaṃ **kappakolāhalaṃ** nāma.

“Vassasahassassa accayena pana Sabbaññubuddho loka uppajjissatī”ti lokapāladevatā “ito mārisā vassasahassassa accayena Buddho loka uppajjissatī”ti ugghosentiyo āhiṇḍanti. Idaṃ **Buddhakolāhalaṃ** nāma.

“Vassasatassa accayena cakkavattirājā uppajjissatī”ti devatā “ito mārisā vassasatassa accayena cakkavattirājā uppajjissatī”ti ugghosentiyo āhiṇḍanti. Idaṃ **cakkavattikolāhalaṃ** nāma³.

Tesu Buddhakolāhalasaddaṃ sutvā sakaladasasahassacakkavāḷadevatā ekato sannipatitvā “asuko nāma satto Buddho bhavissatī”ti ñatvā upasaṅkamitvā āyācanti, āyācamānā ca tassa pubbanimittesu uppannesu āyācanti. Tadā pana sabbāpi tā ekekacakkavāḷe Catumahārāja Sakka Suyāma Santusita Sunimmita Vasavatti mahābrahmehi saddhiṃ ekacakkavāḷe sannipatitvā Tusitabhavane uppannacutinimittassa bodhisattassa santikaṃ gantvā “mārisa tumhehi dasa pāramiyo pūritā,

1. Tusitabhavane (Ka)

2. Rudammukhā (Sī, Ka)

3. Khuddakapāṭha-Ṭīṭha 101; Apadāna-Ṭīṭha 1. 58-59; Jātaka-Ṭīṭha 1. 56 piṭṭhādīsupi.

pūrentehi ca na Sakkabrahmasampatti-ādikaṃ sampattiṃ patthentehi pūritā,
lokanittharaṇatthāya pana vo Sabbaññutaṃ patthentehi paripūritā,
Buddhattāya—

“Kālo kho te Mahāvīra, uppajja mātukucchiyaṃ.

Sadevakaṃ tārayanto, bujjhassu amataṃ padan”ti¹—

yācimsu.

Atha mahāsatto devatāhi evaṃ āyāciyamāno devatānaṃ paṭiññaṃ
adatvāva kāladīpadesakulajanetti-āyuparicchedavasena **pañca**
mahāvilokanāni vilokesi. Tattha “kālo nu kho, na kālo”ti paṭhamam kalam
vilokesi. Tattha vassasatasahassato uddham vaḍḍhita-āyukālo kālo nāma na
hoti. Kasmā? Tadā hi sattānaṃ jātijarāmarañāni na paññāyanti,
Buddhānañca dhammadesanā tilakkhaṇamuttā nāma natthi, tesam “aniccam
dukkhamanattā”ti kathentānaṃ “kim nāmetam² kathenti”ti neva sotabbaṃ
na saddhātappaṃ maññanti, tato abhisamayo na hoti, tasmim asati
aniyyānikaṃ sāsanaṃ hoti. Tasmā so akālo. Vassasatato ūna-āyukālopi kālo
na hoti. Kasmā? Tadā sattā ussannakilesā honti, ussannakilesānañca
dinnovādo ovādaṭṭhāne na tiṭṭhati, udaye daṇḍarāji viya khippam vigacchati.
Tasmā sopi akālo. Vassasatasahassato pana paṭṭhāya heṭṭhā vassasatato
paṭṭhāya uddham āyukālo kālo nāma. Tadā pana vassasatakālo ahosi. Atha
mahāsatto “nibbattitabbakālo”ti **kalam** passi.

Tato dīpaṃ olovento sapaṇivāre cattāro mahādīpe oloketvā “tisu dīpesu
Buddhā na nibbattanti, Jambudīpeyeva nibbattanti”ti **dīpaṃ** passi.

Tato “Jambudīpo nāma mahā, dasayojanasahassaparimāṇo, katarasmiṃ
nu kho padese Buddhā nibbattanti”ti okāsaṃ olovento Majjhima**desam**
passi. “Kapilavatthu nāma nagaraṃ, tattha mayā nibbattitabban”ti
niṭṭhamagamāsi.

1. Khu 4. 305 piṭṭhe.

2. Nāmete (Sī, Ka)

Tato kulaṃ vilokento “Buddhā nāma vessakule vā suddakule vā na nibbattanti. Lokasammate pana khattiyakule vā brāhmaṇakule vā nibbattanti, etarahi khattiyakulaṃ lokasammataṃ, tattha nibbattissāmi, Suddhodano nāma rājā pitā me bhavissatī”ti **kulaṃ** passi.

Tato mātaraṃ vilokento “Buddhamātā nāma lolā surādhuttā na hoti, kappasatasahassaṃ pana pūritapāramī jātito paṭṭhāya akhaṇḍapañcasīlāyeva hoti. Ayañca Mahāmāyā nāma devī edisī, ayaṃ me mātā bhavissati, kittakaṃ panassā **āyūti**, dasannaṃ māsānaṃ upari satta divasānī”ti passi.

Iti imaṃ pañcavidhaṃ mahāvilokanaṃ viloketvā “kālo me mārisā Buddhabhāvāyā”ti devānaṃ paṭiññāṃ datvā “gacchatha tumhe”ti tā devatā uyyojetvā Tusitadevatāhi parivuto Tusitapure Nandanavanaṃ pāvīsi. Sabbadevalokesu hi Nandanavanaṃ atthiyeva. Tatra naṃ devatā “ito cuto sugatīṃ gacchā”ti pubbe katakusalakammokāsaṃ sārāyamānā vicaranti. So evaṃ tāhi devatāhi kusalaṃ sārāyamānāhi parivuto tatra vicarantova cavitvā mahāmāyāya deviyā kucchismiṃ uttarāsālhanakkhattena paṭisandhiṃ gaṇhi. Mahāpurisassa pana mātu kucchismiṃ paṭisandhiggaṇhanakkhaṇe ekappahāreneva sakaladasasahassilokadhātu saṃkampi. Dvattimsa pubbanimittāni pāturaheṣuṃ.

Evaṃ gahitapaṭisandhikassa bodhisattassa ceva bodhisattamātuyā ca upaddavanivāraṇatthaṃ khaggahatthā cattāro devaputtā ārakkhaṃ gaṇhimsu. Bodhisattassa mātu purisesu rāgacittaṃ nuppajji, lābhaggayasaggappattā ca sā ahosi sukhinī akilantakāyā. Bodhisattañca attano kucchigataṃ vipassanne maṇiratane āvutapaṇḍusuttaṃ viya passati. Yasmā bodhisattena vasitakucchi nāma cetiyagabbhasadisā hoti, na sakkā aññena sattena āvasitum vā paribhuñjitum vā, tasmā bodhisattamātā sattāhajāte bodhisatte kālaṃ katvā Tusitapure nibbatti. Yathā pana aññā itthiyo dasa māse appatvāpi atikkamitvāpi nisinnāpi nipannāpi vijāyanti, na evaṃ bodhisattamātā. Bodhisattamātā pana bodhisattaṃ dasa māse kucchinā pariharitvā ṭhitāva vijāyati. Ayaṃ **bodhisattamātu dhammatā**.

Mahāmāyāpi devī dasa māse kucchinā bodhisattam parihaṭṭvā
 paripuṇṇagabbhā ñātigharam gantukāmā Suddhodanamahārājassa ārocesi
 “icchāmaham mahārāja Devadahanagaram gantun”ti. Rājā “sādhū”ti
 sampaṭicchitvā Kapilavatthuto yāva Devadahanagarā añjasam samam
 kāretvā kadalipuṇṇaghaṭakamukadhajapaṭākādīhi alaṅkārapetvā
 navakanakasivikāya nisīdāpetvā mahatiyā vibhūtiyā mahatā parivārena
 pesesi. Dvinnam pana nagarānam antare ubhayanagaravāsīnam
 paribhogāraham Lumbinīvanam nāma maṅgalasālavanam atthi, tam tasmim
 samaye mūlato yāva aggasākhā sabbam ekaphāliphullam ahoṣi.
 Sākhantarehi ceva pupphantarehi ca
 paramaratikaramadhuramanoramavirutāhi madamuditāhi
 anubhuttapañjarāhi¹ parabhatamadhukaravadhūhi
 upagīyamānasuranandanandanavanasadisasobham vanam disvā deviyā
 sālavanakīḷamanubhavitum cittamuppajji².

Vibhūsitā bālajanāticālīnī,
 Vibhūsitāṅgī vaniteva mālīnī.
 Sadā janānam nayanālimālīnī,
 Vilumpinīvātiviroci lumbinī.

Amaccā rañño ārocetvā devīm gahetvā tam Lumbinīvanam pavisiṃsu.
 Sā maṅgalasālamūlam gantvā tassa ujusamavaṭṭakkhandhassa
 pupphaphalapallavasamalaṅkatassa yam sākham gaṇhitukāmā ahoṣi, sā
 sālāsākhā abalā janahadayalolā sayameva vilambamānā hutvā tassā
 karatalasmiṃ samupagatā. Atha sā tam sālāsākham tambatuṅganakhujjalena
 kamaladalavattivaṭṭaṅgulinā navakanakakaṭavalayasobhinā dakkhiṇena
 paramaratikarena karena aggaḥesi. Sā tam sālāsākham gahetvā tṭhitā
 asitajaladharavivaragatā bālacandalekhā viya ca aciraṭṭhitikā accipabhā viya
 ca Nandanavanajātā devī viya ca devī virocittha. Tāvadeva cassā
 kammajavātā calīṃsu. Athassā sāṇipākāram parikkhipitvā mahājano
 paṭikkami. Sā sālāsākham gahetvā tṭṭhamānāya eva tassā gabbhavuṭṭhānam
 ahoṣi.

1. Bhūtasāṇcārāhi (Sī)

2. Apadāna-Ṭṭha 1. 60; Jātaka-Ṭṭha 1. 61 piṭṭhādīsupi passitabbam.

Taṅkhaṇaṃyeva cattāro visuddhacittā mahābrahmāno suvaṇṇajālaṃ ādāya āgantvā tena suvaṇṇajālena bodhisattaṃ sampaṭicchitvā mātu purato ṭhapetvā “attamanā devi hoti, mahesakkho te putto uppanno”ti āhaṃsu. Yathā pana aññe sattā mātukucchito nikkhamantā paṭikkūlena asucinā makkhitā nikkhamanti, na evaṃ bodhisatto. Bodhisatto pana dve hatthe dve pāde pasāretvā ṭhitakova mātu kucchisambhavena kenaci asucinā amakkhitova suddho visado Kāsikavatthe nikkhittamaṇiratanāṃ viya virocamāno mātukucchito nikkhami. Evaṃ santepi bodhisattassa ca bodhisattamātuyā ca sakkāratthaṃ ākāśato dve udakadhārā nikkhamitvā bodhisattassa ca mātuyā ca sarīre utum gāhāpesum.

Atha naṃ suvaṇṇajālena paṭiggahetvā ṭhitānaṃ brahmānaṃ hatthato cattāro mahārājāno maṅgalasammattāya sukhasamphassāya ajinappaveṇiyā gaṇhiṃsu, tesaṃ hatthato manussā dukūlacumbaṭakena gaṇhiṃsu, manussānaṃ hatthato muccitvā pathaviyaṃ patiṭṭhāya puratthimaṃ disaṃ olokesi, anekāni cakkavālasahassāni ekaṅgaṇāni ahesum. Tattha devamanussā gandhapupphamālādīhi pūjayamānā “mahāpurisa tumhehi sadiso ettha natthi, kuto uttaritaro”ti āhaṃsu. Evaṃ dasa disā anuviloketvā attanā sadisaṃ adisvā uttaradisābhimukho sattapadavītiḥarena agamāsi. Gacchanto ca pathaviyā eva gato, nākāsena. Acelakova gato, na sacelako. Daharova gato, na soḷasavassuddesiko. Mahājanassa pana ākāśena gacchanto viya alaṅkatapaṭiyatto viya ca soḷasavassuddesiko viya ca ahosi. Tato sattame pade ṭhatvā “aggohamasmi lokassā”ti-ādikaṃ¹ āsabhiṃ vācaṃ nicchārento sīhanādaṃ nadi.

Bodhisatto hi tīsu attabhāvesu mātukucchito nikkhantamattova vācaṃ nicchāresi Mahosadhatabhāve, Vessantaratabhāve, imasmiṃ attabhāveti. Mahosadhatabhāve kirassa mātukucchito nikkhantamattasseva Sakko devarājā āgantvā candanasāraṃ hatthe ṭhapetvā gato, taṃ muṭṭhiyaṃ katvāva nikkhanto. Atha naṃ mātā “tāta tvaṃ

1. Dī 2. 13; Ma 3. 164 piṭṭhesu.

kiṃ gahetvā āgatosī”ti pucchi. Osadham ammāti. Iti osadham gahetvā āgatattā “Osadhakumāro”tvevassa nāmamakaṃsu.

Vessantarattabhāve pana mātukucchito nikkhantamattova dakkhiṇahattham pasāretvā “atthi nu kho amma kiñci gehasmim dhanam, dānam dassāmī”ti vadanto nikkhami. Athassa mātā “sadhane kule nibbattosi tātā”ti puttassa hattham attano hatthatale katvā sahasatthavikam ṭhapesi.

Imasmim pana attabhāve imam sīhanādam nadīti evam bodhisatto tisu attabhāvesu mātukucchito nikkhantamattova vācam nicchāresi. Jātakkaṇepissa dvattimsa pubbanimittāni pāturaheṣum. Yasmim pana samaye amhākam bodhisatto Lumbinīvane jāto tasmimyeva samaye **Rāhulamātā** devī **Ānando Channo Kāludāyī** amacco **Kaṇḍako**¹ assarājā **Mahābodhirukkho** catasso **nidhikumbhīyo** ca jātā, tattha eko gāvutappamāṇo eko aḍḍhayojanappamāṇo eko tigāvutappamāṇo eko yojanappamāṇo ahoṣi. Ime **satta sahajātā** nāma honti.

Ubhayanagaravāsino mahāpurisaṃ gahetvā Kapilavatthupurameva agamaṃsu. Taṃdivasameva “Kapilavatthunagare Suddhodanamahārājassa putto bodhimūle nisīditvā Buddho bhavissatī”ti Tāvatisabhavane haṭṭhatuṭṭhā devasaṅghā celukkhepādīni pavattentā kīlīṃsu. Tasmim samaye Suddhodanamahārājassa kulūpako aṭṭhasamāpattilābhī **Kāladevalo**² nāma tāpaso bhattakiccaṃ katvā divāvihārattāya Tāvatisabhavanam gantvā tattha divāvihāram nisinno tā devatā tuṭṭhamānasā kīlantiyo disvā “kīṃkāraṇā tuṭṭhamānasā pamuditahadayā kīlatha, mayham taṃ kāraṇam kathethā”ti pucchi. Tato devatā āhaṃsu “mārisa Suddhodanaraṇṇo putto jāto, so Bodhimaṇḍe nisīditvā Buddho hutvā dhammacakkaṃ pavattessati, tassa ‘anantarūpaṃ Buddhalīlam passitum labhissāmā’ti iminā kāraṇena tuṭṭhamhā”ti.

Atha tāpaso tāsam devatānam vacanam sutvā paramadassanīyaranāvalokato devalokato oruyha narapatinivesanam pavisitvā

1. Ājānīyo kanthako (Sī)

2. Kāladevilo (Ka)

paññatte āsane nisīdi. Tato katapaṭisanthāraṃ rājānaṃ “putto kira te mahārāja jāto, taṃ passissāmā”ti āha. Rājā alaṅkatapaṭiyattaṃ tanayaṃ āharāpetvā devalatāpasam vandāpetum abhihari. Mahāpurisassa pādā parivattitvā vijjulatā viya asitajaladharakūṭesu tāpasassa jaṭāsu paṭiṭṭhahimsu. Bodhisattena hi tenattabhāvena vanditabbo nāma añño natthi. Tato tāpaso uṭṭhāyāsanaṃ bodhisattassa añjalim paggahehi. Rājā taṃ acchariyaṃ disvā attano puttaṃ vandi. Tāpaso bodhisattassa lakkhaṇasampattiṃ disvā “bhavissati nu kho Buddho, udāhu na bhavissati”ti āvajjetvā upadhārento “nissamsayaṃ Buddho bhavissati”ti anāgataṃsaññānaṃ nātvā “acchariyapuriso ayaṃ”ti sitaṃ akāsi.

Tato “ahaṃ imaṃ Buddhabhūtaṃ daṭṭhum labhissāmi nu kho, no”ti upadhārento “na labhissāmi, antarāyeva kālaṃ katvā Buddhasatenapi Buddhasahassenapi gantvā bodhetum asakkuṇeyye arūpabhava nibbattissāmi”ti disvā “evarūpaṃ nāma acchariyapurisaṃ Buddhabhūtaṃ daṭṭhum na labhissāmi, mahatī vata me jāni bhavissati”ti parodi. Manussa pana disvā “amhākaṃ ayyo idāneva hasitvā puna roditumārābhi, kiṃ nu kho bhante amhākaṃ ayyaputtassa koci antarāyo bhavissati”ti pucchimsu. Tāpaso āha “natthetassa antarāyo, nissamsayena Buddho bhavissati”ti. Atha kasmā tumhe paroditthāti. “Evarūpaṃ acchariyapurisaṃ Buddhabhūtaṃ daṭṭhum na labhissāmi, mahatī vata me jāni bhavissatīti attānaṃ anusocanto rodāmi”ti āha.

Tato bodhisattaṃ pañcame divase sīsaṃ nhāpetvā “nāmaṃ gaṇhissāmā”ti rājabhavanaṃ catujjātikagandhena upalimpitvā lājapañcamāni kusumāni vikiritvā asambhinnaṃpāyāsaṃ pacāpetvā tiṇṇaṃ vedānaṃ pārāṅgate aṭṭhasate brāhmaṇe nimantetvā rājabhavane nisīdāpetvā madhupāyāsaṃ bhojetvā sakkāraṃ katvā “kiṃ nu kho bhavissati”ti lakkhaṇāni pariggāhāpesum. Tesu rāmaḍayo aṭṭha brāhmaṇapaṇḍitā lakkhaṇapariggāhakā ahesum. Tesu satta janā dve aṅguliyo ukkhipitvā dvedhā byākariṃsu “imehi lakkhaṇehi samannāgato agāraṃ ajjhāvasanto rājā hoti cakkavattī, pabbajamāno Buddho”ti. Tesam pana sabbadaharo

gottena Koṇḍañño nāma brāhmaṇo bodhisattassa lakkhaṇavarasampattiṃ disvā “etassa agāramajjhe ṭhānakāraṇaṃ natthi, ekanteneva vivaṭacchado Buddho bhavissatī”ti ekameva aṅgulim ukkhipitvā ekamsabyākaraṇaṃ byākāsi. Athassa nāmaṃ gaṇhantā sabbalokathasiddhikarattā **Siddhatthoti** nāmamakaṃsu.

Atha te brāhmaṇā attano gharāni gantvā putte āmantetvā evamāhaṃsu “amhe mahallakā Suddhodanamahārājassa puttāṃ Sabbaññutaṃ pattāṃ sambhāveyyāma vā, no vā, tumhe pana tasmim pabbajitvā Sabbaññutaṃ patte tassa sāsane pabbajathā”ti. Tato sattapi janā yāvatāyukaṃ ṭhatvā yathākammaṃ gatā. Koṇḍaññamāṇavo arogo ahosi. Tadā pana rājā tesāṃ vacanaṃ sutvā “kiṃ disvā mama putto pabbijissatī”ti te pucchi. Cattāri pubbanimittāni devāti. Katarañca katarañcāti? Jiṇṇaṃ byādhitaṃ mataṃ pabbajitanti. Rājā “ito paṭṭhāya evarūpānaṃ mama puttassa santikaṃ āgamitum mā adatthā”ti vatvā kumārassa cakkhupathe jiṇṇapurisādīnaṃ āgamananivāraṇatthaṃ catūsu disāsu gāvutaḡvutaṭṭhāne ārakkhaṃ ṭhapesi. Taṃdivasaṃ maṅgalaṭṭhāne sannipatitesu asītiyā nātikulasahassesu ekameko ekamekaṃ puttāṃ paṭijāni “ayaṃ Buddho vā hotu rājā vā, mayaṃ ekamekaṃ puttāṃ dassāma, sace Buddho bhavissati, khattiyasamaṇheva parivuto vicarissati. Sace rājā cakkavattī bhavissati, khattiyakumāreheva parivuto vicarissati”ti. Atha rājā mahāpurisassa paramarūpasampannā vigatasabbadosā catusaṭṭhi dhātiyo adāsi. Bodhisatto anantena parivārena mahatā sirisamudayena vaḍḍhi.

Athekadivasāṃ rañño **vappamaṅgalaṃ** nāma ahosi. Taṃdivasaṃ rājā mahatiyā vibhūtiyā mahatā parivārena ¹nagarato nikkhamanto puttampi gahetvāva agamāsi. Kasikammaṭṭhāne eko jamburukkho paramaramaṇīyo ghanasandacchāyo ahosi. Tassa heṭṭhā kumārassa sayanaṃ paññāpetvā upari varakanakatārākhacitaṃ rattacelavitānaṃ bandhitvā sāṇipākārena parikkhipāpetvā ārakkhaṃ ṭhapetvā rājā sabbālaṅkāraṃ alaṅkaritvā amaccagaṇaparivuto¹ naṅgalakaraṇaṭṭhāna²magamāsi. Tattha rājā paramamaṅgalaṃ

1-1. Natthi (Sī, I)

2. Vappamaṅgalavappakaraṇaṭṭhāna (Sī, I)

suvaṇṇanaṅgalam gaṇhāti. Amaccādayo rajatanaṅgalādini gaṇhanti. Taṃdivasaṃ naṅgalasahassaṃ yojjyati. Bodhisattaṃ parivāretvā nisinnā dhātiyo “rañño sampattiṃ passissāmā”ti antosāṇito bahi nikkhantā.

Atha bodhisatto ito cito ca olokento kiñci adisvā sahasā utthāya pallaṅkaṃ ābhujitvā ānāpāne pariggahetvā paṭhamajjhānaṃ nibbattesi. Dhātiyo khajjabhojjantare vicarantiyo thokaṃ cirāyimsu. Sesarukkhānaṃ chāyā nivattā, tassa pana jamburukkhassa chāyā parimaṇḍalā hutvā tatttheva aṭṭhāsi. Dhātiyo panassa “ayyaputto ekakovā”ti vegena sāṇipākāraṃ ukkhipitvā pariyesantiyo sirisayane pallaṅkena nisinnaṃ taṅca pāṭihāriyaṃ disvā gantvā taṃ pavattiṃ rañño ārocesuṃ. Rājā vegena āgantvā taṃ pāṭihāriyaṃ disvā “ayaṃ vo tāta dutiyavandanā”ti puttaṃ vandi.

Atha mahāpuriso anukkamena soḷasavassuddesiko ahosi. Rājā bodhisattassa tiṇṇaṃ utūnaṃ anucchavike Rammasurammasubhanāmake tayo pāsāde kāresi. Ekaṃ navabhūmikaṃ ekaṃ sattabhūmikaṃ ekaṃ pañcabhūmikaṃ. Tayopi pāsādā ubbedhena samappamāṇā ahesuṃ. Bhūmikāsu pana nānattaṃ ahosi.

Atha rājā cintesi “putto me vayappatto chattamassa ussāpetvā rajasirim passissāmī”ti. So sākiyānaṃ paṇṇāni paṇiṇi “putto me vayappatto, rajje naṃ patiṭṭhāpessāmi, sabbe attano gehesu vayappattā dārikā imaṃ gehaṃ pesentū”ti. Te rañño sāsanaṃ sutvā “kumāro kevalaṃ rūpasampanno, na kiñci sippaṃ jānāti, dārabharaṇaṃ kātuṃ na sakkhissati, na mayaṃ dhītaro dassāmā”ti āhaṃsu. Rājā taṃ pavattiṃ sutvā puttassa santikaṃ gantvā tamatthaṃ ārocesi. Bodhisatto “kiṃ sippaṃ dassetuṃ vaṭṭatī”ti āha. Sahassatthāmaṃ dhanuṃ āropetuṃ vaṭṭatī tātāti. “Tena hi āharāpethā”ti āha. Rājā āharāpetvā adāsi. Taṃ dhanuṃ purisasahassaṃ āropeti, purisasahassaṃ oropeti. Mahāpuriso taṃ sarāsaṇaṃ āharāpetvā pallaṅkena nisinnova jiyaṃ pādaṅguṭṭhake veṭṭhāpetvā kaḍḍhanto pādaṅguṭṭhakeneva dhanuṃ āropetvā vāmena hatthena daṇḍe gahetvā dakkhiṇena hatthena kaḍḍhitvā jiyaṃ ropesi. Sakalanagaraṃ uppattanākārappattaṃ

ahosi. “Kiṃ eso saddo”ti ca vutte “devo gajjati”ti āhaṃsu. Athaññe “tumhe na jānātha, na devo gajjati aṅgīrasassa kumārassa sahasatthāmaṃ dhanuṃ āropetvā jiyāṃ poṭhentassa jiyappahārasaddo eso”ti āhaṃsu. Sākiyā taṃ sutvā tāvatakeneva āraddhacittā tuṭṭhamānasā ahesuṃ.

Atha mahāpuriso “kiṃ kātuṃ vaṭṭati”ti āha. Atthaṅgulabahalaṃ ayopaṭṭaṃ kaṇḍena vijjhituṃ vaṭṭatīti. Taṃ vijjhitvā “aññaṃ kiṃ kātuṃ vaṭṭati”ti āha. Caturaṅgulabahalaṃ asanaphalakaṃ vijjhituṃ vaṭṭatīti. Tampi vijjhitvā “aññaṃ kiṃ kātuṃ vaṭṭati”ti āha. Vidatthibahalaṃ udumbaraphalakaṃ vijjhituṃ vaṭṭatīti. Tampi vijjhitvā aññaṃ kiṃ kātuṃ vaṭṭatīti. Tato “vālukasakaṭṭhāni”ti āhaṃsu. Mahāsatto vālukasakaṭṭhāni palālasakaṭṭhāni vinivijjhitvā uḍaḍḍa ekūṣabhappamāṇaṃ kaṇḍaṃ pesesi thale attha-usabhappamāṇaṃ. Atha taṃ “vātingaṇasaññāya vālaṃ vijjhituṃ vaṭṭati”ti āhaṃsu. “Tena hi yojanamattaṃ vātingaṇaṃ bandhāpethā”ti vatvā yojanamattake vātingaṇasaññāya vālaṃ bandhāpetvā rattandhakāre meghapaṭalehi channāsu disāsu kaṇḍaṃ khiṇi. Taṃ gantvā yojanamattake vālaṃ phāletvā pathaviṃ pāvisi. Na kevalaṃ ettakameva, taṃdivasaṃ mahāpuriso loke vattamānaṃ sippaṃ sabbameva dassesi.

Atha Sākiyā attano dhītaro alaṅkaritvā pesayimsu. Cattālīsasahasā nāṭakittiyo ahesuṃ. Rāhulamātā pana devī aggamaheṣī ahosi. Mahāpuriso devakumāro viya surayuvatīhi parivuto narayuvatīhi parivuto nippurisehi turiyehi paricāriyamāno mahāsampattiṃ anubhavamāno utuvārena utuvārena tesu tīsu pāsādesu viharati. Athekadivasaṃ bodhisatto uyyānabhūmiṃ gantukāmo sārathim āmantetvā “rathaṃ yojehi uyyānabhūmiṃ passissāmī”ti āha. So “sādhū”ti paṭissuṇitvā mahārahaṃ vararucirathirakubbaravarattaṃ thirataraneminābhīm varakanakaratamaṇīratanaḥhacita-īśāṃukhaṃ navakanakaratatārakakhacitanemipassaṃ samosaritavividhasurabhikusumadāmasassirikaṃ ravirathasadisadassanīyaṃ vararathaṃ samalaṅkaritvā sasikumudasadisavaṇṇe anilagaruḷajave ājānīye cattāro maṅgalasindhava

yojetvā bodhisattassa paṭivedesi. Bodhisatto devavimānasadisam tam rathavaramāruyha uyyānābhimukho pāyāsi.

Atha devatā “Siddhatthakumārassa abhisambujjhanakālo āsanno, pubbanimittamassa dassessāmā”ti ekaṃ devaputtam jarājajjarasarīram khaṇḍadantaṃ palitakesaṃ vaṅkagattaṃ daṇḍahatthaṃ pavedhamānaṃ katvā dassesuṃ. Tam bodhisatto ceva sārathi ca passanti. Tato bodhisatto “sārathi ko nāmesa puriso kesāpissa na yathā aññesan”ti **Mahāpadānasutte**¹ āgatanayeneva pucchitvā tassa vacanaṃ sutvā “dhiratthu vata bho jāti, yatra hi nāma jātassa jarā paññāyissatī”ti² saṃviggahadayo tatova paṭinivattitvā pāsādameva abhiruhi.

Rājā “kiṃ kārāṇā mama putto paṭinivattī”ti pucchi. Jiṇṇapurisaṃ disvā devāti. Tato kampamānamānaso rājā aḍḍhayojane ārakkhaṃ ṭhapesi. Punekadivasam bodhisatto uyyānaṃ gacchanto tāhi eva devatāhi nimmitaṃ byādhitaṅca purisaṃ disvā purimanayeneva pucchitvā saṃviggahadayo nivattitvā pāsādameva abhiruhi. Rājā pucchitvā nāṭakāni vissajjesi. “Pabbajjāya mānasaṃ assa bhinnaṃ karissan”ti ārakkhaṃ vaḍḍetvā samantato tigāvutappamāṇe padese ārakkhaṃ ṭhapesi.

Punapi bodhisatto ekadivasam uyyānaṃ gacchanto tatheva devatāhi nimmitaṃ kālaṅkataṃ disvā purimanayeneva pucchitvā saṃviggahadayo nivattitvā pāsādamabhiruhi. Rājā nivattanakārāṇaṃ pucchitvā puna ārakkhaṃ vaḍḍhetvā yojanappamāṇe padese ārakkhaṃ ṭhapesi.

Punapi bodhisatto ekadivasam uyyānaṃ gacchanto tatheva devatāhi nimmitaṃ sunivatthaṃ supārutaṃ pabbajitaṃ disvā “ko nāmeso samma sārathī”ti sārathiṃ pucchi. Sārathi kiñcāpi Buddhuppādassa abhāvā pabbajitaṃ vā pabbajitaguṇe vā na jānāti, devatānubhāvena pana “pabbajito nāmāyaṃ devā”ti vatvā pabbajjāya guṇaṃ tassa vaṇṇesi.

Tato bodhisatto pabbajjāya ruciṃ uppādetvā taṃdivasaṃ uyyānaṃ agamāsi. Dīghāyukā bodhisattā vassasate vassasate atikkante

1. Dī 2. 18 piṭṭhādīsu.

2. Dī 2. 19-20 piṭṭhādīsu.

jiṇṇādisu ekekaṃ addasaṃsu. Amhākaṃ pana bodhisatto appāyukakāle uppannattā catunnaṃ catunnaṃ māsānaṃ accayena uyyānaṃ gacchanto anukkamena ekekaṃ addasa. Dīghabhāṇakā panāhu “cattāri nimittāni ekadivaseneva disvā agamāsī”ti. Tattha divasabhāgaṃ kīḷitvā uyyānarasamanubhavitvā maṅgalapokkharāṇiyaṃ nhatvā atthaṅgate sūriye maṅgalasilātale nisīdi attānaṃ alaṅkārapetukāmo. Athassa cittaṅcāramaññāya Sakkena Devānamindena āṇatto Vissakammo nāma devaputto āgantvā tasseva kappakasadiṣo hutvā dibbehi alaṅkārehi alaṅkari. Athassa sabbālaṅkārasamalaṅkatassa sabbatālāvacaresu¹ sakāni sakāni paṭibhānāni dassayantesu, brāhmaṇesu ca “jaya nandā”ti-ādivacanehi sutamaṅgalikādisu nānappakārehi maṅgalavacanatthutighosehi sambhāventesu² sabbālaṅkārasamalaṅkataṃ rathavaraṃ abhiruhi. Tasmiṃ samaye “Rāhulamātā puttāṃ vijātā”ti sutvā Suddhodanamahārājā “puttassa me tuṭṭhiṃ nivedethā”ti sāsanaṃ paṇiṇi. Bodhisatto taṃ sutvā “rāhu jāto³, bandhanaṃ jātan”ti āha. Rājā “kiṃ me putto avacā”ti pucchitvā taṃ vacanaṃ sutvā “ito paṭṭhāya me nattā ‘Rāhulakumāro’ tveva nāmaṃ hotū”ti āha.

Bodhisattopi taṃ rathavaramāruyha mahatā parivārena atimanoramena sirisobhaggena nagaraṃ pāvisi. Tasmiṃ samaye rūpasiriyā guṇasampattiyaṃ ca akisā Kisāgotamī nāma khattiyakaññā uparipāsādavaratalagatā nagaraṃ pavisantassa bodhisattassa rūpasiriṃ disvā sañjātapītisomanassā hutvā—

“Nibbutā nūna sā mātā, nibbuto nūna so pitā.

Nibbutā nūna sā nārī, yassāyaṃ īdiso patī”ti⁴—

imaṃ udānaṃ udānesi.

Bodhisatto taṃ sutvā cintesi “ayaṃ me sussavanaṃ vacanaṃ sāvesi, ahaṃ hi nibbānaṃ gavesanto vicarāmi, ajjeva mayā gharāvāsaṃ chaḍḍetvā

1. Sabbatālāvacaresu (Sī, I)

2. Sāvayantesu (Sī, I)

3. Rāhulo jāto (Sī, I)

4. Abhi-Ṭṭha 1. 76; Dhammapada-Ṭṭha 1. 54; Apadāna-Ṭṭha 1. 73;

Jātaka-Ṭṭha 1. 71 piṭṭhesupi passitabbaṃ.

nikkhamma pabbajitvā nibbānaṃ gavesituṃ vaṭṭatī”ti. “Ayaṃ imissā ācariyabhāgo hotū”ti muttāhāraṃ kaṇṭhato omuñcitvā kisāgotamiyā sataśahassagghanikaṃ paramaratikaraṃ muttāhāraṃ pesesi. Sā “Siddhatthakumāro mayi paṭibaddhadayo hutvā paṇṇākāraṃ pesesi”ti somanassajātā ahosi.

Bodhisattopi mahatā sirisamudayena paramaramaṇīyaṃ pāsādaṃ abhiruhitvā sirisayane nipajji. Tāvadeva naṃ
paripuṇṇarajanikarasadisaruciravaravadanā bimbaphalasadisadasanavasana
sitavimalasamasamhitāviraḷavaradasanā asitanayanakesapāsā
sujātañjanātinīlakuṭilabhamukā sujātahaṃsasama¹ samhitapayodharā
ratikaranavakanakarajataviracita²varamaṇimekhalā
parigatavipulaghanajaghanataṭā karikarasannibho’ruyugalā
naccagītavāditesu kusalā surayuvatisadisarūpasobhā varayuvatiyo
madhuraravāni turīyāni gahetvā mahāpurisaṃ samparivāretvā
ramāpayantiyo naccagītavādītāni payojayimsu. Bodhisatto pana kilesesu
virattacittatāya naccagītādīsū anabhirato muhuttaṃ niddaṃ okkami.

Tā taṃ disvā “yassatthāya naccādīni mayaṃ payojema, so niddaṃ upagato, idāni kimatthaṃ kilamāmā”ti gahitāni turīyāni ajjhottharivā nipajjimsu, gandhatelappadīpā ca jhāyanti. Bodhisatto pabujjhivā sayanapiṭṭhe pallaṅkena nisinno addasa tā itthiyo turīyabhaṇḍāni avattharivā niddāyantiyo paggharitalālā kilinnakapolagattā, ekaccā dante khādantiyo, ekaccā kākacchantiyo, ekaccā vippalapantiyo, ekaccā vivaṭamukhā, ekaccā apagatavasanarasanā, pākaṭabībhacchasambādhaṭṭhānā, ekaccā vimuttākulasiroruhā, susānarūparūpaṃ³ dhārayamānā sayimsu. Mahāsatto tāsāṃ taṃ vippakāraṃ disvā bhiyyoso mattāya kāmesu viratthacitto ahosi. Tassa pana alaṅkatapaṭiyattaṃ dasasatanayanabhavanasadisāṃ rucirasobhampi pāsādavaratalaṃ apaviddhamatasarīraḷapabharitaṃ āmakasusānamiva paramapaṭikkūlaṃ upaṭṭhāsi. Tayopi bhavā ādittabhavanasadisā hutvā upaṭṭhahimsu. “Upaddutaṃ vata bho, upassaṭṭhaṃ vata bho”ti ca vācaṃ pavattesi. Ativiya pabbajjāya cittaṃ nami.

1. Sujātapīṇapūrasama... (Ka)

2. Rucira... (Ka)

3. Susānānurūpaṃ (Ka)

So “ajjeva mayā mahābhinikkhamanaṃ nikkhamituṃ vaṭṭatī”ti sirisayanato uṭṭhāya dvārasamīpaṃ gantvā “ko etthā”ti āha. Ummāre sīsāṃ katvā nipanno Channo āha “ahaṃ ayyaputta Channo”ti. Atha mahāpuriso “ahaṃ ajja mahābhinikkhamanaṃ nikkhamitukāmo, na kañci paṭiveditvā sīghamekaṃ atijavaṃ sindhavaṃ kappehī”ti. So “sādhu devā”ti assabhaṇḍakaṃ gahetvā assasālaṃ gantvā gandhatelappadīpesu jalantesu sumanapaṭṭavitānassa heṭṭhā paramaramaṇīye bhūmibhāge ṭhitāṃ arimanthakaṃ¹ Kaṇḍakaṃ turaṅgavaraṃ disvā “ajja mayā ayyaputtassa nikkhamanaṭṭhāya imameva maṅgalahayaṃ kappetuṃ vaṭṭatī”ti Kaṇḍakaṃ kappesi. So kappiyamānova aññāsi “ayaṃ kappanā atigāḷhā, aññesu divasesu uyyānakīlaṃ gamanakāle kappanā viya na hoti. Nissamsayaṃ ajjeva ayyaputto mahābhinikkhamanaṃ nikkhamissatī”ti. Tato tuṭṭhamānaso mahāhasitaṃ hasi. So² nādo taṃ sakalakapilavatthupuraṃ unnādaṃ kareyya, devatā pana sannirumbhitvā³ na kassaci sotuṃ adamsu.

Bodhisatto “puttaṃ tāva passissāmi”ti cintetvā ṭhitaṭṭhānato uṭṭhāya Rāhulamātuyā vasanaṭṭhānaṃ gantvā gabbhadvāraṃ vivari. Tasmim̐ khaṇe antogabbhe gandhatelappadīpo jhāyati. Rāhulamātā sumanamallikādīnaṃ ambaṇamattena abhippakiṇṇe varasayane puttassa matthake hatthaṃ ṭhapetvā niddāyati. Bodhisatto ummāre pādaṃ ṭhapetvā ṭhitakova oloketvā “sacāhaṃ deviyā hatthaṃ apanetvā mama puttaṃ gaṇhissāmi, devī pabujjhissati, evaṃ me abhinikkhamanassa antarāyo bhavissati. Buddho hutvāva āgantvā puttaṃ passissāmi”ti cintetvā pāsādatalato otaritvā assassa samīpaṃ gantvā evamāha “tāta Kaṇḍaka tvaṃ ajja ekarattim̐ maṃ tāraya, ahaṃ taṃ nissāya Buddho hutvā sadevakaṃ lokaṃ tāressāmi”ti. Tato ullaṅghitvā Kaṇḍakassa piṭṭhiṃ abhiruhi. Kaṇḍako gīvato paṭṭhāya āyāmato aṭṭhārasahattho hoti tadanurūpena ubbedhena samannāgato rūpaggajavabalasampanno sabbaseto dhotasaṅkhasadisadassanīyavaṇṇo. Tato bodhisatto varaturaṅgapiṭṭhigato Channaṃ assassa vāladhiṃ gāhāpetvā adḍharattasamaye nagarassa mahādvāraṃ sampatto.

1. Arijanamanthakaṃ (Ka)

2. Tassa (Ka)

3. Sannirujjhivā (Ka)

Tadā pana rājā pubbeva bodhisattassa gamanapaṭisedhanatthāya dvīsu dvārakavāṇesu ekekaṃ purisasahassena vivaritabbaṃ kāretvā tattha bahupurise ārakkhaṃ ṭhapesi. Bodhisatto kira purisagaṇanāya koṭisatasahassassa balaṃ dhāresi, hatthigaṇanāya koṭisahassassa. Tasmā so cintesi “yadi dvāraṃ na vivarīyati¹, ajja Kaṇḍakassa piṭṭhe nisinno Channaṃ vāladhiṃ gāhāpetvā tena saddhiṃyeva kaṇḍakaṃ ūrūhi nippīletvā aṭṭhārasahattaṃ pākāraṃ uppatitvā atikkameyyan”ti. ²Channo cintesi “sace dvāraṃ na ugghāpayati, ahaṃ ayyaputtaṃ khandhe katvā Kaṇḍakaṃ dakkhiṇahatthena parikkhipanto upakacchake katvā uppatitvā pākāraṃ atikkamissāmi”ti. Kaṇḍako cintesi “ahaṃ dvāre avivariyamāne yathānisinnaeva ayyaputtaṃ gahitavāladhinā channena saddhiṃ uppatitvā pākārassa purato paṭiṭṭhahissāmi”ti. Evameva tayo purisā cintayimṃsu². Dvāre adhivatthā devatā mahādvāraṃ vivarimṃsu.

Tasmim̐ khaṇe māro pāpimā “mahāsattaṃ nivattessāmi”ti āgantvā gaganatale ṭhatvā āha—

“Mā nikkhama Mahāvīra, ito te sattame dine.

Dibbaṃ tu cakkaratanāṃ, addhā pātu bhavissati—

dvisahassaparittadīpaparivārānaṃ catunnaṃ mahādīpānaṃ rajjaṃ kāressasi, nivatta mārisā”ti. Mahāpuriso āha “kosi tvaṃ”ti. Ahaṃ vasavattīti.

“³Jānamahaṃ mahārāja, mayhaṃ cakkassa sambhavaṃ³.

Anatthiko haṃ rajjena, gaccha tvaṃ māra mā idha.

Sakalaṃ dasasahassampi, lokadhātumahaṃ pana.

Unnādetvā bhavissāmi, Buddho loka vināyako”ti—

āha. So tatthevantaradhāyi.

Mahāsatto ekūnattimsavassakāle hatthagataṃ cakkavattirajjaṃ kheḷapiṇḍaṃ viya anapekkho chaḍḍetvā cakkavattisirinivāsabhūtā rājabhavanā nikkhamitvā āsālhipuṇṇamāya uttarāsālhanakkhatte vattamāne nagarato nikkhamitvā

1. Na avāpurīyati (Sī, I), vivarissati (Ka)

2-2. Natthi (Sī, I)

3-3. Māra jānāmahāṃ mayhaṃ, cakkassa pana sambhavaṃ (Ka)

nagaraṃ apaloketukāmo ahosi. Vitakkasamanantaramēva cassa kulālacakkaṃ viya so bhūmippadeso parivatti. Yathāṭṭhitova mahāsatto kapilavatthupuraṃ disvā tasmim bhūmippadeso kaṇḍakanivattanaṃ nāma cetiyaṭṭhānaṃ dassetvā gantabbamaggābhimukhaṃyeva Kaṇḍakaṃ katvā pāyāsi mahatā sakkārena ulārena sirisamudayena. Tadā mahāsatte gacchante tassa purato devatā satṭhi ukkāsatasaḥassāni dhārayimṣu, tathā pacchato satṭhi, dakkhiṇato satṭhi ukkāsatasaḥassāni, tathā vāmapassato. Aparā devatā surabhikusumamālādāmacandanacuṇṇacāmaradhajapaṭākāhi sakkarontiyo parivāretvā agamaṃsu. Dibbāni saṅgītāni anekāni ca turīyāni vajjimṣu.

Iminā sirisamudayena gacchanto bodhisatto ekaratteneva tīṇi rajjāni atikkamma tiṃsayojanikaṃ maggaṃ gantvā Anomānadītīraṃ sampāpuṇi. Atha bodhisatto nadītīre ṭhatvā channaṃ pucchi “kā nāmāyaṃ nadī”ti. Anomā nāma devātī. “Amhākampi pabbajjā anomā bhavissatī”ti paṇhiyā assaṃ ghaṭṭento assassa saññaṃ adāsi. Asso ullaṅghitvā aṭṭha-usabhavitthārāya nadiyā pārimatīre aṭṭhāsi. Bodhisatto assapiṭṭhito oruyha muttarāsisadisē vālukāpuline ṭhatvā channaṃ āmantesi “samma Channa tvaṃ mayhaṃ ābharaṇāni ceva Kaṇḍakaṇca ādāya gaccha, ahaṃ pabbajissāmī”ti. Channo ahampi deva pabbajissāmīti. Bodhisatto āha “na labbhā tayā pabbajitum, gaccheva tvaṃ”ti tikkhattum nivāretvā ābharaṇāni ceva Kaṇḍakaṇca paṭicchāpetvā cintesi “ime mayhaṃ kesā samaṇasārubbā na honti, te khaggena chindissāmī”ti dakkhiṇena hatthena paramanisitamasivaraṃ gahetvā vāmahatthena moliyā saddhim cūlaṃ gahetvā chindi, kesā dvaṅgulamattā hutvā dakkhiṇato āvaṭṭamānā sīsē¹ alliyimṣu. Tesāṃ pana kesānaṃ yāvajjivaṃ tadeva pamāṇaṃ ahosi, massu ca tadanurūpaṃ, puna kesamassu-ohāraṇakiccampissa nāhosi. Bodhisatto saha moliyā cūlaṃ gahetvā “sacāhaṃ Buddho bhavissāmi, ākāse tiṭṭhatu, no ce, bhūmiyaṃ patatū”ti ākāse khiṇi. Taṃ cūlaṃmaṇibandhanaṃ yojanappamāṇaṃ ṭhānaṃ gantvā ākāse aṭṭhāsi.

1. Sīsāṃ (Ka)

Atha Sakko devarājā dibbena cakkhunā olokento yojanikena ratanacaṅkoṭakena taṃ paṭiggahetvā Tāvatiṃsabhavane tiyojanam sattaratanamayam **Cūlāmaṇicetiyaṃ** nāma paṭiṭṭhāpesi. Yathāha—

“Chetvāna moḷim varagandhavāsitaṃ,
Vehāyasam ukkhipi aggapuggalo.
Sahassanetto sirasā paṭiggahi,
Suvaṇṇacaṅkoṭavarena vāsavo”ti¹.

Puna bodhisatto cintesi “imāni Kāsikavatthāni mahagghāni, na mayham samaṇasārubbāni”ti. Athassa Kassapabuddhakāle purāṇasahāyako ghaṭikāramahābrahmā ekaṃ buddhantaram vināsabhāvāppattena mittabhāvena cintesi “ajja me sahāyako mahābhinikkhamanam nikkhanto, samaṇaparikkhāramassa gahetvā gacchissāmi”ti.

“Ticīvaraṇca patto ca, vāsi sūci ca bandhanam.
Parissāvanaṇca aṭṭhete, yuttayogassa bhikkhuno”ti²—

ime aṭṭha samaṇaparikkhāre āharitvā adāsi. Mahāpuriso arahaddhajaṃ nivāsetvā uttamaṃ pabbajjāvesaṃ gahetvā³sāṭakayugalaṃ ākāse khipi. Taṃ mahābrahmā paṭiggahetvā brahmaloke dvādasayojanikaṃ sabbaratanamayam cetiyaṃ katvā taṃ anto pakkhipitvā ṭhapesi. Atha naṃ mahāsatto³ “Channa mama vacanena mātāpitūnaṃ ārogyaṃ vadehi”ti vatvā uyyojesi. Tato channo mahāpurisaṃ vanditvā padakkhiṇaṃ katvā pakkāmi. Kaṇḍako pana Channena saddhiṃ mantayamānassa bodhisattassa vacanaṃ suṇanto ṭhatvā “natthi dāni mayham puna sāmīno dassanan”ti cakkhupathamassa vijahanto viyogadukkhamadhivāsetuṃ asakkonto hadayena phalitena kālaṃ katvā suraripudurabhibhavane Tāvatiṃsabhavane Kaṇḍako nāma devaputto hutvā nibbatti. Tassa uppatti vimalatthavilāsiniyā⁴ vimānavatthuṭṭhakathāya gahetabbā. Channassa paṭhamam ekova soko ahosi.

1. Ma-Ṭṭha 2. 1; Saṃ-Ṭṭha 2. 28; Apadāna-Ṭṭha 1. 78; Jātaka-Ṭṭha 1. 76 piṭṭhesu.

2. Dī-Ṭṭha 1. 184; Ma-Ṭṭha2. 116; Ma-Ṭṭha3. 231 Am-Ṭṭha 2. 380; Vi-Ṭṭha 1. 205; Apadāna-Ṭṭha 1. 76; Jātaka-Ṭṭha 1. 78; Mahāniddesa-Ṭṭha 409 piṭṭhādīsopi passitabbam.

3-3. Natthi (Sī, I)

4. Vimalatthavikāsiniyā (Ka)

so Kaṇḍakassa kālakiriyāya dutiyena sokena pīḷiyamāno rodanto paridevanto dukkhena agamāsi.

Bodhisattopi pabbajitvā tasminīyeva padese Anupiyam nāma ambavanam atthi, tattheva sattāham pabbajjāsukhena vītināmetvā tato pacchā sañjhāppabhānurañjitasaliladharasamvuto saradasamaye paripuṇṇarajanikaro viya kāsāvavarasamvuto ekakopi anakajanaparivuto viya virocamāno tam vanavāsimagapakkhīnam nayanāmatapānamiva karonto ekacaro sīho viya narasīho mattamātaṅgavilāsagāmī samassāsento viya vasundharam pādālehi ekadivaseneva tiṃsayojanikam maggam gantvā uttuṅgataṅgabhaṅgam asaṅgam Gaṅgam nadim uttaritvā ratanajutivisaravirājītavararucirarājagaham Rājagaham nāma nagaram pāvisi. Pavisitvā ca pana sapadānam piṇḍāya cari. Sakalam pana tam nagaram bodhisattassa rūpadassanena Dhanapālake pavitṭhe tam nagaram viya Asurinde pavitṭhe devanagaram viya saṅkhobhamagamāsi. Piṇḍāya carante mahāpurise nagaravāsino manussā mahāsattassa rūpadassanena sañjātapītisomanassā jātavimhitā bodhisattassa rūpadassanāvajjitahadayā ahesum.

Tesam manussānam aññataro aññataram evamāha “kinnu yam bho rāhubhayena nigūḷhakiraṇajālo puṇṇacando manussalokamāgato”ti. Tamañño sitam katvā evamāha “kim kathesi samma kadā nāma tayā puṇṇacando manussalokamāgato diṭṭhapubbo, nanu esa kusumaketukāmadevo vesantaramādāya amhākam mahārājassa nāgarānañca paramalīḷāvibhūtim disvā kilītumāgato”ti. Tamañño sitam katvā evamāha “kim bho tvaṃ ummattosi, nanu kāmo issarakodhahutāsanaparidaḍḍhasarīro surapatidasasatanayano eso amarapurasaññāya idhāgato”ti. Tamañño īsakam hasitvā “kim vadesi bho te pubbāparavirodham, kuto panassa dasasatanayanāni, kuto vajiram, kuto erāvaṇo. Addhā brahmā esa brāhmaṇajanam pamattam ñatvā vedavedaṅgādīsu niyojanatthāya āgato”ti. Te sabbe pi apasādetvā añño paṇḍitajātiko evamāha “nevāyam

puṇṇacando, na ca kāmadevo, nāpi dasasatanayano, na cāpi brahmā,
sabbalokaṇāyako satthā esa acchariyamanusso”ti.

Evam sallapantesu eva nāgareshu rājapurisā gantvā taṃ pavattim rañño
Bimbisārassa ārocesum “deva devo vā gandhabbo vā udāhu nāgarājā vā
yakkho vā ko nu vā amhākaṃ nagare piṇḍāya caratī”ti. Rājā taṃ sutvā
uparipāsādatale ṭhatvā mahāpurisaṃ disvā acchariyabbhutacittajāto
rājapurise āṇāpesi “gacchatha bhaṇe taṃ vīmaṃsatha, sace amanusso
bhavissati, nagarā nikkhamitvā antaradhāyissati, sace devatā bhavissati,
ākāseṇa gamissati, sace nāgarājā bhavissati, pathaviyaṃ nimujjitvā
gamissati, sace manusso bhavissati, yathā laddhaṃ bhikkhaṃ
paribhuñjissati”ti.

Mahāpurisopi santindriyo santamānaso rūpasobhāya mahājanassa
nayanāni ākaḍḍhento viya yugamattaṃ pekkhamāno missakabhattaṃ
yāpanamattaṃ saṃharitvā pavittṭhadvāreneva nagarā nikkhamitvā
Paṇḍavapabbatacchāyāya puratthābhimukho nisīditvā āhāraṃ
paccavekkhitvā nibbikāro paribhuñji. Tato rājapurisā gantvā taṃ pavattim
rañño ārocesum. Tato dūtavacanaṃ sutvā Magadhādhipati rājā bālajanehi
duranusāro Merumandārasāro sattaśāro Bimbisāro bodhisattassa
guṇassavaneneva sañjātadassanakutūhalo vegena nagarato nikkhamitvā
Paṇḍavapabbatābhimukho gantvā yānā oruyha bodhisattassa santikaṃ
gantvā tena katānuñño bandhujanasinehasītale silātale nisīditvā
bodhisattassa iriyāpathe pasīditvā katapaṭisaṇthāro nāmagottādīni pucchitvā
bodhisattassa sabbam issariyaṃ niyyātesi. Bodhisatto “mayhaṃ mahārāja
vatthukāmehi vā kilesakāmehi vā attho natthi. Ahaṃ hi
paramābhisambodhiṃ patthayanto nikkhanto”ti āha. Rājā anekappakāreṇa
yācantopi tassa cittaṃ alabhitvā “addhā Buddhō bhavissati, Buddhabhūtena
pana tayā paṭhamaṃ mama vijitaṃ āgantabban”ti vatvā nagaraṃ pavittṭho.

Atha Rājagahaṃ vararājagahaṃ,
Nararājavare nagaraṃ tu gahe.
Girirājavarō minirājavarō,
Migarājagato Sugatopi gato.

Atha bodhisatto anupubbena cārikaṃ caramāno Ālāraṇṇa Kālāmaṃ Udakaṇṇa Rāmaputtaṃ upasaṅkamitvā aṭṭha samāpattiyo nibbattetvā “nāyaṃ maggo bodhiyā”¹ti taṃ samāpattibhāvanaṃ analaṅkaritvā mahāpadhānaṃ padahitukāmo Uruvelaṃ gantvā “ramaṇīyo vatāyaṃ bhūmibhāgo”²ti tattheva vāsaṃ upagantvā mahāpadhānaṃ padahi. Lakkhaṇapariggāhakabrāhmaṇānaṃ cattāro puttā Koṇḍañño brāhmaṇo cāti ime pañca janā paṭhamameva pabbajitā gāmanigamarājadhānīsu bhikkhācariyaṃ carantā tattha bodhisattaṃ sampāpuṇīṃsu. Atha naṃ chabbassāni mahāpadhānaṃ padahantaṃ “idāni Buddho bhavissati, idāni Buddho bhavissati”³ti pariveṇasammajjanādikāya vattapaṭipattiyaṃ upaṭṭhahamānā santikāvacaṇāvassa ahesuṃ. Bodhisattopi “koṭippattaṃ dukkaraṃ karissāmi”⁴ti ekatilataṇḍulādīhi vītināmesi. Sabbasopi āhārupacchedaṃ akāsi. Devatāpi lomakūpehi dibbojaṃ upahārayamānā pakkhipiṃsu.

Athassa tāya nirāhāratāya paramakisabhāvappattakāyassa suvaṇṇavaṇṇo kāyo kālavaṇṇo ahosi, dvattimśa mahāpurisalakkhaṇāni paṭicchannāni ahesuṃ. Atha bodhisatto dukkarakārikāya antaṃ gantvā “nāyaṃ maggo bodhiyā”⁵ti oḷārikaṃ āhāraṃ āhāretuṃ gāmanigamesu piṇḍāya caritvā āhāraṃ āhari. Athassa dvattimśa mahāpurisalakkhaṇāni pākātikāni ahesuṃ, kāyo suvaṇṇavaṇṇo ahosi. Atha pañcavaggiyā bhikkhū taṃ disvā “ayaṃ chabbassāni dukkarakārikaṃ karontopi sabbaññutaṃ paṭivijjhituṃ nāsakkhi, idāni gāmanigamarājadhānīsu piṇḍāya caritvā oḷārikaṃ āhāraṃ āhāriyamāno kiṃ sakkhissati, bāhulliko esa padhānavibbhanto, kiṃ no iminā”⁶ti mahāpurisaṃ pahāya Bārāṇasīyaṃ Isipatanaṃ agamaṃsu.

Atha mahāpuriso visākhapuṇṇamāya Uruvelāyaṃ Senānigame⁷ Senākuṭumbikassa⁸ gehe nibbattā Sujātā nāma dārikā ahosi. Tāya sampasādanaajātāya dinnāṃ pakkhittadibbojaṃ madhupāyāsaṃ paribhuñjitvā suvaṇṇapātīṃ gahetvā Nerañjarāya paṭisotaṃ khipitvā Kālānāgarājaṃ supantaṃ bodhesi. Atha bodhisatto Nerañjarātīre surabhikusumasamalaṅkate nīlobhāse manorame sālavane divāvihāraṃ katvā

1. Bodhāyāti (Ka)

2. Senānīnigame (Sī, I)

3. Senānīkuṭumbikassa (Sī, I)

sāyanhasamaye devatāhi alaṅkatena maggena Bodhirukkhābhimukho pāyāsi. Devanāgayakkhasiddhādayo dibbehi mālāgandhavilepanchi pūjayimsu. Tasmim samaye **Sotthiyo** nāma tiṇahārako¹ tiṇaṃ ādāya paṭipathe āgacchanto mahāpurisassa ākāraṃ ñatvā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo adāsi. Bodhisatto tiṇaṃ gahetvā asitañjanagirisaṅkāsaṃ ācarantamiva dinakarajālaṃ sakahadayamiva² karuṇāsītalaṃ sītacchāyaṃ vividhavihagagaṇasampātavirahitaṃ mandamāruteritāya ghanasākhāya samalaṅkataṃ naccantamiva pītiyā rañjamānamiva ca tarugaṇānaṃ virocāmānavijayatarumassatthabodhirukkhamūlamupagantvā assatthadumarājaṃ tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā pubbuttaradisābhāge ṭhito tāni tiṇāni agge gahetvā cālesi. Tāvadeva cuddasahattho pallaṅko ahosi. Tāni ca tiṇāni cittakārena lekhāgahitāni viya ahesuṃ. Bodhisatto tattha cuddasahatthe tiṇasanthare³ tisandhipallaṅkaṃ ābhujitvā caturaṅgasamannāgatavīriyaṃ adhiṭṭhahitvā suvaṇṇapīṭhe ṭhapitarajatakkhandhaṃ viya ca paññāsahatthaṃ bodhikkhandhaṃ piṭṭhito katvā upari maṇichattena viya bodhisākhāhi dhāriyamāno nisīdi. Suvaṇṇavaṇṇe panassa cīvare³ bodhi-aṅkurā patamānā suvaṇṇapaṭṭe pavāḷa viya nikkhattā virocayimsu.

Bodhisatte pana tattha nisinneyeva Vasavattimāro devaputto “Siddhatthakumāro mama visayamatikkamitukāmo, na dānāhamatikkamitumassa dassāmi”ti mārabalassa matatthaṃ ārocetvā mārabalamādāya nikkhami. Sā kira mārasenā mārassa purato dvādasayojanā ahosi, tathā dakkhiṇato ca vāmapassato ca, pacchato pana cakkavāḷapariyantaṃ katvā ṭhitā, uddhaṃ navayojanubbedhā ahosi. Yassā pana unnadantiyā saddo navayojanasahassato paṭṭhāya pathavi-undriyanasaddo viya suyyati. Tasmim samaye Sakko devarājā Vijayuttaraṃ nāma saṅkhaṃ dhamamāno aṭṭhāsi. So kira saṅkho vīśahatthasatiko ahosi. Pañcasikho Gandhabbadevaputto tigāvutāyataṃ beḷuvapaṇḍuvīṇaṃ ādāya vādayamāno maṅgalayuttāni gītāni gāyamāno aṭṭhāsi. Suyāmo devarājā tigāvutāyataṃ saradasamayarajanikarasassirikaṃ dibbacāmaraṃ gahetvā mandaṃ mandaṃ bijayamāno aṭṭhāsi. Brahmā ca Sahampati tiyojanavittathaṃ dutiyamiva puṇṇacandaṃ setacchattaṃ

1. Brāhmaṇo (Sī, I)

2. Nijahadayamiva (Sī, I)

3-3. Natthi (Sī, I)

Bhagavato uddham dhāretvā aṭṭhāsi. Mahākāḷopi nāgarājā asītiyā
nāganāṭakasahashehi parivuto thutisaṅgītāni¹ pavattento mahāsattaṃ
namassamāno aṭṭhāsi. Dasasu cakkavāḷasahassee devatāyo nānāvidhehi
surabhikusumadāmadhūpacuṇṇādīhi pūjayamānā sādhu-kāraṃ
pavattayamānā aṭṭhamasu.

Atha māro devaputto diyaḍḍhaya-
janasatikāṃ himagirisikharasadisāṃ
paramaruciradassanāṃ Girimekhalāṃ nāma ratanakhacitavaravāraṇāṃ
arivāraṇavāraṇāṃ abhiruhitvā bāhusahassaṃ māpetvā aggahitaggahaṇena
nānāvudhāni aggahāpesi. Māraparisāpi asi
pharasusarasattisabalāsamussitadhanumusalaphāla²saṅkukuntatomara-
upalalaguḷavalayakaṇayakappaṇacakkakaṭakadhārārurusīhakhaggasara-
bha varāhabyagghavānaroragamajjārōlūkavadanāmahiṃsapasadata-
raṅgadiradādi vadanā ca nānābhīmavirūpabībha-
cchakāyā manussayakkha pisāca
sadisakāyā ca mahāsattaṃ bodhisattaṃ bodhimūle nisinnaṃ
ajjhottharamānā gantvā parivārayitvā mārassa sande-
saṃ samudikkhamānā aṭṭhāsi.

Tato mārābale Bodhimaṇḍamupasaṅkamanteyeva tesāṃ
Sakkādīnaṃ ekopi ṭhātuṃ nāsakkhi. Sammukhasammukhaṭṭhānena
palāyimsu. Sakko pana devarājā taṃ Vijayuttarasaṅkhaṃ
piṭṭhiyaṃ katvā palāyitvā cakkavāḷamukhavaṭṭiyaṃ
aṭṭhāsi. Mahābrahmā setacchattaṃ cakkavāḷakoṭiyaṃ
ṭhapetvā brahmalokameva agamāsi. Kāḷo nāgarājā
sabbanāṭakāni chaḍḍetvā pathaviyaṃ nimujjitvā
pañcayojanasatikāṃ Mañjērīkaṇāgabhavanāṃ
gantvā hatthena mukhaṃ pidahitvā nipajji.
Ekadevatāpi tattha ṭhātuṃ samatthā nāma nāhosi.
Mahāpuriso pana suññavimāne mahābrahmā viya
ekakova nisīdi. “Idāni māro āgamissatī”ti
paṭhamameva anekarūpāni anīṭṭhāni dunnimittāni
pāturaheṣuṃ.

Pamattabandhussa ca yuddhakāle,
Tilokabandhussa ca vattamāne.
Ukkā samantā nipatimsu ghorā,
Dhūmandhakārā ca disā aheṣuṃ.

1. Thutisatāni (Sī)

2. Phāli (Sī, I)

Acetanā'yampi sacetanā yathā,
 Gatā viyogaṃ patineva kāminī.
 Lateva vātābhihatā sasāgarā,
 Pakampi nānāsadharā dharā mahī.

Ahesu'muddhūtajalā samuddā,
 Vahiṃsu najjo paṭilomameva.
 Kūṭāni nānātarusaṃghāṇi,
 Bhervā¹ girīnaṃ pathaviṃ bhajiṃsu.

Pavāyi vāto pharuso samantā,
 Nighaṭṭasaddo tumulo ahosi.
 Bhajittha ghoraṃ ravirandhakāraṃ,
 Kabandharūpaṃ gagane carittha.

Evampakāraṃ asivaṃ anitṭhaṃ,
 Ākāsaṃ bhūmigatañca ghoraṃ.
 Anekarūpaṃ kira dunnimittaṃ,
 Ahosi mārāgamane samantā.

Taṃ devadevaṃ abhiantukāmaṃ,
 Kāmaṃ tu disvā pana devasaṃghā.
 Hāhāti saddaṃ anukampamānā,
 Akāṃsu saddhiṃ amaraṅganāhi.

²Pacchāpi passiṃsu sudantarūpaṃ,
 Disāvidisāsu palāyamānaṃ.
 Sa-antakaṃ taṃ sabalaṃ anekaṃ,
 Hatthe ca tharū ca pātā tayiṃsu².

Vihaṅgamānaṃ garuḷova majjhe,
 Majjhe migānaṃ paramova sīho.
 Mahāyaso mārabalassa majjhe,
 Visārado vītabhayo nisīdi.

1. Chetvā (Ka)

2-2. Natthi (Sī, I)

Atha māro “Siddhatthaṃ bhimsāpetvā palāpessāmī”ti vātavassam paharaṇavassam pāsāṇavassam puna aṅgārakukkuḷavālukakalala’ndhakāravuṭṭhīhi navahi māra-iddhīhi bodhisattaṃ palāpetum asakkonto kuddhamānaso “kiṃ bhaṇe tiṭṭhatha, imaṃ siddhatthamasiddhatthaṃ karotha, gaṇhatha hanatha chindatha bandhatha na muñcatha palāpethā”ti māraparisam āṇāpetvā sayañca Girimekhalassa khandhe nisīditvā ekena kareṇa saraṃ bhamayanto bodhisattaṃ upasaṅkamitvā “bho Siddhattha uṭṭhaha pallaṅkā”ti āha. Māraparisāpi mahāsattassa atighoraṃ pīlamakāsi. ¹Atha mahāpuriso “kadā te pūritā māra pallaṅkatthāya pāramī”ti-ādīni vacanāni vatvā dakkhiṇahatthaṃ pathaviṃ ninnāmesi. Taṅkhaṇaṇṇeva cuddasasahassādhikāni dasasatasahassayojanabahalāni pathavisandhārakāni vātudakāni paṭhamam kampetvā tadanantaram catunahutādhikadviyojanasatasahassabahalā ayam mahāpathavī chadhā pakampittha. Upari ākāse anekasahassāni vijjulātā ca asanī ca phalimsu. Atha Girimekhaladirado jaṇṇukena pati. Māro Girimekhalakkhandhe nisinno bhūmiyam pati. Māraparisāpi disāvidisāsu bhusamuṭṭhi viya vikirimsu¹.

Atha mahāpurisopi tam samāram mārabalam khantimettāvīriyapaṇṇādīnam attano pāramīnamānubhāvena viddhamsetvā paṭhamayāme pubbenivāsam anussaritvā majjhimayāme dibbacakkhum visodhetvā paccūsasamaye sabbabuddhānam āciṇṇe paccayākāre ñāṇam otāretvā ānāpānacatutthajjhānam nibbattetvā tameva pādakam katvā vipassanam vadḍhetvā maggaṇipāṭiyā adhigatena catutthamaggena sabbakilese khetvā sabbabuddhagūṇe paṭivijjhivā sabbabuddhāciṇṇam—

“Anekajāṭisaṃsāram, sandhāvissam anibbisam.

Gahakāram gavesanto, dukkhā jāti punappunam.

Gahakāraka diṭṭhosi, puna geham na kāhasi.

Sabbā te phāsukā bhaggā, gahakūṭam visaṅkhatam.

Visaṅkhāragataṃ cittaṃ, taṇhānam khayamajjhagā”ti²—

udānam udānesi.

1-1. Natthi (Sī, I)

2. Khu 1. 36 piṭṭhe Dhammapade.

Santikenidānakathā

Udānaṃ udānetvā nisinnassa Bhagavato etadahosi “ahaṃ kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni imassa pallaṅkassa kāraṇā sandhāviṃ, yaṃ me pallaṅko vijayapallaṅko maṅgalapallaṅko, ettha me nisinnassa yāva saṅkappo na paripuṇṇo, na tāva ito vuṭṭhahissāmī”ti anekakoṭisatasahassasaṅkhā samāpattiyo samāpajjanto sattāhaṃ tattheva nisīdi. Yaṃ sandhāya vuttaṃ “atha kho Bhagavā sattāhaṃ ekapallaṅkena nisīdi vimuttisukhapaṭisaṃvedī”ti¹.

Athe kaccānaṃ devatānaṃ “ajjāpi tāva nūna Siddhatthassa kattabbakiccaṃ atthi. Pallaṅkasmim hi ālayaṃ na vijahatī”ti parivitakko udapādi. Atha Satthā devatānaṃ vitakkaṃ ñatvā tāsāṃ vitakkūpasamanatthaṃ vehāsaṃ abbhuggantvā Yamakapāṭihāriyaṃ dassesi. Evaṃ iminā pāṭihāriyena devatānaṃ vitakkaṃ vūpasametvā pallaṅkato īsakaṃ pācīnanissite uttaradisābhāge ṭhatvā “imasim vata me pallaṅke sabbaññutaññānaṃ paṭividdhaṃ”ti cattāri asaṅkhyeyyāni kappasatasahassaṇca pūritānaṃ pāramīnaṃ phalādhigamanaṭṭhānaṃ pallaṅkaṇca Bodhirukkhaṇca animisehi akkhīhi olokayamāno sattāhaṃ vītināmesi, taṃ ṭhānaṃ **Animisacetiyaṃ** nāma jātāṃ.

Atha pallaṅkassa ca ṭhitaṭṭhānassa ca antarā caṅkamaṃ māpetvā puratthimapacchimoto āyate ratanacaṅkame caṅkamanto sattāhaṃ vītināmesi, taṃ ṭhānaṃ **Ratanacaṅkamacetiyaṃ** nāma jātāṃ.

Catutthe pana sattāhe bodhito pacchimuttaradisābhāge devatā ratanagharaṃ māpayiṃsu. Tattha pallaṅkena nisīditvā Abhidhammapiṭakaṃ vicinanto sattāhaṃ vītināmesi, taṃ pana ṭhānaṃ **Ratanagharacetiyaṃ** nāma jātāṃ.

Evaṃ Bhagavā bodhisamīpeyeva cattāri sattāhāni vītināmetvā pañcame sattāhe Bodhirukkhamulā yena **Ajapālanigrodho**, tenupasaṅkami. Tatrāpi dhammaṃ vicinanto vimuttisukhaṇca paṭisaṃvedento nisīdi.

Satthā tattha sattāhaṃ vītināmetvā **Mucalindamūlaṃ** agamāsi. Tattha sattāhavaddalikāya uppannāya sītādipaṭibāhanatthaṃ Mucalindena nāgarājena sattakkhattum bhogehi parikkhitto asambādhāya gandhakuṭiyā viharanto

1. Vi 3. 1 piṭṭhe.

viya vimuttisukhaṃ paṭisaṃvediyamāno tattha sattāhaṃ vītināmetvā
Rājāyatanamūlaṃ upasaṅkami. Tatthapi vimuttisukhaṃ
paṭisaṃvediyamāno sattāhaṃ nisīdi. Ettāvatā satta sattāhāni paripuṇṇāni.
Etthantare Bhagavato neva mukhadhovanam, na sarīrapaṭijagganam,
nāhārakiccaṃ¹ ahosi, phalasukheneva² vītivattesi. Atha sattasattāhamatthake
ekūnapaññāsati divase Sakkena Devānamindena upanītena
nāgalatādantakaṭṭhena ca Anotattadahodakena ca mukhaṃ dhovivā tattheva
Rājāyatanamūle nisīdi.

Tasmiṃ samaye **Tapussabhallikā**³ nāma dve vāṇijā ñāṭisālohitāya
devatāya Satthu āhārādāne ussāhitā manthaṇa madhupiṇḍikaṇa ādāya
“paṭiggaṇhātu Bhagavā imaṃ āhāraṃ anukampaṃ upādāyā”ti Satthāraṃ
upasaṅkamitvā aṭṭhaṃsu. Bhagavā pāyāsapaṭiggahaṇadivaseyeve
devadattiyassa pattassa antarahitattā “na kho Tathāgatā hatthesu āhāraṃ
paṭiggaṇhanti, kimhi nu kho ahaṃ imaṃ paṭiggaṇheyyam”ti cintesi. Athassa
Bhagavato ajjhāsayam viditvā catūhi disāhi cattāro mahārājano
indanīlamanimaye cattāro patte upanāmesuṃ. Bhagavā te paṭikkhipi. Puna
muggavaṇṇe silāmaye cattāro patte upanāmesuṃ. Bhagavā tesam
catunnampi devaputtānaṃ anukampaṃ upādāya paṭiggahetvā ekībhāvaṃ
upanetvā tasmiṃ paccagghe selamaye patte āhāraṃ paṭiggahetvā
paribhuñjitvā anumodanamakāsi. Te dve bhātarovāṇijā Buddhaṇa
dhammaṇa saraṇaṃ gantvā dnevācikaṃ upāsakā ahesuṃ.

Atha Satthā puna Ajapālanigrodhameva gantvā nigrodhamūle nisīdi.
Athassa tattha nisinnamattasseva adhigatassa dhammassa gambhīrataṃ
paccavekkhantassa sabbabuddhānaṃ āciṇṇo “adhigato kho myāyaṃ
dhammo”ti-ādinā⁴ paresaṃ dhammaṃ adesetukāmatākārappatto parivitakko
udapādi. Atha **brahmā Sahampati** “nassati vata bho loko, vinassati vata bho
loko”ti⁵ dasasu cakkavālasahassesu
Sakkasuyāmasantusitanimmānaratiparanimmitavasavattimahābrahmāno ca
gahetvā Satthu santikaṃ āgantvā “desetu bhante Bhagavā dhamman”ti-
ādinā⁶ nayena dhammadesanaṃ āyāci.

1. Na nahānakiccaṃ (Sī, I) 2. Jhānasukhaphalasukheneva (Jātaka-Tṭha 1. 92 piṭṭhe)

3. Tapassubhallukā (Sī, I)

4. Dī 2. 31; Ma 1. 224; Ma 2. 291; Saṃ 1. 138; Vi 3. 5 piṭṭhesu.

5. Dī 2. 31; Ma 1. 224; Ma 2. 292; Saṃ 1. 138; Vi 3. 6 piṭṭhesu.

6. Dī 2. 31; Ma 1. 224; Ma 2. 292; Saṃ 1. 139; Vi 3. 6-7, 9 piṭṭhesu.

Atha Satthā tassa paṭiññāṃ datvā “kassa nu kho ahaṃ paṭhamāṃ dhammāṃ deseyyāṃ”ti cintento **Ālārudakānaṃ** kālaṅkatabhāvaṃ ñatvā “bahūpakārā kho me pañcavaggiyā bhikkhū”ti pañcavaggiye ārabha manasikāraṃ katvā “kahaṃ nu kho te etarahi viharanti”ti āvajjento “Bārāṇasiyaṃ Isipatane migadāye”ti ñatvā “tattha gantvā dhammacakkaṃ pavattessāmi”ti katipāhaṃ Bodhimaṇḍasāmanteyeva piṇḍāya caranto viharitvā āsālhipuṇṇamiyaṃ “Bārāṇasiṃ gamissāmi”ti pattacīvaramādāya aṭṭhārasayojanamaggaṃ paṭipajji. Antarāmagge haṭṭhatupagaṃ **Upakaṃ** nāma ājīvakaṃ disvā tassa attano Buddhabhāvaṃ ācikkhitvā taṃdivasaṃyeva sāyanhasamaye Isipatanaṃ agamāsi.

Pañcavaggiyā pana Tathāgataṃ dūratova āgacchantāṃ disvā “ayaṃ āvuso samaṇo Gotamo paccayabāhullāya āvatto paripuṇṇakāyo pīṇindriyo suvaṇṇavaṇṇo hutvā āgacchati, imassa abhivādanādīni na karissāma, āsanamattaṃ pana paññāpeyyāma”ti katikaṃ akaṃsu. Bhagavā tesāṃ cittācāraṃ ñatvā sabbasattesu anodhissakavasena pharaṇasamatthaṃ mettacittaṃ saṃkhipitvā odhissakavasena mettacittena phari. Te Bhagavato mettacittena phuṭṭhā Tathāgate upasaṅkamante sakāya katikāya saṇṭhātum asakkontā abhivādanādīni sabbakiccāni akaṃsu. ¹Vitthārakathā **Vinayamahāvaggā**disu vuttanayeneva veditabbā¹.

Atha Bhagavā attano Buddhabhāvaṃ te ñāpetvā paññattavarabuddhāsane nisīditvā uttarāsālhanakkhattayoge vattamāne aṭṭhārasahi brahmakoṭīhi parivuto pañcavaggiye there āmantetvā **Dhammacakkappavattanasuttantaṃ** desesi. Tesu Aññāsikoṇḍañño desanānusārena ñāṇaṃ pesento suttapariyosāne aṭṭhārasahi brahmakoṭīhi saddhiṃ sotāpattiphale patiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ—

1. “Ahametarahi Sambuddho, Gotamo Sakyavaḍḍhano.
Padhānaṃ padahitvāna, patto sambodhimuttamaṃ.
2. Brahmunā yācito santo, dhammacakkaṃ pavattayim.
Aṭṭhārasannaṃ koṭīnaṃ, paṭhamābhisaṃyaya ahū”ti.

Tattha **ahanti** attānaṃ niddisati. **Etarahīti** asmiṃ kāle. **Sakyavaḍḍhanoti** sākiyakulavaḍḍhano. “Sakyapuṅgavo”tipi pāṭho. **Padhānanti** vīriyaṃ vuccati. **Padahitvānāti** ghaṭetvā vāyamitvā, dukkarakārikaṃ katvāti attho. **Aṭṭhārasannaṃ koṭṭinanti** Bārāṇasiyaṃ Isipatane migadāye Dhammacakkappavattanasuttantakathāya Aññāsikoṇḍaññattherappamukhānaṃ aṭṭhārasannaṃ brahmakoṭṭinaṃ paṭhamābhisamayo ahoṣīti attho.

Idāni Bhagavā atītaṃ kathetvā anāgataṃ abhisamayaṃ kathento—

3. “Tato parañca desente, naradevasamāgame¹.

Gaṇanāya na vattabbo, dutiyābhisamayo ahū”ti—

ādimāha.

Tattha **naradevasamāgame**ti tato aparena samayena mahāmaṅgalasamāgame dasasu cakkavālasahassesu devamanussānaṃ majjhe **Maṅgalasutta**pariyosāne² gaṇanapathaṃ vītivattānaṃ naradevānaṃ. **Dutiyābhisamayo** ahūti hessatīti attho. Anāgatavacane vattabbe sotapatitattā “ahū”ti atītavacanaṃ vuttaṃ, kālavipariyāyavasena vā. Esa nayo ito paresu īdisesu vacanesu ca. Puna **Rāhulovādasuttanta**³desanāya gaṇanapathavītivatte satte abhisamayāmatapānaṃ pāyesi. Ayaṃ tatiyābhisamayo. Tena vuttaṃ—

4. “Idhevāhaṃ etarahi, ovaḍḍhiṃ mama atrajaṃ.

Gaṇanāya na vattabbo, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Bhagavato kira ekova sāvakasannipāto ahoṣi. Uruvelakassapādīnaṃ jaṭṭilānaṃ sahaṣsaṃ, dvinnaṃ aggasāvakānaṃ aḍḍhattiyasatānīti imesaṃ aḍḍhateḷasasatānaṃ sannipāto ahoṣi. Tena vuttaṃ—

5. “Ekosi sannipāto me, sāvakānaṃ Mahesinaṃ.

Aḍḍhateḷasasatānaṃ, bhikkhūnāsi samāgamo”ti.

Tattha **ekosīti** ekova āsi. **Aḍḍhateḷasasatānanti** mama sāvakānaṃ paññāsādhikānaṃ dvādasasatānaṃ. **Bhikkhūnāsi**ti bhikkhūnaṃ

1. Naramarūnaṃ samāgame (Sī, I)

2. Khu 1. 3, 318 piṭṭhādīsu.

3. Ma 3. 324 piṭṭhādīsu.

āsi. Tesam pana majjhagato Bhagavā caturaṅgasannipāte pātimokkham uddisi.

Atha Bhagavā attano pavattim dassento—

6. “Virocamāno vimalo, bhikkhusaṃghassa majjhago.

Dadāmi patthitam sabbam, maṇīva sabbakāmadoti”ti—

ādimāha.

Tattha **virocamānoti** anantabuddhasiriyā virocamāno. **Vimaloti** vigatarāgādikilesamalo. **Maṇīva sabbakāmadoti** cintāmaṇi viya sabbakāmadado ahampi icchitam patthitam sabbam lokiyalokuttarasukhavisesam demīti attho.

Idāni patthitapatthanam dassento—

7. “Phalamākaṅkhamānānam, bhavacchanda jahesinam.

Catusaccam pakāsemi, anukampāya paṇinan”ti—

ādimāha.

Tattha **phalanti** sotāpatti phalādikaṃ catubbidham phalam. **Bhavacchandajahesinanti** bhavataṇhāpahāyinaṃ, bhavataṇham pajahitukāmānam. **Anukampāyāti** anaddayāya.

8. Idāni catusaccappakāsane abhisamayam dassento

“**dasavīsasahassānan**”ti-ādimāha. Tattha **dasavīsasahassānanti**

dasasahassānaṇca vīsatisahassānaṇca. **Ekadvinnanti**-ādinā nāyenti attho.

Navamadasamagāthā uttānatthāva.

11-12. Ekādasamadvādasamagāthāsu **idānetarahīti** ubhopi ekatthā, veneyyavasena purisapuggalā viya vuttā. Atha vā **idānīti** mayi uppanne. **Etarahīti** mayi dhammam desente. **Apattamānasāti** appatta-arahattaphalā. **Ariyañjasanti** ariyam aṭṭhaṅgikam maggam. **Thomayantāti** pasamsantā. **Bujjhissantīti** anāgate catusaccadhammam paṭivijjhissantīti attho. **Samsārasaritanti** samsārasāgaram.

Idāni attano jātanagarādiṃ dassento—

13. “Nagaram Kapilavatthu me, rājā Suddhodano pitā.
Mayham janettikā mātā, Māyādevīti vuccati.
14. Ekūnatimsavassāni, agāram ajjhaham vasim.
Rammo Surammo Subhako, tayo pāsadamuttamā.
15. Cattālīsasahassāni, nāriyo samalaṅkatā.
Bhaddakañcānā nāma nārī, Rāhulo nāma atrajo.
16. Nimitte caturo disvā, assayānena nikkhamim.
Chabbassam padhānacāram, acarim dukkaram aham.
17. Bārāṇasiyam Isipatane, cakkam pavattitam mayā.
Aham Gotamasambuddho, saraṇam sabbapāṇinam.
18. Kolito Upatisso ca, dve bhikkhū aggasāvaka.
Ānando nāmupaṭṭhāko, santikāvacarō mama.
Khemā Uppalavaṇṇā ca, bhikkhunī aggasāvikā.
19. Citto Hatthālavako ca, aggupaṭṭhākupāsakā.
Nandamātā ca Uttarā, aggupaṭṭhākupāsikā.
20. Aham assatthamūlamhi, patto sambodhimuttamam.
Byāmapabbhā sadā mayham, soḷasahatthamuggatā.
21. Appam vassasatam āyu, idānetarahi vijjati.
Tāvata tiṭṭhamānoham, tāremi janatam bahum.
22. Thapayitvāna dhammukkam, pacchiram janabodhanam.
Ahampi na cirasseva, saddhim sāvakasaṅghato.
Idheva parinibbissam, aggīvāhārasaṅkhayā”ti—

ādimāha.

Mama pana Rammasurammasubhanāmakā tayo pāsādā
navabhūmikasattabhūmikapāṇcabhūmikā, cattālīsasahassā nāṭakitthiyo,
Yasodharā nāma mama

aggamaheṣī, sohaṃ cattāro nimitte disvā assayānena mahābhinikkhamanaṃ nikkhamiṃ. Tato chabbassāni padhānaṃ padahitvā visākhapuṇṇamāya Uruvelāyaṃ Senānigame¹ Senākuṭumbikassa² dhītāya sampasāda-jātāya Sujātāya nāma dinnarū madhupāyāsāṃ paribhuñjitvā sālavane divāvihāraṃ katvā sāyanhasamaye Sotthiyena nāma tiṇahārakena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā assatthabodhirukkhamūlaṃ upagantvā tattha mārabalaṃ viddhamsetvā sambodhiṃ pattosmīti sabbam byākāsi.

Tattha **saddhiṃ sāvaka-saṃghatoti** saddhiṃ sāvaka-saṃghena. **Parinibbissanti** parinibbāyissāmi. **Aggīvāhārasaṅkhayāti** aggi viya indhanakkhayena yathā aggi nirupādāno nibbāyati, evaṃ ahampi nirupādāno parinibbāyissāmīti attho.

23-4. **Tāni ca atulatejānīti** aggasāvaka-yugādīni tāni asadisatejāni. **Imāni ca dasabalānīti** etāni ca sārīradasabalāni. **Guṇadhāraṇo dehoti** cha-asādhāraṇaṇāṇādiguṇadharo ayaṃ deho ca. **Tamantarāhissantīti** sabbāni etāni vuttappakārāni antaradhāyissanti vinassissanti. **Nanu rittā sabbasaṅkhārāti** ettha **nanūti** ayaṃ anumati-atthe nipāto. **Rittāti** niccasāradhuvasārarahitattā tucchā, sabbameva pana saṅkhataṃ khayadhammaṃ vayadhammaṃ virāgadhammaṃ nirodhadhammaṃ hutvā abhāvato aniccaṃ, uppādādipaṭipīlitattā dukkhaṃ, avasavattanato anattā. Tasmā saṅkhāresu lakkhaṇattayaṃ āropetvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā amatamasāṅkhataṃ accutaṃ nibbānaṃ adhigacchatha. Ayaṃ vo amhākaṃ anusāsani idarū amhākaṃ sāsanaṃ appamādena sampādetthāti. Desanāpariyosāne kira devatānaṃ koṭisatasahassassa anupādāya āsavehi cittāni vimuccimsu. Sesamaggaphalesu paṭiṭṭhitā pana gaṇanapathaṃ vītivattā ahesuṃ.

Evaṃ Bhagavā kappanāmajāti-ādivavatthitaṃ sakalampi Buddhavaṃsaṃ ākāse ratanacaṅkame caṅkamantova kathetvā nātījanaṃ vandāpetvā ākāśato otaritvā paññattavarabuddhāsane nisīdi. Evaṃ nisinne pana Bhagavati Lokanāthe sikhāppatto nātisamāgamo ahosi. Sabbe ekaggacittā

1. Senānigame (Sī, I)

2. Senānikuṭumbikassa (Sī, I)

nisīdiṃsu. Tato mahāmegho pokkharavassaṃ vassi. Taṅkhaṇe udakaṃ heṭṭhā viravantaṃ gacchati. Temetukāmoṇa temeti, atemitukāmassa sarīre ekabindumattampi na patati. Taṃ disvā¹ sabbe acchariyabbhutacittajātā hutvā “aho acchariyaṃ aho abbhutaṃ”ti kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ. Taṃ sutvā satthā “na idāneva mayhaṃ ñāṭisaṃāgame pokkharavassaṃ vassi, atītepi vassī”ti imissā aṭṭhuppattiyā **Vessantarajātakaṃ**² kathesi. Sā dhammadesanā sāṭthikā jātā. Tato Bhagavā uṭṭhāyāsanaṃ vihāraṃ pāvīsi.

Iti Madhuratthavilāsiniyā Buddhavaṃsaṭṭhakathāya

Gotamabuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito pañcavīsatiṃ Buddhavaṃso.

28. Buddhapakiṇṇakakathā

1-18. “Aparimeyyito kappe, caturo āsuṃ Vināyaka”ti-ādikā aṭṭhārasagāthā³ saṅgītikārakehi ṭhapitā nigamanagāthāti veditabbā. Sesagāthāsu sabbattha pākaṭamevāti.

Vemattakathā

Imasmiṃ pana sakalepi Buddhavaṃse niddiṭṭhānaṃ pañcavīsatiyā Buddhānaṃ **aṭṭha vemattāni** veditabbāni. Katamāni aṭṭha? Āyuvemattaṃ pamāṇavemattaṃ kulavemattaṃ padhānavemattaṃ rasmivemattaṃ yānavemattaṃ bodhivemattaṃ⁴ pallaṅkavemattanti.

Tattha **āyuvemattaṃ** nāma keci dīghāyukā honti keci appāyukā. Tathā hi Dīpaṅkaro Koṇḍañño Anomadassī Padumo Padumuttaro Atthadassī Dhammadassī Siddhattho Tissoti ime nava Buddhā vassasatasahassāyukā ahesuṃ. Maṅgalo Sumano Sobhito

1. Yaṃ disvā (Sī)

2. Khu 6. 312 piṭṭhādīsu.

3. Etarahi pana sabbesuyeva Marammasīhaḷapotthakesu vīsati gāthāyo dissanti.

4. Bodhirukkavemattaṃ (Sī, I)

Nārado Sumedho Sujāto Piyadassī Phussoti ime aṭṭha Nuddhā
navutivassasahassāyukā ahesuṃ. Revato Vessabhū cāti ime dve Buddhā
saṭṭhivassasahassāyukā ahesuṃ. Vipassī Bhagavā asītivassasahassāyuko
ahosi. Sikhī Kakusandho Koṇāgamano Kassapoti ime cattāro Buddhā
yathākkamena sattaticattālīsatiṃsavīsavassasahassāyukā ahesuṃ. Amhākaṃ
pana Bhagavato vassasataṃ āyupamāṇaṃ ahosi.
Upacitapuññasambhārānaṃ dīghāyukasaṃvattaniyakammasamupetānampi
Buddhānaṃ yugavasena āyupamāṇaṃ appamāṇaṃ ahosi. Ayaṃ
pañcavīsatiyā Buddhānaṃ āyuvemattaṃ nāma.

Pamāṇavemattaṃ nāma keci dīghā honti keci rassā. Tathā hi Dīpaṅkara
Revata Piyadassī Atthadassī Dhammadassī Vipassībuddhānaṃ
asītihatthubbedhaṃ sarīrappamāṇaṃ ahosi. Koṇḍañña Maṅgala Nārada
Sumedhānaṃ aṭṭhāsītihatthubbedho kāyo ahosi. Sumanassa
navutihatthubbedhaṃ sarīraṃ ahosi. Sobhita Anomadassī Paduma
Padumuttara Phussabuddhānaṃ aṭṭhapaṇṇāsahatthubbedhaṃ sarīraṃ ahosi.
Sujāto paṇṇāsahatthubbedhasarīro ahosi. Siddhattha Tissa Vessabhuno
saṭṭhihatthubbedhā ahesuṃ. Sikhī sattatihatthubbedho ahosi. Kakusandha
Koṇāgamana Kassapā yathākkamena cattālīsatiṃsavīsatihatthubbedhā
ahesuṃ. Amhākaṃ Bhagavā aṭṭhārasatthubbedho ahosi. Ayaṃ pañcavīsatiyā
Buddhānaṃ pamāṇavemattaṃ nāma.

Kulavemattaṃ nāma keci khattiyakule nibbattiṃsu keci brāhmaṇakule.
Tathā hi Kakusandha Koṇāgamana Kassapasammāsambuddhā
brāhmaṇakule nibbattiṃsu. Dīpaṅkarādigotamabuddhapariyantā dvāvīsati
Buddhā khattiyakuleyeva nibbattiṃsu. Ayaṃ pañcavīsatiyā Buddhānaṃ
kulavemattaṃ nāma.

Padhānavemattaṃ nāma Dīpaṅkara Koṇḍañña Sumana Anomadassī
Sujātasiddhattha Kakusandhānaṃ dasamāsikā padhānacariyā. Maṅgala
Sumedhatissa Sikhīnaṃ aṭṭhamāsikā. Revatassa sattamāsikā. Sobhitassa
cattāro māsā. Paduma Atthadassī Vipassīnaṃ aḍḍhamāsikā. Nārada
Padumuttara Dhammadassīkassapānaṃ sattāhāni. Piyadassī Phussa
Vessabhū Koṇāgamanānaṃ chamāsikā. Amhākaṃ Buddhassa chabbassāni
padhānacariyā ahosi. Ayaṃ padhānavemattaṃ nāma.

Rasmivemattaṃ nāma Maṅgalassa kira Sammāsambuddhassa sarīrarasmi dasasahassilokadhātum pharitvā aṭṭhāsi. Padumuttarabuddhassa dvādasayojanikā ahosi. Vipassissa Bhagavato sattayojanikā ahosi. Sikhissa tiyojanappamāṇā. Kakusandhassa dasayojanikā. Amhākaṃ Bhagavato samantato byāmapparamāṇā. Sesānaṃ aniyatā ahosi. Ayaṃ rasmivemattaṃ nāma ajjhāsayapaṭibaddhaṃ, yo yattakaṃ icchati, tassa sarīrappabhā tattakaṃ pharati, paṭividdhaguṇe pana kassaci vemattaṃ nāma natthi. Ayaṃ rasmivemattaṃ nāma.

Yānavemattaṃ nāma keci hatthiyānena keci assayānena keci rathapadapāsāda sivikādīsu aññatarena nikkhamanti. Tathā hi Dīpaṅkara Sumanasumedha Phussa Sikhī Koṇāgamanā hatthiyānena nikkhamimsu. Koṇḍaññarevata Paduma Piyadassī Vipassī Kakusandhā rathayānena. Maṅgala Sujāta Atthadassī Rissa Gotamā assayānena. Anomadassī Siddhattha Vessabhuno sivikāyānena. Nārado padasā nikkhami. Sobhita Padumuttara Dhammadassīkassapā pāsādena nikkhamimsu. Ayaṃ yānavemattaṃ nāma.

Bodhivemattaṃ nāma Dīpaṅkarassa Bhagavato kapītanarukkho bodhi. Koṇḍaññassa Bhagavato sālakalyāṇirukkho. Maṅgalasumanarevatasobhitānaṃ nāgarukkho. Anomadassissa ajjunarukkho. Padumanāradānaṃ mahāsoṇarukkho. Padumuttarassa salalarukkho. Sumedhassa nīpo. Sujātassa veḷu. Piyadassino kakudho. Atthadassissa campakarukkho. Dhammadassissa rattakuravakarukkho. Siddhatthassa kaṇikārarukkho. Tissassa asanarukkho. Phussassa āmalakarukkho. Vipassissa pāṭalirukkho. Sikhissa puṇḍarīkarukkho. Vessabhussa sālarukkho. Kakusandhassa sirīsarukkho. Koṇāgamanassa udumbararukkho. Kassapassa nigrodho. Gotamassa assatthoti ayaṃ bodhivemattaṃ nāma.

Pallaṅkavemattaṃ nāma Dīpaṅkararevatapiyadassī-atthadassīdhammadassīvipassīnaṃ tepaṇṇāsahatthapallaṅkā ahesuṃ. Koṇḍaññamaṅgalanāradasumedhānaṃ sattapaṇṇāsahatthā. Sumanassa saṭṭhihattho pallaṅko ahosi. Sobhita-anomadassīpadumapadumuttaraphussānaṃ aṭṭhattimsahatthā. Sujātassa dvattimsahattho. Siddhatthatissavessabhūnaṃ cattālīsahatthā. Sikhissa

dvattiṃsahattho. Kakusandhassa chabbīsatihattho. Koṇāgamanassa vīsatihattho. Kassapassa pannarasahattho. Gotamassa cuddasahattho pallaṅko ahosi. Ayaṃ pallaṅkavemattaṃ nāma. Imāni **aṭṭha vemattāni** nāma.

Avijahitaṭṭhānakathā

Sabbabuddhānaṃ pana **cattāri avijahitaṭṭhānāni** nāma honti. Sabbabuddhānaṃ hi Bodhipallaṅko avijahito ekasmimyeva ṭhāne hoti. Dhammacakkappavattanaṃ Isipatane migadāye avijahitameva hoti. Devorohaṇakāle Saṅkassanagaradvāre paṭhamakkaṇḍaṭṭhānaṃ avijahitameva hoti. Jetavane gandhakuṭiyā cattāri mañcapādaṭṭhānāni avijahitāneva honti. Vihāro pana khuddakopi mahantopi hoti. Vihāro na vijahatiyeva, nagaraṃ pana vijahati¹.

Sahajātapariccheda, nakkhattaparicchedakathā

Aparaṃ pana amhākaṃyeva Bhagavato sahaajātaparicchedaṇca nakkhattaparicchedaṇca dīpesuṃ. Amhākaṃ sabbaññubodhisattena kira saddhiṃ Rāhulamātā Ānandatthero Channo Kaṇḍako assarājā nidhikumbho mahābodhi Kāḷudāyīti imāni satta sahaajātāni. Ayaṃ **sahajātaparicchedo**. Mahāpuriso pana uttarāsālhanakkhatteneva mātukucchiṃ okkami, mahābhinnikkhamanaṃ nikkhami, dhammacakkaṃ pavattesi, Yamakapāṭihāriyaṃ akāsi. Visākhanakkhattena jāto ca abhisambuddho ca parinibbuto ca. Māghanakkhattena tassa sāvakasannipāto ca āyusaṅkhāravosajjanaṇca ahosi. Assayujanakkhattena devorohaṇaṃ². Ayaṃ **nakkhattaparicchedoti**.

Sadhammatākathā

Idāni pana sabbesaṃ Buddhānaṃ sādharmaṇadhammataṃ pakāsayissāma. **Sabbabuddhānaṃ samattiṃsavidhā dhammatā**. Seyyathidaṃ? Pacchimabhavikabodhisattassa sampajānassa mātukucchi-okkamaṇaṃ, mātukucchiyaṃ pallaṅkena nisīditvā bahimukholokaṇaṃ, ṭhitāya bodhisattamātuyā vijāyanaṃ, araṇṇeyeva mātukucchito nikkhamanaṃ, kañcanapaṭṭesu patiṭṭhitapādānaṃ

1. Nagarampi na vijahati (Ka)

2. Devorohaṇaṇca (Si)

uttarābhimukhānaṃ sattapadavītiḥārānaṃ gantvā catuddisaṃ oloketvā
 sīhanādanadanāṃ, cattāri nimittāni disvā jātamattaputtānaṃ mahāsattānaṃ
 mahābhinikkhamanaṃ, arahaddhajaṃmādaya pabbajitvā sabbahetṭhimena
 paricchedena sattāhaṃ padhānacariyā, sambodhiṃ pāpuṇanadivase
 pāyāsabhojanaṃ, tiṇasanthare nisīditvā sabbaññutaññādhigamo,
 ānāpānassatikammaṭṭhānaparikammaṃ, mārabalavidhamsanaṃ,
 Bodhipallaṅkeyeva tisso vijjā ādiṃ katvā asādhāraṇaṇādhiguṇapaṭilābho,
 sattasattāhaṃ bodhisamīpeyeve vītināmanaṃ, mahābrahmuno
 dhammasanattāya āyācanaṃ, Isipatane migadāye
 dhammacakkappavattanaṃ, māghapuṇṇamāya caturaṅgikasannipāte
 pātimokkhuḍdeso, jetavanatṭhāne nibaddhavāso, Sāvattihinagaradvāre
 Yamakapāṭihāriyakaraṇaṃ, Tāvatisabhavane Abhidhammadesanā,
 Saṅkassanagaradvāre devalokato otaraṇaṃ, satataṃ
 phalasamāpattisamāpajjanaṃ, dvīsu vāresu¹ veneyyaṇāvalokanaṃ,
 uppanne vatthumhi sikkhāpadapaññāpanaṃ, uppannāya aṭṭhupattiya
 jātakakathanaṃ, ñātisamāgame Buddhavaṃsakathanaṃ, āgantukehi
 bhikkhūhi paṭisanthārakaraṇaṃ, nimantitānaṃ vuṭṭhavassānaṃ anāpucchā
 agamanaṃ, divase divase
 purebhattapacchābhattapaṭhamamajjhimapacchimayāmakiccakaraṇaṃ,
 parinibbānadivase maṃsarasabhojanaṃ, catuvīsati
 koṭisatasahassasamāpattiyo samāpajjitvā parinibbānanti imā samattimsa
 sabbabuddhānaṃ dhammatāti.

Anantarāyikadhammakathā

Sabbabuddhānaṃ **cattāro anantarāyikā dhammā**. Katame cattāro?
 Buddhānaṃ uddissa abhihaṭṭānaṃ catunnaṃ paccayānaṃ na sakkā kenaci
 antarāyo² kātuṃ. Buddhānaṃ āyuno na sakkā kenaci antarāyo² kātuṃ.
 Vuttañhetarā “aṭṭhānametaṃ anavakāso, yaṃ parūpakkamena Tathāgataṃ
 jīvītā voropeyyā”ti³. Buddhānaṃ dvattimsamahāpurisalakkhaṇānaṃ asītiyā
 anubyañjanānaṃ na sakkā kenaci antarāyo² kātuṃ. Buddhavaṃsīnaṃ na
 sakkā kenaci antarāyo² kātunti. Ime cattāro anantarāyikā dhammā nāmāti.

1. Thānesu (Ka)

2. Antarāyaṃ (Sī, I, Ka)

3. Vi 4. 357 piṭṭhe.

Nigamanakathā

Ettāvatā gatā siddhiṃ, Buddhavaṃsassa vaṇṇanā.

Suvaṇṇapadaviññāta¹-vicittanayasobhitā.

Porāṇaṭṭhakathāmaggaṃ², Pāḷi-atthappakāsakaṃ.

Ādāyeva katā **Buddha-vaṃsaṭṭhakathā** mayā.

Papañcatthaṃ vivajjetvā, madhuratthassa sabbaso.

Sampakāsanato tasmā, **Madhuratthappakāsini**.

Kāvīrajalasampāta-paripūta³mahītale.

Kāvīrapaṭṭane ramme, nānānārinarākule.

Kārite kaṇhadāsenā, saṇhavācena sādhunā.

Vihāre vividhākāra-cārupākāragopure.

Chāyāsallilasampanne⁴, dassanīye manorame.

Hatadujjanasambādhe, pavivekasukhe sive.

Tattha pācīnapāsāda-tale paramasītale.

Vasatā Buddhavaṃsassa, mayā saṃvaṇṇanā katā.

⁵ Yathā Buddhavaṃsassa saṃvaṇṇanāyaṃ,

Gatā sādhu siddhiṃ vinā antarāyaṃ.

Tathā dhammayuttā janānaṃ vitakkā,

Vināvantarāyena siddhiṃ vajantu⁵.

Imaṃ Buddhavaṃsassa saṃvaṇṇanaṃ me,

Karontena yaṃ patthitaṃ puññajātaṃ.

Sadā tassa devānubhāvena loko,

Dhuvaṃ santamaccantamatthaṃ payātaṃ.

1. Paramapadaviññāta (Ka)

2. Tanti (Ka)

3. Pāripūri (Ka)

4. Godhāsallilasampāte (Sī, I)

5-5. Yathā vaṇṇanāyaṃ gatā sādhu siddhiṃ, vinā antarāyaṃ tathā dhammayuttā.

Janānaṃ vitakkā vinā cantarāva-ntarāyena siddhiṃ gamissantu sādhu. (Sī, I)

¹Vinassantu rogā manussesu sabbe,
 Pavassantu devāpi vassantakāle.
 Sukhaṃ hotu niccaṃ varaṃ nārakāpi,
 Pisācāpayātā pipāsā bhavantu.

Surā accharānaṃ gaṇādīhi saddhiṃ,
 Ciraṃ devaloke sukhaṃ cānubhontu.
 Ciraṃ t̥hātu dhammo Munindassa loke,
 Sukhaṃ lokapālā mahiṃ pālayantu.¹

²Garūhi gītanāmena³, Buddhadattoti vissuto.
 Thero katvā Aṭṭhakathaṃ, Madhuratthavilāsiniṃ.
 Potthakaṃ t̥hapayitvemaṃ, parampare hitāvahaṃ.
 Aciraṭṭhitabhāvena, aho maccuvasaṃ gato².

Iti bhāṇavārasena chabbīsatibhāṇavārā, ganthavasena
 pañcasatādhikachasahassaganthā, akkharavasena tisahassādhikāni⁴
 dvesatasahassakkharāni.

Antarāyaṃ vinā esā, yathā niṭṭhaṃ upāgatā.
 Tathā sijjhantu saṅkappā, sattānaṃ dhammanissitāsi.

Iti Madhuratthavilāsini nāma Buddhavaṃsaṭṭhakathā niṭṭhitā.

1-1. Natthi (Sī, I)

3. Gahitanāmena (Ka)

2-2. Pacchā kenaci pakkhittā gāthāyo.

4. Asītisahassādhikāni (Ka), aṭṭhasahassādhikāni (?)

Buddhavaṃsaṭṭhakathāya

Saṃvaṇṇitapadānaṃ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Akāsaḥaṃ	203	Aṭṭhasaṭṭhisatasahassānaṃ	282
Akuṭilaṃ	186	Aḍḍhateḷasasatānaṃ	344
Akhilā	187	Atappiyo	214
Agañchahaṃ	168	Atikkantabhavantānaṃ	310
Agganikkhitto	68	Atikkamma	52
Aggo	69	Atītabuddhānaṃ	83
Acalo	136	Atulatejassa	212
Accuggataṃ	67	Atulatejāṇi	347
Accuggatacandamaṇḍalaṃ	54	Atulayaso	276
Acchariyaṃ	57	Atulāsi	174
Acchiddāni	301	Atuliyāṃ	191
Acchiddo	244	Atuliyā	170
Accheraṃ	58	Atuliyō	245
Accherakaṃ	44	Atthaṃ	50
Ajāti	92	Atthaṅgato	184
Ajāyatha	45	Atthami	191
Ajjhappatvā	219	Atthi	91
Ajjhāyako	89	Adaṃ	168
Ajjhupekkhiya	67	Adāsahaṃ	197
Añjanaṃ	299	Adāsinaṃ	231
Añjasaṃ	109	Addhāne	123
Añjasassa	93	Advejjhamānaso	134
Aññātavesanā	114	Advejjhavacanā	128
Aṭṭhaguṇasamupetaṃ	97	Adhikārena	115
Aṭṭhaṅgavacanasampanno	301	Adhikāro	116
Aṭṭhadosasamākiṇṇaṃ	99	Adhiṭṭhahiraṃ	224

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Adhiṭṭhāsīm	182	Anubrūhanto	182
Adho	45, 129	Anubrūhayīm	197
Anaṅgaṇānaṃ	209	Anuyanti	113
Anadhivaraṃ	14	Anuvaggā	52
Anadhivaro	14	Anusāsani	51
Anantaṃ	219	Anusiṭṭhiṃ	204
Anantako	212	Anūpamā	212
Anantatejo	162	Anūpamo	245
Anantabalavāhano	305	Anekakoṭṭisannicayo	89
Ananto	206	Anekasatasahassiyo	183
Anapekkho	91	Anomadassī	206
Anacaraṃ	312	Anovaṭṭhena	126
Aniṭṭhagandho	126	Antamantena	167
Aniṭṭhite	113	Antarahitaṃ	301
Anilañjase	58	Antarahissanti	347
Anivattamānaṃ	294	Antarā	77
Anivattigamaṇaṃ	206	Antalikkhacaro	243
Anukampakaṃ	54	Antimadehadhārino	18
Anukampako	232	Andughare	132
Anukampāya	345	Annapānasamāyutaṃ	87
Anucarā	177	Apattamānasā	345
Anuciṇṇaṃ	129	Aparājitā	214
Anuttamaṃ	197	Aparimeyyito	168
Anuttaraṃ	42	Appattamānasā	155
Anuttaro	272	Appattānaṃ	242
Anuddhamṣati	126	Appamattā	187
Anupabbajum	280	Appamatto	168
Anupalitto	287	Appamāṇo	245
Anuppattiyā	203	Appameyyo	163
Anubyañjanasampannaṃ	290	Apparajakkhajātikā	15

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A - Ā]	
Appavattaṃ	194	Ayācatha	14
Apphoṭenti	123	Arati	126
Abbhutaṃ	58	Ariyañjasam	345
Abbhuto	58	Arīhi	93
Abhikkama	127	Alabhim	124
Abhighuṭṭhe	189	Alīnavīriyo	133
Abhiññābalappattānaṃ	208	Avakujjakam	219
Abhināditvā	215	Avakujjo	113
Abhinikkhame	75	Avidūreva	69
Abhinīhāro	79	Aviralo	245
Abhipatthitaṃ	197	Avivittaṃ	87
Abhiravanti	125, 126	Asamvutā	44
Abhirocayim	238	Asaṅkhiye	86
Abhivassanti	126	Asaṅkhobhā	170
Abhivassi	274	Asaṅkhobho	206
Abhivādanam	62	Asamaṃ sīlaṃ	212
Abhivādetvāna	124	Asamasamaṃ	223
Abhivāhayi	220	Asamasamo	60
Abhisamayā	235	Asamassa	123
Abhissanno	124	Asamo	61, 137
Amataṃ	207	Asādiso	60, 191
Amatantaḷe	93	Asītiyāpi	265
Amatabherim	185	Asītisatasahassiyō	222
Amatabherimhi	230	Asītihatthamubbedho	156
Amatambunā	274	Asucim	134
Amatena	255	Asesam	220
Amitayasā	239	Assamo	97
Amitayaso	163, 206	Ahu	48, 344
Amoghavacanā	128	Ākāsaṭṭhā	58, 125
Ambare	58		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]		[Ā]	
Ākāsanabhagatā	113	Āharissāmi	197
Ākāsabhūtā	127	Āhārasaṅkhayā	347
Ākāso	206	Āhutīnaṃ	118
Āgamaṇaṃ	109	Āḷakaṃ	308
Ācariyaṃ	93	[I]	
Ācikkhi	284	Icchamāno	114
Ādāya	311	Itihāse	89
Ādāsaṃ	313	Iddhañca	154
Ādittaṃ	292	Iddhi	51, 157
Ādiyiṃ	100	Iddhidhammesu	124
Ādesanā	51	Iddhibalaṃ	40
Ānanditā	43	Iddhibalena	61
Āpatti-anāpattiyā	69	Idha	14
Āpannasattānaṃ	128	Isi	70
Ābhā	45	Issaro	243
Ābhujati	126	[U]	
Ābhujim	124	Ukkā	225
Āmaṇḍo	276	Ukkāmukhe	306
Āmukkamaḷābharaṇo	219	Ukkāsitaṃ	67
Ārāme	279	Ukkujja	219
Ālokaṃ	284	Ukkuṭṭhi	58
Āvaraṇaṃ	233	Ukkuṭṭhisaddā	123
Āvaraṇā	127	Uggaṃ	203, 224
Āvāsaṃ	88	Uggataṃ	64
Āveḷaṃ	314	Uggatāpanaṃ	119
Āsi	76	Uggatejo	235
Āsum	177, 265	Uggato	53, 198
Āsevanisevitaṃ	131	Uggadaḷhaṃ	231
Āhate	230	Ugghāṭetvā	298
Āhani	177, 185	Uccattane	272

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]		[U - Ū]	
Uccāraṭṭhānamhi	95	Upapatti	127
Ucchuyantaṁ	139	Upasobhati	155
Ujuṁ	186	Upasobhatha	262
Uju	235	Upāgataṁ	88
Ujjālenti	225	Upāgami	214
Uṭṭhānaṁ	243	Upāgamuṁ	66
Utuvaṭṭe	135	Upādānasaṅkhaṇḍā	198, 258
Utuvasse	135	Uppajja	73
Uttattakanasannibho	68	Uppajjante	107
Uttamaṁ	241	Ubhayasmim	45
Uttamā	79	Ubbhijjate	126
Uttame	66	Ubho	113
Uttariṁ	210	Uyyānaṁ	219
Uttariyaṁ	197	Usabhakkhandho	150, 241
Udagāhinim	95	Ussannakusalā	228
Udaggaṇḍita	54	Ussavo	272
Uddham	45	Ussāsaṭṭhānamhi	95
Uddharanto	187	Ussīsaṇḍa	118
Uddhari	124	Uḷārā	45
Upagañchim	238	Uḷurājāva	191, 258
Upagañchum	232	Uḷūbhi	169
Upagatā	196	Uḷūhi	225
Upaccagā	113	Ūmi	183
Uppajji	58	[E - O]	
Upatṭhako	311	Ekakkhandho	245
Upatṭhahaṁ	215	Edisaṁ	42
Upatṭhitam	288	Evam	107
Upadduto	141	Ehiti	119
Upanisādino	280	Okiranti	53, 113
Upapajjatha	271	Okkanti	75

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[O]		[Ka]	
Okkami	74	Kappe	86
Oghānaṃ	304	Kampitā	141
Otthaṭā	225	Kampittha	74
Opammakusalo	71	Kambu	306
Opammehi	245	Karavīkamadhuragiro	82
Obhāsītā	44	Karonte	303
Obhāseti	53	Kalale	113
Orohitvāna	109	Kalyāṇamapi	91
Olokesi	63	Kāyā	225
Ovadati	149	Kāyo	95
Ovaditvā	276	Kāruṇikaṃ	62
Ovādaṃ	204	Kāruṇiko	232
Ovādako	230	Kālameghova	68
Osadhī	135	Kilesamaladhovaṃ	93
Osaranti	144	Kilese	114
Osarantu	144	Kīdisako	39
Ohāya	305	Kucchiyaṃ	74
[Ka]		Kuṭṭā	127
Kaṅkhacchedo	71	Kuṇapaṃ	94
Kaṅcanagghiyasaṅkāso	191, 225	Kulamūlaṃ	308
Kaṅcanapabbate	189	Kusalacchedanābhayā	95
Kaṇṭakā	245	Kusumitaṃ	284
Katakiccānaṃ	64	Ketu	56
Katañjali	14	Kevalaṃ	238
Kathikānaṃ	70	Koṭi	71
Kathinatthārasamaye	214	Koṭinaṃ	265
Kantāraṃ	303	Koṭisatasahassānaṃ	168
Kapilavhayā	119	Koṭisatasahassiyo	187
Kappasate	253	Koṭisatāni	207
Kappiyaṃ	288	Koraṇḍasamasādiso	67

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka - Kha]

Kovido	311
Khaṇe	127
Khaṇo	58, 113
Khandhadhātuvavatthānaṃ	193
Khamanena	163
Khipitaṃ	67
Khīṇāsavānaṃ	64
Khīṇāsavehi	113
Khemantaṃ	289

[Ga]

Gaganūpamo	163
Gagane	63, 66
Gajjitā	68
Gaṇanāya	201, 279
Gaṇī	70
Gaṇetuye	183
Gantā	149
Gamanampathe	93
Gavapānaṃ	180
Gaṇapūrito	313
Gavapānena	182
Gahapūrito	313
Gāmanigamaratṭhato	231
Gāyanti	58
Guṇadhāraṇo	347
Guṇasampatti	116
Guṇasampannaṃ	294
Guṇāni	245
Guṇe	99

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ga - Gha]

Guṇo	61
Gūthagato	93
Ghaṭā	141

[Ca]

Cakkaṃ	139, 294
Cakkalakkhaṇaṃ	59
Cakkalakkhaṇe	67
Cakkavattimaṇī	239
Cakkānuvattako	196
Cakkhumā	49
Caṅkamaṇi	42
Caṅkamanto	77
Caṅkame	53
Catudīpamhi	243
Catumāsaṃ	309
Catuhatthe	77
Candaṃva	63
Candanacuṇṇamissitaṃ	55
Candasūriyappabhaṃ	175
Cando	239
Camarī	131
Cammaṃ	113
Cammanaddhāni	58
Caraṇaṃ	17
Carati	309
Cariyāya	298
Calati	139
Cavi	262
Cātuvaṇṇaparivutaṃ	271

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ca]		[Ja]	
Cittīkatvā	84	Jinapabhuttamaṃ	216
Cintayitvāna	215	Jinaputtā	124
Ciravutṭho	132	Jinasāsaṇaṃ	168
Cuti	127	Jinasevitaṃ	141
Cetaso	114	Jināṇaṃ	83
Celāni	55	Jine	168
[Cha]		Jino	52, 107
Chandatā	116	Jīvitasamsayaṃ	197
Chappakāraṃ	76	Jutindharassa	17
Chaḷabhiññā	154	Jutindharo	283
Chaḷabhiññābharaṇaṃ	314	Jeṭṭho	219
Chuddhā	126	Jotanti	125
Chetvā	292	[Jha]	
[Ja]		Jhāṇaṃ	63
Jajjaraṃ	95	Jhānakavacavammitaṃ	314
Jaññaṃ	154	Jhānaratisamappito	107
Jaṭilaṃ	119	Jhāne	124
Jaṭilo	257	Jhāpaye	114
Janakāyaṃ	149	[Ña]	
Janataṃ	157	Ñāṇaṃ	191
Janatā	228	Ñāṇakuntimaṃ	314
Janikā	156	Ñāṇadhāturaṃ	309
Jano	306	Ñāṇaparibhāvito	170
Jalantaṃ	64	Ñāṇavaraṃ	212, 219
Jātito	75	[Tha - Da]	
Jātimantaṃ	300	Thānā	265
Jāyante	107	Ḍiṇḍimā	58

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]		[Ta - Tha]	
Taṇhānaṃ	292	Tāvade	204
Tatiye phale	311	Timsakappasahassamhi	243
Tathāgataṃ	113	Tikicchake	93
Tathāgatassa	18	Tikicchāpeti	93
Tanu	126	Tikhiṇaṃ	314
Tapassināṃ	209	Tiṭṭhamāno	157
Tappayante	208	Tiṇapanthanivāsino	58
Tappayim	182	Titthaṃ	232
Tappayi	255	Titthakaro	232
Tamaṃ	174	Titthiyā	232
Tamandhakāraṃ	260	Titthiye	188
Tamo	44	Tidivorohaṇe	242
Taraṇāya	225	Tipāṭihīre	51
Taramānā	66	Tibbo	44
Tarimsu	221	Tiriyāṃ	45
Taruṇasūriyaṃva	64	Tividhaggi	91
Tasitā	141	Tuṭṭhaṃ	109
Tādinaṃ	310	Tuṭṭhahaṭṭhā	54
Tādino	17	Turiyā	125
Tādihi	239	Tulābhūtā	135
Tāpetvā	204	Tulāsaṅghāṭā	52
Tārakā	126	Tusite kāye	72
Tārako	230	Tejassī	206
Tāragaṇe	239	Temayitvā	289
Tāraṇīye	191	Telayante	139
Tārayati	150	Tevijjachaḷabhiñṇehi	239
Tārayanto	73	Tevijjābhūsaṇaṃ	314
Tārāgaṇā	126	Tositā	206
Tāresi	204	Thambheva	52
		Thalajā	125

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Tha]		[Da]	
Thāmadassinā	115	Dassesi	49
Thutappasattho	144	Dalham	288
Thomanam	62	Dānapāramitaṃ	129
Thomayantā	345	Dibbam	53
Thomayitvā	197	Dibbacakkhūnam	69
Thomito	69	Dibbā	125
[Da]		Disā	53
Dakajā	125	Disodisaṃ	113
Datvā	314	Dissati	272
Dadātha	113	Dīparukkhamva	64
Daditvāna	168	Dīparukkhova	156
Dantehi	66	Dukkhito	93
Dame	66	Dukhaṭṭito	132
Dayita-oraso	219	Duggatim	150
Darīsayā	126	Duppasaho	266
Dasanāgabalaṃ	60	Dummanā	232
Dasapāramipūriyā	182	Duratikkamo	206
Dasabalāni	347	Durāsado	163
Dasayojanam	300	Dussaṃ	231
Dasavīśasahassānam	153, 345	Devacārikaṃ	255
Dasasahassādhivāsino	125	Devatā	113
Dasasahassimhi	243	Devanagaraṃva	88
Dasasahassī	225	Devamanussapūjito	48
Dassanam	124	Devamanussānam	221
Dassanenapi	206	Devamānuse	206
Dassaneyyam	87, 295	Devavarena	49
Dassayanto	77	Devā	45
Dassayitvāna	284	Devo	39
Dassayissāmi	42	Desitaṃ	83
Dassetvā	170	Desente	164

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Da]

Desento	303
Deschi	15
Deho	347
Dvattiṁsavaralakkaḥaṇo	53
Dvādasaguṇaṁ	98
Dvādasayojane	233
Dvipaduttamo	57

[Dha]

Dhajo	56
Dhammakhaggavaraṁ	314
Dhammacakkapavattane	76
Dhammacammaṁ	314
Dhammacetiṁ	306
Dhammataḷākaṁ	313
Dhammatejane	139
Dhammadussaṁ	313
Dhammadussavibhūsitāṁ	306
Dhammadesane	107
Dhammadhātuyā	129
Dhammanāvaṁ	115, 295
Dhammapupphaguḷaṁ	306
Dhammapupphapiḷandhanaṁ	314
Dhammamālaṁ	313
Dhammameghaṁ	289
Dhammameghena	264
Dhammavimalaṁ	313
Dhammavuṭṭhiyā	230
Dhammavuṭṭhiyo	207

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Dha]

Dhammasaṅkhasamāyuttaṁ	185
Dhammasetum	225
Dhammāpaṇaṁ	301
Dhammābhisamayo	153
Dhammokkaṁ	174, 183
Dharaṇī	75
Dharaṇūpamo	163
Dhātuyā	262
Dhitiṁ	203, 231
Dhīraṁ	64
Dhīro	53
Dhutaguṇe	68
Dhunanto	109
Dhunamāno	271
Dhuvaṁ	58
Dhuvasassataṁ	128
Dhuvassavaṁ	95
Dhūpitaṁ	204
Dhūmaketu	183

[Na]

Na	225
Nakkhattā	126
Nagaraṁ	186
Nagasiluccayā	233
Naccanti	59
Nabhe	42
Nabheva	54
Namassanaṁ	62
Naradevasamāgame	344

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]		[Na]	
Naranārīnaṃ	301	Nidassayi	65
Naramarū	123, 269	Niddhāvati	183, 225
Naramarūnaṃ	164	Nipakā	66
Narānaṃ	300	Nipajjim	113
Narāsabhaṃ	57, 64	Nipatanti	54, 67
Naruttame	305	Nibbanti	126
Naruttamo	40	Nibbānaṃ	91
Navacchiddaṃ	95	Nibbāpayanto	83
Navadosaṃ	98	Nibbuto	267
Navutikoṭīnaṃ	269	Nimitte	107
Navutīnaṃ	265	Nimmitā	52
Nāgakoṭīnaṃ	283	Nimmito	53
Nāgapunnāgaketakam	113	Nimminivā	288
Nāgova	292	Niyyātayitvāna	243
Nāthānāthānaṃ	97	Nirantaraṃ	186, 301
Nānākuṇapapūritaṃ	91	Niraye	126
Nānākuṇapasañcayam	95	Nirākulaṃ	232
Nānājanasamākulaṃ	88	Nirākulā	125
Nāyako	162	Nirūpadhi	239
Nāyati	71	Nivatti	127
Nikkhantasayanassa	128	Nivāsetvā	313
Nikkhamanti	126	Nisajjaṭṭhānacaṅkame	101
Nikkhamim	75	Nisīditvāna	58
Nikkhepaṃ	134	Nissaddhā	125
Nikilitaṃ	83	Nihantvāna	174, 255
Niccaṃ	288	Nīpaṃ	113
Niccharati	295	Nīluppalasamasādiso	68
Nicchubhanti	232	Nekkhammābhimukho	132
Nijjinitvā	186	No	58

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pakampittha	76	Paṭiyāдеми	299
Pakaraṇe	303	Paṭhamābhisamayo	201
Pakāsaya	83	Paṇavā	58
Pakittaya	309	Paṇitaṁ dhammaṁ	294
Pakittetvā	124	Paṇṇasālā	97
Pakkamati	126	Patāpavā	235
Paggayha	271	Patitṭhaha	139
Paghaṭṭitā	141	Patitṭhahi	232
Paccantadesavisaye	109	Patitṭhā	57
Paccayaṁ	243	Pattiko	244
Pajaṁ	16	Patthitaṁ	299
Pajahim	98	Patthitā	79
Pajā	58	Patthentā	313
Pañcadosavivajjitaṁ	97	Patvā	186
Pañcavaṇṇitaṁ	55	Pathaviyaṁ	114
Pañcasīle	232	Pathavī	44
Pañjaraṁ	298	Padakkhiṇaṁ	215
Pañjalikā	113	Padahim	101
Pañjalikatā	55	Padahitvāna	344
Paññāguṇaṁ	197	Padāletvā	279
Paññābalaṁ	42	Padissanti	125
Paññāya	60	Padissare	125
Paññāsarataṇo	245	Padumaṁva	287
Paṭighaṁ	134	Padhānaṁ	101, 344
Paṭititthaṁ	124	Pabbajite	271
Paṭipajjatha	84	Pabbajjaṁ	294
Paṭipannake	225	Pabbajjā	116
Paṭipādito	58	Pabbate	295
Paṭipiṇḍiya	243	Pabhā	289

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pabhāmālā	198	Pavaro	70
Pabhijjati	245	Pavāyati	126
Pamuditam	109	Pavāhiya	303
Pamoditā	53	Pavāheti	137
Paramannena	168	Pavivekaṃ	215
Paravādappamaddane	303	Pavivekagate	153
Parasmim	45	Pavecchati	149
Parāyano	57	Pavedayim	113
Paricaranti	232	Pasaṃsanam	62
Parinibbissam	347	Pasannanetto	235
Paripakkamānase	216	Pasannā	57
Parimuttiyā	91, 132	Pasāretvā	301
Parimoceti	150	Passe	52
Pariruddho	93	Pahūtadhanadhañṇavā	89
Parivāretvā	57	Pākatikaṃ	61
Parivārenti	154	Pākatikā	258
Parisāya	201	Pāṭihīram	44, 303
Parihāyāmi	311	Pāṭiheram	221
Palāyati	93	Pādapo	216
Paluggam	95	Pādesu	59
Pallaṅkam	124	Pāpanivāraṇam	314
Pallaṅkavaramābhujē	125	Pāpuṇanti	207
Pallaṅkābhujane	125	Pāpe	91
Pavaḍḍhitvā	245	Pāramim	298
Pavattaphalam	100	Pāramippatto	79
Pavattenti	58	Pārīchattakam	53
Pavanam	144	Pārūpitvā	314
Pavane	214	Pāvacanam	155
Pavaram	272, 300	Pītim	182
		Pītipāmojjajananam	83

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Ba]	
Puññakammināṁ	88	Bimbijālo	262
Puññavanto	58	Bilāsayā	126
Puṇḍarīko	289	Bījāni	113
Puṇṇamano	144	Bujjhante	107
Puthū	44	Bujjhare	144
Pupphaṁ	55	Bujjhissanti	345
Pupphanti	125	Buddhakare	129
Pupphāpetvāna	267	Buddhaguṇaṁ	142
Pupphitānaṁ	208	Buddhañāṇe	220
Pupphino	144	Buddhañāṇehi	144
Pubbakaṁ	141	Buddhadassanaṁ	189
Pubbakehi	129	Buddhadhammaṁ	197
Pubbenivāsānugatāya	83	Buddhaparamparāgataṁ	83
Pūrayiṁ	288	Buddhabalaṁ	42
Pūrayitvāna	303	Buddhabījaṁ	123
Pūrito	258	Buddhabhaṇitaṁ	312
Pothenti	59	Buddhabhūmiṁ	141
[Pha - Ba]		Buddharaṁsīhi	225
Pharati	137	Buddhasantike	232
Phalaṁ	345	Buddhiyā	83
Phalabhārā	125	Buddhoti	58
Phalitā	125	Budhaṁ	133
Phale	314	Bodhaneyyaṁ	150
Phullito	157, 206	Bodhiṁ	175
Phusā	143	Bodhi	79
Bandhanaṁ	206, 292	Bodhipallaṅko	158
Bandhanā	284	Bodhipācana	130
Bandhanāto	269	Bodhesi	279
Balappattchi	239	Byapagataṁ	125
		Byāmapabbhā	225

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ba]

Byāmapabbhānurañjitaṃ	64
Byāhatā	232
Byāharantaṃ	206
Brahā	235
Brahma	182
Brahmā	13

[Bha]

Bhaṇḍaṃ	95
Bhaṇḍacchedabhayaṃ	95
Bhantā	141
Bhamenti	55
Bhavaggā	201
Bhavacchanda jahesinaṃ	345
Bhavato	91
Bhavane	58
Bhave	91
Bhāramoropanaṃ	128
Bhāsato	280
Bhikkhanto	133
Bhikkhugaṇamajjhe	282
Bhijjitānaṃ	304
Bhiyyo	224
Bhītā	141
Bhujāni	59
Bhumā	43
Bhusavātehi	136
Bhūmaṭṭhā	125
Bhūmantalikkhakaṣalo	311
Bhūmitaḷagatā	113

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Bha - Ma]

Bhetvā	298
Bherisaṅkharathāni	87
Maggaraṃ	84
Maggāmaggaṇca	284
Maggo	109
Maccuyā	304
Majjhanhike	64
Mañcapādaṭṭhānāni	158
Maṇimuttaratanakhacitaṃ	283
Maṇimuttāvālukākīṇṇā	53
Maṇi	345
Maṇḍakappamhi	241
Maṇḍito	306
Madanimmadanaṃ	84
Madhurasampannaṃ	17
Madhulaṭṭhikaṃ	299
Manussattaṃ	115
Manusse	109
Manoramaṃ	87
Mantadharo	89
Mandāraṇaṃ	113
Marū	113
Malaṃ	137
Mahākulaṃ	300
Mahāgaṇī	66
Mahācorasamo	95
Mahājaṭaṃ	274
Mahājane	313
Mahātamaṃ	175
Mahātamaḷapavāhanā	213

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma - Ya]		[Ya]	
Mahānubhāvo	49	Yasavipulo	219
Mahāpaṇṇo	63	Yācake	308
Mahāmunim	62	Yācito	49
Mahāyaśaṃ	300	Yāpanaṃ	133
Mahāyaśā	191	Yāvatā	126
Mahāyaśo	183	Yugāni	211, 253
Mahārajjam	168	Yūpo	57
Mahārājikā	43	Yogena	149
Mahāvīlāso	306	Yojanaso	289
Mahāvīthim	186	[Ra]	
Mahāvīro	59	Raṃsi	183
Mahāhanu	150	Raṃsī	258
Mahiddhikā	57	Raṃsīhi	306
Mahiyā	126, 257	Rajo	137
Mahesino	123	Raṭṭhato	232
Mānaśaṃ	288	Ratanaggimaṇippabhā	216
Mānaśaṃ bhavaṃ	155	Ratananibho	198
Mānaśā	39	Ratanāni	125
Mānaśakā	125	Ratanāmaye	52
Māpayi	50	Ratanāmayo	53
Māpayitvā	313	Ratane	243
Māpayissāmi	42	Rattimva	295
Muñcanti	55	Ramāmi	294
Medanī	169	Rammā	119
Merūpamo	163	Ravati	139
Morahattho	245	Rahadaṃ	67
Yathāthāmaṃ	197	Rāgaggi	292
Yathā sikhī	217	Rāgo	126
Yadicchakaṃ	305	Rāhumutto	144
Yamakaṃ	309		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ra]		[Va]	
Rittā	157, 347	Vajjanto	283
Rukkho	219	Vajjayantā	113
Rogo	143	Vaṭumāyanam	109
Ropitam	100	Vaḍḍhamānaṅkusācitam	59
Ropissam	113	Vaṇṇito	69
[La]		Vattasīlasamāhito	294
Lakkhaṇaṇca	284	Vattāvattesu	311
Labhāma	58	Vattitam	294
Laḷanto	66	Vandate	68
Liṅgasampatti	115	Vandanam	62
Liṅgena	126	Vandaneyyā	62
Lokagganāthena	168	Vandāmi	294
Lokajetṭho	76	Vandissāma	65
Lokanātham	62	Varam varam	299
Lokanāyakam	64	Varasamāpattiyā	215
Lokanāyako	50, 77	Varasamāpattiyo	149
Lokantarikā	44	Varuttamam	177
Lokappasādanam	65	Vasi	51
Lokavidū	118	Vasībhūtaṣṣa	107
Lokahitam	54, 83	Vasībhūtehi	232
Lokādhipati	14	Vasībhūto	124
Loko	14	Vasudhā	139
Lomahaṃsanam	58	Vassante	207, 230
Lomahaṃsano	58	Vākacīram	98
[Va]		Vādayanti	59
Vamso	245	Vādentī	58
Vacanam	123	Vāpitam	100
Vajirūpamam	219	Vāladhiṃ	131
Vajjanti	58, 125	Vāsam	214
		Vikubbanam	303, 309

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vikopeti	131	Vipulavitthataṁ	186
Vicittaṁ	232	Vipulā	45
Vicittapupphā	126	Vippasannaṁ	67
Vicittā	169	Vibhajitvā	295
Vicinanto	129	Vibhajjiya	313
Vicināmi	129	Vibhavo	91
Vicini	219	Vimaṇā	232
Vijaṭetvā	274	Vimalā	222
Vijitaṁ	292	Vimalānaṁ	64, 168
Vijitāvī	167	Vimalehi	113
Vijjante	91	Vimalo	345
Vijjā	17	Vimuttiṭṭhi	212
Vijjuma	67	Vimuttiyā	60
Vijju	262	Viyākaṁsu	113
Vijjupātaṁva	370	Viyākāsi	82
Vijjulaṭṭhīva	313	Virajānaṁ	209
Viññāpako	230	Virajjhiya	124
Vitathaṁ	128	Virajjhissāma	123
Vitthataṁ	45	Viroca	144
Vitthārikaṁ	154	Virocati	191, 225
Viddhamsetvā	206	Virocamāno	345
Vinaye	69	Vilāsetvā	267
Vinassati	126	Vilepanaṁ	313
Vināyake	93	Vivajjantu	143
Vināyako	48	Vivajjento	133
Vinivattayi	201	Vissuto	70
Vinodayissāma	65	Vihatā	126
Vinodenti	175	Vihato	44
Vinodehi	141	Vihāraṁ	295
Vipulaṁ	43, 267	Viṭṭhahitvāna	124

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Sa]	
Vedajātaṃ	109	Satapuñṇalakkhaṇo	49
Vedayanti	143	Sataraṃsīva	53, 241
Vedānaṃ	89	Satipaṭṭhānavaruttamaṃ	186
Vedikā	52	Satiphalakaṃ	314
Vokkamati	135	Satekicchāya	69
[Sa]		Sattaṃ	48
Saṃghaṃ	231	Sattakāyo	71
Saṃviggamānaṣo	113	Sattaratanaśaṃpannaṃ	88
Saṃvutindriyā	66	Sattā	15
Saṃsaritvā	312	Sattuttamo	48
Saṃsāraparimocaṇaṃ	84	Sattharaṃ	294
Saṃsārasaritaṃ	345	Satthā	48
Saṃsārasotaṃ	115, 225	Satthāradassaṇaṃ	116
Sakagehamhi	201	Satthuno	149
Sakasakamhi	58	Satthusāvake	305
Sakassamā	109	Sadevakaṃ	83, 264
Sakāsayā	126	Sadevakā	44, 123
Sakilesamaṇaṇaṃ	183	Sadevagandhabba-	
Sakkaccaṃ	84	manussaṛakkhaso	45
Sakyavaḍḍhano	344	Sadevaṃānusa	39
Saṅkhā	58	Saddehi	87
Saṅkhārāṇaṃ	184	Saddhammapaṇḍaracchattaṃ	314
Saṅgītiyo	58	Saddhammapuravaruttamaṃ	186
Saccaraṣaṃ	175	Saddhāpītiṃ	294
Saccavaruttame	175	Santāretvā	157
Sañcuṇṇamathitā	141	Santāressaṃ	115
Sañchaḍḍitaṃ	308	Santi	14
Saññāpesi	141	Santuṭṭhā	126
Saṭṭhiraṇaṃ	267	Santo	255
		Sandacchāyo	245
		Sandanti	125

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sannāham	314	Samantā	300
Sannicitam	238	Samaye	135
Sannipātayi	64	Samākulaṁ	239
Saparijjanam	223	Samāgamma	72
Sappatissā	67	Samādiya	129
Sappatisso	311	Samādhi	63
Sabbakammam	88	Samādhijjhānakusalo	68
Sabbakāmado	345	Samādhijjhānakovido	63
Sabbakilesāni	220	Samādhimhi	60
Sabbaguṇam	245	Samānaya	215
Sabbaguṇūpetam	61	Samāpatyā	267
Sabbaṅgasamupāgataṁ	62	Samāruya	115
Sabbaṅgasampannam	88	Samimsu	153
Sabbajanam	295	Samiddham	88
Sabbadukkhakkhayam	84	Samussetvā	306
Sabbabhavam	298	Samekkhitvā	50
Sabbaratananimmitam	50	Samo	75
Sabbaratanamaṇḍitam	42	Samokiranti	143
Sabbasaṅkhāre	216	Sampajānova	75
Sabbasampattiṭṭhāṇam	83	Sampatte	232
Sabbasetṭho	63	Sampannavijjācaraṇassa	16
Sabbasoṇṇamayā	52	Sambuddham	280
Sabbasovaṇṇā	52	Sambuddhadassanam	305
Sabbākāravarūpeto	245	Sambuddhappamukham	231
Sabbābharaṇabhūsitam	283	Sambodhiyam	75
Sabbītiyo	143	Sambodhivarapattiyā	182
Sabhattam	231	Sammasato	139
Sabhāvattam	184	Sammukhā	123
Samakam	262	Sayanā	124
Samaṅgisampannam	17	Sayambhum	67

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Saraṇaṃ	148	Sīlakaṇṇcukaṃ	314
Saraṇagamaṇaṃ	149	Sīlasaṃsaggamaddanaṃ	314
Saraṇāgamaṇe	149	Sīle	60
Saraṇe	253	Sīhanādaṃ	301
Saralaṃ	113	Sīhahanu	241
Saritvā	197	Sīho	298
Savantiyo	125	Sukato	97
Sasaṃghe	124	Sukhaṃ	91
Sahati	134	Sukhī	95
Sākhā	245	Sukhumanipuṇatthapaṭividdho	70
Sāgarūpamo	227	Suciṃ	134
Sāṭakaṃ	98	Suññakaṃ	232
Sādhu	66	Suṇātha	84
Sādhukārā	58	Sudassana	107
Sādhento	168	Sudhammā	309
Sāmī	95	Suniṭṭhitaṃ	50
Sālakalyāṇiko	169	Supupphitaṃ	155
Sālarājaṃva	63	Suphullaṃ	63
Sālarājāva	253	Subaddho	245
Sāvakaṣaṃghato	347	Subbatā	67
Sāsane	107	Sumanā	54
Sikhī	295	Sumukho	235
Siddhippattassa	107	Surindadevabhavane	177
Sinerupabbatuttame	52	Suvaṇṇapīṭhaṃ	283
Siridhammapakāsano	306	Suvisodhitaṃ	154
Siriyā	241	Susuddhasukkavatthavasanā	55
Sivamañjase	93	Sūriyaṃ	64
Sive	93	Sūriyuggamaṇaṃ	128
Sītaṃ	125	Sekhā	155
Sīlaṃ	313	Seṭṭhaṃ	272

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Ha]	
Seṭṭhasammato	257	Hasanti	58
Serī	95	Hāsayanto	83
Selo	136	Hāsetvā	224
Sesake	204, 225	Hiṅkārā	58
Seḷenti	59	Hitāya	114
Sokanudam	84	Hitāhite	137
Sokasallavinodanaṃ	83	Hitesī	235
Soko	143	Himavantassa	97
Sodhīyati	109	Himavā	272
Sobhati	157	Hirivīriyehi	187
Sovaṇṇaphalakatthata	52	Hirisīlena	310
[Ha]		Hutāsanova	204
Haṭṭham	109	Heṭṭhato	219
Hatā	216	Heṭṭhā	201
Hatthisaddam	87	Hetu	116
Hatthehi	271	Hetuye	91
Hadayam	83	Hemayūpasamūpamo	295
Hantvā	175	Hessāma	123
Handa	42	Hehiti	91

Buddhavaṃsaṭṭhakathāya

Lakkhitabbapadānaṃ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Agāravāsaparicchedo	3
Aggamahesiparicchedo	3
Aggasaddassa atthuddhāro	68-9
Aggasāvaka-paricchedo	3
Aggasāvika-paricchedo	3
Aṅgaṇasaddassa atthuddhāro	209
Aṅguliṃ ekameva ukkhipiṃ	
Koṇḍañño sabbadaharo	324
Aṅguliyo dve ukkhipimsu	
satta brāhmaṇā	323
Acchariyabbhuta	57-8
Ajapālanigrodharukkhamūle	
nisīdi Bhagavā paccāgantvā	11
Ajapālanigrodhassa upasaṅka-	
manāṃ pañcame sattāhe	11, 341
Ajānanasippaṃ nāma natthi	
mama	179
Ajjhāyaka	89
Ajjhāsayānusandhi	78
Aṭṭhupattiko	85
Atītatthe vattamāna-	
vacanaṃ	125, 294
Atthadassī	254
Atthadassībhagavato	
āyuppaṃ nāma vassasata-	
sahassaṃ	258

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Jātiṭṭhānaṃ	257
Bodhi campakarukkho	257
Mātāpitādayo	257
Sarīraṃ asīti-hatthubbedhaṃ	257
Adiṭṭhajotaṇā pucchā	79
Advejjhavaṇaṇā Buddhā	127-8
Adhimmikavohāraṇaṃ	
antaradhānaṃ sayameva	259
Adhiṭṭhānapāramiyā pūraṇaṃ	
niccalo hutvā	136
Adhiṭṭhānavasī	51
Adhiṭṭhānaṃ paramatthapāramī	
nāma jātā mūgapakkhajātake	81
Adhiṭṭhānidhi	40
Anatta	347
Anattalakkaṇasuttassa	
ānisaṃsā	22
Anantāni cattāri	163
Anādaratthe sāmivacanaṃ	139
Anicca	347
Animisacetiyaṃ jātāṃ	
pallaṅkata īsakaṃ pācīna-	
nissite uttaradisābhāge	10, 341
Anubyañjanaṇi asīti	290
Anumatipucchā	79

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Anuyoge sati sāmi-atthe	
upayogavacanaṃ	113
Anuruddhattherassa vaṃso	69
Anusandhiyo tisso	78
Anusāsanipāṭihāriyaṃ	51
Anomadassī	205-6
Anomadassībhagavato	
āyuppanāṇaṃ	
vassasatasahassaṃ	210
Jātiṭṭhānaṃ	210
Bodhi Ajjunarukkho	210
Mātāpitādayo	210
Sarīraṃ aṭṭhapaṇṇāsa-	
hatthubbedhaṃ	210
Anomā	7
Anomānadī Kapilavatthuto	
tiṃsayaohanikā	332
Appaṭikammā pārājikāpatti	69
Abbhantaraniḍāna	6
Abhiññābalassa guṇā aṭṭha	97
Abhidhammapiṭakāni satta	303, 308
Abhinikkhamanassa ānisaṃso	335
Abhinikkhamapariṇchedo	3
Abhinīhāra	79
Abhinīhārā aṭṭha	115-6, 315
Abhisamayapariṇchedo	3
Amitayasa	163
Arahattaṃ patvāyeva	
parinibbāyimsu sāvakā	
Maṅgalabhagavato sāsane	183

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Arahā ahaṃ	24
Ariyasaccāni cattāri	19
Ariyiddhi	41
Alamalaṃ	305
Avijahitaṭṭhānāni cattāri	158,
	351
Avidūrenidānaṃ	6
Asaṅkhyeyyā cattāro	71
Asaṅgagaṅgā Rājagahato	
avidūre	334
Asaññasattā ca arūpino	
idha na uddiṭṭhā	55
Asuññakappo	227-8
Asuññakappo pañcavidho	227
Assayujanakkhattena yuttaṃ	
devorohaṇaṃ	159, 351
[Ā]	
Ākāsaṭṭhā	58
Ātataṃ	125
Ātatavitaṃ	125
Ādittapariyāyadesanāya	
ānisaṃsā	23
Ādesanāpāṭihāriyaṃ	51
Ānandatthero	158
Āyupariṇchedo	3
Āloko hotu dasasu	
cakkavālasahassesu	43
Āvajjanavasī	51
Āsavā cattāro	113

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ā - I]

Āhārapariyesanadukkhassa	
pamāṇaṃ natthi	100
Itihāsa	89, 90
Iddhipāṭihāriyaṃ	51
Iddhiyo dasa	40
Idhasaddassa atthuddhāro	15

[U]

Ukkāsaddassa atthuddhāro	174
Uccāra	95
Uttarakuru	168
Uttarāsaḷhanakkhattena yuttā	
cattāro	158-9, 351
Udakassa pātaṇaṃ	25
Udānassa visesā	278
Upaṭṭhākaparicchedo	3
Upapattidevā	45
Upapāramiyo dasa	18
Upapāramī nāma	
aṅgapariccāgo	80, 138
Upayogatthe sāmivacanaṃ	141,
	149, 197, 238, 304
Upekkhāya paramatthapāramī	
nāma jātā	
Lomahaṃsajātaka	82
Uḷārasaddassa atthuddhāro	45

[E]

Ekasesa	223
Etha bhikkhavo	27, 177

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[O]

Okāsaloko	14, 118
Ogha	304
Ovādānusiṭṭhīnaṃ viseso	204
Osadhītāraka	135

[Ka]

Kakkhaḷapathavī	44
Kakusandhabhagavato	
āyuppamāṇaṃ	
cattālīsavassasahassaṃ	300
Jātiṭṭhānaṃ	299
Bodhi Mahāsirīsarukkho	299
Mātāpitādayo	299
Sarīraṃ	
cattālīsahatthubbedhaṃ	299
Kaṇḍaka-assarājā	158
Kathinacīvaraṃ	
pañcānisamsadāyakaṃ	213
Kathetukamyatāpucchā	79
Kanakāgamaṇo	302
Kappakolāhalaṃ	317
Kappaparicchedo	3
Kappasaddassa atthuddhāro	86
Kappiyabhaṇḍa	288
Kappo duvidho	227
Kammavipākajiddhi	41
Karajakāyassa	
mahācorasadisatā	94-5
Karaṇatthe sāmivacanaṃ	283
Karavīkānaṃ madhurassaratā	82
Kalale mā akkami Bhagavā	
mama piṭṭhiṃ akkamanto	
gacchatu	111

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kassapa	307
Kassapabhagavato	
āyuppanāṇaṃ	
vīsativassasahassaṃ	312
Jātiṭṭhānaṃ	312
Bodhi Nigrodharukkho	312
Mātāpitādayo	312
Sarīraṃ vīsatiḥatthubbedham	312
Kāya	95
Kāyabalaṃ	60-1
Kālo	74
Kālo nāma	
vassasatasahassato	
paṭṭhāya heṭṭhā, vassasata-	
to paṭṭhāya uddham	74, 318
Kāsāyavatthaṃ arahaddhajabhū-	
taṃ	226
Kilesaviddhaṃsanaṭṭhāna	9
Kilesā dasa	114
Kulaṃ	74
Kusalasaddassa atthuddhāro	68
Kesamassu dvaṅgulamattā	
yāvajīvaṃ	332
Kesassa chindanaṃ	332
Kesā dvaṅgulamattā hutvā	
dakkhiṇato āvaṭṭamānā	
sīse allīyimsu	332
Koṇāgamaṇa	301
Koṇāgamanabhagavato	
āyuppanāṇaṃ	
tiṃsavassasahassaṃ	305

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Jātiṭṭhānaṃ	305
Bodhi Udumbararukkho	305
Mātāpitādayo	305
Sarīraṃ	
tiṃsahatthubbedham	305
Koṇḍañña	160-2
Koṇḍaññabuddhassa āyuppanā-	
ṇaṃ vassasatasahassaṃ	169
Jātiṭṭhānaṃ	168
Bodhi Sālakalyāṇi-	
rukkho	161, 169
Mātāpitādayo	160, 168
Sarīrappamāṇaṃ aṭṭhāsīti-	
hatthubbedham	169
Kolāhalāni tīṇi	317
[Kha - Ga]	
Khantipāramiyā paripūraṇaṃ	
sammānanāvamānanesupi	134
Khantiyā paramatthapāramī nāma	
jātā Khantivādi jātake	81
Khandhānaṃ upamā	193-4
Gaṇasaṅgaṇikā	279
Gavapāna	180
Guṇasaddassa atthuddhāro	61-2
Gotamabhagavato	
āyuppanāṇaṃ	
vassasatāyukaṃ	349
Jātiṭṭhānaṃ	318
Bodhi Assattharukkho	347
Mātāpitādayo	320
Sarīraṃ aṭṭhārasahatthubbe-	
dham	349

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ga - Gha]

Gotamo nāma Buddhō bhavissati
anāgate 117, 140
Gottaparicchedo 3
Ghaṇaṃ 125

[Ca]

Cakkaratanassa ānubhāvo 167
Cakkaratanassa
osakkanakāraṇāni
tīṇi 176
Cakkalakkhaṇaṃ sahaṣṣāraṃ 59, 67
Cakkavattikolāhalaṃ 317
Cakkavattiraṇṇo maṇiratanam 239
Cakkasaddassa atthuddhāro 59
Cakkhu duvidham 49
Caṅkamadosā pañca 97
Caṅkamo dīghato
saṭṭhiratano vitthārato
diyaḍḍharatano 97
Catujjātikagandha 323
Caraṇāni pannarasa 17
Cittānaṃ dvinnam ekakkhaṇe
pavatti nāma natthi 47
Cintāmaṇi 345
Cūḷāmaṇicetiyaṃ tiyojanaṃ
Tāvatisabhavane 333
Cetiyaṃ akaṃsu ratanamayaṃ
catuyojanubbedham 267

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ca - Cha - Ja]

Cetiyaṃ
kaṇḍakanivattanaṭṭhānaṃ 332
Channo 158
Chiddā nava 95
Jaṭā 274
Jaṭila 119
Jambudīpa 168
Jambudīpeyeva Buddhā
nibbattanti, na tīsu
dīpesu 74, 318
Jambudīpo dasayojana-
sahassapariṃāṇo 74
Jāti 75
Jātiparicchedo 3
Jinasāsana 168

[Ña]

Ñāṇacakkhu 49
Ñāṇacakkhu pañcavidham 49
Ñāṇabalaṃ 61
Ñāṇavipphāridhi 41
Ñātisaṅgahaṃ kātum
Dasabalassa kālo 28
Ñātisaṃgamadivase pabbajitā
therā dve 70

[Ta]

* Taṇhaṅkarādayo tayo
Buddhā 159
Tatiyajjhānabhūmi tividhā 55

* Taṇhaṅkarādīnaṃ tiṇṇaṃ Buddhānaṃ āyuppaṃāpādīni sotatthakīmahānidāne
avidūrenidānakathāyaṃ āgatāni.

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ta]

Tattha tattha sammāpayoga-	
paccayiddhi	42
Tathāgatassa kāraṇāni	
aṭṭha	18, 21
Tathāgatassa balaṃ	61
Tapussabhallikā dvevācikā	342
Tapussabhallikānaṃ	
manthamadhupiṇḍikānaṃ	
paṭiggahaṇaṃ	11
Tārayati nāma	73
Titthiya	232
Tissabhagavato	
āyuppanāṇaṃ vassasata-	
sahassaṃ	271
Jātiṭṭhānaṃ	271
Bodhi Asanarukkho	271
Mātāpitādayo	271
Sarīraṃ	
saṭṭhihatthubbedhaṃ	271
Turiyāni pañca	125

[Tha - Da]

Thūpo tiyojanubbedho	290
Thūpo yojanubbedho	314
Dayita-orasa	219
Dasabalassa arahabhāva-	
dassanaṃ	62-3
Dasabalassa hatthe udakaṃ	
pātesi	25
Dassanena patātabbā dhammā	65
Dānapārami tividhā	130

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Da]

Dānapāramiṃ pūreyyāsi	
paṭhamāṃ Sumedhapaṇḍita	128
Dānasālāyo pañca	180
Dānassa ānisaṃsā	144-5
Dānassa paramatthapārami	
nāma jātā Sasapaṇḍitajātake	80
Diṭṭhasaṃsandanaṇpucchā	79
Dibbacakkhu	50
Dibbojaṃ pakkipiṃsu devatā	
patte	106
Dīpaṃ	74, 318
Dīpaṅkarabhagavato	
āyuppanāṇaṃ	
satasahassavassaṃ	155
Jātiṭṭhānaṃ	155
Bodhi Pippalirukkho	155
Mātāpitādayo	155
Sarīraṃ asītihatthubbedhaṃ	155
Dukkha	347
Dukkhasaddassa atthuddhāro	84
Dukkhasa paṭipakkhabhūtaṃ	
sukhaṃ nāma atthi loke	91
Dutiyajjhānabhūmi tividhā	54
Dussacetiyaṃ dvādasa-	
yojanikaṃ brahmaloke	333
Dūrenidānaṃ	6
Devaputtā cattāro ārakkhaṃ	
gaṇhiṃsu upaddavani-	
vāraṇatthaṃ	319
Devamanussā	48

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da - Dha]	
Devā	39
Devā tayo	45
Desaṃ	74
Desanāñāṇaṃ	76
Desito kenāyaṃ kattha kassatthāya kimatthāya kadā kassa vacanaṃ kenābhato	3, 5
Doṇanāgarājassa damanaṃ	220
Dhaja, yūpānaṃ viseso	57
Dhammaṃ paṭhamāṃ deseyyaṃ	22
Dhammakathika	70
Dhammacakkaṃ duvidhaṃ	76
Dhammacakkapavattanaṭṭhā- naṃ	158
Dhammacakkapavattana- paricchedo	3
Dhammacakkapavattana- suttantaṃ desesi Bhagavā āsāḷhiyaṃ	22, 343
Dhammacakkapavattanasuttassa ānisaṃsā	22
Dhammacakkhu	49
Dhammadassī	259
Dhammadassībhagavato āyuppaṃāṇaṃ vassasata- sahassaṃ	262
Jātiṭṭhānaṃ	262
Bodhi Bimbijālarukkho	262
Mātāpitādayo	262
Sarīraṃ asītihaṭṭhubbedhaṃ	262
Dhammanāvā	115

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Dha]	
Dhamma-saddassa atthuddhāro	15-6
Dhammassa adesetukāmatā paresaṃ	11
Dhammābhisamayo sattānaṃ	153
Dhammika	97
Dhamme adesiyaṃāne tumhehi ko nāma añño dhammaṃ desessati	13
Dhammo nāmesa attānaṃ rakkhantaṃ rakkhati	174
Dharaṇī	75
Dhātuyo na vikiriṃsu	233
Dhātuyo vikiriṃsu adhiṭṭhānena	258
Dhātuyo vippakiriṃsu	276, 295
Dhutaṅgacetanāya parivārabhūtā dhammā pañca	68
Dhutadhamma	68
Dhuvaparibhogavihārā dve	4
[Na]	
Nakkhattena yuttakammāni	158-9
Nagaraparicchedo	3
Nabhoti vuccati saggo	113
Narasattehi samamevassa āyu	262
Nāṭakitthiparicchedo	3
Nāmaparicchedo	3
Nārada	217

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]	
Nāradabhagavato	
āyuppmāṇaṃ navutivassa-	
sahassaṃ	224
Jātiṭṭhānaṃ	224
Bodhi Mahāsoṇarukkho	224
Mātāpitādayo	224
Sarīraṃ aṭṭhāsīti-	
hatthubbedhaṃ	224
Nikkhamanākāraṇassa	
paccavekkhanaṃ	99
Nidānāni dve tiṇi	6
Nidhikumbhiyo catasso	158,
	322
Nibbāna	91
Nibbānanagara	186
Nibbānassa agavesanātā	92
Nimittapathavī	44
Nimittāni cattāri	107, 347
Niyatabodhisattānaṃ	
byākaraṇaṃ	124
Nirodhasamāpattiyā	
guṇānisamsā	195
Nissakkatthe upayogavacanaṃ	150
Nekkhammassa kāraṇāni	95
Nekkhammassa	
paramatthaparamī nāma jātā	
Cūlasutasomajātake	80
Nekkhammābhimukhova hoti	
sabbabhavahi muccitukāmo	
huvā	131

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Paccatte upayogavacanaṃ	295
Paccantadesa	109
Paccavekkhaṇavasī	52
Pañcavaggiyattherānaṃ	
arahattapattatā	22
Paññācakkhu	49, 50
Paññāpāramīyā pucchanam	
kiñci kulaṃ avivajjetvā	132
Paññāya paramatthapāramī	
nāma jātā sattubhattaka-	
paṇḍitakāle	80
Paṭivedhaññaṃ	76
Paṭisandhiggahaṇaṃ nāma	
dukkhaṃ punabbhave	90
Paṭhamapādakkamo	158
Paṇṇasālāya dosā aṭṭha	99
Pattā cattāro	342
Pathavisandhārakajala	76
Pathavisandhārakavātudakānaṃ	
bahalāni	340
Pathavī catunahutādhika-	
dviyojanasatasahassabalahā	76
Pathavī catubbidhā	44
Padacetiyaṃ dassanaṃ	265
Paduma	211
Padumabhagavato āyuppmāṇaṃ	
vassasatasahassaṃ	216
jātiṭṭhānaṃ	215

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Bodhi Mahāsoṇarukkho	216
Mātāpitādayo	215
Sarīraṃ aṭṭhapaṇṇāsa- hatthubbedhaṃ	216
Padumuttara	226-8
Padumuttarabhagavato āyuppaṃāṇaṃ vassasata- sahassaṃ	233
Jātiṭṭhānaṃ	232
Bodhi Salalarukkho	232
Mātāpitādayo	232
Sarīraṃ aṭṭhapaṇṇāsa- hatthubbedhaṃ	228, 232
Padumuttarabhagavato kāle titthiyā nāma nāhesuṃ	231-2
Padhānacariyā	101, 160, 172, 184, 193, 199, 205, 212, 218, 226, 234, 240, 246, 254, 259, 263, 268, 273, 277, 285, 291, 296, 302, 307, 347
Padhānaparicchedo	3
Padhānassa padahanaṃ nisajjaṭṭhānacaṅkamaṇa	96
Parajjhāsayo	85
Paramatthapāramiyo dasa	18
Paramatthapāramī nāma jīvita- pariccāgo	80, 138

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Parikkhārā aṭṭha	333
Paricchedā dasa bāvīsati	3
Parinibbānaparicchedo	3
Paripuṇṇasampannaṃ	17
Parivārabhikkhuparicchedo	3
Pallaṅka	161, 172, 185, 193, 205, 212, 218, 227, 234, 240, 246, 254, 260, 264, 268, 273, 277, 286, 291, 297, 302, 308, 337
Pallaṅko cuddasahattho	337
Pavāḷa	42
Pasādacakkhu	50
Pāṭalī ratanasataṃ	277
Pāṭihāriyaṃ tividdhaṃ	51
Pāṭihāriyāni dvattimsa catūsu ṭhānesu	101-2
Pāṭihīraṃ	44
Pātimokkhasa uddisaṇaṃ	165, 178, 189, 195, 202, 208, 213, 222, 230, 241, 251, 256, 261, 265, 269, 274, 281, 287, 292, 298, 304, 310
Pāmojjaṃ pītiyā pubbabhāgaṃ	83
Pāragū	89
Pāramiyo dasa samatimsa	18, 79, 80, 138
Pāramī nāma bāhirabhaṇḍa- pariccāgo	80, 138
Pāsādattayaparicchedo	3

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Pāsādā tayo	160, 171, 184, 192, 205, 226, 234, 240, 246, 254, 263, 268, 273, 277, 290, 296, 302, 325, 346
Pāsādā tayo tiṇṇaṃ utūnaṃ	
anucchavikā	105
Pāricchattakarukkho yojana-	
sataparimāṇo	53, 77
Piṇḍā ekūnapaññāsā	9
Pituparicchedo	3
Piyadassī	246
Piyadassibhagavato	
āyuppanāṇaṃ navutivassa-	
sahassaṃ	253
Jātiṭṭhānaṃ	253
Bodhi Kakudharukkho	253
Mātāpitādayo	253
Sarīraṃ asītihatthubbedham	253
Pucchānusandhi	78
Pucchā pañcavidhā	79
Pucchāvasiko	85
Puñña	88
Puññavato iddhi	41
Puttaparicchedo	3
Pubbanimittāni cattāri	324, 327
Pubbanimittāni	
dvattiṃsa	101, 104-5
Pubbavideha	167
Purathābhimukho nisīdi	
bodhisatto	9

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa - Pha]	
Pokkharavassa	348
Phussabhagavato āyuppanāṇaṃ	
navutivassasahassaṃ	276
Jātiṭṭhānaṃ	276
Bodhi Āmalakarukkho	275
Mātāpitādayo	275
Sarīraṃ aṭṭhapaṇṇāsa-	
hatthubbedham	275
[Ba]	
Balaṃ duvidham	60
Bāhiraṇidāna	6
Buddhakaradhammā dasa	168, 315
Buddhakolāhalaṃ	317
Buddhacakkhu	49
Buddhañāṇāni cuddasa aṭṭhārasa	61, 144, 220
Buddhattakarā dhammā dasa	
ettakāyeva	138-9
Buddhabhāvakāradhammānaṃ	
pucchanaṃ	79
Buddhamātā nāma na lolā	
surādhuttā	74, 319
Buddhasāsanassa mūlāni	
otiṇṇāni	25
Buddhassa balāni dasa	42
Buddhā aṭṭha navuti-	
vassasahassāyukā	349
Buddhā aṭṭhavīsati	159
Buddhā cattāro yathākkamena	
sattaticattālīsatiṃsa-	
vīsavassasahassāyukā	349

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ba]

Buddhā dve saṭṭhivassa-	
sahassāyukā	349
Buddhānaṃ dhammadesanā	
tilakkhaṇamuttā nāma natthi	318
Buddhānaṃ	
pakiṇṇakakathā	348, 352
Buddhānaṃ vacanaṃ nāma	
dhuvaṃ amoghaṃ	127
Buddhānaṃ dhammadesanā	
tilakkhaṇamuttā nāma natthi	73-4
Buddhā nava vassasata-	
sahassāyukā	348
Buddhā nāma khattiyabrāhmaṇa-	
kulesu nibbattanti na vessa-	
suddakulesu	319
Buddhā nāma amoghavacanā	127
Buddhā nāma lokasammate	
kule nibbattanti	74
Buddhālokenaeva dasasahassī	
virocati candasūriyālokaṃ	
vinā	175
Buddho Gotamo vassasatā-	
yuko	349
Beḷuvapaṇḍuvīṇā tigāvutā-	
yatā	337
Bodhiṃ apatvā imaṃ pallaṅkaṃ	
na bhindissāmi	9
Bodhi arahattamaggañāṇaṃ	
sabbaññutaññāṇampi vaṭṭati	143

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ba]

Bodhi uṭṭhāti kira ekāheneva	
Buddhacakkavattikāleyeva	169
Bodhipallaṅko	158
Bodhirukkhaṇaparichedo	3
Bodhisattaṃ gaṇhiṃsu manussā	
dukūlacumbaṭakena	321
Bodhisattaṃ gaṇhiṃsu	
mahārājāno ajinappaveṇiyā	321
Bodhisattaṃ sampañicchiṃsu	
mahābrahmāno	
suvaṇṇajālena	321
Bodhisattapadhānaparichedo	3
Bodhisattamātudhammatā	319
Bodhisattamātuyā gabbha-	
vuṭṭhānaṃ tiṭṭhamānāya eva	320
Bodhisattassa paṭisandhicittaṃ	74
Bodhisattassa	
laddhabyākaraṇāni	117, 165,
	178, 189, 196-ādipiṭṭhesu.
Bodhisattādhikāraparichedo	3
Bodhisattānaṃ mahābhi-	
nikkhamanaṃ	160, 171, 184,
	192, 203, 205, 212, 224, 226,
	234, 240, 243, 246, 254, 259,
	263, 268, 273, 277, 285, 291,
	296, 302, 307
Bodhisattānaṃ pubbanimitta-	
dassanassa paveṇi	327-8
Bodhisattena tenattabhāvena	
vanditabbo nāma añño natthi	323

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ba]

Bodhisattena vasitakucchi	
nāma cetiyagabbhasadisā	319
Bodhisattena sahaajā	
satta	158, 322, 351
Bodhisattena saddhim saha-	
paṃsukīḷito Udāyī	28
Bodhisatto nikkhami aḍḍharatta-	
samaye āsāḷhipuṇṇamāya	
uttarāsāḷhanakkhatte	
vattamāne	330-1
Bodhisatto nicchāresi vācam	
tividhattabhāve	321-2
Bodhisattopi abhitthuto	
devatāhi	142
Bodhi-saddassa atthuddhāro	
	75-176
Byākaraṇaparicchedo	3
Brahma-saddassa atthuddhāro	13-4
Brahmā	13
Brahmunā āyācito Bhagavato	
aṭṭhame sattāhe	13
Brāhmaṇa	89
[Bha]	
Bhagavato yamakapāṭihāriya-	
ñāṇam	46-7
Bhaddakappo	227-8
Bhaddavaggiyakumārā tiṃsa	23
Bhavā tayo	115

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Bha]

Bhavā tayopi aditta-	
bhavanasadisā hutvā	
upaṭṭhahimsu	329
Bhave sati tappaṭipakkhena	
vibhavenāpi bhavitabham	91
Bhummatte	
paccattavacanam	53, 126
Bhojanassa bhuñjanam	
Paṇḍavapabbataccāyāya	
puratthābhimukho nisīditvā	335

[Ma]

Maṃsacakkhu	49
Maṃsacakkhu duvidham	50
Makuṭacetiya	106
Maṅgalakumāra	171
Maṅgalasammāsambuddhassa	
āyupamāṇam navutivassasata-	
sahassam	172
Jātiṭṭhānam	182
Bodhi Nāgarukkho	182
Mātāpitādayo	182
Sarīram	
aṭṭhāsītihatthubbedham	182
Pubbapatthanā	173
Maṅgalasammāsambuddhassa	
sarīrappabhā aññehi	
Buddhehi adhikatarā	171-2
Majjhimaṭṭipadā	284
Mañcapāḍaṭṭhānāni	158
Maṇi	42
Maṇḍakappo	227-8

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma]

Madhupāyāsa	160, 172, 185, 193, 199, 205, 212, 218, 227, 234, 240, 246, 254, 259, 263, 268, 273, 277, 285, 291, 296, 302, 307, 347,
Madhupāyāsassa paribhuñjanam	9
Madhurasampannam	17
Manomayiddhi	40
Manoramam	87
Mantadhara	89
Masāragalla	42
Mahā	68
Mahāgaṇī	66
Mahācorasamo	95
Mahāpathavī catunahutādhikadvi- yojanasatasahassa- bahalā	139, 163, 340
Mahāpathaviyā kampanākārā cha	76
Mahāpariccāgā pañca	18
Mahābodhirukkho	158
Mahābhinnikkhamana	347
Mahāvilokanāni pañca	73, 318
Mahāsattassa adamsu manussā balikaraṇatthāya nirudaka- pāyāsam	106
Māghanakkhattena yuttāni dve	159, 351

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma]

Mātu-āyupariccheda	74
Mātuparicchedo	3
Mārassa senā	337
Māro sabbalokābhīhāro	10
Mukhassa dhovanam	11
Mucalinde nisīdi Bhagavā chaṭṭhe sattāhe	11, 341
Muttā	42
Mettāpāramiyā pūraṇam sabba- sattesu ekasadisam katvā	137
Mettāya paramatthapāramī nāma jātā Suvaṇṇasāma- jātake	81-2
Mettāya pharaṇam anodhissa- koddhissakavasena	343
Meru caturāsītiyojana- sahassappamāṇo	179
Morapiñchakalāpa	245

[Ya]

Yam-saddassa atthuddhāro	72
Yathānusandhi	78-9
Yānaparicchedo	3
Yugamattassa pekkhaṇam	8, 335

[Ra]

Ramsiparicchedo	3
Rajata	42
Ratanagharacetiyaṃ jātam bodhito pacchimuttara- disābhāge	10, 341

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ra - La]

Ratanacaṅkamacetiyāṃ jātāṃ	
pallaṅkassa ca ṭhitatṭhānassa ca	
antare puratthimapacchimoto	
āyataṃ	10, 341
Ratanacaṅkamassa	
nimmitavidhānaṃ	52-3
Caṅkamanāṃ	63
Pamāṇaṃ	77
Ratanāni satta	42, 88, 243
Ratanāni satta patimsu	
ākāsato jātiyaṃ	205
Rasmivemattāṃ nāma	
ajjhāsayapaṭibaddhaṃ	350
Rājagaha	7
Rājagahato Kapilavatthupuraṃ	
saṭṭhiyojanaṃ	5, 27, 38
Rājāyatana	342
Rājāyatane nisīdi Bhagavā	
sattame sattāhe	11
Rāhulamātā	158
Rukkhamūlassa guṇā dasa	99
Rūpa-saddassa atthuddhāro	60
Revatabhagavato āyuppa-	
māṇaṃ saṭṭhivassasahassaṃ	197
Jātiṭṭhānaṃ	197
Bodhi Nāgarukkho	197
Mātāpitādayo	197
Sarīraṃ asītihatthubbedhaṃ	197
Lakkhaṇa	89
Lakkhaṇapariggāhakabrāhmaṇā	
aṭṭha	323

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[La]

Lakkhaṇapāṭhakānaṃ puttā ca	
Koṇḍañño cāti	
pañca janā	336
Lakkhaṇāni tīṇi	347
Laṭṭhivanuyyānaṃ nāma atthi	
Rājagahanagarūpacāre	23
Lumbinīvanaṃ nāma maṅgalasā-	
lavanaṃ dvinnāṃ nagarānaṃ	
antare	320
Lokantarikanirayo aṭṭha-	
yojanasahasso parimāṇato	44
Lokantarikā ekā tiṇṇaṃ	
cakkavāḷānaṃ antarā	44
Lokabyūhā nāma	
kāmāvacaradevā	317
Lokavivaraṇapāṭihāriya	65
Lokā tayo	14, 118
Lohitaṅka	42

[Va]

Vaṇṇā pañca	55
Varakappo	227-8
Varakappo maṇḍakappoti	
adhippeto	255
Vasiyo pañca	51
Vasudhā	139
Vasūti vuccati ratanaṃ	139
Vassavāsānaṃ anukkamā	
paṭhamabodhiyaṃ	4
Vassavuṭṭhiyo navavidhā	236

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]	
Vassā āvudhā nava	247
Vākacīrassa ānisaṃsā	
dvādasa	98-9
Vikubbaniddhi	40
Vijjāmayiddhi	41
Vijjāyo tisso aṭṭha	17, 149
Vitataṃ	125
Vināyaka	48
Vipassanācetiyaṅgaṇa	306
Vipassibhagavato āyuppa-	
māṇaṃ asītivassa-	
sahassaṃ	283, 349
Jātiṭṭhānaṃ	283
Bodhi Pāṭalirukkho	283
Mātāpitādayo	283
Sarīraṃ asītihatthubbedhaṃ	283
Vipassī	277
Vimaticchedanāpucchā	79
Visākhanakkhattena	
yuttāni tīṇi	159, 351
Visuddhidevā	45
Vihāraparicchedo	3
Vīriyapāramiyā anolī-	
natā sabbiriyāpathesu	133
Vīriyassa paramatthapāramī nāma	
jātā Mahājanakajātake	81
Vuṭṭhānavasī	51
Veda-saddassa atthuddhāro	89
Vedā tayo	88

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]	
Vedānaṃ asāratā	255
Vemattāni aṭṭha	348
Vemattāni pañca	
sabbabuddhānaṃ	157-8
Vessabhubhagavato āyuppa-	
māṇaṃ saṭṭhivassasahassaṃ	294
Jātiṭṭhānaṃ	294
Bodhi Sālarukkho	294
Mātāpitādayo	294
Sarīraṃ	
saṭṭhihatthubbedhaṃ	294
Vessabhū	290
Veḷuriya	42
Veḷuvanaṃ nāma	
gamaṇāgamanasampannaṃ	25
Vehapphalā	55
[Sa]	
Saṃsāra	115
Saṅkha	42
Saṅkhāraloko	14, 118
Saṅkho vīsaṭṭhasatiko	337
Saccapāramiyā pūraṇaṃ	
musāvādaṃ vivajjetvā	135
Saccassa paramatthapāramī	
nāma jātā Mahāsutasoma-	
jātake	81
Satekicchātekkicchānaṃ āpatti	69
Satta	15
Sattapadavītiḥāra	160, 171
Sattapadavītiḥārena aga-	
māsi uttaradisābhimukho	18,
	321

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sattaloko	14, 118
Sattā santi apparajakkha- jātikā	12
Satthā	48, 56
Saddā dasa	87
Santikenidānaṃ	6
Santusito nāma devarājā	72
Sannipātassa aṅgāni cattāri	152, 241, 345
Sappaṭikammā chabbidhā	69
Sabbaññutaññāṇena saṃsandanavatthūni tīṇi	70
Sabbabuddhānaṃ anantarāyikā dhammā cattāro	352
Sabbabuddhānaṃ avijahitaṭṭhā- nāni cattāri	158, 351
Sabbabuddhānaṃ āyuvemattāni	158, 348-9
Sabbabuddhānaṃ udānagāthā	10, 161, 172, 185, 193, 200-ādi
Sabbabuddhānaṃ kulavemattāni	158, 349
Sabbabuddhānaṃ dhammatā samattiṃsa	351
Sabbabuddhānaṃ padhānave- mattāni	158, 349
Pamāṇavemattāni	158, 349
Pallaṅkavemattāni	350
Bodhivemattāni	350
Yānavemattāni	350
Rasmivemattāni	158, 350

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sabbītiyo	143
Samaṅgisampannaṃ	17
Samaṇasukhāni aṭṭha	98
Samantacakkhu	49, 50
Samādhi tividho	63
Samādhivipphāridhi	41
Samāpajjanavasi	51
Samuddo caturāsītiyojana- sahassagambhīro aneka- yojanasahassa- bhūtāvāso	206
Sampadānatthe vā bhummaṃ	168
Sampannaṃ tividham	16-7
Sampuṇṇasaddayoge sāmivacanaṃ karaṇatthe vā	129, 130
Sambodhi	75
Sammutidevā	45
Sammutipathavī	44
Saraṇa	148
Saraṇagamana	149
Sarīrappamāṇaparicchedo	3
Sarīre te appamattakopi rogo mā uppajjatu	142
Saro aṭṭhaṅgasamannāgato	301
Sasambhāraccakkhu	50
Sasambhārapathavī	44
Sahampati	14
Sahampatibrahmunā āyācito dhammadesanattthāya Bhagavato	7

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Sahassatthāmadhanu	325
Sākiyā mānaṇāṭikā	38
Sātakassa dosā nava	98
Sādhū-saddassa atthuddhāro	66
Sāmaññanti maggo vuccati	
paramatthato	149
Sāmi-atthe upayogavacanāṃ	206,
	231
Sāmi-atthe paccattavacanāṃ	77,
	128, 141, 154, 221
Sāmi-atthe	
bhumavacanāṃ	204, 242
Sārakappo	227-8
Sāramaṇḍakappo	227-8
Sāvakasannipātaparicchedo	3
Sikhī	285
Sikhībhaḡavato āyuppaṃaṇaṃ	
sattativassasahassaṃ	289
Jātiṭṭhānaṃ	288
Bodhi Puṇḍarīkarukkho	288
Mātāpitādayo	288
Sarīraṃ	
sattatihatthubbedhaṃ	288
Siddhattha	263, 324
Siddhatthabhaḡavato	
āyuppaṃaṇaṃ	
vassasatasahassaṃ	266
Jātiṭṭhānaṃ	266
Bodhi Kaṇikārarukkho	266
Mātāpitādayo	266
Sarīraṃ	
saṭṭhihatthubbedhaṃ	266

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Silā	42
Sīlaṃ nāma idhaloka-	
paralokasampattīnaṃ mūlaṃ	145
Sīlaṃ nāma patiṭṭhā sabbesaṃ	
kusaladhammaṇaṃ	130
Sīlasamaṇaṃ sagga-	
rohaṇasopānaṃ natthi	146
Sīlassa ānisaṃsā	147
Sīlassa paramatthapāraṃā nāma	
jātā Saṅkhaṇāḷajātake	80
Sihahanuyā upamaṃ	241
Sukha	91
Sujāta	240
Sujātabhaḡavato	
āyuppaṃaṇaṃ	
navutivassasahassaṃ	243
Jātiṭṭhānaṃ	243
Bodhi Mahāveḷurukkho	243
Mātāpitādayo	243
Sarīraṃ	
paṇṇāsahatthubbedhaṃ	243
Sujātāya madhupāyāso	336
Sujātāya suvaṇṇapāti	9
Suñṇakappo	227
Suttanikkheṇā cattāro	85
Suddhāvāsabhūmi paṇcavidhā	55
Suddhodanaṃahārājassa	
dutiyaṇandaṇā	325
Paṭhamavandaṇā	323
Suppatiṭṭhitatittha	9

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Sumanabhagavato āyuppamāṇaṃ	
navutiyeṇa vassasahassaṃ	190
Jātiṭṭhānaṃ	190
Bodhi Nāgarukkho	190
Mātāpitādayo	190
Sarīraṃ	
navutihatthubbedhaṃ	190
Sumedhabhagavato āyuppamāṇaṃ	
navutivassasahassaṃ	238
Jātiṭṭhānaṃ	238
Bodhi Mahānīparukkho	238
Mātāpitādayo	238
Sarīraṃ	
aṭṭhāsīti hatthubbedhaṃ	238
Sumedho ubhato sujāto	88-9

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa - Ha]

Suvaṇṇa	42
Suvaṇṇapāti gacchatu paṭisotaṃ	9
Susiraṃ	125
Sekha	155
Sokassa lakkhaṇarasādīni	84
Sobhitabhagavato	
āyuppamāṇaṃ	
navutivassasahassaṃ	203
Jātiṭṭhānaṃ	203
Bodhi Nāgarukkho	203
Mātāpitādayo	203
Sarīraṃ aṭṭhapaṇṇāsa-	
hatthubbedhaṃ	203
Hatthikulāni dasa	61

Buddhavaṃsaṭṭhakathāya

Nāmānaṃ anukkamaṇikā

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[A]

Aggidattabrāhmaṇa (Buddhapitā)	
Ka	296, 299, 300
Aggisona (brāhmaṇakumārī)	302
Aṅgarājā (upaṭṭhāka) Su	190
Aṅgarāma	190
Ajapālanigrodha (rukkha)	11, 282, 341-2
Ajātasattu (rājā)	13
Ajjuna (Bodhirukkha) A	205, 210, 350
Aññātara (ājīvaka)	193
Aññāsikoṇḍaññatthera	22, 70, 343-4
Atula (nāgarājā)	189, 282
Atulakumāra (Buddhaputta)	
Si	285
Atthadassikumāra (bodhisatta)	254
Atthadassī (Buddha)	159, 245, 254-5-6-7, 348
Anāthapiṇḍika (seṭṭhi)	6
Animisa (cetiya)	10, 341
Anupama (ājīvaka)	185
Anupama (uyyāna)	290
Anupama (nagara)	258
Anupamakumāra (Buddhaputta)	
Su - Si - Phu	184, 190, 263, 266, 273-6
Anupama (brāhmaṇagāma)	205

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[A]

Anupamā (seṭṭhidhītā)	184
Anupiya (ambavana)	334
Anuruddha (upaṭṭhāka) Ko	169
Anuruddhatthera	69, 70
Anulā (aggasāvikā) Ka	312
Anomādevī (Buddhamātā) Nā	217, 224
Anoma (aggasāvaka) A	210
Anoma (ājīvaka)	205
Anoma (upaṭṭhāka) So	203
Anoma (uyyāna)	254, 267-8
Anoma (vijātanagara) Ve	254, 290-1, 294
Anoma (seṭṭhi)	184
Anoma (nigama)	184
Anomadassikumāra (bodhi-satta)	205
Anomadassī (tāpasa)	285
Anomadassī (Buddha)	159, 205-6, 208, 210-1, 348
Anomā (nadī)	7, 332
Anomārāma	258
Aparagoyāna	168
Abhaya (upaṭṭhāka) A	257-8
Abhibhū (aggasāvaka) Si	288-9
Abhibhū (kumāra)	286-7

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[A]

Amara (uyyāna)	265
Amara (nagara)	264-5
Amaragiri (pāsāda) A	254
Amaravatī (nagara)	87, 89, 150
Amitā (aggasāvikā) Pa	232-3
Amitodana (mahārājā)	69
Ambarukkha	187
Araja (pāsāda) Dham	259
Arindama (nagara)	275
Arindama (rājā)	188, 194, 287-8
Aruṇa (uyyāna)	291
Aruṇarājā (Buddhapitā) Si	289
Aruṇavatarājā (Buddhapitā)	
Si	285
Aruṇavatī (vijātanagara) Si	285- 6-7-8-9
Aruṇavārājā (Buddhapitā) Si	288
Arundhavatī (nagara)	162
Asadisa (brāhmaṇagāma)	263
Asana (rukkha)	207, 308
Asana (Bodhirukkha) Ti	268, 271-2, 350
Asama (aggasāvaka) So	203
Asama (kumāra)	200
Asamarājā (Buddhapitā) Pa	211, 215-6
Asamā (aggasāvikā) Pa	232-3
Asamādevī (Buddhamātā) Pa	211, 215-6
Asoka (upaṭṭhāka) Vi	283-4

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[A]

Asokā (aggasāvikā) Maṃ	182-3
Assattha (Bodhirukkha) Go	117-8, 337, 141-7, 350
Assayāna (abhinikkhamanayāna)	
Maṃ - Su - A - Ti - Go	182, 268, 330, 346, 350
Assārāma	290

[Ā]

Ājaññaratha	
(abhinikkhamanayāna)	
Ko - Re - Pa - Pi - Vi - Ka	160, 192, 197, 212, 246, 253, 277, 283, 300
Ānanda (Buddhaputta) Ti	268, 271
Ānandakumāra (Buddhaputta) Ti	268, 271
Ānandatthera (upaṭṭhāka) Go	13, 117, 158, 166, 283, 322, 346, 351
Ānandarājā (Buddhapitā) Pa	226, 229, 232-3
Āmalaka (Bodhirukkha) Phu	273, 275, 350
Āravāḷa (hatthī)	49
Āveḷa (pāsāda) Re	192
Āḷavaka (yakkha)	4, 49
Āḷavī (nagara)	4
Āḷāra (tāpasa)	8, 22, 336, 343

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[I - U]

Iddhivaḍḍhana (pāsāda) Su	184
Indanīlāmaṇimaya (patta)	342
Isidatta (rājā)	208
Isipatanamigadāya	4, 22, 158, 260, 273, 308, 343-4, 346
Uggatarājā (Buddhapitā) Su	202, 239, 243-4
Ujjenī (nigama)	227
Uttara (aggasāvaka) Ko	305
Uttara (ājīvaka)	172
Uttara (upaṭṭhāka) Maṃ	182
Uttara (gāma)	172
Uttara (vijātanagara)	
Maṃ	171, 182
Uttara (māṇava)	237, 291, 304
Uttara (aggasāvaka) Ve-Ko	292, 294, 305,
Uttara (seṭṭhi)	172
Uttarakumāra (Buddhaputta) Pa-Ka	226, 233, 296, 300
Uttarakuru	168, 223
Uttaramadhura (uyyāna)	171
Uttararājā (Buddhapitā) Maṃ	171, 182
Uttarā (aggasāvikā) Ko-nā	224, 305-6
Uttarā (aggupaṭṭhākupāsikā)	
Go	346

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[U]

Uttarā (seṭṭhidhītā)	172
Uttarādevī (Buddhamātā)	
Maṃ	171, 182
Uttarādevī (bhariyā) Pa	211-2, 216
Uttarābrāhmaṇī	
(Buddhamātā) Ko	302, 305
Uttarārāma	178, 182
Udaka (tāpasa)	8, 22, 336, 343
Udaya (aggasāvaka) Ti	271-2
Udaya (kumāra)	268
Udāyitthera	5, 37
Udāyī (mahā-amacca)	28
Udumbara (Bodhirukkha)	
Ko	302, 305, 350
Udena (upaṭṭhāka) Su	190
Udenarājā (Buddhapitā) Si	263, 266
Upaka (ājīvaka)	22, 343
Upakāri (nagara)	236
Upacālā (aggasāvikā) Phu	275
Upacālā (aggupaṭṭhikā) Su	191
Upatissa (aggasāvaka) Go-Vi	117, 166, 283, 346
Upatissā (aggasāvikā) Ko	169
Upavāṇakumāra (Buddhaputta)	
A	205, 210
Upasanta (aggasāvaka) A	257-8

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[U]

Upasanta (upaṭṭhāka) Ve	294
Upasanta (māṇavaka)	255, 292
Upasāla (aggasāvaka) Pa	216
Upasiri (pāsāda) A	205
Upasirī (pāsāda) Su	240
Upasenakumāra (Buddhaputta) Su	240-3
Upasoṇā (aggasāvikā) Su	190-1
Upālitthera	70
Uposatha (hatthī)	61
Uppalavaṇṇā (aggasāvikā)	
Vi - Ko - Go	117, 166
	283, 346
Uruvelakassapa (tāpasa)	23-4
	344
Uruvela (mahāvana)	4, 8, 13, 336,
	347
Uruvelā (aggasāvikā) Ka	312
Usabhakkhandhakumāra	
(Buddhaputta) Dī	157
Usabhavatī (uyyāna)	246
Usabhavatī (nagara)	213, 246, 295
Osadhī (nagara)	207

[Ka]

Kakudha (Bodhirukkha)	
Pi	246, 253,
	350
Kakusandha	
(Buddha)	158-9, 296-7-
	8-9, 300, 349
Kaṇcana (pāsāda) Su	234

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka]

Kaṇcanaveḷu (nagara)	267
Kaṇcanāveḷakumāra	
(Buddhaputta) Pi	246, 253
Kaṇikāra (Bodhirukkha) Si	264,
	266, 350
Kaṇḍaka (devaputta)	333
Kaṇḍaka-assa (abhinikkhamana-	
yāna) Go	7, 158, 322,
	330,-1-2-3-4, 350
Kaṇḍamba (rukkha)	176
Kaṇṇakujja (nagara)	274, 297-8
Kanakāgamanakumāra (Bodhi-	
satta) Ko	302
Kapilavatthu (vijātanagara) Go	
	4, 5, 6, 7, 38, 63, 70, 117,
	229, 255, 282, 288, 318,
	320, 322, 330, 332, 346
Kappāsika (vanasaṇḍa)	23
Kapītana (Bodhirukkha) Dī	350
Kassapa (Buddha)	158-9, 296, 370-
	7-8-9, 310-1-2, 314, 349
Kassapakumāra (bodhisatta) Ka	
	307
Kassapatthera	68
Kāma (pāsāda) Ka	296
Kāmavaṇṇa (pāsāda) Ka	296
Kāmasuddhi (pāsāda) Ka	296
Kāsika (vijātanagara) Phu	273-
	4-5-6
Kāḷa (nāgarājā)	336, 338

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka]

Kāḷadevala (tāpasa)	322-3
Kāḷāpalāla (hatthī)	49
Kāḷāvaka (hatthī)	61
Kāḷudāyī (mahā-amacca)	158, 322, 351
Kikī (rājā)	312
Kisāgotamī (khattiyakaññā)	273, 276, 328-9
Kuñjara (aggupaṭṭhāka) Re	198
Kumuda (nagara)	248
Kumbhakaṇṇa (yakkha)	235-6
Kusināra (nagara)	275
Kesārāma	263
Kokā (pāsāda) Si	263
Koṇca (pāsāda) Dī	157
Koṇāgamana (Buddha)	158-9, 301-2-3, 305
Koṇāgamanakumāra (bodhisatta) Ko	302
Koṇḍaññakumāra (bodhisatta) Ko	160
Koṇḍañña (Buddha)	83, 159, 160, 162, 164-5-6, 168, 170, 348, 9
Koṇḍaññabrāhmaṇa (lakkhaṇa- pāṭhaka) Go	324, 336
Kolita (aggasāvaka) Vi-Ko-Go	117, 166, 283, 346
Kosambī (nagara)	4

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Kha]

Khaṇḍa (aggasāvaka) Vi	283-4
Khaṇḍa (kumāra)	278-9
Khadira (vana)	285, 296, 302, 307
Kharadāṭhika (yakkha)	173
Kharaloma (yakkha)	49
Khāṇukoṇḍaññatthera	41
Khema (Migadāya-uyyāna)	277-8- 9, 280-1-2, 295
Khema (rājā)	299, 300
Khemaṅkara (upaṭṭhāka) Si	288, 289
Khemaṅkara (rājā)	296
Khemaka (vijātanagara) Ti	267, 271
Khemavata (uyyāna)	296
Khemavatī (vijātanagara) Ka	270, 296-7
Khemā (aggasāvikā) Dha - Vi - Ko - Go	117, 166 262, 283, 346

[Ga]

Gaṅgā (nadī)	7, 220, 222, 334
Gaṅgeyya (hatthī)	61
Gandha (hatthī)	61
Gayāmigadāya (vana)	164
Gayāsīsa	23
Garucittābrāhmaṇī (bhariyā) Ko	305
Garūlapakkha (pāsada) Phu	273
Gijjhakūṭa (pabbata)	63-4

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ga]

Girimekhala (vāraṇa)	10, 338, 340
Giribrahā (pāsāda) Pi	246
Giriyasa (pāsāda) Si	285
Girivāhana (pāsāda) A	254
Guhāsela (pāsāda) Ti	268
Gotama (Buddha)	117, 165, 181, 196, 202, 209, 215, 223, 231, 237, 242, 252, 257, 261, 266, 270, 283, 293, 295, 343, 346
Gatamī (aggupaṭṭhikā) Ve	295

[Gha]

Ghaṭṭikāra (upaṭṭhāka) Ka	310-1
Ghaṭṭikāra (mahābrahmā)	333
Ghosaka (gahapati)	41

[Ca]

Cakkavatti (rājā)	41
Cakkavāḷa (pabbata)	167
Canda (upaṭṭhāka) Ko	169
Canda (pāsāda) Su	190
Candamittā (aggasāvikā)	283-4
Candavatī (vijātanagara) A	164-5, 205, 210, 243
Candā (aggasāvikā) Vi	283-4
Candādevī (Buddhamātā) Pi	246
Candārāma	164, 169
Campaka (uyyāna)	211

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ca]

Campaka (vijātanagara) Pa	211, 215-6, 256
Campaka (Bodhirukkha) A	176, 254, 257-8, 286, 350
Campakarājā (upaṭṭhāka) A	210
Campā (aggasāvikā) Ka	299, 300
Cālā (aggupaṭṭhikā) Su	191
Cālā (aggasāvikā) Phu	275
Cāliya (pabbata)	4
Citta (aggupaṭṭhāka) Go	166, 346
Citta (nagara)	176
Cittalatāvana (uyyāna)	270
Cittā (aggupaṭṭhikā) Si	289
Cundatthera	20
Cūḷāmaṇi (cetiya)	333

[Cha - Ja]

Chaddanta (daha)	70
Chaddanta (hatthī)	61
Channa (assagopaka) Go	7, 158, 322, 330-1-2, 351
Jaṭila (mahāraṭṭhika)	231
Jaṭila (mahāsetṭhi)	41
Janasandharājā (Buddhapitā) Ti	267, 271
Jambudīpa	74, 168
Jamburukkha (naṅgalakaraṇaṭṭhā) Go	324-5
Jayasena (rājakumāra)	201
Jayasenarājā (upaṭṭhāka) So	203

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ja]

Jayasenaṛājā (Buddhapitā) **Ti-Phu**
266, 273, 274, 275-6Jitamitta (aggasāvaka) **Nā** 224

Jetavana (mahāvihāra) 4, 6, 158

Jotipāla (māṇavaka) 310

[Ta - Tha]

Tagara (nagara) 260

Taṇhaṅkara (Buddha) 83, 159

Tapussa (vāṇija) 11, 342

Tamba (hatthī) 61

Titthaka (ājīvaka) 212

Tissa (aggasāvaka) **Dī - Vi - Ka**
155-6, 283-4, 312

Tissa (kumāra) 278-9

Tissa (lakkhaṇapāṭhaka) **Ka** 310Tissa (Buddha) 159, 169, 267,
272, 348-9

Tissatthera 5

Tissā (aggasāvikā) **Ko** 169

Turaṅga (abhinikkhamanayāna)

Su-Ti 243, 271Tusita (pāsāda) **Ko** 302

Thullakoṭṭhita (nagara) 221

[Da]

Dāsakatthera 5

Dīpaṅkarakumāra (bodhisatta)

Dī 101-2, 105

Dīpaṅkara

(Buddha) 6, 83, 107-8-9,

114, 117, 315, 348-9

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Da - Dha]

Deva (kumāra) 240

Deva (vana) 162

Devadaha (nagara) 320

Devala (aggasāvaka) **Pa** 232-3

Devala (rājaputta) 229

Doṇa (nāgarājā) 220

Doṇamukha (gajavara) 248, 251-2

Dhaññavatī (vijātanagara)

Nā 212,
217, 224

Dhaññavatī (setṭhidhītā) 212

Dhanañcaya (uyyāna) 217, 220

Dhanañcaya (nagara) 287

Dhanapāla (hatthī) 49, 287

Dhanavatībrāhmaṇī
(Buddhamātā) **Ka** 307-8, 312

Dhammakarājā (upaṭṭhāka)

A 210

Dhamma (gaṇārāma) 202

Dhammadassī (Buddha) 159, 245,
259, 260-1, 263, 348-9

Dhammadassīkumāra

(bodhisatta) **Dha** 259

Dhammadinnā (aggasāvikā)

Pi 253

Dhammasena (aggasāvaka)

Dham-Phu 182, 275

Dhammasena

(māṇavaka) 187, 274

Dhammā (aggasāvikā) **A** 257-8

Dhammārāma 210

Dhammika (pabbata) 96-7

Dhammikatthera 5

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]	
Nakula (nigama)	234
Nakulā (aggasāvikā)	
So	203
Nanda (aggupaṭṭhāka) Si	289
Nanda (upaṭṭhāka) Di	157
Nanda (pāsāda) Vi	277
Nanda (rājā)	226
Nandanavana (uyyāna)	319
Nandamātā (aggupaṭṭhā-	
kupāsikā) Go	166, 346
Nandā (aggasāvikā) Di	155-6
Nandārāma	157, 233
Nanduttarakumāra (Buddhaputta)	
Nā	217, 221, 224
Nanduttara (pāsāda) Pa	211
Naradeva (yakkha)	297-8, 309, 310
Naravāhana (pāsāda)	226
Narinda (nāgarājā)	291
Nāga (Bodhirukkha) Maṃ-Su-Re-	
So	172, 182-3, 185,
	191, 193, 197, 203, 350
Nāgasamālā (agga-	
sāvikā) Su	243-4
Nāgā (aggasāvikā) Su	243-4
Nārada (upaṭṭhāka) Su	243-4
Nārada (Buddha)	159, 205, 217-8,
	220-1-2-3-4, 349
Nārada (yakkha)	151
Nāradakumāra (Buddhaputta)	
Nā	217
Nāradakūṭa (pabbata)	151

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]	
Nārivasabha (pāsāda) Si	285
Nārivāhana (kumāra)	269
Nārivāhana (nagara)	269, 292
Nārisaya (pāsāda) Ti	268
Nālā (brāhmaṇagāma)	4
Nigrodha (Bodhirukkha) Ka	8, 9,
	117, 307, 312, 350
Nigrodhārāma (mahāvihāra)	4,
	7, 38
Nisabha (aggasāvaka) A	210
Nisabha (pāsāda) Ti	268
Nīpa (Bodhirukkha) Su	350
Nerañjarā (nadī)	9, 117, 282, 336
[Pa]	
Pañcasikha	
(gandhabbadevaputta)	337
Pañcavaggiyatthera	22
Paṇḍara (assa)	
(abhinikkhamanayāna) Ma	171
Paṇḍara (hatthī)	61
Paṇḍava (pabbata)	8, 335
Paṇḍukambala (silāsana)	150,
	176, 201
Paduma (aggasāvaka) Dha	262
Paduma (aggupaṭṭhāka) Re	198
Paduma (kumāra)	261
Paduma (pāsāda) Si	263
Paduma (Buddha)	159, 205, 211-
	2-3-4-5, 348-9
Padumā (aggasāvikā) Si	288-9

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Padumādevī (Buddhamātā) Ti	267, 271
Padumādevī (bhariyā) Dī	157
Padumuttara (Buddha)	159, 226-7-8-9, 230-1-2-3, 348-9
Padumuttarakumāra (bodhisatta) Pa	226
Pabbata (rājā)	304
Pabhāvatī devī (Buddhamātā)	
Su-Si	239, 243-4, 285, 288-9
Paribhutta (nagara)	287
Pāṭalī (Bodhirukkha) Vi	277, 283-4, 350
Pāricchattaka (rukkha)	150, 176, 201
Pālita (aggasāvaka) Pi	253
Pālita (upaṭṭhāka) Maṇ	182
Pālita (kumāra)	251
Pālileyyaka (hatthī)	49
Pālileyyaka (vanasaṇḍa)	4
Pāsādayāna (abhinikkhamana-yāna) So - Pa - Dha - Ka	199, 226, 259, 307, 312, 350
Pipphali (Bodhirukkha) Dī	106, 155-6
Piyadassī (Buddha)	159
Piyadassī (seṭṭhi)	285
Piyadassikumāra (bodhisatta) Pi	246

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Puñṇavaḍḍhanakumāra (Buddhaputta) Dha	259, 262
Puṇḍarīka (Bodhirukkha) Si	285, 288-9, 350
Puṇṇatthera (Mantāniputta)	70
Puṇṇā (dāsī)	8
Punabbasumitta (Buddhaputta) Su	234, 238
Pubbavideha	167-8
[Pha]	
Phaggunī (aggasāvikā) Nā	224
Phussa (Buddha)	159, 267, 273-4-5, 349
Phussadeva (aggasāvaka) Dha	262
Phussadeva (kumāra)	261
Phussā (aggasāvikā) Ti	271-2
[Ba]	
Badara (vana)	259, 264
Bandhumatidevī (Buddhamātā)	
Vi	277, 283-4
Bandhumatī (vijātanagara)	
Vi	277, 280, 283-4
Bandhumarājā (Buddhapitā)	
Vi	277-283-4
Bākulatthera	41
Bārāṇasī (vijātanagara) Ka	4, 5, 22, 274, 307-8, 310, 312, 343-4, 346

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ba]

Bimbijāla (Bodhirukkha)	
Dha	260, 262
Bimbisāra (rājā)	8, 23, 25, 27, 335
Buddhija (upaṭṭhāka) Ka	299, 300
Beḷuvapaṇḍu (vīṇa)	337
Bodhipallaṅka	158
Bodhimaṇḍa	6, 9, 73
Brahmadeva (kumāra)	268
Brahmadattabrāhmaṇa	
(Buddhapitā) Ka	307, 312
Brahmadeva (aggasāvaka) Re-Ti	197, 271-2

[Bha]

Bhagga (raṭṭha)	4
Bhadda (aggasāvaka) Ko	168-9
Bhaddakañcanā (bhariyā) Go	346
Bhaddajitthera	5
Bhaddavaggiya (kumāra)	23
Bhaddasāla (aggasāvaka) Nā	224
Bhaddasāla (brāhmaṇa)	221
Bhaddā (aggasāvikā) Re	197-8
Bhallika (vāṇija)	11, 342
Bhāradvāja (aggasāvaka) Ka	312
Bhāvitatta (māṇavaka)	185
Bhāvitatta (aggasāvaka) Su	190
Bhiyyasa (aggasāvaka) Ko	305
Bhiyyasa (kumāra)	304
Bhīmaratha (nagara)	264
Bhīmaratha (rājā)	264

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Bha - Ma]

Bhevāra (nagara)	265
Bhesakaḷāvana	4
Makila (nagara)	297
Makuṭa (cetiya)	106
Makula (pabbata)	4
Makhilādevī (bhariyā) So	199, 203
Maṅgalakumāra (bodhisatta)	
Ma	171
Maṅgala (tāpasa)	266
Maṅgala (Buddha)	158-9, 170, 172-3-4-5-6-7, 282, 348-9
Maṅgala (brāhmaṇa)	265
Maṅgala (hatthī)	61
Majjhimadesa	74
Mañjerika (nāgabhavana)	338
Mayūra (pāsāda) Dī	157
Mahādoṇa (nagara)	220
Mahādoṇa (nāgarājā)	222
Mahānāma (kumāra)	69
Mahānīpa (Bodhirukkha) Su	238, 350
Mahāpaduma (kumāra)	246
Mahāpadumakumāra	
(bodhisatta) Pa	211
Mahābodhi (rukkha) Go	158, 322
Mahāmāyādevī	
(Buddhamātā) Go	73-4, 117, 166, 283, 319, 320, 346

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma]

Mahāmeru (pabbata)	52
Mahārucina (nāgarājā)	254
Mahāvana	4, 6
Mahāveḷu (Bodhirukkha)	Su 243, 4
Mahāsāla (rukkha)	297, 302
Mahāsirīsa (rukkha)	150
Mahāsoṇa	
(Bodhirukkha) Pa-Nā	216,
	244, 350
Māra (devaputta)	10
Migājina (uyyāna)	286
Mithila (uyyāna)	229, 230
Mithilā (nagara)	228, 230, 304
Mucalinda (nāgarājā)	11, 341
Mucalinda (sara)	11, 340
Mekhala (uyyāna)	185
Mekhala (vijātanagara)	Su 184,
	188, 190, 195, 202
Mekhala (pura)	178
Meṇḍaka (mahāseṭṭhi)	41
Medhaṅkara (upaṭṭhāka)	Si 288
Medhaṅkara (Buddha)	83, 159
Meru (pabbata)	163
Moggallānatthera	51, 68, 211

[Ya]

Yaññadattabrāhmaṇa	
(Buddhapitā) Ko	302-5
Yasa (seṭṭhiputta)	22
Yasavatī (aggupaṭṭhikā)	Re 198

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ya - Ra]

Yasavatī devī (bhariyā)	Maṃ
	171, 182
Yasavatī (nagara)	168-9, 270-1
Yasavatī (Migadāyavana)	268-9
Yasavatī devī (Buddhamātā)	Ve
	290, 294
Yasavā (pāsāda)	Ka-Maṃ
	171, 307
Yasavā rājā (Buddhapitā)	A
	205, 210
Yasavāhana (pāsāda)	Pa 226
Yasuttara (pāsāda)	Pa 211
Yasodharā (seṭṭhidhītā)	160
Yasodharā devī	
(Buddhamātā)	A 205, 210
Yasodharā devī	
(bhariyā)	Go 346
Yugandhara (pabbata)	17
Ratanagghi (pāsāda)	Re 192
Ratanacaṅkama	10, 52-3, 341
Ratanacaṅkama (cetiya)	10, 341
Ratanāghara	10, 341
Ratanāghara (cetiya)	10, 341
Rativaddhana (pāsāda)	Ve 290
Rattakuvaraka (Bodhirukkha)	Dha
	259, 350
Rattasoṇa (Bodhirukkha)	Nā
	219, 220
Ramma (nagara)	107-8, 114
Ramma (pāsāda)	Go 325, 346

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ra]

Ramma (aggupaṭṭhāka) **Ve** 295Rammakumāra (Buddhaputta) **Pa**
212, 216Rammavatī (vijātanagara) **Dī-Ko**
101-5, 155-6, 160, 168-9
202Rājagaha (nagara) 4, 5, 6, 7, 8, 13,
23, 38, 63, 70, 334

Rājāyatana (rukkha) 11, 342

Rādhavatī (nagara) 208

Rādhā (aggasāvikā) **Pa** 216Rāma (pāsāda) **Ko** 160Rāmabrāhmaṇa
(lakkhaṇapāṭhaka) **Go** 323Rāmā (aggasāvikā) **Su-Ve**
238, 294Rāhulakumāra (Buddhaputta) **Go**
85, 328, 346Rāhulamātā (bhariyā) **Go**
158, 322, 326, 330, 351

Rucānanda (seṭṭhidhītā) 227

Ruci (pāsāda) **Ve** 290Rucigattābrāhmaṇī (bhariyā) **Ko**
302Rucidevī (bhariyā) **Ko** 160,
169Rucimā (pāsāda) **Mam** 171Revata (upaṭṭhāka) **Si** 266Revata (Buddha) 159, 170, 192-3-
4-5-6-7, 349

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ra]

Revatatthera 5

Rocinībrāhmaṇī (bhariyā) **Ka**
296, 300

[La - Va]

Laṭṭhivana (uyyāna) 23, 25

Lumbinī (sālavana) 320, 322

Vajirinda (brāhmaṇa) 296

Vaṭaṃsa (pāsāda) **Su** 190Vaṭaṃsikā devī (bhariyā) **Su** 184,
190

Vappatthera 22

Varuṇa (aggasāvaka) **Re** 195,
197Varuṇa (aggupaṭṭhāka) **Su** 191Varuṇa (upaṭṭhāka) **A-Pa** 210, 216

Varuṇa (uyyāna) 246

Varuṇa (brāhmaṇagāma) 246

Varuṇa (yavapālaka) 264

Varuṇakumāra (Buddhaputta) **Re**
192, 197

Varuṇārāma 193

Vasabha (brāhmaṇa) 246

Vasavatti (pāsāda) **Pa** 226Vasuttara (pāsāda) **Pa** 211Vasudattādevī (bhariyā) **Pa** 226,
233Vāseṭṭha (upaṭṭhāka) **Nā** 224

Vigatānanda (brāhmaṇa) 176

Vicikolidevī (bhariyā) **Dha** 259,
262

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Va]

Vijayuttara (saṅkha)	337
Vijita (pāsāda) Nā	217, 224
Vijitamitta (brāhmaṇa)	221
Vijitasāṅgāmaka (yavapālaka)	268
Vijitasenakumāra (Buddhaputta)	
Ko-Ka	160, 165, 169, 307, 312
Vijitābhirāma (pāsāda) Nā	217, 224
Vijitāvī (cakkavattirājā)	
	165-6-7
Vijitāvī (pāsāda) Nā	217, 224
Vijitāvī (rājā)	275
Vijitasenādevī (bhariyā) Nā	
	217-8, 224
Vidhura (aggasāvaka) Ka	299, 300
Vipassī (Buddha)	18, 72, 159, 277-8, 281-2-3, 349
Vipassīkumāra (Buddhaputta) Vi	
	277, 279
Vipulārājā (Buddhapitā) Re	192, 197
Vipulādevī (Buddhamātā) Re	
	192, 197
Vimala (pāsāda) Pi	246
Vimalādevī (bhariyā) Pi	246, 253
Viraja (pāsāda) Dha	259
Visākhābrāhmaṇī	
(Buddhamātā) Ka	296, 299, 300

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Va]

Visākhādevī (bhariyā) A	254, 258
Vissakamma (devaputta)	97, 105
Vīra (nigama)	268
Vīra (seṭṭhi)	268
Vīriya (uyyāna)	263
Vebhāra (vijātanagara) Si	263-4, 266
Vebhāra (pabbata)	13, 230
Verañjā (nagara)	4
Verocana (nāgarājā)	222
Vesālī (nagara)	4, 6
Vessantara (rājā)	6
Vessabhū (Buddha)	159, 285, 290-1-2-3, 295, 349
Vessabhūkumāra	
(Buddhaputta) Ve	290
Veḷu (Bodhirukkha) Su	240, 350
Veḷuvana (uyyāna)	25
Veḷuvana (mahāvihāra)	4, 6, 7, 25, 27

[Sa]

Saṃkiccattthera	41
Saṃsumārāgiri (nagara)	4
Sakkaraṭṭha	7
Saṅkassa (nagara)	158, 188, 273
Sakhilā (aggasāvikā) Si	288-9
Sañjaya (tāpasa)	260
Sañjaya (rājā)	260
Sañjīva (aggasāvaka)	
Ka	299, 300

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sañjīvātthera	41
Sattapaṇṇi (guhā)	13
Satthavāhakumāra (Buddhaputta)	
Ko	302, 305
Santa (aggasāvaka) A	257-8
Santa (kumāra)	255
Santuṭṭha (pāsāda) Ko	302
Santusita (devarājā)	72
Santusita (pāsāda) Ko	302
Sabbakāma (aggasāvaka) Su	238
Sabbakāmādevī (bhariyā) Si	285, 289
Sabbakāmi (kumāra)	234
Sabbadassī (aggasāvaka) Pi	253
Sabbadassī (kumāra)	251
Sabbanāmā (aggasāvikā) Dha	262
Sabbamitta (upaṭṭhāka) Ka	312
Sabhiya (upaṭṭhāka) Phu	275
Samaṅga (upaṭṭhāka) Ti	271-2
Samavaṭṭakkhandhakumāra (Buddhaputta) Vi	277, 283
Samālā (aggasāvikā) Ve	294
Samuddā (aggasāvikā) Ko	305-6
Sambala (aggasāvaka) Si	266
Sambala (kumāra)	264
Sambhava (aggasāvaka) Si	288-9
Sambhava (upaṭṭhāka) Re	197
Sambhava (kumāra)	286-7
Sambhūta-isipatana	297

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Saraṇa (aggasāvaka) Su-Su	190, 238
Saraṇa (aggupaṭṭhāka) Su	191
Saraṇa (uyyāna)	259
Saraṇa (kumāra)	185, 234
Saraṇa (vijātanagara) Dha	259, 261-2
Saraṇarājā (Buddhapitā) Dha	259, 262
Saraṇaṅkara (Buddha)	83, 159
Sarabhavatī (nagara)	293
Salala (vana)	268
Salala (Bodhirukkha) Pa	227, 350
Sahampati (mahābrahmā)	12, 16, 22, 342
Sāgata (upaṭṭhāka) Dī	155-6
Sāgara (upaṭṭhāka) Su	238
Sāgararājā (Buddhapitā) A	254, 257-8
Sātāgira (yakkha)	49
Sādhudevī (setṭhidhītā)	193
Sāmā (aggasāvikā) Ka	299, 300
Sāmāvatī (upāsikā)	41
Sāriputtatthera	5, 7, 41, 63, 71, 77, 85-6, 97, 211
Sāla (aggasāvaka) Pa	216
Sāla (Bodhirukkha) Pa-Ve	232-3
	291, 294, 350

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sāla (vana)	160, 172, 185, 205, 212, 246, 254, 277, 291, 336
Sālakalyāṇi (Bodhirukkha)	
Ko	161, 169, 350
Sālatthera	213-4
Sālavatī (nagara)	263
Sāvatti (nagara)	6
Simśapā (vana)	273
Sikhī (Buddha)	159, 285-6-7-8-9 290, 349
Sikhīkumāra (bodhisatta) Si	285
Siggavatthera	5
Siddhatthakumāra (bodhisatta)	
Si-Go	38, 263, 324, 327, 337, 340-1
Siddhattha (Buddha)	159, 263-4-5-6- 7, 348-9
Sineru (pabbata)	52, 106, 193
Siri (pāsāda) A	205
Sirī (pāsāda) Su	240
Sirinanda (pāsāda) Su-Ka	240, 307
Sirinanda (uyyāna)	236
Sirima (uyyāna)	272
Sirimā (aggupaṭṭhikā) Ve-Re	
	198, 295
Sirimā (pāsāda) Maṃ-Ve	171, 277

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sirimādevī (Buddhamātā) Phu-Su	184, 190, 275, 273, 276
Sirimādevī (bhariyā) A	205 210
Sirivaḍḍha (aggupaṭṭhāka) Si	289
Sirivaḍḍha (ājīvaka)	234
Sirivaḍḍha (pāsāda) A	205
Sirivaḍḍha (rājā)	274
Sirivaḍḍhā (seṭṭhidhītā)	273
Sirivaḍḍhana (upāsaka)	273
Sirivaḍḍhana (nagara)	175
Sirivaḍḍhana (pāsāda) Su-Su	184, 234
Sirivaḍḍhana (yavapālaka)	260
Sirivaḍḍhanā (kumārī)	291
Sirivanagahana	175
Sirī (pāsāda) Su	240
Sirīnandādevī (bhariyā) Su	240, 243
Sirīsa (Bodhirukkha) Ka	296, 299, 300, 350
Silārāma	243
Silavakumāra (Buddhaputta) Maṃ	171, 182
Sīvalā (aggasāvikā) Maṃ-Si	182-3, 266
Sivikā (abhinikkhamanayāna)	
A-Si-Ve	205, 210, 263, 291, 350

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Sīhakumāra (Buddhaputta) So	199, 203
Suguttā (aggupaṭṭhikā) Si	289
Sucandaka (nagara) Su	255-6
Sucandakasirī (pāsāda) Si	285
Sucanda (pāsāda) Su	190
Sucandana (uyyāna) Su	205
Sucandana (pāsāda) Su	234
Sucandādevī (Buddhamātā) Pi	253
Sucitta (nigama) Pi	290
Sucittādevī (bhariyā) Ve	291, 294
Sucindhana (uyyāna) Su	254
Sucindhara (nāginī) Su	254
Sucindhara (brāhmaṇa) Su	164
Sucirinda (nigama) Su	296
Suciloma (yakkha) Su	49
Sujāta (aggasāvaka) Pa	232-3
Sujāta (ājīvaka) Pa	246
Sujāta (yavapālaka) Pa	277
Sujāta (Buddha) Pa	159, 234, 239, 241-2-3-4, 251
Sujāta (brāhmaṇa) Pa	202-3
Sujāta (rājaputta) Pa	229
Sujāta (rājā) Pa	268, 270
Sujātakumāra (bodhisatta) Su	240
Sujātā (aggasāvikā) So-Pi	203, 253

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Sujātā (kumārī) Pa	117, 336, 347
Sujātā (seṭṭhidhītā) Pa	8, 9
Sujātādevī (Buddhamātā) Pa-Ko	160, 168-9, 226, 232-3
Sutanudevī (bhariyā) Vi	277, 283
Sudattatthera Pa	5
Sudattarājā (Buddhapitā) Su-Su-Pi	184, 190, 234, 238, 245, 253
Sudattādevī (Buddhamātā) Su	234, 238
Sudattā (aggasāvikā) Ti	271-2
Sudassana (aggasāvaka) Su	243-4
Sudassana (assarājā) (abhi-nikkhamanayāna) A	254
Sudassana (uyyāna) Su	207, 234
Sudassana (devarājā) Su	246-7-8, 251
Sudassana (pāsāda) Re-Dha	192, 259
Sudassana (kumāra) Su	240-1
Sudassana (vijātanagara) Su	201, 234, 236-7-8, 257, 302
Sudassana (nigama) Su	285
Sudassana (pabbata) Su	153, 246
Sudassana (mahāvihāra) Su	107-8-9, 265

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Sudassana (rājā) 293

Sudassana (setṭhidihiṭā) 277

Sudassanatthera 240

Sudassanārāma 261

Sudassanādevī (Buddhamātā)

A 254, 257-8

Sudassanādevī (Bhāriyā)

Vi-Re 192, 197, 277

Sudeva (aggasāvaka)

Maṇ-Su 182, 243-4

Sudeva (māṇavaka) 178

Sudevarājā (Buddhapitā) **Dī-Nā**

101, 155-6, 217, 224

Suddhodanarājā (Buddhapitā) **Go**

27, 37, 74, 117, 166, 283,

309, 320, 322, 324, 328,

346

Sudhañña (nagara) 253

Sudhaññavatī (vijātanagara)

Re-Pi 192, 197, 245

Sudhañña (setṭhi) 212

Sudhamma (uyyāna) 199, 200, 241

Sudhamma (vijātanagara) **So** 199,

203

Sudhammarājā (Buddhapitā)

So 199, 203

Sudhammavatī (nagara) 241

Sudhammā (aggasāvikā) **A** 257-8

Sudhammā

(devamahāsabhā) 308-9

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Sudhammādevī (Buddhamātā)

So 199, 203

Sunanda (ājīvaka) 106, 240

Sunanda (gāma) 160

Sunanda (cakkavattirājā) 176-7-8

Sunanda (nagara) 202

Sunanda (pāsāda) **Vi** 277Sunandarājā (Buddhapitā) **Ko**

160, 168-9

Sunanda (vihāra) 202

Sunandaka (ājīvaka) 161

Sunandavatī (nagara) 187, 272

Sunandā (aggasāvikā) **Dī** 155-6

Sunandādevī (Buddhamātā)

Dha 259, 262

Sunandābrāhmaṇī (bhāriyā)

Ka 307, 312,

Sunandārāma 106, 150, 272

Sunimmala (pāsāda) **Pi** 246Sunetta (aggasāvikā) **So** 203Sunetta (upaṭṭhāka) **Dha** 262

Sunetta (kumāra) 210

Sunettā (brāhmaṇakāññā) 263

Sundara (nagara) 302-3, 308-9

Sundarī (aggasāvikā) **A** 210

Suppatiṭṭhita (tittha) 9

Suppatītarājā (Buddhapitā)

Ve 290, 294

Suppabuddhakumāra

(Buddhaputta) **Ve** 291, 294

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Suppala (pāsāda) Si	263
Suphassādevī (Buddhamātā) Si	263, 266
Subha (pāsāda) Ko-Go	160, 325, 346
Subhadda (aggasāvaka) Ko	168-9
Subhadda (māṇavaka)	164
Subhadda (yavapālaka)	296
Subhaddatthera	165
Subhaddā (aggasāvikā) Re	197-8
Subhaddādevī (bhariyā) Ti	268, 271-2, 278
Subhavatī (uyyāna)	302
Subhavatī (nagara)	207
Subhāvitatta (rājā)	213
Sumaṅgala (aggasāvaka)	
Dī	155-6
Sumaṅgala (uyyāna)	240
Sumaṅgala (vijātanagara)	
Su	239, 240, 243-4, 251
Sumana (upaṭṭhāka) Pa	232
Sumana (Buddha)	159, 170, 185-6-7-8-9, 190, 191, 348-9
Sumanamahādevī (bhariyā)	
Su	234, 238
Sumanā (aggasāvikā) A	210
Sumitta (kumāra)	264
Sumitta (ājīvaka)	227
Sumitta (aggasāvaka) Si	266

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sumedha (Buddha)	134-5-6-7-8, 159, 349
Sumedha (brāhmaṇa)	88-9, 90, 95, 99, 100-1, 107, 110, 114-Ādi,
Sumedhādevī (Buddhamātā)	
Dī-Su	101, 151
Surakkhita (rājaputta)	274
Surakkhita (aggasāvaka) Phu	275
Suragiri (pāsāda) A	254
Suragiri (nagara)	176
Suramma (pāsāda) Go	325, 346
Surasena (nagara)	265
Surasena (vihāra)	265
Surādhā (aggasāvikā) Pa	216
Surāma (pāsāda) Ko	160
Surāmā (aggasāvikā)	
Su-Si	238, 266
Surindara (rājā)	208
Surindavata (uyyāna)	303
Surindavatī (nagara)	303
Suruci (pāsāda) Ve	290
Suruci (brāhmaṇa)	178, 181
Suruci (brāhmaṇagāma)	178
Suvaṇṇabhāra (pāsāda) Phu	273
Susīma (brāhmaṇa)	256
Sūriyavatī (nagara)	286
Setabya (uyyāna)	314
Setabya (nagara)	314
Setārāma	203

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Senā (nigama)	8, 336, 347
Senā (kuṭumbika)	336, 347
Senārāma	275
Selakumāra (Buddhaputta) A	254, 258
Selatthera	256
Soṇa (aggasāvaka) Ve	292, 294
Soṇā (aggasāvikā) Su	190-1
Soṇa (kumāra)	291
Soṇakatthera	5
Soṇatthera	248
Sotthika (aggupaṭṭhāka) Ve	295
Sotthija (upaṭṭhāka) Ko	305
Sotthiya (tiṇahāraka)	337, 347
Sonuttara (Assarājā)	
(abhinikkhamanayāna) ti	268
Sobhana (vijātanagara) A	254, 257-8
Sobhavatī (vijātanagara)	
Ko	302, 305
Sobhita (upaṭṭhāka) Pi	253

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sobhita (Buddha)	159, 170, 200, 202-3, 248-9
Soma (yavapālaka)	307
Somanassādevī (bhariyā) Si	263, 266
Somavaḍḍhana (pāsāda) Su	184
Soreyya (nagara)	208, 292
[Ha]	
Haṃsa (pāsāda) Phu, Dī	157, 273
Haṃsavatī (uyyāna)	226
Haṃsavatī (vijātanagara) Pa	226, 229, 232-3
Haṃsavaha (assarājā)	
(abhinikkhamanayāna) Su	240
Haṃsavā (pāsāda) Ka	307
Hatthālavaka	166
Hatthālavaka (aggupaṭṭhāku- pāsikā) Go	346
Hatthiyāna	
(abhinikkhamanayāna)	
Dī-Su-Su-Phu-Si-Ko	184, 234, 238, 273, 285, 302, 350
Hārīta (mahāsāvaka) Dha	261
Himavanta (vana)	96-7, 223, 310
Hema (hatthī)	61
Hemavata (yakkha)	49

Buddhavaṃsaṭṭhakathāya

Nānāpāṭhā

Paṭhamo mūlapāṭho, Sī = Sīhaḷapothhakam, Syā = Syāmapothhakam,
Kaṃ = Kambojapothhakam, I = Inḡalisapothhakam, Ka = kesuci
Marammapothhakesu dissamānapāṭho, Ka-Sī = kesuci Sīhaḷapothhakesu
dissamānapāṭho.

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[A]

Akkamittha = Akkamittho (Ka)	112
Aṅgīrasānam = Bhagīrathānam (Sī) Bhagīrasānam (Ka)	28
Accharāpaharaṇayoggaṃ = Accharāphoṭanayoggaṃ (Ka)	44
Ajjhāciṇṇam = Āciṇṇam (Sī, I)	129
Aññatarenājīvakena = Varuṇindharenājīvakena (Sī, I)	193
Aññataro bhikkhu = Nando gopālako (Sī, Ka)	78
Aññāsikoṇḍaññatthero = Aññākoṇḍañña... (Sī)	70
Aṭṭhanavutisahasānam = Aṭṭhanavutisatasahasānam (Ka)	256
Aṭṭhasattatisahasānam = Aṭṭhasattatisatasahasānam (Ka)	256
Aṭṭhārasa gāthā = Vīsati gāthāyo (sabbattha)	348
Aṭṭhāsītisahasānam = Aṭṭhāsītisatasahasānam (Ka)	256
Aḍḍhamāsaṃ = Aṭṭhamāse (Sī, I)	234
Ativīsāradaṃ = Ativiya sāradaṃ (Sī, I)	221
Atisītalasaliladhara... = Asitasaliladhara... (Sī)	64
Atītā Buddhā = Atītānāgatā Buddhā (Sī, I)	223
Atulaṃ dassetvā obhāsaṃ, virocetvā sadevake = Atulaṃ dassayitvāna, obhāsetvā sadevake (Sī, Ka)	258
Ada = Ādāya (Sī)	117
Adhiṭṭhatha = Adhiṭṭhatha (Ka)	84
Anantatejo = Anantasīlo (Sī, I)	268
Anavayo = Anāmayaṃ (Sī, I)	311

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Anubhuttapañjarāhi = Bhūtasāñcārāhi (Sī)	320
Anussarāgamaṃ = Anussārāgamaṃ (Ka)	14
Anekaratanasamujjalita = ...samujjotita (Sī, I)	192
Anomaṃ = Anupamaṃ (Sī, I)	294
Antarāyo = Antarāyaṃ (Sī, I, Ka)	352
Antobhastagataṃ = Antobhastragataṃ (Sī)	81
Aparimitāyukesu manussesu = Aparimitāyukā manussā hutvā (Ka)	254
Apariyosite = Aparisodhite (Sī)	113
Apāyabhūmiṃ = Apāyaṃ (Sī, I)	148
Abbhāhima... = Abbhamahika... (Sī, I)	63
Abbhuggamaṇaṃ = Uṭṭhānaṃ (Sī, I)	127
Abhibhavitvā = Abhivihacca (Ka)	174
Abhivandiyamāno = Abhinandiyamāno (Sī, I)	119
Amararuciradassane = Ruciradassane (Sī, I)	264
Amitarucira = ...suci... (Sī, I)	192
Arimanthakaṃ = Arijanamanthakaṃ (Ka)	330
Arundhavatīnagare = Amaravatīnagare (Sī, I)	162
Avirajjhitvā patto = Avirajjhitvāva gato (Sī)	19
Asaṅkhobbhā = Asaṅkhobbhā (Sī, I)	169
Asanarukkhamūle = Ambarukkhamūle (Ka)	207
Asādhāraṇāni = Asubharāni (Sī)	7
Asurehi durabhibhavane = Surāripurābhibhavane (Sī, I)	207

[Ā]

Ākāsaṭṭhaṃ = Ākāsaṃ (Sī, I)	102
Āmukkamuttāhāra... = Āmuttamuttaṅkita... (Sī)	105
Āhani = Ahani (Ka)	177
Ālāraṇca udakaṇca = Ālāraṇca uddakaṇca (Sī)	8

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[U]

Uccāraṭṭhānamhi = Ussāsaṭṭhānamhi (Ka)	94
Udakaṭṭhānamhi = ...bubbulaṭṭhānamhi (Sī, I)	193
Udayaṇca vayaṇca = Udayavyayaṇca (Sī, I)	219
Udayabbayavasena = Udayavyayavasena (Sī, I)	219
Udayabbayavasena = Udayavyaya... (Sī, I)	161
Udānuddānassa = Uddānuddānassa (Sī)	115
Udānetvā = Udānento (Sī)	10
Upahato = Upahato byathito (Sī, I)	141
Upāsakena = Tāpasena (Sī, I)	273
Uppajjanti = Uppajjanti sambahulā vā (Sī, I)	227
Ubhato = Uggato (Sī, I)	202

[E - O]

Ekako = Eko (Ka)	49
Ekajālamakāsi = Ekajālamālamakāsi (Sī, I, Ka)	247
Otthaṭṭhāti adhigatā = Otthaṭṭhāti otthaṭṭhāva adhigatā (Sī, I, Ka)	225
Olokesīti evaṃ olokapadena = Ulloketīti evaṃ ullokapadena (Sī)	63

[Ka]

Kaṇḍakaṃ = Kanthakaṃ (Sī) Kaṇḍakaṃ (Ka)	7, 73
Kaṇḍako = Ājānīyo kanthako (Sī)	322
Kathānusandhiṃ = Gāthānusandhiṃ (Ka)	1
Kamattānaṃ = Kathamattānaṃ (Sī)	78
Kalināsanassa = Kalisāsanassa (Ka)	2
Kāka = Kākavaka (Ka)	249
Kācamaṇivaṇṇehi = Marakatamaṇivaṇṇehi (Ka)	245
Kāmakāmaṇṇakāmasuddhināmākā = Sucisurucirativaddhananāmākā (Sī, I)	296
Kālo kho te = Kāloyaṃ te (Syā, Ka)	72

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Kāḷadevalo = Kāḷadevilo (Ka)	322
Kittimanantaṃ = Khyāṭimanantaṃ (Sī, I)	145
Kittihāsaṇa = ...sātaṇa (Sī, I)	147
Kintu = Kim karosi (Sī, I)	132
Kilesamalasodhane = ...dhovane (Sī, I)	93
Kīḷati devehi = Kila tidivehi (Sī)	145
Kuṭṭā = Kuḍḍā (Sī, I)	123
Kunda = Kakudha (Sī, I)	201
Kularūpamahābhogissariyavasena = Kularūpamati- vibhavissariyavasena (Sī, I)	88
Kusaladhamma = ...kamma (Ka)	95
Kesaggamattampi = Appamattampi (Ka)	173
Koṭisahassaṃ = Koṭisatasahassaṃ (Ka)	187
Koṭisahassā = Koṭisatasahassā (Ka)	188
Koṭisatasahassānaṃ = Koṭisahassānaṃ (Sī, I)	261
Koṭisatasahassānaṃ = Navakoṭisahassānaṃ (Sī, I)	177
Koṇā = Kokā (Ka)	103

[Kha - Ga]

Khipitanti = Khipitañcāti (Sī, Ka)	67
Khemavatuyyāne = Khemuyyāne (Sī, I)	296
Gaṅgātīre = Rahade (Sī, I)	220
Gantvā = Patvā (Sī, I, Ka)	237
Gandhānubaddha = Gandhāvabaddha (Ka)	119
Gamissāma = Kathessāma (Ka)	3
Gamissāmāti = Bhavissāmāti (Sī, I)	124
Gahakāraṃ = Gahakāraṃ (Sī)	10
Gāmaṇḍalā = Gomaṇḍalā (Sī, I)	82
Gāmavarā ca santi = Gāmavarā vasanti (Ka) Gāmavare vasanti (Ka)	35
Gītanāmena = Gahitanāmena (Ka)	354

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ga]

Guṇasārarahite = Guṇasuñṇaguṇasārarahite (Sī, I)	227
Gumbagumbāyamānaṃ = Gumugumāyamānaṃ (Sī, I)	119
Gumbagumbāyamāne = Gumugumāyamāne (Sī, I)	214
Guhāsela = Guhasela (Sī, I)	268
Gotamī sirimā ceva = Kāligotamī Sirimā (Sī, I)	295

[Gha]

Ghanakkhandho = Jātaruciro (Sī, I) Ghanaruciro (Ka)	244
Ghanabhāvena = Meghabhāvena (Sī, I)	313
Ghanameghapaṭalato = Ghanarājito (Sī, I)	199
Ghanavivaramupagataṃ = Ghanavivaragataṃ (Sī, I)	8
Ghorāpi sappā'namukhāpi sappā = Ghoravisānaghorāpi sappā (Ka)	103

[Ca - Cha - Ja - Ña - Ta]

Catumahādīparajjaṃ = Catudīpikamahārajjaṃ (Sī, I)	242
Cattāro cāti sasambhārā = Cattālisa sambhārā (Sī)	50
Cavanabhavanānīti = Cavana-uppajjanānīti (Sī, I)	127
Cārusugandharukkhā = Tārusugandharukkhā (Ka)	32
Cittagū paddhagūti = Cittabhū sabalabhūti (Ka)	48
Chappakārā = Cakkākārāṃ (Sī, I)	139
Chāyāsālilasampanne = Godhāsālilasampāte (Sī, I)	353
Jaññaṃ = Ñātañca (Sī, I)	154
Jaṭilo = Jaṭiko (Sī, I)	231
Janasandhassa = Saccasandhassa (Sī, I, Ka)	267
Jalajāmalāvikala = Jalamānāmālāvikala (Sī, I)	12
Jānamahaṃ mahārāja, mayhaṃ cakkassa sambhavaṃ = Māra jānāmahaṃ mayhaṃ, cakkassa pana sambhavaṃ (Ka)	331
Ñāṇassa = Viññāṇassa (Sī)	48
() = Taṃ sandhāyāha (Ka)	14

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ta]

Taṃ disvā = Yaṃ disvā (Sī)	348
Taṃ saṃsārasotaṃ = Taṃ chinditvā (Ka)	115
Tatiyaṃ = Dutiyaṃ (Sī, Ka)	89
Tatiyābhisamayo = Dhammābhisamayo (Sī, I)	164
Tattakampi samānaṃ = Kittakampi samānaṃ (Sī, I)	180
Tadāpi = Tatthāpi (Sī, I)	72
Tapussabhallikā = Tapassubhallukā (Sī, I)	342
Tamagaṇaṃ = Tamagataṃ (Sī, I)	184
Tamantarahitaṃ = Samantarahitaṃ (Sī)	156, 169
Tambanakhatuṅganāsa = ...tuṅganakhasiniddhanakha... (Sī)	290
Tassābhisamayā = Tassāpi abhisamayā (Ka)	235
Tāraṇaparimocanakaraṇākāradassanatthaṃ = Tāraṇaparimocanā- kāradassanatthaṃ (Sī)	150
Tiṇahārako = Brāhmaṇo (Sī, I)	337
Tisatasahassaṃ = Satasahassaṃ (Sī, I)	157
Tisahassādhikāni = Asītisahassādhikāni (Ka)	
Atṭhasahassādhikāni (?)	354
Tusitapure = Tusitabhavane (Ka)	317
Tusitabhavane = Tusitapure (Ka)	6
Tena maggena = Ekena pana maggena (Sī)	91
Tehi parivuto = Bahūni pāṭihāriyāni dassento (Sī, I)	193

[Tha - Da]

Thutisaṅgītāni = Thutisatāni (Sī)	338
Daṭṭhabbo = Daṭṭhabbaṃ (Sī, I)	48
Daditvāna = Cajitvāna (Sī, I)	167
Dasavassesu jātesu = Atikkantesu antarakappesu (Sī, I)	184
Divasakarātirekajutivisarabhavane = ...juti viya surabhavane (Sī, I)	150
Dīghaṇcāyu = Dīghaṇcāyuraṃ (Sī, I)	145

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Da - Dha - Na]

Devatāyo = Devakāyā (I)	103
Devorohaṇaṃ = Devorohaṇaṇca (Sī)	351
Dhanapālakanāgavinayanasamaye = Dhanapālakagahapati- vinayanasamaye (Sī, I)	287
Dhanarajjaputtadārapariccāganti = Dārapariccāgaṃ puttapariccāgaṃ rajjapariccāganti (Ka)	18
Dhammiko nāma = Dhammako nāma (Sī)	96
Na uggacchati = Anuddhaṃ gacchati na bhavati na hoti (Sī, I)	126
Nagaraṃ pana vijahati = Nagarampi na vijahati (Ka)	351
Naṅgalakaraṇaṭṭhāna = Vappamaṅgalavappakaraṇaṭṭhāna (Sī, I)	324
Nabhamhāpi = Nagamhā (Sī, I, Ka)	103
Naradevasamāgame = Naramarūnaṃ samāgame (Sī, I)	344
Naramarūhi = Narasārehi (Sī, I, Ka)	197
Navakanakaruciradaṇḍa = ...danta... (Sī)	288
Na vivarīyati = Na avāpurīyati (Sī, I) Vivarissati (Ka)	331
Navutivassasahassāni = Pañcanavutivassāni (Sī, I)	
Pañcanavutivassasahassāni (Ka)	226
Nānāvidha = Nānāvesa (Sī, I)	88
Nāmārāmaṃ = Nāmuyyānaṃ (Sī, I)	219
Nāmetaṃ = Nāmete (Sī, Ka)	318
Nāyako = So Jino (Ka)	291
Nārisaya = Nārisa (Sī, I) Nāriya (Ka)	268
Nāhāraḱiccaṃ = Na nahānaḱiccaṃ (Sī, I)	342
Nikīlitaṃ = Nikīlitaṃ (Sī, I, Ka)	82
Nivāsinaṃ = Nivāsina (Ka)	33
Nisabha = Usabha (Ka)	268

[Pa]

() = Paribhogena saṇikaṃ kilissati (Ka)	98
Paṅkajapuṇḍarikā = Mahāpaṅkajapuṇḍarīkehi (Ka)	30

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Paccagghapallaṅke = Maṇḍape pallaṅke (Sī, I)	11
Pañhānaṃ vissajjanāya = Padānaṃ vissajjanassa (Ka)	13
Paṇḍavagirānusārena = Mandāragirisārena (Sī)	8
Payuttena = Chayuttena (Ka)	296
Parahitakoṇāgamano = Parahitaponāgamano (Sī, I)	301
Parijanaṃ tiṇaṇaḷamiva = Parijīṇṇatiṇaḷavamiva (Sī, I)	270
Paripūta = Pāripūri (Ka)	353
Parivajjaya tvaṃ = Parivajjayitvā (Sī, I)	250
Pavicaya = Paricaya (Sī, I)	139
Pahāya = Ohāyitvā (Sī, I)	305
Pāṇātipātādinnaḍānādicoro = ...paro (Sī, I)	95
Pāraṃ gato = Pāramiṃ gato (Sī)	298
Pāramidhammaṃ = Buddhapāramiṃ (Sī, I)	141
Puñṇussayo = Puñṇavilāso (Sī, I)	21
Puragaṇo = Pūgagaṇo (Ka)	202
...pūritaṃ = ...bharitaṃ (Sī)	91
...pokkharaṇṇo = ...pokkharaṇṇā (Ka)	33

[Pha]

Phalasukheneva = Jhānasukhaphalasukheneva (Jātaka-Tṭha 1. 92 piṭṭhe)	342
Phāla = Phāli (Sī, I)	338
Phullitaṃ = Pupphitaṃ (Sī, I)	284

[Ba]

Bahicinanatthaṃ = Bahiracanatthaṃ (Sī)	314
Buddhaṃ vandāmi Sattharaṃ = Pāde vandāmi Satthari (Sī, I)	294
Buddhattakarā = Buddhakārakā (Sī)	138
Buddhabijaṃ kira = Buddhabijaṅkuro (Sī, I)	120, 166
Buddho = Tadā (Sī, I)	231
Bodhimaṇḍamhi = Bodhimūlamhi (Ka)	143

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ba]

Bodhiyāti = Bodhāyāti (Ka)	336
Bodhivemattaṃ = Bodhirukkhavemattaṃ (Sī, I)	348
Brāhmaṇo = Māṇavo (Sī, I, Ka)	252

[Bha]

Bhattānumodana = Bhuttānumodana (Sī, I)	209
Bhāttānumodane = Bhuttānumodane (Sī, I)	222
Bhaddamāṇavo nāma = Candamāṇavo nāma (Sī, I)	164
Bharitena = Haritena (Sī, I, Ka)	236
Bhavantvantarāyā = ...tvantarāyo (Sī, I)	142
Bhavissāmi = Bhavāmi (Sī, I)	9
Bhāramoropanaṃ = Bhāramocanaṃ (Sī, I)	127
Bhūmisikkhāsu ca = Bhūmiparikkhāsu ca (Sī, I)	311
Bhetvā = Chetvā (Ka)	339
Bhedo = Doso (Sī, I)	48

[Ma]

Maggaṃ = Tanti (Ka)	353
...maṅgula... = ...maṅkuṇa... (Sī)	99
Majjārasiresu yūkā = Majjārasaresu yutā (Ka)	103
Manuññavīthi = Manuññavitti (Ka)	37
Marugaṇa... = Amaragaṇa... (Sī, Ka)	111
Marugaṇaparivuto = Amara... (Sī, I)	25
Mahato nagarassa so = Mahato nagarassa yojane (Sī, I)	197
Mahānāgavanuyyāne = Mahāsāre panuyyāne (Sī, I)	197
Mahāpuriso = Bodhisatto (Sī)	9
Mahāmaṅgalasamāgame = Maṅgalasannipāte (Ka)	269
Mahāsālavane = Sahakāravane (Sī, I)	212
Māṇavakasahassaparivārā = Dasamāṇavakasahasseehi parivutā (Sī, I)	178

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ma]

Migājinuyyāne = Migāciruyyāne (Sī, I)	286
Medanī = Medinī (Sī)	139
Merūpamo = Merusamo (Sī)	162

[Ya]

Yakkhādayo = ...saddādayo (Sī)	58
Yamakatelaṃ = Yantayamakatelaṃ (Ka)	138
Yasavatī = Haṃsavatī (Sī, I)	268
Yugandhare saradasamaye samuditadivasakarātirekatarasassirika- sarīrajutivisaradharassāti = Yuganidhanasamayasamuditadivasa- karātirekatarasarīrajutivisarassāti (Sī, I)	17
Ye'nena = Ye te pana (Sī, I)	315
Yo = So (Sī, I)	1

[Ra]

Rajindāva = Gajindāva (Ka)	31
Ratanavicittaṃ = Virājitaṃ (Sī, I)	218
Ratanāni = Saraṇāni (Ka)	25
Ratikanavakanakarajataviracita = Rucira... (Ka)	329
Rāmā ca = Dāmā ca (Sī, I)	294
Rāmā ceva = Dāmā ca (Sī, I)	294
Rāhu jāto = Rāhulo jāto (Sī, I)	328
Rudamukhā = Rudammukhā (Sī, Ka)	317

[La - Va]

Lokajettṭhe = ...settṭhe (Sī)	292
Vacanaṃ = Mama (Sī, I, Ka)	111
Vasituṃ = Vattituṃ (Ka)	25
Vassasatṭhikattherā = Vassasatikattherā (Sī, I)	177
Vassasatṭhikattherā viya = Vassasatikattherā viya (Sī)	27

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Va]

Vāresu = Ṭhānesu (Ka)	352
Vigatamalā, khīṇāsavāti = Vimalānaṃ, khīṇāsavānanti (Ka)	222
Vigatā = Vihatā (Ka)	122
Viggahavantamiva = Vibbhamantamiva (Sī, I)	248
Vijitasabbakappo = Viditasabbavikappo (Sī, I)	277
Vijitaseno = Jinaseno (Sī, I)	169
Vijitābhirāmo = Jitābhirāmo (Sī, I)	217
Vidahitvā = Viracitvā (Sī, I)	313
Vimalatthavilāsiniyā = Vimalatthavikāsiniyā (Ka)	333
Viya = Vinā (Ka)	172
Vilapiṃsu ca = Uggāyiṃsu ca (Sī, I)	200
Vilimpitāva = Vilīyanāya (Ka)	36
Vivekamānasānaṃ = Vemānasatāpasānaṃ (Sī, I)	107
Vissakammunā = Visukammunā (Ka)	97
Vissakammo = Visukammo (Ka)	105
Vīsatisahassānaṅca = Vīsatiṃsacattālīsahassānaṅca (Ka)	153
Vedagumābhijaññā = Vedagumaddasāmi (Sī)	89
Veneyyakānaṃ = Veneyyakālaṃ (Ka)	27
Vepullapabbatato = Vipulapabbatato (Ka)	239

[Sa]

Saṃsaritvā = Sandhāvitvā (Ka)	312
Sakalaraṭṭhatopi = Sakaraṭṭhatopi (Sī, I)	232
Sakahadayamiva = Nijahadayamiva (Sī, I)	337
Sakkacca maccenidha = Sakkaccamaññenidha (Ka)	2
Sakhilā ca = Makhilā ca (Sī, I)	288, 289
Sañchanno = Sahito (Sī, I)	285
Sattatiṃsanāṭakitthisahassānaṃ = Sattatināṭakitthisahassānaṃ (Sī, I)	199
Sattattiṃsasatasahassānaṃ = Sattattiṃsasahassānaṃ (Sī, I)	240, 241

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sattattiṃsasahassāni = Sattati saḥassāni (Sī, I)	203
Sattatikappasahassāni = Sattatikappasatasahassāni (Sī, I)	234
Sattatipurisa = Sattatiṃsa purisa (Ka)	285
Sattāhaṃ ekacariyaṃ = Ekacarī ekacariyaṃ (Sī, I)	273
Satte = Sampatte (Sī, I, Ka)	269
Santikareva jāte = Santikare'tha jāte (Sī)	102
Sannipātesi = Sannipātāpesi (Sī)	64
Sannirumbhitvā = Sannirujjhivā (Ka)	330
...sannisinnā = ...sannissitā (Ka)	31
Sapatisso tissaṃ = Apagata-issaṃ tissaṃ (Sī, I)	270
Sabbaṃ -pa- apagatanti = Sabbaṃ samantarahitanti vuttapakārasampattiyo tā antarahitā apagatāti (Sī, I)	157
Sabbakilesatimiravidhamanakaṃ = Timiranikaravidhamanakaṃ (Sī, I)	64
Sabbañāṇa = Saccañāṇa (Ka)	309
Sabbatālāvacaresu = Sabbatālāvacaresu (Sī, I)	328
Sabbattha = Sabbasampatti (Sī, I)	128
Sabbampi taṃ = Sabbamidaṃ (Sī, I)	62
Samaṅgo = Samaho (Sī, I) Sumaṅgalo (Abhi-Tṭha 1. 68 piṭṭhe)	271-2
Samantā = Samantato (Sī)	10
Samavaṭṭacārukkhandhoti attho = Suvattacārukkhandhoti attho (Ka)	150
Samādhivāseṇa = Samācittaṃseṇa (Sī)	1
Samāpatyā = Varasamāpatiyā (Ka)	267
Sambalo ca = Sambahulo ca (Sī, I)	264
Sambodhiyaṃ = Sammāsambodhiyaṃ (Sī)	75
Sambhāventesu = Sāvayantesu (Sī, I)	328
Sahacittuppādā pāsādo ca sudhammarājabhavanato uppatitvā = Sahacittuppādā cassa sudhammarājabhavanaṃ tato uppatitvā (Sī, I)	199
Sāntarakappe = Antarakappe (Ka)	277
Sikhīva loke = Sikhīvaraṇṇe (Ka)	290

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sīse = Sīsam (Ka)	332
Sukhappadam dānam = Sukhasandānam (Sī, I)	145
Sucandanuyyāne = Sunanduyyāne (Sī, I)	205
Sucindharanāgiyā = Sucinandanāgiyā (Ka)	254
Sucibhūmibhāge = Subhūmibhāge (Sī, I)	8
Sujātamattthakapiṇḍakumbhanalāṭam = ...thalam (Sī)	248
Sujātaḥamsasama = Sujātapīṇapūrasama... (Ka)	329
Sudassano = Tassa yo (Sī, I)	242
Sudassano ca Sudevo ca = Sudassano ca Devo ca (Sī, I)	243, 244
Suddhuttarāsaṅgā = Sa-uttarāsaṅgā (Sī) Suttarāsaṅgā (I)	108
Sunandam = Surindam (Sī, I)	202
Sunandanagare = Sunandavatīnagare (Sī, I)	202
Sundarindharassa = Madhurindharassa (Sī, I) Surindharassa (Ka)	208
Suvaṇṇam = Suciṇṇam (Ka)	2
Suvaṇṇapadaviññāta = Paramapadaviññāta (Ka)	353
Suvaṇṇabhīṅgārena = ...bhīṅgārena (Sī, I, Ka)	25
Suvaṇṇasāmājātake = Ekarājajātake (Sī)	81
Susānarūparūpam = Susānānurūpam (Ka)	329
Setārāme = Sotārāme (Sī, I)	203
Senākuṭumbikassa = Senānīkuṭumbikassa (Sī, I)	336, 347
Senānigame = Senānīnigame (Sī) Senānīgāme (Ka)	8
Senānigame = Senānīnigame (Sī, I)	336, 347
Senārāme = Setārāme (Sī, Ka) Senānigame (Ka)	276
So = Tassa (Ka)	330
So = Yo (Sī)	90
Sotthiyena = Sottiyena. Suddhiyena (Ka)	9

[Ha]

Hatāvakāsena = Hitāvakāsena (Ka)	1
Hāsetvā = Bhāvetvā (Sī)	224

Buddhavaṃsaṭṭhakathāya

Gāthāsūci

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[A]		[A]	
Akīlane Veḷuvane vihāre	27	Atulāsi pabhā tassa	174
Akkamitvāna maṃ Buddhō	112	Attānuvādādibhayam	147
Aggicandasūriyānam	253	Atthi hehiti so maggo	90
Aṅgārino dāni dumā bhadante	28	Atha aggi divārattim	18
Acetanamva koṭṭente	81	Atha Rājagaham	
Acetanāyam pathavī	316	vararājagaham	335
Acetanā'yampi sacetanā		Adaṃsu te mamokāsam	112
yathā	339	Advejjhavacanā Buddhā	127
Accuṇhasīte vasato		Anantaññaṇam karuṇālayam	
nivāse	26	layam	1
Ajapālarukkhamūlasmin	117, 282	Anāsavā vītarāgā	118, 283
Ajjhāyako mantadharo	89	Aniṭṭhagandho pakkamati	122
Atthaṅgavacanasampanno	300	Aniṭṭhite mamokāse	112
Atthadosasamākiṇṇam	96, 99	Anivattamānasam ṇatvā	294
Atthānavutisahasānam	256	Anukampako kāruṇiko	231
Atthapaṇṇāsaratanaṃ	204, 210, 216, 233, 276	Anubyañjanasampannam	289
Atthasatṭhisatasahasānam	281	Anussatim jātijaḷā	
Atthasatasahasānam	208	manussā	102
Atthasattatisahasānam	256	Anuḷā uruvelā ca	312
Atthāsīti ratanāni	183, 224, 238	Anupavādo anupaghāto	281
Atikkantā gaṇanapatham	195	Anekajātisaṃsāram	10, 161, 172, 278, 340
Atītabuddhānam Jinānam		Anomaṃ nāma nagaram	294
desitam	82	Anomadassissa aparena	212
Atīradassī jalamajjhe	81	Anovaṭṭhena udakam	122
Atulam dassetvā obhāsam	258	Antalikkhamhi ākāse	298
		Aparampi dhammam desente	286

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[A]	
Apārutā tesaṃ amatassa	
dvārā	21
Apeta-bandho	
Kakusandhabuddho	301
Appaṃ vassasataṃ āyu	346
Appicchā pana santuṭṭhā	110
Abbhuto vata no ajja	56
Abhiññābalappattānaṃ	242
Abhiññeyyaṃ abhiññātaṃ	39
Abhinnanādā madavāraṇa ca	31
Abhibhū sambhavo ceva	289
Abhirattāni nīlāni	100
Abhivādanāṃ thomanañca	62
Amitā ca asamā ca	233
Ayoghanahatasseva	161, 278
Alaṅkataṃ devapuraṃva	
rammaṃ	36
Alaṅkatā Sākiyarājaputtā	37
Avassayo sīlasamo	
janānaṃ	146
Avāditā kenaci cammanaddhā	102
Avijjaṃ sabbaṃ padāletvā	279
Avīcimhi nuppajjanti	316
Asamo ca Sunetto ca	203
Asītibhikkhusahassānaṃ	281, 293
Asītivassasahassāni	284
Asītisatasahassānaṃ	270
Asītihatthamubbedho	156, 284
Assamo sukato mayhaṃ	97
Ahaṃ assatthamūlamhi	346
Ahaṃ tadā māṇavako	310

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[A]	
Ahaṃ tena samayena	108, 153,
	166, 181, 189, 196
Ahametarahi Sambuddho	343
Ahu Kapilavhayā rammā	282, 288,
	294, 299, 305, 311
Ahū Kapilavhayā rammā	117
Ahesu'muddhūtajalā samuddā	339
Aho acchariyaṃ loke	56
[Ā - I]	
Ākāsaṭṭhaṃ bhūmigatañca	
sabbaṃ	102
Ākāsaṭṭhā ca bhūmaṭṭhā	56, 121
Ācāraguṇasampanno	293
Ādāya maṃ ghaṭikāro	311
Ādittaṃ vata rāgaggi	292
Ābhassarā Subhakiṇhā	54
Āyuñca vaṇṇaṅca sukhaṃ	
balañca	26
Āraddhavīriyo hutvā	311
Ārāmikā janapade	242
Ālokaṃ dassayitvāna	284
Āvāsadānassa panānisaṃsaṃ	25
Āvāsamaccherahare	100
Āsāya kassate khettaṃ	37
Āhate amatabherimhi	229
Idaṃ sutvāna vacanaṃ	120, 166
Idāni yasmā amhākaṃ	315
Iddhivaraṃ puñṇavaraṃ	284
Iddhī ca ādesanānusāsānī	51
Idheva tiṭṭhamānassa	15
Idhevāhaṃ etarahi	344

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[I]

Indriyabalabojjhaṅga	162
Imaṃ tvaṃ aṭṭhamaṃ tāva	136
Imaṃ tvaṃ catutthamā tāva	132
Imaṃ tvaṃ chaṭṭhamaṃ tāva	134
Imaṃ tvaṃ tatiyaṃ tāva	131
Imaṃ tvaṃ dasamaṃ tāva	138
Imaṃ tvaṃ dutiyaṃ tāva	130
Imaṃ tvaṃ navamaṃ tāva	137
Imaṃ tvaṃ pañcamaṃ tāva	133
Imaṃ tvaṃ paṭhamamā tāva	129
Imaṃ tvaṃ sattamaṃ tāva	135
Imaṃ Buddhavaṃsassa saṃvaṇṇanaṃ me	353
Imassa janikā mātā	118, 166, 283
Iminā me adhikārena	114
Ime dhamme sammasato	139

[U]

Ukkuṭṭhisaddā vattanti	120, 166
Uggato nāma so rājā	202
Ugghāṭetvā sabbabhavaṃ	298
Uccattanena so Buddho	191, 198, 289, 306, 312
Uṭṭhehi vīra vijitasāṅgāma	12
Uttamaṃ pavaraṃ seṭṭham	272
Uttaraṃ nāma nagaraṃ	182
Uttarā Phaggunī ceva	224
Upasaṅkamanto narāsabhaṃ	242
Upasaṅkamitvā Sambuddhaṃ	282

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[U]

Uppajjante ca jāyante	107
Ubbiggā tasitā bhītā	140
Ubhosu passesu jalāsayesu	32
Uragova tacam jīṇṇam	216
Usabhavatipure puruttame	295

[E]

Ekakkhandho pavaḍḍhitvā	244
Ekūnatiṃ savassāni	346
Eko Buddho sārakappe	228
Ekosi sannipāto me	344
Ete ahesuṃ Sambuddhā	159
Etesaṃ cittamaññāya	71
Ettakāyeva te loka	139
Ettāvatā gatā siddhiṃ	353
Etha sabbe gamissāma	65
Evam kilesapariruddho	92
Evam kilesabyādhīhi	93
Evam kilesamaladhovaṃ	92
Evam nirākulaṃ āsi	232
Evampakāraṃ asivaṃ aniṭṭham	339
Evam me siddhippattassa	107
Evam sabbaguṇūpetam	61
Evam sabbaṅgasampannā	316
Evam sammā vimuttānaṃ	161, 278
Evamahaṃ saṃsaritvā	311
Evametena yogena	187
Evameva ayaṃ kāyo	94
Evameva mayaṃ sabbe	120, 167

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[E]

Evamevāhaṃ imaṃ kāyaṃ	94
Evāhaṃ cintayitvāna	96
Eso hi saṃgharatano	313
Eso hi Sammāsambuddho	313

[O]

Obhāsaṃ dassayitvāna	262
Obhāsita ca pathavī sadevakā	43
Ovaditvā bahū satte	276
Ovādaṃ anusitṭhiṇca	204
Ovādako viññāpako	230

[Ka]

Kakusandhassa aparena	303
Kakusandhassa Bhagavato	299
Kathinatthārasamaye	214
Kadāyaṃ dhammadesanatthaṃ	7, 13
Kappe ca satasahassee	85
Karontā dhammadūteyyaṃ	23
Kassaci deti sāmaññaṃ	148
Kassaci varasamāpattiyo	148
Kassapassa Bhagavato	311
Kassapopi Bhagavā katakicco	315
Kārite kaṇhadāsena	353
Kālo kho te mahāvīra	72, 101, 171, 318
Kāvīrajalasampāta-paripūta- mahītale	353

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Kāsikaṃ nāma nagaraṃ	276
Kālāvakaṇṇa Gaṅgeyyaṃ	61
Kim bhavissati lokassa	140
Kim me aññātavasesena	13, 114
Kim me ekena tiṇṇena	114
Kimetaṃ acchariyaṃ loke	71
Kimeva disvā Uruvelavāsi	24
Kilesasaṃghassa bhitāsakehi	34
Kīdiso te mahāvīra	78
Kucanti hatthīpi madena mattā	36
Kuṭṭā kavāṭā bhitti ca	233
Kuṭṭā kavāṭā selā ca	123
Kenāyaṃ desito kattha	3, 5
Kevalaṃ sabbaṃ datvāna	237
Kese muñcitvāhaṃ tattha	112
Koṭisatasahassānaṃ	165-6, 190
Koṭisatānaṃ navutīnaṃ	265
Koṇāgamanassa aparena	308
Koṇḍaññaṃ aparena	174
Koṇḍañño nāma Sambuddho	170
Kolito Upatisso ca	166, 346

[Kha]

Khagā nabhamhāpi ca rukkhato ca	103
Khaṇḍo ca Tissanāmo ca	284
Khandhānaṇṇa paṭipāṭi	115
Khantī paramaṃ tapo titikkhā	281

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Kha]

Khīṇāsavasatasahassānaṃ	270
Khīṇāsavā vasippattā	110
Khīṇāsavehi vimalehi	169
Khemakaṃ nāma nagaraṃ	271
Khemā Uppalavaṇṇā ca	118, 166, 283
Khemā ca sabbanāmā ca	262

[Ga]

Gajavara vadato suṇohi vācam	249
Gandhabbavijjādharakinnarā ca	34
Gantvāna so sattapadāni Gotamo	19
Garūhi gītanāmena	354
Gahakāraka diṭṭhosi	10, 161, 172, 340
Gāyanti seḷenti ca vādayanti ca	56
Girī samantāva padissamānā	31
Gihīnamupakarontānaṃ	23
Guṇānaṃ mūlabhūtaṃ	147

[Gha]

Ghaṭṭānekaśahassāni	140
Ghorāpi sappā'namukhāpi sappā	103

[Ca]

Cakkavattimaṇi nāma	238
Cakkavāḷasahassesu	102
Caṅkamaṃ tattha māpesiṃ	96

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ca]

Catudīpe mahārajjaṃ	242
Catumaśaṃ yadā Buddho	309
Caturāsītisahassāni	280
Cattāri sataśahassāni	154
Cattāro te asaṅkhyeyyā	71
Cattāro loke pajjotā	18
Cattālīsaratanāni	300
Cattālīsavassasahassāni	300
Cattālīsasatasahassānaṃ	275
Cattālīsasahassānaṃ	299
Cattālīsasahassāni	346
Candanaṃ tagaraṃ vāpi	146
Candappabhā sūriyappabhā	216
Candassa raṃsīhi nabhaṃ viroci	35
Candassa raṃsīhi vilimpitāva	36
Candā ca candamittā ca	284
Canduggame sabbajanā pahaṭṭhā	35
Candova vimalo Buddho	241
Campakaṃ nāma nagaraṃ	216
Campakaṃ saralaṃ nīpaṃ	112
Calatī ravatī pathavī	139
Cātuvāṇṇaparivutaṃ	271
Citto ca Hatthāḷavako	166
Citto Hatthāḷavako ca	346
Cutī ca upapattī ca	123
Corāriraṇṇajodakapāvakaṇaṃ	145

[Cha]

Channaṃ sataśahassānaṃ	208
Chāyāsālilasampanne	353

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Cha]

Chijjimsu sabbattha ca	
bandhanāni	102
Chetvāna moḷim	
varagandhavāsitaṃ	333
Janasannipāto atulo	251
Jambuto phalamānetvā	266
Jalāsaya nekasugandhagandhā	32

[Ja]

Jahāti rasatapaṇḥa	100
Jātidhammo jarādhammo	90
Jānāmahaṃ mahārāja	331
Jotayitvāna saddhammaṃ	156

[Tha]

Ṭhatvāva dibbe bhavane	
sakasmiṃ	103
Ṭhapayitvāna dhammukkaṃ	346

[Ta]

Taṃ dassanena'bbhutaṭṭirāsi	37
Taṃ devadevaṃ	
abhihantukāmaṃ	339
Taṃ sambahulavārampi	3
Taṇca ṇāṇaṃ atuliyāṃ	191
Tapaṇkaro Medhaṇkaro	159
Tato padaakkhiṇaṃ	
katvā	118, 283
Tato paraṃ abhisamaye	207
Tato paraṃ navutikoṭi	252
Tato paraṃ sannipāte	189
Tato paraṇca desente	344
Tato parampi desente	164, 201

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ta]

Tato parampi vassante	208, 229
Tato vikubbanāṃ katvā	303
Tathanāmāni saccāni	19
Tathākārena yo dhamme	20
Tathāvādī jino yasmā	20
Tatheva tvaṃ catūsu bhūmīsu	130
Tatheva tvaṃ sabbakālāṃ	132
Tatheva tvaṃ sabbabhava	132-3
Tatheva tvaṃ sukhadukkhe	138
Tatheva tvaṃ hitāhite	137
Tatheva tvampi adhiṭṭhāne	136
Tatheva tvampi saccesu	135
Tatheva tvampi sabbesaṃ	134
Tatheva yācake disvā	129
Tathevimaṃ pūtikāyaṃ	94
Tatho aviparīto ca	21
Tattha ṇāṇavaruppajji	218
Tattha ṭhatvā vicintesim	112
Tattha pācīnapāsādatale	353
Tatthappadhānaṃ padahiṃ	97
Tatthappamatto viharanto	167,
	182, 237, 243, 275
Tattha sabbakilesāni	219
Tatthāsi rukkho	
yasavipulo	218
Tattheva	
maṇḍakappamhi	240, 255,
	260, 273, 291
Tadā amatabherim so	185
Tadā te bhojayitvāna	147
Tadā te vimalā bhikkhū	214

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ta]

Tadā devamanussānaṃ	221
Tadāpāhaṃ asamasamaṃ	223
Tadāpi taṃ Buddhadhammaṃ	196
Tadāpi taṃ Buddhavaraṃ	209
Tadāpi dhammaḍḍesane	188
Tadāpi so mahāvīro	215
Tadā pīṭimaṇubrūhanto	182
Tadāhaṃ nāgabhavaṇā	189
Tamaṇḍhakāraṃ vidhamitvā	268
Tamaṇḍhaṃ upasaṅkamma	181
Tamonudo Buddho	
samantacakkhu	14
Tasmā mahārāja bhavesu	
bhoge	27
Tasmā have Lokavidū	
Sumedho	118
Tasmā hi Buddhadāyajjaṃ	100
Tasmā hi sakkaccasamādhīyuttā	2
Tasmiṃ caṅkamaṇe dhīro	53
Tassa gilānapucchāya	196
Tassa datvāna āraṃmaṃ	252
Tassa dehābhiniṅkhaṇṇaṃ	197
Tassa dhammaṃ suṇitvāna	252
Tassa pabhā asamasamā	244
Tassa pākāṭikā raṃsī	258
Tassa puṭṭho viyākāsi	82
Tassa Buddhassa asaṃmaṣṣa	293
Tassa byāmaṇṇapabhā kāyā	224
Tassa yāgaṃ pakittento	202
Tassa sammāsato dhammaṃ	141
Tassa sarīre nibbattā	198

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ta]

Tassa sīlaṃ samādhīṇca	196
Tassāpi atulātejassa	212,
251, 260, 262, 264, 272	
Tassāpi atulā iddhi	268
Tassāpi asaṃmaṃ sīlaṃ	212
Tassāpi devadevassa	253, 261,
304, 310	
Tassāpi byāmaṇṇapabhā kāyā	289
Tassāpi Lokanāṭhassa	255
Tassāpi vacanaṃ sutvā	181, 190,
196, 203, 209, 215, Ādi	
Tassābhisamayā tīṇi	194, 235
Tassāhaṃ vacanaṃ	
suvā	167, 283,
228, 294	
Tasseva	
Sambuddhavarāṇavayassa	2
Tāya parisāya Sambuddho	201
Tāraṇīye tārayitvā	191
Tārāgaṇā virocanti	122
Tāvatiṃsā ca Yāmā ca	54
Tiṃsabhikkhusaṃsaṇṇaṃ	304
Tiṃsavassasaṃsaṇṇaṃ	306
Ticīvaraṇca patto ca	333
Titthiye abhimaddanto	164
Tissā ca Upatissā ca	169
Tisso ca Bhāradvāja ca	312
Tisso Phusso ca	
Sambuddho	159
Tuṭṭhahaṭṭho pamuditto	109
Tuvaṃ Satthā ca ketū ca	55
Tusitā kāyā cavitvāna	74

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ta - Tha]

Te ca khīṇāsavā bhikkhū	191
Tena yogena janakāyaṃ	148
Tepi nāgā appameyyā	169
Tepi sabbe amitayasā	238
Te me puṭṭhā viyākaṃsu	111
Tevijjachaḷabhiññehi	238
Tevijjābhūsanāṃ datvāna	313
Tesaṃ tadā saññāpesi	140
Tesaṭṭhisatasahassāni	190
Tehi thutappasattho so	143
Thalajā dakajā pupphā	121

[Da]

Datvā dānaṃ yāti naro	
so	145
Dasa dhamme pūrayitvāna	303
Dasanāgabalaṃ kāye	60
Dasapāramī tayā dhīra	79
Dasavīsasahassānaṃ	153
Dasasahassī atikkamma	52
Dasasahassīlokadhātuyā	52, 55
Dasasahassī lokadhātū	121
Dassanaṃ me atikkante	120
Dassanenapi taṃ Buddhaṃ	206
Dassaneyyaṃ sabbajanaṃ	295
Dassayitvā Buddhābalaṃ	198
Daḷhaṃ paggaṇha vīriyaṃ	123
Dātā nivāsassa nivāraṇassa	26
Dānaṃ tāṇaṃ manussānaṃ	144

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Da]

Dānaṃ durāsadaṭṭhena	145
Dānaṃ nāma sukhādīnaṃ	144
Dānaṃ sīlaṅca nekkhammaṃ	79
Dānena paṭipannena	145
Dibbaṃ candanacuṇṇaṅca	112
Dibbaṃ mandāravaṃ	
pupphaṃ	53, 112, 257, 271
Dibbaṃ mānusaṃ pupphaṃ	142
Dīpaṅkarassa aparena	162
Dīpaṅkare cārukare kumāre	102
Dīpaṅkaro Lokavidū	117, 120
Dukkhaṃ sughoraṃ	
narake'nubhotvā	250
Dukkhanittharaṇaṭṭhena	144
Dukkhasa sītuṇhasarīsapā ca	26
Dukkhāgamaṃ nicchatī koci	
loke	250
Dutiyo koṭi-	
satasahassānaṃ	178
Dutiyo navutikoṭīnaṃ	269
Dumā vicittā suvirājamānā	29
Dūre ca disvā varacandaraṃsiṃ	36
Devatā devakaññā ca	55
Devaloke vasitvāna	202
Devalo ca Sujāto ca	233
Devā dibbehi turīyehi	112
Devā manusse passanti	112
Desanā paṭipattīhi	23
Desente pavaraṃ dhammaṃ	241
Dose ca himsānirate viditvā	250

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Dha]

Dhammaṃ vitthārikaṃ katvā	295
Dhammacakkaṃ pavattetvā	279
Dhammacakkaṃ pavattente	162, 274, 286, 292, 298, 303, 308
Dhammacetiṃ samussetvā	306
Dhammataḷākaṃ māpayitvā	312
Dhammadassissa aparena	263
Dhammameghaṃ pavassetvā	289
Dhammavimalamādāsaṃ	313
Dhammā ceva Sudhammā ca	258
Dhammāpaṇaṃ pasāretvā	300
Dhammābhisamayo tassa	207
Dhammokkaṃ dhārayitvāna	183
Dhammo have rakkhati dhamma- cāriṃ	174
Dharaṇūpamo khamanena	162
Dhātuyo mama sabbāpi	197

[Na]

Nakulā ca Sujātā ca	203
Na keci tena samayena	224
Na Gaṅgā Yamunā cāpi	146
Nagaraṃ Aruṇavatī nāma	289
Nagaraṃ Kapilavatthu me	346
Nagaraṃ Khemavatī nāma	299
Nagaraṃ Candavatī nāma	210
Nagaraṃ Dhañṇavatī nāma	224
Nagaraṃ Bandhumatī nāma	284
Nagaraṃ Bārāṇasī nāma	312
Nagaraṃ Mekhalaṃ nāma	190
Nagaraṃ Rammavatī nāma	156, 169

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Na]

Nagaraṃ sabbaṅgasampannaṃ	88
Nagaraṃ Sudhañṇavatī nāma	197
Nagaraṃ Sobhavatī nāma	305
Nagaraṃ Haṃsavatī nāma	233
Nagare Amaravatiyā	89
Na taṃ sajaladā vātā	146
Na tassa kaṇṭakā honti	244
Natthi dānasamo loke	145
Nandā ceva Sunandā ca	156
Na pupphagandho paṭivātameti	146
Na bhavanti pariyāpannā	316
Nabhe ca abbhā suvisuddhavaṇṇā	35
Na maṃ koci uttasati	81
Na me ācariyo atthi	123
Naradevassa yakkhassa	298, 309
Navavassasahassāni	190
Na vāyi vāto pharuso karo vā	103
Navutivassasahassāni	183, 191, 204, 224, 238, 244, 276
Navutisatasahassānaṃ	274
Na hete ettakāyeva	130-8
Na hete jānanti sadevamānusa	38-9
Na heva dhātuyo tassa	170
Na honti aratī sattānaṃ	122
Na honti khuddakā paṇā	316
Nāgā ca nāgasamālā ca	244
Nātisītaṃ nāti-uṇhaṃ	37
Nāradassa aparena	227

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Na]

Nijjinitvā kilese so	186
Nibbutā nūna sā mātā	328
Nimitte caturo disvā	190, 346
Nirantaraṃ akuṭilaṃ	186
Nirayepi dasasahassee	122
Nisabho ca Anomo ca	210
Nisevitaṃ nekadijehi niccaṃ	35
Nekānaṃ nāgakoṭṭinaṃ	282
Nerañjarāya tīraṃhi	117, 282
Nevāgataṃ passati neva vācaṃ	37

[Pa]

Pakaraṇe satta desento	303
Pakkante cārikaṃ raṭṭhe	292
Paccantadesavisaye	108
Paccuggamaṇā vattanti	112
Pacchāpi passiṃsu sudantarūpaṃ	339
Pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ	64
Paññāya vicinantaṃ	80
Paññāya seṭṭho Jinasāvakaṇaṃ	1
Paññāsarataṇa āsi	244
Paṭhamābhisamaye Buddho	151, 213
Pattaṅca cīvaraṃ datvā	299
Pattuṇṇaṃ cīnapaṭṭaṅca	304
Patvāna bodhimatulaṃ	175
Pathaṅca sabbaṃ paṭipajjanakkhamāṃ	36
Pathaviyaṃ nipannassa	114
Pathe rajonuggamanatthameva	34
Padumassa aparena	218

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Padumuttarassa aparena	235
Padumuttarassa Bhagavato	229
Padumo Kuñjaro ceva	198
Padumo Phussadevo ca	262
Padhānaṃ padahitvāna	166, 181, 190, 196, 209, 215, 223, 231-ādi piṭṭhesu.
Papañcatthaṃ vivajjetvā	353
Pamattabandhussa ca yuddhakāle	338
Paratthaṃ cattano atthaṃ	23
Paripakkamānase satte	216
Pallaṅkābhujane mayhaṃ	121
Pallaṅkena nisīditvā	121
Pavattaphalasantuṭṭho	100
Pavāyi vāto pharusō samantā	339
Pasannacittā pana pañisaṃghā	104
Pasannacitto bhavabhoga- hetuṃ	26
Pasannanetto sumukho	235
Passanti taṃ devasaṃghā	53, 55
Passatha imaṃ tāpasāṃ	117, 266
Pahāya maccheramalaṃ salobhaṃ	26
Pahūtachāyūdakarammabhūtā	33
Pāṭihīraṃ karonte ca	303
Pāṇātipātā virato sudanto	250
Pāturahosi Magadhesu pubbe	12
Pāpuṇitvāna Sambuddho	241

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Pāpuṇitvāna sambodhim	219
Pālito sabbadassī ca	253
Pītimuḷāraṃ vindati dātā	145
Puññiddhiyā sabbayasaggapattā	35
Puṇṇamāye yathā cando	143
Puna cārikaṃ pakkante	230
Puna nāradakūṭamhi	153
Punāparaṃ amitayaso	236, 279
Punāparaṃ kumbhakaṇṇaṃ	236
Punāparaṃ dasabalo	237
Punāparaṃ devakūṭe	237
Punāparaṃ puragaṇo	202
Punāparaṃ bhīmarathe	264
Punāparaṃ yadā Buddho	255, 261
Punāparaṃ rājaputto	201
Punāparaṃ sannipāte	242
Punāparaṃ so narāsabho	214
Potthakaṃ ṭhapayitvemaṃ	354
Porāṇaṭṭhakathāmaggaṃ	353

[Pha]

Phalamākaṅkhamānānaṃ	345
Phale cattāri sāmāññe	187
Phalehinekehi	
samiddhibhūtā	29
Phussassa ca aparena	278
Phussā ceva Sudattā ca	272

[Ba]

Bahuṃ dussavaraṃ datvā	288
Bahudevamanussānaṃ	284

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ba]

Bārāṇasiyaṃ Isipatane	346
Bilāsayā darīsayā	122
Buddhantarenāpi	
aladdhatoye	104
Buddhassa vacanaṃ	
suvā	127, 141
Buddhoti tesaṃ sutvāna	56
Buddhoti vacanaṃ sutvāna	111
Buddhopi Buddhassa	
bhaṇeyya vaṇṇaṃ	163
Bodhaneyyaṃ janaṃ disvā	148
Bodhi tassa Bhagavato	118
Bodhisattaṃ mahāsattaṃ	102
Byāhatā titthiyā sabbe	231
Brahmadevo ca Udayo ca	272
Brahmā ca lokādhipatī	
Sahampatī	6
Brahmunā yācito santo	
	190, 255, 343
Brāhmaṇo Aggidatto ca	300
Brāhmaṇo Brahmadattova	312
Brāhmaṇo Yaññadatto ca	305

[Bha]

Bhagavāti lokādhipatī	
naruttamo	16
Bhagavāti vacanaṃ seṭṭhaṃ	51
Bhaddasālo Jitamitto	224
Bhaddā ceva Subhaddā ca	198
Bhaddo ceva Subhaddo ca	169
Bhayaṃ tadā na bhavati	122

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Bha]

Bhəriyā Padumā nāma	157
Bhikkhāya upagataṃ disvā	80
Bhikkhusatasahassānaṃ	287
Bhiyyaso Uttaro nāma	305
Bhumma mahārājikā	
Tāvatiṃsā	43

[Ma]

Magge phale ca nibbāne	176
Maggo pantho patho pajjo	93
Maṅgalassa aparena	185
Maṅgalo ca Sumano ca	159
Maṇḍakappo vā so āsi	227
Madappabālā	
madahatthisaṃghā	34
Manuñña-aṭṭālavicittarūpaṃ	36
Manuññabhūtā ca mahī	
samantā	30
Manussattaṃ	
liṅgasampatti	115, 315
Mama acchariyaṃ disvā	311
Mayi pabbajite sante	271
Mayūrasaṃghā	
girimuddhanasmim	31
Mahā-acchariyaṃ disvā	292
Mahādānaṃ pavattetvā	293
Mahādiṭṭhiṃ vinodento	292
Mahādoṇaṃ nāgarājaṃ	221
Mahānāgavanuyyāne	197
Mahārajjāṃ hatthagataṃ	80
Mahāvātā na vāyanti	121
Mahāvilāso tassa	
jano	306

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ma]

Mahāvihārāgatapāḷimagga-	
sannissitā	2
Mahāsamuddo ābhujati	122
Mahāhanusabhakkhandho	148
Mākāsī mātāṅga	
punevarūpaṃ	250
Mātā pitā na me desso	81
Mā nikkhama mahāvīra	331
Mānussakā ca dibbā ca	121
Mārasenaṃ pamadditvā	286
Migā ca nānā suvirājamānā	30
Micchādiṭṭhiṃ na sevanti	316
Muñcanti pupphaṃ pana	
pañcavaṇṇikaṃ	54
Muhuttajātova gavampatī yathā	19

[Ya]

Yaṃnūnimaṃ pūtikāyaṃ	90
Yathā andughare puriso	131
Yathā arīhi pariruddho	92
Yathā āpannasattānaṃ	128
Yathā uccāraṭṭhānamhi	94
Yathā uḷūhi gaganam	225
Yathā khittaṃ nabhe leḍḍu	127
Yathā gūthagato puriso	92
Yathā ca pāṇā paramaṃ piyā	
te	250
Yathā tuyhaṃ mahāvīra	56
Yathā nikkhantasayanassa	128
Yathāpi uṇhe vijjante	91
Yathāpi udakaṃ nāma	137

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ya]

Yathāpi osadhī nāma	135
Yathāpi kuṇapaṃ puriso	94
Yathāpi kumbho sampuṇṇo	129
Yathāpi camarī vālaṃ	130
Yathāpi jajjaraṃ nāvaṃ	94
Yathāpi dukkhe vijjante	91
Yathāpi pathavī nāma	134, 138
Yathāpi pabbato selo	136
Yathāpi pāpe vijjante	91
Yathāpi puriso corehi	94
Yathāpi byādhito puriso	93
Yathāpi sabbasattānaṃ	127
Yathāpi samaye patte	142
Yathāpi sāgare ūmī	183, 244
Yathāpi sāgaro nāma	204
Yathāpi siho migarājā	133
Yathā Buddhavaṃsassa saṃvaṇṇanāyaṃ	353
Yathā manussā nadiṃ tarantā	120, 167
Yathā yā kāci nadiyo	143
Yathā ye keci Sambuddhā	143
Yathā rattikkhaye patte	127
Yathā vācā gatā tassa	20
Yathā suphullaṃ pavanaṃ	204
Yathā hi bhikkhu bhikkhanto	132
Yatheva lokamhi Vipassi-ādayo	18
Yadā Arindamaṃ rājaṃ	194
Yadā ca devabhavanamhi	151

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ya]

Yadā ca Padumo Buddho	213
Yadā devā manussā ca	188
Yadā doṇamukhaṃ hatthim	251
Yadā Buddho Atthadassī	255
Yadā Buddho asamasamo	230
Yadā Buddho dhammaṃ desesi	264
Yadā Buddho Dhammadassī	260-1
Yadā Buddho pāpuṇitvā	235
Yadā Buddho Buddhaguṇaṃ	222
Yadā Verocano nāgo	222
Yadā Sakko upagañchi	260
Yadā Sakko devarājā	189
Yadā Sujāto amitayaso	241
Yadā Sujāto asamasamo	241
Yadā Sunando cakkavattī	177
Yadāhaṃ Tusite kāye	72
Yadi Buddhassa sodhetha	112
Yadimassa Lokanāthassa	120, 167
Yamakaṃ vikubbaṃ katvā	309
Yamakapāṭihāriyaṇca	287
Yamahaṃ ajja byākāsiṃ	140
Yamhi kāle mahāvīro	153
	188, 221, 229
Yassete caturo dhammā	15
Ya pubbe bodhisattānaṃ	121
Yāva aṭṭhāsi Sambuddho	183

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ya]

Yāvajjakālā avināsayantā	1
Yāvatā nirayā nāma	123
Yāvatā parisā āsi	140
Yāvatā Buddhabhaṇitaṃ	311
Yāva heṭṭhā Avīcīto	200
Ye appamattā akhilā	187
Ye keci tena samayena	154
Ye keci dhammaṃ saraṇaṃ	
gatāse	148
Ye keci Buddhaṃ saraṇaṃ	
gatāse	148
Ye keci loke	
vandaneyyā	62
Ye keci saṃghaṃ saraṇaṃ	
gatāse	148
Ye tatthāsuṃ Jinaputtā	120
Ye niccaverā pana	
pāṇisaṃghā	103
Yepi dīghāyukā nāgā	56
Yopi paññāya asamo	195

[Ra]

Rajonuddhamṣatī uddham	122
Rahogato nisīditvā	90
Rāgo tadā tanu hoti	122
Rādhā ceva Surādhā ca	216
Rāmā ceva Samālā ca	294
Rāmā ceva Surāmā ca	238
Rāhumutto yathā	
sūriyo	143

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ra]

Rupe ca sadde ca atho	
rase ca	24
Rūpe sīle samādhimhi	60
Revatassa aparena	200
Rogā tadupasammanti	122

[La]

Lakkhaṇe itihāse ca	311
Latā anekā	
dumanissitāva	29
Latā vā yadi vā rukkhā	121
Lokantare dukkhanirantarepi	103
Lokappasādanāṃ nāma	65
Lobhena dosena ca	
mohato vā	250

[Va]

Vaṇṇito Buddhasetṭhena	100
Vatthannapānaṃ	
sayanāsanañca	35
Vanaṃ sunīlaṃ	
abhidassanīyaṃ	34
Vanañca sabbaṃ	
suvicittarūpaṃ	36
Vanditvā sirasā pāde	215
Varuṇo ceva Saraṇo ca	191
Varuṇo Brahmadevo ca	197
Vare cārurūpe vihare	
uḷāre	27
Valāhakova anilena	272
Vasate tattha Kheme pure	300
Vassaṃvuṭṭhassa Bhagavato	189

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Va]

Vassasatasahassāni	169
	210, 216, 233
Vāto mudūsītalasādhu-	
rūpo	34
Vāpitaṃ ropitaṃ	
dhaññaṃ	96, 100
Vicittatitthehi alaṅkatā ca	32
Vicittanānādumasāṇḍamaṇḍitā	33
Vicittanīlādimaṇuññaṇṇā	30
Vicittapākāraṇca toraṇaṇca	37
Vicittapupphā gaganā	121
Vicittamālā sucipallavehi	29
Vicitra-ārāmasupokkharaṇṇo	33
Vicitranīlacchadanena'laṅkatā	33
Vicitranīlabbhamivāyataṃ	
vanaṃ	33
Vicinanto tadā dakkhiṃ	129, 138
Vitthārikaṃ bāhujaññaṃ	154
Vidhūro ca Sañjīvo ca	300
Vinassantu rogā manussesu	
sabbe	354
Vipassissa aparena	286
Vipulaṃ pabhaṃ dassayitvā	267
Vibhūsitā bālayanāticālīnī	320
Vimalo hoti sūriyo	122
Virājita āsi mahī samantā	32
Virocamānā phalapallavehi	29
Virocamāno vimalo	345
Visuddhamabbhaṃ gaganam	
surammaṃ	34
Visuddhasaddhādiguṇehi yuttā	33

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Va]

Vihaṅgamānaṃ garuḷova	
majjhe	339
Viharatha vivittesu	23
Vīsativassasahassāni	312
Vīsabhikkhusahassānaṃ	310
Vedajātaṃ janaṃ disvā	109
Vedayanti ca te sotthiṃ	142
Vebhāraṃ nāma nagaraṃ	266
Vessabhussa aparena	298

[Sa]

Samsārasotaṃ chinditvā	114
Samsārasotaṃ taraṇāya	225
Sakalaṃ dasasahassampi	331
Sakasakamhi bhavane	56
Sakkaccasaddhammaratena	2
Sakkuṇanti visodhetuṃ	146
Sakhilā ca Padumā ca	289
Saṅkhā ca paṇavā ceva	56
Saṅkhārānaṃ sabhāvattaṃ	183
Saggalokanidānāni	145
Saggārohaṇasopānaṃ	147
Saṅgītiyo pavattenti	56
Saccavācam'nurakkhanto	81
Saṅchadḍitaṃ kulamūlaṃ	308
Saṭṭhibhikkhusahassānaṃ	293
Saṭṭhiratanamubbedho	295
Saṭṭhivassasahassāni	198, 295
Saṭṭhisatasahassānaṃ	275
Satasahassavassāni	156
Satiphalakaṃ datvāna	313

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sattakāyo ca ākāso	163
Sattatibhikkhusahassānaṃ	287
Sattativassasahassāni	289
Sattatisatasahassānaṃ	208
Sattasatasahassānaṃ	208
Sattāhaṃ paṭisallānā	195
Sattāhaṃ varasamāpattiyā	215
Sattuttamo anadhivaro	
vināyako	48
Sadā janānaṃ kalināsanassa	2
Sadevagandhabba-	
manussarakkhase	45, 54
Saddhammapaṇḍaracchattaṃ	313
Saddhāpītiṃ upagantvā	294
Santāretvā bahujaṇaṃ	233
Sannipātā tayo āsumi	151,
	165, 214, 222,
	230, 236, 242-ādi piṭṭhesu.
Santo ca Upasanto ca	258
Sabbaṃ pidahatha dvāraṃ	23
Sabbaññutaṃ gavesanto	305
Sabbapāpassa akaraṇaṃ	281
Sabbametam vidhiṃ vatvā	3
Sabbampi hitvā pana	
kiccamaññaṃ	2
Sabbākārena bhāsato	280
Sabbītiyo vivajjantu	142
Sabbe tattha samāgantvā	231
Sabbe devā padissanti	123
Sabbepi sīlasampannā	110
Sabbesaṃ pana dhammānaṃ	19

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Samam suphassaṃ	
sucibhūmibhāgaṃ	30
Samayantīdha sattānaṃ	147
Samavāye khaṇe kāle	155
Samādiyitvā Buddhaguṇaṃ	142
Samiddhinānāphalino vanantā	35
Samussayatha saddhammaṃ	23
Samuddā Uttarā ceva	306
Sampannaṃ sālikedāraṃ	17
Sampannanānāsuci-annapānā	32
Sambalo ca Sumitto ca	266
Sampannavijjācaraṇassa tādino	16
Sambuddhadassanaṃ gantvā	304
Sayaṃ kira dvāramahākavāṭā	103
Saraṇaṃ nāma nagaraṃ	262
Saraṇāgamane kañci	147
Saraṇo Bhāvitatto ca	190
Saraṇo Sabbakāmo ca	238
Sarā vicittā vividhā manoramā	30
Sahassiyamhi lokamhi	121
Sāgarova asaṅkhobho	206
Sā ca atuliyā Jinassa	
iddhi	169
Sā ca iddhi so ca yaso	156
Sāṭakaṃ pajahiṃ tattha	96
Sādhū dhammaruci rājā	66
Sādhūti te paṭissutvā	66
Sāmā ca Campānāmā ca	300
Sāriputto mahāpaṇṇo	63,
	78, 86
Sālo ca Upasālo ca	216

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sikhīva loke tapasā	
jalitvā	290
Siddhatthassa aparena	268
Sirivaḍḍho ca Nando ca	289
Sītaṃ byapagataṃ hoti	121
Sītuṇḥavātātaḍaṃsavuṭṭhi	26
Sīlaṃ kireva kalyāṇaṃ	146
Sīlaṃ sukhānaṃ paramaṃ	
nidānaṃ	145
Sīlakañcukaṃ datvāna	313
Sīlagandhasamo gandho	146
Sīvalā ca Asokā ca	183
Sīvalā ca Surāmā ca	266
Sukhena Koṇāgamano	
gatāsavo	306
Sukhena sukhito homi	121
Sugandhanānādumajālakiṇṇaṃ	32
Sujātassa aparena	251
Sujātā Dhammadinnā ca	253
Suttantaṃ vinayañcāpi	167, 182, 237, 243, 275
Sutvā devesu sampattim	145
Sudassanaṃ nāma nagaraṃ	237-8
Sudassano devarājā	251
Sudassano Sudevo ca	244
Sudevo Dhammaseno ca	182
Suddhāvāsesu devesu	316
Suddhodano Munivaraṃ	
abhidassanāya	37
Sudhaññaṃ nāma nagaraṃ	253
Sudhammaṃ nāma nagaraṃ	203

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sudhammā devapure ramme	309
Sunandassānucarā janatā	177
Sundarī ca Sumanā ca	210
Supupphitaṃ pāvacaṇaṃ	154, 210
Supupphitagga kusumehi	
bhūsitā	29
Suphullanānāvidhapaṅkajehi	31
Suphullapaṅkeruhasannisinā	31
Suphullapupphā'-	
karamābhikiṇṇā	32
Suphullapupphehi rajaṃ	
gahetvā	31
Suphullitagga	
vanagumbanissitā	29
Suphullo sālarājāva	262
Subuddhavaṃsenidha	
Buddhavaṃso	1
Subhañjasaṃ yojanayojanesu	33
Sumaṅgalaṃ nāma nagaraṃ	244
Sumaṅgalo ca Tisso ca	156
Sumanassa aparena	193
Sumano yasadharo Buddho	191
Sumedho ca Sujāto ca	159
Surabhicandanacuṇṇasamākulā	104
Surā accharānaṃ gaṇādīhi	
saddhim	354
Surindadevabhavane	177
Suvaṇṇavaṇṇāya pabhāya	
dhīro	111
Suvādikā nekadijā manuññā	31
Susajjitaṃ nandanakāṇanaṃva	30
Susajjitā muttamayāva	
vālukā	30
Susāne seyyaṃ kappemi	82

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sūlehi vinivijjhante	80
Sele yathā	
pabbatamuddhaniṭṭhito	12
So aṭṭhāsīti hatthāni	169
So ca kāyo ratananibho	198
So ca Buddho	
asamasamo	204, 244
So ca rukkho ghanakkhandho	244
So ca Saṭṭhā	
amitayaso	210
So chetvā bandhanam sabbari	206
So Jino sakagehamhi	200
Soṇa ca Upasoṇa ca	191
Soṇo ca Uttaro ceva	294
Sotabbarūpaṃ pana	
Buddhavaṃsakathāya	2
Sotavekallatā natthi	316
Sotthiko ceva Rammo ca	295
Sopi dhammam pakāsesi	193
Sopi patvāna sambodhiṃ	264
Sopi Buddho amibhayaso	251, 253
Sopi Buddho asamasamo	
225, 253, 258, 262, 267	
Sopi Buddho narāsabho	258
Sopi Buddho pakāsesi	175

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sopi maṃ tadā byākāsi	209,
	223, 261
Sopi maṃ Buddho byākāsi	166,
	181, 190, 196, 203, 231,
	237, 243, 257, 275, 282,
	288, 299, 305
Sopi sabbari tamam hantvā	273
So Buddho cakkavattissa	218
So Buddho dasasahassimhi	269
So Buddho saṭṭhiratanam	267
So Buddho saṭṭhiratano	272
Sobhanam nāma nagaram	258
Sobhantevaṃ na rājāno	146
Sobhitassa aparena	206
So yācito devavarena	
cakkhumā	49
[Ha]	
Haṃsā koṇcā mayūrākhyā	157
Hatthiyānam nimminivā	288
Hatthiyānena nikkhanto	157
Hatthisaddam assasaddam	87
Handa Buddhakare dhamme	129
Handāham dassayissāmi	39
Hīṅkāra sādhuṅkāra ca	56
Himavantassāvidūre	96